תוכן:

הלא על זה אנו, יהודי רוסיה ורומיניה, מתפללים... אבל הפרעות האחרונות, אפילו אם אין לדמותן להפרעות שנעשו ביהודים, הן שפלות מאוד, שפלות ומגונות מצד עצמן ועוד יותר—מפאת המסקנות שמוציאים מהן באירופה. העתונים הרשמיים ברוסיה כבר דרשו אותן כמין חומר ובאו לידי מסקנה, שהשנאה לעם זר, ואפילו הפרעות הנעשות בהן, הן דבר טבעי ואחרת אי־אפשר שתהיה, והאמיריקאנים, הדימוקראטים, החפשים, יוכיחו...

איני יודע, איך יבארו להם חכמי הפסיכולוגיה העממית את החזיון המוזר הזה, אבל אני מבאר אותו באופן פשוט: מקור השנאה היא לא בשנאת־הלאומים זה לזה ולא בשנאת הגזעים זה לזה, אלא בשנאת התקיף להחלש ממנו.

כי בתור עבדים באו השחורים לאמיריקה, בתור עבדי־עולם הביאו אותם הלבנים מאפריקה; ועבד זה נועז לתבוע חירות ובשביל עבד זה נשפכו דמי אחים,— ועכשיו דורש העבד גם כבוד־אדם, גם זכיות בפועל,— ואת זה אין הלבנים יכולים לסלוח לו. והשנאה הכבושה לעבד היא השנאה היותר קשה. ומכאן כל אותן המהומות והפרעות במדינה חפשית זו. ואם תבוא עכשיו אמיריקה ותדרוש בזכותנו, יאמרו לה: „טולי קורה מבין עיניך"...

וטוב יעשו אחינו במדינה זו, אם תחת להרבות בדברים ללא־צורך וללא־תועלת, רק בכדי לצאת ידי חובת השתתפות בצרה,—ישתדלו לפני הרשות שלהם, שתקל לאחינו את הכניסה לארצם.

או מוטב שיעשו כהמתוקנים באמיריקה, אשר בראותם, שאין תקוה להשחורים בארצם, עמדו ויסדו בשבילם מדינה חפשית באפריקה ו„ליבֶּריה" שמה, שנעשתה מקלט לכל הנרדפים באמיריקה.—ואנו הלא אין אנו זקוקים למדינה חדשה באפריקה, שארצות־הברית סוף־סוף רצו ליטול ממנה את החירות, שהן עצמן נתנו לה. תהלה לאל, יש לנו ארץ־אבות בטבורו של עולם, מורשה לכל היהודים בארצות פזוריהם; ואחינו העשירים והתקיפים ובעלי־היכולת שבאמיריקה צריכים רק להשתדל בכל האפשריות שברשותם, שתקבין ארץ זו את בניה לתוכה ותהיה גם היא מקלט להנרדפים ולהנדכאים בחומר או ברוח. בזה יתגלה באמת חויש היסטורי...

ופעמים שאני מטיל ספק באמתות דבריו של הפרופיסור האמריקני, ביחוד, בחוש ההיסטורי של אחינו באמיריקה גופה. וראיה לדבר: „הצעדים" האחרונים, ש„עשו" אצל הממשלה שלהם, שתשתדל לטובת אחיהם ברוסיה.

בודאי זוכרים קוראי „השלח", שאין אני ממתנגדי השתדלנות quand même. מוצא אני, כי שתדלנות היא מעין פוליטיקה, או „מין פוליטיקה" מיוחדה, וככל פוליטיקה, אם היא רק מועילה, הרי היא טובה ומותרת. ולא עוד, אלא שבממשלת עריצים, במקום שהחיים והמות הם בידי שר יחיד, אשר „ברצותו חונג וברצותו ממוגג", — גם מצוה להשתדל. במה דברים אמורים, אם יש לקוות, שההשתדלות תועיל, לכל הפחות, במקצת. אבל השתדלות אצל ממשלות זרות בשבילנו היהודים, הרי הנסיון וההיסטוריה הוכיחו, שלא רק אינה מועילה, אלא גם מזקת היא, כי במדה ידועה, היא נותנת חרב בידי שונאינו לומר: אתם מגרים בנו את הממשלות הזרות... שתדלנות כזו יכולה להביא לידי גזרות חדשות.

ובימים האחרונים נאספו אצילי בני ישראל באמיריקה והשתדלו אצל הרשות שלהם, שתשתדל בשבילנו אצל הרשות שלנו.

ומבין אני את השתדלותם בדבר זכיותיהם של נתיני אמיריקה ברוסיה. תביעה זו, שיהיו לנתינים הישראליים של הריפובליקה האמיריקנית אותן הזכיות, שיש ברוסיה לנתיניה הנוצריים, היא ישרה על־פי דין ועל־פי יושר ועל־פי הגיון ואותה הם צריכים לתבוע ולחזור ולתבוע וממנה אין להם לוותר. אבל שתדלנות מעין זו, שהשתדלו עתה — בדבר הרחבת זכיותיהם של יהודי־רוסיה ברוסיה — אילו היה להם חוש היסטורי, היו מבינים, שלא זו הדרך ולא זה המקום.

השתתפותם של אחינו בצרתנו הגדולה כים בודאי נעימה היא לנו, אבל תועלת אין בה והלואי שלא יהיה בה הפסד, כי „אין לה פרי כי אם פרחים"... ואחד מן המשתדלים, — כמדומה לי, בא־כחם של היהודים האורטודוכסים — עוד הטעים את אפשרות ההשתדלות מצד אמיריקה במה שהגזירות ברוסיה מגדילות את האֶמיגראציה, והיא מכבידה על אמיריקה... הוי, תמימות קדושה, תמימות קדושה! — וכי בטענות קלושות כאלו אפשר לגרש אפילו זבוב מעל הקיר?

ובכלל חושב אני, שלא עתה העת לאמיריקה להשתדל בענינים כאלה, ועד שתבוא היא ותאמר: „טול קיסם מבין שניך", יאמרו לה: „טולי קורה מבין עיניך". — ובאמת הקדיחה אמיריקה מעט את תבשילה בימים האחרונים. הפרעות בשחורים, בשביל הנצחון של „שחור על גבי לבן" בהתחרות־האגרופים, היא בזויה מאוד, — בזויה ושפלה!

כשאני לעצמי מאמין אני, שבמקצת אין הדבר „כצעקתה" וגורלם של השחורים אינו נורא במדה שמתארים אותו הסופרים ברוסיה. ואם אין להם כל הזכיות בפועל, לכל הפחות יש להם זכיות־אזרחים בכח, על גבי־הנייר, וזו בלבד לאו מלתא זוטרתא היא:

כמה שאנחנו עשינו אותה ואיך שעשינו אותה – ידוע לכולנו. פרעה התחיל לעשות את ההיסטוריה של עם ישראל, ובאו אחרים: נבוכדנצר, סנחריב, המן, טיטוס ועוד ועוד, והמשיכו אותה; תשעים ותשעה חלקים מן ההיסטוריה שלנו נעשתה בידי אחרים, ואנחנו? – אנחנו כתבנו אותה... אפשר שכתבנו אותה בכשרון גדול. אבל מוטב להיות בעל־בית בפני עצמו בלא כשרונות מיוחדים מלהיות מנהל ספרי־החשבונות של עסקים, שנעשו על ידי אחרים, בכשרון מצוין.

והיונים? – איך עשו הם את ההיסטוריה שלהם גם־כן ידוע. כמעט בנוסח שלנו עשו ועושים אותה.

אין אני בקי כל־כך בענינים הסבוכים והמסובכים של חצי האי־הבאלקאני, אינו מעסיק אותי ביותר ואין אני חוקר ודורש אחריו לפרטיו: גם כל הענין של ה„סלאוויסמוס החדש", לבשתי ולחרפתי, אינו מחוור לי ביותר. אבל עד כמה שאני קורא בעתונים ויכול לשפוט על־פי קריאה שטחית זו, רואה אני, כי מכל עמי הבאלקאן רק הבולגארים הם אנשי־מעשה; ולא מפני שהצליחו, אלא מפני שהם אוהבים לעשות ואינם אוהבים לדבר הרבה. ואולם היונים, בני־בניהם של אפלטון ואריסטו, עדיין אוהבים הם להתפלסף. ואפשר אולי שהם אוהבים זאת עוד יותר מאתנו... במשך השנים האחרונות, שנות־המהומות בטורקיה, הספיקו הבולגארים לעשות „תיכת היסטוריה", תתיכה הראויה להתכבד. והיונים? – „כתבו" את ההיסטוריה. והמעט שעשו, עשו על־פי הנוסח שלנו, בנימוסינו וטכסיסינו, כלומר: את הזמן היותר טוב, היותר רצוי, את הזמן המסוגל למעשים, הם מבלים במחלוקת ובשלום, בשלום ובמחלוקת, ובינתים הימים עוברים ושעת־הכושר חולפת, ונמצא, שגם המחלוקת וגם השלום יהיו למותר...

Tout comme chez nous!

לפי עניות דעתי הקלושה, מוטב שנעשה היסטוריה ואחרים יכתבו אותה משיעשו אותה אחרים ואנחנו נכתבנה. ובחפץ־לב הייתי מחליף את „תפקידנו" על במת החיים בתפקידיהם של העמים עושי־ההיסטוריה.

הנה, לדוגמא, היאפונים. מכל האמור עליהם נראה, שבכלל אינם בעלי כשרון ספרותי גדול ביותר ומכל־שכן בעלי כשרון היסטורי. אפילו „קאפיטל תהלים אחד" לא כתבו, אף שכספיר אחד והירודוט אחד לא נתנו עוד, אבל „בעלי־מלאכות" הם לעשות היסטוריה, ואם נדבר בלשון חייטים, „גזרו והחליקו זוג מלחמות וזוג של שלום" (עם הסינים והרוסים) על צד היותר טוב; והזוג הזה כל־כך בצר את עמדתם, עד שנעשו מופת לעולם כולו; ועכשיו כותבים עליהם אחרים היסטוריות שלמות, ספרים מספרים שונים, ביבליותיקות של ספרים...

כללו של דבר: מוטב לעשות היסטוריה מלכתוב אותה. והשמחה, שבשרו לי ג'ורג' מור ביחד עם הד"ר ברנפלד, אינה שמחה גדולה בעיני.

באמת לא הרגשתי בנפשי עד עתה שום חוש של היסטוריה; אולם אחרי עדותו של הפרופיסור האמיריקני ג'ורג' מור, שהכשרון להיסטוריוגראפיה מונח בטבענו, ואחרי שקראתי את פירושו של הד"ר ברנפלד על חושנו הטבעי הזה, — ההלותי להרגיש בקרבי את הצרבת ההיא.

ואין כל חדוש בדבר. הפסיכולוגיה וההיסטוריה האנושיות יודעות דוגמאות כאלו למכביר ומעשים בכל יום. יש לך אדם פשוט וגם והדיוט ואביר־לב, שאינו מצטיין בשום דבר זולת בהדיוטותו; ומכיון שבאים אליו ואומרים לו יום־יום: חכם אתה, נדיב אתה, רחמן אתה, מקור היושר והצדק והאמת, ואומרים וחוזרים ואומרים, — הרי הוא עצמו מתחיל להאמין בחסדי ה' עליו, שהוא באמת כך וכך... ואם יבואו אנשים אחר־כך ויספרו לו דברים כהויתם, ויאמרו לו, שבאמת הוא אדם פשוט ומגושם, ובמקצת גם שוטה רשע וגס־רוח והדיוט, — לא יאמין בהם. ולא עוד אלא שיחשוב אותם למשוגעים או לפושעים.

ומה הפלא, אם יהודי פשוט כמוני, שגם את ההיסטוריה הפרטית שלי, במשך ימי חיי, אינו יכול לבאר לעצמו היטב, כרבעי, — מכיון שבאו והגידו לי, שאני בן לאותו עם, שהוגן מטבעו ב„כשרון היסטוריוגראפי", — החלותי להרגיש פתאום בקרבי את הכשרון הזה?

הוי, כמה תמוה וזר הפרופיסור האמיריקני הזה וכמה תמוהות וזרות הן הנחותיו!

הנה הוא בא לידי מסקנה, ש„העמים הקדמונים, שעשו גדולות בחיים השמושיים — עמי מצרים, אשור, בבל, פרס ומדי — לא הבינו את סוד ההיסטוריה. הם השאירו אחריהם רק רשימות היסטוריות, אבל היסטוריה במובן הספרותי לא השאירו אחריהם, כי לא הבינו, לא השכילו לכתוב אותה. ולא זו בלבד; אלא — מה שתמוה ביותר — גם הרומיים לא ידעו לכתוב היסטוריה. מתוך רשמים וכתבים שונים יצרו להם אחר־כך דברי־הימים, אבל אין זו היסטוריה. רק שני עמים קולטוריים הוננו מטבעם בכשרון של היסטוריוגראפיה: עם ישראל ראשונה, ואחריו קם בזמן מאוחר הרבה עם יון. כשרון זה היה מונח בטבעם של שני העמים האלה". — ויקחני אופל, אם אני מבין דבר מכל אותה הטיראדה. ואחרי עיון רב נראה לי לפי עניות דעתי הקלושה, שכשרון ההיסטוריוגראפיה של העמים המהוננים בכשרון זה הרי הוא ככשרון הנהלת ספרי־המסחר של בעלי־העסקים. הנה אדם עושה עסקים, מרויח, מפסיד, בא במגע־ומשא עם בני־אדם שונים ו„עושה חיים", על־פי המבטא האמיריקני המצוין: ויש, בחדר צר, רחוק מן השוק ומן החיים, יושב לו מנהל ספרי־החשבונות והושב וכותב וסופר ומונה, ומעלה אחת אחת על הגליון את כל פרטי הענין, ונותן לנו תמונה שלמה ובהירה מכל אותם העסקים...

אשור ובבל, וביחוד הרומיים, עשו את ההיסטוריה; ודוקא שני העמים המסוגלים ביותר להיסטוריוגראפיה, אנחנו והיונים, לא עשינו את ההיסטוריה, או עשינו אותה רק במקצת.

„פילוסופי ההיסטוריה" את החזון הזה להיפך: כי עצם היה „עם", שהכינו והכשירו אותו ב„מסתרים", בחשאי, במשך כמה וכמה שנים של עבודה הדרגית וחשאית, שמפני זה היתה גם פוריה, כמובן; ואולם אצל היונים היה רק רקוב, נפוח, מעושה, מלאכותי, — דמיון פוהו של דימאגוגים ואינטריגות של יוצונים, — וממילא מובן, שלא יכלו לעמוד בפני העם הטורקי...

כזאת וכזאת יספרו לכם לאחר מעשה. ואני איני חכם כל־כך, אבל יודע אני, שמהלך ההיסטוריה על־פי־רוב כך היה: כשראו בעלי־אגרופים את כסאם משתמט מתחתם, קראו למלחמה, בכדי לבצר את עמדתם, על בעלי האגרופים שכנגדם. והיה אם הצליחו — מוטב: את מטרתם השיגו; ואם לאו, מוכרחים היו לעשות שלום כדי להציל את שארית הפלטה ולהתבצר, כמה שאפשר, מבפנים. וכך סובב סובב הולך הגלגל ממלחמה לשלום ומשלום למלחמה...

ולפיכך רואה אני אחרי כל מלחמה גדולה את „השלום הקטן" או יותר נכון „הקטנטן", העומד מאחריה, ואחרי כל שלום „קטן" אני חוזר ורואה את המלחמה הגדולה, שתתפרץ אחריו...

וכל מה שיש ביבשה יש כנגדו בים, כלומר: כל מה שיש אצל אומות־העולם יש גם אצלנו..

אבל אין בכך כלום: שלום הוא שלום!

ויותר מכל מוצא אני נחת־רוח בשלום שלנו. לעת־עתה קשה לדעת, איך יתפתח בימים הבאים אבל שמא מלתא היא, השם הוא יפה:

„שלום ברלין"!

וזהי כבר מעין פוליטיקה ממש, מעין היסטוריה גדולה.

דברי־ימי־העמים מלאים על כל גדותיהם סימנים כאלה. המלחמה של מקום פלוני, והשלום — של מקום אלמוני. אין המלחמה והשלום נקראים על שם העמים הלוחמים או על שם המפקדים את צבאות הנלחמים, אלא דוקא על שם המקומות: המלחמה של יֶנה והשלום של טילזיט, המלחמה על יד וואטרלו והשלום הפריזי, מלחמת מוקדן ושלום פורטסמות... כך, כנראה, הוא יותר יפה.

וברוך־השם, זכינו גם אנו לטרמין מהודר כזה: „שלום ברלין".

זה יפה. זוהי כבר פוליטיקה ממש!

ובדברי־ימי־הציונית יספרו לומר: אחרי מלחמת האמבורג... ואחרי שלום ברלין... התפתחו הענינים כך וכך...

זו היא כבר „חתיכת היסטוריה"!

ומרגיש אני בנפשי מעין צרבת של היסטוריון ואצבעותי מרתתות - סימן לכתיבה. יש עם לבבי לכתוב את הפרקים האלה.

הגיעה השעה לחדש את המלחמה, או - אחרי ה־בה מחשבות באים לידי מסקנה, שלמרות השלום אין המצב הפנימי מתבצר כלל ושאפשר לבצרו דוקא על ידי מלחמה, -ואז מבקשים אמתלאות להתחיל בריב, ומבקשים ומוצאים וקוראים למלחמה.

אין אני בקי כל־כך בדברי־ימי־העמים, כלומר, בדברי ריבותיהם ומלחמותיהם. לדעתי, הכתובים המדברים על מלכות אדום: „ואלה המלכים, אשר מלכו באדום: וימת וימלוך, וימלוך וימת"... - הם באמת תמצית ההיסטוריה של עשו. ואם באים סופרים ומספרים לכם ל א ח ר מ ע ש ה ספורים שונים על גלגולים והשתלשלות, איך נתגלגלו הענינים והגיעו בהשתלשלותם לידי אותו המצב שהיה בפועל, - כמובן, הרשות בידיהם; אבל אין אני מחויב להאמין להם. כי נקל להיות חכם ומבאר ומפרש ל א ח ר מ ע ש ה; אחרי המעשה יכול גם אני להיות חכם ולבאר לך את כל חזיונות ההיסטוריה. אבל מי חכם ויגיד מראש, אימתי, למשל, יתעשת הקיסר הסיני ויחוס על עמו ויתן להם ברחמיו הרבים את הקונסטיטוציה הדרושה, שאליה בני עמו כל־כך מתאוים? ואם יתעשת ויתן ויקיים ב„דבר מלך שלטון שלו" את כל זכיות הפארלאמנט העתיד להוסד - אימתי ישוב ויתחרט על מה שנתן? ואימתי יסגרו את בית־הנבחרים ראשונה ושניה ושלישית?-או מי יגיד לנו מראש, מה תהיה אחרית המהומות במלכות יון, שבכדי לבצר את המצב הפנימי מוכרחת היא לקרוא למלחמה על טורקיה, אבל יודעת היא היטב, שגם הטורקים מצדם מוכרחים לבצר את המצב הפנימי ומוכרחים יהיו להשיב מלחמה שערה?...

דוגמאות כאלו יש למכביר, אבל מי חכם ויגיד אחרית דבר מראשיתו?

בודאי, אחר־כך, אחרי שיעשה הקיסר הסיני בארצו מה שיעשה ואחרי שאחד משני העמים הנצים ינצח ולהשני תהיה מפלה גדולה, - יבואו ההיסטוריונים ויבארו את החזיונות האלה וימצאו, שסוף מעשה מוכרח היה מלכתחלה. כי הסינים הצעירים או השמאליים שגו ברואה והמליחו את תבשילם ביותר בסמכם על העם, שבאמת הוא עם הדומה להמור, בלא רצון חזק, בלא שכל, בלא דיסקיפלינה, עצלן מטבעו ושכור על־פי ההרגל, ושכרותו, ועצלותו, והשעבוד הקשה של המאנדארינים במשך מאות בשנים הביאו אותו לידי אפתיה גמורה ומוחלטת, שלא תעבור אפילו אם על גבו יחרשו חורשים; ועל ידי עם כזה קשה לעשות מהפכה. הבינו זאת חצרוניו ומתייסודו של קיסר סינים והשיאוהו, שלא ישגיח בעם זה כלל וישוב אל הסדרים הקודמים ואל ההנהגה הקודמת... ואת הנצחון או המפלה של היונים והטורקים, גם־כן יבארו במצבם הפנימי של שני העמים הנצים: אם היונים ינצחו, אז יוכיחו באותות ובמופתים, שהמשטר החדש בטורקיה לא היה לו שום יסוד עממי והיה רק „צעצועים" של חלק ידוע מן האינטיליגנציה החיילית, בעוד שהעם בכללו היה להוט אחרי השולטן הקודם ואחרי סדריו ומשטריו ולא הבין כלל את הפוליטיקה של „הצעירים"-וכל התנועה היתה מעושה; וכשהתנגשו הטורקים הצעירים עם „ה ע ם היוני", מובן, שלא יכלו לעמוד בפניו... ואם הטורקים ינצחו, יבארו

את התהיה בידיהם" ויעשו ויצליחו. וצריך רק „להבשיר דרא" ולעוררם על ידי העתונות, שבודאי ובודאי תשפיע עליהם.

כי החשבון לא עלה יפה ואחינו המתאנגלים, יותר ממה שלמדו משכניהם את המדות המשובחות של חבת ארץ־ישראל ואמון למורשת אבות, למדו אל התחרות־הסוסים, התחרות־האגרופים ושאר מיני ההתחרות, ויותר ממה שהם דואגים ומצטערים על גלות השכינה ועל יסורי העם, הם דואגים ומצטערים על אסון „סוסיהם", שלא הצליחו במירוץ והחשבון שלנו לא עלה יפה, — על זה אי־אפשר לקבול: על־פי ההגיון, צריך היה לעלות יפה. והעסק היה לו איזה בסיס לאומי, ובעסקים כאלה אין חוששין להפסד, כידוע, ובשביל זה בלבד נשתקע אז הדבר.

אבל „דגים־מלוחים" שאני: כמה שתבקש ותחטט, לא תמצא שמץ לאומיות בעסק הזה. לפיכך היה הדבר רועש, שואן. ואפילו אלה, שאינם מבחינים כלל בעסק הבאנקים, אם אוכלים אותו יבש כמו שהוא או מטבילים אותו ברוטב, — אף הם נרעשו. ההיקש, הצד־השוה של דגים־מלוחים ותפוחי־זהב משונה הוא ביותר. ותמהו הבריות: הא כיצד? — בשביל תפוחי־זהב ורמונים לא השיגו מלוה בא"י ובשביל דגים־מלוחים השיגו!

והיה הדבר קשה מאוד להעומדים בראש ההנהגה. זו היתה אחת מן השאלות, שאין לעבור עליהן בשתיקה. תשובה היתה הכרחית.

ומפני זה הושב אני, שהמכתב מלונדון בדבר הדגים־המלוחים הועיל להחזרת השלום במחננו יותר מעשרה פרקליטים. „האוחזים ביד" מוכרחים היו לבקש פשרה.

בקשו ומצאו. ואם יפה להם נוח גם לי. וביון שפטרני מענשם של עסקי הבאנק ויכול אני מעתה להקדיש את „מחשבותי" להשלום.

לי אומרים, שב„השלום" הוא מעט מלוח... אבל מה בכך? מעט מלח תמיד אינו מזיק, אדרבה, הוא מועיל. הלואי והיה בו „די מלח" בכדי שיתקיים לאורך ימים. הוששני, שמא חסר בו מלח... אבל מעט מלח מיותר — לעולם אינו מזיק...

ואיך שיהיה, איש שלום כמוני שגור בפיו הכלל הגדול הישן, שהשלום היותר גרוע טוב הוא מן המלחמה היותר טובה.

ויש לי על מי לסמוך. כנראה, גם שר־החיצון במדינתנו מחזיק בשיטה זו, ועל סמך זה חזק את השלום עם היאפונים. איני יודע, איזה שלום יהיה יותר חזק ויתקיים לאורך ימים יותר גדול, אם השלום שלנו, „שלום ברלין", או השלום שלהם, „שלום טוקיו". אבל כמה שלכאורה הם רחוקים זה מזה — מהומר אחד קורצו גם שניהם: תכלית שניהם היא — להחזיק את השלום מבחוץ בכדי להתבצר מבפנים...

שאלה היא רק זו: אימתי אפשר יהיה להשוב, שהמצב מבפנים כבר נתבצר?...

כי דבר זה אין לו גבולים ואינו מסוים, אלא תלוי הוא באומד־הלב ובמבט בלבד. יש שבאה פתאום מחשבה בלבו של העומד בראש, שהמצב הפנימי כבר נתבצר וכבר

L.

אשרי המחכה!

ואנכי כי דחיתי את „מחשבותי" בחוברת הקודמת והבאתי כחודש־ימים – הרוחתי, ותהת להתחיל לפני חודש אחד בדגים־מלוחים, אני מתחיל עתה ב„שלום".

וכמה שאני חובב את הדגים האלה ומרגיש להם „סימפתיה" מיוחדת, נוח לי יותר להתחיל בשלום מבהם. הלא כה אמר הפילוסוף, ואם לא אמר צ ר י ך היה לומר: „אהוב את הדגים־המלוחים ואת שאר המלוחים, אבל את השלום יותר מכולם".

ואמנם, דגים־מלוחים טובים הם לפעמים לפני הסעודה, בכדי לגרות את האצטומכה; והשלום, ככוס יי"ש לחיט, ניהא לי תמיד: לפני הסעודה ואחרי הסעודה ובתוך הסעודה; ומתי שהוא בא שמח אני עליו ונהנה הנאה משונה.

והלא תודו, חביבי, שאילו באתי ב„מחשבותי" בחוברת שעברה, מוכרח הייתי להתחיל בדגים־מלוחים, שעמדו אז על הפרק ושעליהם נכתבו כמה וכמה מאמרים בעתונותנו והם הם שנתנו חומר רב לשיחות ולדבורים מפוצצים.

כי המכתב ה„היסטורי" מלונדון בדבר מעט המזומנים של הבאנק הציוני, שהושקעו בעסק של דגים־מלוחים באחת מע־י החוף במדינתנו, היה מעין „פצצה", שהושלך פתאום לתוך הפלטין שלנו, והטיל רעש גדול, ממש דומה לאותו הרעש, שהטיל בשעתו העסק של ה„ג'ואיש קרוניקל", ואולי עוד יותר.

כי אפילו לגבי דידי, שמוצא אני, כי דגים־מלוחים הם „ענין יהודי", כמעט דבר־שבקדושה, מפני שכמה וכמה דורות של יהודים נתגדלו על פת חרבה ודגים אלה, – אפילו לגבי דידי היה הדבר קשה. הגע בעצמך: הכורמים שלנו בארץ־ישראל מצבם הרוק וזקוקים למלוה – ואין, בעלי הבַּיָּרות של תפוחי־הזהב והלימונים גם־כן זקוקים למלוות – ואין; ואיזו בעלי־דגים־מלוחים מים־הקרח, מן הים הצפוני, משיגים מלוותיהם דוקא מאוצר הבאנק שלנו! אז לפני שנים אחדות, כאשר צף על פני המים ענין קנית העתון „ג'ואיש קרוניקל", אף־על־פי שהכל ידעו, שעסק זה רחוק משכר וקרוב להפסד, עדיין לא היה הדבר נורא כל־כך; כי אפשר היה לצרף ל„עסק" גם מחשבה טובה – הכשרת הלבבות, שהיא ענין לאומי. עדיין עמדנו אז כולנו תחת השפעת אנגליה, כלומר, האמנו כולנו, כי הישועה תבוא מאנגליה. כי על־פי הכלל הידוע: Wie es sich christelt so Jüdelt sich, אפשר היה לחשוב, שהיהודים באנגליה בודאי ילמדו משכניהם את האהבה לארץ־ישראל ואת הכבוד לשפת־עבר ואת מסירת־הנפש לקנין אבות, – והם, בעלי הכסף והיכולת, „יקחו

אוהב־שלום ורודף־שלום כמוני להשתדל בדבר השלום הפנימי הזה. וה„פריטנדנט" השני, שבשעת הדחק אני נכון לוותר על הפרס בשבילו, הוא הרופא המפורסם עתה ביותר, הפרופ' אֶהרליך הנז', בעל־הרפואה „שש מאות ושש". אמת הדבר, שעוד בשנה שעברה, קודם שגלה את הנסיון החדש, כבר זכה בשותפות עם מיצ'ניקוב בפרס של „המצאה הדשה ברפואה"; אבל, ראשית, הלא קבל רק את מחצית הפרס ולא את כולו, ושנית, בשנה שעברה קבל את הפרס של הרפואה, ועתה צריך הוא לקבל, לפי דעתי, את הפרס של שלום. כי ברפואתו עשה שלום בין העמים ובין הלשונות: כל העתונים של כל האומות, בלי הבדל, ממלאים בו את רוב עמודי עתוניהם, ואף עתונינו בכלל. וכמדומה לי, ששום המצאה בעולם עדיין לא נתקבלה בתרועות־גיל ובאהבה ואחוה ושלום ורעות כהמצאת של אהרליך לרפאות „מחלות שבצנעה", שעוד לפני שנים מועטות היה יהודי מזדעזע לשמען ומתבייש להזכירן.

ומפני ש„שלום" זה הוא שלום אינטרנאציונאלי ודבר ישוה לכל נפש ולכל עם, וגם — האמת הלא ניתנה להאמר — לעמנו בכלל, על־כן הנני אני שכדאי הוא הפרופ' אהרליך, שנוותר בשבילו על זכותנו בפרס־השלום...

וחביבי הקורא יסכים עמי, ויהי כן...

דורשים, קודם כל ולפני כל, לעצמם: הם באמת אוהבי־השלום, אנשים כלבבי. ויותר מלווילהלם ולרוזוולט ביחד יש לנו הזכות לתבוע פרס זה.

אמרתי „לנו" ובכוונה: איני אֶגואיסט לדרוש את הפ־ס רק לעצמי ואני דורש אותו בשותפות, בשבילי ובשבילם; כבר היו מקרים, ש„הפרסים" ניתנו בשותפות לשנים. כך זכו בשנה שעברה מיצ׳ניקוב ואֶהרליך ביחד בפרס של המצאות הדשות ברפואה. בשביל מה זכה אהרליך בשנה שעברה – איני יודע, אבל מיצ׳ניקוב זכה בשביל הפאגוציטים שלו, והפאגוציטים, חי נפשי, חביבים הם עלי מאד. אלו הן הבריות הטובות, הלוחמות את מלחמתנו תמיד, המתנפלות על השונאים הרובצים בקרבנו ועושות בהן כלה. ישגור בפינו, שהאדם היא „עולם קטן"; וישאמנם כן הוא – הפאגוציטים יוכיחו. שער בנפשך: עולם מלא, עם „שונאים בנפש", הרוצים לאבדך, לקלקל את דמך ולשים בך שמות, ומה שפלא ביותר – גם עם אוהבים, שהם מסורים לך ומגינים עליך עד למסירות־נפש... הרי עולם מלא באמת. וכל הסתדרות היא עולם קטן, ובכן יש גם בה מזיקים ופאגוציטים; ותבל, שעדיין לא מצא מיצ׳ניקוב תחבולה, איך להרבות את הבריות הטובות האלה. אי, הייתי דורש ממנו חבישות אחדות גם בשביל ההסתדרות הציונית שלנו...

אבל נחזור לענינגו. רציתי רק להניח, שאפשר לקבל פרס משותף. ואני אוהבי השלום ויוצרי „שלום־ב־לין" אנו בודאי קאנדידאטים הגונים אנו לפ־ס זה.

יש, אמנם, חוץ מאתנו וחוץ מן הקיסר ווילהלם עוד קאַנדידאטים הגונים – הגראף טולסטוי, שיש מצדדים הרבה בזכותו, ועוד סופרים איירופיים גדולים. אבל כל אלה אינם באים בהשבון מטעם פשוט: אלה הסופרים האיירופיים, שרק יש להם דריסת־הרגל אצל חברי הועידה של פרסי־נובל, – הם, אם ראויים או אינם ראויים לפ־ס, כבר באו על שכרם וכבר זכו בפרס זה; ואלה, שאין להם דריסת־הרגל, יהיו מי שיהיו, לעולם לא יזכו בו, אפילו אם אלף פעמים ביום ידרשו בשבח השלום... והגראף טולסטוי... הוא הרי ה„קאנדידאט הנצחי", ומשנה ראשונה שנקבע פרס זה עומד הוא על הפ־ק בשורה הראשונה; אבל כשם שלא זכה בפ־ס עד עתה, כך, כנראה, לא יזכה בו גם לימים הבאים. המצב המדיני של אירופה, וביחוד של ארץ־מולדתו של טולסטוי, גורמים לזה... את הפ־ס של שלום אין „מעיזים" לתת מתוך השבונות של פוליטיקה – הא־ה יפה לערכו של הפ־ס הזה...

והוץ מטולסטוי, אינני מוותר את זכותי וזכות חברי, המפשרים דב־לין, לשום קאנדידאט אחר; אף לא לווילהלם קיסר בעצמו ובכבודו. ואולם יש שני עוד אנשים, שמכיר אני בזכותם פחות או יותר. האחד הוא – זה, שהיה עושה שלום במוסד של נובל גופו, אשר, כפי הנשמע, אין שלום בקרבו והדבר מגיע בו לידי „מלחמת־דברים" בין החברים המצדדים איש בזכות ה„פרוטיג׳י" שלו... והלא תודו, שקודם שיתפשרו „החברים" האכספרטים בינם לבין עצמם, אין לצפות לכלום. ובכן קודם כל ולפני כל החובה על

ואילו הייתי אני תקיף ובעל־דעה במוסד של נובל בשטוקהולם, לא הייתי נותן את פרס־השלום שלו אף לאחד מן הנאספים בקונגרס; די להם בפגישת־הכבוד, שפגשו אותם בהארוחות השמנות ערב ובוקר וצהרים, שערכו לכבודם, ובין־שאמפאניה, ששתו לטובת השלום, – די והותר. ואת הפרס הייתי נותן דוקא להנאספים באמשטרדם: אלה ראוים לכך. אלה הם, לכל הפחות, אנשים בני דעה, שיודעים מה שהם רוצים ומה שהם דורשים. הקונגרס של שלום לא יציל את קוריאה מידי יאפון, ואת פינלאנד בודאי לא, אבל אילמלא היה העם הצפוני כל־כך פרוץ בפריה־ורביה ולא היה מתרבה כל־כך, לא היו לו תביעות על פינלאנד ואולי גם לא היה מציק לשאר העמים המשועבדים ולא היה לוטש את עיניו על מאנדשוריה, ובכל אופן היה אז יותר ענותן משהוא עתה, כי מפני שהוא מתרבה כל־כך, הוא חצוף כולי האי.

ובכלל חבל שאיני תקיף ובעל־דעה במוסדו של נובל... מוחל אני להם את הפרסים של פיזיקה וכימיה ושל המצאות חדשות; ואפילו על הפרס הספרותי אני מותר, אף־על־פי שלמרות „חצי־המיליון הברלני" עדיין היה יכול גם הפרס להיות לנו לתועלת ויכולנו להשתמש בו עד שיתבסס הפונד החדש שלנו... אבל אין אני מותר ויתור כלל שהוא על פרס־השלום.

קודם כל, „כל בעל־דרשן דורש לעצמו". אם לא תדעו אותי עדיין, הביבי, אתכבד להתיצב לפניכם: אוהב־שלום אני ממדרגה ראשונה: שלום בין הלשון העברית והז׳רגון, שלום בין המפלגות הישנות שבנו, אפילו אלו שאינן סובלות זו את זו, ובודאי – שלום בציוניות גופה, בין ה„נוסחאות" הישונים שבה, בקיצור: שלום עד כדי טמטום הלב, עד לידי הקאה... שלום בין הזבוב והעכביש, בין הזאב ובין הכבש, בין ישראל ובין אומות־העולם... ובכל אופן אני אוהב־שלום יותר מן הקיסר ווילהלם השני, הדורש בשבחו של השלום מראש הארובה של ה„דרדנוט" ומלועו של תותח קרופי, שנמצאו תומכים לתביעתו על הפרס של שלום ובודאי יקבל אותו... אבל אני דורש פרס זה לא רק לעצמי, אלא גם בשביל „עושי השלום" שבינינו, שכל־כך טרחו ב„שלום־ברלין" וראויים הם לכל פרס, כי באמת הראו נפלאות והכח הדיפלומאטי שלהם הוא למעלה מכל ספק. ולפי חשבוני, הוא גדול מכחו של רוזוילט, שזכה לפרס זה בשביל „שלום־פורטסמות": ראשית, „שלום־פורטסמות" אולי לא היה קשה כ„שלום־ברלין"; שנית, שם הלא וותרו שני הצדדים משלהם וכאן וותר רק צד אחד (כמובן, יחשוב כל צד, שהצד שכנגד היה המוותר); ושלישית, רוזוילט יפה דרש לשלום בשביל אחרים ולא בשביל עצמו: הוא דרש, שיאפן ורוסיה ישלימו ביניהן, אבל אם ינסה מי שהוא לחשוב מחשבה זרה הלילה אפילו על ישעל אחד מארמת־חול או אדמת־בצה אמריקנית, וקובא ואיי הפיליפינים בכלל – מיד „יריק את חניכיו" ואת כל ספינותיו למלחמה עם כל העולם כולו; ואילם ה„מתווכים" שלנו – ערב אני לכם ערובה, שלעולם לא יחריבו את ארובה ויהם נאה

בבלשנות, כידוע... אין זאת, כי מכיון שאדם זוכה ועולה לגדולה, הרי הוא מתכים ונעשה מלומד ומסוגל אפילו להמציא מגדל פורח באויר.

ו„המלות הקלילות" האלה נתקבלו והיו לאותיות פורחות, שהכל משתמשים בהן. למשל, גם הדיפלומאטיה שלנו, הדיפלומאטיה הציונית, כבר היא משתמשת בהן. את הבאנק שלנו הכניסה לתוך ספירת־העניָנים של הועד־הפועל ואת הקרן הלאומית–לתוך ספירת־העניָנים של הבאנק ואת ה„פקידות הפלישתינית" – לתוך ספירת־העניָנים של הקרן הקימת הלאומית... ומי אינו יודע, שכל הפוליטיקה שלנו היא ביסודה רק מחלוקת המפרשים בדבר המובן של ספירות־העניָנים השונות...

אבל נחזור לעניננו. העיקר הוא – שהיאפונים נתרבו וצר להם המקום בגבולותיהם, ובכן הלכו ו„יבמו" את קוריאה. אילמלא נתרבו היאפונים כל־כך ולא היה צר להם המקום בארצם, לא היו נותנים עיניהם בקוריאה ולא היתה מתפרצת מלחמת הסינים והיאפונים לפני כמה שנים, וגם לא המלחמה הנוראה בין הרוסים והיאפונים לפני שנים אחדות, ולא היה אולי מקום לחוש לכמה וכמה מלחמות עוד יותר נוראות בעתיד, שהרי ספרי־חברית המרובים והשונים שבימינו ריח של אבק־שריפה נודף מהם... והוא הדין בנוגע לפינלאנד ולמחוז פוזנא ולכל שאר ה„אנכסיות", שנתרבו כל־כך בשנים האחרונות, דוקא ב„תקופת התחיה" של הלאומיות: מקור כולן, כמקור כל המלחמות, הוא הרבוי הטבעי של העמים. ואילו נמצאו אמצעים כשרים לשים גבול לרבוי זה, בודאי היו העמים יושבים עם ועם בגבולותיו הטבעיים והיו מסתפקים במה שיש להם, והיה שלום גמור בעולם...

כמו שאתם רואים, תביעותיה של חבורת „המאַלתוסינים החדשים" על פרס השלום מיסודו של נובל יש להן על מה שתסמוכנה. וחושב אני, שהצדק עם „המאַלתיסונים". על־כל־פנים צדקו הרבה יותר מאלה הנאספים באסיפת־השלום האחרונה. ובודאי יותר מועיל היה, אם תחת האסיפה של שלום, שנכנסה זה לא כבר לישיבה בקופנהאגן וסך־הכל שלה הוא – אפס, שהרי בה בשעה שהאסיפה נתאספה גזרו כליה על פינלאנד וקוריאה, בלי בושה כל־שהיא, –היו חברי אסיפת־השלום באים גם־כן לאמשטרדם לקחת חלק באסיפה רבה של „המאלתוסינים החדשים". על־כל־פנים לא היו עוסקים בפטפוטים של מה־בכך.

הוי, כבר בחלה נפשי באסיפות האלו, בצעצועים הללו של בני־אדם, שבשעה שמתם מוטל לפניהם הם מתנחמים בתנחומים של הבל, שהם „עושים" איזה דבר ל„הציל" את המת או להציל עתידים למות, בעוד שנראה בחוש, כי אינם מסוגלים אפילו להפחיד זבוב. התקופה שלנו התפארה תמיד ב„תחיותיה" וקראה לעצמה תקופת־התחיה של עמים ולאומים: היונים קמו לתחיה, הבולגארים, הסרבים... ובה בתקופה עמים יורדים מעל הבמה ואובדים את קוממיותם: פינלאַנד מפרפרת בין המות ובין החיים וקוריאה נמחקה מעל מפת־העולם – ובני־אדם מאירופה ואמריקה מתאספים ומשחקים בצעצועים של שלום...

ז"י. זאת, כי לתחית עמי הבאלקנים גרמה דוקא המלחמה ולא השלום...

האסון האנושי היותר גדול הוא–הרבוי הנפרז של העם הזה וגדולו המשונה. בכל שנה ושנה נבראים אשכנזים קטנטנים במדה יותר מרובה משנבראים צרפתים ואנגלים ואיטלקים קטנים. פרוסים–רבים הם האשכנזים כעל–פי הזמנה מיוחדת, כעל–פי צו מגבוה, כעל–פי פקודת ה„קיסר“... ומוחל אני להם את קרופ ואת תותחיו, את הילם הגדול בים וביבשה, גם על „צפלין“ ומגדליו הפורחים באויר אני מוותר–אני מכבר את הביפלאַנים והמונופלאַנים הצרפתיים – אבל בבקשה׳ מהם, שלא יתרבו ביותר ויתנו לעשות זאת להצרפתים הבוכים על משפחותיהם. והיה כי יתמעטו מעט האשכנזים ויתרבו מעט הצרפתים, והיה זה שווי־המשקל היותר מדויק באירופה, מדויק יותר מן הבריתות „הכפולות ו„המשולשות“, שאין לעמוד על אָפין האמתי. מצד אחד הרי לכאורה „ברית משולשת“ בצורה כמבצר וקשה כברזל ומתחדשת בכל שנה תמיד, בנגוד ל„הברית הכפולה“, שגם היא בצורה וקשה וגם־כן מתחדשת בכל יום תמיד... ומצד אחר רואים אנו, שמתחתן „שני בשלישי“ ו„שלישי בשני“, ולפעמים נדמה לנו, שבעלי־הברית עושים „מעין להכעיס“ איש לרעהו, והענינים כל־כך מסובכים, עד שהשטן בעצמו לא ימצא לו דרך לעבור בבריתות בין הבתרים האלה, ו„שווי־המשקל“ הזה נוטה תמיד להכריע את כף־המאזנים לצד אחד, כמובן – לצד היותר כבד וקשה...

כך הוא מצב הענינים באירופה, ולא טוב ממנו גם במזרח הרחוק, באַסיה. היאַפונים, למשל, גם־כן נתרבו מאד בשנים האחרונות וצר להם המקום באיהם, ועל כן, למען ירוח להם, הלכו לבקש נחלה – ובאו ו„בלעו“ את קוריאה; מתחילה רק מעט, מה שנקרא בלשון הדיפלומאטים „כניסה לספירת ענינה“, ועכשיו „בלעו“ אותה לגמרי. כי עם חכם ונבון הם הדיפלומאטים, והעיקר – „בלשנים“ גדולים הם: תמיד הם מוצאים את הבטוי הנכון ברגע הנכון. כמה יפה הוא, לדוגמא, הבטוי „כניסה לספירת הענינים“! כמה הוא גמיש ורך! למראית־עין הלא אין כל: אין כאן גניבה, אין כאן גזלה, אין כאן כלום, חוץ מ„כניסה לספירת־הענינים“, – ואף־על־פי־כן מה אי־אפשר להכניס לתוך מובנו של בטוי זה! – כך הכניסו את קוריאה לתוך „ספירת־ענינה“ של יאפּין, את מאנדשוריה – לתוך ספירת־ענינה של רוסיה, את מארוקו – לתוך ספירת־ענינה של צרפת, את מצרים – לתוך ספירת־ענינה של אנגליה, את הצי־האי הבאַלקאני – לתוך ספירת־ענינה של אוסטריה, את איי הפיליפינים לתוך ספירת־ענינה של אמריקה הצפונית ואת כל העולם לתוך ספירת־ענינה של גרמניה... ואחרי ה„כניסה לספירות“ באה המלה הקלילה והיפה „אנכסיה“ (בעברית לדעתי „כבוש“). גם היא רכה, חלקה כמחמאה: אין כאן גזלה ורציחה לאור היום, לעיני כל האנושיות, ויש רק „אנכסיה“ בלבד – ולא יותר. ומה יש כאן לזעוק חמס ולהתמרמר?... ומתפלא אני על כשרונם הבלשני של הדיפלומאטים. כי חכמים הם אנשי־המעלה האלה – ידעתי מכבר, אבל מאין באה להם תורה זו? הרי בהפבריקאות לתעשית־דיפלומאטים, כלומר, בקוליציאונים ממדרגה ראשונה אין מדקדקים הרבה

„ההתונות המאוחיות", – אתה שואל את עצמך: הלהם נעגנה? ההם יבנו את בית ישראל?

ואם תדבר עם אדם מישראל על שאלה ארורה זו, תשובתו בצדו: שאינו מחויב כלל להעמיד „דורות" לעמו ואינו קבלן אצל הקדוש־ברוך־הוא להספיק יהודים לעולם. שמא תאמרו: מבני השדירות הנמוכות תבוא הישועה? – הם, התמימים, הפשוטים, אינם מתחכמים הרבה והיים כמו שצוה האל, – תשגו חביבי! גם אלה הפשוטים והתמימים כבר אבדו אם פשטותם ואת תומתם ומשתדלים להקות את אחיהם היות־מאושרים. עדה היא הספ־ות השלמה, שנבראה על „ענין" זה בלשון המדוברת בין זמננו ונתפשטה בתוכו במדה מרובה, שגם הוא כבר טעם „מעץ־הדעת", וכמובן, לפי דרכו והשגתו, במדה מרובה וגסה עוד יותר... ואם התפארו ה„מאלתוסינים" בשעת ועדתם בהיל שעשו ואמרו, שעלה בידם בשנה שעברה להפחית את מספר הנולדים „בעש־ים ואחד מיליון" נפש (דייקנים הם האדונים האלה: השבו ומצאו, שהפחיתו עשרים ואחד מיליון, לא פחות ולא יותר!...), הנה גם אנחנו, בני ישראל, כבר באנו בהשבונם, ואולי, לפי הערך, במספר מרובה מכל העמים. ואם מתפארים הם בתקון־העולם ויש להם תביעות על פרס־השלום מיסודו של נובל, אפשר שראויים הם בפרס זה גם מצד תקון עולמנו שלנו.

ועל הפרס של נובל יש להם תביעות הזקות, ולדעתי הצדק אתם. טעמם ונמוקם הם–שאין פורענות באה לעולם, אין לך מריבה וקטטה ותקלה אלא בשביל רבוי בני־האדם. כי פרה ורבה האדם במדה גדולה וצר לו המקום לשבת; ובצר לו הוא מנגח צפונה ונגבה, קדמה וימה, ואינו מבחין בין אוהב לאויב, ובלבד שיפנה מקום לעצמו. האשכנזים, למשל, הם בעלי פריה־ורביה ממדרגה הראשונה. הם מתרבים בכל שנה ושנה באופן גוזמאי וכבר צר להם המקום בגבולותיהם. ובשביל זה הלכו לנוע על אפריקא – לכבוש את קאמירון, ובשביל זה נעצו קנה גם בים הצהוב, על קצה גבולם של הסינים, ובשביל זה נעצו את הטמם גם במארוקו, ובשביל זה הם אומרים לנשל את הפולנים מנהלת אבותיהם במחוז פוזנא ולהושיב שמה אשכנזים, ובשביל זה מוכרחים הם לבנות אניות־מלחמה ולהתיך כלי־תותח משונים. כי מה לא יעשה „בעל־מטופל" בשביל משפחתו? – ואילו אפשר היה להמעיט את מספר האישכנזים, בודאי היו נותנים לישב בשלוה לשחורים באפריקה, לצהובים בארץ־סינים ולפולנים בפוזנא, וגם לא היו נועצים את חטמם במארוקו, ולא היו בונים אניות־מלחמה ומתיכים כלי־תותח משונים, והיו יושבים במנוחה ובדרך־ארץ ב„פאטרלאנד" שלהם ואוכלים נקניקים ממולאים, ושותים שכר, ומזמרים זמירות לכבוד ארץ־המולדת, וה„קיסר" היה נוסע מעיר לעיר, ודורש דרשות ונואם נאומים מבלי לפגוע בכבודו של מי שהוא, והיתה הנאה להם והנאה לשכניהם והנאה לכל האנושיות כולה.

אבל האדם הפרטי אינו מחויב להספיק אורחים בקבלנות. האדם הפרטי מוזהר ועומד הוא להיות בריא ושלם, וכל מה שמזיק לבריאותו ומפריע את שלומו, צריך הוא, מחויב הוא להתרחק ממנו.

ובכן, בשעה שהצרפתים יושבים על מדוכה זו של פחתת־האומה, צועקים בכרוכיא על הסכנה הנשקפת לעמם ומבקשים אמצעים להרבות את אוכלוסיהם ולתכלית זו הם מבטיחים פרסים לכל המרבה בולדות, ולא רק פרס של כסף, אלא גם – מה שמגוחך ביותר – משפט־הבכורה במשרות הממשלה, כאילו כל המסוגל לולדות מסוגל גם להיות שר ושופט ויועץ־מדיני, – בה בשעה מתכנסים בני הכת של „המאַלתוסינים החדשים״ ודורשים בשבחה של תורתם החדשה, ומכריזים עליה בקולי קולות...

את זה לעומת זה עשה האדם.

וכמדומה לי לעצמי, שעוד יותר מן הצרפתים צריכים אנו, בני ישראל, להתענין בשאלה זו. הצרפתים סוף־סוף בארצם הם יושבים, ואם לא יתרבו מדי שנה בשנה, לא יהיו להם די אוכלסין להלחם מלחמות תגרה ולהכניס את עצמם באַפירות מדיניות, אבל מנחלתם לעולם לא יעבירו אותם. וחוץ מזה הרי יש להם אפשרות להרבות בפרסים, הן של כסף והן של משרות שונות, ומי החפץ להפטר ממסים וארנוניות, ומי החפץ להיות שר ושוטר, – ילך ויעסוק בפריה־ורביה. „בלענים״ כאלה בודאי ימצאו בארץ הברוכה, ויפרה העם וירבה, ויהיה לו גם די „בשר כלי־תותח״ בשביל אבנטורות מדיניות מוטלות נספק... ואולם אנו ארץ אין לנו ופרסים חוץ מגבאות בבתי־כנסיות, שהיא סגולה למבות־לחי כידוע, ומהתמנות ציונית בועד־הפועל הגדול, שמכבדים אנו בה את כל הבא בידינו, – גם־כן אין לנו. והרי סוד גלוי הוא, ששיטתם של „מאלתוס־הישן״ ושל תלמידיו החדשים לא נמצאה בשום אומה תלמידים מקשיבים במספר כל־כך עצום כמו שמצאה בתוכנו. ורואים אנו בעינינו, איך זרעו של אברהם אבינו הולך וכלה מאליו.

זה לא כבר נתפרסמה הסטאַטיסטיקה של היהודים באונגריה וראינו, איך מספרם פוחת והולך מדי שנה בשנה; וכן הדבר גם בפרוסיה. וחוששני, שגם ב„אוצר־היהדות״ – ב„תחום״ המבורך, גם־כן מספרנו פוחת והולך. גדולים ומרובים אנו בעיני צוררינו, שנדמה להם תמיד, כאילו ממלאים אנחנו את חללו של עולם, אבל אם נבוא חשבון, מאוד אפשר שיתברר לנו, כי לפי הערך מספרנו נתמעט. והשכל מחייב כך. חוץ מקשי השעבוד וקישי הפרנסה, שהם בודאי גורמים גדולים ועצומים למעט את הדמות – הימים הטובים של מצרים „וכאשר יענו אותם כן ירבו״ חלפו זה כבר! – הנה עוזבים בני ישראל את „מאהליהם״ בכפרים ובעירים הקטנות ומתישבים בערים הגדולות, וישיבת כרכים קשה, ישיבת כרכים גורמת מפני כמה וכמה טעמים להמעיט את הבנים ומביאה לידי שיטת־מאלתוס. וכשאנו מסתכלים עכשיו בחיי־האישות של אחינו בערים הגדולות ומתבוננים אל הבחורים הזקנים, שכבר אכלום יזע ורהב וכבר נס ליחם ותש כחם, אל הבתולות הבלות ובכלל אל

מן העולם־הזה כל זמן שאין לך חשבון. את כל החיים העמידו על ה„בוכהאַלטונג הכפולה" והדרו בחשבונותיהם גם לתוך החדרים האפלים, שכמדומה לך אין בהם מקום להשבונות... ועל ידי זה כמעט שגזרו כליה על האנושיות. תיפח רוחם של מחשבי־קצין אלה!

ואולם ברבות הימים באו חוקרים הדשים ובדקו את שיטתו של מאַלתוס ובאו לידי מסקנא, ש„אין השד נורא" כמו שתאר אותו רבם, והוכיחו גם כן באותות ובמספרים, שאין קץ ואין קצבה לכח האדמה ולמדת יבולה ותוצאותיה, וברבות בני־אדם, וברבות העבודה, תרב גם הטובה; ובכן מצד זה, כלומר מצד הכלכלה, אין לחשוש כלל.

Da steh' ich nun, ich armer Thor,
Und bin so klug als wie zuvor . . .

ועומד האדם בין שתי שיטות, בין גלים של חשבונות, ואינו יודע בעצמו איך להתנהג . . .

ומפני שהשכל נוטה תמיד להאמין במה שהלב חומד, התחילו בני־אדם להאמין בסברות החדשות, שאין להטיל ספק בכח האדמה לתת את יבולה די צורך בני־אדם, ואפילו אם יתרבו כפלי־כפלים. וכבר היתה שיטתו של מאַלתוס קרובה להבטל, אילמלא בא אנגלי אחד, וג'והג דריזדל שמו, שתקן את תורת רבו ויסד את „המאַלתוסינות החדשה".

בעיקרו של דבר אין בין השיטה הישנה והחדשה, בין הרב ותלמידו, ולא כלום, אלא שהראשון גזר על הולדות מרוב עוני, מפחד הרעב, והשני – מרוב טובה. יסוד אמונתו החדשה של השני היא: בריאות־הגוף. „ונשמרתם ל ג ו פ כ ם" – זהו העיקר היותר גדול באמונה החדשה, ואידך פירושא הוא. כל מה שמהנה לגוף – הרי זו מצוה, וכל מה שמזיק לגוף – הרי זו עבירה. חולה ובעל־יסורים – בודאי שהוא בעל־עבירה, וכל מי שמחלתו אנושה ביותר ויסוריו מרובים, בידוע שהוא בעל־עבירה המור ובודאי עבר על כמה וכמה מצוות עשה ולא תעשה של בריאות הגוף. וכלל גדול הוא בספרו „הדת הגופנית", שאין יסורים בלא חטא לשמירות הבריאות ואין מיתה בלא עון. ומאחר שההריון והלידה מזיקים מאוד לבריאות־גופה של האשה, מתישים את כחה ומזקינים אותה קודם זמנה, הרי שאין לו להבעל שום „זכות מוסרית" לגרום יסורים לאשתו ולהתיש את כחה בהריון ולידה, ואין לה אף להאשה עצמה שום רשות מוסרית לקבל על עצמה עול כבד זה, שמתיש את כחה ומזקינה בלא עת ושולל ממנה את כל מנעמי החיים. אלא שמפני תקון־העולם רשאים הם להרשות לעצמם זוג ילדים, זוג ולא יותר... וכדי לצאת גם ידי חובת יצר־הרע, התירו להם תלמידי־מאלתוס את כל האמצעים המלאכותיים, שנתחדשו ושעדיין עתידים להתחדש בכדי למנוע את ההריון. ולא רק התירו, אלא גם מצוה בכך.

– אמת הדבר – טוענים הם – השבונותיו של מאלתוס אינם נכונים, האדמה עוד לא תש כחה ולא נס ליחה ועתידה היא להוציא אפילו גלוסקאות ומיני מזונות חדשים, שלא ישערנו אנחנו ואבותינו, ורבה הטובה ברבות אוכליה, ובכן משום זה אין לחשוש;

XLIX.

את זה לעומת זה עשה אלהים.

בה בשעה, שבצרפת מצטערים על המעטת הדמית, והעם והממשלה מתכנסים ומטכסים עצות, איך להרבות את העם ולהגדיל את מספר הנולדים, ומבטיחים פרסים לכל המרבה בולדות, – בה בשעה נתאספו באמשטרדם אשר בהולאנד המדינה צירי ההבורות של ה„מאלתוסינים החדשים" לטכס עצה ולבקש תחבולות, איך להמעיט את הדמות ולהפחית את מספר הנולדים.

כי הנה ברא אלהים את האדם, את העולם הקטן הזה, ישר, והוא בעצמו, העולם הקטן הזה, אינו יודע מה לעשות בכחותיו, איך להשתמש בהם לטובתו ולהנאתו, ומבקש חשבונות רבים.

מבקש – ואינו מוצא.

ובוא וראה כמה כרכורים הוא מכרכר מסביב לכח היותר טבעי והיותר איתן בקרבו – כח המוליד. הנה באו הקדמונים, שלא גרסו שום התחכמות ושום פילוסופיה ב„ענינים האלה", ואמרו: „פרו ורבו ומלאו את הארץ". ואלפי שנים קים האדם תורה זו פשוטה כמשמעה, ופרה ורבה בלא שום חשבונות ובלא שום דאגות, ובאמת מלא את הארץ בכל פנותיה. עד שבא מאלתוס וגזר על פריה־ורביה והוכיח באותות ובמופתים ובמספרים, שהרבוי הטבעי של בני־האדם אינו מתאים לכח־הכלכלה של האדמה, ואם יהיה האדם בלא חשבון ויתרבה בלא קצב ובלא מדה, קרוב היום, שתחדל האדמה מתת את כחה ולא יספיק יבולה לכלכל האדם, שהרי בני־האדם מתרבים במדה יותר מרובה מיבול האדמה. וכאנגלי דייקן הביא את הדבר בחשבון ברור והזק את דעתו במספרים תותכים, והכל שריר וקיים.

וימים ושנים חלפו ושיטתו של מאלתוס נתפשטה ונתקבלה בחברה, ונמצאו תלמידים, שהעמיקו והרחיבו אותה, ובארוה ודרשוה כמין חומר, באופן שהשיטה הכלכלית חדרה גם לחדרי־המטות...

הוי, יקחם אופל, את האנגלים האלה עם חשבונותיהם! בכל פנה שאתה פונה הם באים חשבון ואין לך מקצוע של חיים, שלא חנטו אותה על־פי ארבעת כללי החשבון. על כל התיבה והתיבה של „עולם־הזה" הם באים בפתקאותיהם ושיטותיהם לאמר: על־פי כללי חבור, חסור, כפל והלוק דבר זה מותר לך ודבר זה אסור לך; אין לך רשות לידנית

וכמו שאמרתי, לא איכפת לי הפסיכולוגיה של התרנגולים והתרנגולת כלל וכלל. איכפת לי ומעניינת אותי – הפסיכולוגיה של ה„אמנים" המשחקים והמשחקות על הבמה, איך שכולם מקששים את עצמם בנוצות ובזנבות ובכרבלות, והמשחקות מטילות ביצים ודוגרות על הבמה, – והכל לשם אמנות.

ועוד יותר מעניינת אותי הפסיכולוגיה של הקהל, הבא לראות במחזות כאלה ליהנות מ„התענוג הטהור" של האמנות, כביכול...

הוי אמנות עלובה!...

פסיונה מלומדת, שאינה תרנגולת פשוטה וגסה. ושאנטקליר, אמנם, ידע גם „מלאכה" זו על בוריה והרבה להתפאר בפני פסיונתו ברוב־חכמתו ובנועם־שירתו.

נניח, שהעולה אינה גדולה כל־כך. ומפני־מה אין להתפאר מעט בפני אהובתו? — ומעשה עוד בימי שלמה המלך בצפור אחד (אנקור), שהתפאר בפני צפורתו, כי בבעיטה אחת ברגליו הוא יכול להרוס את כל בנין שלמה. והדברים נתגלגלו ובאו אל השרים והפקידים (הרי „עוף השמים מוליך את הקול").. ונבהלו: היתכן? שלש־עשרה שנה בנה המלך שלמה את הבית, שבעים אלף נושא סבל ושמונים אלף חוצב־בהר עסקו בו, לבד משרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה, „שלשת אלפים ושלש מאות הרודים בעם העושים במלאכה", כל־כך עבודה מרובה, — והנה בא החצוף הזה ומתפאר שיהרוס אותו! תפשוהו והביאוהו אל המלך כדי שיוציא משפט מה לעשות בו: אם לתלות אותו, או לסקלהו, או לשלוח אותו לארץ־כבול, לישיבה במצור או לעבודת־פרך. ואולם המלך צוה להוציאו חפשי לארבע רוחות השמים. כי חכם מכל אדם היה המלך הזה, והגיל בהרמונו, ולמד לדעת את לב־הנשים וידע, שגאותנות יתירה והתפארות נפרזה לוקחות את לבן; ואפשר, שגם הוא בעצמו ובכבודו השתמש לפעמים בחולשתן זו... וכבן לא היתה העולה מצד שאנטקליר גדולה, אלא שהוא הקדיח את תבשילו ביותר: הוא התפאר, שהוא „המאיר לארץ ולדרים עליה, הוא הגולל חושך מפני אור, הוא הקורא לשמש ויזרח,

וְאִם יֵשׁ אֲשֶׁר הֶעָבִים יָעִיבוּ אֶת הַשֶּׁמֶשׁ,
אוֹת הוּא, שֶׁבְּהוֹנָן לֹא שָׁר אֶת שִׁירוֹ אֶמֶשׁ"...

דברים כאלה וכאלה, שדבר כל היום ושעברו כל גבול, העירו עליו, כמו שאפשר היה לראות מראש, את קנאת כל הדיר. מן התרנגולות, שקנאו בהפסיונה היפיפיה, ועד האוזות, בני־האוזו והברבורים, שהתרגזו סתם בלא שום סבה נכונה, ועד הינשוף והתנשמת, שפחדו מפני אור־היום, — כל אלה חברו עליו יחד להפילו למשואות. ועל־פי עצתה של החסידה, הזמינו אותו לשיחת־רעים אל תרנגולת זקנה ומכובדת, שהיתה מכבדת את מכיריה בכל יום ה' בשתית תֵּה של לפנות ערב five o'clock, כמנהג האנגלים. ובכוונה הזמינו לשם אף את כל התרנגולים מכל העמים והמדינות, ובהם תרנגול הודי, סיני, יאפוני, צרפתי, אשכנזי, ספרדי, איטלקי, וביניהם תרנגול אחד חצוף־מחוצף, תרנגולי מזין, שדרכו לילך ולהזיק. ואת התרנגול הזה הסיתו ב„מישור־השמש", — והבחור שלנו בא לידי רסוק אברים, ורק בדרך נס נמלט מסכנת־נפשות.

אבל סוף־סוף הכל נגמר בכי־טוב: התרנגול ישב לדיר, והפסיונה העדינה, כמה שהתנפחה והתרברבה ודרשה ממנו, שיהיה שלה, רק שלה, כולו שלה, וילך אחריה דוקא אל סבכי־היער, נעתרה לבקשתו לחלק את אהבתו עם שאר התרנגולות, והלכה עמו אל הלול — והכל על מקומו בא בשלום.

בגרון תמיד, מתקוטט ונלחם עם אחרים, ו„הכל בשביל אהבת נשים, בשביל דברי־הבלים". מה שהוא חזן ומתפלל – בודאי אין רע בזה: מעט יראת שמים אינה מזקת לעולם, ובפרט בימינו... אבל מה שהוא הולך בטל כל היום, אוכל ואינו עושה, שקוע עד כרבלתו בעניני אהבה ונכון לנקר את עיני חברו בשביל מבט של איזו תרנגולת יפיפיה, – את זה אני יכול להלל.

אבל – אין בכך כלום. ממה שבעיני בורגני שכמותי אין הנהגה כזו מוצאת חן עדיין אינו מוכח, שהיא אינה יפה. ואפשר שדוקא זה כחו וזו גבורתו של התרנגול ועל־ידי־כך זכה לגדולה. כי עכשו, בימינו, בימי ממשלת־הנשים, כל המרבה ב„ענינים האלה" הרי זה משובח ובעל נשמה עמוקה, שירת יקרא והפסיכולוגיה שלו אומרת: „דרשני".

הנה, לדוגמא, גבור היום, שאנטקליר שלנו. לדעתי שלי, הפסיכולוגיה שלו שטחית ופשוטה היא מאוד. זוהי הפסיכולוגיה של כל תרנגול־גבר, שהיא תקיף ומתגאה ב„גבורתו", בהכרתו הפנימית, שכל התרנגולות שבלול נשמעות לו... וכששאל אותו שומר הלול, הכלב הפטפטן פאטו, אם מאושר הוא בלול, השיב לו כרגע: „בודאי! הכל נשמעות לי. ומה לי עוד"? – וכשהזהיר אותו „פילוסוף" זה, שלא יאמין בנשים מפני שבוגדות הן מטבען ושאינו כדאי להיות רק בשביל נשיקות, השיב לו הלז: אבל הלא בהן כל אשרי".

כמו שתראו, אין כאן שום עמקות יתירה. זוהי הפסיכולוגיה של כל תרנגול־גבר – והיכן היא כל אותה הנשמה העמוקה, כל אותה הרומאנטיות של אהבה, שמדברים עליה?

ואף כל „ספור־המעשה" הרי פשוט הוא בתכלית הפשטות. מעשה בתרנגולת פסיונה מגונת, שרדפו אחריה כלבי־ציידים, והיא במרוצתה בוחה מן היער אל הלול של שאנטקליר מיודענו, וראה אותה וחמד את יפיה בלבו התרנגולי והשתדל לפני הכלב פאטו שיסתיר אותה במאורתו. והכלב נעתר לבקשתו להסתירה – והציל את נפשה.

וכאן מתחיל עיקר המעשה.

לא מדי יום ביומו, אלא מדי שעה בשעה התגברה אהבתו של שאנטקליר אל הפסיונה. התרנגולים מומחים הם לענינים אלה, כידוע. וגם היא, הפסיונה, השיבה אהבה אל חיקו. הלב בכלל, ומה גם הלב של פסיונה, אינו אבן. מפתים אותו – והוא מתפתה. והתרנגולים הם אמנים גדולים במלאכה זו ויודעים, איך ובמה לכבוש את „מלכותיהם": אם בדברים כבושים או בדברי פיוס. על־פי־רוב בדברי פיוס. ועוד בימי חז"ל כבר „למדו דרך־ארץ מתרנגול, שמפייסה ואחר־כך עושה מה שעושה". ובמה מפייסה? – לא בדברים בעלמא – בדברים יפים בלבד לא הסתפקה גם טארנובסקה – אלא בהבטחות שונות ונעימות. מכיון שנתן עינו באיזו תרנגולת יפיפיה, סובב־סובב הוא הולך סביבה, מגפף אותה בכנפיו ומבטיח לה „הרים וגבעות". מה שאינו מקיים – בזה אין רע. העיקר הוא – שמלבד הכשרון להבטיח הבטחות יפות יהיה לו גם כשרון להתפאר ולהתנאות, – מה שפועל ביותר על

ומי מלל ומי פלל לנו, שהדיר של עופות יעלה למדרגה רמה ומיוחסת כזו, עד שגדולי האמנים יטפלו בו!

הן אמנם כבר נעשו נסיונות כאלה גם אצלנו, ורבי קלונימוס ב״ר קלונימוס נסה ב„אגרת צער בעלי חיים״ שלו „לתת את ההאראקטיריסטיקה״ של בעלי־החיים השונים, ובתוכם גם של „התרנגול־החזן אדום העינים ובעל זקן אדום ועל ראשו כתר משלך, פורש כנפיו, נצב הזנב כאילו הוא נס תמיד, קנאי ונדיב ומכלכל יפה נשיו וטפיו, יודע עתות התפילה, המזכיר לבקיים אדוניו, המעורר שבטו, טוב התוכחות, מיסר בשובה ונחת, והוא בתפילתו חוקר, כאשר ירנן לבוקר״.

רשימה שלמה כזו של מעלות השובות — ואף לא מלה אחת על הדבר היותר מעניין והיותר הטוב בימינו — „חוש־האהבה״ של התרנגול. שהוא מפותח מאוד, ועל ה„רומאנים״ המרובים, שיש לו עם התרנגולות היפיפיות. רבי קלונימוס ב״ר קלונימוס צמצם את כל חשיבותו של התרנגול רק במה שהוא בתפילתו חוקר כאשר ירנן לבוקר״... אנו רואים מיד, שאין לנו כאן עסק באמן הרגיל באמנות, אלא, או ואבוי, ביהודי מבית־המדרש הישן, שאין לו שום מושג מ„הני מילי מעלייתא״.

ולמסקנה אחרת, לגמרי אחרת, בדבר חשיבותו של ה„גבר״ בא הסבא שלנו, ר׳ מנדלי מו״ס שיהיה, שגם הוא תאר לנו את אפיו של התרנגול בספורו „סוסתי״ לאמר:

„... וכשיצאת להצר באותה שעה, פגע בך תרנגול גדול שלנו כשהוא שב בגאון וגובה, מנצח במלחמתו עם תרנגול חבירו, גבר זה של שכננו. אתה מגלה ראשך מפניו, כורע ומשתחוה לו ואומר: כבוד מעלתך! הרי „גבר״ אתה ובן־חיל, הדור בכובע־כרבלתך, עם ציצת־תפארת של נוצות בראשך וצפורן חדה כמסמר בעקבך, הלא הוא הודך וכלי־זינך. גם דעת לך ובינה להבחין ולהבין, ומנהגך, אדוני, סלה נא אם אומר, לא לפי ערכך. מישעה שכבוד־מעלתך דר כאן בחצרנו המולה שם וצווחה. אתה קורא בגרון, מתקוטט ונלחם תמיד עם אחרים, והכל בשביל אהבת־נשים, בשביל דברי־הבלים. לא דייך אהובות רבות, שיש לך ושאתה מתעלס עמהן באהבים, אתה חומד עוד אשת רעך ומבקש ליטול ממנו רעיתו האחת! למה התנפלת זה מקרוב על אותו הגבר העלוב? למה נלחמת עמו ופצעת אותו? כלום לכך ניתנו כלי־זיין לנקר בהם איש את עינו של אחיו? — יאמרו מה שיאמרו (בחברת התרנגולים), אצלנו בני־אדם פשוטים אין מלחמת־בינים זו אלא רציחה פשוטה כמשמעה. הבל על אשתך הצנועה! היא מטפלת באפרוחיה, מחממתם ומגדלתם וממציאה להם מזונותיהם, ואתה, בטילת כבודך, ששוף בזמה ועוגב על אחרות. מר אין ומר ברבור, השרויים כאן, הנהגתם טובה משלך. הם נראים שוטים והדיוטים, אבל הם צנועים, אבות רחמנים, יודעים את נשיהם ואינם להוטים אחרי פלגשים כמוך״...

וכמדומה לי, שזוהי ההאראקטיריסטיקה היותר נכונה של „תרנגולים״ כאלה. מצד אחד תרנגול ממין זה הוא חזן ו„בתפילתו חוקר כאשר ירנן לבוקר״ ומצד שני הוא קורא

לחדר. לימים התחכם התלמיד ולא התאונן עוד על מיחוש שבראש, שיש בו סימנים, אלא על כאב־הבטן. ואתה לך וחדור לתוך בטנו כדי להכיר אם תכאב עליו או לא תכאב!

ומעין זה היא גם „אמנות". לך וחדור לתוך־תוכה כדי להכיר מה זו אמנות! אלפי סמנים יש לה לאמנות - ואין אפילו סמן מובהק אחד, שיברר מושג זה בירור גמור. הנה כתב איזה מחבר ספור או מחזה – אם רוצה אתה הרי יש בו כמה וכמה סמני אמנות, אם רוצה אתה – אינו ולא כלום.

ומכאן כל אותה מחלוקת ה„פוסקים" בדבר האמנות וסמניה, שנתעוררה פתאום במחננו וגרמה לערבוביה משונה. נמנו וגמרו, שאי־אפשר לעולמנו בלא אמנות, ואם אינה – צריך לבריא אותה. אבל מה היא אמנות? – וזה כבר־שנה, שחברינו בווארשא יושבים על מדוכה זו – ועדיין לא באו לידי הסכם, ומה שהאחד מהלל ומוצא בו את כל הסמנים הטובים, שמנו הכמים באמנות, השני מחלל ואינו מוצא בו כלום זולתי שארלאטאניות ספרותית... וכן להיפך, והלא אפשר הדבר, ששניהם צדקו יחדיו...

ו„פסיכולוגיה" – עוד גרועה היא מזו. ממש ה' ירחם! הלא היא כולה – עיר פרוצה אין חומה, ואין לסמן את גבולותיה. אפשר ממש „לעייל פילא בקופא דמחטא" ולבנות הרים התלויים בשערה על הסמך של פסיכולוגיה. ואתה צא והוכיח, שה„פסיכולוגיה" אינה כמו שרוצה המחבר!

ומי חכם ויברר לי, למשל, את האמנות ואת הפסיכולוגיה של –„ש אַ נ ט י ק ל י ר" המפורסם, שאירופה עוסקת בו לא פחות מבמשפטה של מרת טארנובסקה.

טארנובסקה, תהא מה שתהיה, נפש חוטאת ומזוהמת, אבל נפש א ד ם היא, נפש חושבת ומרגשת; ואולם שאַנטקליר הלא הוא רק ת ר נ ג ו ל פשוט, שעלה לגדולה. זה התרנגול הרגיל, מכירנו מאז, התרנגול מ„בני אדם", שהוא מטייל בקומה זקופה בדיר של עופות, שהוא מצוי תמיד אצל נשיו וקורא „קוקוריקו" וששופו ל„כפרות" בערב יום הכפורים, – עלה לגדולה וזכה לכבוד, שסופר מפורסם אחד (אֶדמון רוסטאַן) יעלה אותו למדרגת גבורים, יעבד את ה„פסיכולוגיה התרנגולית" שלו ויכתוב מחזה שלם על אהבתו ועומק הרגשותיו, שבו מופיעים על במות החזיון בפאריז, בירת העולם, דיר העופות ביחד עם כל ה„הבריא": התרנגולים, התרנגולות, האפרוחים, הברבורים, בני־האווז, הפסיונים ושאר כל הכנופיא. והאמנים הגדולים שבאירופה, המשחקים והמשחקות המפורסמים, שאין שום אדם מטיל ספק, הלילה, ב„הוד רוממות אמנותם" ושכל צעדיהם על הבמה בודאי מנויים וספורים ומדוקדקים הם על־פי „חוקי־האמנות", – האֶסתיטים המוסמכים האלה משתדלים לחקות את „דיירי הדיר" לכל פרטיהם, מתקשטים בנוצות ובכרבלות ובדרבונות של תרנגול וקוראים „קוקוריקו", והנקבות אף מטילות ביצים ודוגרות על הבמה... והכל מוצאים יופי מיוחד במלאכות כאלו, ואירופה האמנותית, אירופה המנומסת, מסתכלת במחזה, נהנית הנאה משונה מכל אלה וקוראת לזה–אמנות!

היושב אני, שידעו יותר מדאי. מתוך הציורים המועטים, שהשאירו לנו לדורות בענינים אלה, יש ללמוד, שלא היו תמימים כל־כך והבינו, כמו שאומרים, יותר מתינוק... הנה הציור הנפלא במשלי ז׳ מן „האשה הזרה״ ומן ה„נכריה״, אשר „אמריה החליקה״: „כי בחלון ביתי, בעד אשנבי השקפתי, וארא בפתאים, אבינה בבנים נער חסר־לב, עובר בשוק אצל פנה ודרך ביתה יצעד, בנשף בערב יום, באישון לילה ואפלה – והנה אשה לקראתו, שית זונה ונצורת לב״. כל אותה הפרשה עד גמירה היא עוד היום ציור־לדוגמא, שלא נפחת ערכו הספרותי אפילו כקוצו של יו״ד. והכתובים המרובים שביחזקאל כ״ג על „אהלה ואהליבה״, שזנו במצרים, „שמה מועכו שדיהן ושם עשו דדי בתוליהן״, ואחר־כך עגבו אל אשור ואל הכשדים, – הם עוד היום פרק מן ההיסטוריה המדינית של כל עם ועם... ומכל אלה, ומכמה וכמה כתובים אחרים, אנו רואים בעליל, שאבותינו לא היו תמימים כל־כך, אלא שהיו נקיי־הדעת ונקיי־הלשון ולמותר היה בעיניהם לספר לדור את כל „תעלולי־הנשים״ במלכות ישראל. ואמנם, טוב עשו במה שגנזו את כל אלו המסורות על ה„היסטוריות היפות״ האלו. ואני מתגאה בהיסטוריה שלנו, שעברה על כל הענינים האלה בשתיקה, בעוד שדברי־ימי־העמים מלאים וממולאים אותם.

וחכמים וחוקרים יושבים ומקמטים את מצחותם ומעמיקים בחקירות של היסטוריה ושל פסיכולוגיה עממית.

ובדרך הזה הם אומרים לטהר אף את טארנובסקה בק״ן טעמים. ה„פסיכולוגיה הסלאווית״ הרי היא משונה בטבעה: הסלאווי נפשו רחבה ויצרו גדול וכל מה שהוא עושה הוא עושה ברחבות ואינו מדקדק הרבה, ואינו מצמצם, אינו יכול לצמצם את יצרו... ולפיכך מה יש להאשים את אלה בעלי־העבירות, שנפשם רחבה ויצרם גדול ואינם יכולים לצמצמו? – הלא על־פי טבעם מוכרחים הם להחטיא...

ואתה אם יש לך הרצון והזמן לכך, צא והתווכח עמהם בענינים כאלה!

כי „פסיכולוגיה״ היא, כ„אמנות״, מן ההברות היפות, שיש לדרוש אותן כמין חומר ולעולם לא תברר אותן כהוגן. שתיהן הן בבחינת „בוצינא קדישא״ שבלשון החסידים. אם אתה אומר: „הרב הגאון״, הרי אתה מסמן איזה מושג ברור: גדלות בתורה. אבל אם אתה אומר: „בוצינא קדישא״ הרי אמרת הרבה ולא אמרת כלום: אפשר שבעל־כנוי זה הוא גדול בתורה, ואפשר שהוא עם־הארץ גמור, אלא שהוא – בוצינא קדישא. בלשון בני־אדם פשוטים קוראים לזה: „בהונך־כאב־הבטן״.

מעשה בנער אחד, שלא אבה ללכת החדרה והתאונן באזני אמו על מיחוש שבראש – ופטרתו אמו מהליכה זו. למחר התאונן עוד הפעם על מיחוש זה – ושוב פטרתו אמו. ומכיון שראה בחור שלנו, שהעסק מצליח, חזר והתאונן גם ביום השלישי על כאב־ראשו. הניח אביו את ידיו על מצחו של בנו – והנה המצח קר כבפיר, אין בו אפילו כמין של חמימות; והבין האב, שהמחלה אינה מסוכנת כל־כך – וישלח את הבחור

של יושקיביץ אין לה בעולמה כלום זולת מסחר, עסק ו„דברי עבירה“. – היתה להוטה אחרי פרנסה וידעה את ערך המטבע; ודבר זה בלבד יש בו די להחליש מעט את כחו של ה„יצר־הרע“. כי הבורגני היהודי, בכל בורגניותו, הלא יהודי הוא, וככל יהודי אף הוא עמוס דאגות וצרות ומכאובים, – מה שאין כן חברת הולכי־בטל, „מתבזבי החיים“ משלהם, כהגראף קימארובסקי, טארנובסקה, נאומוב, שטאל וסיעתם: ומה יעשו הבנים האלה שלא יחטאו? – והחדוש הוא בעיני, אם בני חבורה נאה זו לא בכל יום ויום ממתים את עצמם ואת חבריהם בשביל טארנובסקות וכיוצא בהן. אבל מה שמזמן לזמן מתארעים מאורעות כמאורע טרנובסקה־קומארובסקי־פרילוקוב־נאומוב, – זה אינו חדוש כלל. אצל הולכי־בטל והפשים מדאגת־פרנסה כאלה הכל אפשר. הם אפילו אערקתא דמסאני של איזו יפהפיה, שיש לה תריסר מאהבים בבת־אחת, יורדים עד לחיים, והורגים ומשקים סם־המות וממיתים את עצמם ואת מתנגדיהם. ביניהם הכל אפשר. אפשר שטארנובסקה הסיתה את נאומוב בקומארובסקי, ואפשר שמדעת עצמו עשה מה שעשה, ואפשר גם זה וזה בבת אחת. – כללו של דבר: הכל אפשר, ואין כל קושיא, ואין כל חדוש, ואין כל פלא בדבר.

וחכמים יושבים וחושבים וחוקרים ודורשים בדבר „פסיכולוגיה“ זו ומבקשים לה דוגמאות מדברי־הימים... גם מדברי־הימים!

ואם מבקשים – מוצאים, כמובן. כי מה אין למצוא בגל־האשפות הזה, שצברו בני־אדם במשך כמה וכמה דורות? הרי הילני היפיפיה, הרי קליאופטרה המלכה, הרי מיסאלינה המפורסמת, הרי לוקריציה בורג׳יה, –הנה הנן ה„נשים הגדולות“, שלפי מליצת הכתוב „שפכו את תזנותן“ לא רק על כל ארצן בחייהן, אלא גם על האנושיות כולה לדורי־דורות...

ומתגאה אני בהיסטוריה שלנו, שלא הכינה „מטעמים“ כאלה, „כבוד“ כזה, לדורות הבאים. יודעים אנו, אמנם, כולנו ומבינים, שגם אצלנו לא היה הכל „חד וחלק“ כמו שכתוב; אבל טוב ויפה עשו קדמונינו, שלא השאירו לנו מזה זכרון־בספר. יודעים אנו ומבינים, שבחצרות מלכינו, וביחוד בחצרותיו של שלמה, היתה השפעת הנשים רבה וגדולה, ובודאי היתה השפעה זו לא לטובה, ובודאי נעשו גם שם כמה וכמה דברים מכוערים, והכתוב בקצורו הנמרץ מעיד על זה ואומר: „ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים, ולא היה לבבו שלם עם ה׳ אלהיו כלבב דוד עבדו“; „ויעש שלמה הרע בעיני ה׳“ וגו׳. ומי יודע את השפעתן של כל אלו „המצריות, המואביות, האדומיות, הצידוניות והחתיות“ על מהלך ההיסטוריה שלנו. ומי יודע, אם לא בסבתן נתפלגו אז שבטי ישראל ואם לא הן הניחו את היסוד להורבן הבית... ויפה אמרו הז״ל: „בשעה שנשא שלמה את בת פרעה עלה שרטון בים ועליו נבנה כרך גדול של רומי“... ומי יודע את כל השפעת הנשים בחצרות כל שאר מלכינו? – אבל הכתוב עבר על זה בשתיקה – ויפה עשה.

ואין להשיב, שאבותינו היו תמימים יותר מדאי ולא ידעו פרק בהלכות אלו. אדרבה,

וזכה והלושה וקלושה... וחוץ מכל אלה, תודה לאל עוד חי וקיים הכלל הישן: „יאה עניותא לישראל", והעניות היא באמת תריס בפני הזמה וההוללות... והבורגנים שלנו — המעמד היותר „מופקר" אצלנו — אף הם אינם עמוסים ברכוש גדול, והלואי, רבונו־של־עולם, היה לי מה שחסר להם — והייתי אולי עשיר מהם.

הנה כל אותה ה„בריא" של „הקומידיה" המפורסמת, „קומידית־הנשואין", שמעון (או „סומה") גולדמאן אינו בעל־אחוזות עשיר ואינו גם פקיד־האינטנדאנטורה, שמרויח בלא עבודה, בלא טרחה ובלא כל אחריות אלפי־אלפים בפעם אחת; וגם לא נשא משרה בשלטון מסלת־הברזל, ולא הרויח בזה סכומים עצומים, וכדומה לזה. בסך־הכל הוא סוכן של איזו אשכנזים בעלי־פאבריקאות בחוץ־לארץ, שהוא מרויח על ידם „אחוזים" ידועים. ואנחנו כולנו הלא יודעים אנו את ענין הסוכנות ואת רווחיה. מיליונים אין לצבור על ידה. אמנם גולדמאן אינו מתרחק מדבר־עברה. ובשעת הפנאי, אחרי עבודתו בבית־מסחרו, ולפעמים גם בשעת העבודה, אוהב הוא להשתעשע ב„הני מילי מעלייתא"... אבל, ככל סוחר, ומה גם כסוכן, שמתפרנס מן ה„אחוזים", הוא בעל־חשבון ויודע הוא לחשוב גם את חשבונות אהובתו, וכל דבר, אפילו דבר־עברה, יש לו בשבילו מחירו הקצוב, המחיר־פכסימום, כמו שאומרים עכשיו, שעליו אין להוסיף... ואמנם, כשבאה אליו דורה אהובתו, אשת רוזן, ששותפו בסוכנות, לבקש ממנו עוד מאה רובל נוסף על האתנן החדשי שקצב לה, צריכה היתה לדבר הרבה ולגלות לו את סודה, שמוכרחת היא לבקר עוד הפעם את הרופא־המילד, הדוקטור שיל, כדי שיציל אותה מהריון, — והדבר הזה יעלה במאה רובל. כמדומה לי, שהרויחה קצת בעסק ונהגה מנהג בעלת־בית הסכנית, ש„מקמצת מן השוק" וצוברת על יד. הד"ר שיל, המומחה להפלת הולדות, לא הרבה כל־כך במחיר, ולא הקשיח את לבו מאשה צעירה ויפה והוזיל הרבה מן הקצבה הקבועה, כמו שמשמע משיחת הנשים ביניהן לבין עצמן אחר־כך, בשעת „הקבלה" בלשכתו... אבל אין בכך כלום. כך צריך להיות, ודורה, קלת־דעת זו, מובטחני בה, שהיא גם עקרת־בית חסכנית... לא היא ולא גולדמאן מאהבה אינם מסוגלים לבזבז רבבות כמארטובסקה ופרילוקוב מאהבה.

אולגה, רעיתו של גולדמאן, גם כן מוכרחת היתה לקמץ בהוצאות־הבית כדי לשחד את בריק, אהובה הצעיר ממנה לימים, מנהל עסקיו של בעלה, ולא כל־כך בנקל עלה בידה לפעול על בעלה, שיוסיף לו על שכירותו. ואפילו זה המשופע בפרנסה יותר מכל חבריו, הרופא המומחה להפלת וולדות ד"ר שיל, אף־על־פי שלא היה בעל־הוצאה כל־כך גדול על „הענינים האלה", מפני שהיתה לו ברירה לבור מן ה„מעריציה" הגדולה שלו ויכול היה — כנראה מהמשך הספור — לבחור כאות נפשו מן הצעירות והיפות שבהן, — אף היא מוכרחה לעבוד עבודה לשם פרנסתו: הפיל וולדות, עישה נתוחים, עסק בשפיר ושליא... כללו של דבר: כל אותה החבורה הבורגנית, העשירה, כביכול, שלפי תאורי

הרומאַנטיקה המזויפת ונרצה אותו בלשון של בני־אדם פשוטים הרי המעשה, שנוסד עליה, הוא פשוט בתכלית הפשטות.

מעשה ב„גויה" צעירה אחת, יפה ופרוצה, שבלבלה את מחותיהם של עוגביה, שקנאו זה בזה ונטרו זה לזה, עד שלבסוף היה מה שצריך ומוכרח היה להיות – הרגו זה את זה ונתפסו והועלו לגרדום. אילו היתה סבת ההריגה „בת־הרב" וזקנה ומכוערת, ובשבילה היה נעשה מעשה נורא כזה, הייתי מתפלא על זה גם אני. עכשיו שהמעשה נעשה בשביל „גויה" וצעירה ויפה – מה חדוש יש בדבר? כי אשה יפה ופרוצה יש בכחה לסכסך גברים בגברים – ידוע משכבר הימים; ומה גם בספירות של טיילים והולכי בטל, שאינם יודעים שום דאגה ועינם ולבם כל היום רק לתאוותיהם. בספירות כאלו הכל אפשר. משל לבן, שתלו לו ארנקי בצוארו והושיבוהו בבית־הזונות, – מה יעשה הבן שלא יחטא?.

אבי ז"ל, שהיתה לו השגה מיוחדת מבני־האדם לעמיהם, למפלגותיהם ולמעמדיהם, היה אומר: יש עמים, וביחוד מפלגות ומעמדות בין העמים, שאם אינם שכורים, גנבים ומנאפים – מסתמא הם עצלים. כי למה לא יעסקו בזנות ויין ועוד, – ודאגות אחרות אין להם: הכל שרוי להם, הכל מחול להם, הכל מותר להם. לגלות השכינה – איזו שכינה שתהיה – אינם דואגים, ודאגת הפרנסה – הדאגה היותר קשה, המטרדת את האדם מ„הבלי העולם־הזה" – גם כן אין להם, שהרי הם או בעלי־אחוזות – ונחלאותיהם מתיקרות מדי יום ביומו והעודף הזה, שלא עמלו בו, מעשיר אותם, או הם אצילים ונושאי־משרה בעיר, במדינה ובחברה, ולחמם ניתן ומימיהם נאמנים, וקצבה ממתנת להם לעת זקנתם; ולמה זה – אני שואל אתכם – ל א יתאוו תאוה? למה זה ל א יתהוללו ויצאו מדעתם? – זהרי זה מדרכי־הטבע: הבטלה והכיס המלא מביאים את האדם לידי הרהורים... ולפיכך עוסקת „חברה עליונה" זו רק בעסק אחד, עובדת רק עבודה אחת: מפתחת ומפנקת ומעדנת את ה„יצר־הרע" שלה. ובאמת הצליחה בעבודתה והביאתה לידי שלמות גבוהה.

והיוצא מזה הוא – שהיהודי יושקביץ, שכתב את ה„קומדיה של הנשואין", אפשר שלא הפריז על המדה, אבל לא קלע אל המטרה. כי לא היהודים הם העם המוכשר ל„קומידיות" כאלו ב י ו ת ר, ולא הבורגנים מישראל הם המעמד, שיש לו אפשרות לעסוק ב„קומידיות" כאלו.

אין לכחד, ש„המשפחה" שלנו אינה עוד זו המשפחה הטהורה, שהיתה לפנים, בימי אבותינו. הלכנו בחוקות־הגויים גם ב„מקצוע" זה של ה„אהבה החפשית". גם אנו מטפלים הרבה ב„יצר־הרע" שלנו, משתדלים לפנקו ולעדנו ולפתחו. „פולחן־היצר־הרע" מתפתח גם אצלנו במהירות נפלאה, וכבר יש לו כהניו ונביאיו ומקדשיו. ולמה אחטא בשפתי? – יהודים עושים חיל... אבל עוד גם עתה אין ה„יצר־הרע" שלנו מגיע אפילו לקרסוליו של „יצרם" שלהם. ואין כל פלא בדבר. להם יש בנדון זה „קולטורה" עתיקה של כמה וכמה דורות, שכבר הספיקה להבלע בחלבם ובדמם ובנפשם, וה„קולטורה" שלנו עדיין היא הדשה

XLVIII.

והמשפט סוף־סוף נגמר.

כוונתי להמשפט המפורסם בוויניציאה העיר, שארבעה חדשים רצופים לא ירד מעל הבמה ומשך אליו את לבה של האנושיות האירופית. ובכן נראה לי, שכדאי לעזוב לרגע את צרות־היום – את הפוליטיקה הקטנה והגדולה שלנו עם כל עניניהן – ולעיין בדבר הזה: במה היה כחו גדול למשוך אליו את לב האנושיות כולה?

הוי, כבר עיפתי, נלאיתי מרוב השעמום של צרות־היום וצרות הפוליטיקה שלנו ורוצה אני „להתבדר" מעט, רוצה אני לשכוח את כל אלה, רוצה אני לצאת מגדרי, לצאת מאצטגנינותנו הקצרה והזעומה, ולדבר על ענינים שאינם נוגעים לנו בפרט – לדבר על גוי ועל אדם, על סכסוכיהם ועניניהם ויחוסיהם זה לזה, – על כל ועל הכל, רק לא על אודותינו ועל צרותינו שלנו!

ואם כן הדבר הרי „המשפט הוויניציני" כדאי הוא לתשומת לב. כי איך שנתיחס אליו, אבל עובדה היא שה„אנושיות" התעניינה בו במשך ארבעה חדשים שלמים. במה היה כחו גדול למשוך אליו את כל הלבבות במשך זמן מרובה כזה?

הלא בינתים אירעו מאורעות חשובים מאד. היו שביתות גדולות של מאות אלפי פועלים, ומה שחשוב ביותר, למה שלא הורגלנו עדיין, – שביתות של עשרות אלפי קבלנים, „נותני־עבודה". מהוה מול מהוה. שביתת הקבלנים בתור תשובה על שביתת הפועלים. הרכוש והעבודה שניהם יצאו מזוינים כל אחד בכלי־זינו היותר מתוקן ומשוכלל. והנשמה מפרכסת למראה החזיון הגדול הזה, אולי הגדול בכל חזיונות החיים מיום היות אדם על הארץ ועד היום, לראות ולדעת: מי ינצח? מי יכנע בפני מי: הרכוש בפני העבודה או העבודה בפני הרכוש? – „ ודימונסטראַציות משונות היו בכל ערי פרוסיה בעקב חוק הבחירות, דימונסטראַציות, שעדיין לא היו דוגמתן במדינה מסודרת זו, – סמן מובהק לתמורת העתים. ונסיונות חדשים נעשו ב„תעופה האוירית", – נסיונות מבשרים תקופה חדשה ממש. – ופטירתו של אדוארד השביעי מלך אנגליה אף היא מאורע חשוב היא בודאי. – וכל אלה לא היה בכחם להשכיח מדעת הקהל את המשפט המודרני הזה של „גבורי־המטות" ומסייעיהם! שמא תאמרו: מצוין הוא משפט זה מצדו החוקי – גם זה איננו. חושב אני, שהמשפט הידוע של אגודת האברים במוסקבה, ש„אירופה כולה" עברה עליו בשתיקה, היה מכל צד וצדדיו יותר מעניין ממשפט זה, שבאמת הרי אין בו שום חדוש. כי אם נפשיט מעליו את

בהלכות אלו, יודע ברור, שנקל מאד למצוא מאה „פסולים" בכל צוואה וצוואה, אפילו אם היא כתובה כדת וכדין ומאה עדים התומים עליה, ומה גם באלו ה„צוואות הביתיות". שאין להן כמעט שום ערך והן תלויות רק ברצונם הטוב של היורשים,– והרצון הטוב של יורשים הוא ידוע.

הנה מספרים לנו העתונים עכשיו על עזבון אחד בסך המשה־עשר אלף רובל, שעזב לקרן הלאומית ציוני נלהב, אחד מן האנוסים החדשים, בסאמארקאנד העיר. ומראש אפשר לומר, שהיורשים ישתדלו בכל כחם, שהרשות לא תאשר את הצוואה, שהרי ה„קרן הלאומית" עצמה אינה מאושרת ברוסיה ואין לה, איפוא, הזכות לקבל ירושות ועזבונות–והכסף, שהיה מוקדש לציוניות, יפול–למה או למי שיפול, אבל לא לאוצר הלאומי שלנו... וכעזבון זה הלא יש הרבה עזבונות לאומיים. ומי ימנה ומי יספור את מספר הירושות הלאומיות והציוניות, שהלכו לאבוד או הלכו לטמיון?...

ואם יש מן הציוניים, שרעיונו הביב עליו מממונם של יורשיו, שהוא דואג באמת לעתידות רעיונו הקדוש והוא רוצה ויכול לעשות דבר ממשי לטובתו, ילמוד נא אל דרך האמירקנים וישתדל ב ע צ מ ו לקיים את מהשבתו הטובה, ולא שיסמוך על יורשיו...

אמרו מה שתאמרו, הביבי: מלאי־ענין הם היאנקים הללו ומלאות־ענין הן גם נדבותיהם הענקיות.

וכמה הלכות גדולות יש ללמוד מהם!

לעשות את הטוב בחייהם וסמכו על יורשיהם אחריהם, שהם יעשו טוב וחסד בשבילם ויקיימו את דבריהם,–והיורשים מבקשים אמתלאות ומשתדלים דוקא שלא לקיימם–ו א י נ ם מקיימים. ואילו הייתי אני שופט בפמליא של מעלה, הייתי שולל מבעלי־צדקות כאלה את חלקם בגן עדן, שבאמת אינו מניע להם בעד צדקות שלאחר מיתה, והייתי אומר להם: „לפום צערא אגרא". מי שצער את עצמו והתגבר על יצרו היותר קשה–יצר־הרע של ממון–ובעודו שלם בגופו ובתאוותיו נתן מהונו לאחיו האביון, לעמו האומלל,–הרי הוא אורח הגון במלכות־השמים, ושערי גן־העדן פתוחים לפניו, והתיכת־לויתן מוכנת בשבילו; ומי שלא יכול להתגבר על יצרו, לא רצה לצער את עצמו ולהפרד מכספו, ורק ליורשיו אחריו צוה לעשות זאת, והביא אותם לידי נסיון, וגרם להם צער ועגמת־נפש,–לא יכירנו מקומו בגן־עדן... ומשפט זה היה בודאי משפט־צדק. ובאמת, רוצה אתה לתת לדברים שבצדקה–תן בחייך, כמו שנוהגים באמיריקה, שם לא רק מנדבים נדבות הגונות כאלו, אלא גם אין סומכים על היורשים ומקיימים בחיים את המחשבות הטובות והגדולות.

וכמה היו בני־עמנו בכלל והציונים בפרט יכולים ללמוד מאמיריקנים אלה!

בעולם הציוני סובבות שמועות ומתהלכות אגדות על פקדונות ועזבונות, שציוניים מפורסמים, ציונים נלהבים אומרים להפקיד ולעזוב „לטובת הרעיון הקדוש"... אומרים, שכבר כתבו, או שכותבים עתה, או שיש בדעתם לכתוב צוואות ו„להעשיר את הרעיון" – לאחר מיתה... ואת האמת אגיד לכם, שכשאני לעצמי אני מטיל ספק באגדות אלו. כי בדבר זה „קראנו שמיטה" זה כבר. תנועתנו עניה ב„עזבונות" עד כדי בזיון. אולי יש בנו אנשים, שציונותם חביבה עליהם לפעמים מממונם והם מקדישים לה איזה סכום,–אבל עדיין לא היה לעולמים ציוני וחובב־ציון שציונותו תהיה חביבה עליו מממונם של יורשיו. איני מדבר, כמובן, על העניים, שהוציא מנפשם היהודית וכשרונם היהודי אין להם מה להוריש לבניהם אחריהם,– אפילו אלה בעלי־היכולת המעטים – אף הם אינם יכולים להתגבר על יצרם אפילו בשעה שהם באים לסדר את העסקים לאחר מיתה. אני עובר על חשבונותיהם של כסף־הפקודים בספרי־החשבון שמוציא הועד של „חובבי־ציון", ובפרוטוקולים, שמוציא הקונגרס הציוני–ומתבייש. והבריות מה הן אומרות? – הן אומרות: המיתה מגלה את כל האמת. המיתה מראה לא רק מי היה עשיר בנכסים, אבל גם מי היה עשיר בדעות. רוצה אתה להכיר את הציוניות האמתית–צא ולמד לא מספרי החיים, אלא מספרי המתים. וכי רבים הם אלה, שגלו את ציוניותם בעזבונותיהם, בפקדונותיהם?... ואם היו אולי כאלה–סמכו על יורשיהם, שיקיימו את דבריהם, והיורשים הציוניים, ככל מיני יורשים, הם עם ערום כנחש והם מבקשים תמיד אמתלאות שלא לקיים את דברי המת. ומי שיש לו אפילו ידיעה כל שהיא

את קיבתם לגמרי וירנישו גועל־נפש בעשרם, ובעצמם יבואו ויבקשו לקחתו, – ואז נתישב בדבר, אם כדאי לנו לטפל בו או אינו כדאי. זוהי שירת־העתיד. אבל מי שכבר בא עכשיו לידי בינה ואומר לתת מעט לאשר אין לו, יתן, לכל הפחות, להעני היותר מדוכא, להנצרך היותר גדול. ומי–אני שואל אתכם–עני כעם־ישראל עם עני ודל ומדוכא בתכלית, ומי נצרך גדול יותר מאתנו, שאין לנו ההצטרכות היותר ראשונה, היותר הכרחית–ארץ, ארץ, ארץ?..

אי״ה על הקונגרס „העולמי״ הבא של „פועלי־ציון״ אבוא בהרצאה על שאלה חשובה זו ואשתדל אצלם, ואכפה עליהם הר כגיגית, שיפתרו אותה לטובה לתועלת עמנו; אבל לעת עתה „הענין שפל״. לעת־עתה חבל, שלא נפלה בגורלנו הירושה הרוקפילרית. אמת הדבר, ש„נדוניא וירושה–עם השד בהברותא״ ו„תכלית גדולה״, מסתמא, לא היינו „עושים״ גם בה כמו שלא „עשינו תכלית גדולה״ בהבאנק הלאומי ובהקרן הלאומית ובשאר ה„קרנות״ שלנו. אבל מיליארד שאני. מיליארד כשהוא בפני עצמו כבר הוא „ענין״, וכדאי היה לטפל בו...

וירושה גדולה זו מלאה היא ענין גם מצד אחר – מצד הפסיכולוגיה של ה„מורישים״...

כיצד מנחילים ירושה לצרכי־צבור? – שאלה קשה זו כבר נשאלה והיא דורשת פתרונים.

כי שלש מדות יש במורישים, בנדבנים: יש מי שמנחיל את ירושתו לצרכי־הצבור בעודו בחיים והוא רואה את „עולמו הבא״ בחייו, ויש מי שמנחיל אותה רק לאחר מיתה, ולבסוף, יש מי שאינו מנחיל אותה לא בחיים ולא לאחר מיתה.

והנה על אותם הטפשים והמשוגעים, שחסים על כספם גם אחרי מותם, אין לדבר כלל. ובאמת, הלא צריך אדם להיות טפש גמור, סתום־מח, אדם פנום, שאינו מוכשר לחשוב את חשבון־הנפש, כדי שלא יבין, כי „מצבה של זהב״ לא יקימו לו גם היורשים היותר חביבים. ואם גם יקימו מצבה כזו–מחירה לשוכני־עפר–פרוטה ועוד פחות מפרוטה.–טובים מהם הם אלה, שמנחילים את הצבור, לכל הפחות, לאחר מיתה. אבל הטוב והפקח שבהם הוא מי שמנחיל את ירושתו לצבור בעודו בחיים ואינו סומך על יורשיו, שיקיימו את דבריו–שמא לא יקיימו.

כי, בכלל, מי שאומר לעשות טוב והסד רק אחרי מותו הרי היא בבחינת „חסרא לגנבא–נפשיה לשלמנא נקיט״. כל עוד הוא חי קשה לו להפרד מכספו, ורק אחרי מותו, כשכבר אין לו אפשרות להשתמש בעשרו, מתרצה הוא ברחמים רבים לתת חלק גם לאשר אין נכון לו. כאומר: „הא לך, אלי, מה שלא יסכון בשבילי״.. והוא כותב „צוואת שכיב־מרע״, ומצוה את יורשיו לקיימה, ומביא את היורשים ליד. נסיון, וגורם להם חטא... וכמה מרובים הם הנדבנים, שלא היה די אומץ בלבם

בתי־הספר מכל המינים, מכל הסוגים: נמוכים, בינונים וגבוהים – יתקיימו כמו שהתקיימו עד עתה. אלה בתי־החסד וכל מוסדי־הצבור הראויים להיות – יהיו. המיליארד הזה לא ישנה אפילו כקוצו של יו״ד מן החיים הצבוריים והעממיים במדינה, שניתן לה במתנה, ותושבי־המדינה אפשר שגם לא ירגישו בנדבה זו. מה שאין כן אילו נפל המיליארד הזה בידי עמנו, עם עני ודל. כמה שאין אני מאמין בכחו של קאפיטאל הבא מן החוץ לעשות נפלאות, – מיליארד שאני. למיליארד יש גם לי „יצר־הרע״. הוא לא היה מביא לנו את הישועה המקווה, אבל היה נותן לנו אפשרות לעבוד במשך שנים אחדות. והעיקר – אפשר היה אז, שישלימו ה„מזרחיים״ עם ה„מערביים״. חושב אני, שהמערביים, בכל האנטיפתיה, שיש להם לעבודה מעשית בארץ־ישראל, ובכל הסימפתיה שיש להם להמתנה עד שיבוא משיח, סוף סוף היו מסכימים לגשת אל העבודה במיליארד, להרויח בארץ־ישראל ולהפסיד בחוץ־לארץ... בקצור: הרבה היה אפשר לעשות.

ובאמונה, טפשים הם העשירים הגדולים: יודעים הם אך להרויח, מבינים הם רק איך לעשות עושר, לאסוף, לצבור, אבל אין הם יודעים, אין הם מבינים איך להלק את כספם. ואילו היו שואלים בעצתי, הייתי משיא להם עצה טובה. איזו „צורה״ יש לו לרוקפילר, למשל, באמיריקה? את מי הפתיע? – את אמיריקה העשירה! תבן הכניס לעפריים! – הרי לא יעברו ימים מועטים וגם את שמו ישכחו. מה שאין כן אילו היה מכניס את המיליארד הזה לנו. – יכולים אתם לשער את רוב הכבוד, שהיינו אנחנו מנחילים אותו! ומה אלה, שנדבו בשבילנו רק חיי פרוטות של נחושת, אין אנו יודעים מה לעשות בהם ובמה לכבדם, ומתופפים לכבודם בכל התופים, וכסא כבודם מרום מראשון, – נדיב גדול כזה על אחת כמה וכמה, שהיינו מעריצים ומקדישים אותו.

הוא אשר אמרתי: טפשים הם המיליארדרים ואינם יודעים למי כדאי לנדב.

וטפשי היא גם סדר־העולם, שבו „בתר עשירא אזלא עשירותא ובתר עניא אזלא עניותא״. אמיריקה העשירה, שיש לה כל־כך הרבה משלה ושאין בה אפילו מוסד צבורי אחד, שלא דאגו לו על צד היותר טוב, – מנדבים לטובתה מיליארדים, ועם ישראל, שאין לו אפילו ההצטרכות היותר הכרחית לעם – ארץ, מנדבים לטובתו נדבות של פרוטות!

וקובל אני על סדר משונה זה – ומתרעם.

כי, אם עוד אפשר להמתין מעט בשנוי הסדרים בכלל ושנוי סדר ה„חלוקה״ בפרט, הנה בענין זה של נדבות וקבצנות – בנאמנות שאין עוד פנאי. ואם העשירים „בעלי־היכולת עדיין אינם מסכימים לעת־עתה להלק את עשרם שוה בשוה עם אלה שעמלו בו, הנה להם: יש שהות להמתין ואפשר לתת להם ארכא עד שיקלקלו

לעמם. אות הוא, שעמם חביב עליהם עוד יותר. סימן של חיים, סימן של תחיה הוא לעם. עם, שאין בו רוח־חיים, אין לו גם מנדבים גדולים לצרכי האומה. דבר זה הוא, איפוא, קו־המדה למוד בו את כח־החיים של כל עם ועם... רוצים אתם בראיה לדבר־ערכו, למשל, את הנדבות העממיות של האנגלים ושל הרוסים... והטורקים, מכיון שאך התחילו להיות, מיד נמצא האחד בהם, שנדב מיליון ליסוד אקדימיה לאומית, כדבר הזה עדיין לא שמענו ברוסיה עד היום.

אשרי העם, שיש בו מנדבים כאלה, ואוי לו לעם, שלא נמצא בו אף נדבן אחד גדול!

כמו שאמרתי, אין אני מאמין הרבה בתועלת היוצאת מנדבות כאלו ואין אני מאמין גם־כן, שיש בכחם של הקאפיטאלים הבאים מן החוץ לשנות את פני עולמנו וספרותנו. טובות בעיני הפרוטות, שסופרינו מקבלים בדרך טבעי מן העם באלפי קוראיו, מן הנדבות הגדולות הבאות מן החוץ. אבל לבי עלי כואב בשעה שאני רואה, כי מין זה של „מיצינאטים" חסר הוא עכשיו לעמנו כמעט לגמרי. דבר זה, חביבי, אינו סימן טוב, אלא סימן־דלות, דלות־הרוח, דלות־הנפש. דלות־הכחות. בעם חי אין מהוה כזה אפשרי כלל. חובב־הספרות בן עם חי אינו חושב הרבה; מרגיש הוא, שצריך לנדב לטובת הספרות—ומנדב, מרגיש הוא, שהוא צריך לנדב לטובת האומה—ומנדב... וכל מה שעם חי ביותר – מרבה הוא לנדב לצרכי עמו החמריים והרוחניים גם יחד. והעם האנגלי־האמיריקני, שהוא היותר חי בימינו, אף נדבותיו לצרכי הצבור, לצרכי הכלל, הן היותר גדולות. הוא מנדב נדבות של מיליונים, של עשרות מיליונים, לצרכי האוניברסיטות. כבר נסה קארניג'י המפורסם לנדב מאות מיליונים לצרכי ביבליותיקות במלוא רחבי המדינה והנה זה בא רוקפילר להתחרות בו, וכמנהג אמיריקה הוסיף מיד הוספה הגונה עד כדי מיליארד! –

נשימתי נעצרת למקרא הסכום הנורא הזה.

מיליארד באמיריקה מהו? – במדינה זו כבר הורגלו במספרים כאלה. שם כבר מדברים על ביליארדים. מיליונר הוא שם בבחינת „בעל־בית בינוני", כמעט „יורד", רחמנא ליצלן, ופעמים שמתביישין בו לענין־שדוך... מיליונר במשפחה—סימן דלות. אין הדבר כדאי להתחתן באיש אשר כזה. בזיונות, חרפה למשפחה, למחותנים. מיליארדר—זהו עשיר, אין להתבייש בו; אבל המיוחס האמתי, שכדאי להתחתן בו. שיש להתפאר במשפחתו, זהו המיליארדר.

והנה בא הלז, כלומר רוקפילר, ונדב מיליארד לצרכי הצבור - ומאי קמשמע לן במדינה זו? – שמא סבורים אתם, שמיליארד זה ישנה את פני אמיריקה? – אף לא במקצת! אמיריקה תהיה מה שהיתה, מה שצריכה להיות עם המיליארד ובלעדיו. אלה

עכשיו את אחריתה של ה„תשועה הגדולה" ההיא ובבטחה אנו יכולים לומר, ש„עמה" ו„בלעדיה"–כמעט אחת היא. ואם נושעו כמה משפחות, ויהא אפילו כמה מאות משפחות,–סוף סוף מה הן משפחות אלו כולן לעומת ה„צרה הלאומית" שלנו? – אין ואפס.

ויודע אני מה שתאמרו לי: הקאפיטאל כשהוא לעצמו הוא דבר טוב מאד. אבל כשם שכל דבר טוב הוא בעתו ובמקומו, כך אף קאפיטאל גדול טוב הוא בעתו ובמקומו; וקאפיטאלו של הבארון הירש היה, אמנם, בעתו, אבל לא במקומו: פשוט, לא השכיל, יותר נכון, לא הצליח, לא זכה, למצוא את המפעל הנאות, את המקום הנאות למיליוניו, ולכתחלה השקיע אותם בעסקים, שאינם יכולים לשאת פירות. מה שאין כן אילו היה זוכה ומניח אותם באותו ה„עסק" הלאומי, באותו המפעל הלאומי, שפירותיו היינו אוכלים מיד והקרן קיימת לעולם ועד... בודאי מקצת אמת יש בדבר. ואולם מקצת אמת אינה עוד כל האמת.

אמת הדבר, שהשקיע את כספו בעסק ביש, שאינו יכול להביא פירות. אבל מטיל אני ספק בהצלחתו המרובה אפילו אם היה משקיע אותו במקום הראוי לו – בארץ אבותינו. בודאי היה מביא יותר תועלת, מאה פעמים יותר מעתה, אבל לא בזו המדה, שהיה אפשר לצפות על־פי גדלו של הקאפיטאל. וכשם שאני מטיל ספק בתועלת המרובה של עזבון־נובל, כך אני מטיל לפעמים ספק גם בתועלתה המרובה של ירושה זו...; ואיך הבריות אומרות? –: „נדוניא וירושה עם השד בחברותא". נדוניא וירושה אין הברכה שורה עליהן ואין להן הצלחה כי כל קאפיטאל הבא מחוץ אין לו אותו הערך, שיש לקאפיטאל, שבא בשביל העם על ידי עבודת העם עצמו.

קאפיטאלים גדולים, אמנם, נצרכים לנו מאד, ביחוד נצרך להם הישוב החדש, כי בעזרתם אפשר לכונן באנק קרקעי, ליסד בתי־ספר ובתי־עם וכדומה; אבל יקר בעיני שקל אחד עממי ממאה שקלים באים מן החוץ...

ואף־על־פי־כן, אף־על־פי שאין אני תולה תקוות גדולות בנדבות הגדולות הבאות מן החוץ ובירושות גדולות מ„דודים עשירים", אף־על־פי־כן מקנא אני בהן, באומות־העולם, שיש להן מנדבים גדולים לצרכי העם ו„מיצינאטים" לספרותם. אם יביאו את התועלת המקווה או לא יביאו–על כל פנים זהו סימן של חיים. סימן טוב הוא לעם, אם יש לו בנים, שהושבים מחשבות על צרכי עמם ועתידותיו ובעודם בחיים מעמידים הם את צרכי עמם למעלה מצרכיהם שלהם. כי, אם יש בני־אדם– ומספרם רב–, שממונם חביב עליהם יותר מגופם, הנה כמעט כל בני־אדם ממונם חביב עליהם כגופם, ובכל אופן חביב הוא מאד; וסימן טוב הוא לעם, שיש לו בנים, שהם מוכשרים לקחת את הדבר החביב עליהם בלי ספק ולמסור אותו מתנה

אומרים להשיג גם את הכתרים האלה כמו שהשיגו את כתרי מלכותם: בכח האגרוף, בתקיפות, במשיכה. כל העולם כולו הוא שלהם וכל־התורה כולה היא שלהם, ורוב־חכמות הן שלהם, וכל הכבוד שייך להם, רק להם. וצרה עינם לראות בכבודם של חבריהם. חכם ומלומד אינו עתה סתם חכם ומלומד, אלא חכם ומלומד של עם זה או אחר. וחכם ומלומד זוכה עתה בפרס לא בזכות עצמו, אלא מתוך זכיות אחרות. ולא טפה אחת של שנאה וקנאה לאומית כבר נפלו לתוך הים הגדול של שנאת־העמים מחמת הפרסים האלה... כמה וכמה גדולים באמת לא זכו עדיין לפרס, בעוד שכמה וכמה פעוטות, ננסים—כבר זכו. כי לא בחכמה ובגדלות ובכשרון תלוי דבר־הזכיה, אלא בפוליטיקה... למי שיש חשבון לתת—נותנים ומזכים אותו בפרס, ולמי שאין חשבון לתת אין נותנים אפילו אם יהיה יחיד בדורו. לדוגמא: כמה משוררים שלא בחסד אלהים כבר זכו לפרס, ומשורר עברי, אף אם יהיה כתריסר ביאליקים ביחד, מובטחני, שלא יזכה לו—מפני שאין שום „חשבון" לתת פרס למשורר עברי...

זהו ה„פועל־היוצא" מ„הרחבת השלום"—שהוא מרבה שנאה וקנאה. וחושב אני, שגם החכמות והמדעים לא צעדו אפילו צעד אחד לפנים על־ידי הפרסים האלה. פעמים שמסכים אני לדעתו של בוקל האנגלי, שהחסד, שנדבנים ותקיפים עושים עם האמנות, הספרות והמדעים, הוא יותר מזיק ממועיל, ואם לפעמים מרויחים האמנות והמדעים על ידי־זה בכמות, מפסידים הם באיכות. הרחבת הספרות והמדעים צריכה שתבוא מבפנים ועל־ידי העם גופו, ולא מן ההוץ—על־ידי איזו השפעה של יחידים. ואם רואים אנו עתה, שהספרות והמדעים מתפתחים, האמינו לי, שלא בזכותו של נובל הם מתפתחים וגם בלעדיו היו קיימים. ועד כמה שום פרס אינו מרחיב את הדעת אם אין לו יסוד ושורש בחיים, בעם גופו,—הפרסים של חברת „מפיצי השכלה" שלנו יוכיחו, שזה כמה הם מונחים כאבנים שאין להן הופכין וחכם אין, שיבוא ויקחם... הפרסים של נובל יש להם, כמובן, מזל יותר טוב: לשמונים אלף רובל עולה כל פרס ופרס, וסכום כזה הוא, לכל הדעות, חתיכה ראויה להתכבד אפילו לסופרי־אירופה. פרסים אלה אינם מונחים כאבנים שאין להן הופכים, אדרבה, יש עליהם „בעלנים" יותר מדאי, יותר מדאי... ואולם גם הם לא יביאו ברכה מרובה לעולם, גם הם אינם אלא צעצועים. צעצועים יפים, אמנם, צעצועים של נפש גדולה, נפש נדיבה, משכלת, אבל רק צעצועים ולא יותר.

ונדולה מזו: נדבתו המצוינת של הבארון הירש, שהיא גדולה גם בכמותה—במספר מיליוניה—ובאיכותה-במטרתה להציל עם עני ודל—כלום הועילה הרבה להטבת מצבנו? והלא אפשר היה לחשוב—כמו שבאמת חשבו רבים מתחלה—כי מכיון שעם ישראל יזכה להון עצום כזה, יושע תשועת־עולמים. ואנחנו כולנו הלא יודעים אנו

אין אדם מדבר אלא מהרהורי לבו, והרהורי־הלב של האדם שבימינו מצומצמים, כנראה, ב„טארנובסקות", אם אפשר לומר כך.

תלמידי בית־המדרש הישן של מארכס סוברים עדיין, שאין העולם קיים אלא על „הכלכלה". אין חכמה, אין תבונה, אין אמנות, אין הרגשה, אין דברים שבלב – אין כל, זולת תורת־הכלכלה וחוק־הברזל של קיבה רעבה הדורשת תפקידה. ובאים החיים ומכחישים שיטה זו: מיליארדו של רוקפילר אינו מעניין עוד את האדם, וכל הרהורי־לבו סובבים על משפטה של טארנובסקה...

ואם תרצו, שאומר לכם את האמת, חביבי, גם אני איני מתלהב כל־כך לנדבתו הגדולה של רוקפילר. והושב אני, שאלה היודעים, שכבר חגגו את „יובלי הספרותי" לא יחשדוני עוד בחבה יתירה למשפטה של טארנובסקה. כי עד היובל עוד רשאי אדם משלנו „לעשות לפעמים מעשי־נערות, להתלהב לדברים של מה־בכך; אבל אחרי היובל – ה' ירחם. הסוד של זקנתך כבר נתפרסם בין הבריות ואתה פסול לכל עבודה ואינך רשאי אפילו לחשוב מחשבות זרות... ואם אין אני מתפעל מן הנדבה הגדולה ההיא – הרי זה לא מפני שאני מתפעל מטארנובסקה, אלא, פשוט, מפני שאין אני מתפעל משום נדבה גדולה. לכאורה היו נדבות גדולות, ענקיות, בנות עשרות ומאות מיליונים, ומכל־שכן נדבה של מיליארד, צריכות בימינו, ימי המשטר הקאפיטאלי, שבו הכסף הוא הכל, יסוד־היסודות של סדרי־החיים, שעליו, כעל אבן־השתיה, העולם עומד, העולם קיים, – להסיע את כל החיים כהמנוף של ארכימדס, לעקרם משורש ולשנותם תכלית שנוי, ולכל הפחות, להזיז אותם ממקומם. והלא רואים אנו, שאין הדבר כן. הנה זכינו בימינו לנדבות גדולות, שלא היו כמותן לעולמים, ואף־על־פי־כן לא גרמו לשום מהפכה בסדרי החיים. נובל השוודי, למשל, השאיר אחריו ירושה של כמה עשרות מיליונים להרחבת המדעים והספרות ולהפצת רעיון השלום הכללי, ובכל שנה ושנה מתחלקים פרסים להחכמים הסופרים ורודפי־השלום היותר מפורסמים, שהביאו תועלת להאנושיות כל אחד במקצוע שלו. וכמה הועיל להרבות שלום בעולם הרי יודעים אנו כולנו. באמת לא רק לא הרבה שלום בפרסיו, אלא במדה ידועה גרם על־ידיהם להמעיט את השלום ולהרבות שנאה בין העמים: נוסף על השנאה הכבושה, שיש בין העמים הרבים זה כבר מחמת השנת־הגבולים וקנאת־הדת, נתוספה עתה עוד סבה אחת לשנאה: קנאת סופרים וחכמים. וקנאת־סופרים אפשר שתרבה חכמה, אבל, ככל קנאה, תרבה גם שנאה. כי העמים של עכשיו, חוץ ממה שהם בעלי־אגרופים ובעלי־זרוע, הם גם בעלי גאוה משונים ורודפים אחר הכבוד, ומעט להם „כתר מלכות" – הם מתאוים גם לכתר־תורה וכתר־שם־טוב. בודאי זו אינה עולה יתרה. אדרבה, יתאוו ויתאוו. תאוות כאלה הן הכשרות, מן המותרות, מן המעולות. אבל זוהי העקר, יש־־ב

XXXVII

על הפרק–שני ענינים יוצאים מן הכלל: נדבתו הגדולה של ר ו ק פ י ל ר ומשפטה של מרת ט א ר נ ו ב ס ק ה.

העשיר האמיריקני הגדול רוקפילר נדב מ י ל י א ר ד שלם – נדבה שלא נשמעה כמוה! – לדברים שבצדקה שבאמיריקה: ומרת טארנובסקה אף היא הקדישה להריגה אחד מעוגביה על־ידי אחד מעוגביה.

ואם רוצה אתה להכיר את פני הדור ודעותיו, צא ולמד „מה עמא דבר".

יש פתגם ידוע: הגידה לי מי חבריך, ואגיד לך מי אתה –. כמדומה לי, שראוי לשנות מעט את הנוסח הזה ולומר: הגידה לי, על מה אתה מדבר, ואגיד לך מי אתה.

כי אין אדם מדבר אלא מהרהורי לבו. ברוסיה אומרים: „נשוחח על יי״ש" אם יש מעט משקה או אין – לאו דוקא, אבל נעים לדבר על המשקה. ומדברים ומטעימים את המלה „יי״ש" הטעמה מיוחדת, כאילו היא לפני המדברים על השלחן, בבקבוק, בכוס. ואם רואים אנו, שמרבים כל־כך לדבר על „ענין טארנובסקה" – חביבי, מהרהורי הלב בא דבור זה!

ושייך לומר „מרבים לדבר" על ענין זה – ממש מצלצלים בכל הפעמונים. אין לך עתון בכל כדור הארץ, מן הגדולים והחשובים שבהם עד הפעוטות, שלא יהא מדבר עליו, שלא יבאר אותו לפרטיו ופרטי־פרטיו, שלא יטעים בהטעמה מיוחדת את פרטי ה„מעשה" המכוער הזה. והגיע הדבר לידי כך, שאין לך תינוק מוטל בעריסה ודרדקא בבית־הספר, שאינו בקי בהרפתקאותיהם של „גבורי־המטות" האלה, ושלא ידע בפרטות ובפרוטרוט, איך סבבו בכחש איש את רעהו ואיך הגיעו הדברים לידי כך... וגדולי הפילוסופים והחוקרים נכנסו בחקירות עמוקות על ענין „חשוב" זה ובפסיכולוגיה מסובכת של ה„נואפים והמנאפת" ודרשו את הענין כמין חומר. ותמלא כל הארץ את טארנובסקה ומשפטה.

ועל נדבתו הגדולה והנפלאה של רוקפילר אין דובר דבר. –

והשומת־חלב המיוחדת למשפט זה אופית היא, מציינת היא את דורנו. כי

להשאירם בעיר אפילו כנגד החוק, שהיה אז המור כל־כך. אמנם, בחשאי הודיעו סבית־הפקידות לכל בעלי־ההובות הרוסים, שהיהודי פלוני סוף סוף יגורש מן העיר, כדי שידעו בעלי־חובות אלה לכוין את השעה ולקבל את חובותיהם הישנים וגם כדי שלא יוסיפו לתת הלוואות חדשות; אבל לעת־עתה השאירו את הלוים מישראל בעיר, כי חסו על ממונם של האזרחים. ואולם כל מי שלא היה בעל־חוב – אותו גרשו בלא המלה. וגם עוד עתה מי יודע, מכמה „גזירות" נצלנו בשביל החובות שהיהודים חייבים למוסקבה? – כללו של דבר: רוצה אתה לרכוש לך שונאים-לך והלוה להם, ואם רוצה אתה לרכוש לך אוהבים – לך ולוה מהם – אם רק יתנו – ויותר שתוסיף לקחת, יותר יאהבוך וידרשו בשלומך... כן הדבר באנשים פרטיים, והוא הדין במדינות ובממלכות. וצרפת תוכיח.

והתורה היוצאת לנו מזה רבה וגדולה היא וללמוד אותה אנו צריכים.

אם רואים אנו שהיחוסים בין „המוסדים הפינאנסיים" שלנו ובין ארץ־ישראל אינם על צד היתר טוב, מן הסתם דברים בגו. והסבה האמתית לכך היא – מה שהבאנק ממעט בהלואות. הגע בעצמך: אי־אלה יחוסים של התקרבות אפשריים בין הבאנק והארץ, שהוא צריך לעבוד בה, אם הארץ אינה חייבת להבאנק כמעט כלום? – מי שאינו חייב לך אותו לא תאהב. וכמו שכותבים לי מארץ־ישראל, יותר משארץ־ישראל חייבת להבאנק בשטרות, חייב הבאנק לארץ־ישראל בפקדונות. וכי אפשר שהבאנק יאהב את ארץ־ישראל, אם היא כמעט אינה חייבת לו כלום? –

מונטסקיה ב„מכתביו" הידועים מספר על אשה רוסית אחת, שהתאוננה באזני אמה על בעלה, שאינו אוהב אותה, והראיה–שאינו מכה אותה: וכי אפשר שהבעל יחבב את האשה שאינו מכה? – והבאנק, לדעתי, גם כן אינו יכול לאהוב את ארץ־ישראל: וכי אפשר לחבב את הארץ, שאינה חייבת לו הרבה ואינה משמטת לו?

כל אלה הם, חביבי, סמנים של קרירות ויחוסים בלתי־רצויים. והאמצעי היותר טוב להזק את הידידות ולהיטיב את היחוסים הוא – ההלואה. כל מה שארץ־ישראל תהיה יותר חייבת להבאנק יאהב אותה יותר, יחבב אותה, ידרוש בשלומה וידרוש טובתה.

כמדומה לי, הדברים ברורים.

רק שאלה אחת קטנה: מאיזו צד תהיה המניעה?...

נפשות" – ואולם „ימי־מוסקבה" באו אחרי „ימי־פטרבורג", ומרכז האידיליה של „שני הלבבות הדופקים בהתאמה" היה שם, במרתף של בית־האוצר לממשלה, במקום שבו מונחים שקי־הזהב; וכי „מקום קדוש" כזה, שבו מונחים תשע מאות מליון בגרוטאות של זהב ובמטבעות, מסוגל הוא לעורר הרגשות „חזקות ועדינות" ולקשר את הלבבות – בזה אין איש מטיל ספק, כי לא זוג אחד של לבבות בלבד דפק בחזקה למראה שקים של זהב... Es ist eine alte Geschichte: הלב תלוי בכיס... וה„בשורה הגדולה", שנתבשרו מלאכי־השלום על־ידי שר־האוצרות, שהמלוים הצרפתיים הרויחו שבעה עשר אחוזים, היתה בשורת־השלום היותר חזקה והיותר חביבה. שי"ב אחוזים (היהודי הלא אוהב הוא לדבר בראשי־תיבות כאלה) שאני. וכמה שאני „אפיקורס" ואיני מאמין בשלום הכללי – בשלום בין שני העמים, שהאחד לעת־עתה נותן והשני מקבל, אני מאמין. כי כל זמן שזה יתן וזה יקבל, יהיה „שלום־אמת" ביניהם. כמובן, אם יבואו ימים, שזה לא ירצה לתת, מיד יתהילו דבורים אחרים... אבל לעת־עתה השלום הוא בודאי בתקפו, לכל הפחות מצד הנותן. כי אין לך אוהב יותר נאמן, יותר מסור, מן המלוה. הוא באמת מברך בהצלחה את מעשי־ידיך ודורש לשלומך, לפרנסתך, לחייך. הלוה – עליו אי־אפשר לומר כך. על־פי רוב אינו אוהב ביותר את המלוה, ובשעה שהוא מחויב לשלם את החוב, נכון הוא גם לשלוח אותו „לכל הרוחות"... ומצד זה איני יכול לערוב ערובה בעד רוסיה, שלבה ידפוק תמיד בהתאמה ללבה של צרפת. שבעה־עשר אחוזים – הם חתיכה הראויה להתכבד, אבל אינם כל־כך נעימים לתשלומין, ואפילו למי שהורגל בכך. ולעומת זה, מצד צרפת בטוחה האהבה לאורך־ימים. ואיך שיהיה המצב המדיני והכלכלי במדינה זו, אם יתקיים בה צל של קונסטיטוציה או גם הוא יחלוף, – צרפת הנאורה, הריפובליקנית, תמצא תמיד טעמים לאהבתה ותמיד תדע לדבר חלקות, לחנוף, להלל, לשבח, לפאר ולרומם את העם הרוסי ואת סדריו ותאמר, כמו שאמרו „מלאכי־השלום" עכשיו במוסקבה: „אשרי מי שזוכה לחיות בארץ־חמדה זו". כי כך הוא מטבע המלוה.

ולדעתי, היתה הצרה היותר גדולה של עמנו – מה שתמיד היינו מלוים ולא לוים. אם נעיין היטב ב„קורות הגזירות" על ישראל ובתולדות כל הגירושין הרבים והשונים, נראה, שכמעט בכולם יותר משגרמה להם שנאת הדת – גרמה להם קנאת הלוים במלוים: רצו העמים לזכות בממונם של ישראל – עמדו וגרשו אותם והפקירו את תבותיהם. אילו היו היהודים בספרד חייבים סכומים עצומים להספרדים, לא היו מסכימים לגרש אותם ביום אחד, כי היו חסים על ממונם. אבל מכיון שהספרדים היו חייבים להיהודים סכומים גדולים – הלא היתה זאת „מציאה כשרה": להרויח כסף כל־כך הרבה ויחד עם זה להפטר מן היהודים... ומספרים, שבימי הגירוש הגדול במוסקבה לא גרשו את בעלי־החובות היותר גדולים ומצאו אמתלאות

דב־יות של התפתחות וקולטורה בלי שום תערובת של פוליטיקה אינם מרשים להם ליסד.

אתם רואים, איפוא, מהו „השלום", שאליו מקוים עמי־אירופה. וזהי מעין חברה של אחריות משותפת, שהתקיפים האלה אומרים ליסד כדי להבטיח את רכושם על כל צרה שלא תבוא, על כל דליקה שלא תפול, על כל אסון שלא יקרה... ואת ה„פרס" ישלמו הקטנים, החלשים, המשועבדים... הוי, מפחד אני מפני השלום הזה! כי יפה המליצו קדמונינו על כנון זה: „כרכושתא ושונ־א עבדו הלולא מתרבא דביש גדא"...

שלום כזה לא יתקיים. כל עוד שיש בעולם אפילו רק אומה אחת, שעדיין לא נתעכלה כראוי, לא תהיה מנוחה בבטן המלאה של האנושיות. ואולם, אם נעשה „מאמינים" לרגע ונצייר בדמיוננו את העולם של עכשיו ב„עת־שלום": כל אחד מן ה„טורפים" שוכב סרוח במנוחה ומעכל את טרפו. שום דאגות אחרות אין לו. שלום לו מסביב. „מתחרים" מתקנאים לא יהרסו את גבולותיו ולא ירגיזו את מנוחתו והוא מסור כולו ל„רעיון העכול"... וכמה שנוראה המלחמה עם כל בלהותיה, נורא עוד יותר שלום כזה עם אשרו המדומה—נורא ומזוהם. הוא מזכירני את ציורו המפורסם של ריהריך: „החזיר ההוגה". הנה הוא שוכב, ה„דבר האחר", על אשפתו, שרוע לארכו בכל מלא גופו המזוהם, ומחמם את כריסו לנגד השמש; פיו המשוקץ פעור, עיניו בולטות ומפיקות „חזירות", נחיריו התרחבו והוא מנשם והורק מתוך הרהבה פנימית, ומסריח באיזה תענוג מיוחד, כאילו הוא מתכוין לקלקל את האויר ולעפש את כל העולם כולו. ברר...

ואולם, כבר אמרתי, שאיני מאמין באפשרות התמדתו של רעיון־השלום בימינו ובמצב של עכשיו. מאמין אני בשלום רק על דרך: „והשיב את הגזלה — והחמישיתו יוסיף עליו, לאשר הוא לו יתננו", אבל „שלום של עכול"—היה לא יהיה. ישלחו התקיפים צירים ומלאכים חד אל אחד, ידברו חלקות איש לרעהו, יהגיפו כאות נפשם,—בידם לא יעלה כלום. ולעת־עתה אין כל הענין הזה אלא „קומידיה של דברי־הימים", לא יותר.

והימים ימי חג הצי־היובל של „בנימין"-ציון" במוסקבה, ואני ב„לב המדינה" כמו שאוהבים ה„מוסקבאים" לקרוא לעיר־מולדתם וכמו שקראו לה „מלאכי השלום" בימי קבלת־הפנים, וראיתי את הקומידיה בכל הדרה, ושמעתי מדברים ראמות על „שני הלבבות", לב רוסיה ולב צרפת, שדופקים בהתאמה זה אל זה, ושמעתי שרים את שירת המארסיליוזה יחד עם ההימנון הרוסי, ואמרתי בלבי: כמה נאה וכמה יאה הזוג הזה! שני לבבות עדינים דופקים „בהתאמה" זה אל זה וקשורים זה בזה בקשר של־בך חוק, ב„קרבת־נפשות", — ממש אידיליה עממית. וכמה היא עולה יפה - „מחיה

השני מתפללת עתה אירופה, – מתפללת לא מתוך עלית־נשמה, מתוך התפעלות של אצילות, אלא פשוט, מתוך עקת־לב ומרוב פחד.

כי האריות והנמרים והדובים והזאבים ושאר ה„טורפים" וה„דורסים" גבלו להם את היער ואת האחו לגבולותיהם ותנאי התנו, שכל אחד מהם יהא שליט בגבולותיו, ירמוס ויטרוף כאות־נפשו, ובלבד שלא יסיג את גבולות חברו, מעבר־לגדר, ולא יתערב בעניני־אחרים. ומה היה אז לצאן ולהעדרים? – מוטב, חביבי, שלא תשאל כלל!

ושלום כזה לא יתמיד. וכי יודעים אתם את הנוסח החדש של המשל בדבר הזאב, שנתקעה עצם בגרונו? – על־פי נוסח זה לא הסכים בשום אופן לבקש את החסידה, שתוציא את העצם בחרטומה הארוך. מוטב שיחנק ובלבד שלא יפלוט את בלעו. ובכן היה בסכנה גדולה, ובעמל רב ובענויים קשים ובסכנת־נפשות הצליח סוף סוף לבלוע את העצם. אבל גם אם נבלעה העצם קשה לעכלה והעצמות בבטן המלאה מתרוצצות, דוקרות ומכאיבות. ולפיכך אין לו תרופה אחרת אלא המנוחה, שהיא מועילה תמיד לעכול. במקרים כאלה מתפללים לשלום ולמנוחה.

וזהו הסוד של השלום הכללי, שאליו מיחלים עתה באירופה, שמרבים בה להשתדל לטובתו. ושלום כזה על חשבונם של העמים הקטנים, שנבלעו, אבל לא נתעכלו עוד, נוח לו שלא נברא משנברא.

מתפללים, למשל, ה א נ ג ל י ם לשלום, ומיסדים חברות, ומדפיסים כרוזים וחוברות, שמדברים בשבחו. אבל ינסה־נא מי שיהיה להוציא את בלעם מפיהם, ויהא אפילו רק ד' אמות באחת מערבות־הודו או סלע אחד על אי בודד בלב ים, – ואת כל מלחיהם יאספו, ואת כל צבאותיהם יפקדו, ואת כל אניותיהם יזיינו, כדי להגין על כבודם ו„נחלתם"... והרי מחמת תביעת ממשלת־בית באירלאנד בלבד כבר נתמוטטו כמה מיניסטריאות, וכפי שנראה לי, יפול בסבתה גם המיניסטריון הנוכחי ומס־הירושה לא יהיה לחוק.

מתפללת גם צ ר פ ת לשלום ומתעטפת לשם זה ב„מצנפת של שוטים" ושולחת צירים לארץ רחוקה מסדריה כרחוק מזרח ממערב. אבל ינסה נא מי שיהיה לנגע אפילו בערמת־חול אחת ממדבר־צחרא שעל גבול אלגיר, – כלום לא תוציא מיד למלחמה את כל מחנותיה! –

ה ט ו ר ק י ם ה צ ע י ר י ם בודאי שמתפללים לשלום, – ונכונים למלחמה בכל רגע ורגע בשביל צל־צלה של ממשלה מדומה באיי־כרתים, ורעד בא בעצמותיהם למשמע השם „ציוניות", ומפחדים הם מפני האבטונומיה העתידה של ישראל בארצו אף־על־פי שבסתר לבם מודים הם בנחיצותו של הדבר ותועלתו המרובה. ועל אחת כמה וכמה שאר התקיפים, שמשתדלים להצר ולהציק לכל ה„עמים הזרים" ואפילו

כי דוקא עתה העבודה היא כל־כך מרובה, כל־כך מענינת והחומר כל־כך מצוין! קומידיות של היסטוריה חדשות לבקרים, כל אחת מגוחכת מחברתה. זה „צחוק־הפורים" של אסיפת־הרבנים גופה—כמה הוא שוה! – וגדולה ממנו היא זו הקומידיה החדשה, שזה עתה יצאה „מתחת המחט" ושהיא ידועה בשם: „מִשלחת מלאכי־השלום מן הפארלמנט הצרפתי להפארלמנט הרוסי".

יש כמה וכמה דברים—אמר ברנה—שלפנים הייתי מתפלא עליהם ועכשיו איני מתפלא עוד: אבל מדי ראותי שני דיפלומאטים מדברים זה עם זה בכובד־ראש כביכול, ואינם צוחקים זה בפני זה—אני מתפלא עוד גם עתה.—ואולם, גם על זה אין להתפלא עוד. שני דיפלומאטים סוף סוף הם רק שני אנשים פרטיים ומדברים ביניהם לבין עצמם ביחידות; וביחידות, בין „ארבע עינים", כבר הורגל האדם לדבר בכל העולה על רוחו, מבלי להתבייש... ומה שדיפלומאטים מדברים בינם לבין עצמם—הכל מחול להם והכל אפשר. ואולם מהוה מגוחך באמת הוא—לראות, איך שני עמים לובשים פתאום „מצנפות של שוטים" ועולים על במת העולם להווה קידה זה לזה ולעשות העויות משונות ומדמים, שהעולם מאמין בתומתם... מהוה כזה הוא מגוחך עד לגועל־נפש, ואפילו אם כוונתו לטובה—להרבות שלום בארץ.

בעיקר הדבר, צריך הרעיון הזה, רעיון־השלום, להיות יקר ביותר לנו היהודים, שהשלום הוא כמעט אחד מעיקרי יהדותנו, לנו, שנביאינו הורו רעיון זה כמעט לפני שלשת אלפים שנה ושאפילו לאלהינו לא מצאנו תואר יותר נאה מן התואר „עושה־השלום". ואף־על־פי־כן אין אני מאמין בשלום, ולא עוד, אלא שאף מתירא אני ממנו. כי מישער אני, מה היתה צורת „עולמנו" אילו היתה מתקיימת נבואת השלום, אילו היו התקיפים שבאומות בטוחים מכל קאטאסטרופה חיצונית והכל היה נקפא בגבוליו ונשאר כמו שהוא עכשיו... הלא נורא היה הדבר!

כי יש שלום ויש שלום. יש שלום־אמת ויש שלום מזויף. יש שלום בבחינת „והשיב את הגזלה, אשר גזל, או את העושק, אשר עשק, או את הפקדון, אשר הפקד אתו, או את האבדה, אשר מצא, או מכל אשר ישבע עליו לשקר, – ושלם אותו בראשו וחמישיתו יוסף עליו, לאשר הוא לו יתננו, ואת אשמו יביא לה' – וכפר עליו הכהן ונסלח לו"; ויש שלום בבחינת „האוחז ביד היא התפלה היותר טובה". השלום של „והשיב את הגזלה" עם כל הרוחים זהו שלום של יושר, של צדק, שלום־אמת, שיתקיים לאורך ימים, שהרי על־ידו בטלה גם עצם הסבה של המחלוקת. ואולם השלום של „האוחז ביד" הוא שלום מזויף; כאומר: „מה יזכר נגנבתי ונגזלתי ושדדתי ושמתי בכלי – זהו שלי ומה שהיה – היה, אלא שמעתה אכתפק במה שיש לי ולא אוסיף עוד לגנוב ולגזול ולשוד ולרצוח". שלום כזה לא יתמיד... לשלום מן הסוג הראשון התפללו נביאינו ולשלום מן הסוג

שאינו כתוב אפילו שם. הוא יבקש סודות ורזים וסתרי־תורה בדבריך, שמא, חלילה, לדבר זה נתכוונת או לרמז זה. וקושיות יקשה ופלפולים יפלפל עד אין קץ! וכמה שאלות וכמה תשובות תבראנה, – ספרות שלמה. ה׳ ירחם! ומתאר אני לי את פני ספרותנו בימים הטובים האלה..

סח לי המשורר פרוג, שמבקר עברי אחד לא רצה להתיר לו את המלה „גלות" בשיריו. „גלות" – זוהי „הברה מגונה" ובספר־החוקים של הממשלה אינה מצויה כלל, ומכיון שאינה מצויה במקום הזה מסתמא היא „השודה"... ובקושי גדול עלה בידו להוכיח לו, שההברה „גלות", אף־על־פי שהיא מגונה ואינה מצויה בספר החוקים, אפשר לקבוע אותה בדפוס – והמבקר התיר את הדבר. זה היה מבקר פשוט. אבל רב מבקר, אם הוא לא יודה בגלות, לעולם לא יתיר מה שאסר!... ובאמת, אם כל ישראל שרוי בצער ובגלות, הרי ה„יהודים הטובים" בפולין, ממציאי התכנית הגאונית של בקורת־הספרים, אינם שרויים בגלות כלל. ואפילו „גלות השכינה" אינה עוד גלות בעיניהם. כי לא היו עוד ימים טובים, ימי הופש ואושר לשכינה במושגם שלהם כימינו ובמדינתנו: רוצה אתה להתפלל כל היום, לצום הפסקות, לשבת בתענית, לעסוק בחסידות ובפרישות, לטבול ש"י טבילות בכל יום – אין מי מעכב בידך, אין מי רשאי, אין מי מעיז לעכב בידך. ולא עוד, אלא שהבא להתחסד, להצטדק, מסייעים לו מן הפקידות. כי הכל יודעים, שבספירות „אוהבים" דוקא יהודים כאלה, „אוהבים" ממש עד כלות הנפש, ומקרבים אותם בכל מיני קורבה. רוצים הם באסיפות – מרשים להם אסיפות, דורשים הם חזוק הדת – נותנים להם הזוק הדת ונכונים להפקיד פקידים על „נטילת־ידים" ומשגיחים על „אשר יצר"... ובכן, כלום אפשר לדבר עתה על „שכינתא בגלותא"? – אנחנו, בני־אדם פשוטים, מבינים, שלמרות השמירה המעולה על עניני הדת, ואולי דוקא בשביל זה, השכינה בגלות, כח־היצירה של עמנו לוקה... אבל הרבנים – למה יחטאו בדבריהם, והם אינם מרגישים בזה כלל? – להם השכינה אינה בגלות עכשו. ורב מבקר – לא ירשה לקבוע בדפוס את המלה המגונה „גלות"... ומתאר אני לי את פני ספרותנו בימים הטובים האלה!

ומאחר שקרוב הדבר, שבקשתם זו תתמלא ובקורת הספרים העבריים והז׳רגוניים תמסר להם, עצתי אמונה להברי הסופרים, שימהרו ויחישו לכתוב ולהדפיס. איני יודע את יחוסם של הרבנים לספרות היפה, כי היא תמיד בת־מזל מיוהד, ואפשר שלא יניחו את ידם הקשה עליה ולא יקפידו הרבה בדבר, אבל בכל מה שנוגע לבקורת המחשבות והמעשים – ה׳ ירחם! וכל מי שיש לו מה להגיד יבוא ויגיד עתה בעוד מועד, כי מה שנספיק לכתוב עתה יהיה אחר־כך כמציאה כשרה. שיננא, חטוף וכתוב, – חטוף וכתוב!..

בלבם לוותר על המומרים שלנו, לעשות פומבי לדבר זה, להכריז עליהם בגלוי, בפומבי יתרה, שאבדו, שנכחדו מתוך הקהל, מתוך העם, ואין לנו עוד עמהם שום יחס דתי ולאומי, כאילו לא היו ולא נבראו או כאילו מתו, ונשיהם העבריות פטורות מן הגטין ומן החליצות... ודוקא פרסום זה נצרך עתה ביותר, בתור דבר בעתו, והיה מביא תועלת מצרי צדדים. אבל מסופקני, אם ימצאו די עוז בלבם לפרסם דבר כזה. אלף פעמים יפלפלו בדברים של מה־בכך וידברו הרבה על הפריצות של בני הנעורים — ובנקודה המרכזית, ב„מקום־הפצע" לא יגעו. — והרי שאלת־המומרים היתה צריכה להיות ה„נקודה המרכזית" של ה„אסיפה הרבנית". אם מגינים הרבנים על הדת — יגינו עליה בכל תוקף; וכלום אינם יודעים, שהנגע של ההמרה נראה בכל בית ישראל? — הותרה הרצועה, ועל כל מפריע קל, כמעט על לא־דבר, ממירים את הדת, ה„בנים" מקלים להם את הדבר — מהם אין לדבר. אבל מה שגרוע הוא — שגם האבות מקלים הרבה, והמומר ממשיך את חייו בחוג משפחתו כאילו אין דבר...

הנה מה שהיו צריכים להכליט באסיפה זו; — אבל מסופקני, אם אפילו יגעו בענין זה. ראשית, הרבנים שלנו הם דיפלומאטים גדולים, כידוע, ושנית, יש להם ענינים יותר חשובים משאלת ההמרה. למשל, הענין של „בקורת־ספרים". רבני פולין ו„יהודיה הטובים" משתדלים בדבר, שימסרו את בקורת הספרים הנדפסים עברית וז'רגון לרשותם, והם, הרבנים בכבודם ובעצמם, יהיו ה„אדונים המבקרים"...

איני יודע, מי נפל תהלה על המצאה זו; — אבל צריך להודות, שההמצאה היא גאונית. ואם רוצים אתם באמת להשמיד ולאבד את שארית־הפליטה של ספרותנו, — מסרוה להאדונים האלה. היו בטוחים, שבמהרה, במהרה יכבו את גחלתנו האחרונה ואף ניצוץ אחד לא ישאירו בה. ומאד אפשר הדבר, שהרשות תעשה להם „הנחה" זו. כי, מדוע לא? — הרחבת הזכיות — שאני. זהו ענין מדיני, ה„דומה הממלכית" לא תסכים, ובכלל זהו ענין מסובך. אבל טובה כזו, בקורת של ספרים? — אדרבה, בכל הכבוד, יותר נכון, בכל „העדר־הכבוד", כפי מליצת ההמון. כי זהו דבר, שלא היה לעולמים: שיבוא האחד ויציע את שירותו בתור „תלין־מאהבה" — ולא יקבלו אותו. התליינות היא תמיד שירות נחוצה במדינה, תליינים יבוקשו, ותליינות־הרוח, לא־כל־שכן. ואם הרבנים או ה„יהודים" הטובים מוצאים את עצמם מוכשרים לכך — למה זה ידחו אותם? — את ה„בקורת" בוודאי ימסרו להם. ובלהישה אומר לכם, שזו תהיה בקורת שבבקורת, „בקורת ממדינת הבקורת", כמו שאומר „שלום עליכם", בקורת, שכמוה לא היתה לעולמים. רב מבקר — הוא לא יקרא את דברייך: הוא יחטט, יפלה, ידייק וילמוד מה שכתוב בין השטין או מה

דוצה לנול את עצמה בהריון ולקלקל את „גזרתה"... ועל־פי רוב שניהם אינם רוצים בזה, הוא מטעמיו ונמוקיו והיא מטעמיה ונמוקיה. ובינתים השנים חולפות ועוברות... לא הספיקו עדיין לסדר את חייהם כדבעי, להשוב חשבונו של עולמם—וכבר זקנה קפצה על הזוג, או על אחד מן הזוג, וכבר אין תקוה ל„אבהות" וחשוכי־בנים מתרבים בישראל, והחזון הזה חזון נפרץ הוא בימינו. החליצות מצויות עתה מאוד ודמעותיהן וצרותיהן מצויות גם הן. ובכן, כלום עדיין לא הגיעה השעה לתקן איזו תקונים בדבר? — זה לא יהיה תקון בדת. חלילה—מי מדבר עכשיו על תקונים כאלה? מי שם לב להם, מי דורש אותם, מי חושב עליהם בימינו? — זו תהיה רק הצלה קטנה, שתמחה דמעות רבות, שנשפכות שלא לצורך כלל. ואם התקינו פרוזבול לשנת־השמיטה ושטר־מכירה לחמץ, כלום אי־אפשר להמציא איזה תנאי ל„קדושין", כדי שלא יהיו זקוקים אחר־כך לחליצה, על כל צרה שלא תבוא? —

אמנם, לא כאן המקום להאריך בזה. אבל רוצה הייתי לעורר את תשומת לבם של הנאספים, מחזיקי משוט התורה, מלחיה וחובליה, שישתדלו לבקש דרך כדי להפטר מן ה„נמוס" הקשה הזה בכלל ומחליצת־מומר בפרט.

כי, אם קשה היא החליצה בכלל, עוד מאה פעמים, אלף פעמים קשה ממנה חליצתו של מומר. ומי שלא ראה חליצה כזו לא ראה מחזה עצב מימיו. החליצה בכלל עם נמוסיה ומנהגיה מזעזעת את העצבים עד היסוד, ואפילו מי שעצביו חזקים ועבים כעבות־העגלה, נרתע ונפעם מפניה; ואולם חליצה כזו מעלה על הלב שני מתים בבת אחת: בר־מינן אחד, שמת לאבותיו ולעמו, חולץ את רעיתו ההיה של בר־מינן שני, שמת ביהדותו. ואיזו שייכות יש לו לה„גוי" החי ולרעיתו של היהודי המת? ומפני־מה מוכרחת היא, האומללה, להיות זקוקה לזר ונכרי עד שיפטור אותה בחליצה? —

וגט של מומר — כלום אין גם הוא דבר שעבר זמנו? — הבעל המומר חפשי לנפשו לקחת אשה על אשתו העבריה, ואולם אשתו האומללה, שנשארה ביהדותה, אינה יכולה להפטר ממנו אלא על־ידי גט: נמצא, שההוטא נשכר. וכלום יכולים הקדושין לתפוס במומר? כלום אדעתא דהכא קדש אותה? כלום אדעתא דהכא נתקדשה לו? — לא, חביבי, אמרו מה שתאמרו — יש איזה נגוד פנימי בהלכות מומרים. מצד אחד, קורעים קריעה על מומר ויושבים עליו „שבעה" שתי פעמים, ומצד שני — אשתו זקוקה לגט ולחליצה... כלום יש איזה הגיון בדבר? —

ויודע אני ויודעים אנו כולנו, שחברי אסיפת־הרבנים ימצאו די־אומץ, יותר נכון — די עזות, בלבם לוותר בפומבי על כמה וכמה מבני־הנעורים ולהוציא אותם מכלל ישראל: את ה„חכמות" הללו כבר שמענו ב"ה פעמים הרבה, וקרוב לודאי, שנשמע אותן הפעם עוד ביתר שאת ויתר עז... אבל הם לא ימצאו די אומץ

שישראל אף־על־פי שחטא – ישראל הוא. בשתי ידי אני מחזיק בכלל זה ומוסיף עוד ואומר: אף־על־פי שחטא, ואיך שחטא, וכמה שחטא ובמה שחטא, כל עוד שלא הפיר את בריתו עמנו, כל עוד שבשם ישראל יכונה,–ישראל הוא ואנו חושבים אותו לישראל וסולחים לו הרבה־הרבה. אבל מכיון שהפיר את בריתו עמנו, אם להכעיס או גם שלא להכעיס, מפני אהבה או מפני שנאה, מפני מטרה זו או אחרת, אף־על־פי שהוא עצמו מתראה כיהודי,–אין לנו עסק בו וילך באשר ילך. לא נרדפהו, אבל גם לא נחשבהו כאחד מאתנו. בפעם אחת נקרעו כל אותן הנימים שקשרו אותו אלינו, ושוב אין לו שום שייכות אלינו. ואם הדת החדשה שקבל חושבת אותו כקטן שנולד, בלא כל חטא ועבירה, כאילו אך זה עתה יצא לאויר העולם והתחיל לחיות,– הנה הדת הישנה שכהיש בה, והעם, שהתרחק ממנו, צריכים להשוב אותו כמת מיתה משונה, כעבר ובטל מן העולם לגמרי, לחלוטין. – ואולם בהלכות־מומרים שלנו יש איזה נגוד פנימי: מצד אחד קורעים עליו קריעה ויושבים עליו שתי פעמים „שבעה", על קבורת הגוף והנפש גם יחד: ומצד שני– הוא חשוב כיהודי חי ואשתו זקוקה לגט, או כיהודי מת ואשתו זקוקה לחליצה מאחיו. אם כחי או כמת–אבל כיהודי. והיכן הוא ההגיון בזה? –

הענין של חליצה בכלל היה תמיד קשה לנו, ועתה נעשה קשה עוד יותר. אבל לפנים בישראל, בשעה שהיהודים היו חיי־משפחה פשוטים וטבעיים, היה יהודי לכל המאוחר בן שמונה־עשרה לחופה. ובני־ישראל היו פרים ורבים בלא כל התחכמות, ו„עקרה" בת שבע־עשרה, שעברה עליה שנה אחרי התונתה בלא „הריון", כבר פחדה לנפשה ונסעה ל„צדיק" שיתפלל עליה או בקשה תחבולות ע"י „בעלי־שמות" ומכשפים, והשוכי־בנים היו בכלל בלתי־שכיחים בעמנו. אז לא היתה החליצה נוראה כל כך. בשביל מעוט שבמעוט, שהיו זקוקות לפעמים לחליצה. לא היה כדאי לעקם את הכתובים ולהוציאם מדי פשוטם. שייך לומר: „לא היה כדאי"; בודאי כדאי היה גם אז, כי להציל אפילו נפש אחת מישראל, אפילו בת ישראל אחת מדמעות וצרות גם־כן לא דבר קטן הוא. אבל מי שבא בתוקף החוק הכתוב ואמר: אי־אפשי בהתר,–אי־אפשר היה לבוא עליו בטענית יתרות; כי הסובלות מחומרה זו היו מועטות מאד. מה שאין כן עתה, שהכלל נשתנה אצלנו. „בן שמונה־עשרה לחופה" הוא עתה רחוק מן המציאות, והלואי שיהיה לכל הפחות בן עשרים־ושמונה לחופה, כי על־פי־רוב מוסיפים אף על השנים האלו ובן שלשים־ושמונה לחופה. ואחרי החופה גם־כן אין מזדרזים כל־כך להמשיך את קיום המין. אז שהוא ה„אברך" כביכול, אינו רוצה להכניס את עצמו מיד בעול משפחה לא הורגל בזה, רוב שנותיו עברו עליו בחיים של פנוי וקשה לו עתה להתרגל לחיי־משפחה של בעל ואב, או שהיא, בת זוגתו, שגם־כן יצאה משנות־הילדות, אינה

השכלה, שהרי זה כבר באו לידי מסקנה, שגם אנשים פשוטים כבר למדו את ה„מלאכה", מבינים את ה„עסק" של רבנות־מטעם וממלאים את משלחתם כרבעי... יתר על כן: אנשים פשוטים הם במובן ידוע יותר נוחים ויותר רצויים מרבנים בעלי השכלה גבוהה. סוף סוף Noblesse oblige. והשכלה גבוהה גם־כן מחייבת. אדם בעל השכלה גבוהה פעמים שאינו יכול, פעמים שאינו מסוגל, פעמים שהוא מתבייש לעשות דברים מגונים ביותר וצריך להתיחס אליו בנמוס ידוע. יש כמה וכמה מיני שירות, שאין גם לדרוש אותם בפירוש מאיש כזה. סהור־סחור ילכו ביחס אליו, רק רמז ירמזו לו, כי „שירות ידועה" היתה רצויה מאוד, מביאה לו תועלת ומיטיבה אליו את יחס הפקידות... רמז ירמזו לו, אבל חושב אני, שאפילו הפקיד היותר גס לא יעיז להציע כזאת „בפירוש" לפני רב בעל־השכלה גבוהה. והלא תודו, ששמירת „נמוסים" כאלה אינה נעימה כל־כך. מה שאין כן רב־מטעם „פשוט". בפניו אין מתביישים כלל, כמו שאין מתביישים בבית־המרחץ. לו אפשר לומר דברים ברורים ומפורשים... כללו של דבר, רב כזה יהיה נוח ורצוי להפקידות. ובשביל זה אפשר שיעשו נחת־רוח לה„רוחניים" שלנו ויורידו מן הצנז של השכלה, שדורשים עתה מכל רב־מטעם, כדי שתהיה רבנות זו דבר השוה לכל נפש...

כמו שאתם רואים, חביבי הקוראים, אין הפרוגראמה הרחבה „נוראה" כל־כך וחלקה היותר גדול הוא רק משום „דרוש וקבל שכר"...

אבל כמה שהיא רחבה חסר בה סעיף אחד, שצריך להוסיפו ושלשמו הייתי מוותר על כמה וכמה סעיפים אחרים.

ולמה אדבר ברמזים? – אני מתכוין לעניני גטין וחליצות של מומרים.

עברתי על פני כל הפרוגראמה, עיינתי בה ולא מצאתי אפילו רמז קל לתקונים בהלכה סבוכה זו.

יש כלל ישן־נושן אצלנו, כלל, שכבר פגו טעמו וריחו, ש„ישראל אף־על־פי שחטא ישראל הוא", ואפילו במומרותו עדיין הוא חשוב כיהודי לגבי הלכות אשות ואשתו היהודית אסורה וזקוקה לגט ולחליצה. זוהי אחת מן הטראגיקומידיות של בית־ישראל. הגיעו בעצמכם: הלז כפר בעיקר והכריז בקולי־קולות, שנפרד מעל עמנו, זכויותיו לא זכויותינו והובותינו לא חובותיו – ואנו מתעקשים ואומרים: יהודי אף־על־פי שחטא יהודי הוא, ואשתו אשת־איש וזקוקה לגט, ואף לחליצה היא זקוקה אם הוא או אחיו מתו בלא בנים. ומה מכוער הוא המחזה, איך מומר נותן, ברשיון כהני דתו החדשה, גט וחליצה, ובכמה צרות, בכמה דמעות ושברון־לב ובכמה דמים – תרתי משמע – עולים הגטין והחליצות האלה להעלובות הזקוקות להם!...

וכי עדיין לא הגיעה השעה לאסיפת־הרבנים להתיר את האסורות האלו? אמת הדבר,

מה שאין כן אכילת־טרפה – היא מיקרת את מהיר הטריפה. ומתאוננים תמיד השכנים הטובים שלנו, וביהוד השכנות הטובות, שמיום שנתפקרו היהודים ויצאו לתרבות־רעה עלה השער של בשר־החזיר ואין לקום בפני היהודים; – ומאוד אפשר, שמפני חזוק החברה ומפני הזוק הדת יאסרו על היהודים אכילת־טרפה וכל יהודי שיעיז לאכלה עקיר יעקר; ולכל הפחות צריך יהיה לשלם דמי טכסה כפלים. – וכמה שיהיה מוזר לכם הדבר הזה – מסכים אני לגזרה זו. ה„אינטילינגציה הטריפה" שלנו כדאית היא לכך, ראויה היא לכך. עד עתה היתה לה רשות לדרוש תשלומים מכלל ישראל בעד „זוללותה", כלומר, לדרוש בחזרה את דמי מכס־הבשר, שהיתה פטורה ממנו, וכל „הזכר־בעירו קופה של „שרצים" כאלה תלויה לו בצוארו: חבורה שלמה של רופאים שונים, עורכי־דין ומהנדסים ובנאים, שהיו דורשים ממנו תשלומים על אכילתם. העניים והאביונים גרמו את העצמות ושלמו מס גבוה – להרופאים והמודדים ועורכי־הדין, שהרי בדמי־הטכסה מפרנסים צרכי קהלות ישראל, שגם המדופלמים נהנים מהם. והמדופלמים לא היו מתביישים כלל ליהנות מפרוטת־העניים. ולפיכך, אילו הייתי אני חבר לאספת הרבנים ו„קרוב־למלכות" כמותם, הייתי גוזר עליהם לאכול דוקא משחיטה כשרה ולשלם „טכסה" כפלים. – אבל דבר זה הוא, כמובן, אך שנוי קטן. בגופה דעובדא הרי יהודים, בעוה"ש, ישארו יהודים והטכסה תשאר טכסה, כמו בשנים קדמוניות, מפני שכך צריך להיות, מפני שהיא כלי מחזיק ברכה – להפקידים...

והגזרה של שביתה בחגיהם ומועדיהם גם־כן תשאר בכל תקפה. ה„דת הישראלית" בודאי שהיא עכשיו חביבה מאד ב ספירות" ונכונים לתמוך בה ולענוש קשה את כל אלה מבני־ברית העוברים עליה: להלקות על פי מורי־ההוראה ואפילו להדש את ה„קונא" הקדמונית, בכדי להרבות משמעת בישראל. כל זה אמת. אבל במקום שנוגע להפסד־ממון – של הסוחרים האזרחיים – אין הולקין כבוד אפילו להדת „החביבה והמכובדה". Den Juden soll man ehren, aber nicht ernähren כבוד והזוק־אמונה – כנפשך שבעך, אפילו עבודת־פרך בעד עבירה של „אשר יצר" וארבע מיתות בית־דין בעד „חתיכה אסורה", אבל פרנסה... דוקא לא. והמסחר והמעשה בימי החגים וביום־הראשון – זהו ענין של פרנסה. ההנונים מעם־הארץ לא יסבלו הנחות כאלה ליהודים. לכל היותר „יפעלו" הרבנים לאסור על היהודים את מסחרם גם בשבתותיהם ומועדיהם שלהם, וכל חנוני יהודי, שיפתח את חנותו ביום השבת, יענש על־פי הרשות. ואף־על־פי שאין מדרך הממשלה להתערב בעניניהם הפנימיים של היהודים, כידוע, הצא הפעם, מפני חבה יתרה להרבנים, מגדרה ותאסור על היהודים את המסחר והמעשה בשבתות וימים־טובים. ומה אפשר לדרוש ממנה עוד? –

וה„רבנות־מטעם" גם־כן תשאר על מכונה, אלא שימעיטו את ה„צנז" של

ושתים תכניות לשני סדרי החיים האומללים שלנו! – הרבנים וה„יהודים הטובים" שלנו למדו לכתוב. לפנים היו הרבנים כותבים חדושי־תורה והיהודים הטובים – דברי קבלה, ועכשיו עזבו את התורה ואת הקבלה ואינם עוסקים אלא בעריכת „תכניות" בשביל המיניסטריון. וכל אלה – בלא בתי־מדרש לרבנים, בלא בתי־ספר גבוהים להכמת ישראל, בלא השכלה מרובה, בלא בקיאות בהויות העולם. באמת: מי כעמך ישראל עם חכם ונבון, שאינו זקוק כלל לבתי־ספר עליונים!

ומספרים מעשה במלמד עני אחד, שקצה נפשו בפרנסתו הדלה והלך אל „חבר ילדותו", שהצליח והגיע לעושר והיה בעל עסקים רבים, לבקש אצלו פרנסה ולהשיג איזו משרה בעסקיו הרבים. והעשיר דחה את בקשתו מפני שהוא, המלמד, אינו יודע כתב וחשבון. ואולם הלז השיב לו, שאין צורך כלל בדבר: אפשר לנהל עסקים גם בלא כתב וחשבון.

– היתכן? – תמה העשיר – הנה, לדוגמא, הואלת לתפור לך מכנסים הדשים. הלכת לחנות וקנית לך שתי אמות ורבע ארג לתפירה במחיר שני רובל ורבע האמה, ורובל אחד ורבע שלמת להייט שכר־מלאכה; בכמה יעלו לך המכנסים האלה?... הלא צריך אתה לדעת זאת!...

התנרד מעט המלמד בגבהתו ואמר:

– אין בכך כלום! בעל מח טוב קונה לו מכנסים מן המוכן.

ו„בעלי־המחות" שלנו גם־כן קונים מכנסים ותכניות מן המוכן. נמצאים להם „סופרים" והם כותבים במס"ק תכניות ומעבדים אותן כרוחם. ונמצא, שאיזה „יהודי טוב", שלא זז כל ימיו מד' אמות של פדיונות ו„שירים", מקיף את כל החיים שלנו, סוקר אותם בסקירה אחת ואומר לשנותם על־פי דרכו...

שתי מאות ועשרים ושתים תכניות! – באמונה, שבעלי־מחות קונים מכנסים מן המוכן!

כשאני לעצמי הבהילוני, אמנם, התכניות הללו אך במספרן העצום, אבל איני מאמין כלל בהשיבותן. ברור הדבר בעיני, שהכל ישאר כדאשתקד. אול, יעשו שנויים קטנים ואולי גם זה לא. הנה, לדוגמא, יסוד היסודות, הנקודה התיכונה של האטיפה – מכס־הבשר. כלום אפשר להטיל ספק בדבר אפילו רגע אחד, שמכס זה ישאר כמו שהיה עד עתה? – אפשר שיתקנו אותו מעט, כלומר, ינזרו גזרה מטעם הרשות, שכל בני־ישראל מחויבים לאכול דוקא בשר כשר, כמו שהם מחויבים להקרא דוקא בשם ישראל. ולדעתי, גזרת־הבשר יש לה יותר „טעם" ו„שכל" משיש לגזרת־השמות. כי שנוי־השם אינו גורם שום הפסד לאזרחים העיקריים – והרי רק את דאגותיהם דואגים –: מה מפסיד „האדם הרוסי", אם היהודי שכנו נקרא בשם רוסי? – אדרבה, השם הרוסי נוח לו יותר לבטא מן השם העברי.

שבמדינה נבחרים עתה בכל מיני בחירות אנשים מסוג ידוע, אפשר היה לדעת מראש, שגם אצלנו יבחרו אנשים מעין אלה, ואפילו בלא איזו השפעה והתערבות מצד הרשות. לאסיפת הרבנים נבחרו רבנים; ומה שנבחרו דוקא הרבנים היותר שחורים – מנהג העולם עתה כך הוא, ובזה אין שום חדוש.

החדוש הוא רק בהפרוגראמה הגדולה והרחבה, שהתקינו הרבנים עצמם או שהתקינו להם אחרים. אני עובר עליה ומשתומם. לא אסיפת־רבנים, אלא סנהדרין, סנהדרין ממש! כי מה אין בפרוגראמה גדולה ורחבה זו? – סדור עניני הקהלות, שאלת הרבנים, שאלות הפרנסה והכלכלה, שבתות חגים ומועדים, נשין, קדושין, חליצה, בתי־ספר, בקורת־ספרים, ועוד, ועוד. והיושב אני, שכל שאר האומות שבמדינה יקנאו בנו. להן, להאומללות, אין „הצלחה" מרובה כזו: הן לא זכו לאסיפות פומביות כאלו, לעניניהן אין דואגין כל־כך והיות הן בלי שום טפול והשגחה, עזובות ושוממות, רחמנות, בנאמנות, עליהן! רק אנחנו, החביבים והמוצלחים, זכינו לטפול מרובה כזה, כי נתנו מהלכים ל„המכונה הגדולה" של הרשות וטרחו כמה טרחות לאסוף את רבנינו ואת „יהודינו הטובים" כדי שידאגו בשבילנו וישערכו תכנית להיינו. בשעה שישראל עושה רצונו של מקום, מלאכתו נעשית על ידי – הדיפארטמנט של הדתות הזרות. ואיך היא נעשית: „אגיל ואשמח" – חד והלק. „להסדים כאלה, תודה. לא הכיתי", כמו שאומר הרוסי.

ובאמת לא חכיתי. אני בתמימותי השבתי, שהאסיפה תדין רק על עניניה הרגילים, – על אותם הענינים הפעוטים, שאינם מעלים ואינם מורידים וששיש להם רק נגיעה רחוקה אל החיים. אבל סנהדרין, שישנה את כל סדרי היינו! – ומי גדל לנו כל אלה? למי אנחנו חייבים תודה בעד החסדים הגדולים ההם? – חידה היא בעיני.

הפתרון היחידי לעת עתה הוא – מה שעדיין לא נתברר ענין הפרוגראמה הגדולה והרחבה ההיא, אם היא של הרשות או רק של... הרבנים. „השדוך כבר עשוי למחצה – היה אומר תמיד שדכן אחד מכרי, שבכל ימי־חייו לא גמר אפילו שדוך אחד כדבעי –: בת תלמיד־חכם פלוני נשאת לבן הגביר אלמוני. הצד האחד, כלומר, תלמיד־החכם העני, כבר נתרצה לתנאים; צריך רק „לשעון" מעט עם הצד השני, כלומר, עם הגביר, שעדיין לא דברתי עמו. אבל – אין בכך כלום, הצד האחד כבר נאות – והשדוך עשוי למחצה"... וכמדומה לי, שגם השדוך הזה בין כנסת־ישראל, כביכול, ובין הדיפארטמנט לעניני הדתות הזרות גם־כן עשוי הוא למחצה, הצד האחד - כלומר הרבנים – כבר נאות; צריך רק „לשעון" מעט עם הצד השני, עם „הגביר", אבל אין בכך כלום. והפרוגראמה הרחבה ההיא היא זו של - תלמידי־החכמים שלנו. לפי דברי „ההוצאה הפרטית" – העתון Россія – כבר יש במיניסטריון שתי מאות ועשרים ושתים תכניות... נקל להוציא מן הפה – שתי מאות ועשרים

XXVI.

קומדיה של דברי־הימים!

אף זוהי אחת מן ההברות היפות, שמכיון שבאה לידי קשה עלי לעזבה מבלי להשתמש בה, – מבלי לומר כלום על הקומידיות מסוג זה, העולות על הבמה בימינו ולעינינו ואנו בעצמנו הננו בקהל הרואים במחזה.

ואת האמת אגיד לך, חביבי, שהיה בדעתי לדחות את שיחתי זו לעת אחרת – עד שיורם המסך מעל אותו השחוק שמשחקים עמנו ונראה את ה„גבורים" בצורתם האמתית ולא מכוסים אותו הפרכוס המלאכותי, שהם מפרכסים עצמם בו... אבל, אין לי פנאי להמתין: גמר הבחירות ל א ס י פ ת־ה ר ב נ י ם, וביחוד הפרונראמה של האסיפה, שנתפרסמה זה עתה, גרמו לי שלא לדחות את שיחתי זו לימים הבאים.

הבחירות נגמרו כמו שמחויבות היו להגמר וכמו שנגמרים בימינו כל מיני בחירות. ה„רז״ים" הטביע את חותמו על כל הבחירות המרובות והשונות שבמדינה, מן הבחירות של „זקן" הכפר „אביונה" עד בחירותיו של ציר לדומת־הממלכה בעיר־הפלך; ומן הבחירות של גבאי באיזו חברה ז״ץ או פ״ץ באחת מן העיירות הנדחות שבקצה התחום עד הבחירות לאסיפת־הרבנים בקהלה העברית היותר גדולה. כולן כאילו מחומר אחד קורצו. העיירה כולה, למשל, גדולה היא כזנב הלטאה, ד' על ד' אמות הכר אמה, או, לפי מליצת ההמון, אם תכנס בה בעגלה רתומה לסוס, תהיה העגלה בקצה־העיירה האחד והסוס עם מוט־הרתמה בקצה השני; ויהודים בה תריסר ומחצה והברת ז״ץ – מנין חסר מחצה. כמדומה לך, מה ענין קהלה כזו לאיזו השפעה הבאה מן הצד, השפעה הבאה מן „העולם הגדול" – והעולם הגדול אינו יודע אותה והיא אינה יודעת את העולם הגדול? ואף־על־פי־כן היו בטוחים, שהגבאי, שבודאי היה נבחר לפני „ימי־הרעש", בשום אופן לא יבחר עתה, ותחתיו יבחר דוקא זה, שבשום אופן לא היה נבחר אז...

ובעיני לא יפלא הדבר כלל: המשפט הידוע: W'e es sich christelt, so Judelt sich es מתקיים לא דוקא בעניני אמונה ודת, אלא גם בכל מקצועות החיים ובכל פנותיהם היותר נדחות והיותר אפלות. ואם אצל אומות־העולם

שהעשירו את עמם לא רק ברכוש גדול, אלא גם במדינות גדולות, למשל, סיסיל רודס האנגלי; אצלנו עדיין לא נולד „פוחרי כוח. עם עני ודל, עם בגלות, עדיין אינו מוכשר לגדל נשרים כאלה, המתנשאים במעופם עד השמים הבהירים ומגובה זה הם סוקרים את חיי עמם בעתיד הקרוב והרחוק... רק בקרבנו של איזה מיליארדר עברי אולי תזכה למעוף כוח. לעת עתה – רק עורבים מקרקרים מסביב לנחלתנו; ונשרינו – אם יש כאלה – אינם מתנשאים למעלה מן הגדר הדחויה.

ובכל זאת מתקותי איני מתיאש ואת חלומי אני חולם. ואת בלניה העתידה שלנו אני רואה בחלום ובהקיץ.

שלו; הבתים היותר גדולים–שלו; המוזיאום היותר גדול – המוזיאום של מדינת קונגו – היה גם־כן עדיין שלו (אז היה שלו ולא של הממלכה). ואם האידיאל של מלך הוא–להעשיר את ממלכתו, היה המלך ליאופולד אידיאליסט גמור. כשלמה בשעתו (היתה להם איזו השתוות גם בחולשתם לנשים) נתן את הכסף כאבנים בארצו. בלגיה היא, כידוע, המדינה היותר עשירה. בבלגיה רואים בחוש איך מדינה קטנה יכולה להיות לא רק מאושרת, אלא גם עשירה, כמו שמדינות אחרות גדולות לאין סוף יכולות להיות לא רק אומללות, אלא גם עניות. היו ימים, שהצטערתי על ארץ־ישראל, שהיא פעוטה כל־כך, רק מדן ועד באר־שבע. רגילים אנו במדינה המתפארת ברחבותה ותולים גם את טבע אנשיה ברחבות זו; ואחרי שהורגלנו בספרות זו של „הטבע הרחב", כמעט שהרגשנו איזה בוז להשטח הפעוט מדן ועד באר־שבע... ואולם אחרי שעברתי את הולאנד הקטנה ואת בלגיה הפעוטה והתבוננתי לחייהם השלוים, השקטים והשבעים של ההולאנדים זלהצלחה והעושר של הבלגים, באתי לידי מסקנה, שדוקא ה„פעוטות" האלו יכולות להיות מאושרות ודוקא על השטחים הגדולים–שעירים מרקדים. ומעתה אין לי שום טענות, חלילה, להקדוש־ברוך־הוא על שארץ־ישראל היא רק מדן ועד באר־שבע. מסתפק אני בנחלתי זו ואני חולם על בלגיה חרשה. צריך להיות במדינה זו כדי לראות את רוב עשרה... והלא הבלגיים הם בסך־הכל רק שני מיליון ומחצה! –

ובלגיה היתה, אמנם, עשירה גם־קודם שמלך ליאופולד, אבל הוא עוד הגדיל את עשרה. הוא היה סוחר בעל מעוף גבוה ועין צופה למרחוק. אחד מן הסופרים הספרדים כתב עליו, שהיה בעל מעוף גבוה במסחר מעין זה של הרוטשילדים... אלו הייתי אני ממשפחת המלך, הייתי מזמין את הסופר הזה למלחמת־בינים, כי השפיל את ערך ליאופולד בתור סוחר. רותשילד היה בורגני וליאופולד – כובש־ארצות. רותשילד רכש מיליונים בספסרות, אבל את הארצות לא כבש ולא בקש לכבוש אותן. הוא היה מעין יהודי ספסר אצל ה„פריצים". היהודי מספסר נחלאות לה„פריצים" ומרויח דמי־ספסרות – והם קונים נחלאות... רותשילד כבר היה יכול לרכוש בממונו מדינות שלמות מעבר לים. אבל חסרה לו „השגה" לכך. לו היו „השגות" מרכוש גדול, מקאפיטאלים גדולים, אבל לא מנחלאות גדולות. היה בין הרותשילדים אחד, ש„השגה" יותר עליונה נצנצה בו – הנדיב שלנו – אבל לא לאורך ימים. הנסיון עלה לו ביוקר – כאלו דברים כאלה ניתנו להספר, להמדד, להערך... אחד היה הבארון הירש, שהיה לו מעוף יותר גבוה, אבל גם הוא לא התרומם מעל לעבים. רק אצל אומות־העולם ראינו „סוחרים"

קוק בשעתו הוא כאיזה נביא־שקר בשעתו. כמדומה לי, שדבר מוטל בספק יותר מהתגלות הציר הצפוני לא היה זה כמה; ואף־על־פי־כן הרי נמצאו מאמינים בדבר זה. והאמין לא רק ההמון הפשוט, אלא דוקא בני הספירות הגבוהות, הגדולים והמלומדים, והפרינץ מדינימארק העניק לקוק סכומים הגונים מכיסו. ולפרינץ זה, שאינו דומה כלל להפרינצים מטפוסו של ניאורנ הסרבי, אני הוגה הבה מיוחדת עוד מימי „האמלט", שאף הוא היה פרינץ מדינימארק. ואולם לפעמים אני מצדיק עליו את הדין. מה ענין פרינץ לאכספידיציות? פרינץ ועסקים! אילו הייתי אני פרינץ אפילו מארקאדיה המפורסמת, לא הייתי עוסק במסחר. אני הייתי מוצא בשבילי עבודה יותר נעימה, שאינה קשורה באחריות כהמסחר. נראה, שהפרינץ מדינימארק נתקנא בליאופולד הבלגי, שיותר משהיה מלך היה סוחר. וסוחר כדבעי, ממדרגה ראשונה, ועל־פי בקיאותו בענינים אלה יכול היה להיות אפילו נשיא האורגאניזציה הציונית...

עד כמה היה מלך—איני יודע. שהיתי ימים אחדים בבריסל עיר מלכותו ולא הרגשתיו כלל. ואילמלא ידעתיו מתוך תמונתו החקוקה על כל אותות־הכבוד, שניתנו בהתערוכות הרבות שבבלגיה, לא הייתי יודע, שיש מלך בבלגיה. מתחלה התפלאתי: מהיכן „תערוכות" מרובות כל־כך בבריסל? אחר־כך נודע לי, שגם זה הוא מדרכי—המסחר. החלק הגדול מן התערוכות האלו כל עיקרן לא נבראו אלא בשביל אותות ומטבעות הכבוד, שהן נמכרות על־פי „תעריף" קבוע. בעד מטבע של זהב כך וכך, בעד מטבע של כסף פחות מזה, בעד דיפלום של כבוד מעט יותר, בעד צלב של כבוד—עוד יותר. ומכאן כל אותם החייטים, למשל, שזכו לאות של כבוד בשביל ידיעתם ב„חכמת המכנסים" (כמו שמתפארים החייטים במודעות אמיריקניות) ומכאן כל אותן ה„מטבעות של זהב" של כמה וכמה בתי־מסחר. ויודע אני „פירמא" אחת, שעוד קודם שהתחילה בעסק כבר זכתה למטבע של זהב, לדיפלום של כבוד ועוד בעד סחורותיה הטובות, המצוינות... בבריסל היו כנראה „תערוכות" מסוג זה, כי רבו הקופצים על משבעות־הכבוד, שהכניסו הכנסה הגונה לאוצר הממשלה והעיר, ועל־ידיהן נתפשטה תמונתו של ליאופולד בכל העולם. מהן ידעתי, שיש מלך בבלגיה בעל חוטם בורבוני ארוך וזקן מגודל; זולת זה לא הרגשתי במדינה זו שום סמן למלכותו. הוא, כנראה, „התבודד" אז בפאריז, כדרכו, ומלך שם מלוכה אחרת, מעין מלכותם של „מלכי־ישראל" בלילי־פסח, שאם אולי אינה כל־כך תקיפה, היא יותר נעימה ופחות מסוכנת ממנה. ובלגיה התנהגה כמעט תמיד בלעדיו ויושביה אפילו לא הרגישו בדבר.

ואולם, אם המלך ליאופולד כמעט שלא היה מורגש במדינה, היה ליאופולד הסוחר, הקאפיטאליסט, מורגש בכל—ובכל קרן־זוית. ההיכלים היותר יפים היו

מן הצד השני לבו של אדם נוקפו, מפני שהוא ירא לנפשו, שמא בינתים, הלילה, יבולע גם לו... לפנים חשבו, שהכוכבים עצמם בנפלם יגררו אחריהם גם אותנו• העת האחרונה הכניסה, אמנם, שנויים גם במושג זה ומכובד הכוכבים שוב אין מפחדים. כבר באו בני־אדם לידי הכרה, שהכוכבים כשהם לעצמם כמעט שאינם ולא כלום. אין להם כובד מיוחד, ובכל אופן אינם כל־כך נוראים כמו שהבריות מדמות וכמה שיפלו לא יהיה חסרונם ניכר והעולם לא יחרב, הלילה, זולת מה שיש להסי׳ לפי דברי ה„חוזים״, כשרון להטיל בנפלם איזו זוהמא, שלפעמים יש בכחה להזיק; ולא הרי הם בעצמם כהרי הזנבות הסרוחים אחריהם, שהולכים וכלים במרחב ומפיצים סביבם ריח רע, שמביא לפרקים לידי עטישה.–

כך היא התיאוריה האחרונה בדבר „כוכבי־השבט״.

כמו שאתם רואים, לשוא מאיימים עלינו בחורבן־העולם. לאיום זה אין שום יסוד, ועל כל פנים הוא מגוזם הרבה. איך שיהיה, כבר אמרו נביאנו: „מאותות השמים אל תחתו–יחתו הגויים מהמה״. להם הכוכבים, להם המזלות, הם צריכים לפחוד שמא יפלו, כי להם יש מה להפסיד. ואנחנו מה–מה יש לנו להפסיד עוד?– בודאי גם לא נרויח כלום מ„עסק״ זה, אבל הלא ידוע הדבר, שהיהודי בכל מעשיו שואל לא „מה ירויח?״, אלא „מה יפסיד?״–ואף אני שואל אתכם: מה יכולים אנו להפסיד ב„עסק״ זה: את החיים הטובים שלנו? את החלק הגדול, שיש לנו בכדור הארץ? כמעט לא נפסיד כלום; ואם תמצא לומר גם נרויח: „תמות נפשי עם פלשתים״ הוא גם־כן לפעמים דבר גדול. הלא תאמינו לי, חביבי, שאיני מן הפיסימיסטים, ומיזאנתרופוס בודאי לא, ויש עוד בעולם קנינים שאני אוהב אותם; ואף־על־פי־כן יש אשר למראה העול הגדול, שנעשה בעולם בכלל ולנו היהודים בפרט בפומבי, לעיני כל האנושיות–והאנושיות מחשה, עולה רעיון על לבי: אולי באמת כדאי היה, שתבוא איזו קאטאסטרופה לעולם כולו או לחלק ממנו, ומה שגם אנו נסבול ממנה–אין דבר. הבריות מה הן אומרות?–: „ינקרו את עיני האחת ובלבד שינקרו את שתי עיניך״...

אבל מנוחה, חביבי. המקום ירחם. כמדומה לי, שגם התגלות זו היא מיסודה של התגלות הציר הצפוני. לך ובדוק את „כוכב־השבט״, אם יזיק זנבו או לא. הרוצה לאיים ירחיק עדותו עד שמי מרומים או עד הציר הצפוני–והמאמין יאמין.

כי נשתנו העתים. פסקה האמונה באלהים והתחילה אמונה חדשה בכח החכמה ובמסתריה. לפנים–כל מי שרצה לבדות דברים מלבו בא ובדה אותם בשם האמונה: אלהים נגלה לו, מלאך בא אליו, ה„קדוש״ הנראה אליו מסר לו סודות,– ולא היה דבר מתמיה שלא האמינו בו; ועכשיו נשתנו פני הדברים. האמונה ברוח הקודש פסקה–ונתגברה האמונה בחכמה: ובאים ומנבאים כישמה, דור־דור וכדאיו.

שהמרחק בין האדם הקדמוני, האדם היערי או השוכן בשיחין ומערות — זו החיה הנבסה, — עד האדם המודרני של תהלת המאה הזאת הוא אולי עוד יותר גדול מן המרחק שבין כדור ארצנו ובין כוכבי־השבט האלי, — מרחק, שהצופים בכוכבים קבעו אותו בעשרים ושלשה מיליון פרסאות, — והשמש והירח והכוכבים הם עדין אלה שהי בימי האדם היערי, בלי שנוי ובלי שכלול כל שהוא ! הלא נורא הדבר ! —

איני יודע, מה אתם, חביבי, מרגישים — לי כבר היתה לגועל־נפש כל אותה החבריא, המאור הגדול, השמש, המושל בכפה ממשלה בלתי־מוגבלת ואינו משגיח כלל בדרישותיו ותביעותיו הצודקות של האדם השפל : יש שהוא יוצא מנרתיקו ומלהט בלא כל רחמנות ומהבהב ושורף כל צמח וכל בריה ; ויש שהוא מסתתר פתאום בעננין ומאפיל על הארץ ולדרים עליה — וכל אלה בלא כל סדר ובלי כל שיטה, כאילו הוא עושה זאת להכעיס, כדי להטיל את פחדו ואימתו על הבריות — ועדיין יש טפשים, שמתפללים אליו ומקדישים ומעריצים אותו... ; וזו הלבנה הטפשית עם הסנטימנטאליות המעושה שלה, שאינה מעכבת בעדה מלהתרחק בכל מה שאפשר מן השמש ומן היום ולסבב ולכרכר תמיד סביב ה„ארץ' — זה הנוף הגס, העכור, המזהם — בכדי לקבל השפעה ואור ממנו, — הוי, כמה שנאתי, מאסתי את זו הסנטימנטאליות המלאכותית של „הלבנות ההורות', שכאילו מתביישות הן להביט נכוחה בפני איש, — ושבע תועבות בלבן, להתהבך דוקא ב„גופים העכורים', שיש לקוות לאיזו טובת־הנאה מהם... ואף להכוכבים הגדולים והמיוחסים בממשלת הלילה איני מרגיש חבה יתרה. זה ה„עיש־הדוב־הצפוני', שהתפשט מלא קומתו בחצי הכדור, כאילו קפל אותו תחתיו, והניח עליו את כפותיו הגסות כאילו רצה להדיקו, לרמסו ולכרסמו ; זו ה„בתולה' הכלה והצבועה, המבקשת את קרבת ה„כסיל' וחברתו ; זו „נוגה־ווינוס' היפיפיה, הקורצת ורומזת ל„דוב הצפוני' ומבקשת קרבתו מפני שהיא חושבת על־פי טעות, שהוא עשיר ותקיף ; זה ה„כסיל' הנתן במרומים והושב אני ואפסי עוד ; ועל כולם — „הסרטן' הדוחף אחורנית את כל פמליא של מעלה, וכל שאר הבריות מן ה„זואולוגיה השמימית', שמשפיעים השפעה גדולה במלכותא דרקיע, — כולם, כולם כבר היו לזרא וכבר הגיעה השעה להפטר מהם. ולא יפלא, איפוא, אם בני־אדם מתענינים כל־כך ב„כוכב־השבט', עומדים על המשמר יומם ולילה ומצפים לראות, מתי כבר יגיע הקץ לכל אלה ביחד או, לכל הפחות, תבוא מפלה על אחד מהם. וכמו תמיד, בכל השנויים וההליפות המתרגשים ובאים, יראים לנפשם המתרנים בעלי העצבים הרפים ומי שלבם חלש, שמא, פן ואולי יהרסו השתות, חלילה, ויבולע גם להם. ומכאן כל אותה ה„שניות' בכל פעם שמופיע על ה„אופק' איזה „כוכב־שבט' : מצד אחד מתגעגעת נפשו של האדם לראות במחזות כאלה ושמחה תוא לה לראות במפלתם של הכוכבים, שהיא נהגית מפנה הנאה משונה ; ואולם

ב„שאלות־המין", – מוחל אני להם מחילה גמורה מפני שיודע אני, שהם עושים את כל אלה לא מרוב טובה, מרוב נחת, מרוב עושר, אלא מעוני, מדחקות, מצרות, בכדי להתבדח, להתבדר מעט.. ובראותי את „בעלי־הבתים" שבנו, את הסוחרים, את הקבלנים ובכלל את כל אותה „הבורגנות" שלנו, העשירים והמתעשרים, מבלים את עתותיהם בכלובים, בקלפים, בתיאַטראות, באכילה, בשתיה, ב„פלירט" וב„קומידיות של התונה", ואינם חולים ואינם מרגישים כלל, – דן אני אף אותם לכף זכות: גם הם עושים את כל אלה לא מרוב טובה, מרוב שפע, אלא גם־כן מתוך צער, מתוך צרות, מתוך עוני מכוסה, בכדי להתבדר.. . ובראותי את האינטיליגנציה שלנו, שהיא כמעט אינה טובה מן הבורגנות, שגם היא הסיחה את דעתה מכל רוחניות ועיניה ולבה רק אל מעט ה„עולם־הזה", שהיא רודפת אחריו בכל כחה ובכל השכלתה ומתוך כך היא דוחקת את עצמה למקומות, שלא נדרשה בהם, ועוסקת בדברים של מה בכך, והולכת ומתנוונה, ואובדת את חנה וערכה בעיני קרובים ורחוקים, בעיני עמנו ובעיני זרים, – מבין אני, שגם זה הוא לא מרוב הצלחה, מרוב נחת, אלא גם־כן מרוב צער ויסורים ועגמת־נפש – בכדי להתבדר מעט.. ובכלל, בראותי מה שרואים אנו כולנו עכשו – את כל ה„מהלך החדש" בחיינו – באתי לידי מסקנה, שהצער והצרות, שתכפו ותקפו עלינו, מכריחים את בני־עמנו לבקש דרכים איך להתבדר מעט – וכל אחד מתבדר כרוחו, כנטיותיו. זה שוכח את עצמו במחול ומשתה, זה – בקלפים, זה – בפלירט, זה–במחלוקת ודילטוריא, הלז ב„פילוסופיא של אשר יצר" או ב„שאלת־המין" והלה סתם בדברים של מה בכך, שאינם מעלים ואינם מורידים.

וגם זו לטובה. „ישתעשע הילד במה שישתעשע – ובלבד שלא יבכה".

וצעצועים להשתעשע בהם ימצאו תמיד. עוד לא נשכח משפטה של מרת שטיינהייל – וכבר נזדמן משפטה של בורובסקא. ותקוה להשם־יתברך, שגם בימים הבאים לא יעזוב את עמו חביבו בלא עסק. ומסתמא ישלה לו איזה ענין סקאנדאליוזי לענות בו, כדי שלא ישתעמם, הס־ושלום. ועל־פי־הדחק יצא ידי חובתו גם „בכוכב־שבט" שממשמש ובא.

זוהי, כמובן, סקרנות יותר השובה ויותר טבעית מן הסקרנות אל משפטים סקאנדאליוזי'ן, כי אמנם, המאורות הגדולים והקטנים, כל צבא המרום במרום, כבר נתישנו כהוגן. זו השמש, זה הירח ואלה הכוכבים של אשתקד, של לפני כמה שנים, ממש כמו שהיו בימי אבות־אבותי, בלי שום התחדשות ובלי שום שנויים במהלכם, בסבובם, בסדריהם, – הכל כאשר לכל כמו שהיו בימי אדם הראשון, בלי התקדמות, בלי שכלול, בלי השתלמות.. . הגע בעצמך: האדם נשתכלל ונשתלם בשדרות־הדורות והולך ומשתכלל ומשתלם בכל שנה ושנה, בכל יום ויום, בּאוֹפן

מעט מן היין, וכדרך הזקנים, חטף אולי „כוס יתירה" – „וישת וישכר", ולא עלה על לבו, שחם בנו יהיה כל־כך גס ומגושם, כל־כך מנוול, כל־כך „חם" במובן הפולני־הרוסי, עד כדי לעשות מה שעשה... לא, אין אני מאשים את נח על שכרותו. לבו היה טוב עליו – ולמה זה לא ירשה לעצמו לעת זקנתו כוס יין? – מה שאין כן לוט, שרק בדרך־נס נשאר בחיים, כל רכושו היה לשלל בימי המהפכה וגם כל משפחתו סבלה הרבה. הסביבה כולה נחרבה, דם ואש ותמרות עשן. ונשארו לו שתי בנות בוגרות ואיש אין בארץ, כי הבחורים – מהם אבדו בימי־הרעש ומהם ברחו מחוץ לגבולות־סדום... ובמצב כזה – לשתות עד כדי להשתכר זוהי ממש חרפה. ובשביל כך תולים את הקלקלה בו ואומרים „שכור כלוט" ואין תולין את הקלקלה בנח. זה היתה לו רשות לשתות וזה לא היתה לו שום רשות...

ואנחנו מלמדים זכות על עצמנו ואומרים: לא אנחנו בלבד הסחנו את דעתנו מכל הענינים הרוחניים ועוסקים רק בעניני עולם הזה, אלא אף העמים שכנינו; אלה תולדות הריאקציה... אבל אנו אין לנו ללמוד מהם. להם יש הרשות להתהולל ולנו אין הרשות. להם יש הרשות, ראשית, מפני שדרכם בכך: נזירות, פרישות, הסתפקות – לא ירשו כזאת מאבותיהם; ושנית, לבם טוב עליהם, ממש טוב עליהם, כי מה הפסידו הם ומה הפסדנו אנחנו? – ואם אולי הפסידו – בכל אופן אין ההפסד שלהם בזו המדה שהפסדנו אנחנו. איני מדבר על אנשים פרטיים – אנשים פרטיים אף משלהם אפשר שהפסידו הרבה – אבל העם כולו? – העם כולו, אף־על־פי שעדיין לא הגיע אל המנוחה ואל הנחלה, אין לכחד, שזכה הרבה, הרויח הרבה, הרויח בין בחומר ובין ברוח, ואם סבל – יצא הפסדו בשכרו. ואולם אנחנו, רק אנחנו לבדנו, הפסדנו כל מה שהרוחנו לפנים ויצאנו מן המהפכה בשן ובעין ובשבת ובצער, ואם תמצא לאמר גם... בבושת. אין לנו, איפוא, ללמוד מן הגויים ואין לנו ללכת בדרכיהם. מה שמותר ויאות להם אינו מותר ואינו יאות לנו. לבד מה שההוללות אינה לפי השמחה והשמחה אינה לפי המהותנים, הרי ההוללות היא גם נגד טבענו. אמרו מה שתאמרו: בני ישראל ביישנים הם וצנועים מטבעם. בירושה באו להם המדות המשובחות האלה, בירושה מכמה וכמה דורות. ומאין עבר עלינו פתאום „הרוח החדש" של התהוללות? – אין זאת כי אם היא אחת ממסתרי הטבע, מעין סיעתא דשמיא, להטרידנו מעט מדאגותינו, להשכיחנו את עצבותנו, לבדר אותנו, כדי שנוכל להבליג על יגוננו, כדי שלא תרפינה ידינו לגמרי. ומקבל אני באהבה גזרה חדשה זו, „גזרת החיים החדשים" בנוסח החדש, מסכים לְמהלך החדש הזה ואומר: גם זו לטובה. ובראותי את צעירינו וצעירותינו עוסקים בכמה וכמה דברים מגוחים ומכוערים, משקעים את כל כחותיהם בענינים „יהיעים", מבלים את כל עתותיהם במחול, במשתה ובהוללות ומניחים את כל השאלות ועוסקים רק

נפניות נסה וההוללות, שיש אצל כמה וכמה מצעירינו, ואפילו–האמת הלא ניתנה להאמר אף על אבא – אצל הבינונים והזקנים שבדור ...

אומרים, שזוהי אחת מתוצאות הריאקציה של עכשיו ושהמחזה הזה כללי הוא ואף אצלן, אצל אומות־העולם שאנו מתגוררים בתוכן, כך. אפשר. אבל כמדומה לי שאין להביא ראיה מהן. ריאקציה כללית להוד ואנהגו להוד. אומות־העולם אהבו תמיד להיות חיים טובים, בשנים הרעות כבשנים הטובות. מעולם לא הפרישו את עצמן מתענוגי עולם־הזה; והראיה – דוקא השנים הטובות, „תקופות־הרינסאנס", היו מן היותר פריצות, כידוע. אבל אנחנו, עם של נזירים, של פרושים, של מסתפקים במועט,–מהיכן בא לנו פתאום זה הבולמוס של עולם־הזה? –

ובכלל הגויים – כלום אנו יכולים, כלום אנו רשאים ללמוד מהם? – ובנדון זה עולה תמיד על דעתי „קושית־העולם": מפני־מה אומרים „שכור כלוט" ואין אומרים „שכור כנח"? לכאורה הלא הכבוד של השכרות הראשונה שייך כולו לנח: הוא היה השכור הראשון, שהשתכר עד כדי המקרה הבלתי־נעים של חם, שבכל אופן הוא הרבה יותר אי־נעים מן המקרה של לוט ... ואף־על־פי־כן תולים את הקלקלה בלוט ולא בנח! והעולם, כידוע, אינו משוגע ומסתמא יודע הוא מה שמדבר. – והתשובה על קושיא זו כך היא: נח אפשר שהיתה לו רשות לשתות מעט משקה. אמת הדבר, שעוד לא עברו ימים רבים אחרי המבול, טרם יבשה הארץ כדבעי, העולם חרב, הרבה ספינות נטרפו, הרבה ארמונות שקעו במצולות, כמה וכמה אוצרות וסגולות יקרות הלכו לאבוד ואלפי בני אדם נבלעו במי־המבול; שממון וחורבן מסביב, מסביב. כן. „העולם" סבל הרבה, אבל הוא בעצמו, „רבי נח", כמעט שלא סבל כלום. את אשתו ואת בניו ושלשת נשי בניו ו„כל החיה וכל הבהמה" שלו, את כל משפחתו ואת מעט רכושו, הכנים עמו לתיבתו, ובשטף המבול לא נתנזק כלל. ארבעים יום וארבעים לילה ירד הגשם, וימח כל היקום, חרב העולם, והוא ה„צדיק התמים", לא ידע רע. וכשיצא מן התבה, אחר ששקטו המים, אפשר שזכר באנחה את כל אלה, שסבלו במי השטף, ואפשר שהצדיק עליהם את הדין כדרך כל אלה ה„יוצאים יבשים מן המים", שאוהבים להצדיק את הדין על אלה, שלא הצליחו לצאת ביבשה מן הזרם וטבעו, ולומר עליהם, שהתחייבו בנפשם, שהם בעצמם אשמים הם באסונם, וכיוצא בזה; וגם זה אפשר, שלא זכר אותם כלל ... איך שיהיה, נח הרגיש את עצמו בטוב: הוא נעשה בעל־הבית בסביבה ואת העולם חלק לבניו כפי ראות עיניו. שם הלמדן ישב על התורה ועל העבודה; יפת הפריץ עוסק בציד, ברכיבה, מתעניין באמניות היפות: בציור, במליצה וב„פלירט קל"; וחם עושה ואוכל, עושה ואינו מרגיש ... איך שיהיה כל שלשת בניו התבססו כדבעי, כל אחד על־פי דרכו, ובל דאגה להם לא היתה לו. וכטוב עליו לבו שתה

–האמנם ? – השיב לי העורך – ומה דעתך אתה ? איני מדבר על שאר הקוראים ; אבל אפילו בין „ציוניך" מי הם המרובים : אלה המתענינים במשפטה של בורובסקא או אלה, שיש להם ענין בועידה העברית־הקולטורית ? – בתור עורך מנוסה, היודע את „קהלו", יכול אני להבטיחך, שגם ב„ספירותיך" מתענינים יותר במשפט זה מב„ועידה" ובחשק יותר גדול יקראו את ה„הרצאות המפורטות" עליו משיקראו את הוכוחים בדבר תחית הלשון העברית ...

מובן שכחשתי לו, אבל התגרדתי בקרחתי ובגבחתי ובלבי השבתי : הלא אפשר שהצדק אתו.

ואם רואים אנחנו, שהעתונים הפרוגריסיביים בלשון־המדינה בעיר הבירה ובערי התחום, שהרוב המכריע של קוראיהם הוא, כידוע משלנו, מבטלים כל־כך את עניני היהודים, אינם משגיחים בהם, כמעט שאינם מזכירים אותם, או שמזכירים אותם פעם ביובל כמי שכפאו שד, לאחריד, ודוקא מה שנוגע למצבנו האזרחי והמדיני כדי לצאת ידי חובת עתון פרוגריסיבי, בה בשעה שהם מרבים לדבר על כל דבר קל שבקלים שאירע בין הגויים והקוראים מבני־עמנו אינם מתאדמים מבושת למראה יחס כזה אל עמם, אינם מרגישים את כל הבוז ו„הבטול" שבשתיקה זו ואינם משתדלים, שירגישו מוציאי העתונים האלה בהרגשתם שלהם ... ; אם רואים אנו, שהעתונים הז'רגוניים משתדלים אף הם להכניס לתוך „אוצרותיהם" את כל ה„חדשות האחרונות" מסוג זה ... אם רואים אנו, שגם העתונות העברית שלנו אינה יכולה להתגבר על יצרה וגם היא עושה מעשי־נערות ומחקה את „אירופה" כביכול, – אם רואים אנחנו את כל אלה, צריכים אנו לבוא לידי מסקנה, שמסתמא כך צריך להיות. טבע עמנו כך הוא, שכל הנוגע אליו, אל נפשו, אל חייו, אל אינטרסיו היותר קרובים אליו, לא איכפת לו והיזובים לו דוקא אותם הענינים, שלכאורה אינם שייכים לו אפילו שייכות רחוקה. והרי באמת הדבר כן : משפטה של איזו „פרוצה", שורגה את עוגבה במדינה רחוקה, תופס אצלו מקום יותר חשוב מאשר... הועידה העברית, למשל ...

ואם תמצא לאמר : גם זו לטובה. אחד מחסדי ה' עמנו, אחת מסגולות עמנו, אחד מסודות קיומנו הוא־הכשרון לשכוח את הרעות, את הפגעים ולהתבדר, להשתעשע אפילו בשעה שחרב הדה מונחת על הצואר ... ולפעמים מסיח היהודי פתאום, בלי משים, אולי גם נגד רצונו, את דעתו מכל פגעיו וצרותיו ו„מתחיל לחיות". כאילו אין דבר, כאילו כך צריך להיות.

ועל דרך זו אני מבאר לי הרבה ממהוות חיינו בתקופה האחרונה. מכאן כל אותו הבולמוס של „עולם הזה", שתקף עתה את אחינו,–כל אותו הבולמוס של האהבות והתאהביות וגם, פשוט, מעשי־הזמה, הרדיפה אחרי תענוגות, הקולטים של

כך נגמרה זו הקומידיה של התגלות הציר הצפוני, שהרעישה כל־כך את הלבבות. והעולם מרגיש עתה איזו ריקנות ושממון. ומה טוב שהזמין לנו הקדוש־ברוך־הוא ענין אחר לענות בו – משפטה של יאנינה בורובסקא בקראקא, מעין משפטה של מרת שטיינהייל הידועה בפאריז. ואולי עוד יש יתרון למשפט האחרון על הראשון, כי בו, במשפט הזה של קראקא, חוץ מ„הני מילי מעליותא" של כל משפטי־נאופים: דם ואש וסודות מחדר־המטות – יש גם תערובת של פרובוקאציה. והרי זמה ופרובוקאציה הם שני עמודי־התוך, שעליהם עומד המשטר החברותי שבימינו. – פרובוקאציה בפני עצמה כבר היתה, אמנם, מעט לזרא, ומאז הרבה בורציב הידוע להשתמש בכלי־זינו ניטל ממנו הודו. הוא המליח את תבשילו יותר מדי – והופסד טעמו. אבל פרובוקאציה מתובלת בזמה – שאני; התבלין האלה עוד גם עתה מוסיפים הם חריפות למשפטים כאלה. ולא יפלא, איפוא, אם המשפט הזה הפנה אליו את תשומת־לבו של הקהל וכל העתונים מלאים בו על כל גרותיהם ומספרים לבקרים את כל פרטיו ופרטי־פרטיו. ואפילו העתונות הכשרה שלנו גם היא, במחילה, מרקדת אחריהם. התחזק והתחזק, למשל, „הזמן" בימים הראשונים של המשפט ולא טפל בו – ולסוף לא עמד בנסיון והביא גם הוא מטעמים לקוראיו מפרטי ה„כרוניקה הסקאנדאלית" ההיא. ומכל־שכן העתונות הז'רגונית שלנו, שזוהי, כביכול, גאותה, כי עומדת היא על „פסגת העתונות" ואינה מחסרת, חלילה, אפילו כקוצו של יו"ד ממה שבא בעתוני העמים, – היא בודאי ש„מחויבת" היא לספר לקוראיה את כל פרטי־הפרטים של המעשה בנואף ונואפת. ואין אני מאשים, חלילה, את העתונים האלה. אפשר שהצדק אתם ועתון, אפילו לבני־ישראל, כך צריך הוא להיות. ומה לעשות – ונתקיים גם בנו ה„כתוב": „בני אדם אנו וכל מה ששייך לבני־אדם אינו מוזר גם לנו". ומכיון שרוב־העולם מתענין עכשיו ביותר בזמה ופרובוקאציה – אף אנו חייבים להמציא לקוראינו „סחורה" זו מן המובחר. והיתה לי בימים האלה שיחה עם אחד מבני עמנו, עורכו של עתון פרוגריסיבי גדול, אחד מטובי העתונים בלשון־המדינה באחת מערי־הנגב, שהיא מרובה באוכלסי ישראל ובציוניים מכל המינים ורוב קוראיו הם „מישלנו". שיחתנו נסבה על מאמר בדבר הועידה העברית־הקולטורית בברלין. אני דרשתי ממנו, שיתן למאמר כזה מקום בעתונו, והעורך פקפק בדבר והתנצל בחוסר מקום. בודאי, בחפץ־לב נכון הוא למלאות את דרישתנו הצודקת; אבל מה לעשות וחוסר־מקום בעוכריו? והרי אף אני מחויב להודות, שכמה שחשובה ועמדה זו, יש ענינים יותר נחוצים ממנה.

– למשל, – אמרתי אני בלצון, – ענין־בורובסקא שבכל יום ויום אתם מקציעים לו עמודים שלמים ונותנים עליו הרצאות מפורשות ואינכם מתאוננים כלל, כי צר לכם המקום בשבילו...

עד כי מעצמו הוא מתפרץ על הגליון. העברתי קו תחת שתי המלים האלו, ובכוונה. כי לא הרי הצדדים השליליים שבקונגרס המשונה הזה כהגחכנות שבו. צדדים שליליים כבר היו, ברוך־השם, גם בקונגרסים הקודמים, אבל אין לך דבר המזיק למוסד כזה כהגחכנות. רוצים אתם לאבד מוסד כזה, לכלותו, להרסו, להחריבו – זלזלו בו, עשוהו לצחוק בעיני הבריות–ומאליו יבטל. והצד המגוחך שבקונגרס הזה–למה נכחד? – היה כל־כך עב וגס, עד שקשה שלא לכתוב סטירה. ובודאי היה המחזה עוד יותר מגוחך אילמלא היה כל־כך מעציב. „אבא, אתה צוחק? – אוי ואבוי ילצהקך ו׳–

אוי ואבוי לצחוק הזה, ומה גם לאיש כמוני, שראה את הקונגרסים הראשונים בשלותם, בכבודם, בכל זהרם, והוא אוהב אותם ומאמין בהם, מאמין בקיומם, בנהיצותם, בפעולותיהם, בכחם, בכח־המושך שלהם, וכמעט שהיו לו הטיבה בפני עצמה, מטרה בפני עצמה, „ציוניות" בפני עצמה, ובכל אופן עיקר אחד מעיקרי הציוניות. עלי לבי דוי עתה, דוי עד לחריקת־שנים, עד לדמעת־עינים:

איכה יועם זהב אצלנו!

יצהקו מי שיכולים עדיין לצחוק על ענינים כאלה–אני לא אצחק, ומוטב שלא אדבר על הקונגרס כלל, שלא אזכירהו לגמרי.

ובכן לא אליו נתכוונתי בפתיחת מאמרי: „סוף הקומידיה". אני נתכוונתי במלות אלו אל קומידיה אחרת של דברי־הימים – אל זו הקומידיה של התגלות הציר הצפוני, שנגמרה כל־כך במהרה ובאופן כל־כך מגונה.

עוֹד לֹא הִסְפִּיקָה לִפְרֹחַ
וּכְבַר נָבְלָה בְּאָבִיב יָמֶיהָ,–

כמו ששרים ברומאנס אחד קדמוני. „אפירה מדעית" זו עדיין לא הספיקה להתפתח כל צרכה, רק זה עתה התחילו לכרכר סביבה–וכבר נתנוולה. היה „קוק" ואינו, היה „פירי" – ואינו. קוק, שפקח היה, בעל־אשה ובעל־תכלית, לקח ממאמיניו „אפותיקי" יפה ונתעלם מן העין. ואת פירי קרה „מעשה" עוד יותר יפה. מכיון שהיה רווק הביאה לו ההתגלות שדוך טוב (הוי, כמה טוב להיות רווק!) במושג האמיריקני: בתו של איזה מיליארדר, שנתלהבה לציר הצפוני או מן הציר הצפוני. ויום־החתונה, כיאות להתגנתו של תייר הציר הצפוני, היה יום קר של חורף, והתייר שלנו, שיצא שלם בכל רמ״ח אבריו מן הקרירות הנוראות של ירכתי צפון ולא התקרר אפילו על הציר גופו, – כאילו להכעיס, הקפיא הפעם את... חוטמו. פשוט, חוטמו קפא כשנכנס בעגלה פרסאות אחדות מחוץ לעיר – למקום התונתו. ואם יפה אמרו חכמים, כי „מן הנשגב עד המגוחך רק צעד אחד", הנה מן הציר הצפוני עד... חוטם נקפא עוד פחות מזה.

והיכן הייתם לפני שעה? ומפני־מה לא ידעתם מקודם?... אבל־לך ודבר אל העצים ואל האבנים: האשכנזים תקיפים בדעתם הם ועומדים בדבורם. לא אבו לומר „ליי־ ולא אמרו־

„בטלה הכלה וחזרה הבתולה׳! – ובטל השדוך.

ויודע אני מה שיספרו לי ואיך יבארו לי את החזיון הזה ויוכיחו, שיש בו הרבה מן הצער ומיסורי־הנפש של האם האמתית, אשר מרוב אהבתה ומסירות־נפשה לבן יקיר לה לא יכלה לומר: „גזורו״! – והפסידה את משפטה, בעוד שהאם המדומה לא חסה על הילד ובשויון־נפש אמרה: „גם לי גם לך לא יהיה גזורו!״–ובאמתי אני ואבוי לבעל־הדין, אם ברגע הדרוש, בעידן ריתחא, כשהוטל הגורל על כפות־המאזנים וצריך להכריע את הכף ויהי מה–אינו יכול להכריע מפני איזה טעם שיהיה, אינו תקיף בדעתו לומר: „גם לי, גם לך לא יהיה־גזורו!״ – מראש אפשר להחליט, שלא יצא זכאי בדינו ויזכה בדין מתנגדו, שיש לו האומץ לבטא את ההברה החזקה ההיא: „גזורו!״–אבל יודע אני גם־כן, כי מאותו רגע, שבו הסכימה האם למסור את „הילד החי״ ל„צרתה׳, כבר מחויבת היא על פי השכל, אם לא על־פי הדין, להחזיק בידה ולהיות זהירה בכבודה, שלא לקפח פרנסתה, שלא להקטינה ולהרעימה, כדי שלא יתנוק על־ידי זה בנה החי... והצער הזה, לנהוג כבוד ב„צרתה׳, שהשתמשה באמצעי בלתי־מנומס כזה כדי לזכות במשפטה, גדול הוא אולי מן הצער של ההחלטה הראשונה למסור לה את הילד החי... אבל מה לעשות, והוא תולדה מחויבת מן ההסכמה הראשונה–שלא לגזור את הילד. מה לעשות? בן־דעת צריך להיות מתון ו„מודרג״ אפילו בעידן ריתחא, אפילו בשעה שהפסיד את משפטו ויצא חייב בדין... ומטעם זה אין אני יכול להסכים לנוסח־ווילנא של המכתב החוזר אל צירי הקונגרס, שבו הטעימו העומדים בראשי הציוניים שברוסיה עוד הפעם בכל תוקף, „כי מדרכם, שהלכו בה לפני הקונגרס, לא יסורו עד אשר יעלה בידם למנות בראש התנועה הנהגה, שתהיה ראויה לשמה ולתפקידה״ וכו׳. כלומר: הם ימשיכו את ההתנגדות להנהגה של עכשיו... כמדומה אני, כי מכיון שהסכימו, שלעת־עתה ישאר „הכל כדאשתקד״, כ„לפני מתן תורה״, צריך להיות „הגיוני״ ועד הקונגרס הבא אין מן הראוי אפילו להזכיר את כל הפולמוס הזה.

ובכלל כן הראוי היה שלא לדבר כלל על הקונגרס האחרון, מפני שגם הוא מאלה, שעליהם נאמר: aut bene, aut nihil ומכיון שלטוב אי־אפשר להזכירו, בשום אופן אי־אפשר להזכירו, מוטב שלא לספר אודיו כלל, ובעצם רציתי לטייט את הדבר הזה ושלא להעלות אותו הפעם על „מחשבותי״ כלל, אלא שיש מקרים, שבהם, לפי דברי המשורר הרומי, „קשה שלא לכתוב סטירות״. ובכל חפצי למנוע את עצמי מן ה„אוכיה״ הזכרתיו בלי משים. הצד המגוחך שבו הוא כל־כך מרובה.

XXXXV.

ובכן – finita la comedia!

ובכל היקר, ובכל הקדוש לכם משביע אני אתכם, חביבי, שלא תחשבו, שנתכוונתי כלפי הקינגרס התשיעי. אף־על־פי שאם מותר לומר את האמת, היה בקונגרס זה הרבה, הרבה מאותו החומר המשובח שממנו קומידיות נבראות... ביחוד מצוין היה הסוף,–ממש סוף אנקדוטי. הוא מזכירני אותו החתן המפורסם שלא רצה לומר תחת החופה את המלה „לי". באמת היה הדבר סוד גלוי והכל ידעו בעירה, שהשדוך לא מצא חן בעיניו מלכתחלה, אלא שמפני כבוד הבריות ומפני דרכי שלום הסכים בעל־כרחו ונתפשר עם המחותנים בדבר מזונות, נדוניא ושאר ה„מכשירים". למראית־עין היה הכל מוכן לסעודה ולחופה: המחותנים היו כולם לבושים בגדי שבת ויום־טוב, „כלי־הזמר" מנגנים, השושבינים מובילים את החתן־כלה תחת החופה הפרושה, הרב המסדר את הקדושין מתחיל לומר בקול רם את הנוסח הידוע והחתן חוזר אחריו מלה במלה: „הרי"–„הרי", „את"–„את", „מקודשת"–„מקודשת", „לי"... אומר המסדר–והחתן שותק. „לי"–אומר הרב–והחתן שותק. „לי, לי"–והוא שותק. „לי"–העירו אותו השושבינים–והוא שותק. „לי"–קרא אבי הכלה בקול.–אי־אפשר ב„לי"–אומר אז החתן.–אמרו אתם „לי", אני לא אומר...–היתכן, גזלן, בשעה האחרונה, ברגע האחרון, שחוק לבריות. והיכן היית קודם, מפני־מה לא הודעת קודם?–ועוד ועוד בסגנון הזה. אבל לכו ודברו אל העצים ואל האבנים.–הוא באחת: „לי" לא יאמר, לא יאמר. וכך הוה–שלא אמר.

ומה היה אחר־כך?–

בזה שונות הגרסאות. גרסא אחת אומרת, שהמחותנים תפשו בחור מן הבא בידם, שנאות לומר „לי", ודחפוהו אל תחת החופה–ואמר, והמחותנים יצאו במחול לקראתו ו„כלי־הזמר" נגנו והשמחה לא נשבתה... ויש גורסים גרסא אחרת גרועה מזו: „בטלה הכלה וחזרה הבתולה"–ובטל השדוך.

ויותר שאני מתבונן אל פרטי הקונגרס התשיעי יותר הוא מזכירני את האנקדוטה הזו: כמדומה לך, הכל היה מוכן ומזומן מראש אבל דוקא ברגע האחרון לא אבו ה„חתנים" לגמר „לי"... צעקו ה„מחותנים": היתכן? ברגע האחרון, שחוק לבריות,

וְאִם תֹּהוּ בְּקַשְׁתֶּם אוֹר־שֶׁמֶשׁ לָעָיִן–
צְאוּ וּבְרָאוּהוּ מֵאָיִן;
חִצְבוּהוּ מִסֶּלַע, מִצּוּרִים נַקְּרוּהוּ,
מִפִּנּוֹת לְבַבְכֶם מְשָׁכוּהוּ...

ורק מנקודת־מבט זו מעניין אותי המשבר האנגלי, המלחמה בדבר המסים החדשים בכלל ומס־הירושה בפרט; אנו, היהודים החיים ולא־חיים, חייבים להתבונן ולראות, איך ובמה עמים היים–חיים.

ובכדי להגאל צריכים יהודים לחשוב מחשבות על ירושתם...

ציפו של האבזן, מביתו של הפרופיסור באוניברסיטה עד דירתו הצרה של הפועל במכרה־ההרים, שאין ה„ביבליה" מצויה בו, ובבית ישראל; —כלום רבים הם הבתים הישראלים עכשו, שתמצא בהם את התנ"ך; —ובכן, איך תאמרו שהאנגלים הם צאצאיהם של עשרת השבטים, —וכל עורק יהודי אין בהם, וכל סמני יהדות לא ניכרו בתוכם!

ותוין מזה בא זה לא כבר הד"ר י. ל. ק א צ נ ל ס ו ן והוכיח (ב„הצבי" לראשית השנה הנוכחית), שעשרת השבטים לא אבדו כלל מתוך הקהל. כי בגלות בבל ואחר־כך בימי יסוד המעלה נפגשו עם בני־יהודה והתערבו בהם, ומני אז היו ישראל ויהודה ל„בית־ישראל" עד היום הזה.

הוי, הד"ר קאצנלסון ממש שחטני בלא סכין! „היה חלום—מתאונן המשורר־וגם זה עברי". היתה אגדה יפה וגם היא איננה; ואנכי מה אהבתי את האגדה הנפלאה ההיא על ה„סמבטיון ועשרת השבטים". חלום חלמנו. והנה אין אנו המעט מכל העמים—המעט מכל העמים אינה חשיבות כל־כך גדולה—אלא עם רב ועצום ועשיר; ולא עם הדומה להמור, גם ועבדותו, שכור ונגב, שהוא גדול רק בכמותו, ב„בשר בלי־התותה" המרובה שלו, ועשיר רק ב„חוריותו", בצרכיו המועטים, אלא עם גדול וחכם וצנוע ומשכיל ובן־חורין ובעל מדות טובות, בעל־חסד ובעל־רחמים. והעם הגדול והנעלה הזה מצפה ליום שינוח הסמבטיון מזעפו. ואז יעבור את הנהר הנורא להלחם את מלחמת עמנו, מלחמת המשפט, היושר והצדק. ומה אהבתי את האגדה ההיא בילדותי! הספר „אלדד הדני" היה כספר־חביבי, הספר היותר חשוב בעיני. הספרות הפדגוגית שלנו אינה יודעת להשתמש בספר הזה. הוא היה צריך להיות מעובד ומצויר יפה ומצוי בידי כל תלמידי עברי. ותמציתה של אגדה זו היא, לדעתי, שעם ישראל לא יקוה, אינו צריך, אינו יכול לקוות לתשועה מן החוץ, מעם מן העמים, יהיה מי שיהיה; תשועתו בו, בעם ישראל עצמו, ואם לא באחיו הקרובים, הנה באחיו הרחוקים, שיבואו לעזרתו...

וכי אין זו אגדה יפה?

ואני נער הייתי וגם זקנתי וכשם שהאמנתי בה בילדותי, כך אני מאמין בה עוד עתה.

והנה בה הד"ר קאצנלסון והוכיח, שהאחים הרחוקים כבר התקרבו והתבוללו בינינו. האמנם?...

איך שיהיה, ואתם רואים, שאיני השוד ב„אנגלומאניה" כלל וכלל, לא באנגלומאניה ולא באיזו „מאניה" שתהיה, ואפילו לא בטורקומאניה, שהיתה כל־כך חזקה אצלנו עוד זה לא כבר. איש לא יושיענו. אנו בעצמנו צריכים לקרב את גאולתנו ובנו בעצמנו תקותנו:

ההמצאות המחוכמות, שעדיין ימציאו בני־אדם... העניים ישארו עניים לכל הפחות כמו שהיו והעשירים ודאי שיתעשרו.

ואם נמצאו עכשו באנגליה הכמים „בעלי־מח", שהתחכמו להוציא מטבעות מכיסם של העשירים—לטובת העניים, חושב אני, שזוהי ההמצאה היותר גדולה של „תחלת־המאה". ויותר ממה שאני חושב וחולם על ספינת־האויר אני חושב וחולם על חוק־הירושה.

כסבורים אתם, שיש לי איזה „אינטרס" של ירושה—תשנו. הירושה, שנפלה בחלקי, היתה כרוב הירושות שלנו: זוג של אחיות להשיא, אחים קטנים לגדל להורה ותריסר קרובים עניים מטופלים בילדים קטנים מצד אבא ואמא. לבד זה—„ראיה־קצרה" מצד אבי, חולשת־הלב מצד אמי, מעוט־דם ו„עצבים"-מצד שניהם. זולת אלה לא ירשתי כלום. השאר: כאב־ראש, סימני־טחורים ופודגרה, ב"ה כבר הספקתי לרכוש לי בעצמי ואין לאבותי חלק בה. כמו שתראו, יכול אני לנדב את רוב ירושתי לדברים שבצדקה, למשל: על הקרן־הקיימת לטובת המלחמה עם האנטישמיות, שנוסדה זה לא כבר בקיוב ושאחד מראשי אסיפת־קובנה, מר ל. ברודסקי, נדב לטובתה את מחצית... פועליו היהודים, או על הדפסת הוות־הדעת של הרבנים באסיפה הפטרבורגית העתידה לבוא בדבר „שתי נשים" שנשאו לאיש אחד ביחס לגוי ועכו"ם הנזכרים בספרים, ושניהם—להריז"ים של עכשיו ולהמצב של האורתודוכסיה בימינו... או על קנית ספרי־תורות בכדי למסור אותם לשרים והגמונים, בין שישפילו את עצמם לקבלם ובין שלא ישפילו את עצמם לקבלם... או, לכל הפחות, על תרגום ספר־השמות שלנו ללשון־המדינה, למען ידעו בני ישראל את העתקם האמתי ולא יכשלו ח"ו בהעתקים בלתי־נכונים כשישנו את שמותיהם במכתב־עמים, ולא יקרה להם מעין המקרה הנורא, שאירע בימים האחרונים ובסבתו נזדעזע כל־העולם היהודי והיו צער ועגמת נפש לכמה וכמה מגדולינו ר"ל.

רואים אתם, חביבי, שאין אני להוט כל־כך אחר ירושה ובשביל טובת הכלל נכון אני להקדישה לקופת־הקהל.

שמא תאמרו, שחשוד אנכי על „אנגלומאניה", כלומר, על נטיה לצד האנגלים מפני הסברה, שהם מצאצאי עשרת השבטים—גם זה אינו. כבר אמרתי במקום אחר שאין צורך להיות אנתרופולוג כדי להכיר על־פי התכונות העיקריות של העם הזה ושל עמנו, ששני העמים האלה אינם זוג. האנגלי הוא מתון־מתון, קר כשרץ ועקשן במטרותיו שהתוה לו עד הקצה האחרון, ואנו עמא פזיזא אנו, עם נוח להתפעלות ,נלהב כגפרית, שמיד הוא „יוצא מכליו" ומרתיחה... רק עקומי־המח יכלו להמציא את הסברה, שהאנגלים הם מגזע ישראל. מה שהם חובבים את התנ"ך אינו ראיה כלל, ארבה, זהו מעשה־לסתור. אומרים, שאין בית באנגליה, מהיכל המיליארדיר עד

וממולאים מפרטיו ופרטי־פרטיו. ורק עתה כשכבר נגמר הדין ו"מ: הופיפיה" (וגם זאת צריך לדעת!) יצאה זכאית, הזרו אל הקריזים האנגלי וכותבים עליו, זה כחה של פאריז!

כמדומה לי, הדבר ברור: המרכז צריך להיות בפאריז, בטבורו של עולם מפני השם, מפני הפרסום. ואולם מה לעשות ואיך להתנהג צריכים אנו ללמוד לא מן הצרפתים, אלא מן האנגלים. כי הצרפתים הם במובן ידוע קלי־דעת, ובדיני ממונות, מה שהוא עיקר גדול אצלנו, אין לסמוך עליהם. משא המדינה מוטל בצרפת על פי רוב על העניים, והעשירים מוציאים את כספם להוץ־לארץ בתור מלוה ופקדון עד שיבוא אליהו... מה שאין כן האנגלים, –עם מתון ומיושב וסדרן נפלא ובקי בדיני־ממונות עד להפליא, שלמד על בוריה את תורת כלכלת־המדינה והוא יודע איך לקחת מן העשירים לצרכי האומה.

ומן הסתם תבינו מאליכם, חביבי הקוראים, שאני מתכוין לחוק־הירושה, שאני חושב אותו להמצאה היותר גדולה של תחלת־המאה. כי מה היא באמת תכלית כל ההמצאות, שהמציאו ושממציאים בני־אדם עד עתה, אם לא להעביר את הפרוטות מכיסו של האחד לכיסו של השני? – מטבעו של אדם הוא בהול על ממונו, עשוי למשמש בכיסו בכל שעה ושעה וקשה להוציא פרוטה ממנו; בנפש הפצה. בלא המצאות, לא יתן כלום לעולם. ומאחר שאין העולם יכול להתקיים בלא הוצאה מרשות לרשות, באו בני־אדם והתחכמו בכל מיני התחכמות, איך להעביר את הפרוטות מכים לכים, בלי שירגישו בני־האדם ב„מעבר" הקשה הזה. כמדומה לו לאדם, שהוא אינו מוותר משלו כלום ופרוטתו מונחת צרורה בשבעה צרורות וחתומה בשבעים ושבעה חותמות – ובה בשעה גופה, שהוא הושב כך ולבו מנוחה, מעבירים בלא יודעים, על ידי צנורות נעלמים, את פרוטותיו החביבות עליו כל־כך מכיסו לכיסו של אחר בנחת ובנעימות. וכך נעשה „סבוב־הדמים" בגופה של האנושיות כולה, בלי שירגישו בני־אדם בצערם.

ומכיון שכיסם של העשירים גדול הוא, ורחב ועמום במטבעות, וכיסם של העניים הוא צר וקטן, ומטבעות בו מעטות, צריך היה הכסף על־פי השכל ועל־פי הטבע להתמשך ולזרום מן הכים המלא אל הכים הריק, ואולם למרות „חוקי־הטבע" הדבר הוא להיפך: המשיכה והזרם הם דוקא מן הכים הריק אל הכים המלא. ממון נמשך אל ממון ו„בתר עניא אזלא עניותא". וכל ההמצאות החדשות הועילו רק להעביר את פרוטת העניים אל תוך כיסם של העשירים. העניים נתדלדלו והעשירים נתעשרו עוד יותר. כך היה כשהומצאו מסילת־הברזל, אנית־הקיטור, הטלגרף, הטלפון, ותקוה לקודשא־בריך־הוא, שמסתמא כך יהיה גם כשתשתלם „אנית־האויר" וכשתבואנה שאר

מקולוניה. לדעתי, לא טוב עשו. חדשה כזו צריכה היתה שתבוא מן הקונגרס ואחר, מישא־ומתן ארוך ובירור הדברים מכל צד. ועל כן נמצאו הרבה מערערים על החלטת פטרבורג. ואולם לי נראה, שכדאי להעביר את המרכז מקולוניה לאיזה מקום אחר; קולוניה בכל אופן אינה מקום של מרכז, מקום של פוליטיקה. ואם להעביר לאיזה מקום, אז דוקא לפאריז, ולא לפאריז או לברלין, כמו שהוחלט בפטרבורג. כי ברלין אינה תל־תלפיות, תל שכל הפיות פונים אליו. בשעה שמדברים על אנשי־צבא, בלי־תותח וכדומה, מדברים על ברלין. אבל בשעה שמדברים על רעיונות גדולים, על זכיות האדם, על זכיות לאומיות, על אהבה ואחוה ושויון גמור ועל פוליטיקה כללית, אין מזכירים את ברלין אלא אך ורק את פאריז. ואמנם, כל הקונגרסים העולמיים, כל הלאומיים הנעלבים, התובעים את עלבונם ואת זכיותיהם ואת נחלת אבותיהם, התרכזו בפאריז ומשם הם מכריזים על זכיותיהם. כי כל כרוז היוצא מפאריז—קולו מנסר והולך בכל העולם כולו.

רוצים אתם בדוגמאות? – יחתור כל אחד מאתנו אפילו רק בזכרונות השנה שעברה ויראה, מה רב ההבדל בין פאריז ושאר הערים. הנה היתה שביתה כללית בשטוקהולם, ולא רק בשטוקהולם, אלא גם בכל מדינת שוודיה. ובפאריז היתה שביתה פרטית של פקידי הפוסטה והטלגרף. כמדומה לך, שאי־אפשר אפילו להשוות את השביתה האחרונה להראשונה בכל הנוגע לחשיבותן. השביתה בשטוקהולם היתה אחד מאלה המחזות ההיסטוריים הגדולים, שכמעט לא היו עוד לעולמים דוגמתם, כי אפילו השביתות הגדולות ברוסיה לא הגיעו לידי כך, שישבתו כל הפועלים שבמדינה בעיר ובכפר, בבית ובשדה, במסלות־הברזל ובאניות־הקיטור ובכל עבודה אשר תעבד. כמעט אפשר היה לחשוב, ששאלת העבודה והרכוש נפתרת הפעם לטובת העבודה. ובפאריז היתה רק שביתה חלקית במקצוע אחד של עבודה; ופאריז היא רק עיר אחת. ומה רב ומה גדול היה השאון בעולם כולו לרגלי השביתה הפאריזית ומה מועטת ובלתי־ניכרת היתה תשומת־הלב להשביתה השוודית! ושאל נא אפילו עתה את הרגיל בספרות העתית ויספר את השתלשלות השביתה הפאריזית, איך התחילה, ואיך נגמרה, ומי נצח, ואיזה מינסטר ירד מגדולתו בשבילה... ואולם שאל אחד מהם, אחד מאתנו כולנו, במה נגמרה השביתה השוודית ואם בכלל נגמרה, או שנתמזמזה כך, בין האצבעות, בלי תכלית וסוף—מי מאתנו יודע זאת?–

זה היה בשנה שעברה. ובימינו אלה: המשפט הסינסאציוני של איזו מופקרת בפאריז ומלחמת־הבחירות וחוק־הירושה בלונדון—מי מאלה יותר חשוב? – ובמה עסקה הספרות העתית? ובמה התעניינו בני־האדם? – שאל נא את הקורא התמידי ויספר לך את כל השתלשלות המשפט הפאריזי בפרוטרוט: את מי דנו ואיך דנו ובמה נגמר הדין. וכל זמן שהמשפט הזה היה קיים היו כל הגליונות העתוניים מלאים

בכלי, שהשתמש בו אחד מגדוליהם: לפתות דוקא את אהובתו של איזה מיוחס גדול, של איזה נסיך או אלוף, בין שהיא מוצאת חן בעיני היהודי ובין שאינה מוצאת חן בעיניו, ואפילו אם היא הרומת־אף; העיקר כאן לא החטא גופו, אלא ההריסוה (piquanterie) ומה שיאמרו הבריות. והפעם היה מקום להצטיין כל־כך! – כי באמת מתי יקרה מקרה חשוב כזה – לפתות את אהובתו של נשיא הריפובליקה הצרפתית בכבודו ובעצמו? – לא בכל יום מתרחשים נסים כאלה. ואם תפקידו של היהודי בענין זה היה רק מועט ועתונים של הצוררים היה צריך לחפשו בנרות, אות הוא, שנשתנו סדרי־בראשית על אחינו שבפאריז, ואיני יודע, איך לדרוש את הדבר הזה, אם לשבח או לגנאי, לטובה או שלא לטובה. ואומר כמו שדודתי הדברנית היתה אומרת במקרים כאלה: „רבונו של עולם: אם לטוב–יתקיים בי, ואם חלילה לאו–יחול על ראשיהם של כל שונאי ישראל"...

ואף־על־פי שמשפט זה אינו נוגע לנו, יש ללמוד ממנו הרבה,–ודוקא בעניני הציוניות...

ואסביר לכם את הדבר:

כשנתתי אל לבי לחקור ולהתבונן, במה היה כחו של המשפט הזה גדול לעניין בו כל־כך את העולם כולו ולמשוך אליו את לב הקהל באותה מדה, שכל העתונים, ואפילו היותר חשובים שבהם, הקציעו לו חלק גדול מגליונותיהם–והלא „יודע צדיק נפש בהמתו", ומו"ל–את טעם קוראיו ואת הנעים להכם–באתי לידי מסקנה, שעיקר האינטרס היה–מה שהמשפט היה „פאריזי". אילו היה משפט כזה בברלין, בוינא ואפילו בלונדון, לא היה עושה רושם כלל. כלום מועטות הן נשי־הזימה דמופקרות, שמסלקות מדרכן על־ידי הנית ורעל את כל העומדים להן לשטן? מקרים כאלה מעשים בכל יום הם בכרכים הגדולים, ואפילו בעיירות, וזולת השופטים המושבעים אין איש שם אליהם לב. ורק מפני שהפעם היה המשפט בפאריז זכה להשומת־לב מצד הקהל במדה כל־כך מרובה. מאמין אני, שאפילו משפטו של דרייפוס בשעתו, אילמלא היה בפאריז, לא היה זוכה גם הוא לפרסום כזה. פרסמה אותו במדה מרובה–פאריז, כי משפט פאריזי שאני.

ויאמרו מה שיאמרו האשכנזים, יכנו את ברלין בשם בירת העולם, יתפארו גם האנגלים בשבעת המיליונים שבלונדון,–בירת־עולם יש רק אחת–פאריז. כל מה שנעשה בברלין נעשה רק בשביל האשכנזים, כל מה שיקרה בלונדון יקרה רק בשביל הבריטים וכל מה שנעשה בפאריז נעשה בשביל כל באי־עולם. כי פאריז היא עיר־העולם ומפאריז יוצאת גם עתה השפעה מרובה, לטובה ולרעה, לארבע פנות־העולם.

וכאן הגעתי לאותה הנקודה הציונית שרמזתי עליה. איני יודע אם טוב ואם יפה עשו חברי המרכז הרוסי, שמהרו ופרסמו את דעתם בדבר העתקת המרכז

ארץ, „גויי" מתחלתו ועד סופו. ונוי בין הגויים–הם יתפשרו ביניהם לבין עצמם ואנ. אין לי עסק עמהם, כי אתם הלא ידעתם כולכם את ה„רבונו של עולם" בברכת־כהנים: „חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא. יהי רצון מלפניך שיהיו כל חלומותי עלי ועל כל ישראל לטובה, בין שחלמתי על עצמי ובין שחלמתי על אחרים ובין שחלמו אחרים עלי... ומקשין העולם: מפני מה לא נזכר בתפלה זו גם מה שחלמו אחרים על אחרים? – והתירוץ הוא: מה שחלמו אחרים על אחרים – על ראשם יחול, ולי אין הדבר נוגע כלל... אילו היתה ח"ו יד ישראל באמצע, היה הדבר נורא והיו מרעישים עליו עולמות. עכשיו שאחד „משלהם" עשה את המעשה הם ביניהם לבין עצמם מסתמא ימצאו פתרון לכל אלה החלומות הרעים.

זוכרני שיר אחד משירי סמולנסקין בשנה הראשונה של „השחר", שבו השתדל להראות, מה בין פשעי הגויים וחטאת בני־ישראל, ושורר:

אַחַד הָאֲצִילִים, שֶׁהֵמִית אֶת רַעְיָתוֹ בְּרָצַח,
כִּי אֵשֶׁת נְאוּפִים חָמַד לוֹ לְהִתְרוֹעֵעַ...
וּבָאוּ הָרוֹפְאִים וּמָדְדוּ אֶת הָרֹאשׁ וְאֶת הַמֵּצַח
וְגָזְרוּ אֹמֶר, כִּי הוּא מְשֻׁגָּע...

ומכיון שהשתגע הרי אינו בר־עונשין. ואולם איש יהודי, שעבר על איזו עבירה קלה, בשביל להרויח פרוטות כדי לפרנס את אשתו ובניו, הרי אין לו סליחה ואין לו מחילה, ואין לו כפרה, ועונש יענש בכל חומר הדין. – ואם אין בשיר זה ממיטב השירה, יש בו הרבה מן האמת, ומעשים בכל יום הוא. וגם בנונע לענין ההרעלה מן הסתם ימודו הרופאים את הראש ואת המצח של הופריכטר ויגזרו אומר שהוא משתגע, כי עשה את מעשהו הנורא בשעת התרגשות יתרה, מתוך איפקט נורא, ועוד מ„הני מילי מעליותא" של הפסיכופאתולוגיה, והכל יעלה יפה. אבל, כמו שאמרתי, תודה לאל, אין הענין נוגע לנו ומה שחלמו אחרים על אחרים– אין לנו עסק בו.

לא כן הענין היפה האחר, משפט שטיינהייל, הוא לא עבר בלא התערבות של יהודי. והדבר מובן. אמנם, אין היהודי להוט כל־כך אחרי עבירות כשהן לעצמן, חלילה! – אף היהודי החדש בכל הפצו הטוב לחטוא, בכל השתדלותו לעבור עבירה, אינו יכול להתחרות עם בעלי־העבירות משאר העמים, שהעבירה באה להם בירושה מכמה וכמה דורות, עם בעלי־העבירות, שפנקו וטפחו את חוש העבירות (כמו שהיה אבי ז"ל אומר על ה„פריצים") מדור דור, מאבות לבנים, ועשו אותו לקולטוס מיוחד... אלא מאי? – היהודי העשיר אוהב לעמוד במקום גדולים, להשתמש

האנשיות. הנה אירע בימים האחרונים מעשה נורא באוסטריה: אופיצר אחד, שלא זכה לעלות לגדולה, אמר לנקום את נקמתו מחבריו הגדולים ממנו, שלדעתו עכבו על־ידו לעלות במעלות המשרה, ולהמיתם ברעל מסוכן. וכשקראתי את השם „אדולף הופריכטר" נרתעתי לאחורי. השם והמשפחה גרמו. „קשיא על מעשה" — אולי גם זה יהודי? — אילו היה שמו „ווילהלם" או „לאיטפאלד פאַץ".. וכדומה, הייתי אומר: על־פי־רוב שמות אלה שייכים לאשכנזי. אבל „אדולף" פשוט, בלי „פו", הוא, כ„איזידור", ה' יודע מאיזו סבה, מן השמות היותר חביבים והיותר מקובלים בין אחינו שבאשכנז. וכשהאמר לאשכנזי אמתי: „אדולף או „איזידור", ישיב לך מיד: „אתה בעצמך יהודי!"... וכי יש באוסטריה יהודים אופיצרים נמוכים, שאין נותנים להם „מהלכים", הוא גם־כן דבר ידוע. עד מדרגת „לייטנאנט" ו„אובר־לייטנאנט" עוד מרשים ליהודי לעלות, ומכאן ואילך — עמוד, ר' יהודי, חכה מעט: וצריכה זכות־אבות מיוחדת ליהודי, שיעלה למעלה ממדרגה זו. ומי יוכל לערוב לנו, אם מבולבל אחד מאלה המחכים, שזה כבר הגיעה שעתו לעלות במעלות הפקידות ועצביו התבלעו מרב כעס ותוחלת ממושכה,-לא הגיע למדרגת־נקמה כזו? — כי אחינו בחוץ־לארץ הם במושג ידוע כעין אותם הילדים הקטנים של הכפרי, שתלו את הקלקלה של ההכרח ללמוד וללקות ע"י המלמד — ברצועה, בסדור העב או במלמד, ורצו לקרוע את הרצועה ולשרוף את הסדור או להתפלל, שימות המלמד, ואז יושעו תשועה נצחת. גם אחינו אלה עדיין לא הגיעו להשקפה כוללת ומקפת את מצב ישראל בעמים והם תולים תמיד את הקלקלה באיזה פרט, אם ברצועה שאשמה — ואם תקרע יהיה הכל טוב, או בסדור העב—ואם הוא ישרף, יוטב להם: ואינם מבינים, שהמצב הכללי של היהודים בגלות גורם לכך, שמרשים להם על פי הדחק לעלות איזו מעלות בחברה ובצבא, ולא יותר אפילו צעד אחד, ואחת היא, מי יעמוד בראש ועל־פי איזה „נייר" יתנהג. אחינו המערביים אינם מבינים את הדבר הזה ותמיד הם תולים את הקלקלה באיזה „שונא" העומד לשטן על דרכם ומעכב בפניהם. ובשעה שדעתו של יהודי נטרפה עליו מתוחלת ממושכה הלא אפשר שיעלה איזה רעיון מבולבל על דעתו... ולך והצטדק אחר־כך, שאתה וכלל־ישראל אינכם שייכים לזה כלל! וכמה שקשה היה לי הדבר להאמין, שאיש יהודי, אפילו בשעה שדעתו נטרפה עליו, יהיה מסוגל למעשה נורא כזה, אבל „למיחש מיבעי", כי מי יודע, לאן יכולים להוליך החוקים המעיקים מצד אחד והתשוקה לבוא בחברה מצד שני! — הלא גם ליהודים יש מדה וגם היא יכולה להתפקע, וגם להם יש מדת־סבלנות, וגם היא יכולה לעבור על גדותיה!...

ולא נחה דעתי עד שנודע לי ברור, כי מדת־היהודים עדיין לא נתפקעה, תהלה לאל, ומדת סבלנותם עדיין לא עברה על גדותיה וכל המעשה הוא אשכנזי.

וגיבר בעד השבכה אצל הארגז הריק הזה, ודירקטורים אצל הגזבר שאצל הארגז הריק – אינו מן הנמוס. כידוע, אינו נרגש בכל העולם כולו מחסור במזומנים כבקושטא. ואילו היתה אפשרות לפתוח בקושטא באנק של „מיליונים גדולים וכבדים", בודאי היה באנק כזה טוב מאד ומסוגל לפוליטיקה. אבל באנק בסגנונו של מרדכי בן הלל הכהן, עם ארגזים ריקים וכו' – כי מה הם באמת עשרת אלפים ליטראות בשביל באנק בקונסטנטינופול? – הלא קיסם לנקות בו את השינים! – לא היה כדאי ומוטב היה שלא ליסדו כלל, ואת „עשרת האלפים" האלה להוסיף על הסכום היסודי בארץ־ישראל, והיה ניכר שם הרבה. ובכן אפשר עוד להסכים בעניני הבאנק ל„ספרא וסייפא" זה. לא כן בעניני־פוליטיקה, עניני־פוליטיקה, כאשכנזית, הניחו לי. בודאי שאין מי שהוא יכול למחות במנהיגינו נשיאי ההסתדרות „ללכת בחדשי הקיץ להרי־שווייץ היפים ולנאות דשא אשר על שפת הים בצרפת ולכל משכנות שאננים". אבל גם לקושטא צריכים, הם לנסוע, ופטור בלא כלום, בלא פוליטיקה לגמרי, אי־אפשר. פוליטיקה צריכה שתעשה, אבל צריך שתעשה כדבעי, באומנות, בחכמה, בהשכל, בידיעה ברורה, בזריזות, ולכל פרטיה ודקדוקיה ותגיה.. וזאת אינה אומרת, שהפוליטיקה שלנו תהא נעשית כמו שנעשית הפוליטיקה הבולגארית, לדברי מכרי היוני, כלומר, שיהא בה מנתינת שוחד עד.. הסאלונים של מרת שטיינהייל וחברותיה.. חלילה, אין אנכי דורש כזאת ממנהיגי הפוליטיקה שלנו. כסף הלא אין לנו ולשאר העניינים - הושב אני שלא יצלחו; ומעשה יפה היה זה, אילו היה מתנוסס בשער־האשפות הזה, הנקרא „סאלון", איזה „שם" ציוני, שנתגלגל הלום „לעשות פוליטיקה"! – רב לנו, שבענין־שטיינהייל היפה ערבבו הצוררים של Новое Время שם יהודי. כי באיזו „ענינים" מגונים לא תפגוש עכשיו את שם ישראל? – ואודה בפניך, חביבי הקורא, כי מימי „מעשה־אזב" ושאר ההבורה של יהודים מזוהמים ומנוולים התרופפו עצבי ואין אני ישן במנוחה. אמנם, בפני הבריות אני מעמיד את פני ואומר: מה בכך? – היו בעולם פרובוקאטורים יותר גרועים ויותר מזוהמים מאלו שלנו, פרובוקאטורים מן הספירות העליונות, מן ה„חלונות הגבוהים": מיוחסים גדולים, רוזנים, אלופים, נסיכים, שבעד כסף מכרו לא רק אנשים פרטיים, אלא גם מדינות שלמות, ממלכות ויושביהן. ואילו נפתחו ספרי הזכרונות. ההיסטוריה האמתית של חליפות־התבל, היו מזדעזעים כל באי עולם למראה הפרובוקאציה הכללית; ולדעתי שלי, כל ההיסטוריה כמעט שאינה אלא פרק גדול של פרובוקאציה גדולה... כך מעמיד אני את פני, והדבר כן הוא. אבל במסתרים יבכה לבי: מאין באה עלינו הרעה הגדולה הזאת? – עצבי התרופפו ואין אני ישן במנוחה. ובבוקר בבוקר, מדי אקח בידי את ה„חדשות האחרונות", לבי חרד, פן ואולי עוד הפעם אמצא בהן איזה יהודי, שנתלכלך – סלחו לי – במקום הטנופת של

ואומר אני לך בלחישה – הוסיף – שלא בזו גם לגורם פוליטי כמ"ת שטיינהייל הידועה וכדומות לה, שהשפעתן היתה מרובה ב„מקום גדולים". וישלנו היו נקיי־הדעת, איסטנסים, מיוחסים גדולים: זה לא נאה להם, זה לא יאה להם וזה לא לפי כבודם, ובטחו רק ביחוס שלהם. ואת סוף המעשה הלא רואה אתה. הבולגארים עשו והצליחו ואנהנו עדיין יושבים אנו ומחכים. והגענו לידי כך, שאפילו את האי כרתים, שכמעט היה שלנו, אין נותנים לנו עתה. ומכאן כל המהומות שב„ארצנו". העם דורש „פוליטיקה כרבעי"...

ומדי דברו השבתי בלבי: ומה היונים, שיש להם מדינה ומלך מיוחס גדול ומקורב לכל התקיפים, מכיון שלא יכלו לעשות „פוליטיקה כרבעי", הפסידו; אנו, שאין לנו כלום, אם אנו לא נדע לעשות „פוליטיקה כרבעי", על אחת כמה וכמה שלא נרויח הרבה.

וזאת אינה אומרת, שצדק מרדכי בן הלל הכהן בדרישתו מן המנהיגים שלנו שיהדלו לגמרי מפוליטיקה: „ילכו להם נשיאי ההסתדרות לשאוף רוח ולנות בחדשי הקיץ להרי שוייץ היפים ולנאות דשא על שפת הים בצרפת ולכל משכנות שאננים ולקושטא אל נא ילכו כלל..." (הד הזמן", ש"ז, גליון 251). אין אני מסכים לדעתו. בהלכות הבאנק עוד אפשר להסכים לדבריו במאמרו „בקורת הציוניות", מפני שהוא בר־סמכא בענינים כאלה. וזכורני פעם אחת, בראשית ימי הציוניות, בתקופת „ההתלהבות הבאנקאית", אם אפשר לומר כן, הורה לי הכהן הזה פרק בהלכות „באנק" ותורת יצירתו. ותורתו היתה כל־כך פשוטה ונוחה להבנה, ממש כאותה תורת־הירה הידועה. איך מורים מקני־רובה אל המטרה? – במקום שיפול הכדור עושים עגול והרי לך מטרה. ואיך מיסדים „באנק"? – מאספים מזומנים כדי תשלומי־שכר־דירה בעד הצי־שנה ומעמידים בדירה כלי־בית יפים, ארגז של ברזל לכספים וארגז של ספרים, שולחנות של סופרים וספרי־הזכרון וספרי־הקאסא מונחים עליהם, מושיבים דירקטור בחדרו וגזבר מבעד לשבכה ומדפיסים בלאנקים שונים – והבאנק מוכן ומזומן. כי כל השאר – מעצמו יבוא. בני־אדם יבואו בפקדונותיהם, בהשלשותיהם, בגוביינותיהם (Incasso), בהמחאותיהם, בדובליקאטיהם וקונוסאמנטיהם ויכניסו „מזומנים" – והכל שריר וקים. כך הורה הכהן, ואמנם יש מקצת אמת בתורה זו ואין כל ספק, שמספר המזומנים הנצרך כדי ליסד איזה באנק, אינו גדול במדה שהבריות חושבות. כי תורה זו אינה כולה אמת, – הבאנק שלנו ביפו יוכיח, שהכל מודים, כי מעטים הם בערך המזומנים בבית הזה, ולכל הפחות ראוי היה להכפילו ולשלשו מן המזומנים המונחים בלונדון, שבאמת הם שם אך למותר, לשם תכשיט ונוי בלבד. בלונדון, כנראה נצרכים היו באמת רק כלי־בית יפים -- ולא יותר, והמזומנים צריכים היו להיות בארץ־ישראל. והיא הדין גם בנוגע להסניף בקושטא. להעמיד ארגז של ברזל,

להרבנים הבריהם, הקונים את „כסאם" בכסף, ש„רבנות" בודאי אינה „מעשה־סוחר" ואין לקנות רבנות במחיר כמו שקונים מלית, כי אין הרבנות נקנית אלא בתורה ובהכמה, וכן הם צריכים לפסוק הלכה, שאין להרבנים הבריהם להשתמש באמתלא של „מעשה־סוחר" ולסחור באתרוגי קורפו, בה בשעה שאתרוגי ארץ־ישראל מן המושבות העבריות אין קונה להם. כי „מעשה רב" כזה־להעשיר את היונים שונאינו ולרושש את אחינו העבריים בארצנו – אף אם הוא „מעשה סוחר", מכוער ומגונה הוא מאד. והאמינו לי, שהגויים עצמם, שכל אחד מאתנו, שיש לו עסקים עמהם, יודע, כמה הם משתדלים להכניס את היסוד הלאומי אפילו לתוך המסחר, – הגוים האלה, ובנדון שלנו–היונים בעלי האתרוגים של קורפו, יכירו ויודו, שאתרוגי ארץ־ישראל קודמים לאתרוגיהם. כי היונים הם, מקטנם ועד גדולם, פאטריוטים נלהבים ואנשי־פוליטיקה. הם מבינים את העסק.. וכל אותו השאון והמהומה עכשיו בארץ יון והמהפכה המתחוללת שם אינם, לפי דברי מכירי היוני שהזכרתיו למעלה, אלא בשביל שב„ספירות העליונות" באתונה לא הבינו „לעשות פוליטיקה" כראוי.

„הגע בעצמך–אמר אלי מכירי היוני –אנחנו היונים עשינו „שדוך של יחוס". בשעה שיצאנו מעבדות לחירות, לפני כמה וכמה שנים, לא הקימונו עלינו מלך משלנו, מקרבנו, והבאנו אותו ממרחקים, מעם זר. ולא מפני שלא נמצא בתוכנו ראוי למלכות – דרך אגב: כל יוני, ככל סרבי, חושב את עצמו מסוגל לשבת על הכסא – אלא מפני שהשבנו, כי מלך מקרבנו זר יהיה בסביבה של „נושאי־הכתר" ולא יהיה לו שום יחס אל התקיפים, – מה שאינו טוב לממלכה קטנה. לא כן אם נעמיד עלינו מושל „בן־אבות", ממשפחה מיוהסת: מלך כזה יקרבנו אל הגדולים והתקיפים. ובאמת, זה „שלנו" הוא אחד מן המיוחסים היותר גדולים, קשור ומחובר בקרבת משפחה וחתון כמעט עם כל „חצרות" אירופה. ובצפיתנו צפינו, שהוא יהיה לנו לישועה וירחיב את גבולותינו. ומה – הוסיף לדבר ועיניו הבריקו – מה – שואל אני אותך – עלה בידינו? אויסטריה, סרביה – אפילו סרביה! –ובולגאריה הרחיבו את גבולותיהן על חשבוננו ואנחנו עדיין מושלים אנו בגבולות, שנגבלו לנו לפני חמשים שנה... בשעה שרכשנו את חירותנו עדיין היה העם הבולגארי עבד עבדים להתוגר, ואף לא חלם על־אודות התקוממות; ועתה – בולגאריה הרחיבה את גבולותיה צפונה וקדמה ונגבה וימה, עד לשערי ארצנו... ויודע אתה מדוע? – ובדברו השפיל את קולו, כאלו רצה לגלות לי סוד כמוס – בשביל שהחצר שלנו לא הבין לעשות פוליטיקה כראוי. בולגאריה עשתה כל מה שרק אפשר היה לעשות. גם בפטרבורג, גם בווינא ובקושטא ובכל שאר ה„חצרות" נתנה מהלכים לכל המכונה הדיפלומאטית, לא הקפידה בדבר. החניפה, התרפסה, פעלה על ידי נשים ופלגשים ומטרונות ובכסף ובשטר ובכל מה שאפשר... הבולגארים לא התפנקו, לא היו אסטניסים.

בה? – כלום ירשו לדבר בה למשל, על שמירת־השבת ופתיחת החנויות הישראליות ביום א'? גזירה זו–סגירת החנויות ביום א'–היא כל־כך קשה לאיש יהודי, בין שהוא חרד על דתו ובין שהוא חרד על לאומיותו! אבל ספק גדול הוא, אם ירשו לדבר עליה, ואם ירשו–מה תועלת בזה? – הרי כבר מוכנת ועומדת אמתלא טובה: המסחר והשביתה בימי החגים הם ברשותה של הנהגת הערים, והממשלה הקונסטיטוציונית אינה מתערבת בדבר... ועל גזרת־השמד, כלומר, על הגבלת קבלתם של יהודים לבתי־הספר הבינונים והעליונים, שבסבתה נתרבו המומרים בישראל במדה מבהילה,– על ענינים כאלה מובן שלא ידברו. ובכן ידברו עוד הפעם על אותן המעשיות הישנות שכבר הזקינו והלבינו שערותיהן–על ה„מעשה בשתי נשים" שנתקדשו לאיש אחד, אם קדושים תופסים בהן והבעל נמסר לדין, או הדבר מותר על־פי דין תורה ובעל שתי נשים אינו בן־עונש, ועל מעשיות בדומה לזו. אבל, כמדומה לי, כבר הגיעה השעה לאסור את הדבר ולהפטר ממנו לעולם. כי מה יש כאן לעיין ולפקפק? – רבנו גרשון אסר לשאת שתי נשים והשכל הישר מסכים לאסור זה, כי די ל„צרה" אחת, ומנהג נהגו היהודים באירופה זה כמה מאות שנים שלא לשאת שתי נשים - ומה לנו עוד?.–אילו עמדו וגזרו אף על האחת, הייתי אומר: צריך לעיין בדבר, אפשר שאינו כדאי. אבל הרבנים שלנו, תודה לאל, אינם רעים כל־כך עד כדי לשלול מן היהודי את הזכות היחידה, שנשארה לו עדיין לפליטה את הזכות לשאת אשה בלא „פרוצנטים", כמו שהיה לפנים בפראנקפורט דמיין, ששם התירו ליהודים רק עשרים וארבע חתונות לשנה... ומכיון שהאחת מותרת גם על־פי הדת וגם על־פי חוקי הממשלה,–מה יש לדאוג עוד? ומה יש עוד להתפלפל בדבר נושא שתי נשים?– אילו הייתי אני באסיפה זו, הייתי פותר שאלה זו ברגע אחד ובשלילה, לאמר: אסור–ודי.–ומה ישאלו עוד את הרבנים? – בודאי ישאלום בפעם המאה והאחת גם בדבר „עכו"ם" ו„גוי", הנמצאים בספרים קדמונים, והרבנים ישיבו בפעם המאה והאחת שהכוונה לעובדי כוכבים ומזלות, ולא חלילה להגויים של עכשיו, אישר וכו' וכו' הכל כבתוב ברשיון הצנזורה על הספרים הישנים, שהצנזור היועץ־המדיני טוגנהולד חתם עליו; ושונאי ישראל ידפיסו ספרים ויוכיחו, שהכוונה היא דוקא על הגויים של עכשו הכל כדאיתקד וכלפני המשים שנה... ועל עניני־החיים, עניני־היום הנחוצים הלא אין לדבר, אם מפני שאסור לדבר ואם מפני שאין כדאי לדבר,–ומה הרעש– אני שואל אתכם בדבר שתי האסיפות האלו?

וכלום לא היו הרבנים מטיבים לעשות אילו היו נמלכים בדבר כמה וכמה ענינים שבינינו לבין עצמנו, וקודם כל בדבר שאלת העבודה והרכוש העברי? – הרבנים צריכים ומחויבים להורות לעמנו, יש מעשה־סוחר אינו פוטר עוד את ה„יהודי" מכל המצוות שבתורה ובפרט ממצות „וחי אחיך עמך". הרבנים צריכים להורות

מצוינת בתורה, ביראה, במעשים טובים, בהסתפקות במועט ובמסירות־נפ"ש, או מפני קרבת־משפחה, - איך שיהיה, ואני מחבב אותם ומכבדם, שהרי אפילו עתה, אחרי כל הירידות הרוחניות שירדו בשנים האחרונות, גם אחרי שנתחמצו ונתקלקלו, עדיין עולים הם במוסריותם ובאהבתם לעמם על הרבנים־מטעם ועל רוב המדופלמים, וצר לי לראותם בנוולותם... לכאורה הרי עלו לגדולה, לתקיפות וידם רוממה, אבל אוי לה לגדולה כזו ולתקיפות כזו!... כי יש תקיפות ויש תקיפות. יש תקיפות פנימית: מי שהוא תקיף בדעתו עד למסירות־נפש—וזוהי התקיפות היותר גדולה, מי שהוא תקיף בתורתו, בצדקתו, באופן שאינו נרתע לאחוריו בפני העשירים ותקיפי־העולם והוא מבטל אותם ואת כחם החמרי והגס כעפר־הארץ. ויש תקיפות חיצונית, „תקיפות של הצר", כמו שמסמנים אותה בעברית. פלוני אלמוני, כשהוא לעצמו אינו ולא כלום, אלא שהוא תקיף ב„הצר", מצא חן בעיני הפריין; „תעלא בעידנא סגיד ליה" כלומר: ברח מפניו כמטחוי־קשת... לפנים, בימי עלומי, היו הרבנים תקיפים מן הסוג הראשון: אז, בימי „תקיפות החצר" של ההשכלה, אז, כשכל עברין ומופקר היה מתימר בשם ההשכלה והיה תקיף ב„הצר הפריין", מצעיר השוטרים בעיירה נדחת ועד שר הפלך בעיר הגדולה, נמצאו רבנים תקיפים בדעותיהם, שנועזו להתקומם בפני ההשכלה הרשמית ואפיטרופסיה, לא בטלו את ישותם ואת דעתם ולא השפילו את כבוד תורתם. זו היתה התקיפות הפנימית, המשובחת והגדולה שבתקיפיות. ועכשיו תקיפותם של הרבנים היא מסוג אחר, ורוח מיוחד של „תקיפות־החצר" נודף ממנה... ומבין אני את תאות נפשם של ה„דתיים" שלנו להחזיר עטרה ליושנה, להגדיל את התורה ולהאדירה, לחזק את הדת ולרומם את כבודה. כל זה טוב ויפה, ולכל הפחות טבעי ומובן. רב דתי אינו רשאי להתבטל בפני „רב־מטעם" עבריין ועם־ארץ ולמחול על שמירת המצוות וקיום הדת. חובתו היא לשמור על קיום התורה ועל כבודה. והבימות בבתי־כנסיות ובתי־מדרשות נכונות לפניו. והספרות העתית, היומית וה„קונטרסית", פתוחה לפניו, ומעשים טובים בודאי שהם ברשותו. הדבור ההי והספרות—אלה הם שני הכלים, שבהם מזעזעים את העולם. ידרשו הרבנים, יכתבו, יפרשו ויבארו את התורה כפי רוחם ועל כולם – יקשטו את עצמם, יהיו בעצמם דוגמאות חיות ליהדות טובה וכשרה—ובדבר הזה בודאי לא יפגשו שום מעצורים, ועל הדבר הזה כולנו נכבד ונוקיר אותם. אבל להחזיר עטרה ליושנה בכחה של איזו תקיפות ולהתחטא לפני מי שהיכולת בידו כבן יחיד המתחטא לפני אביו, כאומר: ראו כמה אני אוהב אתכם, כמה אני מסור לכם, בשעה שאלה המופקרים וכו',—הוי חביבי כמה לא יפה הדבר הזה!... ומכל אסיפותיהם בשנים האחרונות נודף הריח המשונה הזה, וביחוד היה נודף מן האסיפה בווארשא. ומי יתן ולא נריח את הריח הרע הזה מאסיפת־הרבנים הבאה. כי במה אפשר יהיה לעסוק

כמדומה לי, שכבר עברה השעה של התפוררות לקבוצות: בא סנחריב ובלבל את כל האגודות ואת כל הקבוצות. איני חושד את בעלי־ה„קבוצה" בלאומיות יתירה, חטא זה אין לטפול עליהם כלל, אבל יהודים בעלי־דעה הם בודאי; ואם היו איזו דעות נפסדות במוחם הרי נתכנרו במשך השנים האחרונות. ויהודים בעלי־דעה מבינים, שכל אותן המחשבות שהשבו לפנים, בימים הטובים, נתפזרו לכל רוח ואין לתפשן עוד. ולפיכך, יהיו הנאספים מי שיהיו –, לנו הלאומיים אין להויש לזה, ולא איכפת לנו כלל, אם הרוב יהיה מבעלי־ה„קבוצה". איזה ענין מיוהד יכול להיות עתה לבעלי ה„קבוצה"? איזו סיסמא תצא מהם? הלא גם בימים הטובים לא היתה להם שום סיסמא, ומכל־שכן עתה, שהמטבע שלהם נטשטשה ונפסלה לגמרי... ובכן אחת היא, מי יתאסף בקובנה ואיזו מפלגה תעמוד בראש באסיפה זו. אבל האסיפה גופה, כשהיא לעצמה, אין לה שום ערך. כי על מה שידברו ויתיעצו – במצבנו עכשיו לא יביאו הדברים פרי. וכל זמן ששוב לפני הרשות והנאה לה, שיהיו רבנים „מטעם" לתכלית ידועה ומכס־הבשר בצורתו של עכשיו – כך יהיה, וכל הדברים מצדנו יהיו בטלים ומבוטלים.

וכן הדבר בנוגע להסתדרות הקהלות לאורגאניזציה עברית הדשה ומאושרת. הרי סניף של „אגודת חובבי שפת־עבר" לא הרשו לפתוח בכמה ערים, ואגודת „עבריה" לא התירו לנו. כנראה, מפני החשד של הסתדרות – והרי הכל יודעים, מה הסתדרות כ„עבריה" יכולה להזיק לשלום הממלכה – ואתם באים והולמים על הסתדרות של הקהלות: הוי, „תמימות קדושה"! הוי תמימות של שטות! וכי לא היתה אסיפת־קובנה מיטיבה לעשות אילו היתה עוסקת לא בהסתדרות־הקהלות ובבטול מכס־הבשר, שאינם תלויים בנו, אלא ביהוסים שבינינו לבין עצמנו, וקודם־כל בקיום המצוה של „וחי אחיך עמך", שאם היתה בכל העתים והזמנים יסוד קיומנו וישועתנו היינו, עתה, בימים הרעים האלה, לא כל־שכן.

ובדבר זה צריכים היו לעסוק גם הרבנים, שיתאספו בעיר המלוכה. גם אסיפה זו, למרות שמה הצעקני, אינה עולה, לדעתי, על האסיפה ה„בעלי־ביתית" שבקובנה. ההבדל שביניהן הוא רק במה ש„בעלי־הבתים" יודעים, כי להם אסור לדבר דוקא על מה שצריכים היו לדבר. והרבנים חושבים בטעותם, כי להם יתירו כמה וכמה אסורים. הלא „אנשי־רוח" הם, רבנים „דתיים" וכמו לכל „כלי־קודש", מסבירים להם עתה פנים. לפניהם, חושבים הם, יפתחו את כל הדלתות. ובחשק מיוחד הם מתאספים עתה לעיר־המלוכה, „רצים כאל מחול". ומרחוק אני מתבונן למחזה הזה, ולבי עלי יכאב. ומה לעשות? – „זרוק חוטרא באוירא אעיקריה קאי" מגזע רבנים אני ובכל ימי־ילדותי גודלתי בין רבנים. ולמה אכחד? – אוהב אני את ה„דתיים" שלנו, אם מפני שהייתי במחיצתם בשעה שהרבנות שלנו היתה באמת

ובלך. ומי אשם בכך, בעלי־העסקים או הפועלים העבריים? – שאלה זו אין כאן מקום לבררה, בעלי־העסקים והפועלים מטילים את האשמה אלו על אלו, וכנראה כולם אשמים. הפועלים שלנו לא למדו כלום במשך השנים האחרונות זולת מה שקראו בימי־המהפכה על הרכוש והעבודה ב„ספרים הקטנים" ועדיין לא שכחו את הדבורים המפוצצים על הפרוליטריאט וערכו ההיסטורי ומלחמתו עם הבורז'ואזיה בכלל ועם הבורז'ואזיה היהודית בפרט. ואינם יודעים, שהימים האלו כבר עברו אפשר לבלי שוב עוד, ומה שנחשב לטוב ויפה לפני שנתים, אינו טוב ואינו יפה ואינו בעתו בשנה זו. הם אינם יודעים, שהמאות השחורות נתארגנו לא רק לשם פוליטיקה, אלא גם לשם עבודה, וביחוד נתארגנו בתחום־המושב, לשמה של מלחמה בעבודה היהודית, והם משתמשים בכל שעת־כושר להדוף את הפועל היהודי ממקומו ולשבת תחתיו. הם אינם יודעים להזהר, אינם מבינים את הזמן ואת המצב ואחריתם מרה. ובעלי־העסקים משלנו גם־כן לא למדו כלום וישכחו הרבה, שכחו מה שצריכים היו לזכור תמיד, שכחו, מה עשו להם פועליהם מעם־הארץ בימים ההם, „בימי הרעש", –ומפני חשבונות פעוטים, השבונות של עודף איזו שעה וגרעון של איזו פרוטה, נכונים הם לגרש את אחיהם העני, אחיהם בצרה...

וחזון זה מתמיד הוא והולך. והלא נורא הדבר וגרוע הרבה מפרעות: מאות ואלפים יהודים מתקפחים מפרנסתם–ומקור אחר לפרנסה אין, כי גם המקור האחרון– „יהודי אצל יהודי"–גם הוא חרב. היהודי אינו מפרנס עוד את אחיו. את המצוה היותר גדולה „וחי אחיך עמך", שכל־כך עמדה לנו בגלותנו, אין אנו מקיימים עתה. הפועל היהודי רעה עינו – האמת הלא נתנה להאמר אפילו על העני–באחיו הנותן לו את העבודה ומונה את הפרוטות שבכפיו ואת השקלים שהוא מרויח. וכי תשאל את הפועל העברי, מיד יחשוב לך את חשבונו של בעל־הבית: בכך וכך עולה לו העבודה, בכך וכך הוא מוכר את סחורתו וכך וכך הוא מרויח. חשבון זה הוא תמיד מוכן ומזומן אצלו ועינו רעה באחיו נותן־העבודה והוא מקנא בו. ובעל־הבית היהודי מצדו גם הוא מביט בעין זעומה על אחיו העובד עמו ומיד הוא מביא חשבון, שהיהודי צרכיו מרובים וצריך להוסיף על שכירותו. הפועל העברי תמיד מתאונן ומתלונן ובעל־הבית העברי תמיד שרוי בצער ומביט בעיני קנאה על אלה, שכבר זכו להפטר מן היהודים... ואין שלום ואין נחת... ומה אחרית כל אלה? לאן אנו הולכים ואנה אנחנו באים בחיינו הכלכליים? –

וכשיתאספו שלוחי עם ישראל בקובנה, כלום ישימו לב למחזה המעציב הזה? כלום ידיינו על ענינים כאלה? כשאני לעצמי, אין כל אותה אסיפה שוה בעיני הרבה. ולא מפני אותן הטענות, שהבחירות והמנויים לא היו כהוגן ונאספה רק שארית־הפליטה של ה„קבוצה העממית" ולא באי־כחן של שאר הקבוצות. חלילה.

שהרב מאהרהויב הודה עליהן, שאינן בכלל ערבות. שמא רוצים אתם לדעת את הדברים ההם? — אף־על־פי שאינם נוגעים לגוף הענין, כדאי לדעת אותם. הרב הזה, שהוא מפורסם כל־כך ב„מימרותיו" בפלפלי־הדרוש, יותר משהיה חכם, היה צדיק. פעם אחת נזדמן לעיר גדולה, שרובה ישראל. רצו בני העיר להתברך מברכותיו והובילוהו בכל החוצות והסימטאות לברך את העם. בא לשוק ואמר: „רבונו של עולם! עמך ישראל צריכים פרנסה; תן להם את פרנסתם בכבוד ובעד מעשיהם הטובים ומהשבותיהם הטובות אני ערב לך". פנה לו לרחוב ואמר נסח־בן בנוסח הזה. ונזדמן לאחד מן המבואות האפלים, שנמצאים בהם ה„בתים הידועים". עמד כדרכו ואמר: „רבונו של עולם! עמך ישראל צריכים פרנסה; תן להם, רבונו של עולם, את פרנסתם בכבוד, ובעד מעשיהם הטובים ומחשבותיהם הטובות אני ערב לך". הפסיק אותו אברך אחד בדבורו ואמר לו: „רבי! כאן אין מנהג של ערבות נוהג כלל; כאן הכל הוא במזומנים". תמה הרב ואמר: „כך?... אם כן: רבונו של עולם! עמך ישראל צריכים פרנסה; תן להם את פרנסתם, ובעד מעשיהם הטובים ומחשבותיהם הטובות אשלם לך במזומנים"... כמו שאתם רואים, אין אני יכול לערוב בעד מחשבותיו הזרות של האדיר הקיובי. אבל שונא־ישראל אינו בודאי. אלא מאי? משתדל הוא להרחיק את היהודים מעבודתם, לקפח את פרנסתם ולהושיב גויים במקומם? — לא מתוך רשעות, חלילה, הוא עושה זאת, אלא מפני שהוא סוחר, ו„מעשה־סוחר" שאני. „מעשה־סוחר" מתיר הרבה דברים, שבאופן אחר הרי הם אסורים, הרי הם מגונים. האברכים הצעירים, הסמוכים על שלחן חותניהם, אברכים של מישי ממש, נפשות כשרות, שלא טעמו טעם חטא מימיהם, ענותנים וצנועים וביישנים ויראי־חטא, שלא עברו אפילו על עבירה קלה, — מכיון שמתחילים לסחור ועוזבים את עיירתם הקטנה ובאים לכרך לקנות סחורה, מתהפכים הם לאנשים אחרים לגמרי: מבקרים בתי־תיאטראות, יושבים בגלוי־ראש, מדלגים על איזו „מנחה" ובינתים הם „חוטפים" גם איזו עבירה בסתר, לא להכעיס או לתיאבון, חלילה, אלא, פשוט, מפני שזהו „מעשה־סוחר". אברך בעל־עסקים, יהודי סוחר, צריך להתנהג כך; זהו מגדר המסחר ובלא זה הוא בטלן.

ו„מעשה־סוחר" הוא בימינו להפטר כמה שאפשר מן הפועלים העבריים. וסוד גלוי הוא, שבעלי־עסק ופאבריקאנטים משלנו משתדלים עתה להפטר מפועליהם ועוזריהם היהודים. האינספקטורים מטעם הרשות, המשגיחים על בתי־המלאכות, כבר הרגישו בדבר, והאינספקטור של בתי־המלאכה שבפלך וויטבסק הטעים דבר זה בחשבונו לשנה שעברה ובתור גוי מסיח לפי תומו הגיד בפירוש, שבפלך וויטבסק מתמעטים הפועלים היהודים בבתי המלאכות והחרושת של יהודים במדה מבהלת. וכל הבקי מעט בהויות־העולם יודע, שלאו־דוקא בפלך וויטבסק הדבר כן, אלא בכל עיר

ואפילו האמידים, רואים חובה לעצמם להתישב, לכל הפחות לזמן ידוע, בארץ־יון; ואין לך בית יוני חשוב, באשר הוא, שלא יתקבלו בו עתונים וספרות מאתונה. ובה בשעה, שאנו משתדלים בכל כחנו לשכח את לשוננו הלאומית שכחה יסודית, ואפילו את הז׳רגון מבקשים אנחנו לטהר מן המלות והבטויים העבריים, שהתאזרחו בו בדורות הראשונים, ו„לגרמן" אותו בכל מה שאפשר בכדי שלא יהיה בו שום זכר לעברית, ודוברי עברית כמעט שהיו לחוכא ואטלולא,– משתדלים היונים לחדש דוקא את לשונם העתיקה, שהיא מתקרבת יותר ויותר ללשונם של הומירוס ואפלטון. ומעשה במתרגמים, שאמרו לתרגם את הספרות היונית העתיקה להלשון היונית המדוברת, והיה רעש גדול במדינה, מפני שהמשכילים והסטודנטים היוניים ראו בזה חזוק ללשון המדוברת והפסד ללשון העתיקה – והרעש היה כל־כך גדול, עד שהמוציאים – ואף מלכת־יון, שתמכה בהם – מוכרחים היו לשוב ממחשבתם, והתרגום לא ראה אור. כך נשתנו היונים לקיצוניים והיהודים לפשרנים. ואף־על־פי־כן גם עתה איני מרגיש הבה יתרה להם. וזולת משא־ומתן של מסחר וקנית־אתרוגים אין בינינו שום יחוסים. ובמסחר ואתרוגים הרי הכל יודעים, שלא שייך לדבר על סימפתיה ואנטיפתיה. מסחר הוא, כידוע, למעלה מ„קטנות" כאלו, „מסחר הוא מסחר" – ודי...

הנה, למשל, הנגיד הקצין, הנגיר, האדיר, התקיף, השר, השוע, האלוף, הרוזן, הטפסר וכו׳ וכו׳, עד סוף כל הכנויים, שיש לעשיר בלשוננו, תפארת ישראל בקיוב, גוזר גזרה על פועליו ועוזריו היהודים, שעבדו בבתי־החרושת שלו כמה וכמה שנים, להרחיקם מעבודתם ולקחת במקומם לא־יהודים, ועל־פי מקרה, או לשם סגולה – דוקא את ה„שחורים" שבהם. ומרי־הנפש שבנו, אלה הפשוטים והתמימים, ש„אינם מבינים את סדר־העולם", מתמרמרים ומתרעמים והושבים אותו לשונא־ישראל ואומרים, שבמתכוין הוא עושה כזאת בכדי להפטר מן היהודים. ואני מטיל ספק בדבריהם. נקל לומר: שונא ישראל – והוא עצמו בן־ישראל, והגויים הלא קוראים לו, פשוט, „ז׳יד", ובימי הפרעות החריבו את ביתו ושדדו את היכלו והכו מכות אכזריות את בניו ובנותיו וחתניו וקרוביו, והוא עצמו לא בטח בעשרו וככל יהודי פשוט התחכם לעשות „ויברח" לפני הרעש ולהחבא במסתרים עד יעבור זעם, ואילמלא זה היה בודאי מרגיש את ידי עשו בקדקדו ובכתפיו, בזקנו ובפאותיו ובכל מקום קדוש... וכי יעלה על הדעת, שבשביל זאת דוקא ירגיש סימפתיה יתרה להגויים ולא לאחיו הנתונים עמו בצרה? – אפשר, שאינו שמח ביותר ביהדותו ונוח היה לו שלא להיות יהודי מלכתחלה: על מחשבות זרות כאלה איני ערב בעדו. על שטריותיו, אם תרצו, אחתום ואערוב, אף־על־פי שעסקו בסוכר... אבל על מחשבותיו הזרות דוקא לא אערוב, כי מחשבות זרות הן אחד מן הדברים,

השלימו עם האמונה היונית. רק הקיצוניות העברית לא יכלה להשלים עם „שיטתי זו. ומזה תוצאות לכל אותם הנגודים והסכסוכים בינינו ובינם בימי אנטיוכוס, קאיוס קאליגולה, נירון קיסר והבאים אחריהם. והישב אני, שאנטיוכוס יותר משהיה רשע היה יוני מטבעו, כלומר, איש, שאין לו רגש מוסר־ידתי קיצוני; ועל־כן לא היה יכול גם להבין את העם היהודי ואת התנגדותו הקיצונית לפקודותיו. ומה בכך, אם יאכלו היהודים את בשר החזיר וגם יעלו אותו לקרבן על מזבחם? וכי יפגעו ביה בכבוד אלהיהם? — ואם גם יפגעו — מה בכך? — דבר גדול הוא אלהים! — ובארץ יון אפשר היה לקנות תריסר אלים בפרוטה. ואם הרשות דורשת להקריב חזיר על גבי המזבח מפני טעמיה הכמוסים: אם מפני שלדעתה נצרך דבר זה לאחדות המדינה, או מפני טעמים אחרים, ואפילו מפני „קאפריסה" בלבד, — צריכים נתינים נאמנים להשמע לה ולקבל באהבה את פקודותיה. היהודים א י נ ם נשמעים, אינם רוצים לקדש את החזיר, אות הוא, שהם עם של מתקוממים וצריך ליסרם קשה ולהשמידם עד תומם. — ואף קאיוס קאליגולה בשעתו, יותר משהיה רשע עריץ, הפכפך ומרצח, היה — רומי על פי מולדתו ויוני על־פי השכלתו. וגם הוא לא הבין את ההתנגדות להקמת צלמו בבית־המקדש, בעוד שהקמה זו היתה אז אך סימן של הכנעה למלכות רומי. ומה אם יעמידו היהודים צלם בהיכל? ! כלום בזה יפגמו בקדושת ההיכל ויחללו את מקדשם? ! ואם אולי יחללו מעט - מה בכך? — דבר גדול הוא בית־מקדש ואלהים! וברומי גדול היה מספר האלים ובתי־מקדשיהם. על כל שבעת הגבעות היו אלים ובתי־מקדש למכביר, ומי זה הרבה עמהם בנמוסים? היום מקדיש זה לאל זה ומחר מקדיש אחר לאל אחר, — ומי ישגיח בדברים כמו אלה? — גם קאליגולה שפט את היהודים על־פי השגותיו ממקדש ואלהים. היהודים אינם רוצים להעמיד את הצלם — מן הסתם הם מתקוממים, ומכיון שכן, צריך לשלוח עליהם לגיונות ושפעת קלגסים ליסרם ולהכחידם. ולא הבין העריץ הזה ולא היה יכול להבין, שבעניני אמונות ודעות אין היהודים יכולים לוותר — ויהי מה. . .

כמו שתראו, חביבי הקוראים, אי אפשר שארגיש הבה יתרה להיונים מפני שהנגודים בינם ובינינו, היהודים, מונחים הם בטבע; אף־על־פי שעכשו, בימינו, נוטל חודם של הנגודים משני הצדדים: אנחנו, בני ישראל, מתחילים לוותר והם, היונים, מתחילים להיות קיצונים. אנחנו ותרנו על ארץ האבות, על שפת־האבות, על קניני־האבות, וגם הצלם שוב אינו נורא לנו כל־כך, וביחוד מותרים אנו על כבודנו הלאומי. . . זה האחרון - הכבוד הלאומי — נעשה מצדנו הפקר לגמרי. ולעומת זה התחילו ה י ו נ י ם להיות קיצוניים. בכל ארצות פזוריהם הם פאטריוטים נלהבים, מנדבים נדבות גדולות לצרכי המטרפולין שלהם. בונים ומיסדים שם בתי־ספר ובתי־מלאכה ושולחים את בניהם ללמוד חכמת יונית דוקא בארץ־אבות, והעשירים שבהם,

יש לי. ומסביר אני לעצמי את הדבר הזה בנגוד הטבעי, שיש בין האופי העברי והיוני. כי, אם נתבונן היטב ונסמן את התכונות העיקריות של שני העמים האלה, נראה, שהתכונה העיקרית, היסודית, של עמנו היא ה ק י צ ו נ י ו ת והתכונה העיקרית, היסודית, של היונים היא ה פ ש ר נ ו ת, או ה„אופורטוניסמוס״, כמו שאומרים עכשו. ושתי תכונות אלו עוברות כחוט השני בדברי־ימיהם של שני העמים האלה. אברהם העברי, מכיון שהכיר את בוראו, שוב לא היה יכול להשלים עם עבודת־האלילים, ולא די שלא האמין בהם, אלא שגם פרסם, כפי שאומרת המסורת, את דעותיו ברבים והלך ושבר את כל האלילים שבעיר, בלי ששם לבו אל מה שיאמרו הבריות ומה שיהיה בסופו. והלא אפשר היה לראות מראש, שעובדי־האלילים לא יחשו ולא ינוחו עד שינקמו בו את נקמת „אלהיהם״... ואולם הוא, הקיצוני, לא חשב הרבה, ועשה מה שעשה, ומה שיהיה – יהיה. ותכונה קיצונית זו השאיר בירושה לבניו אחריו עד היום הזה. מכיון שהיהודים מכירים באיזה „אלהים חדשים״ – ברעיון חדש באידיאה חדשה – מיד הם הולכים ושוברים, בלי בקש חשבונות רבים, את כל האלילים הישנים שבעיר ובמדינה ואינם שואלים כלל מה יהיה בסופם, כשיקומו עליהם עובדי האלילים הקודמים וכהניהם להנקם בהם את נקמת אלהיהם... רוח היא בהם, שאינם יכולים לוותר על דעותיהם. זוהי תכונתם היסודית, שבאה להם בירושה מאברהם העברי הקדמון, שלא היה יכול להתאפק ושלא לנפץ את האלילים בעיר...

והפילוסופים היונים – יש אומרים, שגם הם בימיהם כבר הרגישו באחדות־הבורא; ומאמין אני, שבשכלם הגדול בודאי הגיעו לידי המונותיאיסמוס אף הם. אבל דעת־אלהים לא עכבה אותם מלסבול את אליליהם; ואף־על־פי שבאו לידי הכרת־ה„אחדות״, לא שברו את אליליהם ולא פרסמו דעותיהם בהמון העם בקנאה קיצונית, ותכונה פשרנית זו השאירו בירושה לבניהם אחריהם, ואולי גם לכל „האריים״ עד היום הזה. ובשביל זה נקל היה להם להשלים עם כל אויביהם ולהיות מעורבים עם כל העמים המנצחים והמנוצחים. באו היונים לרומי – וקבלו את אלהי הרומיים, באו הרומיים ליון – ומסרו להם את אליליהם שלהם. למחצה, לשליש או לרביע; לא דקדקו הרבה. שלי שלך ושלך שלי. לא בדיני־ממונות, חלילה, – בדיני־ממונות היו דוקא קפדנים גדולים ולא ותרו אפילו בחצי־פרוטה, – אלא באמונות ודעות. אתה תזנה לשם א פ ר ו ד י ט ה שלנו ואנחנו – לשם ו ו י נ ו ס שלך, אתה תשתה לכבודו של ד י ו נ י ס ו ס שלנו, ואנחנו – לכבוד ב א כ כ ו ס שלך. ומפני דרכי־שלום אפשר להשתחוות לכל האלים ולשתות לכבודן של כל האלהיות, שלי ושלך ושלהם... בענינים כאלה לא היו מקפידים הרבה. ה„פילוסופיה״ היונית היתה פילוסופיה של פשרנות, פילוסופיה, שהיא נוחה לבריות ועוברת לסוחר בכל השוקים. ולא יפלא, איפוא, בעיני כלל, שנתפשטה כל־כך בעולם העתיק ושכל העמים

מתוק! נגדיל תורה ונאדירה כהבצנו, לפי רוחנו, על טהרת לאומיותנו; אבל אין אנו יכולים ואין אנו רוצים לבנות בתים כאלה, ואחרית הדבר... אנחנו כולנו יודעים אחריתו של דבר. מה שלא עלה בידי אנטיוכוס במלחמותיו לשם הפצת „חכמת־יונית" בין צעירינו, עלה בידי אחרים בגזירותיהם לשם מניעת צעירי־ישראל מ חכמת־יונית", ומספרם של אלה מבני־ישראל, שעוזבים את עמם לבלי שוב אליו עוד, מתרבה מדי שנה בשנה במדה שלא פלל לה גם אנטיוכוס בשעתו, ואילו באנו לחבר עתה „על הנסים", הייתי מנסח אותו בנוסח אחר לגמרי... כי מי הוא אנטיוכוס? – הרי אפילו לשר־ההשכלה במדינה קונסטיטוציונית לא יצלח. בישיבה הראשונה של המיניסטרים היו מציעים לפניו לצאת בדימוס בשביל „הליכותיו" כאלו עם היהודים, בשביל השתדלותו לקרבם אל מעינות החכמה, ואפשר שהיו עוד מוסרים אותו לדין. ואנחנו באים ואומרים: „על הנסים" בנוסח הישן!...

לא, חביבי, אין בלבי טינא על היונים בשביל אנטיוכוס. מעשיו של זה היו יותר שטות מרשעות. כי מה לו ולהיהודים, אם ילמדו בגימנסיון ואם לא ילמדו, אם יאכלו את בשר החזיר ואם לא יאכלו? העמים המתוקנים של עכשו הם חכמים ממנו: את הגימנסיון ואת החזיר השאירו לעצמם והלילה ליהודי ליהנות מהם. וקרוב היום שיקבעו „פרוצנטים" גם לאכילת בשר־החזיר, כמו שקבעו זה כבר להתקבלות בגימנסיון ובאוניברסיטה, בתקוה, שגם החזיר יקרב את היהודים לשכינתם כמו שקרב אותם הגימנסיון.. ומאד אפשר הדבר, שתקותם תתקיים, וחזיר גדול אחד יעביר על דתם מספר יותר גדול של יהודים מאוניברסיטה שלמה. כי כבר יש עכשיו יהודים, שימכרו בעד חזיר את כל יהדותם ויחליפו את דתם עשרת מונים. להצטער על זה.. – מה אומר לכם, חביבי? – פעמים שאין אני מצטער. לקנא בהם באומות העולם? – ודאי שאין אני מקנא. את ה„מציאה" הכשרה של גרים כאלה אני מוחל להם במחילה גמורה. ישמחו הם ב„מאמינים" כאלה והמאמינים האלה בהם..

בכלל, כבר שכחתי את ההשבונות הישנים ואיני רוצה לדעת גם את החשבונות החדשים. היו, אמנם, ימים, שחשבתי מחשבות הרבה על היונים בדרכי לציון פחדתי את התהרותם. תהנותם על כל חופי ים־התיכון מקושטא ועד אלכסנדריה של מצרים הביאתני לידי הירהורים רעים. יראתי, שיהיו לאבן־נגף על דרכנו. ואולם הימים האחרונים הוכיחו למדי, כי לא אותם, את היונים, נפגוש ראשונה, אלא את העם שכל־כך בטלנו אותו ולא השגחנו בו כלל, ועכשו, בתמורת העתים ושנוי הסדרים התחיל להראות את צפרניו. ולמרות קרבת־הגזע, שיש בינו ובינינו, הוא הרבה יותר מסוכן לנו מן היונים, שעד עתה לא עלתה בידם להתאזרח בארצנו. ויש תקוה, שלא יעלה דבר זה בידם גם לימים הבאים. –

והנה כי כן, טינא אין בלבי על עם־יון, אבל מעין אנטיפתיה היסטורית בודאי

סד הכל להשכיחנו את תורתנו ולהעבירנו על חוקותינו ... הוי, חביבי: כמה מתגעגע אני עכשיו אחרי אלה מאומות־העולם, שרצו להשכיחנו את תורתנו, וכמה חביבים הם עלי מאלה מ„שלהם", שהם מתאמרים, כביכול, לאפיטרופסי אמונתנו, דואגים תמיד לשלום תורתנו ודתנו ומשתדלים בכל מה שאפשר להשכיחנו את תורתם שלהם דוקא, את תורת היונים, את חכמת־יון!... והושב אני, כי שם רע הוציאו על אנטיוכוס ה„כהנים" השונים, הקטנים עם הגדולים. אילו היה בא אליהם איזה אנטיוכוס והיה אומר להם: „למדו רק את תורתכם שלכם והתרחקו מחכמות היונים", – בודאי היו הכהנים – הרבנים שבדור ההוא – שמחים עליו, מאספים אספות ושולחים אליו דיפוטאציות לברך אותו על טוב־לבו ודאגתו לקיום היהדות, היו מתחטאים לפניו כבנים יחידים שמתחטאים לפני אבותיהם, חושבים אותו לאחד ממגיני־הדת ומברכים אותו בבית־המקדש בשעת התפלה, והיו משתדלים להוכיח לו, שיפה כיון בגזירותיו, מפני שהחכמה היונית מעבררת את צעירי עמנו על דתם ועל דתי־המלכות ולמלך אין שוה להניחם. מה שאין כן אנטיוכוס, שרצה לקרבנו אל חכמת־יון ולא היתה עינו צרה בשלו – אותו שנאו ה„כהנים" והוציאו עליו שם רע, שצורר־היהודים היה –. ואין אני מצדד בזכותו של אנטיוכוס, כי שונא ומתעב אני בכלל את כל אלה, המתערבים בעניינינו הפנימיים, בין אלה, המשתדלים לקרב אותנו אל תורתנו בזרוע, ובין אלה, המשתדלים להרחיקנו מתורתנו: timeo Danaos et dona terentes, ירא אני אותם ושונא את מתנותיהם, כמו ששונא אני תכלית שנאה ומתעב מעומק נפשי גם את אלה מאתנו, שהם מתפרצים לתוך קולטורות זרות ואומרים להתערב בעניניהם הפנימיים של העמים האחרים, בעניני האמונה וההשכלה שלהם. ומתעב אני את אנטיוכוס אפילו בשעה שמקרבני לחכמה, כי גם את החכמה אין להשפיע על־ידי קווקים ... אבל האמת ניתנה להאמר: סובל אני אותו יותר מאלה האומרים לנו: „בואו, יהודים, ב„חדריכם", התנקו בתורתכם, הרקיבו בבתי־מדרשיכם ובישיבותיכם, ואלינו ולחכמותינו אל תקרבו!"–. וכשאני מעיין עכשו בספר דברי ימי־עמנו מתקופת מלכי היונים ומתבונן במלחמות האלו, שיותר שהיו מדיניות, היו מלחמות־הקולטורה, מתגעגע אני על „נושאי־הקולטורה" היונים, שכמותם לא נמצא עוד בעמים. עכשו משאירים העמים את ההשכלה ברשותם, מביטים עליה כעל קנינם הפרטי, שאין רשות לאחרים לגעת בה, ואפילו לגשת אליה. סוגרים הם את בתי מדרש־החכמה ונועלים דלת בפני זרים. ואחד אחד נסגרים הבתים ההם לפני בני־עמנו. ואפילו המדינות היותר חפשיות אינן עומדות בנסיון ומדי שנה בשנה מכבידות הן את הכניסה לזרים – כלומר ליהודים – וקרוב היום, שבבוקר לא־עבות אחד נקום ונמצא את כל הדלתות סגורות ... ואילו למדנו מזה, לכל הפחות, לקדם את פני הרעה בעוד מועד ולכונן לנו בתים לבד, הייתי מתנחם ואומר: מן העז יצא

בנדולות ומסתפקים במשפט הפאריזי. כל אחד בשלו. בודאי אין לדרוש מן הזקנים, שיעשו מעשי נערות ויפלפלו בענינים כאלה, אבל המשפט הפאריזי שאני, זהו דבר שיש בו גם פוליטיקה. כי מרת שטיינהייל היתה קרובה מאד לנשיא־הריפובליקה הצרפתית, פיליכס פור, ויש יסוד להשוב, שהמדיניים והדיפלומטים האירופיים מכל המפלגות השתמשו בהשפעתה למטרותיהם לא אחת ושתים. כי פוליטיקה וצניעות, פוליטיקה ונקיות־הדעת אינן זוג הגון כלל וכלל. מי שרוצה „לעשות פוליטיקה" מוכרח הוא לעשותה בלא פחד ובלא מוסר־כליות, בלא בושה ובלא „נקיות" יתרה, ואם אפשר לומר כך—בלא נעליים ...

ועד כמה פוליטיקה צנועה וענותנית מועילה—המקרים באתונא של יון יוכיחו. באלה הימים נזדמנתי עם יוני אחד מכירי, סוחר ומלומד, וככל יוני בימינו היא גם פאטריוט נלהב והולם על „יון הגדולה", לכל הפחות בגבולותיה בימי אלכסנדרוס מוקדון. וצריך אני לומר לכם, שמטבעי איני אוהב ביותר את העם הזה לא בצורתו הישנה ולא בצורתו החדשה. כסבורים אתם, שיש בלבי טינא עליו בשביל חשבונות ישנים, בשביל אפיון וחבריו צוררי־היהודים בכתב או בשביל אנטיוכוס ויפיעתו צוררי־היהודים בפועל?— אם כך תחשבו—תשגו. אפיון וחבריו הלא הם ממש תינוקות כבני־לשון לעומת הסופרים שונאי־ישראל שבימינו. מהו, למשל, איזה אפיון עם הקירותיו הילדותיות לעומת דיהרינג, טריטשקה וצ'מברלין, שבססו את שנאתם על בסוס „מדעי", כביכול, והמציאו שיטה פילוסופית של שנאת־ישראל? ואפילו מנשיקוב הגס והבור עולה גם הוא ברשעתו על אפיון והברי'.

ואנטיוכוס... כבר אמרתי במקום אחר, שהגיעה השעה לשנות את הערכין במה שנוגע להערך היותר גדול שבדברי־ימינו - ערך הצוררים - ולהוריד מגדולתם את המיוחסים הגדולים, וכבר הסירונו מעל כנם את פרעה ואת בלעם ואת המן, מפני שהבאים אחריהם היו רעים ורשעים מהם. והגיעה השעה גם לאנטיוכוס, גבור החג היותר יפה שלנו, חג המכבים, שיורידו גם אותו מגדולתו. וזאת אינה אומרת, כמובן, שהחג עצמו אבד את ערכו; אף לא במקצת; החג עצמו נשאר בכל יפיפותו ובכל זהרו, מפני שאנו צריכים לדעת תמיד, שלא את מפלתו של אנטיוכוס אנו חוגגים, אלא את תוקף גבורתנו שלנו, את התוקף והגבורה הפנימית של עמנו בימים האלה, שלא נואש ביום רע ומצא די עוז בנפשו להתקומם נגד התקיף היותר גדול בימים ההם, שהיה מזוין בכל כלי־הזין האפשריים - בכח ובהשכלה - ואמר לשעבד את עמנו לרצונו ולהשכלתו, ועמנו לא נתבטל אפילו בפני הקולטורה היותר גדולה בימיו עם כל תקפה הפנימי וזהרה החיצוני,—מה שלצערנו לא ראינו במדה זו בעמנו אחר־כך, בשום זמן מן הזמנים ... אבל אנטיוכוס עצמו היה, לדעתי שלי, מהסידי אומות־העולם לגבי כמה וכמה מתלמידיו עכשיו. ובאמת, מה רצה הצורר המשונה הזה?—

והם טרודים בענין זה ומנגחים זה את זה בהלכה בהתלהבות עצומה: אם התנהגו ה„גבורים" על פי כללי האהבה ואם יש למצוא סמך למעשיהם בהפסיכולוגיה (וגוי הפסיכולוגיה, מה אי־אפשר למצוא בה?), או שאין למצוא סמך בזה, והדברים ארוכים ומענינים ממש כ„ס א נ י ן" בשעתו, וענינים השובים כאלה בכחם להטריד את המחות ולהשכיח אפילו אבא ואמא, לא רק את שאלת־היהושה באנגליה.
וגדולה מזו – המשפט של מרת ש ט י י נ ה י י ל (כותב אני על פי הטראנסקריפציה של העתונים העבריים). מעשה במטרונה אחת בפאריז, שכל גדולי המדינה היו מצויים אצלה – והיא, כנראה, גם־כן היתה מצויה אצלם... ויהי יצרה גדול וצרכיה מרובים, ועוגב אחד, כמה שהיה חשוב במדינה ועשיר ותקיף, לא היה יכול למלא די ספוקה בכסף ובזהב ובאבנים יקרות ובשאר התכשיטים. ועל־פי הדחק – ומה לא יעשה אדם על־פי הדחק? – מוכרחת היתה, העלובה, לחזור אחרי מאהבים שונים, מכל שדרות החברה, שקנאו זה בזה ורגלו זה את זה ועשו מה שיכלו לעשות בכדי לפנות את הדרך ממתחרים. וכמו במעשה „אנפיסה" כך אף במעשה זה נגמר הדבר באחת מארבע מיתות, אפשר, שבמקום שאחד מן המתחרים פנה את הדרך להברו, כנהוג בענינים כאלה, פנו כאן המתחרים מן הדרך את בעלה ואת אמה של המטרוניתא, – אנשים „תמימים", שכנראה, לא הפריעו אותה מ„עבודתה" כלל וכלל...
ובבוקר לא־עבות אחד מצאו אותם נחנקים בחדריהם הסמוכים להדרה של ה„אשה הגדולה", ונפל החשד עליה גופה ומסרו אותה לדין. וכל באי עולם, פשוטו כמשמעו, התענינו במשפטה ומה תהא עליה, ובבוקר בבוקר, מדי קחתי את הגליון ההדש בידי, יודע אני בבטחה, כי מה שאמצא בו–אמצא, אבל את משפטה של שטיינהייל בודאי אמצא, ולא בקיצור, אלא באריכות יתרה ובפרטים ופרטי־פרטים; ומה שאק־א אק־א, ואת משפטה בודאי אקרא. ולא רק העתונות הכללית הגדולה והרחבה הקציעה מקום מיוחד למשפט החשוב הזה, אלא אפילו עתונותנו שלנו, הזעומה והפעוטה, גם היא נשתרבבה אחריה וה„טוב" הזה לא חסר גם בה. ובכל אופן תפס בה משפט זה מקום יותר חשוב משתפסה, למשל, ה„קונפירנציה העברית" העתידה להיות בברלין לפני הקונגרס התשיעי...

כמו שתראו, „העולם" טרוד. ברוך־השם יש במה להתעסק, יש על מה לחשוב, במה לעיין. שאלות האומה, צרת הכלל, הציוניות לכל ענפיה, תחית הלשון, האמיגראציה ועוד,–כל אלה הם מלתא זוטרתא לגבי „אנפיסה" ושטיינהייל. ואפילו מארכס ושיטתו בטלים ומבוטלים, מי זה ידרוש עכשיו עליו ועליה? – כבר נתישנו, כבר נשתכחו וכאילו עברו ובטלו, ואנו אין לנו בעולמנו אלא שאלת האהבה, שאלית המין לפרטיהן: „אנפיסה" מצד אחד ומשפט שטיינהייל מצד שני...

ואם הצעירים מתעסקים בפילוסופיה של אנפיסה, אין הזקנים שבדור הולכים

כל היו נשואות אליו. והשאלה בדבר מס־הירושה גם עתה עדיין לא נפתרה, המלחמה בין הבית התחתון והעליון, בין האצילים בעלי־האחוזות והעם רק עתה נתלקחה, ואפשר היה לחשוב, כי, לכל הפחות, עוד הודש ימים יתמיד החזון ולא תתרופף ההתענינות בחזון זה. אבל עוד לא כלו הנואמים בלונדון את סגדליהם ברוצם מאסיפה לאסיפה, ועוד לא סבבה הלבנה במעגלה שלשים פעם, עוד לא עבר הודש ימים – וכבר שונו פני הדברים לגמרי והבידג׳ש האנגלי אינו מרתיח עוד את הלבבות. כי בינתים אירעו מאורעות חשובים באמת, שהשכיחו במקצת גם את השאלה ההיא. הנע בעצמך, חביבי הקורא: בינתים כתב אנדריוב, השליט ברוח צעירינו, את „אנפיסה" שלו, שהטילה רעש כל־כך גדול בעולמנו. זהו מעשה נורא בשלש אחיות, שעגבו על איש אחד, בעלה של האחות הבכירה. ודברו מה שדברו, ועשו מה שעשו, מה שאפשר לעשות במקרים כאלה בכדי להתחבב עליו, בכדי להתקרב אליו. וגם הוא מצדו לא התרשל במצוה ועשה מה שעשה, מה שאפשר לעשות במצב כזה בכדי להתחבב על כולן, להתקרב אל כולן. ונתקנאו האחיות זו בזו, וצררו אשה את אחותה, והתקצפו, והתמרמרו, ורגלו, כדרך הנשים הקנאות, ותהי תמיד מריבה ונאצה וצרות־עין וקנאה גלויה ונסתרה בבית – ואין נחת. והוא, הבחור הזכר, נסיכן התנהג ככה. פעמים שהיה רוצה לצאת ידי כולן והיה מפיס את כל אחת ואחת מהן במסתרים בדברי נחומים ואהבה; ופעמים שלבו נתגסה בהן והיה מכעיסן ומקניטן ומרעימן ומתהלך עמהן בזלזול בפומבי. וסביבם – הבריא בורגנית מן החדשים, שהיא מתאמת לאותו המצב ולאותו האופי המיוחד: אב זקן, סוחר רוסי טפוסי, שבהודע לו הסוד הגלוי של שלש בנותיו יחדיו קרא בקול: „להגוברנאטור, להגוברנאטור אלך!"... ועורך־דין מושבע אחד, חצי־טפש וחצי־אידיאליסטי, ושני לו גרוע ממנו, שבכוונה או שלא בכוונה נתן לו המחבר כנוי־משפחה עברי – רוזנתאל, והוא מעורר גועל־נפש בנוולותו... ותוכלו לשער את מצב הרוחות בבית אשר כזה... ואחרית המחזה היה – מה שצריך היה להיות –: אחת מן האחיות השקתה את עוגבה סם רעל ומת, ותם ונשלם.

ונתקשו בזה המפרשים כולם, מה ראה אנדריוב לכתוב מחזה כזה ומה היתה כוונתו: אם לברוא טראגידיה עמוקה שבעמוקה של נפש אוהבת, שהיא קלועה בכף־הקלע בין אהבה וחובה, טראגידיה, שלא פלל לה גם שכספיר עצמו; אם דראמה בסגנונו של איבסן, שמטרתה להבליט את זכותו של האדם הפרטי לירוק בפני הקהל ומושגי־המוסר המקובלים ולעשות כל מה שלבו חפץ ואיך שלבו חפץ – או, פשוט, תמונה מחיי החברה בימינו בשדרות ידועות? ואם עלה הדבר בידו? – והויכוחים מרובים ועצומים הללו מזכים והללו מחייבים, והמחלוקת עדיין לא נגמרה. וממילא מובן, ששאלה בוערת כזו היא ענין גדול לצעירינו ולצעירותינו לענות בו,

ש.ו.צ.ג.

– במה ?

– בחמאה !

כך מספרים על ר׳ יונתן אייבשיץ, שהיה „עלוי״ בילדותו וכח־זכרונו היה נפלא, וכשהללו אותו לפני רב־העיר נכנס עמו בדברים על למודיו ומאכלו ומשקהו, ובין שאר הדברים שאל אותו: מה נתנה לו אמא היום לארוחת־הבוקר ב„חדר״? – והנער ספר לו את כל ארחות־חייו ודרכי למודו וכי הביא היום ל„חדר״ לחם משוח ב... – וקודם שהספיק לגמור את השיחה הפסיק אותו הרב בדבורו והלך לו. – לימים רחוקים, בעוד שנה או שנתים, פגש אותו הרב ברחוב ושאלו פתאום: „במה״? – והלז הבין מיד, שכונתו על השיחה שנפסקה לפנים, והשיב לו כרגע: „בחמאה״! – כלומר: לחם משוח בחמאה.

ומפני שאני חושב כל קורא עברית בימינו, וביחוד אתכם, חביבי קוראי „השלח״, למי שהיו „עלויים״, ולכל הפחות, „חצי־עלויים״ בעלי זכרון גדול, שזוכרים עוד עתה „גירסא דינקותא״, מה שלמדו בילדותם, – שהרי ה„מחות המטומטמים״, ה„ראשים הסתומים״, ה„אכרים הגסים״, ה„גויים״, כמו שהיו קוראים להם בלשון־ה„חדר״, כבר שכחו את תורת בית־רבם והם רחוקים עתה מספר עברי, – מפני שאני חושב אתכם ל„עלויים״ או ל„חצי־עלויים״ מוצא אני למותר לחזור על הראשונות – על מה שהעליתי ב„מחשבותי״ לפני חודש ויותר, ומרשה אני לעצמי להתחיל את שיחתי עתה ממש מן השיחה שהפסקתי: מחוק הירושה באנגליה. ואולם גם ספק מתגנב ללבי: אפשר שאני משתמש לרעה בכשרונותיכם המצוינים ומכביר ביותר על כח זכרונכם. כי לך והיה עתה נביא, או חכם עדיף מנביא, להגיד אחרית מראשית, במה מתענינים בני־אדם בימינו! עוד אפשר למצוא את דרך הנשר בשמים ולהכיר את עקבות הנחש עלי צור, ודרך אניה בלב־ים כבר היא סלולה, ויש, כידוע, סימנים גם לדרך הרביעית מאלו הדרכים הנפלאות, – אבל אין להגדיר את דרך־הרוח, אי מזה יבוא ועל מה זה ולמה יתרגשו בני־אדם מחר. הנה לא רב ולא רחוק הזמן, שעבר בין החוברת הקודמת של „השלח״ ובין החוברת הנוכחית, ובה בשעה שהעליתי את מחשבותי לפני חודש ימים היה הבידג׳ט האנגלי תל־תלפיות של אירופה ועיני

מתיקות בשעה שהם חולמים על דימונסטראציות לטובתנו וחושבים זאת ל„חכמה רבתי" ולפוליטיקה של כלל־ישראל. ואין האנשים האלה רוצים לדעת, שכל הענין הזה אינו אלא ענין של אחיזת עינים. כי הכל יודעים, שכל מחאה, שאין סייף כרוך בה ואבק־שריפה בא אחריה, אינה מחאה כלל, אלא מעשי־נערות, או הרמוניה ריקה–ולא יותר, ולדעתי כבר הגיעה השעה להדול מ„צחוק" זה. מוטב שידע כל העולם כולו, שאין אמת ואין חסד, ואין משפט, ואין רחמים, ואין דעת־הקהל באירופה, ויש רק כח האגרוף, כח אמתי וכח מדומה, והנופה נסה לכה זה; וטאן דאלים גבר, והבוגד בוגד, והשודד שודד; מוטב לדעת כל אלה, מלהשתעשע בתקוות מדומות, שאין להן שום אחיזה במציאות. כי הכרת האמת טובה בכל אופן הרבה יותר מאונאת עצמו; ותמיד כדאי לדעת את האמת, ביחוד כדאי לנו, בני ישראל, לדעת תמיד את האמת איך שהיא...

הוי השקר–אילו היה, לכל הפחות, חדש ומלא ענין! והרי גם זה אינו. הכל כל־כך ישן־נושן בנדון זה! כל חדש ומעורר ומענין אין, באשר נפנה –„שאבלון" ו„שאבלון", עוד הפעם אותם הדברים ואותם הענינים, שכבר דשו בהם רבים הפוליטיקה הרמאית של אגודות כפולות ומשולשות, אסיפות ונאומים לכבוד השלום והכנות השאיות למלחמה ושירים וזמירות לכבוד האהבה בכוונות ויהודים של זנות... כל אלה הם דברים ישנים־נושנים וממש אינם כדאי לטפל בהם,–זולת הפארלאמנט האנגלי ומהלוקותיו בדבר הבידג'ט בכלל והתאבקותו בדבר מס־הירושה בפרט, שהוא יוצא מגדר הרגיל ומלא ענין מכמה וכמה צדדים.

ומניח אנכי את כל עניני־היום, את החדשות המרעישות, שאירעו בימים האחרונים: את התגלות הציר הצפוני, את המגדלים הפורחים באויר ואת הפוליטיקה הגבוהה, וגם את פירור ומשפטו אני מניח ואיני עוסק אלא בבידג'ט האנגלי ומס־הירושה.

ואם תשאלוני: במה זכו שני אלה? ואיזו שייכות יש להם ולכל ישראל ישהרי סופר עברי אי־אפשר לו בלא „סמיכות הפרשה")?–על זה אבקש רשות ממך. יחביבי חקורא, להשיב בחוברת הבאה.

חכמי הדיפלומטיה כדי לרחוץ בנקיון כפם על כל העול הנעשה תחת השמש, פיריר היה ספרדי וספרדים שפטו אותו – ואירופה מה? –

אין מתערבין בעניניה הפנימיים של מלכות אחרת, יפה דברו. ואולם, כשהיה משפט בין יהודי ליהודים זה לפני אלפיים בשנים–עדיין אומות העולם מתערבות בדבר ודנות את היהודים ומקיימות פסק, ואינן אומרות כלל: היה יהודי ויהודים שפטו אותו–ואנחנו מה? – אינן אומרות כך, מפני שבמקום שלא טוב הדבר לפניהן להתערב – ברית כרותה שלא להתערב בענינים הפנימיים, ובמקום שטוב הדבר לפניהן להתערב – הברית אינה כרותה ומוצאים אמתלאות להתערב ולהתערב.

בענינו של פיריר, כנראה, לא טוב הדבר לפניהן להתערב – והברית כרותה...

ואילו הייתי אני מהסידיו של פיריר, הייתי אומר להם לבעלי־המחאות: הבוז לכם, צרפתים, איטלקים, אישכנזים, הבוז לכם! אם יכולים אתם לכוף את הממשלות שלכם לעשות מעשה – מוטב, ואם לאו, אם אפשר לסתום את פיכם באמתלא של אי־ההתערבות בענינים הפנימיים כמו בבלויי־סחבות ואם בכל מחאותיכם לא יכלתם להאריך את חייו של הנידון אפילו לשעה אחת – האלמו ככלבים, שכבו בבשתכם ודומו, ואל תעשו צחוק לבריות, ואל תוליכו שולל את הקהל! אל תונו איתו, שידמה שאתם תקיפים ובעלי־יכולת ולעת מצוא, על כל צרה שלא תבוא, יש לסמוך עליכם, בשעה שבאמת אינכם בעלי־יכולת כלל ואין לסמוך עליכם כלל, דבריכם לא יועילו וקולכם – קול קורא במדבר, ומה שרע ביותר – יש בהם משום אונאת הצבור והקהל נכשל להאמין בכחם.

וגם אנחנו, בני ישראל, לא פעם ופעמים נכשלנו להאמין בכחם ושלמנו את „מס־המחאות". „המרגישים" שבנו, רפויי־העצבים, המקוים לאנושיות, לעת ההדשה, ממש „יצאו מכליהם", התמוגגו למראה הדימונסטראציות לטובתנו (היו גם ימים טובים כאלה) ומרגע לרגע צפו לתשועת־ישראל. ב„מנשן־הואוז" שבלונדון התאספו ודברו, בברלין אספו חתימות ובפריז... גם בפריז חשבו איזו מחשבות, ומכיון שבלונדון דברו, בברלין אספו התימות ובפריז „חשבו", מסתמא תפול אימתה ופחד על אלה, שצריך שתפולנה עליהן, ותשועת ישראל כהרף־עין והכל יהיה טוב בעז"ה.

ואחרית המחאות ההן היתה כאחריתן של המחאות לטובת פיריר קודם שנהרג, המחאות–מחאות ואותו המיתו. ואולי אחריתן של מחאותינו רעה אף מסופן של אלו. בספרד, לכל הפחות, יצא המיניסטריון בדימוס אף־על־פי שלפיריר אחרי קיום הפסק אחת היא, כי יהיה המיניסטר בספרד; אבל המיניסטריון יצא בדימוס. והמחאות לטובתנו–הרי אפשר לראות את פעולתן מ„מצבם המבהיק" של אחינו ברומיניה, אשר מאז באו לדבר אל הממשלה בשם אירופה הרעו לעצמם הרבה יותר מאשר ריטיבו. ועדיין יש תמימים בקרבנו, שמשתוקקים למחזות כאלה ומתמוגגים מהזב

ומכיון שנסקל בתור מברך אלהים ומלך, הוחרם גם רכושו לאוצר המלך ואחאב השיג את הכרם, שכל־כך התאוה אליו, שני העדים בני־הבליעל השיגו, מלבד מתנות כסף במזומנים, בודאי גם משרות בהבולשת החשאית; הזקנים והחורים נתעלו במעלות כל אחד לפי השתדלותו ועבודתו ב„עסק", נביאי־השקר הללו ושבחו את מדת־הדין הקשה, אבל הצודקת, והכל עלה יפה.

ואף־על־פי שכל העולם כולו ידע את ה„מציע" של המשפט הזה, את השקר ואת החמס, שנרמו לו, שכל העולם כולו ידע, כי נבות היה איש תם וישר, בעל־הבית פשוט, בלא שום תרמית ובלא שום מחשבות־מרד, ומעודו לא ברך אלהים ומלך, אדרבה, הוא ירא את שניהם וכבד את שנדהם, וכי הענין לא היה אלא פרובוקאציה גסה מתחלתו ועד סופו,–לא השניחה הרשות בדבר ורחצה בנקיון כפיה, שהרי הזקנים והחורים שפטו והוציאו את פסק־הדין, והיא רק קיימה את הפסק הזה.

ובודאי היו בצור ובצידון ובארם משפטים כאלה מצויים מאד, אחד מטכסיסי־המלוכה הרגילים, ולא עוררו שם רעש. אבל במחנה ישראל, אפילו בשומרון־המקולקלת, שומרון של אחאב ושל איזבל, עורר המשפט המעוות מהומה. הפרובוקאציה היתה גסה ביותר, בולטת ביותר. ואליהו הנביא נועז להרעים באזני אחאב את הדברים הנוראים האלה: „הרצחת וגם ירשת?" „כה אמר ה': במקום אשר לקקו הכלבים את דם נבות ילוקו הכלבים את דמך גם אתה"... מהאה כזו מצד עם ישראל בימים ההם מבין אני: עם ישראל לא הורגל אז עדיין במשפטים כאלה; אבל למה רגשו גויים עתה? ומה הרעש? – אפשר היה לחשוב, שאירופה היא טלית שכולה תכלת, צדקנית, צנועה, רחמנית, רכת־לבב ורפוית־עצבים. אבל הלא אירופה כולה היא, כמו שיודעים אנו, עקובה מדם, נשמה זלה, שנמכרת בעד נזיד עדשים. בעד צלה של איזו טובת־הנאה, – ומפני־מה נזדעזעה עכשיו כל־כך?– אין זאת כי אם רוצה היא להתהדר בפני עצמה, להראות את טוב־לבה, את דקות הרגשותיה... אבל אנו הרי יודעים אנו את מחירן האמתי של המהאות האלו – פרוטת־נחושת גם היא תהיה מחיר גבוה. היום מוחה אירופה ועורכת דימונסטראציות לפני המשלחת הספרדית, וצועקת: אבוי, מלך אביון! ומחר תזכור, שאפשר אולי לעשות עסקים עם ספרד, למכור לה עודף של שכר, של תפוחי־אדמה, של ארג או מכולת, ותקרא: הידד, מלך עליון!

ולפיכך אנו רואים שהעולם מחה, העולם הודעזע, והרשות הספרדית עשתה את שלה והרגה את פירר, מפני שידעה היטב, שכל אותן המהאות הן רק צחוק וצעצועים. כדי לצאת ידי חובת רחמנות. העולם מחה, דעת־הקהל היתה נרעשת והממשלות לא נקפו אפילו באצבע קטנה לטובת פירר, כי ברית כרותה להן שלא להתערב בעניניה הפנימיים של מלכות חברתן. וזהו אחת מן ההמצאות היפות של

איתו, my home-my Castel – ביתי – מבצרי, כמו שאומרים האנגלים, ואין לתפוש אדם למלכות ואין לשלול ממנו את הופישתו בלא דין ובלא משפט, וכל זמן שלא עבר חוק ולא עשה עולה, אין לו לפחוד כלל. ונבות ישן במנוחה.

נבות, אמנם, ישן במנוחה, אבל „אחאב" לא ישן במנוחה: כרמו של נבות או מאונו הפתאומי לא נתן לו לישון. „ויבא אחאב אל ביתו סר וזעף", „וישכב על מטתו ויסב את פניו ולא אכל לחם". ואחאב, כנראה מכל הליכותיו עם נביאי־האמת ונביאי־השקר, היה גבר אין אונים, אדם „בלא אופי", בלא רצון חזק, בלא דעה קבועה ובלא „שכל מיותר", כמו שהבריות אומרות; ובכל הנהגתו היה מושפע מ„חצרוניו", וביחוד מאשתו איזבל, בת אתבעל מלך צידונים, שהיתה חברתם של נביאי־השקר. וכשספר לה את כל הענין של הכרם, את המשא־ומתן, שהיה בינו ובין נבות ואת תשובתו השלילית של זה האחרון וגם את רוב צערו ועגמת־נפשו שחקה בלבה: וכי בשביל „מלתא זוטרתא" כזו יהא מלך ישראל שרוי בצער? – היא הרגיעה אותו ואמרה לו: „קום, אכל לחם וייטב לבך. א נ י אתן לך את כרם נבות היזרעאלי". הבטיחה ועמדה בדבורה. ומה עשתה היא? – אף לא נכנסה בדברים עם נבות, אף לא נסתה להציע לפניו תנאים חדשים או להעבירו על דעתו במתנות ובאותות־כבוד. היא אחזה, פשוט, במנהג המדינה שיצאה משם: הרי לא לחנם למדה בחצר אביה אתבעל מלך צידון, איך להתנהג ב„ענינים" כאלה, והיא היתה בטוחה, שלא יקשה לה לקיים את הבטחתה אף במלכות שומרון.

והקונסטיטוציה? והחוקים על הקנין הפרטי ואי־שלילת־החופש? – אין דבר, היא ידעה היטב, כי את החוקים אפשר לפרש ולבאר, להרחיב ולקצר, הכל לפי ראות עיניו של הסינאט השומרוני. הוא, הסינאט כבר ימצא את האמצעים הנצרכים כדי לקיים את מהשבתה.

„ותכתוב ספרים אל הזקנים ואל החורים לאמר: „קראו צום והושיבו את נבות בראש העם. והושיבו שנים אנשים בני בליעל נגדו ויעידוהו לאמר: „ברכת אלהים ומלך" – והוציאוהו וסקלוהו וימות".

בקצור ובפשטות.

הזקנים והחורים עשו „כאשר כתוב בספרים": „קראו צום והושיבו את נבות בראש העם. ויבואו שני האנשים, בני בליעל, וישבו נגדו. ויעידוהו – אנשי־הבליעל – את נבות נגד העם לאמר: „ברך נבות אלהים ומלך" – ויוציאוהו מחוץ לעיר ויסקלוהו באבנים וימות".

לא הועילו כל הטענות, כל ההצטדקות וכל ההוכחות, שלא היה אז בעיר, שלא דבר עם שום אדם, – לא הועיל כלום. לשוא יטען הטוען אם הדיין אינו רוצה. את נבות סקלו באבנים – והסל.

ולא רק אלה הגדולים, אלא אפילו יושב־ראש באיזו אגודה שבפנה נסתרת בעיירה נכחדה, גם הוא כשנתפטר–אין ממלא מקומו..

כי נפסקה בתוכנו שלשלת הירושה. כח הירושה, אשר במשך כמה וכמה דורות היה כל כך איתן, מקיים ומהוה, פסק פתאום, וירושת אבות אינה נמסרת עוד לבנים. האבות הם לאומים אדוקים, ציוניים, יהודים נאמנים לעמם, לתקותינו, נלהמים בעד קיומו, עוסקים בתחית האומה ומצפים לישועה; והבנים.. הוי, מי לא ידע את „בני האבות“ עכשיו? וכי יש אפילו אב אחד בימינו, שיהא יכול להיות ערב, כי ירושתו הרוחנית תעבור לבניו? זוהי המארה היותר גדולה, מארת הגלות, שנפסקה שלשלת הירושה והאחד שנפטר או שיצא מן המערכה,–יפקד מקומו ואין תמורתו...

מה שאין כן עם בארצו, שכל בניו וכל בנותיו לו הם. – „בני־אדם דומים לעשבי־השדה: הללו נובלים והללו נוצצים“... ופירר אחד כי מת יקומו מאה כמוהו תחתיו וימשיכו את עבודתו. על־כן אבדתו אבדה חוזרת היא לספּיר ואין להרעיש את העולם מצד זה. ומשפטו גם הוא eine alte Geschichte מעשה ישן־נושן, ומה הרעש, שרועשים באירופה? – הרי מעשים כאלה לעשרות, למאות ואולי גם לאלפים כבר היו לעולמים. וגם אנחנו בעצמנו זוכרים עוד מימי ילדותנו מעשה אשר כזה.

התזכור, חביבי? – „כרם היה לנבות היזרעאלי אשר ביזרעאל אצל היכל אחאב מלך שומרון“. וימצא הכרם הזה חן בעיני אחאב, „וידבר אחאב אל נבות לאמר: תנה לי את כרמך!“ לאיזו מטרה צריך היה לכרם זה: אם „לגן ירק“, כמו שאמר, או מפני שהיה צר המקום בסביבות היכלו לקטרקט החדש, ואמר להרחיבו כדי שיגדיל את מספרי של „חיל המשמר“ השומר את הצר? או אפשר שהיתה בדעתו ליסד מקלט לנביאי־השקר, שבלי־ספק היו מצויים אז וקרובים אל הספירות והצרוניות העליונות. ואחאב רצה, שה„נביאים“ הללו יהיו סמוכים אליו לנבאות כרוחו לכל המינות מלכותית? ואולי, פשוט, כונתו היתה לבנות בית־כלא, בית־סוהר, צינוק מוסבת כמו שהיה המנהג אצל מלכי־הקדם, בקרבת הצר, בכדי שבעצמו יהא יכול להשגיח על ענשם ועינוייהם של האסורים החשודים בעון מרד וקשר? מי יכול לדעת זאת ומי תכן את רוח המושלים! איך שיהיה, הוא נתן עיניו בכרמו של נבות. ונבות לא רצה לתת לו כרם זה, מפני שבאמת היה יקר לו בתור נחלת־אבות – בימי ימים, שנחלת אבות היתה יקרה לכל איש מישראל, אפילו לישראל שבשומרון – או מפני שרצה להעלות את השער, או מפני טעמים אחרים. לא זהו העיקר. העיקר הוא – שלא הסכים למסור לאחאב את כרמו. והקונסטיטוציה השומרונית לא נתנה, כנראה, רשות לממשלה להתערב בעניני הפרטים של האיש הפרטי ו„להוריש“ את קניניו לטובת המלך. יש, בודאי היתה קונסטיטוציה בשומרון, שחוקיה מנקים ו[illegible]

לכל הפחות, ידעו אבותינו. עם מי היה להם עסק, ולא רמו את עצמם בשעה שאנו, צאצאיהם, הלא מרמים את עצמנו בלי הרף והפסק...

לא, חביבי, אמרו מה שתאמרו וספרד לא היתה נוראה כמו שחשבנו. בודאי לא היתה צדקנית גמורה; אבל אני איני זוכר להם להספרדים „מעשי אבותיהם" ואין לי בלבי טינא עליהם כלל. גם יודע אנכי, שבכל תהפוכותיה לא תחרב מדינת-ספרד, עם יושב על אדמתו בארצו – שום ריאַקציה, אפילו היותר שחורה, אינה מסוכנת לו, כי סוף סוף יעשה השכל הבריא את שלו ויתגבר על כל אלה ה„שחורים", כמה שיהיה ואיך שיהיה מצבם במדינה, ויבטל אותם ואת תורתם „כעפרא דארעא", ופירור אחד כי מת יקומו מאה פירורים אחרים תחתיו ויקיימו את תורתו. לנו, בגלות, שבה נתונים רוב בנינו ובנותינו לעם אחר, היה מקרה כזה מסוכן ביותר, כי מועטים בנו בני-העליה המסורים לעמם בכל כחותיהם, והיה כי נעדר האחד-ואין תמורתו, עסקן לאומי, אם מאיזו סבה יצא מן המערכה-חסרונו ניכר...

היודעים אתם את הסבה הנכונה של שפלות מצב תנועותינו בימינו אלה?...

זוהי רק חוסר עסקנים. במרכזים הגדולים ובערים הקטנות ובכל אשר נפנה חסרים לנו עסקנים, עובדים זריזים ומסורים לרעיון התחיה. העסקנים הראשונים – יש מהם ששבקו חיים לכל חי, יש שהזקינו, יש שנתעיפו ונתיגעו, יש שתקוותיהם היו גדולות יותר מדאי ולא נתקיימו, ועל כן נתקררו בעלי-התקוות, ובין כך וכך רבים עזבו את המערכה ודור חדש לא בא על מקומם.

יודע אני כמה וכמה קהלות שהיו בהן אגודות ציוניות חשובות והיו מלאות חיים ועבודה ותנועה. ועתה-חורבן ושממון. וחקרתי לדעת את סבת השממון הזה-והוא רק חוסר עובדים, הרוצים, חוסר עסקנים. בני-ישראל נתבעים למשכן ונותנים, אבל צריכים הם להיות נתבעים, מעצמם לא יזכרו ליתן. עדיין לא הגיעה השעה שהעם יתעורר מאליו. עדיין זקוק הוא למעוררים-ודא עקא, שמעוררים כ א ל ה אינם.

וראיתי אני את כל הציוניים המהלכים עמנו היום תחת השמש, אבל לא ראיתי את הילד השני, אשר יעמוד תחתם, בבוא עתו למלא את מקומם...

וזו היא הרעה היותר גדולה, שהגיעה לנו בגלותנו.

הנה הגיעה שנת חצי-היובל של א ס פ ת-קַאטוביץ, – זו האספה רבת-הערך, המבשרת והמהוללת את „ועד התמיכה" ואת הקונגרסים. ומעביר אני בזכרוני את כל אלה העסקנים הראשונים, שהשתתפו באספה זו, מהם שנפטרו ואינם ומהם שהזקינו-ואין לנו תמורתם. מי לנו בארצנו בין „הדוקטורים" רופא כפינסקר? – ומי לנו בין הרבנים כר' שמואל מוהילובר? – ובין בעלי-הבתים מי לנו עכשיו עסקנים כאותם שהשתתפו באספת קאטוביץ?

איני יודע, איך נשתלשל „מעשה־שטים" ומה היתה כונתו של בלעם ב„מעשה" זה, ומי התחיל בדבר?... הכתוב, כדרכו, מקצר תמיד בענינים, שצריך היה להאריך בהם, ומספר בדברים מעטים לומר: „וישב ישראל בשטים, ויחל העם לזנות אל בנות מואב". סופר בימינו היה עושה מזה „מטעמים" לקוראיו — רומאן גדול בעל במה וכמה ספרים, היה אורג רשת שלמה של חטאים ובעלי־עבירות, וכאן — קצור מצומצם בענינים מענינים כאלה, באופן שהדברים אינם ברורים למדי, מה שייך זה לענינו של בלעם? —. נניח, שזו היתה עצתו — אף־על־פי שלכאורה לא היו יוצאי־מצרים זקוקים לעצות מן הצד — וכוונתו היתה לרעה, אבל, איך שיהיה, רשעים אחרים לא התהילו את „רשעתם" ב„רשעות" מיוחדת־במינה כזו... ואחרי כל אלה הלא התמלטו מפיו של בלעם כמה וכמה דברים טובים על עמנו, בעוד שאלה „הבלעמים", שבאו אחריו לא יכלו אפילו להעלות את שם ישראל על שפתם. וכי גם זה הוא רשע? אנחנו בימינו יודעים מה זה „רשע". — אמרו מה שתאמרו, נגד רשעתו של בלעם עוד אפשר לעמוד. והמן! — מי לנו גדול ממנו? כמדומה לך, הריפוטאציה שלו בתור רשע בצורה והזקה; ואף־על־פי־כן מקולקלת קצת. ראשית, מעלה גדולה היתה לו שנתלה. זהו בודאי יתרון גדול לגבי המן, מה שאין כן כמה וכמה מתלמידיו, שלצערנו, לא זכו ל„יתרון" כזה. ושנית, המן, בכל רשעותו, עדיין בקש ההבולות נגד עם־הרמו: הלשין, בקש עצות, הפיל פור, וכדומה; בעוד שתלמידיו אחריו גם לא הביאו אותנו בחשבון כלל, אלא, פשוט, כנוה עליהם הרוח הינו וחמסו וגזלו מבלי להמתין הרבה, מבלי לדחות את הדבר מיום ליום. ובבוקר לא עבות אחד אמרו להשמיד ולהרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן, טף ונשים ושללם לבז. ואפילו טיטוס הרשע בעצמו ובכבודו, שהחריב את ביתנו והגלה אותנו מארצנו, — רשע גמור בודאי, — סוף סוף יתוש נקר במחו, שמין של ספק התגנב לתוך לבו, שמא לא התנהג כשורה עם העם המנוצח, איזה צל של נוחם קנן בלבו על כל הרעה שעשה ולא נתן לו מנוח. אבל ה„טיטוסים" המרובים, שבאו אחריו — כלום איזה יתוש מנקר במחם? כלום התחרטו? — ואם יש שנקר הרי היה זה רק מפני הנוחם, שמא נשאר עדיין בית יהודי, שלא נחרב, ויהודי, שלא הגלו...

כללו של דבר: דברי־ימינו עושים כל ריפוטאציה איתנה ובטוחה של רשעות נטייה כמעט לאי־אפשרית, כמה שיהיה אדם רשע עדיין נמצאו אחרי־כן אחרים, שעברו אותו ברשעותם.

ולפיכך הגיעה השעה להוריד גם את ספרד מגדולתה. ברוך השם, נמצאו מדינות, שעברו אותה באכזריותן וברשעותן... היא, בכל רשעתה, מעלה אחת היתה לה — התגלות־לבה. היא לא הסתירה את סוף מחשבותיה ברוב דברים אלא אמרה ברור ומפורש, מה היא רוצה ודורשת מאתנו. ודבר זה בלבד הלא שוה הוא הרבה,

על אחד מאלף שעשתה לנו כבר צריכה היתה ליהפך מאה פעמים כסדום וכעמורה... אלא מאי ? לגבי עמים אחרים שהנהגתם עמנו לא היתה טובה משלה—„לא כצעקתה" . כי בכל מגרעותיה, בכל רעותיה, היו לה גם כמה וכמה מעלות חשובות . והתגלות־לבה בלבד כמה היא שוה ! — הן כהרבה עמים לפנים והיום לא הרגישה אף היא חבה יתירה לעמנו ולא הסתירה את שנאתה , ואמרה בפומבי : אי אפשי בכם ! לא מדובשכם ולא מהשכלתכם ! צאו ממנו ולכו באשר תלכו ! וכי טובים הם אלה, — שואל אני אתכם — שאינם אומרים כך בפירוש ומצירים את צעדיכם עד שמוכרחים אתם לעזוב את הארץ ?— ולא עוד , אלא שעל־ידי פוליטיקה „פרעונית" (על שם פרעה מלך מצרים, הראשון, שהמציא את ה„הבה נתחכמה") כזו אתם מתרוששים מעט מעט , מבלי שתרגישו בזה, ואחר־כך בשעת הדחק, כשהגיעו מים עד נפש והסכין מונחת על הצואר, אין עוד שום אפשרות אפילו לצאת, אפילו לברוח ... קובלים על ספרד , שיסדה אינקוויזיציה . בודאי , אינקוויזיציה אינה גן־עדן , אשרי מי שלא ראה אותה ; אבל - שואל אני אתכם עוד הפעם—וכי יפה מזה, טוב מזה עתה באותן המדינות, שעדיין לא הספיקו להנהיג אינקוויזיציות גלויות, אינקוויזיציות של פומבי, ובאופן זה או אחר מכריחות הן אתכם ואת בניכם להמיר את דתם ? רבותי, הלא צריכים אתם לדעת , שגם אינקוויזיציה, ככל „חזיון היסטורי", יש לה חוק־ההתפתחות שלה, וברבות הימים התפתחה והשתכללה . וכי עלתה על דעתכם, שגם עתה התקיים עדיין זו האינקווי־זיציה הפשוטה, הגסה, המגושמת, שהיתה לפני ארבע מאות שנה ? — נשתנו העתים ונשתנו גם המושגים . אז, בתקופה הפשוטה ההיא , היה הכל פשוט : אנשים פשוטים ואינקוויזיציה פשוטה ; ואולם עכשיו האנשים מנומסים והאינקוויזיציה גם־כן מנומסת , עמוקה, דקה ומכאבת עד דכדוכה של נפש ; לא תלינים, כמו לפנים, מענים ומיסרים אותך, אלא מסבבים את פני הדברים, שאתה בעצמך מענה ומיסר את עצמך וסובל כסורי־הנפש כל ימי חייך ...

כמו שתראו, נשתנו המושגים של אינקוויזיציה, אבל איני יודע, איזו מן האינקוויזיציות עדיפה, העתיקה או ההדשה...

באמת אגיד לכם, שהריפוטאציה הרשעית של ספרד מוגזמת היא מעט. וכבר הגיעה השעה להוריד אותה מגדולתה. כמה וכמה ריפוטאציות כאלה כבר נתקנו . פרעה, למשל, שחשבו אותו לפנים לצורר מפורסם. זה כמה ירד מגדולתו הצוררית, יי נמצאו אחריו כאלה, שלא היה כדאי אפילו להתיר את שרוך נעליהם. אמנם בארצו עבדו אבותינו בחומר ובלבנים ובכל עבודה קשה, אבל ממנה יצאו, לכל הפחות, ברכוש גדול, ומאלה יצאו — בעירום ובחוסר־כל ושמחו שמחה גדולה אם הצילו את נפשם ונמלטו בעור שניהם. או בלעם: על־פי־שעית כנראה, נחשב גם הוא לרשע. ואנחנו הלא יודעים, שבאו אחר־כך „בלעמים" שהיה צדיק גמור לגביהם..

„ספורטסמנים' ותחלת בריתה עשוה חולין, מפני שעשוה לענין של פרוטות. וספינתנו שלנו, ספינת האומה הישראלית, שהיא מטרפת בים הזועף של החיים, בלא משוט וקברניטים, כלום תמצא היא דרך במים העזים של עכשיו, אם הנהגתה תעשה חולין?

והלא נורא הדבר: זה כמה שמו בני־אדם בים דרך ובמים עזים נתיבה, ועכשיו מצאו גם את דרך־הרוח והבלו תחבולה לעוף אף נגד הרוח, — ואומתנו עדיין אינה יכולה לשוט ולעוף לא רק נגד הרוח, אלא אפילו „לרוח היום'... הלא נורא הדבר שבכל תפוצת הגולה אין עתה אפילו קברניט אחד, אפילו מנהיג אחד, שיאמרו עליו כי הוא זה הראוי ללכת בראש העם, שיהיו הכל מסכימים לקבל את הנהגתו... דור יתום כזה, כמדומה לי, לא היה לעמנו מעולם.

הנה המפלגה היותר ערה, היותר זריזה, היותר מרגשת — הציונים מבקשים קברניט לספינתם שלהם, שאם נדבר בינינו לבין עצמנו, גם היא מטרפת עכשיו במובן ידוע... ומבלי היות נביא אפשר לומר מראש, שרב־החובל, שעמד על המשמר עד עתה, ישאר, אם תסכימו או לא תסכימו, במשמרתו גם לימים הבאים, כי אדם אחר אין להעמידו על גשר הקפיטאן כדי שינהיג את האניה הנהגה יותר מעולה. ואף־על־פי שהחסרות לו להקברניט הישן כמה וכמה מעלות חשובות, שמנו חכמים בקברניט מנוסה: אין שבילי הרקיע נהירין לו, אינו מבין לספור את הכוכבים בשמי מרום, ולפעמים גם אינו מכיר בהם ואינו יודע להשתמש באורם כדי להוביל את אניתו לחוף בטוח — אף־על־פי־כן ישאר על משמרתו, מפני שאדם, שבאה עליו ההסכמה הכללית במחננו, אין...

ואם הציונים כך, — זו המפלגה, שנצטמצמו בה מיטב כחותינו — מפלגות אחרות על אחת כמה וכמה.

ובמצב כזה אתם אומרים להתענין בספינות הפורחות באויר ובקברניטיהן: — אלף קברניטים כאלה בעד קברניט חשוב אחד לספינתנו שלנו! — ואת האמת אגיד לכם חביבי, כי מיום שהתחילו לדבר אצלנו על מנהיגים וקברניטים ובאתי לידי הכרה, כמה כחותינו דלים ומועטים חרבו כמה וכמה מגדלים פורחים באויר, שבניתי לי, ישכחתי את כל הספינות הפורחות ואין הן מעסיקות אותי עוד.

ואפילו משפטו של פירר, שהטיל רעש כל־כך גדול בעולם, אינו מעסיקני עוד. ולא מפני שאני שמח על מפלתה של ספרד וזוכר לה „חסדי אבות'. חלילה: אנחנו, היהודים, בודאי, שאין אנו נוקמים ונוטרים ונכונים אנו בכל עת ובכל שעה למחול ולסלוח אפילו לאלה, שרק אתמול העבירו חרב חדה על צוארינו. ובכן היתכן שנזכור את הרעה, שנעשתה לנו לפני ארבע מאות שנה ויותר! — אבל הרין מזה צריך אני להודות, שאין אני מאשים כל־כך את ספרד ויש שמוצא אני בה „לא כצעקתה'... שייך לומר „לא כצעקתה': אם היתה מקבלת גמול ושלומים אפילו

כדי להתקרב אליו, אלא שפילו ואזלו ועיניהם מטייפות מטה־מטה, לבקש שכר טוב ומטבעות גדולות, לחטוף פרס של איזה „ספורטסמן" עשיר או תהלת־חנופה ותארי־כבוד של איזה תקיף... הממציאים הראשונים הממציאים מלפנים, היו „יוצרים" אנשי־רוח, היו מרגישים, שהם עושים דבר גדול, שהם מחדשים מעשי בראשית, שהם שותפים, כביכול, להקדוש־ברוך־הוא בבריאת העולם, מסייעים לו בשכלולו, בתקונו, וראשית המצאותיהם היתה קודש לאלהים. הספר הראשון, שהדפיס גוטנברג, היה התנ"ך. השעון הראשון הוקדש לכוון זמן תפלה... ועכשיו נשתנו הזמנים. ואלו היו ממציאים עתה את מכונת הדפוס בודאי היו ממהרים להדפיס את מודעותיו של איזה קירקוס בדבר התגוששותם של האתלטים או רומאן מודרני מחיי בית־הזונות. ובעד השעון גם כן היו מוצאים מקום דומה לזה... כי סרה רוח־הקודש מעל ההמצאות החדשות, הממציאים אינם עוד „יוצרים בחסד עליון", אלא בעלי־מלאכות ובעלי עסקים, העומדים על המקח, שברגע הראשון להולדת המצאתם, ולפעמים עוד קודם שהספיקה לצאת לאויר העולם, הם מכריזים כבר על השקלים ומציגים אותה לראוה לפני הקהל המשלם את פרוטותיו. וכך נעשות ההמצאות חולין מתחלת ברייתן, והאדם אינו מרגיש שום „עלית־נשמה" והתרוממות־רוח אפילו למראה הזון גדול באמת: הפרוטות, שמשלמים בעד המחזה, הפרס הקצוב מראש בעד ההמצאה שולל מהם את הרוחניות, את השכינה...

וכמה גדולים דברי חכמים שאמרו: „מה אני בחנם אף אתה בחנם"; אין השכינה שורה אלא על דבר שאין מתן שכרו בצדו, מיד, בזה הרגע... שללו מן העומדים בראשה של איזו תנועה כבירה, בראשו של מפעל לאומי, את ההרגשה, שהם עובדים את עבודתם שלא על מנת לקבל פרס – ושללתם מהם את מחצית כבודם ויותר מחצי כחם, ואפשר את כל השפעתם... אפשר שאם יעבדו בשכר ירויחו בחשק העבודה בהתמדה; אבל הם יפסידו בהשפעה, ביראת הרוממות: כבודם יגרע והשפעתם תתמעט ותאבד את חנה, את ערכה, את עצמותה.

ומכאן מודעה רבה לראשי התנועה הציונית, שלא יחשבו מחשבות חולין, שלא יחללו את הקודש ולא יקצבו פרס לראשיהם ומנהיגיהם, כי היא לא תצלח. אם יש בנו אנשים שיכולים להפקיר את עצמם ולהזניח את עסקיהם בשביל ענייני האומה- מה טוב: יבואו ויעמדו בראש; ואם אין בנו אנשים כאלה, – אות הוא, שהדור עדיין אינו ראוי לכך, עוד לא הגיעה השעה וצריך להמתין.

הנה ההמצאה היותר גדולה אחרי המצאת גוטנברג, ספינת האויר, אינה מרוממת את הרוח במדה שהיתה צריכה לרוממו רק מפני שבאו עסקנים

XXIII.

ומניח אני את כל ענִיני־היום, את כל ההדשות המרעישות של העת האחרונה: את התגלות הציר הצפוני עם קוק ופירי ביחד, את המגדלים הפורחים באויר ה„קלים" וה„כבדים" למיניהם. ואפילו את פּ י ר י ר ומשפטו עם המהאות הרועשות שנגרו אחריו, – מניח אני את כל אלה ואיני עוסק אלא במשבר האנגלי.

הציר הצפוני – אפשר שנתגלה ואפשר שלא נתגלה; ולהקור על־ידי מי לא נתגלה בודאי אין זה מן ההכרח. ומעשה באחד, שספר להכרו את הקורות אותו בימי נרודיו, את התלאות, אשר מצאוהו במסעותיו הרבים בים וביבשה ואיך היה כמה פעמים בסכנת־נפשות ובדרך נס ופלא נצל משודדים והיות־טרף; ופעם אחת נתגלגל אל המדבר לחוף הנילוס ואריה נוהם רודף אחריו ונמר טורף מזנק ממחבוא וסוגר עליו את הדרך, ותנין משונה מגיח מן היאור ופותח את לועו הנורא לבלע חיים, – בקצור, רע ומר, אין מנוס ואין מפלט ואין תקוה. אבל מה עושה הקדוש־ברוך־הוא? נעשה לו נס, אשר... כל המעשה בדוי מתחלתו ועד סופו לא היה ולא נברא.

ואת הטאי אני מזכיר. יש אשר למשמע הספורים המשונים, שמספרים על התגלות הציר הצפוני, אני חושב בסתר לבבי, שגם לפירי ולקוק קרה מעין הנס הזה... ואף על פי שהלפה ועברה עת הפלאות, אבל נסים כ א ל ה, ברוך השם, מתרחשים עדיין. ובעת האחרונה, כאילו להכעיס, נתרבו מאד והם כל־כך שכיחים עד שאם באנו לדבר עליהם אין אנו מספיקים.

והמגדלים הפורחים באויר – גם הם כמעט שנתישנו, ובכל אופן אבד להם הדושם, אבדה רעננותם; וזה כמה שהם פורחים ופורחים – ולמעלה מפרס של איזה עשרות אלפי פראנק לא התנשאו, והלאה מנסיעה של תענוג לאיזה „אדיר־אדירים" לא עופפו. מן הנסיונות הראשונים, שנעשו, על־ידי ה„מעופפים", כבר אפשר לראות לאן הרוח נוטה. כבר אפשר לדעת שאם יעופו ואיך ישיעופו, אם ב„קלים" ואם ב„כבדים, הנה רוח־האדם לא יתרומם ביותר. סר רוח אלהים, רוח הקודש, מעל התמצאות הגדולות ונעשו חולין. הנשרים החדשים במעופם הרם על כנפי עץ וברזל לא ירומו עיניהם, לבקש את ה' בהיכלו, למצוא נתיבות אל כסא כבודו:

הנה כי כן, חביבי הקורא, אין לקבוע תחומין באסימיליציה ואין לסמן את גבולותיה. כי אלו הם דברים שאין להם שעור. בטעמא תליא מלתא ועוד יותר בריחא, מה שקוראים bouquêt, על דרך: „יש שמאכיל לאביו פסיונים ומטרידו מחיי העולם הבא. ויש שמטחינו בריחים ומביאו לידי עולם הבא". דוקא בהגימנזיה העברית שביפו מלמדים את התלמיד ערבית, שפת הסביבה, ואין אנכי הושש בכל זאת להתבוללות, ובבתי־הספר של „חברת כל ישראל חברים" אין מלמדים את שפת הסביבה ומפטמים את התלמידים בשפה המתהלכת במרחק של תתק"ן פרסאות מהם, בצרפת המדינה, וחושש אנכי בכל זאת, ויש להשוש, להתבוללות... בגימנזיה העברית, כידוע, אין מדקדקים כל כך בשמירת המצוות ובהלכות תפלה — (אם טוב ואם רע הוא — זוהי שאלה אחרת, שאין כאן המקום לדבר בה) ואין בודקין בציציותיהם של התלמידים — ואין אנכי חושש להתבוללות; ובבתי־הספר של ה„חברה" מדקדקים במצוות ובודקין בציצית, ובכל זאת יש להשוש, הוי, כמה יש לחשוש! —

מפני ש־יש איזה bouquêt מיוחד בכל אותה היהדות של האלליאנס, bouquêt חשוד מאד...

אבל, איך אומרים הבריות, „אין לדין את הנשמה היהודית". ומר „שליט", סניגורה של ההברה ההיא, מבטיה לנו, ומתוך הדין־והחשבון שהוציאה בשנה הנוכחית באמת נראה, שהתחילה להרהר בתשובה, כי נמצאים בו, בדין־והשבון הזה, טורים אחדים כתובים ברוח לאומי נלהב.

הבה נקוה, שתגיע גם לנו העת אשר „מתינו יקיצו"... ואף־על־פי שאין אנכי הובב ביותר את בעלי התשובות, וביחוד את המהרהרים בתשובה, ולפעמים מוטב לי רשע גמור, העומד ברשעו, ממהרהר בתשובה והושב שכבר יצא ידי חובתו — בכל זאת מחכה אנכי ליום, אשר חברת „כל ישראל חברים" באמת תעשה תשובה, וכמה שאינה נעימה הזקנה, חפץ הייתי להזדקן בשנה אחת ולראות את הדוה"ח של השנה הבאה: איך ובמה התקינה את עצמה ההבר"ה ההיא, שכל־כך כבדתי אותה בילדותי ויש לה שם כל־כך יפה וטוב...

כשנהיה — נראה.

גאות אליו. פעם אחת, כאשר הציק לו מאד בדברים, השיב לו היהודי, שקודם שיהיה בעצמו ברומי העיר ויראה בעיניו את הקטוליות במקורה הראשון, לא יעשה כדבר הזה בשום פנים. וכמה שהשתדל הנוצרי להעבירו על מחשבתו זו, מפני שירא, שמא בהיותו ברומי ויראה בעיניו את כל המעשים „היפים" שנעשים שמה, ישוב ממחשבתו, – כמה שהשתדל, לא עלה הדבר בידו. היהודי באחת: כל זמן שלא יבקר בעצמו את „רומי" לא יחליף את דתו. וכראות „הקטולי" שלא יכול לו, „התיאש" מהמרתו ושוב לא דבר עמו מאומה על הענין הזה.

לימים נודע לו להסוחר הנוצרי, שידידו היהודי נסע לרומי וכבר שב משם. בשמעו כזאת, פג לבו. אם רק היה ברומי, חשב בלבו, וראה את כל הנעשה שמה במקורו הראשון, ודאי לא ימיר את דתו. והשתדל להתרחק מן היהודי, שלא לפגוש אותו, כי בוש להביט בפניו. פעם אחת נזדמן עמו על פי מקרה לפונדק אחד. ומה מאוד השתומם לשמוע מן היהודי, כי היה ברומי ושמה קבל את דתם...

ולא האמין למשמע אזניו. „היתכן – שאל אותו בתמהון – היית ברומי ולא חזרת ממחשבתך? – אין זאת כי אם רומי וכל קדושיה מצאו חן בעיניך, „ורוח הקדש" המרחף שמה, פעל עליך"...

– אף לא במקצת – השיב היהודי – אלא בהיותי עמכם פה, בסביבתכם, והתבוננתי לסדרי חייכם, לעבודתכם, לאומנתכם, ובכלל, לכל המעשים הנעשים אצלכם, אמרתי בלבי: אין זאת, כי בזכות „רומי" אתם חיים וקיימים, כי אתם בעצמכם בודאי שאין לכם כל זכות, ורק רומי מצלי ומגני עליכם. וכאשר באתי ל„רומי" והסתכלתי והתבוננתי לכל המעשים שנעשים שמה, בקודש הקדשים שלכם... ש..ינם עוד גרועים מכם, ואם בכל זאת אתם עדיין חיים וקיימים ולא נהפכתם זה כבר כסדום ועמורה, כראוי לכם – אין זאת שיש איזה כח נסתר המחוה ומקיים אתכם. ובשביל הכח הנסתר הזה קבלתי את אמונתכם...

ואם ישנם בינינו עכשיו מתבוללים, הם נכ־כן רק על פי הכלל הזה: וההתבוללות הזאת אינה מסוכנת כל כך, סוף־סוף בעל נפש, בעל מחשבה מתרחק ממנה...

מה שאין כן התבוללות מרחוק, התבוללות שבכתב, זו היא התבוללות רוחנית אידיאלית. מרחוק הרי אצלם, אצל אומות העולם, ובנדון דידן אצל הצרפתים, הכל כל־כך יפה, כל־כך טוב, כל־כך מתוק. כל כך מושך את הלב. ומתבולל היא היהודי שבאפריקא ושבאסיא הקטנה עם צרפתים, עם הרוח הצרפתי, יותר אולי מאשר היהודי הצרפתי שבצרפת גופא... ואת האסימיליציא הזאת, הרוחנית, האידיאלית נטעה „חברה כל ישראל", ומוסיפה לטעת עוד עתה בבתי־ספריה אשר בארץ הקדם.

מה הם הפירות שיביאו נטיעות כאלה? – המעט מהם כבר ראינו, ומכתבנא, אם נחיה, עוד נזכה לראות.

התבוללות מעשית היא מובנה ונראית ופשוטה מאד: אדם פשוט מתבולל בין שכניו אם טובים ואם רעים; והתבוללות ספרותית, יותר דקה ויותר רוחנית, זו היא התבוללות שבכתב. אדם מתבולל לא את שכניו הקרובים אליו, שנופלים ממנו בהשכלה ובדעת, אבל מתבולל הוא את „הבלתי ידוע" לו, הרחוק ממנו מהלך כמה ימים, ששמע על אדותיו הרבה, קרא את ספריו ומכבד ומוקיר אותו ואת סופריו ואת חכמיו ומרגיש סימפטיה מיוחדה אליו בעצמו, אל סדרי חייו, אל שפתו וספרותו.

כאמור, אין תלמידי האלליאנס מתבוללים את הערביים הגסים, עמי־הארץ, אבל מתבוללים הם את הצרפתים הרחוקים, אף־על־פי שיודעים הם אותם רק בכתב, על פי ספרותם, כמו שהיו אצלנו, לפני דור אחד, בראשית צמיחת ההשכלה הברלינית, מתבוללים אישכנזים, ומתבוללים גמורים, בדעותיהם, אף־על־פי שלא ראו אישכנזי מימיהם... המה התבוללו על ידי הספרות האשכנזית שכל־כך היתה חביבה עליהם... וכמו שישנם עכשו, בימינו, מתבוללים רוסים באמיריקא ואפילו... בארץ־ישראל, אלה החיים „ברוח" ומפרנסים את נשמתם – רק בהספרות הרוסית.

ההתבוללות ההיא, אם אינה מזקת תיכף ומיד בזה הרגע, גדולה בכל זאת הסכנה הנשקפת ממנה; זה הוא המצב הידוע ברפואה בשם: הכשרת המחלה. האדם אינו חולה, היינו, כל סמני מחלה מובהקים לא נכרו בו עדיין, אבל גופו התרופף מאוד ועלול הוא לכל מחלה, או למחלה מיוחדה, ובכל שעה ושעה אפשר לו שיחלה.

האנשים האלה עדין לא התבוללו את עמי הארץ, אבל עלולים הם כבר להתבולל, והלואי שאשקר, סופם להתבולל.

וכאשר אחזה לי אני, ההתבוללות ההיא, היינו התבוללות שבכתב, קשה אולי מההתבוללות הפשוטה, הגסה, ההתבוללות המעשית, ההתבוללות „בסביבה" הסמוכה. מפני שההתבוללות המעשית, ההתבוללות של הסביבה הסמוכה, נתונה לבקרת וזו שבכתב הרחוקה – אינה נתונה לבקרת. רואים אנו את שכנינו בסביבה יום יום, רואים אנו אותם כמו שהם, בצבעם האמתי, בלא כחל, בלא פרכוס ובלא אידיאליזציא. אלא „כלה כמו שהיא", לפעמים, ולפעמים לא רחוקות, בגסות, בנולות, בכעור... ועל צד האמת, הנה מצב כזה אינו מסוגל כלל להתבוללות; ובעל נפש, בעל שכל, איש הרוח, בעל המחשבות, אינו יכול להתבולל את שכניו... ואם יש אשר יתבולל– אין זה אלא על פי ההוכחה של אותו המומר של „בוקצציא".

זוכרים אתם את הספור היפה של „בוקצציא" על דבר מומר אחד מפריז?–

מעשה בשני סוחרים, האחד יהודי והשני קטולי, שגרו בפריז וסחרו יחדו והיו אוהבים טובים זה לזה ומכירים מימים רבים. וקשה היה להנוצרי לראות את חברו ביהדותו והיה מפתה אותו תמיד בדברים, שימיר את דתו. הלז השיב את פניו ולא

המיניסטרים וצירי הממלכות הישונים... אבל דבריהם אינם נשמעים: אמת. לא הם אשמים בדבר. אבל לא נוכל לסלוח להם את שאיפותיהם האסימיליציוניות. וכי שאיפות כאלה ישנן, לכל הפחות היו עד עתה, אין כל ספק. לשוא משתדל מר שליט להוכיח את צדקתו, מפני שלפי דעתו „האסימיליציא מצוירת רק בסביבה קונקרטית, מוחשית, הגורם הראשי של התבוללות היא השפה. ומכיון ששפת הלמודים בבית הספר של החברה אינה שפת המדינה, שפת הסביבה, רק השפה הפרנצית, שאין לה כל שלישה בסביבה, נמצא שאינה מזיקה לנו כללי. כי עם מי יתערבו? עם הערביים שאינם שומעים את לשונם? או עם הצרפתים — שאינם בארץ המזרח!... כך הוא, כך, אבל לא כל כך, כמו שאומרים בארץ־ישראל.

את הערבים לא יתבוללו אף על פי שבשכונתם הם דרים מפני שהם, תלמידי האלליאנס, הנם בעלי קולטורא יותר גבוהה מהם, ואת הצרפתים יתבוללו אף־על־פי שרחוקים הם מהלך ת״ק פרסאות.

— הא כיצד?

הרשוני, חביבי, לספר לכם אנקדוטה פשוטה, ואפשר מעט נסה, אבל מבארת את הענין.

זכורני לפני כמה וכמה שנים, בעת שהייתי עדיין תלמיד הרפואה בחרקוב, נכנסה אשה צעירה אחת להקליניקא בשעת קבלת החולים והתאוננה, כי היא מרגשת בחילות־נפש ומרגשת כאב תחת מפתח הלב ועוד, ובכלל „לא טוב לה״... ובאשר היתה צעירה ויפה ופטפטנית, נכנסו התלמידים עמה בדברים על אודות מחלתה, וספרה להם בין כך את תולדות ימי חייה, כי היא „חיילית״ (солдатка) וזה כשתי שנים אשר בעלה נלקח לצבא ונשלח למדינה רחוקה, ולא ראתה אותו כל העת ההיא, ועזבה את הכפר ובאה לשרת בעיר וכדומה. וכאשר בקרה הפרופיסר מצא בה מחלה אחרת לגמרי, פשוט שהיא מעוברת.

— ואיככה זה, מרתי, שאל אותה אחד השומעים, אפשר כדבר הזה? הלא הגדת שזה שתי שנים אשר...

— אין בכך כלום, הפסיקה היא את דבריו, אין בכך כלום: אנחנו באים תמיד בכתובים עמו, כמעט מדי חדש בחדשו מחליפים אנחנו מכתבים...

אם באמת, נתעברה ההוריה ההיא בכתב על ידי מכתבים, מובן, שלא אוכל לערוב. ההיסטוריא הלא מספרת לנו על דבר „הריון״ עוד יותר „דק״ מזה שבכתב... וההריון הזה, כידוע, תופס מקום גדול בההיסטוריא האנושית ומקום עוד יותר גדול בההיסטוריא שלנו... אבל אם אי אפשר, ובכל אופן קשה מאד, להתעבר בכתב ועל ידי זכתב, אפשר ונקל להתבולל בכתב ועל ידי הכתב.

כי ישנם שני מיני התבוללות, התבוללות מעשית והתבוללות כפרותית, רוחנית,

שממציאה מחזיקה בסוד גדול. ואשכנזי ע"ם אחד התחכם להוציא ספ' בשם: „תמונה של ציפילין, לנתחית, לאבריה, לפ־שיה", נמכרת במחיר חמש מ־קים, רק „לאשכנזים אמתים", שלא יגלו את הסוד, וההמצאה הפשוטה ההיא הצליחה: חמו"ם עשה עסק טוב, הספר נמכר במספר רב. לא מפני שרבים הם „האשכנזים" האמתים", אלא מפני שרבים קופצים לדעת את הסוד; ויודע אנכי רבים מן המבקרים את התערוכה, אשכנזים אמתים, כמוני כמוך, חביבי הקורא. שגם הם הכניסו את „מרקיהם" לאוצר המו"ם הזה. גם הם היו „בעלנים" לדעת את הסוד...

הסוד–הוא ענין גדול, באמונה, בדת, בחיים, בספרות, באומנות ובחברה.

גלו את הסוד, הסירו את הצעיף מכמה וכמה ענינים, השובים מאד לכאורה,– ומיד יפסידו הרבה בערכם.

הנה למשל, חברת כל ישראל חברים. מיום הראשון להוסדה – מעטה תהלה וענני כבוד היו פרושים עליה ומשכה אליה את כל הלבבות ואת כל העינים. מעין יראת הכבוד הרגישו בני עמנו אליה. זכורני, בימי נעורי, ספרו לי, כי בעיר הקרובה נמצא עשיר אחד משכיל שהוא חבר לחברת כל ישראל, ויום טוב היה לי היום הזה כשזכיתי לראות את פני האדון הזה, כאילו ראיתי שר וגדול בישראל. ולא אנכי בלבד, אלא כמעט כל הקהלה שלנו הרגישה רגש הכבוד להחבר של „חברת כל ישראל חברים".

השם הזה בלבד כמה היה שוה? השם הזה באמת מדבר ומגיד הרבה, הרבה... אוהבים ואויבים התחשבו את החברה ההיא, וחשבו אותה לפטרונה של ישראל. שונאינו מזכירים עוד עתה את שמה בחריקת שנים וחושבים אותה לממשלה בתוך ממשלה. אנחנו היהודים יודעים הישב את „הממשלה ההיא" וערכה עתה בימינו...

אבל לפנים גם אנחנו חשבנו ככה. וכמדומה לי שמעולם לא היתה אצלנו חברה פופולירית כזו. וצריך היה שתבוא כל אותה ההנהגה המקולקלת של ראשי החברה ומנהיגיה בכדי להמעיט את דמותה... לאט, לאט נגלה הסוד, כי החברה אינה כלל פטרונה של ישראל, וכי יש אשר היא יותר מזיקה משהיא מועלת... הורם המסך, נפל הצעיף והקורס שלה ירד, ירד והגיע הדבר לידי כך, עד שההלו לחשוד את „פטרונה" של ישראל בכמה וכמה מעשים בלתי יפים, והעיקר, מכל הצדדים מראים עליה באצבע שהיא חברה אסימיליציונית, שבכונה היא מפנה דרך להתבוללות. ואנחנו עוד יכולים לסלוח לה את הולשתה, את רפיונה, את אפיסת כחותיה. יודעים אנחנו, שהגיעו ימים כאלה שלא ברוח יגבר איש רק בחיל ובכח. בוראי עוד עתה על כל צרה שלא תבא, ראשי החברה על פי זכרון קדומים, דופקים את דלתות

ועיד כלי בית שונים,–על כלם חס הוא להשאירם. בכמה מהם קשורים זכרונות של
חיי משפחה; ואם יאמר למכרם האם ימצא קונים? ואם ימצא, ימעיטו את המחיר
עשרת מונים; ובשביל כל אלה נמנעו רבים מנסיעה זו.

מה שאין כן עתה–קורא המשורר בהתלהבות עצומה–בתקופת מסלת הב־זל.
טלטול הדרך הוקל הרבה. והעיקר, כל אחד יכול להוביל אתו את צרור מטלטליו,
מעמיסם במסלת הברזל ישר לארץ ישראל, ובא הוא שמה בעל־הבית מוכן ומזומן.

כמו שתראו, פרספקטיבה משמחת.

אבוי, המשורר דנן, המשורר התמים, לא היה כלל נביא, ולא ראה את הנולד.
המסלה, אמנם, כבר סלולה, מסלות הברזל עוברות בכל תפוצות הגלות. טלטול
הדרך בודאי שהוקל, אבל פכים קטנים עוד עתה מעכבים את הגאולה... ומסלת
הברזל, כמדומה, לי, הועילה עוד יותר לפזר את עמנו, מאשר לקבצו...

ובראותי „בתערוכות האויריות" את אמצעי הנסיעה החדשים עלה בזכרוני
אותו השיר. וכל העת לא עזבני הרעיון הזה: איך נשתמש אנחנו בהאמצעים
ההדשים האלה? הם יועילו לקבוץ גליותינו או אולי עוד יותר לפזורינו בין הגוים? –
איש יהודי ירחף באויר ויתור לו קרן־זוית שעדין פנויה מיהודים–ויקבע שמה
ישיבתו ויעשה לו „פרנסה"... כי נמשלו בני ישראל לעפר הארץ וכוכבי שמים–
כעפר הארץ–ביחס לאומות העולם, כעפר הארץ, פשוטו כמשמעו: מרמס לכל סנדל
גם... וככוכבי השמים–ביחוסם איש לרעהו: מה כוכבי השמים אינם יכולים לדור
במסבה אחת, אלא כל אחד ואחד במרחק הגון מחברו, כך גם בני ישראל... אוהבים
ואויבים משיאים אותם להתרחק מסביבה יהודית, פן חלילה ימשכו עליהם את עיני
השכנים ויקפחו פרנסתם. לפיכך, הן יהידים והן חברות, כל אחד בפני עצמו ובצבור,
משתדלים להפיצנו בין הגוים. והחברות שלמות לסדור האימיגראציא מפזרות את
ישראל בגלווסטון, בברזיליא ועוד. ועם ישראל מתפזר ומתפרד ומתפורר פרודים
פרורים בכל קצוי תבל.

המחשבות האלה עלו בלבי בשעה שעמדתי על ככר התערוכה לראות במחזה
תעופת ה„מגדלים" וה„מונופלנים". אף־על־פי שכל אלה הם לפי שעה, רק הלכתא
למשיחא, לעת עתה כל אותו הענין לא יצא עדיין מבחינת צעצועים, נסיעה של
תינוק לאיזו שעות, ועוד רב הדרך לנסיעה של ישוב ארץ ישראל, וכמדומה לי אני,
שעל הקונגרס הבא עוד אסע במסילת הברזל, ולקונגרס הקולטורי, אם יהיה
בירושלים,–ומן הדין ומן היושר, ומן השכל, כך צריך להיות–עוד אסע באנית
הקיטור. והתשומת לב הקהל להמצאה החדשה ההיא אינה כל־כך מפני התקוות
הנשקפות מזה, וגם לא מפני התועלת שתצא, כמו מפני הסוד, סוד כפול: סוד מצד
הספירה שבה פועלת המכונה דאויר, שהוא מלא בידות–ומפני המכונה בעצמה,

הנאספים ותרועת ההמון – מיד הכיר והבין, כי לא היתה זאת התפעלות של עלית נשמה, של התרוממות הנפש המשכלת, המתפעלת למחזה יה, אלא דוקא התפעלות בדמית שפלה של כח אגרופי חזק, והתרועה – תרועת מלחמה. כל כך הורגלנו בתקופת אספות השלום ברעיון מלחמה, עד שכל מחשבה אחרת לא עלתה אפילו בלבנו למראה המגדלים „המונהגים" המתנשאים ברומו של עולם ולמראה המונופלנים והדופלנים, השטים ומרחפים באויר ומקשקשים בכנפיהם, חלת מחשבות מלחמה: איך ומה תהיה פעולתם במלחמות הבאות, איך יתנגחו באויר „מונהגים" ב„מונהגים" ו„דופלנים" ב„דופלנים" ואיך מגובה של שלש מאות רגל ימטירו פחים ומורפדיות על מחנה האויב ויעשו בה שמות, ואיך יתחכם „האויב" להשיב מכלי התותח פצצות וכדורים, לבקע את „המונהגים" ולהפילם ארצה למשואות. ובאחד ה„פפיליונים" „בתערוכה האוירית" אשר בפרנקפורט כבר הראו „צעצועים" כאלה: „ציפילין" פורח באויר, ומלמטה „משליך כדורים" מושיט את צווארו הארוך להשליך בו את כדוריו ולבקע אותו... האשכנזים האמתים ובלתי אמתים – סתם אשכנזים בימים ההם הגם אמתים – התאנחו למחזה הזה; ותהי רק זאת נחמתם, כי זה וגם זה, היינו בעל „המגדל הפורח" וחתותהני, שהמציא תותח מדויק כזה ונוח לתנועה, שיקלע למטרה מתנועעת ומתנדנדת ולא יחטיא – שניהם, „ציפילין" ו„קרופ", הנם בני ארץ המולדת, בנים נאמנים לה, ולא ימסרו את סודותיהם לעם אחר, והצלחת אשכנז במלחמותיה העתידות – בטוחה וודאית... וכל כך היה הרעיון הזה, של מלחמה, שליט בכל ההמון, עד כי גם אני – הלא תאמינו לי שאינני אשכנזי כלל, ואני רודף שלום עד זבולא בתריתא, מאודיסא עד מסקווא וקלוניא, ומארץ ישראל עד „ארם נהרים"... ואיש מלחמות לא הייתי מנעורי, וזולת „מלחמה בדעותי" לא נלחמתי מעודי, – גם אני נסחפתי בזרם המחשבות האלה.

ועוד מחשבה אחת נקרה במחי: איך נשתמש אנחנו בהמצאה זו, האם תועיל לקבוץ או לפזור גליות? –

זכורני, בימי ילדותי שמעתי „שיר עם" על דבר מסלת הברזל ותועלתה. המשורר, שבודאי לא היה ציוני במושגנו אנחנו, התפעל מאד מההמצאה ההיא, אשר תועיל הרבה ל„הכשרת הישוב". אני זוכר בפרטות את הפזמון הזה, תכנו אמנם היה כך: עד עתה קשה היתה הנסיעה לארץ ישראל, קשה היה טלטול הדרך ועוד יותר קשה היה לאיש יהודי להשאיר הפציו ומטלטליו, שכל כך הורגל בהם.

כרים, כסתות, מטות, מנורות,
פכים, מחבת, אלפס, קדרות,
קערות, מזלגות, דודים, כפות,
ספסלים, שולחנות, ארגזים, ספות

האמינו, כי שיטה כזו תוכל להתפשט, ועל פי השכל כך צריך היה להיות. אלא שלא „השכל" שולט בעולם, אלא הדמיון והסוד... ולאו דוקא המשיחיות, אלא כמה וכמה תנועות אחרות, ובמושג ידוע גם החסידות, שגם היא זכתה לכבוד בספרותנו בתקופה האחרונה, מקורה גם כן באהבת הסוד.

עוד הפעם, לא התלמוד עם הלכותיו היבשות דחה את ההמון, אלא דוקא המאור שבתורה, „בירור היהדות" דחה אותם.

הגיעו בעצמכם: את סדור התפלות צריך היה להבין, פרק משניות ללמוד, דף גמרא להסביר, ואפילו לקושית התוספות צריך היה למצוא תירוץ, אין עם הארץ חסיד, ואין בור ירא חטא... צריך היה ללמוד ולהבין. הכל היה ברור ומפורש ומבואר, לא נשאר מקום כלל לסודות.

ובאו כאלה שהתהילו עוד הפעם לדרוש בסודות וברמזים על דבר אבא ואימא וספירות וצנורות והשפעה... ואין כל פלא שנמשך ההמון אחריהם. וכמו לפנים, דוקא – מפני שלא הבין אותם... ועכשו כבר באים תלמידי חכמים ומבארים את השכל שבחסידות.. כי אחרי המעשה נקל למצוא את השכל, כידוע.

ומר ציטלין, הגדול שבחבורת אלה, המבקשים את השכל של החסידות אחרי המעשה, כותב, כפי שמפרסמים בעלי הספרות, „ספר מדעי בשלשה חלקים, כולל ומקיף את החסידות לשיטותיה וזרמיה". וכשם שלא הייתי מיעץ להיה פירי וקוק לגלות את הציר הצפוני, כך לא הייתי מיעץ גם למר צייטלין לכתוב את הספר הזה. כמדומה לי שתועלת מרובה לא יביא להסידות, כי אם נתחבבה החסידות על המנים ידועים, הרי אין זאת אלא מפני שמעוטפה היא במעטה־הסוד. אוהבים בני אדם לחשוב, שתחת הצעיף נמצא „איזה דבר" מלא חן ונמשכים אחריו, ונגררים אחריו – הנה להם בפנטזיותם. וכי יסירו את הצעיף, מי יודע מה ימצאו. ומי יודע, אולי גם השמים כל כך חשובים אצלנו, רק מאשר רחוקים הם מאתנו וטרם הספיקו להסתכל בהם כדבעי, והצעד הראשון שיעשה איזה „ראיט" או „ציפילין" במלכות שמים – יהיה אתחלתא דסיפא. הפחד הזה, אמנם, לעת עתה פחד שוא הוא, יראים ושלמים, הדואגים תמיד לשלמא דקודשא בריך הוא שמא הלילה יגרעו מכבודו או שיגרמו לו איזה היזק, יכולים לישון במנוחה. בני אדם, כנראה עדיין רחוקים מהסתכלות זו. „הנשרים המודרנים" לא ישאו עיניהם השמימה לבקש את ה' בהיכלו, אלא מורידים אותן דוקא למטה, לבקש אוכל, מרעה, ריוח, מיליונים, וישתמשו בהמצאותיהם לא לשם הסתכלות אלא לשם עסק וריוח. ולא היתה עדיין המצאה אחת גדולה והשובה, כמו זו של התעופה באויר, הגדולה, אולי, והחשובה שבכל ההמצאות, שמתחלת יצירתה כל כך נתגשמה ונתחללה בטומאת זרות של חולי־הולין. ומי שראה את המגדלים ...פורחים באויר, את „המונהגים" עם מנהיגיהם, ומי שהתבונן אל התפעלות

את כל כדור הארץ עם שני ציריו: הצפוני והדרומי יהדיו, אם אתן לכם מחיר אפילו את „המניות של החברות הספרותיות" שלנו...

ולא רק אני, שבתור ציוני ו„חובב־ציון" הנני מעט מפונק ורגיל בארץ זבת חלב ודבש, בארץ אשר לא יחסר כל בה, אלא אפילו הארצים שלנו, אשר, כידוע, אינם אסטניסים גדולים, ואינם מקפידים בדבר, ואדמות חול ושדמות ציה וצחיחי סלע – גם כן סחורה להם, ואילו בא אליהם איזה „לייטנאנט פירי" אשתקד והציע להם את „הציר הצפוני", היו מקבלים אותו בזרועות פתוחות והיו מרעישים שמים וארץ על דבר האוטונומיה העתידה ושבח הטיריטוריה החדשה, ותוקף האדירים שהבטיחו להם עזרתם, ורב עשרם... עכשו גם הם לא יסכימו. מפני שגם הם בני אדם כמוני, „בשר־ודם" פשוטים ומדרך בני אדם לאהוב את הכמוס, את הנעלם, את הסוד.

המשיחיות, שכל כך מרבים להזכיר אותה בספרותנו בשנים האחרונות, נתפשטה בין הבריות ביהוד בגלל סודותיה. התחילה, כידוע, בסוד, בסוד הלידה, נמשכה בסוד, ונגמרה בסוד... וסודותיה אלה, לא מעלותיה ויתרונותיה, עמדו לה שהתפשטה בעולם. דת היהדות היתה גלויה למדי, נראית למדי, פתוחה למדי: תורתם של ישראל נתבטאה בברור גמור, בלא סודות ובלא רמזים. המצוות היו מפורשות, הכל היה ברור ומפורש. לא י"ה גזירות, שהיו יותר גזירות של פוליטיקא משהיו של דת, ובודאי היו בעתן ובמקומן, לא המצוות והמעשים, לא הגדרים והסיגים דחו את העמים בעתם מקבלת היהדות, כמו שחפצים להוכיח לנו כמה מן הסופרים, אלא דוקא המאור שביהדות, מ א ו ר פשוטו כמשמעו, דחה אותם; היהדות היתה אז „מוארה" ביותר, כל קרן זוית השכה לא היתה בה, הכל היה נראה, גלה ומובן; ומכיון שבא האחד והתחיל לדבר בסודות וברמזים, בדמיונות ובמשלים על דבר מלכות שמים והאב שבשמים וכדומה, נמשך ההמון אחריו. נמשך, דוקא – מפני שדבריו לא היו ברורים; מפני שלא הבין אותם...

וכן הוא לעולם. קחו את ספר ההיסטוריא בידיכם, התבוננו ותראו, שרק לעתים רחוקות מאד מצאו „המהות הצלולים", בעלי „השכל הישר" תלמידים מקשיבים לדעותיהם; ואם מצאו – רק מעטים היו במספרם. תחת אשר בעלי הסוד מצאו מיד המון תלמידים שנמשכו אחריהם, וכל מי שהרבה בסודות וברמזים הרי משך אחריו את ההמון ביותר. ורק אחרי כן, כאשר המעשה כבר נעשה, באים „בעלי מוחות" ומשתדלים למצא את „השכל" שבתגועה, כאילו היה איזה שכל בדבר; וכמובן, אם מבקשים -- מוצאים, כי „אחרי המעשה" נקל למצא את השכל...

ומאמין אנכי, שאז, בראשית צמיחת „המשיחיות", לא שמו „בעלי השכל" שבנו, המהות הגדולים והצלולים באמת, את לבם כלל לדבר הזה, מפני שגם לא

XLII.

ובכן, כבר גלו גם את הציר הצפוני.

והעולם הפסיד בפעם אחת חלק מערכו וחשיבותו וירד מגדולתו, לכל הפחות, עשר מעלות.

גם בלאו הכי, גם לפנים, ידענו, כי „סדנא דארעא חד הוא", „וישם הטוב, באשר אנחנו אינגו", אבל חלום חלמנו תמיד על דבר איים בודדים, על דבר פנות נסתרות, שעין לא ראתה אותם ולא דרכה בהם רגל אנוש; ושמה, בפנות הנסתרות האלה, עדיין יש מקום לנאנחים ונדכאים, לדוויים וסחופים ולכל אלה שצר להם המקום במקומות הישוב.

וההלומות האלה על דבר הפנות הנסתרות ההן הלא הם הנם „מלח העולם", התבלין הנותן טעם ושבח בקדרת החיים. ומה הוה לעמק העכור הזה בלתם?

ובאו פתאום שני מופקרים, שהפקירו את עצמם והשליכו את חייהם מנגד, ללכת לנוע בערבות שלג, בין הררי קרח, על פני תהום במרחבי צפון כבדי... לבטל את כל חלומותינו, בכדי להוכיח לנו בעליל, שסדנא דארעא חד הוא.

כמדומה לכם, כדאי היה כל העמל והטורח הזה, כדאי...

אם באמת הגיעו בדיוק לציר הצפוני ועמדו במעלת התשעים, או הלילה האסירו מעט, כשעור תחום שבת, לא איכפת לי כלל. העיקר שגוף האדמה נתגלה ונחפש בכל הקיפו.

ועומדת היא הארץ לפנינו גלויה ופשוטה, ערומה והשופה... ורואים אנחנו אותה כמו שהיא, עם מחסוריה ומומיה הנסתרים, מן הקצה אל הקצה, מציר הצפוני עד הציר הדרומי, אין אבר אחד נעלם אין נקודה נסתרה, הכל גלוי והשוף עד לכאב עינים, עד לכאב לב.

והס לי על „הכדור" האומלל שלנו, שכך הגיע לו. זה לא כבר היה „הקורט" שלו עומד כל כך איתן, כל כך תקיף, ואיתני התבל הטריחו את עצמם טרחה גדולה וטלטלו את עצמם טלטול קשה ומסוכן, כדי להתאסף ולהתיעץ על דבר חלוקתו.

וסברא חזקה היא, שבכל טלטולם עדין לא התפשרו, וכל אחד מהם לא הפין לותר אפילו כמלא השעל; ועכשו, אדרבא נסו נא להציע לבן אדם פיסת במיני

מלמל בשפתיו, שיתן גם הוא - כתבו גם אותו שני מיליונים! - ששון מבומבי רמז גם הוא, שבאם יחסר איזה סכום ישול גם הוא חלק - כתבו גם אותו מיליון! - ומי עוד? - ונזכר האחד, שבפאריז יש בנקיר עברי עשיר - בודאי יתן גם הוא - כתבו גם אותו! מכר השני, שבאנטווירפין גם־כן יש מיליוניר יהודי ומסתמא „גם הוא לא יהיה חזיר' ויתן - סופר, העלה בחשבון גם אותו! -. וכך מעבירים טובי הארציים בזכרונם את כל עשירי ישראל, כל אחד באשר הוא, ומביאים אותם בחשבון. עורכים את התקציב של „ההוצאות וההכנסות' ומעבירים קו - והנה השורה האחרונה עולה יפה. התקציב ערוך ומסודר: כך וכך הוצאות ולעומתן כך וכך הכנסות. נמצא שהחשבון עולה יפה: ההוצאות מתאימות אל ההכנסות. - „מה שצריך היה להוכיח' . . .

ועל סמך של חשבונות כאלה „עושים היסטוריה' . . .

ואין אני יודע על מה להתפלא יותר: אם על תמימותם של האנשים האלה, המגיעה עד לילדות, שכך ה„היסטוריה נעשית' - ההיסטוריה של עם עתיק וגדול - או על אמונתם הנפרזה בנדבת־לבם של „אדירינו' ובתבתם היתירה לתחית עמנו, - אמונה, שהיא מגיעה עד לידי... שטות. אנו רואים מיד, שיש לנו כאן עסק ב"ה עם יהודים אמתיים, יהודים כדבעי, מאמינים בני מאמינים, מאמינים בכל הבטחת־הבל של איזה עשיר מפורסם, ויהודים האוהבים לדבר לשם הדבור עצמו וכדי „לעשות רעש'. ידעו נא הגויים, שאנו אומרים להושיב את מיסופוטאמיה. ידעו ויתפקעו!

ובאמת אומר לכם, חביבי, שגם הארציים שלנו זקוקים הם לנרתיק. אם יתכנסו מעט לנרתיקם ויעשו בהשאי מה שהתחילו לעשות, כלומר, יעסקו בסדור האמיגראציה לגאלוויסטון, אפשר שישיגו איזה דבר ויצליחו במעשה הזה, שכמובן אין לו שום יחס אל „מדינת־היהודים' ואין לו צורך בתנועה שלמה. אבל אם יצאו מנרתיקם זה ו„יופיעו' על אפקה של ארם־נהרים עם כל תכניותיהם, „מיליוניהם" הדמיוניים וגוזמאותיהם המשונות, יעוררו צחוק קל מצד אחד ותרעומת וקטרוג על עצמם ועל הציונים כאחד מצד שני, ובידם לא יעלה כלום.

ול„חכמה' גדולה היה נחשב להם, איפוא, אילו היו מסתתרים מעט בנרתיקם...

ולא רק הם, אלא גם אנחנו, הציונים, צריכים ל„חכמה' זו: למעט בדברים, בפראזות, ברעש ובשאון, ולהרבות במעשים בחשאי, בחשאי...

הסד גדול היו עושים בזה עם הציוניות משאת־נפשם...

וחסד גדול היה עושה גם הקדוש־ברוך־הוא עם בריותיו אילו היה מכניס גם הוא את חמתו לנרתיקה, כי השפיעה עלינו בימים האחרונים רוב טובה, שקשה עלינו לקבלה.

הוי, נמוגים אנחנו מרוב טובה, מרוב דברים, מרוב הבטחות.

נמוגים אנחנו, נמוגים!

שער) לימות החורף. ובל התנצליותי, שהתנצלתי בימים הרעים, בפרנסה המרה בשק־העתים, לא הועילו כלום. עד עתה, כל עוד שהיתה יוצאה אותי בתבת הציוניים הקבצנים שלי, שכל היום הם מדברים על שקלים, על פרוטות, ושמקוים בעל־הון כשעולה בידם להשיג נדבה של רובלים אחדים ואין קץ לאשרם כשעולה בידם להשיג „מאה שלמה" להקרן הלאומית, – היתה מבינה את ערך הכסף והיתה מסתפקת בפרוה הישנה, שנתנו לה אבותיה נדוניה לימי־כלולותיה. פרוה זו, אמנם כבר נתגוונה מרוב שנים ובמקומות אחדים כבר נקרחו ונשרו שערותיה. אבל אין בכך כלום, עוד אפשר להשתמש בה בקושי; וה פלוגית שלי הבינה, שאין להוציא עכשיו עשרות רובלים לפרוה חדשה, כי סכום זה גדול הוא וצריך להסתפק לעת־עתה בפרוה הישנה. ואולם עכשיו, אחרי הבשורות החדשות, שנתה את דעתה לגמרי. אומללה, העושר הרב בלבל את מחה. היא באחת: מכיון שיש כסף כל כך הרבה במשפחה אפשר להשיג וצריך להשיג כסף גם לפרוה חדשה. במקום שיש כל־כך הרבה מיליונים ימצאו עוד איזו מאות.

לך ודבר עם „יהודית פתיה" והסבר לה, שה„אוצרות" הללו הם רק בכתב, ואפילו לא בכתב אלא במהשבה, ולא במחשבה של בעלי האוצרות, אלא של איזו בעלי־מהות נלהבים, ושבכל המיליונים האלה לא תקנה אפילו כפתורים לפרוה... לך והסבר לה דבר זה! היא, כארצית נאמנה (המיליונים בלבלו את מחה והיא נעשתה ארצית נלהבת), מאמנת בכמו אלה.

והלא יש רבים כמותה.

למשל: סופרו של עתון אחד, שהיה, כנראה, גם ציר האסיפה ונכנס לפני ולפנים (האסיפה היתה ב„סודי־סודות", סודות של יהודים, כמובן), אמר בפירוש: „על האמצעים לקולוניזאציה זו אין אנחנו מדברים כלל, המיליונים הדרושים ימצאו..."

ועד עתה לא ידעתי כלל, ש„אנחנו" כל־כך עשירים, שיש ממון כל־כך הרבה במשפחתנו. הארציים יגלו לנו את הסוד, שיש כסף לישראל, כסף רב. ומה שחשוב ביותר: האוצרות פתוחים, הרחב כיסך ומלאהו!

ובכן הרי מדינה, הרי מיליונים לישובה – ומה לנו עוד?

Herz, was wist du noch?—

כשאנכי לעצמי מתאר אני לי את דבר־המיליונים כך: יושבים להם ראשי העסקנים הארציים, יהודים מעולים, שרוצים באמת ובכל לבם בהתגשמות־רעיונם, יושבים הם להם אל שולחן הכתיבה, מפת ארם־נהרים פרושה לפניהם והשבונותיו של ווילקוקס בידיהם, חושבים וסופרים ומעלים ספרות ומספרים – ורואים, שהתגשמות הרעיון עלה לסכום עצום מאד. והכסף מאין ימצא? – והנה יעקב שיף (הוי, יעקב שיף!) הבטיח, שבאם יצליח הדבר יתן מליון כתבו את המליון הזה! – רוטשילד הלונדוני

את בתו הבכירה ורכת־העינים תחת הצעירה היפיפיה – אינו מוכיח עדיין כלום. כי מי לא היה עושה כך? – היך, שאפילו הרב דמתא לא היה טוב ממנו. ואחר־כך, אחרי החתונה, רצה לבן לרמות מעט את יעקב בנדוניא: הבטיח לו לפני החתונה הררי־זהב, מזונות על שולחנו ועקודים, נקודים וברודים, וכסבור היה, שהבחור ה„תם" ידשה להונות את עצמו; ואולם הבחור ה„תם", ככל בחורי הישיבה שנכנסים למסחר, נמצא מוכשר לאותו דבר: „ראש־הגמרא" הבין מיד את העסק ולא נתפס בערמומיתו של חותנו. אפשר שבלבו פנימה היה לבן שבע־נחת מחתנו זה, שיצא ממנו „איש באנשים" – מה שלא פלל: ב"ה הצליח ב„הבחור העני" שלו, ב"ה בנותיו אינן מתחרטות ויש להן במה להתפרנס; ואפשר שגם השתבח בעיר, לפני מכיריו, ב„המציאה", שהקרה ה' לפניו. אבל בניו הגדולים צרה עינם בניסם, שבא בלא פרוטה לביתם ומשלהם עשה את כל החיל הזה ועתה הוא מתיחסן, מתפאר, מתגאה. והלכך הסיתו את לבן לשוב ולקחת ממנו את רכושו; ולבן נסה לרמות את יעקב, וכשלא עלה הדבר בידו גם־כן לא „יצא מכליו": נראה, שכל הענין הזה היה רק „לפנים", למראית־עין, כדי לצאת ידי חובתו נגד בניו הגדולים... ואם אולי היתה איזו עולה מצדו של לבן, גם־כן יש לסלוח לו, שהרי הוא היה אביה של רחל, חביבת ההיסטוריה שלנו...

כללו של דבר: אין לי תרעומות על ארם־נהרים, ובכל אופן חושב אני, שהפעם יתקיים הדבר בלא „רמאותו של לבן"... חושד אני את המתעסקים בדבר בפשטות משונה, בתמימות נפרזה, תמימות שמגיעה לידי ילדות... אבל ברמאות ובערמומית אין אני חושד אותם כלל.

ובפשטות ובתמימות אי־אפשר שלא „לחשוד" אותם. קורא אני דין־וחשבון מאסיפותיהם ומתפלא ומשתומם אני על הילדות, שיש באנשים הטובים האלה. הם מדברים על מיליונים, עשרות מיליונים, מאות מיליונים כאילו היה מדברים על איזה דבר קטן ופחות שאינו כדאי לעמוד עליו הרבה. הם מפזרים מיליונים לכל צד בפזרנות משונה: צריך להדש את ההשקאה (אירינאציה) העתיקה של אשור ובבל והדבר יעלה בשמונים מיליון – ומה בכך? יעקב שיף וחבריו יתנו; יהא צריך עוד בכמה עשרות מיליונים – גם אלה ימצאו ב"ה. יש להם רשימה שלמה של גבירים אדירים, – ומיליונים אחדים בינם ובין יעקב שיף, למשל, או מיליונר אחר מה הם? ממש „כלא נחשבו".

והידיעה ע"ד הצורך במיליונים והאפשרות להשיגם כל־כך בנקל נתפשטה בעתונים הז'רתוניים – ונדמה לי אי־נעימות. כי ה„פלונית" שלי, שתחיה, שוה כמה המירה את ה„צאיטה וראינה" הישן בספורים שבעתונים הז'רתוניים, מכיון שנתפרסמה בשורה זו על־דבר המיליונים, אורו עיניה והתחילה ממש לתבוע בפה־פרוזה (אדרת־

שעתה היה מקום לתקוה ביותר. לא זו כוונתי בזה. העיקר הוא, שתקוותינו נתבטאו כל־כך בקולי־קולות עד שעוררו רעש וקטרוג. נניח, שאין בכך כלום. לא מפני אחרים ממנהלי־הפוליטיקה שבקושטא היום אנו חיים ולא מפני איזו קטרונים מאיזה צד שיבואו נשוב מרעיוננו. תקוותינו הן יותר בריאות, יותר חזקות ויותר קיימות מכל זרמי הפוליטיקה... אבל הדבר הלא ראוי לתשומת לב והוא מסמן את עמנו. כל מה שאנחנו חושבים וחולמים, חושבים אנחנו בקול רם וחולמים אנו בהקיץ, והכל יודעים, מה אנו חולמים ומתי אנו חולמים – ואיך אנו חולמים...

הלוך הלכו הארציים לבקש להם ארץ. ולא לגנאי, חלילה, אני מכוין בדברי אלה. „שמא מלתא הוא", חביבי, שמא גרים, שמא מחייב. אפשר שלא היו מבקשים כלל, אבל מכיון שהם נקראים ארציים הלא מחויבים הם לבקש להם ארץ. בדקו בכל ארבע פנות־העולם – ולא מצאו. בדקו בסביבות ארץ־ישראל – ומצאו את מיסופוטאמיה, כלומר את ארם־נהרים העתיקה, הידועה לנו מכתבי־הקודש.

וגם בזה אין לי תרעומות עליהם. אדרבא, ארץ זו היא במקצת גם חביבה עלי מפני הזכרונות ההיסטוריים הקשורים בה. אף־על־פי שהאנשים ההיסטוריים, שהופיעו ראשונה ב„טיריטוריה" זו, תרח ולבן, אינם סימפתיים ביותר. על־אודות תרח כמעט שאין אנו יודעים כלום, אבל ממהלך הכתובים נראה, שלא היה אדם חשוב ביותר. על־אודותיו יסופר, שביתו היה מלא אלילים שונים והוא היה עובד את כולם ביחד; ואדם שהוא מסוגל לעבוד כמה וכמה עבודות־זרות בפעם אחת אינו מן הסימפתיים ביותר. אבל בכל „ההוותו" – הלא היה אבי אברהם ו„ברא מזכה אבא". מי שיש לו בן כאברהם, אפילו אם הוא בעצמו „תרח", מוחלים לו הרבה. בודאי סבל תרח לא מעט מבנו זה ובודאי היתה לו עגמת־נפש הרבה מהנהגתו המוזרה של אברהם. אני משער את הרעש, שהיה באור־כשדים כשנודע בעיר ה„סקאנדאל" המפורסם, כי „אברהמ'לע", הבן־היקיר של־תרח, שבר את האלילים. הכל רמזו עליו באצבעותיהם: בנו של תרח יצא לתרבות רעה! בנו של תרח כופר בעיקר! בנו של תרח מהרס, מחבל... יתלה, ייהרג, יסקל!... ותהום כל העיר: בנו של תרח, בנו של תרח!... ותרח האומלל נשא את כאבו בלבו. כי מה יעשה אבי זקן, עובד־אלילים נאמן, בעל־הבית הגון, כבנו שיצא לתרבות רעה ונתפקר – וכי ידע? – אולי זוהי אחת מן הסבות, שלעת זקנתו הוכרח תרח לעזוב את עיר מולדתו עם אליליו, שכל־כך היו קרובים לו וחביבים עליו, ולנוע אל ארץ אחרת – ובשביל זה בלבד כדאי הוא שנסלח לו את „תרחותו". ולבן – כבר אמרתי במקום אחר: שגם הריפוטאציה שלו כתור רמאי „נפוחה" היא. באמת היה בעל־בית הגון והשוב בעירו, ובשעשה משתה לחתונת בתו הזמין את כל אנשי־העיר והם באו לכבדו, וגם שרמה את יעקב בחור־הישיבה ששמש בבית־מדרשו של שם ועבר – ונתן לו

הנה הושב, למשל, יהודי לעלות לארץ־ישראל כדי לקנות לו טם אחוזת־נחלה. מחשבה טובה בודאי, טובה מצדי־צדדים. ראשית, למה־זה באמת לא יעלה יהודי, לכל הפחות, פעם אחת בימי חייו לארץ־אבותיו כדי לראות את ארץ־בניו? ושנית, הדבר טוב אף בפני עצמו. אם יעלה ויקנה אחוזה, ובאנק קרקעי הלא עדיין אינו – ולפי מצב הרוחות עתה ב„ספירותנו" ה' יודע מתי יהיה – ואין מקום למשכן את האחוזה, וממילא תשאר אצלו, ואיך שיהיו העסקים בארצות־הגלות – האחוזה תשאר ברשותו ותהיה לו לפלטה ביום רע, על כל צרה ושמיטת־כספים שלא תבוא. מחשבה טובה בודאי. ואולם זוהי הרעה, שעוד קודם שיצא מביתו, קודם שעלה לארץ־ישראל וקודם שקנה את הנחלה – כבר הכריזו עליו בארץ־ישראל גופה, עליו ועל קניותיו – ומחיר הנחלאות עלה. ואם יעלה לארץ, ואם יקנה – עדיין שאלה היא זו. כי בינתים – השטן מקטרג בשעת הסכנה, כידוע – עברה איזו רוח רעה על אשתו ונעשתה בעלת „עצבים" משונים וזקוקה היא ל־רפאים ומעכבתו; או בעלי־חובותיו שמטו את הרגל והעסקים נתקלקלו; או בתו צופה לחתן וה„ענין" מתקרב לידי גמר; או אפילו דבר קטן מזה – בנו נתקל באיזו בחינות והוא זקוק לבחינות הדשות... רבונו של עולם, כמה וכמה מכשולים ומעצורים יש ליהודי קודם שהוא עולה לארץ־ישראל, ומי ימנה ומי יספור אותם?! – ואם כבר התגבר בעזרת השם על כל המכשולים וכבר עלה וכבר בא – כמה וכמה עכובים ומעצורים יש לקניותיו! – או יש לו השק לגנים ונטיעות בשעה שיש לקנות דוקא אדמת־זריעה; או הוא רוצה באדמת־זריעה בשעה שגנים ופרדסים מצויים בשוק; או הוא אומר לקנות כברת־ארץ גדולה במקח השוה, הרחק מן העיר, ממקומות הישוב, בשעה שמציעים נהלאות בסביבות הקולוניות ובמחיר גבוה, או, להפך, הוא אינו חס על ממונו והוא רוצה לזכות במקחו דוקא במקום הישוב, וכמו להכעיס אפשר להשיג קרקעות רק במחיר הזול, אבל ברחוק מקום מעט. כאלה וכאלה יש עכובים שמונעים מן הקניות... והדבר מובן. אצלנו הוא תמיד הדבר כך: מה שרוצים אין להשיג ומה שיש להשיג – אין רוצים, כידוע... ואם ראית מאה, שאומרים לעלות לארץ־ישראל, דע לך, שאולי רק עשרה מהם יעלו, ועשרה שעלו – אפשר שאחד מהם יזכה באיזה מקח, ושאר הבאים כמו שבאו כן ישובו וכלום לא יעלה בידיהם. ואם הדבר כן, הלא אפשר היה להמתין בהכרזה עד שאלה המעטים יעלו ויבואו ויקנו, ולא להכריז ולתקוע בכל השופרות ולהעלות את השער... אבל מטבע היהודי הוא שאינו יכול לשתוק: צריך הוא לדבר, להכריז ולהריע, כי אין סודות אצלנו.

היתה איזו הרוחה בטורקיה ובני־ישראל התחילו לקוות לטוב. העם „אסיר־התקוה" הלא מקוה הוא תמיד. קוה לשולטן הקודם ומקוה עתה להדש. אפשר

שהורשים מן היהודי. ושנית, הגויים יודעים להסתיר את סודם ואנחנו אין אנו יודעים להסתיר כלום: היהודי תמיד צף הוא מלמעלה כשמן על פני המים, וסוף פרובוקאטור יהודי – להגלות.

כי על־צד האמת אין אנו על־פי תכונתנו מסוגלים כלל למלאכה זו של „פרובוקאטוריה". הפרובוקאטור צריך להיות, כמו שטבע הענין מחייב, קודם־כל ולפני־כל בעל סוד משונה, ממש בבחינת „לבא לפומיה לא גליא"; והיהודי מטבעו אינו מסוגל לכך. איזה דם מיוחד נוזל בעורקנו, שמושך אותנו החוצה, איזו תאוה מיוחדת, איזה כשרון מיוחד להתראות יש בנו. עוד קודם שהחשב היהודי איזו מחשבה לפרטיה – והוא כבר מפרסם אותה ברבים. ובתכונה כזו, הלא תודו, אין להיות פרובוקאטור. ואם מצלצלים בכל הפעמונים על הפרובוקאטורים היהודים, ואם, לצערנו, יצא לנו שם בכל הארץ, שמסוגלים אנו ל„מלאכה" זו, אין זה לא לפי מעשינו ולא לפי כשרונותינו. ומוחלים אנו על ה„כבוד" הזה שבאמת שייך הוא כולו להם, לאומות־העולם, שכבר השתלמו בו מדורי־דורות... הורדוס „הגדול" שלנו למד „ענין" זה גם־כן מהם – ממלכיהם' נסיכיהם, שריהם, דוכסיהם וחצרותיהם... לא אנחנו עשינו „היסטוריה" זו, אלא הם, לא אנחנו זבלנו את השדות האלה, אלא הם... יקחו להם את אשר להם. מה שמגיע להם בצדק על־פי משפט הירושה... אצלנו „מלאכה" זו חדשה היא. ואני מקוה, שלא תתקיים בתוכנו לאורך־ימים. כי, כמו שאמרתי, על פי תכונתנו אין אנו מסוגלים לה, אין זה מטבענו... ואם אף־על־פי־כן מוצאים אנו איזו יהודים בספירה זו, הם יוצאים מן הכלל, ש„מאנסים את טבעם". כשם ש„הגזלן היהודי" הולך ועושה אכספרופריאציות ומתיש הוא בעצמו נועל־נפש למעשיו, כך הוא גם הפרובוקאטור היהודי. אנשים כאלה הם יוצאים מן הכלל, ואין להביא ראיה מהם, שהרי „אין משפחה בלא בעל־מום".

על־פי טבעו ותכונתו אין יהודי גזלן, מפני שאינו סובל שפיכות־דמים ואין יהודי פרובוקאטור, מפני שאינו בעל־סוד. מוכרח הוא לפעמים לשמור את סודו מרגיש הוא איזו מועקה בנפשו והוא הולך ומכריז בראש כל חוצות: להוי ידוע לכם, רבותי, שיש לי סוד, סוד גדול וכמוס' שאיני יכול, שאיני רשאי לגלות לכם... להוי ידוע לכם דבר זה! – והוא מדבר כל־כך הרבה על־דבר „סודו, שאינו רשאי לגלותו", – עד שמעצמו הוא מתגלה...

ותכונה זו מיוחדת היא לנו והיא מתגלית בחיינו הפרטיים ועוד יותר – בחיינו הצבוריים. מה שיהודי חושב – מיד היא מגלה לאומות העולם סביבו. שמא תאמרו: משום דילטוריא? – חלילה! פשוט, מפני הפטפטנות מפני שהיהודי אינו יכול להסתיר את סודו. מרגיש היא איזו מועקה בנפשו. כמשא כבד היכן סודו על לבו – ידבר וירוח לו. והולך הוא ומדבר, ומפרסם, ומצלצל בפעמונים.

להיות בעל־כשרון נדול ביותר: דילטוריא פשוטה על אחד מחבריו, מסירה רגילה על אחד מאוהביו הגאמנים – וכבר עלה לגדולה, וזכה לשם, והשיג אותות־כבוד, וקבל משרה הגונה, והוא עומד במדרגה גבוהה, והריהו מיוחס; אבל עם יהודי אומלל מדקדקים, עמו מחמירים. מבקשים ממנו גדולות ונפלאות; המצא לה להבולשת דוקא איזה שמשון הגבור, שאין לתפסו בכף העלה לה בחכה איזה לויתן, הפל ברשתה את הארי שבחבורה; ואם לאו – הרי אתה יהודי מצורע, יהודי נבל, ולא יותר. ובשביל כך מוכרחים היו האומללים האלה ליבש את מוחותיהם ולהמציא שיטה שלמה של מסירות וזרינות והתנקשות ולשחק את השחוק הכפול והמסוכן הזה. ואחרי כל אלה מה עלה להם בעמלם? מי לנו גדול מאזב, ש„מלאכה" אחת משלו כבר היה בה די למיוחם מאומות־העולם להבטיחו באחריות לכל ימי־חייו, אותו ואת בניו ואת בני בניו; והיכן הם – שואל אני אתכם – אותות־הכבוד של אזב? היכן הן ה„אפוליטות" שלו? – שערו בנפשכם את אזב זה בתור אחד משלהם – על איזו מדרגה היה עומד עכשיו. אבל מכיון שלא נודרז בהמרתו – לא זכה לכלום. את היהודי פוטרים תמיד ב„שהיי" ו„פהיי". לאזב השליכו כלכלב איזו פירורים, כי מה הן איזו עשרות אלפים רובל בענינים כאלה, אם לא פירורים, כאומר: יהיו לך, יהודי נבזה, הלף „פרובוקאטוריתך" ; לך והחנק בכסף זה ויחנקו בו גם כל בני משפחתך היהודים... לאותות־כבוד ולהתקבלות בחברה הגבוהה לא זכה אזב היהודי הבלתי־מומר... הארטינג, שנודרז בהמרתו ואחרי שצעד את צעדיו הראשונים מהר להזות על עצמו את „המים הטהורים והמטהרים", היה מיוחס יותר גדול מאזב רבו, ומלבד שבא יותר על שכרו, עוד השיג תארי־כבוד שונים. אבל גם הוא סבל על־ידי „יהדותו". בכמה יגיעות יגע האומלל הזה להשיג את ה„יועץ המדיני", כמה השתדלות השתדל, כמה טרחות טרח – לשוא, לא השיגו. וחבריו משלהם בודאי מתענגים זה כבר על הכנוי „אכסצילנץ", כבר השיגו את „היועץ המדיני" ואולי עוד יותר...

כמו שתראו, ל„אומללים" כאלה היהדות היא בודאי אסון. אסון מצד היחס החיצוני אל הנולדים בה ועוד יותר מפאת מהותה ותכונתה: היהודי צף תמיד מלמעלה כשמן על פני המים – צף מלמעלה ונתפס ביד.

כי הלא תמימות היא, ואולי יותר מתמימות, להשוב, שכל הפרובוקאציה מתקיימת רק ביהודים... בודאי יש, לצערנו, גם יהודים, ב„חברה יפה" זו, אלא שבטוח אנכי, כי מספרם אינו גדול ממספר ה„אחוזים" המקובלים בבתי־הספר שבתחום־המושב, כלומר: מחמשה עד עשרה למאה. בין מאות הפרובוקאטורים תמצאו גם מספר ידוע מישלנו, אבל תשעים ממאה הם פרובוקאטורים משלהם, משל אומות־העולם. אלא שאלה האחרונים אינם מתבלטים, אינם נראים לעין, ראשית, מפני, שכמו שאמרתי אין הרשים מהם המצאות יתרות וצעדים מסוכנים ביותר, כמו

ראינו כלל; בעוד שהמהפכה הפרסית היא כמעט כולה עממית. ואף־על־פי־כן לא זכו הפרסיים־הצעירים לפרסום כהטורקים־הצעירים ואת חלקם של אחינו במהפכה זו אין אנו יודעים כלל. אבל, יהא חלקם במהפכה איזה שיהיה – דבר זה אני יודע ברור, שבימי־הפרעות סבלו הם יותר מכל ו„בשעת־הדוה" יהנו הם פחות מכל. כי בתוך כל מהפכה אנו בבחינת פרתו הידועה של אותו המלמד, שאם למגפה הרי היא פרה ואם למרעה ולחלב אינה פרה כלל... ועוד דבר אחד אני יודע למפרע: אם נטלו אחינו בפרס חלק גדול או קטן במהפכה... על כל פנים רעשו ושאגו בודאי יותר מכל. כי כך הוא אפיו של עמנו: אין אנו יכולים להתכנס ולפעול בהשאי. ואפילו ה„פרובוקאטורים" שלנו, במחילה מ„כבוד פרובוקאטורתם", שלכאורה „מלאכתם" אינה אלא חשאית שבהשאית, אוהבים להתבלט ולהתראות ובאמת אינם בריות כל־כך גדולות כמו שחושבים. וכפרסומם של עשירינו כך גם פרסומם של פרובוקאטורינו הוא „נפוח" מעט. כל באי־עולם יודעים את רותשילד, כי עשיר הוא, כל גוי קטן מספר את רוב עשרו. אפשר היה לחשוב שהוא ואין שני לו. ולסוף, כש„נבוא השבון", נראה—בזיונות ממש: שהוא עומד בעשרו סך־הכל במדרגה החמישית: איזה פאן־דאל, הולאנדי, שאין העולם יודע את מציאותו ושבא לאמריקה במקלו ובתרמילו, „יסתירנו תחת אבנטו", ואיזה מק־מקק אירלאנדי, שבא בצקלונו על כתפיו לניו־יורק, יקנה את כל הרותשילדים יחדו. ואף־על־פי־כן הכל סחים בעשרו של רותשילד ולא של ההולאנדי והאירלאנדי. וכן הדבר, להבדיל, גם בנוגע להפרובוקאטורים. כל באי־עולם יודעים את הפרובוקאטורים היהודים ובכל הפעמונים מצלצלים עליהם. אזב והארטינג הם עכשיו היהודים היותר מפורסמים שבעולם. שונאים שוחקים על משבתינו ואוהבים מצטערים, ויהודים, וביחוד יהודים צעירים, מתביישים: אנה נוליך את חרפתנו?—ואולם כשאני לעצמי, חושב אני, שגם ענין זה „נפוח" הוא ופרסומם של ה„גבורים" המגונים האלה הוא לא לפי רוב מעשיהם, כי לפי האמת הלא היו הפרובוקאטורים היהודים רק כלי־שרת בידי גדולים טובים מהם. מאה־יהם עומדים, כמובן, מיוחסים משל אומות העולם ועושים חיל, ועושים עושר, ועושים כבוד על השבונם של הפרובוקאטורים היהודים והם, ה„יהודונים" האלה עצמם, יש להם „מכות" וסוף כל סוף הם נתפסים בכף.

וסוף סוף סבלו אזב והארטינג על יהדותם אולי הרבה יותר מהרבה יהודים כשרים. סבלו כפלים. הם סבלו מבחוץ: מפני שהם יהודים דרשו מהם הרבה יותר משדרשו מאחרים ושלמו להם פחות ממה ששלמו לאחרים. והוץ מזה סבלו מבפנים: מפאת תכונתם היהודית... הגיעו בעצמכם: בכמה עמל ויגיעה עולה ליהודי להיות פרובוקאטור חשוב; ואיזו חכמות, ואיזו המצאות צריך היה להמציא ואיזו גבורות ונפלאות צריך היה להראות, כדי לתפוס את מקומו; גוי פרובוקאטור אינו צריך

הפילוסופיה של המורה המשיכובי פילוסופיה של חיים היא. והיא נתקבלה ברצון על־ידי כל העמים וגדוליהם.

וכשם שקשה למצוא עתה „אדם בלא נרתיק", כך ואולי עוד יותר – קשה למצוא „עם בלא נרתיק". רק אומה אחת יש, אומה קטנה ודלה, אומתנו הישראלית, שאינה גורסת שיטה זו, שאינה מתכנסת בנרתיקה לעולם ותמיד היא מופיעה על הבמה ערומה כמו שהיא: אינה מתחשבת עם המציאות, אינה מתחשבת עם התוצאות, אינה מתחשבת עם המצב, אלא עושה הכל בגלוי, ביד רמה, „למען ידעו"!

ואולם „למען ידעו" זה אינו אלא מאותו המין של „למען ידעו", שאיים בו חייקל המלמד. מספרים עליו על חייקל המלמד, שפעם אחת פגש בגדוד קוזקים, שנכנס לעיר בשעה שהוא, חייקל, נשא על שכמו דלי מלא מים. נטל ושפך את הדלי, כדי שלא לפגוש אותם ב„מלא". וכאשר הוכיחה אותו אשתו על שהוא „בא בריב" עם גדוד שלם של קוזקים, השיב בגדלות: „ידעו־נא עם מי יש להם עסק!"

ואם את האמת נאמר, הלא כל התנגדותנו נתבטאה כמעט רק בשפיכת־הדלי נגד גדוד של קוזקים. אבל עושים אנו את המעשה „הגדול" חזה בקולי־קולות ובהרעשת עולמות וב„עסק גדול". אחרים עשו אולי עשר פעמים יותר ממה שעשינו, אלא שבשעה הנכונה ידעו להכנס לתוך נרתיקם. לא כן אנחנו. אנחנו שפכנו את הדלי בנהימה, בתופים ובפעמונים, בקולי קולות, למען ידעו הקוזקים, עם מי יש להם עסק. –

וידעתי, שתאמרו לי: „...Es ist eine alte Geschichte", כבר שמענו כזאת. אמת הדבר, ספור ישן נושן; אבל – בינינו לבין עצמנו – תמיד הדש, הדש מחודש. וכשאני רואה עכשיו, בתקופת־הקיץ, איזו „חכמה" היתה עושה ההמה אילו היתה נכנסת מעט לתוך נרתיקה, נזכרתי, שגם לנו היה נחשב הדבר להכמה גדולה אילו היינו נכנסים מעט לתוך נרתיקנו.

אבל מסופקני. אין אנו יכולים להתכנס ולהסתתר, אין אנו י כ ו ל י ם. כמדומה לי, שזוהי אחת מתכונותיו של אָפינו הלאומי בכל הארצות ובכל המדינות. מתמונן אנכי לכל הנעשה מעבר לים השחור בקושטא, וכמדומה לי, שגם שם אחינו בולטים ביותר, נראים ביותר, מורגשים ביותר. וכשאני רואה זאת עולים על לבי דבריו של „האדם בנרתיק": לכאורה אין בזה כלום: ומה בכך אם לקחו איזה יהודים חלק בירידתו של עבד־אל־חמיד? – אבל ירא אנכי, שמא, חס־ושלום, יקרה איזה דבר.

והרד אני גם לגורלם של אחינו בפרס. הכל תלוי במזל ואפילו מהפכה, כמו שאחזה לי אנכי, גדולה ונכבדה המהפכה הפרסית מן המהפכה הטורקית, על גדות הבוספור ראינו רק את ה„ספירות" שהתנגחו זו עם זו, את שרי־הצבא הגדולים והקטנים ואת שרי־החצר וסיעותיהם וחבורותיהם וכנופיותיהם. את ה„עם" כמעט לא

בבית־ספר זה היה מתכנס ומצטמצם תמיד בנרתיק ומהשבותיו, רעיונותיו ודעותיו היו תמיד בנרתיק. לשעת־הצורך היה מוציא את כל אלה מנרתיקם ובשעה הדרושה היה מכניסם לתוך נרתיקם. והוא היה כולו „נרתיק" ועל כל מה שראה ושמע היה אומר: מפחד אני, שמא יקרה איזה דבר, שמא תצא הלילה תקלה מזה. ראה בתולה רוכבת על „אפנים"? אף־על־פי שלכאורה אין בזה כלום, – ומה בכך אם היא רוכבת על „אפנים"? – אבל „האדם בנרתיק" הוא אומר: מפחד אני שמא יקרה איזה דבר והדבר יודע לפקידות, לרשות... ראה את התלמידים מתהוללים בבית־הספר, אף על פי שלכאורה אין בזה כלום – ומה בכך אם תלמידים מתהוללים קצת? – אבל האדם בנרתיק היה אומר: מפחד אני, שמא יקרה איזה דבר והדבר יודע וכו'. ו„נרתיקו" עמד לו שיעלה לגדולה, ואף־על־פי שהיה רק מורה פשוט היתה לו השפעה על כל הגימנסיון שיתנהג כשיטתו. ולא רק הגימנסיון, אלא אפילו כל יושבי העיר התחילו לחיות על פי ה„שלחן־ערוך" שלו. הכל הכירו את ערכו וחשיבותו של הנרתיק, שתמיד הוא כתרים בפני הפורעניות...

ולאו דוקא ב„עולמם" הדבר כך, ולא רק שם עולה האדם בנרתיק לגדולה, אלא תמיד הדבר הוא כך, ואפילו בעולמנו שלנו: הנרתיק הוא מעלה גדולה וענין של חשיבות יתרה. אשרי למי שזכה לנרתיק ואוי לו למי שאינו יכול להתכנס לתוך הנרתיק!

הנה לדוגמא אוסישקין. – הכל מודים, שהוא עובד נאמן ומתמיד, פועל חרוץ וזריז ובעל אנרגיה מרובה. הכל טוב. אלא... שהוא „בלא נרתיק", לגמרי בלא נרתיק: „כמו שהנהו כן תארהו"... וזה אינו עולה יפה. אילו היה מעט „אדם בנרתיק" אפשר שהיה עולה לגדולה, אבל עכשיו? – עכשיו אין שום תקוה. כדבר הזה הגיד במעט ברור מר ב. גולדברג במאמרו על הרגע הנוכחי בציוניות, שהדפיס זה לא כבר.

ומודה אנכי לדבריו. כל העומד בראשה של איזו תנועה צריך שיהיה לו איזה נרתיק, שבו יסתר ויתכנס לפרקים. להביע בהיר מה שהוא רוצה אינו צריך ואינו כדאי... וכהאדם הפרטי כן גם אומות שלמות משתמשות בנרתיק. ואפילו הגדולות והטובות שבהן, שהיו יכולות, לכאורה, להתגלות בכל מערומיהן, אף הן מקיימות את הכתוב הזה. האנגלים, למשל, מי לנו גדול מהם? מי לנו נאה ותקיף מהם? כמדומה לך: מפני־מה אינם יכולים להתגלות כמו שהם, מבלי להחניף ולדבר שקרים? מה נקל להם מלגלות את מחשבותיהם על עמים וארצות וסדריהם ומנהגיהם? ואף־על־פי־כן גם הם, ודוקא הם, הנם „עם של נרתיק" אולי הרבה יותר מעמים אחרים קטנים ודלים מהם.

מסתמא כך צריך להיות, כך טוב שיהיה ואולי גם כך יפה שיהיה: על זה „השלום" מתקיים ועל זה העולם מתקיים...

גופה, אף־על־פי שנתנוונה במשך הימים ואינה עוד מה שהיתה, עדיין היא מוצאת איזה חן בעיני, אפילו לעת עתה. ואולם את הפמליא שלה. את ה„כוכבים" הסובבים אותה, – שרי לי מארי! – איני סובל אותם, כי להם אין שום תפקיד מיוחד בעולם: הם מאירים ואינם מאירים, מזהירים ואינם מזהירים ואך רומזים הם. ה' יודע מה הם רומזים, מה הם יכולים לרמוז... אין אני אוהב אותם, את ה„כוכבים" האלה. מה שאין כן השמש. איך שיהיה, אם טוב ואם רע, הכל על־ידה גלוי, הכל ברור ונראה לעינים. וטובה היא עשרת מונים מממשלת הלילה עם שירתה ואפלתה–ביחד. ויחד עם ביאליק אני קורא:

הוֹי נִמְקֵי הַחשֶׁךְ וּרְקֵבֵי־הָאֶמֶשׁ–
הִתְפַּלְּלוּ לַשֶּׁמֶשׁ, לַשֶּׁמֶשׁ!

וְאִם תֹּהוּ בְּקַשְׁתֶּם אוֹר שֶׁמֶשׁ לָעָיִן
צְאוּ וּבְרָאוּהוּ מֵאָיִן!

חִצְבוּהוּ מִסֶּלַע, מִצּוּרִים נַקְּרוּהוּ,
מִפְּנוֹת לְבַבְכֶם מְשָׁכוּהוּ!

ובעד האור הזה האחרון, שלפעמים אנו בוראים אותו מאין ומושכים אותו מפנות לבבנו, בעד מעט האור הזה, שעדיין הותיר ה' לנו לפלטה אפילו בימים הנוראים האלה, בעד הכשרון לברוא אור מאין, בעד ההבין „למשוך אותו מפנות לבבנו" אפילו אם הוא עולה לנו בדם־התמצית שלנו,–בעד כל אלה אסיר־תודה אני ביחוד לעם ישראל, האופטימיסט מטבעו. ומעט האור הזה, שבכל־כך אנו טורחים ועמלים בו, יקר לי לפעמים מכל זוהר־השמש והדרו, שאין אדם טורח ועמל בו. ואם יועמו השמים ותחשך השמש, ישוב עם ישראל ויברא את האור הזה מאין, וימשיכו מפנות לבבו, ויביאהו מנחה לבני־אדם כולם.

לא, חביבי, אין אנכי מתרעם, חלילה, על בורא העולם, שנתן לנו את השמש ואת האור, את הקיץ ואת החמה, אלא שהכל יפה בעתו, וטוב היה אילו היה מסכים להכניסה עתה לנרתיקה, ולא יהא אלא לזמן מועט. הזקן גתה אמר: „Nichts ist so schwer zu ertragen, als eine Reihe von schönen Tagen." והימים הטובים, היפים, נמשכים עתה ביותר עד כי היו לטורח. ובודאי היה להסתיר מעט את החמה בנרתיקה.

כי נרתיק, כמו שאחזה לי אני, הוא בכלל דבר נחוץ במשק העולם. הוא טוב ומועיל לכל דבר וענין, ומעת לעת כדאי להשתמש בו, וכל מה שאיזה „הפץ" יקר ביותר – ביותר הוא זקוק לנרתיק. ואפילו אנשים ואומות ותנועות פעמים שהם מתכנסים ומתכווצים לתוך נרתיקם וטוב להם, ויפה להם, והנאה להם.

וזוכרים אתם בודאי את „האדם בנרתיק" של א נ ט ו ן ט ש י כ ו ב. מורה

XXXI.

אף־על־פי שעומדים אנו כבר באלול, הקיפת תמוז עדיין היא בכל גבורתה ששׁ־עשׂרה שעות רצופות שוהה החמה ברקיע הזך ושופכת את ממשלתה על התבל כולה. בכל השעות הללו, שעה אחר־שעה, יום אחר יום, שבוע אחר שבוע, היא לוהטת בלא רחמנות, מהבהבת, שורפת. ומכיון שהוציא הקדוש־ברוך־הוא החמה מנרתיקה, שוב, כנראה, אין לו כל חשק להכניסה. יושב בשמים ישחק, מתענג לראות את בריותיו, וביחוד את מבחר יצוריו – את האדם, נמס ונמוג מרוב המימות. הוי, הקדוש־ברוך־הוא השפיע עלינו רוב טובה שקשה לנו לקבלה, שאין אנו יכולים לקבלה.

ותמיד הם כך, האלהים האדירים: או שהם מסתתרים בהביון עוזם, מתעטפים בכמה וכמה עטיפות, מתכסים בשבעים ושבעה ענני כבוד ואין כל בריה זוכה לראותם ולהסתכל בפניהם, מפקירין את העולם,

סְכִים לָהֶם בֶּעָנָן לָנֶצַח
וְהָאָרֶץ עוֹזְבִים בִּידֵי אַנְשֵׁי רֶצַח.

או – מה שאולי עוד רע מזה – פתאום ינוח עליהם הרוח להיטיב עם בני־המותה פשוטים, להונן אותם, לזכותם, לרדת אליהם בשפלותם ולהתגלות לפניהם בשכינתם בכל הודם ויפעתם, בכל כבודם וגדולתם, בכל כחם וגבורתם, והם מתחילים להשפיע רוב טובה עד כדי יאוש, עד כדי להתלות... העבדים הנאמנים אפשר שכבר בחלה נפשם ב„התגלות" זו. אפשר שכבר היו רוצים לנוח מעט; עיפים הם ויגעים מרוב טובה, מרוב חסד, מרוב הסתכלות בפני השכינה... אבל המאורות הגדולים הם „בתקופת־התגלות", רוצים הם דוקא להתראות, להאיר, לחמם – ולך המון הוגג, צעק „מלך עליון" עד שיהר נהוג, עד שיתמו כחותיך, קבל השפעה הזיע, התחמם, התמוגג והמס...

ואנכי אין לי חלילה תרעומות על הקדוש־ברוך־הוא, שברא לנו את „המאורות הגדולים". בכל הבתי ללבנה – לבריה קטנה וחורת זו, שכל־כך אהבתי אותה בימי עלומי והשבתיה לכל־כך יפה ופיוטית – מכבר אני בכל־זאת את ממשלת־היום על־פני ממשלת־הלילה. הלבנה יפה – ניפסא דבהרותא, הביבי, הוקה היא, הוקה... הלבנה

ועל־כן אני אומר: הניחו לה להעתונות הפוליטית! מוטב שתעסקו בפוליטיקה של סעודות, בפוליטיקה של לגימה.

ובקושטא יש עתה, כפי הנשמע, כר נרחב לפוליטיקה כזו. אומרים, שהתאבון נתפתח שם בלי עין־הרע, ובודאי ימצאו שם בעלנים או „בלענים" על סעודה כזו בין כל המפלגות, גם בין הצעירים גם בין הזקנים, בין הנלהבים ובין המתונים, וכלם יאכלו וישתו וייטיבו את לבם, וידברו ויהללו וישבחו ויפארו ויתרוממו אותנו, שאנו עם חכם ונבון, ועשיר והרוץ ונצרך לטורקיה, וכולם „יעבדו" את דעת הקהל על צד היותר טוב, וכל זה יעלה בזול, וכל זה יהיה לפי כחנו. כי מי כמונו יודע לערוך סעודות של מצוה ומשתאות לכבוד קונגרסים ואספות והגי־יובל ולכבוד סופרים ולכבוד עסקנים ועוד ועוד עד סוף כל ה„לכבודים"?

זוהי הצעתי, ומאושר הייתי, אילו נתקבלה וידעתי, שעשיתי דבר טוב. אבל ירא אני ש„ישחירוה" מפני שבאמת אין אנו פוליטיקנים אמתיים. יודעים ויכולים אנו רק לעשות פוליטיקה פנימית, מפלגותית, בין הועד הפועל הגדול והקטן, ביניהם ובין אוסישקין, בין אוסישקין ובין טשלינוב וכדומה. וכיון שמגיע הדבר לפוליטיקה אחרת לפוליטיקה חיצונית, אין אנחנו יודעים לעשותה כלל. ואם יקרה פעם ביובל ענין אשר כזה אין אנו יודעים להשתמש בו כראוי. ומעשה ביהודי מדינתנו, יהודי רוסיה שקרה להם מקרה להתיצב לפני גדול ולעשות מעט פוליטיקה בשעה שחשבו אותנו לכח איתן, שיש בידו להשבית ולהקים את המנוחה, ורצו לבוא עמנו בדברים – וגם אז החמצנו את השעה, עד שנגלה הסוד, שאין בנו כח איתן כלל ואין לשים אלינו לב...
וירא אני, שנחמיץ את השעה גם עתה בקושטא. עד שאנחנו נעסוק בפוליטיקה פנימית, „בין גברא לגברא", יבואו אחרים ויעשו פוליטיקה אחרת, לגמרי אחרת... כי הטורקים הצעירים – השם הטוב יסלה לי את מחשבתי הרעה הזאת ואת חלול־הקודש מצדי – הם השודים בעיני השודים מאד. הם פקחים ביותר, ערומים ביותר" ובמשך הזמן הקצר של תקיפותם כבר הספיקו ללמוד אל דרך כל „רשות" לקרב את האדם רק בשעת הנאתה ולהשליכו כקליפת תפוח־זהב שנסחט בשעה שאין לצפות לטובת־הנאה ממנו. לעת־עתה עדיין בטעותם הם עומדים לחשוב אותנו לכח פינאנסי איתן והם מקרבים אותנו. אבל הסוד הלא יגלה לפקחים שכמותם עד מהרה" ואז... ואז כבר יעבור המועד הנכון.

ואף־על־פי שאיני מאמין בכשרונותיהם הדיפלומאטיים של מנהיגינו ואיני מקוה לתוצאות חשובות מבקורם, אני מבכר את הפוליטיקה החיצונית על פני הפנימית. ועכשיו, כשנזדמנו מנהלי הפוליטיקה הפנימית לפונדק אחד, אם רואים הם, שיצרם הפוליטיקני מתגבר עליהם, ילבשו שחורים ויתעטפו שחורים ויעשו בקורים וסיורים, ויעסקו בסעודות ויעשו כל מה שלבם חפץ" רק שלא יעסקו – בפוליטיקה פנימית.

אם לא יועילו – לכל הפחות לא יזיקו...

יבשה במספר הגון, והעיקר – „מצלצלים", מזומנים, שבהם הם יכולים לקנות חיל־ממלכות עם מפקדיהם, – וגם הם, שיכולים הם לקנות ולקחת את הכל, „עושים פוליטיקה", ומחניפים במדה מגונה, ומדברים חלקות, שהנפש היפה סולדת בהן, ומשפילים את עצמם עד כדי זחילה ולקיקה, ומדברים שקרים מפורסמים לכל באי־עולם, וכל אלה – מפני ספק ספיקא של פוליטיקה... ואירופה כולה מחייכת ומלגלגת. – והאנגלים אינם משגיחים באירופה ועושים את שלהם וממשיכים פוליטיקה זו מפני שיודעים הם היטב, שאירופה כולה אינה טובה מהם ומיד אחרי זחילתם ולקיקתם נכונה גם אירופה כולה לזחול וללוק... ואם האנגליים כך, קל וחומר בן בנו של קל וחומר אנחנו עם עני ודל, שאין לנו לא... ולמה לי לחשוב מה שאין לנו – והפתקא תהא ארוכה כאורך גלותנו, ועל־כן אומר בקצרה: אנחנו, שכל מה שיש להם אין לנו, – אנחנו בודאי זקוקים אנו לפוליטיקה, אולי תצא לנו תועלת ממנה. אבל פוליטיקה היא לא מלאכה אלא חכמה וצריך ללמוד אותה. וגם בזה יכולים האנגלים להיות לנו למופת. כי הם, כשראו, שה„דרידנויטים" עם התותחים בעלי שתים־עשרה האצבעות ומחצה באלכסון אינם מועילים ואינם נותנים את ההשפעה הדרושה על מהלך הענינים, נטו ללכת בדרכים חדשות. ומה שלא השיגו ב„דרידנויטיהם" השיגו בלגימותיהם.

ואין כל פלא בדבר. גדולה לגימה שמקרבת את הלבבות ומארכת את הלשון ומסמאת העינים, ו„כוס שמפניה" ובקבוק פורטר חזק מערפלים גם את המח. ובטוח אני, שמה שלא היו מדברים האנגלים בשיחה פשוטה, אפילו בשיחה דיפלומטית הרגילה בהנופה, מפני שהיו מתביישים להוציא דברי־חנופה מגונים כאלה מפתחי פיהם, דברו בשעת לגימה, ולא התאדמו מבושה, ולא צחקו איש בפני חברו... כי גדול כחה של לגימה.

וכלום אין מן הראוי שנלמוד פרק בהלכות פוליטיקה ממומחים כאלה?

ודבר בעתו.

הנה מזדמנים עכשיו אחדים ממנהיגנו לקושטא להתיעץ על איזו ענינים וביניהם גם על העתונות הפוליטית. ועוד הפעם החטא הקדמוני, החטא הגרוע שבכל החטאים – „יצר הרע שלא לפי הכחות". עתונות פוליטית בודאי דבר טוב וחשוב היא, וכתוך מכונה שלמה של כמה וכמה גלגלים גם היא גלגל חשוב; אבל עתונות בלבד, בלא כל שאר המכשירים, גלגל בודד בלא גלגלים אחרים – מה הוא ואיזו חשיבות יש לו. והלא לא עתונות יש בכחנו לברוא, אלא רק עתון אחד בין עשרות ואולי מאות אורגנים אחרים; וכי בו תשועתנו? – והלא גם עתון אחד יעלה בדמים מרובים שאינם לפי כיסנו. מעט הפרוטות, שאספנו לתכלית זו, יספיק רק להתחלה, ומה יהיה אחר־כך? – ואם אפשר רק להתחיל ולא להמשיך, אין הדבר כדאי אפילו להתחיל.

אולי שבכינות זו מועילה והקהל ירחם – אם כן טועים הם בהשבונם. הבכינות יותר משהיא מועילה היא מזקת, מפחידה היא את הסופרים הצעירים, המתחילים, ומיגזת את הקהל. „צבוט את הלחי והביא בה אדמומית" – זהו כלל גדול בחיים, אין חכם ואין מכובד כמוצלה ואין בזוי כמי שאינו מוצלה. והוא הדין גם בספרות. יפה היא ספרותנו, אבל עניותה מגוללתה ומבזה אותה בעיני הקהל. ההונוראר הגדול, שקבל אנדריוב בעד ספוריו האחרונים, הרימו בעיני „בריותינו" את ערך הספרות הרוסית הרבה יותר משהרימוהו היצירות הרוסיות היותר טובות. והפרסום, שעשו להצלחת ש ל ו ם אש וגידל משכורתו, הועילו להרהבת הז'רגון הרבה יותר ממבחרי יצירותיו של מגדלי מוכרי־ספרים. כי אין חכם ואין מכובד על הבריות מן המצליח והמקבל שכר טוב... ואתם עוסקים בבכינות ורגזנות, אולי ירחם הקהל, אולי ירחם... אבל מוטב שיאמר הקהל עלינו „השד לא יקח אותנו" משיאמר „רחמנות עלינו". רוצים אתם להתרומם ולהתעלות בעיני הקהל? – לכו וספרו לו על דבר ברכות והצלחות. ספרו לו, שיש לכם קונים לאלפים וקוראים לרבבות, ואז יקנא בכם וחשק יבוא בלבות רבים להיות נמנים בין האלפים והרבבות. כעס ובכינות, חביבי, לעולם לא יועילו ומעט גאוה והתפארות לעולם יועילו...

אבל גם עתונים ז'רגוניים לא הייתי קונה, אף־על־פי שמוציאיהם אינם בכינים כלל וכלל. כי בכל דבר צריך לדעת מדה וקצב, והעתונים הז'רגוניים שלנו אינם יודעים שום מדה ושום קצב בהתפארותם ומספרים על הצלחותיהם גוזמאות, שה' ירחם. ומפני גוזמאותיהם המשונות משכו עליהם את עיני „הרחוב" באופן שעסק זה ירד עתה, כמו שאומרים, לרחוב הסנדלרים והבורסקים. וכשאמרתי כך לא היתה כוונתי לגנות חלילה, את הסנדלריא ואת הבורסקות. לא המלאכה מבזה את בעליה, אלא הריח הרע הנודף ממנה... והלא צריך להודות, שהעתונות הז'רגונית של עכשיו ריח רע נודף ממנה...

אבל גם עתון אנגלי־עברי לא הייתי קונה. ראשית, מפני שאין אני מאמין גם בהצלחתו שלו, ושנית – פשוט, מפני שאין עסק זה נכנס בגדר עסקיו של הבאנק שלנו. וידעתי שיאמרו לי: פוליטיקה נצרכת לנו, ועתון בלשון אנגלית הלא הוא בבחינת פוליטיקה, כמו שראינו מן המאניפסט, ששלחה המערכת של Jewisch Chronicle לקושטא ופרסמה איתו בכל העתונים העותמאניים בלי שמלאנו את ידה לא אנו ולא הנהגתנו... ומודה אני, שפוליטיקא נצרכת לנו, ועוד עתה, למרות ה„חושמה" הטורקית והטורקים הצעירים, עדיין אני ציוני מדיני. כי לדעתי, בלא פוליטיקא לא נרחיק ללכת. מי לנו עם גדול, וחכם ונבון, ועשיר ותקיף כהאנגליים בזמננו, שאלפי ספינות להם בים ואלפי כרכים ביבשה. ו„דרידנויטים" ענקיים עם תותחים בני שתים־עשרה אצבעות ומחצה באלכסון ועם דוגיות שטות מתחת למים ו„רייטים" פורחים באויר, תם דיי

לים המלה -- וכי עת לנו עתה לדאוג דאגות האפותיקי? – אדרבה, מכיון שהעבודה ביסוד הבאנק הקרקעי כפולה היא, מכיון שצריך לדאוג לקבוץ ההון היסודי תחלה ולקבוץ ההון האובליגאציוני אחר־כך, צריכים ומחויבים אנו להזדרז בעבודתנו, לגשת אליה מיד ושלא להמתין עד שיתירו לנו את האפותיקאות. והיה אם עד שיאספו הכספים הנצרכים יתירו את הדבר מוטב, ואם לאו – מה הפסדנו? – צריך יהיה להחזיר לבעלי המניות את מניותיהם, והאמינו לי, חביבי, שהדבר אינו מסוכן כל כך, והוא „אופירציה רחוקה מהפסד", אם נדבר בלשון הבאנקירים. ויש תקוה, שלא יהיה צריך להחזיר את הכסף כלל, כי היהודי, שכבר נתן כסף לצורך לאומי, לא ימהר לדרשו בחזרה ותמיד אפשר יהיה להקדישו למוסד לאומי חשוב. על כל פנים ההתחלה תעשה, ואף דבר זה אל יהיה קל בעינינו בכל הנוגע לעניני כספים.

אתה רואה, חביבי הקורא, שמומחה אני לעניני כספים, וברור הדבר, שלעולם הפינאנסי אבד בי „כלי שלמה". וכל ימי אני מצטער על שאיני דירקטור בהבאנק שלנו. על שאיני חבר להועד־הפועל הגדול שלנו אין אני מצטער כלל. זוהי רק התמנות של כבוד, שגם כבוד אינה נותנת עתה, והשפעה – אף לא כל־שהיא. וגם להיות חבר הועד המצומצם, או אפילו יושב־ראש בועד הזה, אין הדבר נעים אחרי הרצל. עתה, כשכבר עברו חמש שנים לפטירתו, יודעים אנו ומכירים ביותר מה שהיה לתנועתנו. מדי שנה בשנה דמותו הרוחנית הולכת ונעשית יותר רמה, יותר מזהירה, ושרטוטיה הולכים ונעשים בולטים ביותר, באופן שאנו רואים אותו עתה עוד ביתר בהירות וזוהר משראינו אותו בחייו. כענק הוא מופיע לפנינו עתה על־ידי הפרספקטיבה של הזמן – ולא טוב, לא נעים לשבת על כסא הענק. האדם הבינוני – הושב אני – צריך להרגיש את עצמו בטל ומבוטל כשהוא עולה על כסא זה. כידוע, יש מחלה אחת בשם „פחד המרחב" והאדם החולה בה ירא את המרחב סביבו ונדמה לו, שהוא שקוע בתוכו ומתבטל עד כדי אפס. וכך – הושב אני – צריך להרגיש את עצמו כל הועד־הפועל המצומצם ביחד עם היושב־ראש שלו, יהיה מי שיהיה, כשהוא יושב במקומו של הרצל. הנה הוא מרגיש מרחב כל־כך גדול וכל־כך פנוי סביבו...

לא, חביבי, אין אני מקנא גם בחברי הועד המצומצם עם היושב ראש ביחד! לא נעים לשבת על כסא הענק!...

מה שאין כן דירקטור הבאנק. להתמנות כזו ראוי כל יהודי ויהודי, וגם אני כאחד מהם. כי איזה יהודי אינו מבין בעניני באנקים ואינו מסוגל למצוא המצאות ולעשות עסקים טובים? ובודאי גם אני הייתי ממציא המצאות ועושה עסקים טובים. אם הייתי קונה בכסף הבאנק „הוצאת עתונים" – זהו עדיין שאלה, שיש לעיין בה. בכל אופן עתונים עבריים לא הייתי קונה. כי מדה מגונה יש להם להעורכים והמוציאים העבריים, שהם במחילה מכבודם, כבנים משונים. כסבורים הם

מן ההון היסודי של בעלי-המניות מיסדי הבאנק ומן ההון האובליגאציוני. ההון היסודי, האקציונירי, הוא זה שמצטבר על-ידי מכירת אובליגאציות, כלומר, שטרי-מלוה מובטחים על-ידי ההון היסודי האקציוני וכל שאר הכספים המונחים בעסק; והשטרות האלה מביאים רוח קביע ומותנה מראש". ומובן, שנקל למכור אובליגאציות שמתן שכרן בודאי בצדן, מאקציות, שפירותיהן מוטלים בספק. אבל כדי שתהיה אפשרות למכור אובליגאציות צריך להשיג מקודם את זכות האפותיקי, כלומר, את הזכות המשפטית של אפותיקי קרקעות; ואחרי שזכות זו, כמו שאומרים עדיין לא הוברר היטב בטורקיה, אין לדבר עתה על באנק קרקעי. –

ופרחה לי אחוזתי...

אין עוד הבטחון של אחריות לעת זקנתי, אין עוד נדוניא לבנותי ואין עוד שכר-למוד לבני, אין כל, הבל;

מעשה בכפרית אחת, שנשאה כד של חלב על שכמה למכרו בעיר, ובדרך-הלוכה השקיעה את עצמה ברעיונותיה על חייה ועתידותיה. הנה תמכור את החלב ותקנה בכסף-פדיונה תרנגולת. התרנגולת תטיל בצים ותדגור עליהן, מן הבצים יצאו אפרוחים והאפרוחים יגדלו ויהיו לתרנגלות, שיטילו בצים אף הן ומהן יצאו עוד הפעם אפרוחים, וחוזר חלילה–תרנגולת, בצים, ואפרוחים, אפרוחים, תרנגלות ובצים– והיא תמכור את כל אלו התרנגלות ותקנה לה בית בכפר ותשב בו עם ילדיה והילדים, כדרכם, ישתעשעו ויתהוללו וירימו שאון והיא תקרא להם: הסו, ילדים!– וכשהוציאה מלות אלו מפיה נפל הכד מעל שכמה, נשבר ונשפך כל החלב שבו.

אין כד ואין חלב–וקץ לאשרה.

בבקשה מכם, הביבי, שלא לשחוק על משבתיה. בילדות שחקתי גם אני; כפרית פתיה, מי הרשה לה לחשוב מחשבות זרות כאלו?– עליה לעסוק בהלבנות, לחלוב את הפרות ולמכור את החלב בעיר וילדי העיר ישתו אותו, והיא – היא תוסיף לעסוק בחלבנות, ובית וילדים משתעשעים יהיו לנשי-העיר...

עתה איני שוחק כלל. מרגיש אני בצערה. המחשבה על „ד"ר-האמות" שלך, על בית-מנוחה למשפחתך וילדיך היא כל-כך טבעית, כל-כך אנושית, עד שהרשות לכל אחד ואחד לחשוב אותה. וכל אחד ואחד חושב אותה בלי משים...

וחשבתי גם אני, וחושבים הרבה, הרבה מאתנו, אלפים ורבבות. אבל בהעברת-הקולמוס ובחשבון-צדק, לכאורה, אפשר להחריב עולם מלא.

כי החשבון הוא חשבון-צדק רק בהשקפה ראשונה. באמת אינו חשבון-צדק כלל.

אילו היה כבר ההון היסודי מוכן ומזומן בידינו וצריכים היינו לגשת אל הוצאת „אובליגאציות", הייתי אומר גם אני, שעדיין לא הגיעה השעה. עכשיו, שאין לנו עדיין אפילו פרוטה אחת, ועד שיאסף ההון היסודי, האקציונרי, עוד יזלו מים רבים מן הירדן

בריסל, של רומי ועוד, השבתי בתמימותי, כי לאכסניא מפאריז סרים רק אורחים מפאריז, לאכסניא של לונדון – רק אכסנאים מלונדון ולאכסניא של רומי – רק קדושים מרומי, והייתי תמה, איך באים לעיר אחת אורחים כל־כך מרובים „מפאריז" או מלונדון, עד שכדאי ליסד בשבילם אכסניות מיוחדות ?... אחר־כך נודע לי, כי לאכסניא של פאריז באים „צרפתים משניפישיק", ובהוטל לונדון היו מתאכסנים בעלי־העגלות מעירי הקטנה; וב„רומי" מעולם לא היו האפיפיור וקדושיו, אלא אורחים אחרים, לנמרי אחרים, שהיו באים שמה לעתים ידועות.. וכל אותם השמות אינם אלא למראית־עין, מפני ש„כל ילד צריך שיהיה לו שם". –

והוא הדין גם בנוגע להבאנקים השונים. כולם יש להם מטרה אחת – להשיג כספים על־ידי קבלת השלשות ופקדונות ברבית מועטת ומכירתם ל„ידים נאמנות" ברבית גדולה, ולחשוב רבית מלגו, ורבית מלבר, ורבית דרבית, ורבית קצוצה, ורבית פשוטה, ו„קורטאז", ובינתים, אם אפשר, ל„גנוב ימים" ולחשוב השבונות שונים ולהתעשר ולעשות חיל.

ואף ה„באנק הקולוניאלי" שלנו צריך להשיג פקדונות ברבית מועטת ולהלוותם ברבית גדולה, „לעשות סכומים" גדולים ולהרויח הרבה, אלא שאינו „עושה סכומים" גדולים ואינו מרויח הרבה–וזהו ההבדל שבינו ובין שאר הבאנקים.. לא כן הבאנק הקרקעי. הוא צריך להביא באמת גאולה לעמנו ולארצנו וצריך להיות חביב על כל יהודי ביותר, מפני שכל יהודי ימצא בו חפץ.

אני, למשל, יהודי בעל־הבית בינוני אני – כלומר, צרכי מרובים, ופרנסתי בדוחק, ורכושי מצומצם - ויש לי „יצר־הרע" גדול לקנות אחוזת־נחלה בארץ־ישראל. אין אני הולך בגדולות - לזכות בנחלאות בלא מצרים, אלא מבקש אני אחוזה קטנה, כדי „חיותי". לפי רכושי ועסקי יכול אני לעת עתה להשקיע בה רק סכום ידוע ולשלם את המותר מעט מעט. ויצר־הרע הזה, ככל יצר רע הבא לעת־זקנה, תקיף עלי וממש אינו נותן לי מנוחה. רואה אני בזה בטחון של אחריות לעצמי לעת־זקנתי, נדוניא לבנותי, שכר למוד לבני, בקצור – חזות הכל אחזה בו, והייתי זוכה במקחי תיכף־ומיד בזה היום, אלא שרכושי אינו מספיק, כמו שאמרתי, להשלומי־הנחלה בבת־אחת וזקוק אני למלוה של אפותיקי. ובכן, כמה שהשקעתי מן המזומנים שלי השקעתי, ועל המותר בא אנכי אל הבאנק הקרקעי ומשיג את המלוה באפותיקי של נחלתי – ואין מאושר ממני בארץ.

כלום יכול איזה באנק שיהיה להיות חביב עלי יותר מזה ? וכלום יש מוסד שהוא נצרך לנו יותר ממנו ? אבל אנשים טובים באים ומוכיחים, שיסודו של הבאנק הקרקעי אינו אפשרי עתה. הם מלמדים אותי פרק ב„הלכות־באנקים" ומסבירים לי: ש„האמצעים הכספים של באנק כזה נבראים" משני יסודות, שבעיקרם הם אחד,

הסתדרותנו: אין אני חושב אותה לכלי־חרס או לכלי זכוכית, שזקוק הוא לשמירה מעולה וזהירה, שמא, חלילה, יתקל וישתבר ויתפוצץ... חושב אני אותה למכונה של ברזל, חזקה ומוצקה, שכל הרוחות שבעולם לא יזיזוה וכל החמרים המפוצצים לא יפוצצוה.

ועל־כן אני אומר תמיד: לא את המחלוקת אני ירא, לא את הנגודים, לא את החכוכים, אלא את השלום המעופש. לא את העקשנים, העומדים כסלע איתן על הפרינציפים היסודיים שלהם ואומרים non possumus ו„יקוב הדין את ההר!" אני ירא, אלא רק את הותרנים... בחיים, בחברה, אפשר שה„עקשנים" האלה קשים הם מעט ואינם נעימים במסבה; אבל הסתדרות כעין זו שלנו אינה סאלון לשיחות נעימות, אלא מבצר איתן של התקוות האחרונות. ואוי לה להסתדרות כזו, שאין לה עקשנים העומדים על המשמר!

לצערנו, מעטים הם העקשנים האלה. וכמעט שאין אני רואה אותם כלל. הכל כה חלק, כה ישר, כה רך, כה קלוש אצלנו... ואם הותיר עדיין הזמן לפליטה מספר מעט של „אבירים בלא פחד ותוכחה", שרידי התקופה הציונית הראשונה שאינם יכולים לישון במנוחה ולהשלים עם הסדרים, — אין רע, — ואם תרצו — ירבו כמותם בישראל!

מתאוננים: אוי מה היה לנו! הרי הדברים הגיעו לידי כך, שהקונגרס שעבר עסק ביותר בשאלת אוסישקין־טשלינוב — הקונגרס בעצמו...

הקונגרס שעבר... קונגרסים, כמתים, אין מספרים אחריהם; aut bene, aut nihil, אבל מכיון ש„מישבים בלשון" הלא צריך לומר שהקונגרס שעבר היה היותר חור שבכל הקונגרסים. שום צווי מוחלט, שום סיסמא מיוחדת לא היתה לו. זה היה קונגרס לשם קונגרס, ולא יותר. והודה לאל, שנמצא אותו הענין של „אוסישקין־טשלינוב", שלכל הפחות הכניס מעט רוח־חיים ורתיחת־דמים בקונגרס העלוב הזה. אילמלא „אינצידנט" זה — ממש אפשר היה לגווע מרוב שעמום.

ואין צורך להיות נביא כדי לראות מראש, שהקונגרס הבא יהיה בכל אופן יותר מענין ויותר מלבב. כי בשבילו מצאנו סיסמא, צווי מוחלט, שאין לזוז ממנו — הבאנק הקרקעי". ובענינים כאלה הצווי המוחלט הוא הכל, ההצלחה הודאית.

כי מכל מיני הבאנקים אפשר לחשוב באנק־קרקעי להיותר מובן והיותר מקֻבל בעם. ה„באנק הקולוניאלי" שלנו הוא באנק ככל הבאנקים. גם הוא מלוה כסף בין ליהודי ובין לאינו יהודי, בין בארץ ובין בחוץ־לארץ, והרי כך נוהגים כל הבאנקים שבעולם, שבאמת אינם שונים זה מזה אלא בשמותיהם.

זכורני: בימי ילדותי, כשבאתי בפעם הראשונה לעיר גדולה וראיתי שלטים רגילים על בתי־המלון שבעיר ועליהם כתוב: „אכסניא של פאריז, של לונדון, של

ואולם אני איני משיף לשלום כלל. ראשית, יודע אני, שהשלום אם גם יעשה, לא יתקיים, אינו יכול להתקיים לאורך ימים. הגיעה השעה להבין, שלא אנשים פרטיים מריבים כאן – אנשים פרטיים מי הם ומה הם? אילו היו רק אנשים פרטיים יהיו מה שיהיו, אפילו מחוללי התנועה ועובדיה היותר הרוצים, כבר היו נשרדים מן ההסתדרות. אבל לא אנשים פרטיים מריבים ומתוכחים כאן אלא שיטות שונות, שיטות שלמות, שיש להן מצדדים ומתנגדים: שיטת־ההכרה ושיטת־המתינות. ההכרה טוען: איני יכול להמתין, אין לי פנאי, הרגע יקר לי; והמתינות משיבה: צריך עיון, יש להתישב, החפזון אינו מביא טובה, הפזיזות לא תצליח וכדומה. ושניהם צודקים שניהם יש להם על מה לסמוך. שניהם מונחים בטבע האדם ובטבע הדברים ואינם אלא ענין של טמפיראמנט. לא אוסישקין אחד נמצא במחנה, אלא מאה כמותו; לא טשלינוב אחד – אלא אלף כמותו. אי־אפשר לתנועתנו, שתתקיים בלא שני היסודות האלה, בלא שתי השיטות השונות. אשרי למי שיש לו שהות להמתין: תמיד תקוותיו משעשעות אותו, אם לא נתקיימו היום, תתקיימנה מחר, ואם לא מחר – מחרתיים. כי יש לו פנאי להמתין והזמן לא יברח. ואוי לו למי שאין לו שהות, למי שאין לו פנאי להמתין: עולמו תמיד חרב עליו, כל יום ויום גוזל ממנו את תקוותיו, כל שעה ושעה רואה הוא בהריסות חלומותיו, והוא צועק ומתמרמר וקורא תגר על הבריות, על אלה, שלדעתו צריכים היו לעשות, לבנות, יכולים היו לעשות לבנות – ולא עשו, ולא בנו.. וכי אפשר לעשות שלום בין שני אלה? – ואם אולי אפשר – אנכי, נפש חוטאת, לא אהיה עושה־השלום. כי האמת אגיד לכם: לא איכפת לי כלל וכלל, אם לא יהיה שלום במחנה.

שמא תאמרו: ההסתדרות תסבול, ההסתדרות תתפרד. הוי, חביבי, את הפחד הזה איני מפחד כלל ודאגה זו היא דאגתי האחרונה. ולא מפני שאין אני מוקיר את הסתדרותנו ואין אני חס עליה שמא תתבטל. אדרבה, אין כמוני מוקיר ואוהב אותה אפילו כמו שהיא, אפילו אם אינה מביאה פירות, אפילו אם היא רק לנוי, הסתדרות לשם הסתדרות בלבד. כי סובר אני, שכל הסתדרות, איך שתהיה, היא „כח" פחות או יותר גדול, וכל כח „צבורי", מאיזו נקודת־מבט שנביט עליו, צריך שיהיה יקר לנו: אם לא התגלה ואינו מביא פירות עכשו, יתגלה ויביא פירות לאחר זמן. וגם אין אני מקפיד בדבר, מי עומד בראש ההסתדרות. וחביבים עלי הפתגם ההמוני: „אפילו מקל, שהעמידו בראש – הרי הוא ראש" והפתגם התלמודי „גדלהו משל אחיו". והעיקר – ברור הדבר אצלי, שכל הסתדרות יש לה המנהיג הראוי לה, שבדאי הוא לה, כי כמעט תמיד כעדר כן הרועה.. ואם כל מין הסתדרות יקר לי, יקרה לי הסתדרותנו הציונית על אחת כמה וכמה ואני אהיה האחרון בין המתנפלים עליה והראשון בין מחזיקיה ותומכיה; ואולם פחדן אינני, ואין אני ירא שמא „תתפוצץ"

השלמות, בסולם־הפקידות מן הנשיאות עד אחרון העוזרים כל אחד על מקומו: כל אחד ממלא את חובותיו באמונה ובדיוק, עושה כל מה שצריך ויכול הוא לעשות וממלא את תפקידו על צד היותר טוב, בזמנו, במקומו, הכל מסודר כראוי וכהוגן; אין פרץ ואין יוצאת ואין צוחה... אלא שבאו שני מחרחרי־ריב ומשביתים את המנוחה ומערבבים את הסדר ומכניסים ערבוביה לתוך המחנה. בודאי שמשפט רשעים כאלה – שבע שנות־יריה וחמש שנות־תליה... ומצד אחר – מצד אחר, שערו בנפשכם מה היה לתנועתנו אלמלא היו שני האנשים האלה במחננו. כשאני לעצמי גם לתאר לי איני יכול את הדממה, דממת בית־הקברות, שהיתה שוררת אז במחנה הציונים... שקט, הס, דממה עד כדי לשמוע את זמזום הזבובים וגם Zierlich–manierlich עד כדי הקאה... ולפיכך הייתי אומר תמיד ואומר אני גם עתה, שאילמלא היו בתוכנו שני האנשים האלה–אלה ה„שמרים" הגורמים לתסיסה בעיסת הציוניות– צריכים היינו להמציאם, כדי שלא נתעפש במהילה, כדי שלא נעלה חלודה; מזלה של הציוניות, ומזלה הטוב, גרם לה, כי מיום שיצאה לאויר העולם נמצאו תמיד נחות במחנה שלה, שלא נתנו לה להקפא, להתעפש, להרקב, וגרמו בה תסיסה פחות או יותר חזקה. „אחד־העמיות" ודברי הריבות על הקולטורה הכניסו בזמנם חיים ותנועה–בתנועתנו. קצרי־הראות היו כועסים, מתרגזים ולפעמים גם מחרפים ומגדפים. ובכלל היו „יוצאים מכליהם" בעת ההיא והיו צועקים: הצילו, הציוניות בסכנה! ובאמת הלא יודעים אנו עתה, שהציונות לא היתה בסכנה כלל; ולא רק שלא היתה בסכנה, אלא שעוד התפתחה והתרחבה באותם ימי־המריבה. ומרחיק אני ללכת עוד יותר ומחליט – horribile dictui – שאפילו הארציות בזמנה לא היתה סכנה להציוניות ובמובן ידוע הכניסה רוח־חיים לתוך התנועה: זו היתה ההבדלות, „דיפרנציאציה", אם אפשר לומר כך, שבאה על־ידי התפתחותה של עצם הציוניות. ההיסטוריה העתידה תברר לנו, מה פעלה הארציות – למרות רצונה, כמובן – לתועלת הציוניות. עתה עברה גם הארציות בתור חומר מביא לידי תסיסה ונשארו רק שני האנשים האלה, שאינם יכולים לנוח ואינם נותנים לנוח ולהתנמנם גם לנו. ואין הקהל סובל את אי־מנוחתם. היתכן? – הכל היה אצלנו כל־כך טוב, כל־כך מתוק, כל־כך רך, כל־כך מנומס, כל־כך מרווח; היינו ישנים בהרוחה, נרדמים בנעימות. מפהקים במתיקות, מתעטשים בנימוס, משתעלים בנחת ומתגרדים בקרחת ובגבחת בעונג רב, ושלום, שלום, שלום...–אילמלא אלה השנים, המפריעים את המנוחה, משביתים את התענוגים ומכניסים ערבוביה במחנה... ומרובים בינינו רודפי־השלום, המטיפים להתפשרות ומשתדלים בכל כחם לקרב את הרחוקים האלה. אוסישקין ימעיט מעט את דרישותיו וטשלינוב יוסיף מעט, כזית, כביצה, משהו, „כדי חיותו", ואז יבא השלום ותבוא הישועה, וכבר, כנראה, נעשו גם „צעדים" לתכלית זו...

והפעם יהיה להקונגרס לא „מסמר" אחד, אלא שני מסמרים בבת אחת: ה„הושמה" (נוסח אחר: ה„השמה") הטורקית והבאנק הקרקעי! – ולא הרי ה„הושמה" המפורסמת, שלמרות השאון הרב שהקימה והמהומה הגדולה שעוררה בקרבנו – הוי מהומה! – מודה אני ומתודה, שעדיין לא הוברהו לי כל צרכן לא מהותה ולא איכותה כשהיא לעצמה, והעיקר – מהותה ויחוסה לעבודתנו ולעתידותינו, – כהרי הבאנק הקרקעי, שמהותו ונחיצותו ברורות למדי. כל אחד מאתנו מרגיש, שהגענו עד הנקודה, שממנה אי־אפשר לזוז, ובלא באנק אי־אפשר יהיה להתקיים כלל וכלל. השאלה היא רק בדבר אפני התהוותו וקיומו. וכאן נפלגו הדעות. הללו אומרים: באנק קרקעי נצרך לנו כאויר לנשימה, כי זולתו אין אנו יכולים להתקיים כלל. והלכך חס על כל רגע ורגע שהולך לאבוד וצריכים ומחויבים ומוכרחים אנו להתחיל בו מיד, בזו השעה, בזה הרגע; והללו טוענים ואומרים: שיהיה אינו בוער, עדיין לא הוכשר המצב, עדיין לא הגיעה השעה ויש לעיין בדבר.

זהו המסמר הראשי, העיקרי, של הקונגרס הבא ו„סלע המחלוקת־של המפלגות כביכול, שעדיין נשארו לפלטה בתוכנו.

ומזכיר לי כל הענין הזה את המסופר על שדכן אחד, שבא אל „גביר־העיר" לדבר „נכבדות" בבתו. והוכיח השדכן להגביר בהתלהבות עצומה את כל טובו ומעלותיו המשובחות של ה„ענין", שהוא כולו „כפתור ופרח", ממש הצלחה שאין להחמיצה, וצריך להזדרז ולקבלו מיד. והגביר השיב לו בקרירות־רוח, שאמנם הענין הוא „ענין", אבל הוא מוקדם מעט, מפני שבתו עדיין לא הגיעה לפרקה והוא אינו חושב עדיין על שדוכים בשבילה ובכלל יש לו שהות להמתין.

– אמנם כן – השיב השדכן – יודע אני, שבתך עדיין לא הגיעה לפרקה ולך, אדוני, יש שהות להמתין; אבל מה אעשה ובתי שלי כבר בגרה, וכבר, זה כבר הגיעה לפרקה, ולי בודאי שאין שהות להמתין כלל וכלל?

מאד אפשר הדבר, שהגביר מצדו צדק. בא ם ומטרידים אותו מעסקיו בענינים שאין הזמן גורם להם. אבל הלא תודו, חביבי, שגם השדכן שהשתדל בדבר צדק אף הוא מנקודת־המבט שלו: לו אין שהות להמתין כלל וכלל.

לא בכל זמן ולא לכל יש שהות להמתין. יודעים אנו כולנו את כל הקושי שב„ענין" החדש, אבל מה לעשות. וכלל ישראל אין לו שהות להמתין ולא עתה הזמן להמתין.

כסבורים אתם, שבאתי לרמז על ענין משלינוב־אוסישקין ומצדיק את הראשון ומאשים את השני או להפך – טעיתם! איני מצדיק את זה ואיני מאשים את זה. אם רוצים אתם – שניהם אשמים, ואם חפצים אתם – שניהם צודקים.

מצד אחד, בודאי שניהם אשמים. הגיעו בעצמכם: הסתדרות שלמה בתכלית

הוא באויר, כבר מורגש הוא בעולמנו, כבר אנו מריחים את ריח הקונגרס... ומי שיש לו חוש הריח תולה חטמו באויר ומריח. בקצור, כבר התחילו ההכנות.

ואנכי מה אהבתי את התור הזה: הקונגרסים עצמם – בינינו לבין עצמנו הלא נודה שאבדו את ערכם, זה שהיה להם לפנים, בימים הראשונים הטובים. אם מפני שאבד להם את קברניטם הגדול, שכל־כך היה משפיע מהודו עליהם ושכל־כך ידע סוד עריכת קונגרסים והנהגתם, או מפני שאבד חדושם, התרגלו בהם, ודרכם של בני־אדם בכלל ושל בני־ישראל בפרט. שכל דבר שהורגלו בו, כמה שיהיה גדול וקדוש, הוא יורד מגדולתו ונעשה חולין... איך שיהיה, ולצערנו צריכים אנו להודות, שהקונגרסים כשהם לעצמם אינם עוד מה שהיו לפנים. ולדעתי, כבר הגיע השעה לבקר את ה„קונסטיטוציה הציונית, ועל כל פנים לשנות את ה„חוק היסודי" שלה, שעל־פיו צריך קונגרס להיות אחת לשתי שנים. כל דבר קבוע, שיש עליו „התחייבות", ערכו אובד. אדם עושה תפלתו קבע דוקא שלש פעמים ביום – שוב אינה מרוממת את נפשו; תפלה אמתית היא רק זו, שאדם מתפלל בשעה שלבו דורש לשפוך שיח. וכך הדבר גם בנוגע לקונגרסים. אין לקבוע אותם חובה פעם בשתים או בשליש שנים; למתי שיזדמנו שאלות חשובות, קשות ומסובכות, או ענינים נחוצים ביותר, צריך להשמיע על הקונגרס, ובזה היינו מרויחים הרבה, תמיד היינו נמצאים ב„מצב־ההמתנה", במצב ההכנה: למחר אפשר שיהא קונגרס. מה שאין כן עכשו, כשהקונגרס קבוע מראש. כל דבר הקבוע מראש מפסיד את הפואיסיה שבו.

ולעומת זה נשתמרה הפואיסיה שבהכנות בכל תקפה ואפשר שהיא מצויה עוד יותר משהיתה לפנים. ואולי היא מצויה במדה מהופכת להפואיסיה של הקונגרס עצמו; כלומר: כל מה שהקונגרס גופו דמותו מתמעטת ומטשטשת, ההכנות אליו מתרבות ומתגדלות ו...מתנפחות. ואני מה אהבתי את ההכנות האלו! כי כמו בכל דבר וענין ההכנות הן יותר מענינות מ„גופא דעובדא"! ערבי ימים טובים – מלאים ענין יותר מן הימים הטובים, ואבּרבים מנוסים אומרים, שגם התרקמות האהבה, ההכנות לאהבה, „ערבי האהבה", אם אפשר לומר כך, – ההתעוררות, ההתלהבות, העצבנות, דפיקות־הלב ושאר המכשירים – מלאים הם ענין וחפץ יותר מן האהבה גופה... וערבי הקונגרסים, ההכנות, התשוקה להבחר, להלהם, „לעמוד על הדעת", העקשנות, הרגזנות, ההתעוררות ושאר המכשירים עולים בערכם על הקונגרס עצמו.

ואם נשפוט על־פי ההכנות להקונגרס התשיעי, שכבר התחילו – יש לקוות, שהמלחמה תהיה חמה ומלבבת. הקונגרס – מי יודע מתי יהיה, בתחלת דיצמבר או בסופו – וכבר המאמרים גדלו, הוכוחים בישלו ורב הום... וכנראה יהיה גם הקונגרס עצמו מענין מאד, מפני שהיתד, ה„מסמר", הציר, שעליו יסובו כל הענינים כבר נמצא; ובענינים כאלה הרי זהו העיקר, כידוע...

XXX.

בכרסטומתיות לתלמידים משנות־התלמוד הראשונים – קראתי שיר בשם „ארבע תקופות השנה". המשורר אינו קורא בשם את התקופות ורק מסמן הוא אותן בסמניהן הידועים, והתלמידים בעצמם צריכים להכיר כל תקופה ותקופה על־פי סמניה. לדוגמא:

יִמַּס הַשֶּׁלֶג,
יִזַּל הַפֶּלֶג,
אַף תָּשׁוּב הַדְּרוֹר –
אֵי זֶה הַתּוֹר?

והתלמיד צריך להכיר את האביב הבא. או:

הַיָּמִים גָּדְלוּ,
וּתְבוּאוֹת בָּשֵׁלוּ,
וְרַב חֹם וָאוֹר –
אֵי זֶה הַתּוֹר?

ותלמיד מבין צריך להשיב מיד: תור הקיץ.

ובכרסטומתיה ל„ציוניים מכל השנים" – וכרסטומתיה כזו צריכה להתחבר, כי גם את הציוניות צריך ללמוד בהדרגה – הייתי נותן גם־כן שיר, שיתאר לנו במלות קצרות על־ידי סמנים בולטים, את הציוניות בארבע תקופותיה: באביבה, בקיצה, בסתוה ובחָרְפָּה. למשל:

הַמַּאֲמָרִים גָּדְלוּ,
וּמַחֲלוֹקוֹת בָּשֵׁלוּ,
וְרַב חֹם ולֹא אוֹר –
אֵי זֶה הַתּוֹר?

וכל תינוק ציוני יכיר בנקל את תור הקונגרסים.

כן היא, חביבי, תור הקונגרסים הגיע. אמנם עדיין אין קונגרס בעולם, עדיין לא קצבו בדיוק אפילו את יומו, עדיין לא נגשו אל הבחירות; אבל כבר מרחף

וראה זה מצאתי, שטוב מאד להיות לא רק שלום אַש וטורקי צעיר, אלא גם חסיד, כי גם הם מנצחים וכובשים את העולם. את קושטא, אמנם, לא כבשו, לתוך היילדיז לא נכנסו. אבל נכו להוריד מכסאותם שלטונים אולי עוד יותר גדולים מעבד־אל־המיד — שלטונים בחסד אלהים, ששלטו לבדם בהיסטוריה שלנו מאות בשנים שלטון בלתי־מוגבל. כי המלחמה נגד הגאון מווילנא בלבד כמה היא שוה וכמה היא מספרת בלי אומר ודברים! — ובכלל הולכים ה„חסידים" וכובשים את ספרותנו ומורידים את גדולי־המתנגדים מכסאותם. אין אומר ואין דברים בספרותנו העברית, הז׳רגונית והרוסית, ובמקצת גם בהאשכנזית, זולת החסידים וספורי־החסידים. כאילו כל ההיסטוריה החברותית והספרותית שלנו נצטמצמה רק בספורי־חסידים בלבד, כאילו לא היו בתוכנו גדולי־המחשבה וגדולי־המעשה, אנשים רבי־פעלים ורבי־דעות לפני הבעש"ט ותלמידיו אחריו. ולא עוד אלא שמכניסים לתוך ספרותנו את כל ספורי הנשים המוזרות בלבנה ומכניסים בתוכם כוונות עמוקות לכבוד החסידות ו„צדיקיה". חושב אני, שבקרוב ידפיס ברדיטשובסקי את פתקת־הכביסה של משפחת בעל־שם־טוב, הלל צייטלין יברר את הפילוסופיה שבלבנים המלוכלכים והכבוסים ופרץ — את השירה שבהם. והלא גם להמתנגדים, כמדומה לי, היו „איזו" גדולים; אבל עליהם אין דובר דבר. כמה וכמה תלמידים היו לו להגאון מווילנא בלבד, שגם הם הקימו תלמידים הרבה, והרביצו תורה ברבים, ועמדו בראש הדור, — ואין כותב עליהם ואין מטפל בספריהם ובמעשיהם. ונכד־נכדו של איזה „יהודי טוב" — כל תינוקות של בית־רבן מספרים עכשיו תהלתו.

הוא אשר אמרתי: טוב להיות חסיד, טוב בעבר, טוב בהוה, וכמו שאחזה לי אני — מועיל גם בעתיד. מטבעו של בן־אדם בכלל ושל יהודי בפרט, שחביב עליו בן־סמך, — ועל־כן חביב בעיניו ה„צדיק", ה„רבי". הפרינציפיון של „רביות" הוא דבר גדול. הרבי מקשר ומאגד ומאחד לא רק את כל תלמידיו, אלא גם את כל ה„כת", את כל המפלגה. הוא הנותן סיסמא לעבודה, הוא בן־הסמך, הוא המפקד והמצוה, ולעת הצורך, כשהדבר נחוץ „לחזוק החברה", הוא נותן צו להיות „בגלופין" — ואחריו אין מהרהרין. Magister dixit — ודי.

הארציים התחכמו והכניסו את היסוד הזה לתוך הסתדרותם. זנגוויל הוא, כמדומה לי, מעין „יהודי טוב" אצלם: מסתמא „הוא שיהיה", יודע מה שעשה, ואין אחרי מעשי ה„רבי" ולא כלום...

ואנחנו, הציוניים, הננו „מתנגדים" יותר על חמדה. הכל יש לנו: יש לנו מטרה רמה, יש אפשרות להשיגה, ומה שחשוב ביותר — גם עובדים הרוצים יש לנו, אבל — „רבי" אין לנו. אין בן־סמך ואין משמעת, ומה שהאחד מתיר השני אוסר, ומה שהשני מכשיר השלישי פוסל, מה שזה מהלל הלז מחלל, מה שהלז מחלל — דוקא זה מהלל. ואיך יכולה להיות השמחה במעוננו? איזו „שמחה של מצוה" יכולה להמצא במתננו?...

הבו לנו רבי!" — זו תהיה הסיסמא שלי להקונגרס התשיעי הבא עלינו. ואם נבקש — אולי נמצא.

היא, כמו שמספרים, קולוניה מעין עיר קטנה. בפתח־תקוה יש גנות ופרדסים, שמספרם עולה לעשרות אלפים, והם עוברים מיד ליד, ויש בה גם חנונים וסוחרים ועסקים הרבה ודיני־ממונות מסובכים וטענות ומענות ותביעות כנהוג בקהלה שלמה ובלתי־ענית. ובפתח־תקוה אין חייל, ואין שוטר זר, ואין שר ואין שופט; יש רק ועד־המושבה, שכל עניני המושבה נחתכים על פיו: הוא השר, והוא השופט, והוא השוטר, והוא המקיים את הפסק. וספרו לי אנשים נאמנים, שמעולם לא קרה שם, שיקראו תגר על הפסק ולא יקימו אותו... כספורי־בדים, כמעשיות של אלף לילות ולילה מצלצלים באזנינו הספורים האלה. אנחנו בני־הגולה, עם הפסיכיקה הגלותית שלנו, גם לשער לא נוכל חיים כהייתם שם.–ואת כל אלה עשתה הציוניות הישנה והחדשה. כל אלה הם ערכים שלא נתנו להמדד, להמנות ולהשקל, אבל הרי הם הם עיקרי התחיה. ולו זכו אחרים, למשל הארצים, להלק העשירי מן הערכים האלה, בודאי היו מלאי־שמחה, שמחים בחלקם – ואנחנו יושבים ומיבבים תמיד, ומתלוננים ומתרעמים ומתרגזים ובהשאי מתקוטטים...

טרחנים אנחנו, בכיינים אנחנו.

אוטו וויינינגר בספרו המלא דעה והחסר־דעה באחד: „המין והאופי", מחלק את האנושיות לשני יסודות, היסוד הזכרי ויסוד־האישות (דרך אגב: אנחנו היהודים נכנסים אצלו בגדר יסוד־האישות); ואני הייתי מחלק את עמנו גם־כן לשני יסודות: היסוד המתנגדי והיסוד החסידותי. ואם לא את כל עמנו אפשר להלק כך, אפשר ואפשר להלק כך את הלאומיים שבנו.

ההבדל בין שני היסודות האלה מי אינו יודע אותו עתה?–כל־כך מרבים עתה לדבר בספרותנו על החסידות, עד שאפילו תינוק יודע עתה, במה נבדלת החסידות מן המתנגדות. אך ההבדל העיקרי והראשי, לדעתי, כך הוא: המתנגדים הם בעלי מרה־שחורה, עצבנים. תמיד הם מחפשים חטאים בעצמם, תמיד הם מנקרים ומחטטים בלבותיהם, בסתרי נשמותיהם, שמא ימצאו איזה חסרון, איזה פסול, איזה פגם, ואינם שבעים רצון מעצמם, מתורתם, ממצוותיהם וממעשיהם הטובים. כמה שלמדו תורה–מעט להם; כמה שקיימו מצות-מעט להם, כמה שעשו מעשים טובים – מעט להם. רעבתנים רותניים הם והיו רוצים לבלוע את כל התורה ואת כל המצוות ואת כל המעשים הטובים, בלי להשאיר כלום בשביל אחרים. והחסידים–הם בעלי לב טוב ושמחים בחלקם. העולם כולו אינו כל־כך נורא כמו שמתארים אותו. העולם בטוב הוא נדון והכל לפי רוב המחשבה, לפי עומק הכוונה, ולא דוקא לפי רוב המעשה. מחשבה טובה, וכוונה רצויה, ותפלה־שבלב, ושמחה של מצוה, והתדבקות בבורא־העולם–שקולות כנגד כל התורה כולה. ואין לדאוג ואין להתעצב, והחיים – חיים, והקדוש־ברוך־הוא–אלהים, והעולם–הפקר, ולחיים, יהודים!...

אנחנו, הציונים, אנו כמובן ידוע מן היסוד המתנגדי, ואולם הארצים הם מן היסוד החסידותי. יש תקוה להשיג טריטוריה, אין תקוה-הרבי צוה, שנהיה שמחים!

מקנא אני בהם, חביבי, מה מאד אני מקנא בהם!

וזהי ההיסטוריה של התגלות־„אמריקה" זו, כמו שמסר לי אז הד"ר ב. כמו שתראו, לא חבר של ת"ידים במועצת הטריטוריאליסטים בלונדון המציא אותה. ספרתי את הדברים האלה כמו שהם בשביל ה„היסטוריה". בעיקר הדבר, אמנם, אין שום „נפקא־מינה" בזה, מי „המציא" את הטריטוריה החדשה ראשונה. ואף מה שהכספידיציה לא עלתה יפה אין בכך כלום. מובטחני, שאנשים כהד"ר ב. וחבריו לא ירפו מעבודתם ולבם לא יפיל עליהם, ובודאי כבר מוכנים ומזומנים מבעוד יום כמה וכמה „מלונות־לילה" כאלה, שיוציאום מנרתיקם לעת־מצוא.

אנשים טובים, בנאמנות טובים. אוהב אני אנשים כאלה. למרות השכל האנושי, למרות כל „המחכמות", כמו שהיו אומרים המחקרים הקדמונים, אינם זזים מעבודתם לבקש ולחפש במפות־הארץ מדינות הדשות בשביל יט"א. והעיקר — שהם מוצאים נחת בעבודתם זו... אוהב אני אותם ומקנא אני בהם. כי משער אני בנפשי: אילו קרה מקרה כזה אצלנו, הציונים, חלילה — איזה רעש היה בעולמנו, כמה קינות וכמה תוכחות! — הנה היתה מפולת באחד מאגפי בית־הספר החדש לבנות ביפו. מקרים כאלה הם מעשים בכל יום אפילו בכרכים היותר גדולים, במקום שארדיכלים מנוסים משגיחים על הבניה, שהרי אפילו הארדיכל היותר מנוסה הוא אדם ולא מלאך ושגיאות מי יבין. ובכל מקום שיקרה מקרה כזה מפנים בחשאי את המפולת וחוזרים ובונים — ואין דבר. ואצלנו — רבונו של עולם, מה גדל הרעש, מה גדולה היתה המבוכה, כאילו כל הישוב בסכנה! קלקלה מועטת, איזו הצלחה של מה־בכך, „אסון" כל־שהוא — ומיד הוא מביא אותנו לידי יאוש, לידי עצבות וקטנות־המוחין ולידי סכסוכים גלויים וחשאיים... אנחנו, הציונים, אנו באמת בריינים גדולים ובעלי מרה־שחורה. אנו מחטטים ומנקרים יותר מדאי, אין דבר משמחנו, אין דבר מספק אותנו, וכל מה שיש לנו הוא כל־כך קטן, כל־כך פעוט בעינינו!

ובאמת הלא הדבר אינו כן, הלא יש לנו במה להתפאר, במה להתגאות ובמה לשמוח. תחית לשוננו הלאומית בלבד כמה היא שוה! כל היודע ומכיר את ערך תחית הלשון בתחיה הלאומית הכללית הלא יודה, שאפשר, שעם תחית הלשון נעשתה כבר חצי־המלאכה. עובדה היא, שהכל מודים בה, שתחית הלשון בארץ־ישראל הולכת ומתקדמת. ואבטונומיה קולטורית והנהגה עצמית. שכל היודע את יהודי־הגלות ותכונתם ממצרים ועד הנה, מתחום־המושב ברוסיה עד אמריקה, הטיל ספק באפשרותה — הלא גם היא עובדה היא עתה בארץ־ישראל. והרי עוד זה לא כבר היה פתגם שגור על פינו. שגדוד יהודי כי ילך בדרך יהיה זקוק לשמירתו של קוזאק, וקהלה ישראלית חפשית מוכרחת תהיה להביא „שוטרים" מרוסיה כדי לשמור על הסדר והמשטר בעיר, וכדומה מן הפתגמים המוכיחים את ההשגה, שיש לנו מכשרוננו החברותי והמדיני בכל הנוגע להנהגה עצמית והגנה עצמית. והרי זו וזו נתקיימו בארץ־ישראל באופן נפלא. לכל מושבה ומושבה יש הנהגה עצמית על ידי ועד נבחר לדבר, שכל ענייני המושבה נחתכים על פיו — ואין ממרה את החלטותיו. פתח־תקוה, למשל,

והקדיש את עצמו להפסולת של רחוב היהודים—לקצות העיר, ששם דרים הפועלים העניים ביותר והחנונים מיצוק־הבלאים. ותמיד היה מתאונן באזני על רבוי־המחלות בישראל, שסבתן היא על־פי רוב מעוט־דמים, ומפני זה לא נתנו להרפא, כי הסביבה, הפרנסה, העניות והגזרות גורמות. ותמיד היה חולם על ארץ־ישראל ומושבות, ואויר נקי, ועבודה בשדה ובגן, וכלכלה בריאה, כלכלה כפרית, וככל „פרופיסיונלי“ היה משקיף על כל העולם כולו רק מתוך השקפות של מלאכתו. ולפיכך היה ציוני מדיני וחכה לגאולה קרובה, ל„טשארטר“ תכוף, כדי למהר ולהחיש את „רפואת עמנו“ להרחיב את חזהו ולהרבות את דמו. שאלות הקולטורה וכדומה לא היו מעסיקות אותו כלל. הוא השקיף על ארץ־אבותינו רק בעיניו של רופא־חולים וראה בה „סאנאטוריון כללי לעמנו“, שתתן לו אויר טוב ומרפא. ואני, בתור איש־הספר, הייתי משקיף על ארץ אבותינו בעינים אחרות, והיו תמיד וכוחים חמים וסוערים בינינו. הוא לא קמץ בהברות חריפות כלפי אלה „מבלי־העולם“, „אוכלי־הספרים“, שאינם מבינים את הציוניות ומקלקלים אותה, ואנכי מצדי הייתי מחלק מנות יפות ל„גרי־הארצות“, לאלה „הגוים“, שבאו אלינו בלא ידיעת היהדות ואינם מבינים אותה ואת האידיאל הרחב שלה ואינם מכירים את ערך הקולטורה בציוניות. וכך היינו מקפחים זה את זה בהלכות אלו לפעמים עד חצות הלילה ויותר, כדרך הציוניים הישנים בימים הטובים ההם.

עברו ימים רבים, ואני לא הייתי בעיר זו ולא ראיתי את הד״ר ב. אחר־כך נודע לי, שבימי המלחמה הרוסית־היאפונית היה מן הראשונים שלוקחו לצבא וישב בישלום. וכשנזדמנתי לפני שנה לעיר זו בקרתיו בביתו. ואחרי ספורים וזכרונות ממערכות המלחמה נסבה שיחתנו עוד הפעם על ארץ־ישראל ועתידותיה. במרוצת השנים נתחזקה בלבו מסקנתו הראשונה, שאין לנו תקוה בגלות, אבל מכיון שקשה להמתין עד שנשיג את ארץ־ישראל, כי עמנו מחמת מצבו הגופני, אין לו ישהות להמתין, כי הוא צריך לצאת תיכף ומיד לישרה, למרחב, — על־כן צריך הוא לבקש לו לעת־עתה „מלון־לילה“ באיזו מדינה שתהיה. ו„מלונות“ כאלה יש לרוב. אנכי בעצמי—הוסיף לומר—יודע כאלה בכל חלקי העולם, זולת אירופה. ביחוד יש כאלה באפריקה. הטובה והמשובחה שבהן היא—ק י ר י נ א י ק ה, בצפון אפריקה, מפני שהיא קרובה לאירופה ולארץ־ישראל ואוירה טוב ומימיה זכים וישובה קטן ודל. ובדברו פרש מפה גדולה אחת ממפות גלילות־הארץ של אפריקה, הראה לי על שטחה של קירינאיקה ובאר לי את גבוליה. ולפי דבריו, כבר בא עליה בדברים עם זנגוויל והדבר ישר בעיניו, וכבר התחילו לעשות את ה„צעדים הנחוצים“.

איך בא לידי „גלוי־אמריקה“ זה? — הדבר פשוט. בהיותו אדוק ברעיונו עסק הרבה בידיעת גלילות־הארץ, קרא בלכסיקונים ובאֶנציקלופידיות, בדק במפות, מחפש ומבקש טריטוריות פנויות. ו„גיאוגראפים“ כאלה, כנראה, מרובים הם בספירות של הארצ״ים. ומכאן, כנראה, כל אותן הטריטוריות המרובות, שהן מצויות במפלגה זו בשופי.

„ידידי הוראציו, יש בעולם דברים הרבה, שלא חלמו עליהם אפילו החכמים היותר גדולים“.—ואמנם, יש דברים כאלה בעולם, ישנם.

והות־דעתם של המומחים כשהיא לעצמה מזכירת אותי את האנקדוטה בדבר הקדרה השבורה, שבכל־כך כשרון ספר אותה שלום־עליכם באחד מספוריו. אשה אחת התקוטטה בחברתה על שהשיבה לה קדרה „שבורה תחת השלמה, ששאלה ממנה. וזו השיבה: ראשית, הקדרה השאולה היתה שבורה, שנית – השבתיה לך שלמה, שלישית – לא שאלתי ממך קדרה „כלל, ורביעית, רביעית... יכנס הרוח באבי־אביך ואין לי עסק עמך כלל וכלל...

קירינאיקה לא תצלח, לפי חות־דעתם של המומחים, ראשית, מפני שהארץ בכלל אינה גדולה ואין בה מקום לישוב גדול; שנית, מפני שהארץ אינה פוריה כל־כך כמו שהודיעו על־אודותיה ואינה מסוגלת ביותר לאכרות; שלישית, מפני שמחמת חוסר מים לא היתה הארץ הזאת מרובה באוכלוסים מעולם ובנראה לא תהיה כזאת לעולם. ורביעית, רביעית – מפני שאינה ריקה כל־כך מאדם, כמו ששערו מראש, והתושבים הנמצאים בה עתה יניחו מכשולים מרובים וקשים מאד על דרך התישבות קולוניזאציונית של אוכלסים חדשים.

– מפני־מה לא ירו מכלי־התותח לכבודי כשנכנסתי לעיר? – שאל נפוליון הראשון את הראש של אחת מערי אשכנז. – הוד מלכותך! – השיב הלז – ראשית, מפני שאין אבק־שריפה, ושנית... – דיך! – השיב נפוליון – התשובה הראשונה מספקת.

מפני־מה לא תצלח קירינאיקה לישוב יהודי? – „ראשית, מפני שהיא אינה ריקה כל־כך מאדם, כמו ששערו מראש, והתושבים הנמצאים בה עתה יניחו מכשולים מרובים וקשים מאד על דרך התישבות קולוניזאציונית של אוכלסים חדשים" – ושנית, מפני... – והרי התשובה הראשונה מספקת למדי.

בעיני כבר תם ונשלם ענינה של המדינה היטא"ת בצפון אפריקה; ואף־על־פי־כן מסתין אני להדין־וחשבון המפורט של אכספדיציה זו, שהארציים אומרים להוציא ביחד עם תמונתו של זנגוויל ולמכרו במחיר שני רובלים, לא פחות. אמנם, העתים קשות ושני רובלים הם מטבע, אבל רוצה אני לקרוא היסטוריה" זו מתחלתה ועד סופה, כי בשבילי היא מלאה ענין. ולא הרי הסוף, שהוא ידוע כבר לכולנו, כהרי ההתחלה.

כפי הידיעות המקוטעות, שבאו בעתונים העבריים, נפל הד"ר נחום סלושץ במסעו באפריקה על מציאה זו ראשונה וממנו התחילה ה„היסטוריה", ויש שמיחסים אותה מן השעה הראשונה לזנגוויל. אבל כפי „גרסתי, היו הורתו ולידתו של ה„רעיון" הזה בדרום רוסיה. ואתפאר לפניכם, חביבי הקוראים, ולפני כל חברי יט"א, שאני ידעתי מקירינאיקה היט"א־ית עוד „קודם מתן־תורה", כלומר, זמן מרובה קודם שנשלחה לשם האכספדיציה.

ומעשה שהיה כך היה:

את הדוקטור ב., היושב באחת מערי הדרום, ידעתי זה כבר, עוד מן הימים הראשונים הטובים של הציוניות. הוא היה ציוני אדוק, שרפא את חוליו בעירו וחלם על ציון, בהיותו אז צעיר לימים וה„פרופיסיה" עדיין לא הקשיחה את לבו, לא רדף אחרי „פראכסיס" גדולה

בהשבון עם עצמם, אינם יודעים מנוחה וכל מה שיש להם — מעט להם. אין דעתם נוחה מכל מה שהשיגו ואינם מוצאים קורת־רוח במפעליהם. ותמיד יש להם מקטרגים פנימיים, שבאים ומקטרגים על כל המעשים ואינם נותנים להם להתענג על הנעשה. ואם לפעמים נשמעת איזו שירה מפנה רחוקה — מיד באים ומשתיקים אותה

הנה הימים האלה הם ימי המהפכה בטורקיה התקוות נתחדשו. כמדומה לך — הכל טוב, ברחוב הציוניים התעוררות, — ובאים מבקרים ומצננים את המוחות שנתלהבו מעט ומטילים עליך סלון גדול של צונן...

והציוניים הלא סוף־סוף הם עתה המפלגה היותר חיה, היותר פועלת, היותר עמלה עם הצבור, היותר עשירה ומרובה־בכחות. ואם במפלגה הציונית כך, בשאר המפלגות על אחת כמה וכמה. ורק בחוגי הארציים שלום ושלוה. אין פרץ ואין צוחה ברחובותיהם. שמחים הם בחלקם, שמחים במנהיגם ומנהיגם שמח בצאן־מרעיתו, והכל טוב בעולם הקטן הזה, שהוא כולו טוב. כי הארציים אינם נופלים על פניהם ואינם מתבטלים, אם מפעלם לא עלה בידם. זכורני מה שהיה במחננו, מחנה־הציוניים, אחרי האכספידיציה לואדי־אל־עריש: איזו עצבות, מעין בושה, שרתה במחנה, אף־על־פי שואדי־על־עריש הלא היה רק פרפראות לציוניות, רק אמצעי בשביל הציונית, ולא הציוניות גופה, ומה אנו רואים אצל הארציים? — לא אדבר מזה, שהקטינו בעצמם את מדת דרישותיהם ומציוניים־טיריטוריאלים, שאמרו לשנות רק סעיף אחד מן הפרוגראמה הבזלאית ולגרוס תחת „מקלט בטוח בארץ ישראל" „מקלט בטוח" סתם, נהפכו לחברה אֶמיגראציונית, ששנתה את כל הפרוגראמה הבזלאית כולה ותהילה להושיב איזו משפחות של יהודים באיזה הארץ, שמנהיגה של הארציות קרא לה בשם „כור־ההתוך", כלומר, כור המהתך ומבולל את כל החמרים והמתכיות שנותנים לתוכו, וכל־כך הרבה להלל את כשרון־ההתוך של ארץ זו... מניח אני את השאלה, עד כמה בכלל יפה למנהיגה של מפלגה לאומית־טיריטוריאלית, שיחבר ספר בשבחו של „כור־ההתוך", שכל־כך הוא מסוגל למחוק את הצורה הלאומית של העמים הנמצאים בו, ויחד עם זה ישלה הומר חדיש להתבוללות ב„כור־ההתוך" הזה... מניח אני שאלה זו מפני שאומרים לי, כי זהו ענין צדדי, שאין לו שום שייכות אל ההסתדרות המפלגותית. זנגוויל הסופר והאמן לחוד וזנגוויל מנהיג המפלגה לחוד; ולא עוד אלא שזנגוויל הסופר והאמן יכול להתנגד לדעתו של זנגוויל המפלגה ולהיפך... אבל הלא האֶכספידיציה, שהלכה לתור את קירינאיקה ולא הצליחה, היא עיקר העבודה המפלגותית של הארציים, ואף־על־פי־כן אין בכך כלום: אין מקפידים בדבר ואין מתעצבים על אי־ההצלחה. ולא עוד אלא שעומדים ומכריזים על אי־הצלחה זו וכאילו מתפארים בה: ישלחו תיירים לקירינאיקה והודיעו בקולי־קולות באסיפות מיוחדות ובדפוס, שבקרוב יפרסמו את תוצאות תיורם, וקיימו את דבריהם ופרסמו... שהאֶכספידיציה לא עלתה יפה.

מישל למה הדבר דומה? — לפלוני המגריל, שהיה רץ בלילה לבעלי־הגורלת, מתיפף בכה על זכוכיות־החלונות ומעורר את הישנים משנתם לבשרם — כי לא זכו בגורל...

על בניה ביחד עם מרים המבכה על בנה יחידה... כי, באמת, מה ענין זה לזו? רחל אמנו בודאי יש ויש לה לבכות על בניה. שהגיעו לידי ירידה מוסרית כאותה שאירעה בטשודנוב– ולא באשמתם, אלא מפני הפחד הנורא ותוצאת הנסיון המר במשך אלפי שנים. שהרי– כמו שהעיר מר ספוג ב„הד הזמן" – טשודנוב לא היתה היחידה, שאספה את רחמיה מאחים מפני היראה, סופר זה מונה שם שורה שלמה של מקרים נוראים כאלה בימי הפרעות, – מקרים, אשר לשמם ולזכרם תחרד נפשנו. כי עמדו בנים על דם אבותיהם ואבות על דם בניהם, כי ראו בעלים בחרפת נשיהם ואמהות – בחרפת בנותיהן,

... וְלֹא נָעוּ וְלֹא זָעוּ

וְאֶת עֵינֵיהֶם לֹא נִקְּרוּ וּמִדַּעְתָּם לֹא יָצָאוּ... (ביאליק).

הוי, רחל בודאי יש לה על מה לבכות: רחל מבכה על בניה, שהגיעו לידי מדרגה כזו. אבל מרים – מה לה ולטריאַנוב, ומה לטרויאַנוב וקרבנותיה ולה? –... אין זאת, שגם הציור הזה בעיקרו נכתב לא בשביל היהודים.

אמרו מה שתאמרו, חביבי: לא טוב היות שלום איש ולכתוב ציורים כאלה. לא טוב. הטורקים הצעירים בודאי לא כך יהיו נוהגים. ובדבר הזה, באמת, יש ללמוד מהם הרבה, הרבה.

טוב להיות טורקי צעיר.

וטוב מזה – להיות טריטוריאליסט. וגם מהם יכולים אנחנו ללמוד כמה דברים. ולא מפני שהצליחו כהטורקים הצעירים, אלא פשוט, מפני שאינם זקוקים כלל להצלחה. ואם יש במי לקנא בהאי עלמא, – בהם אקנא. בהם – מפני שהם בעלי לב טוב ושמחים בחלקם. ומי מאושר, ומי מצליח, ולמי טוב בעולם הזה, אם לא לאלה השמחים בחלקם? – ומכל המפלגות הרבות והשונות שלנו לפנים, ומאלו המעטות, שנשארו לפלטה והן קיימות עוד עתה, – רק אותם מצאתי שמחים בחלקם וטובי־לב. ממש, תענוג להסתכל בפניהם!

לא היתה בתוכנו מעולם מפלגה גאותנית, שחצנית וקולנית, כה„בונד" בשעתו, בשעה שעמד במעלתו העליונה והשיב את עצמו לאפוטרופסו היחידי של הפרוליטאַריאַט הישראלי – והפרוליטאַריאַט הישראלי הרי היה באותה שעה בעיני ה„בונד" כל הקהל העברי– שאר היהודים, הבורגנים, כמעט שלא נחשבו למאומה וגם לא באו במספר. ודבר אז ה„אפיטרופוס היחידי" הזה בסגנון מיוחד, לפעמים בסגנון של פקיד ומצוה ולפעמים בסגנון של בטול וחוצפה, כאומר: „אני ואפסי עוד"... ואף־על־פי־כן אפילו אז, בעידן ריתחא, אפשר היה להרגיש בה„מאניפסטים" שלו איזה מין של עצבות על מעשים שלא נעשו, על שאיפות שלא נתקיימו...

והציוניים – אלה הלא הם הבכיים המושבעים. התבוננו אל כל הנעשה בעדתם – אין שלום ואין נחת. הביטו וראו, איך הם מנקרים ומחטטים במעשיהם ואיך הם באים

בעיני תלמידים אחרים, לגמרי אחרים, מתלמידי ברלין ושוקיו... אכן יפה הבריות אומרות: אם יהי רצון מלפני הקדוש־ברוך־הוא יורה גם המטאטא כחץ...

כן, חביבי, טוב להיות טורקי צעיר. ואם נתפרסם בשנה שעברה מאמרו של גוי אחד, ש„טוב להיות שלום אש", הנה לטורקי צעיר טוב גם ממנו. ודאי, שבמושג ידוע טוב להיות גם שלום אש, כמו שבכלל טוב למי שיכול לשבת „אחרי הכשי" ולרקד על כל החתונות. אומנות זו אינה צריכה למוד, אבל צריכה נסיון והרגל, ואם תמצא לומר— גם כשרון מיוחד. צריך כשרון מיוחד כדי לכתוב יהודית בשביל הגוים, מבין אנכי – גוית לעברים. מה לעשות? – בתוכם אנו יושבים ובלשונים אנו מדברים, ועמי־הארץ מתרבים, וה„בורות" מתגברת, ואין לך בית בישראל שאין בו מ„פרחי הגלות": בורים גמורים ועמי־הארץ, שאינם יודעים „מלה עברית". ומפני ההכרח, מפני הדחק, מפני הצרות – אם אפשר לומר כך – מוכרחים אנו ליהד את לשון הגוים ולהשתמש בה לצרכי קודש וחול. אמת הדבר, שאנו משתמשים בה יותר מדאי לצורך ושלא לצורך, ומה שמגונה מזה – משתמשים בה בחבה מיוחדת, בהתפארות, בגאוה, לפעמים גם בחוצפה, משתדלים בכל יכלתנו להתרחק מלשוננו הלאומית ומבטלים גם את הנסיון של תחית הדבור העברי – אבל, כמה שהדבר מעציב, מובן הוא. ומבין אני גם את הנסיון מצד היהודים לכתוב גוית לגוים, אם, כמו שסוברים בתמימות, כדי להחזירם בתשובה: אולי בעת רצון, בשעת החסד יבינו וידעו את עותתם ולא יוסיפו להציק לנו, – או מפני תמימות עוד יותר גדולה – מפני „קדוש־השם": ידעו־נא הגוים, שעדיין לא נפסק הוט־היינו, שעדיין יש כשרונות בישראל. מה שהגוים מבטלים את הכשרונות האלה, ואומרים, שהם פעוטים מאד, שהם מקלקלים את טעמם הגויי ואת לשונם הגוית – אין בכך כלום: אין משגיחים בהם – ודי. ולבסוף, – אפשר ליהודים לכתוב גוית לגוים, פשוט, מפני הפרנסה, מפני התועלת החמרית: אולי יפרנסו הגוים אותנו גם משולחנם זה... את כל אלה אני מבין. אבל יהודית לגוים זוהי– המצאה חדשה, מאוחרת, המצאתו של שלום אש. הפאטנט על המצאה זו שייך רק לו. יעקב הזיד נזיד לעשו והלעיטהו, מובן, שיעקב הזיד את הנזיד בקדירתו שלו, כלומר של יעקב, אלא שבכדי להשביח את נזידו, בכדי להוסיף בו טעם לשבח, צריך היה להשליך לתוך התבשיל איזו תבלים חריפים מהני מילי מעליותא, שנודף מהן הריח הניחוח הערב לעשו. תבלים הרבה? – חלילה, אלא מעין אותה הכלה האגדותית, שהיא כלה נאה וחסודה, אלא שהיא מקצת, מקצת מן המקצת – מעוברת, ולא יותר... הנזיד הוא כולו של יעקב, אלא שמקצת מן המקצת נודף ממנו ריחו של עשו. ולפעמים גם יותר ממקצת, הרבה יותר. למשל ב„מפעלו" האחרון של שלום אש, בציור „טרואנוב", שנדפס בגליון של פסח, הוספה להעתון „פריינד", הכתוב בלשון העממית שלנו, נודף ריח זה הרבה יותר מאשר ב„מפעליו" הקודמים.

אמנם כן, נצרכת אמנות מיוחדת כדי לכתוב בסגנון כזה ולבזק את רחל המבכה

שאין לסמוך על הרוח בלבד, ולא יצאו לאויר העולם כל עוד שלא היה להם די חיל ודי כח... בודאי „רוח" עם הוספה של חמשים אלף כידונים, מאה כלי־תותח ותריסר „קרופים" בעלי שתים־עשרה אצבעות — הוא דבר טוב מאד; אבל „רוח" בלבד, רק „רוח", בלא הוספה — מסופקני אם על־ידו היתה קיימת עכשיו קונסטיטוציה בטורקיה. והוצה הייתי לראות, מה היו עושים הטורקים הצעירים אצלנו, במחנה־ישראל, שאפשר להשתמש בו רק בכח הרוח בלבד. בכחם של ארבעים אלף קני־רובים של מויזר, מאה כלי־תותח ותריסר „קרופים" במדת שתים־עשרה אצבעות אפשר לכוף גם את השולטן, שירד מכסאו ויתפטר משלטונו. אבל, בבקשה מכם, המציאו־נא את הכח הרוחני הגדול, שיכוף אחד מעשירינו, אחד מאילי־הכסף, משולטני האלפים ומאות־האלפים והמיליונים, לעזוב את „מבצריו", להתישב בארץ־ישראל, לקנות שם נחלאות ולהתאחז בארץ. איני בקי בטיב התנועות הטורקיות — המעט לי לדעת את טיבן ומהותן של תנועותינו שלנו למפלגותיהן, למחלקותיהן עם ל"ב פירושיהן, כי עוד אלך לנוע על תנועות זרות? — אבל אף־על־פי שאיני בקי בהן ברור הדבר בעיני, שבכח הרוח השתמשנו גם אנו לא פחות מהם: דברנו בשם הרגש, בשם השכל, בשם הלאומיות, בשם העבר ובשם העתיד, עוררנו את הרגש הלאומי, את הכבוד הלאומי, חנכנו את העם, פירשנו וביארנו את כל מהזות חייו והראינו, כמה הם צריכים להביאו לידי „שנוי־המרכז", ובכל רעיון רוחני השתמשנו לתחית עמנו שלנו לא פחות ממה שהשתמשו בו המורקים הצעירים לתחית עמם שלהם. ואם הם נצחו ואנחנו לא נצחנו, אם הם השיגו את מטרתם ואנחנו עדיין אפילו לא נתקרבנו הרבה אל מטרתנו הלאומית, הרי אין זה מוכיח עדיין, שהם מצאו את „דרך הרוח" והלכו בה ואנחנו לא מצאנו אותה ולא הלכנו בה. זה מוכיח רק דבר זה בלבד, שלהם היה לא „רוח" יותר משהיה לנו, אלא חיל ממש! ו„כח", שאין לו שום שייכות לרוחניות... ואיככה־זה בא בעל שכל ישר כ„אחד־העם" ללמוד מהם על „שלטון הרוח" — אם לא שיש להמנצחים מזל מוחה.

אשרי המנצחים! לא די שעסקיהם מצליחים הם זוכים גם לכתר תורה ורבנות: הם נעשים „מאורות" להאיר את הדרך ילכו בה בני־אדם ולהורות דעה לכל באי־עולם. כך זכתה לכתר ה„רבנות" פרוסיה בשעתה, אחרי נצחון סידאן, שאז באו כל יושבי־תבל ללמוד את תורתה וברלין נעשתה „פוסק גדול". מברלין יצאה תורה, ודברי חכמה — מפוטסדאם, ועדיין לא ירדה פרוסיה מגדולתה, וה„יורה דעה" וה„חושן משפט" שלה נתפשטו עד מהרה במזרח ובמערב ונתקבלו להלכה ולמעשה בהרבה „קהלות"... והעיקר — הלכה כמותה בדיני־ממונות, בדינא דבר־מצרא והלכות טוען ונטען... בכל אלה קיימא לן: „הלכה כברלין". ותלמיד מובהק היה לה — העם היאפוני, שאחרי מוקדן וטשוסימא זכה גם־כן ל„רבנות", והוא מחזיק „ישיבה" גדולה במדינתו ורבים התלמידים הבאים לשמוע את תורתו וללכת בדרכיו, וכמו שמספרים, יש תקוה, שיצליחו בלמודיהם. ועכשו הרי לכם מאורות חדשים, שיצאו להאיר לארץ ולדרים עליה — „חכמי קושטא", שנעשו פתאום „בני־סמך".

אחינו נתיני עבד־אל־חמיד. ועל כגון זה זכור הוא לטוב ובשביל זה בלבד הייתי מתרחק ממשלחת זו של בשורת־הפטורים. – אבל, כאילו להכעיס, דוקא במשלחת רעה זו נפל הגורל להשתתף גם על אחד משלנו, הדיפוטאט קאראסו, ובמלאכות של כבוד – לבשר את רישאד שעלה לגדולה – לא נמצא שום יהודי. והרי הכל מודים, שיותר נעים היה לבשר לרישאד את עליתו מלבשר לעבד־אל־חמיד את ירידתו. ולנו, הציונים ביחוד, בודאי חשוב היה, שיהיה יהודי תקיף בחצר החדש ממבשר רע לשולטן הישן.

ואפשר, שגם זה וגם זה למותר הוא לנו ובאמת אין מן הראוי לנו, היהודים, להתיצב על צד מפלגה זו או אחרת בטורקיה. כי דרך המפלגות, באמת, דרך חלקלקות היא וכמה נקל להכשל בה ולהתנזק! – אמנם, הטורקים הצעירים דברו טובות על עמנו. אבל אודה ולא אבוש, חביבי הקורא, שלא נתפעלתי כל־כך מדבריהם. הם דברו מה שכל הגויים מדברים אלינו. מבין – אמרו – שאנחנו חושבים, שאתם תביאו תועלת לארצנו השוממה, מבין שמאמינים אנו, כי סוחרים מצוינים אתם (טעות גוי), יתר על־כן: מבין שמאמינים אנו, שעשירים גדולים אתם ובעלי־אוצרות (וזהי בודאי טעות גוי) ובודאי תביאו את אוצרותיכם לארצנו, – הרי הארץ פתוחה לפניכם, התישבו בה וסחרוה. כמו שאתם רואים, עוד הפעם אותו היחס האוטיליטארי אלינו, שאנו מוצאים גם בין טובי הגוים שבאירופה ושהוא ידוע לנו כל־כך משכבר הימים. וסוף־סוף הלא תגיה ותראה חרפת דלותנו ויודע הדבר, שאין אנו כלל וכלל סוחרים מן המדרגה הראשונה ואוצרותינו נפוחים, הוי מה נפוחים–ואז...

זאת אינה אומרת, כמובן, שגם בטורקיה יהיה אז מה שהיה והוה באירופה. הנה אני להאמין ומאמין אני, ששם לא יגיעו הדברים למה שהגיעו בארצות אחרות. ערובה נאמנה על זה הוא לנו היחס האחר, האחר לגמרי, שהתיחסה טורקיה לישראל במשך כמה מאות שנים. בזה רציתי אך להעיר על הסגנון האוטיליטארי של דברי "הצעירים" האלה במה שנוגע ליישוב היהודים בטורקיה. כשאני לעצמי איני שבעינחת מסגנון אשר כזה: ממנו נודף ריחה של אירופה הנוצרית...

אבל מי מתוכח עכשיו עם הטורקים הצעירים בדבר סגנון? איך שהם כותבים – בודאי יפה הם כותבים. כי, כידוע, בשעה שאדם יורד מנכסיו גם חכמתו מסתלקת הימנו ובשעה שאדם זוכה בגורל ועולה לגדולה גם תורתו מאירת־עינים. ומי חכם, ומי בעל־לשון, ומי בעל־סגנון – אם לא הם, הטורקים הצעירים האלה? קראתם את קריאותיהם אל יושבי קושטא? והלוך־המכתבים עם השולטן הקודם? – כלום אפשר להטיל ספק בטוב סגנונם? והכמתם בודאי שהיא רבה, כי מי חכם כמנצח? ומי פלל ישי מלל, ישא חדר העם, למשל, יבא וילמוד תורה מפיהם! הוא, המאמין היותר אדוק של "לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוח", יבא וילמוד פרק בהיסטוריה מאלה, שהראו בפועל את ההפך מפסוק זה. כמדומה לי, שכל מה שאתה רוצה יכול אתה ללמוד ממעשי הטורקים הצעירים, רק לא את הפרינציפין של "לא בחיל ולא בכח, כי אם ברוח". האנשים האלה ידעו היטב,

אלא זה של „ועד האחדות וההתקדמות". ואף־על־פי־כן, אילו הייתי אני ציר עברי במג'לס הטורקי, הייתי משתדל להפטר ממשלחת רעה זו – להודיע את עבד־אל־חמיד, שמוריד אותו מגדולתו. לבשר לרישאד, שעלה לגדולה – זהו ענין אחר. מלאכות זו הייתי מקבל עלי בכל לבי. ולא מפני הפרס המקווה, איזו אורדן מיגידי ממדרגה גבוהה או מעלת פחה, שנותנים בשביל בשורות כאלו, אלא, פשוט, מפני שמטבעי אוהב אני לבשר טוב, מפני שיודע אני, שבשביל בשורות טובות אין שונאים את המבשר; ובכלל נעים לו לאיש טוב לבשר טוב. ואף־על־פי שהכסא בקושטא אינו עוד איתן כדבעי ושלטונו מוגבל, אף־על־פי־כן, כמו שאמר אותו הסנדלר הברליני המפורסם כשנתודע אל אלכסנדר השני במרכבת־המסלה והתפאר לפניו באומנותו והלז – בקיסריותו: אף־על־פי שאין זו עדיין סנדלריא, אבל זוהי גם־כן משרה כבודה; וצריכים אנחנו להוסיף – משרה כבודה, שנותנת הכנסה הגונה; ואם מוחמד החמשי לא ירכוש לו מיליארדים, כהאומלל שקדמו, אבל פרנסה בשופי תהא לו, בעזרת־השם, די לכלכל, אם לא הרמון של איזו מאות יפיפיות – לכל הפחות, הרמון חשוב, „בעל־ביתי", של איזו תריסר נשים ופלגשים, די ספוקו וכבודו. בקצור, איך שיהיה להבא – על־כל־פנים לעת־עתה בשורה טובה בשורו לרישאד ובכל הפץ־לבי הייתי מקבל עלי את המלאכות ההיא. מה שאין כן משלחת מלאכים רעים להודיע לה„זקן", שפוטרים אותו מגבאות – בידי וברגלי הייתי מסתלק מזה והייתי אומר: ילכו להם הטורקים, הערביים, הארמינים, היונים, ילכו מי שילכו, רק לא אנו היהודים. ולא מפני הפחד העתיד, שמא עוד הפעם יתהפך הגלגל ומיד כל העם ידרשו את עלבונו, אף־על־פי שגם זהו ענין ועם מפוזר ומפורד צריך שיהיה זהיר במעשיו; אבל אולי לזה בלבד לא הייתי חושש והייתי אומר: „יקוב הדין את ההר" ומי שרוצה להיות חייל ולקחת חלק במהפכות אל יירא מאבק־שריפה. אבל אני הייתי מתרחק ממשלחת זו, פשוט, מפני הכרת־תודה על שלעבר. יחוסם של השולטנים אלינו, היהודים, בכלל ושל זה ה„יורד" בפרט היה תמיד יחס אנושי, יחס של כבוד לעמנו. עבד־אל־חמיד היה מתיחס בכבוד גדול אל החכם־באשי ובית־דינו; מה שראש הרבנים היה מגוול – זה אינו שייך לו – הרשות לא הבדילה בין הראש הרשמי של היהדות ובין שאר ראשי כהני הדתות. ולכל פסח ופסח היה עבד־אל־חמיד מנדב מכיסו למעות־חטים. בודאי, לגבי עשיר גדול כמותו, עשיר בעל מיליארדים, איזו אלפים ליטראות טורקיות אינה מטבע גדולה. אבל איך נאמר בפזמון? – „יקרה לי לא כל־כך מתנתך כמו שיקרה לי אהבתך". ועוד סימני־אהבה לישראל הראה השולטן המורד בימי־חייו, שיש להכיר לו תודה עליהם. מה שהיה עריץ ואכזרי לכל נתיניו ובתוכם גם לנתיניו מישראל – זהו ענין אחר, מפני שכך היא דרכה של ה„שולטניות האבסולוטית", שהיא עריצית ואכזרית. אותנו, היהודים, לא הבדיל מימיו לרעה ולשפלות – וצרת רבים אינה עוד צרה. צרת היחיד, צרת אומה יחידה ומיוחדת להריפות ולגזרות – זוהי צרה נוראה ביותר, – וצרה זו, הרעה שבכל הצרות, לא ידעו

XXXIX.

„לִבִּי בְמִזְרָח וְאָנֹכִי בְּסוֹף מַעֲרָב“!—

ומאז נאמרו הדברים האלה, מימי רבי יהודה הלוי ואילך, אפשר שלא נתקיימו בנו כמו שנתקיימו עתה.

הן אמנם, מיום שהתחלנו לדבר בשם „ציון וגאולת־הארץ“ היה הפזמון הזה שגור על שפתי סופרינו ולצורך ושלא לצורך השתמשו בו, „לתפארת המליצה“; אבל אנחנו הלא יודעים אנו כולנו, כמה מן האמת היתה בדברים האלה. מחציתם השניה – „אנכי בסוף מערב“ – ודאי שנתקיימה: אנחנו במערב, יותר מדאי במערב. אנחנו במערב – בכל לבנו ובכל נפשנו ובכל שאיפותינו; כולנו מתגעגעים אל המערב; ולא רק אל המערב הרוחני, הקולטורי, המלומד, המפותח, המסודר, הטוב והיפה, אלא סתם למערב – אפילו להמערב המזויף, הגס, האנטישמי, ה„פוגרומי“... ואפשר לומר, שבמדה ידועה „התמערבנו“ יותר מן המערביים העיקריים עצמם. כן, אנחנו במערב. מחציתו השניה של הפזמון הזה אמת היא. אבל מחציתו הראשונה – „לבנו במזרח“... אוי ואבוי! לבו של מי היה באמת במזרח? – באמת, לא רק אלה, שהיו במערב, לבם לא היה כלל במזרח, אלא אפילו אלה, שעל־פי מקרה היו במזרח, אף לבם היה לפעמים – ולפעמים לא רחוקות – יותר במערב מבמזרח. ולכאורה אפשר היה לחשוב, צריך היה לחשוב, השכל מחייב, שעוד לאורך ימים יהיו הדברים האלה רק דברים בעלמא, פראזה יפה, אבל ריקה, שאומרים אותה רק „לתפארת המליצה“, בלא שום תוכן ממשי. אבל מה שלא עשה השכל עשה הזמן, הגיעו לנו, שלא בזכותנו ולא מפני מעשינו הטובים חלילה, אלא מן הצד ובהסח־הדעת, ימים, שבהם נתקיים בנו הכתוב הזה במלואו: אנחנו במערב ולבנו במזרח!...

לא נפריז על המדה, אם נאמר, שמעטים בנו כאלה, שאין לבם עתה במזרח. כל אחד מאתנו, מאיזו מפלגה שיהיה, מתענין פחות או יותר במזרח הקרוב וכל אחד רואה בו מהרהורי־לבו...

ואם כל המפלגות שבנו כך, אנו, הציונים, על אחת כמה וכמה.

אפס כי גם בזה, כמו בכל תנועה ותנועה, מפריזים אנחנו מעט על המדה. ה„טורקים הצעירים“ בודאי הם „אברכים טובים“, הלואי שירבו כמותם; הועד של „אחדות והתקדמות“ דבר טוב ויפה הוא, הלואי, רבונו־של־עולם, שיתקיים לאורך ימים ושנים. אבל לתלות בהם את כל תקותינו, להודיע בטלגרמה מיוחדת לכל הציונים בסגנונה של הוספה ל„העולם“, ש„הנצחון שלם וגמור“, כאילו אנחנו נצחנו, – כלום לא הרבינו את המדה? כלום לא המלחנו את התבשיל יותר מדאי?

„הנצחון שלם וגמור“ – בזה אין אני מטיל ספק כלל, הנצחון, כמובן, לא שלנו,

מכה בתוף, מחצצר בחצוצרה, מצלצל בפעמון ושוחק – והוא מהלל את הכל, את כל הסופרים בכל הספרות: בא לאשכנז – ומרומם ומשבח את הסופרים האשכנזיים, כי הם ואין בלתם, בא לצרפת – וספרות־צרפת נעשית הראשונה במעלה, בא לפולניא – ו מ י צ ק י ב ט ש נעשה הגאון היותר גדול, והוא בא לרוסיה – ואין כפושקין, אין כגוגול... לא, אין אני חושד אותו בפראזות ריקות. אלא מאמין אני, שהוא, בתור יהודי, הוקא בתור יהודי, יותר מסוגל הוא לחדור לתוך־תוכה של איזו ספרות זרה ולגלות בה צפוני נסתרות, שהעמים בעלי אותה ספרות עצמם אינם יכולים להשיגם...

ואך שחוק עושים לנו הגוים באמרם אלינו תמיד – לא רק ברוסיה, אלא במערב אירופה נשמעות טענות כאלו־שאין אנחנו מסוגלים לחדור אל עמקי ספרותם. אך שחוק הם עושים לנו. הם בעצמם אינם יכולים לחדור לתוך מעמקי ספרותם, הם בעצמם לפעמים אינם יודעים את נפשם – ואנחנו זה כבר חדרנו לתוך המעמקים האלה ויודעים את נפש הזר יותר מן הזר עצמו. אך יצא ספר חדש משלהם - של אנדרייב או היפטמאן או הוגו פון הופמאנסתאל – מתחת מכבש הדפוס – וכבר הוגה בו בחור עברי ימים ולילות, כבר השקיע את עצמו במעמקיו, כבר בקש בו סודות ורמזים – וכבר הוא כבקרבית בו. הוו בטוחים: את סופריו שלו: אינו מבין, אינו משתדל להבינם, לתוכם אינו חודר, אבל את הסופרים הרוסים הוא מבין. פושקין – ולא רק פושקין, אפילו באלמונט ובונין – קרובים אליו הרבה יותר מביאליק וטשרניחובסקי. את פושקין הוא מרגיש, את באלמונט הוא משי , ואת ביאליק – אינו מרגיש ואינו משיג.

והסוד הזה גלוי הוא לכל והכל יודעים אותו, אלא שהסופרים הרוסים מעמידים פנים כאילו אינם יודעים. והרי כל הדבר אינו אלא מגוחך ומשונה כאחד: מצד אחד, אש וחבריו הסופרים מישראל, הכותבים בשביל הגוים, שיודעים היטב את סוד הצלחתם ואי־הצלחתם אצל אלה, משתדלים „להגיה את הטומאה בטהרה , ומצד שני, גם הסופרים הרוסים עושים „מלאכות" כאלו.

ובמקום שכל־כך משתדלים „להגיה את הטומאה בטהרה" ולהסתיר את האמת, אפילו ה„מקובל" היותר גדול, שכל ימיו עסק בסודות, לא יוכל לקבוע ברור, באיזה שער משערי־הטומאה אנו עומדים עתה.

בלי כל ספק כבר הרחקנו ללכת, אבל אם כבר הגענו עד „זבולא בתרייתא", עד שהגאולה מוכרחת לבוא מיד, במהרה בקרוב, כי אי־אפשר לה שלא תבוא מיד,– או עדיין לא הגענו עד הגבול ועדיין לא נתמלאה הסאה ועדיין „אפשר להמתין" ואפשר לסבול – יהוי, מי יחוש עתידות, „מי יודיעני" ?

שיך לומר: היהודי אינו מבין, אינו משיג את מהות הספרות הרוסית – הלא זהו־אבסורדום! הרוסים עצמם אינו משיגים את סופריהם ואת ספרותם, אינם משתדלים להשיגם – כהיהודים.

רוצים אתם בדוגמא? – הרי לכם דוגמא אחת, איך יהודי כותב על פ ו ש ק י ן: „חפץ אנכי – כותב הסופר היהודי איכנוואלד – להתפלל אל פושקין. ואילו לא היו בעולם שום ספרים אחרים זולתו, גם אז היה כדאי לעולם שיתקיים בשביל ספריו בלבד. ולא נתקררה דעתי עד שבאמת חבר ת פ ל ה ל פ ו ש ק י ן לאמר: „בשעה שאני מסתכל בתמונתך המהוללה, בפסלך השקוע במחשבות, מרגיש אני בקרבי אהבה עזה אליך והתרגשות חזית של מאמין אדוק בעד רוח־הקודש שאצלת עלי ובעד האושר הנצחי, אשר הנחילו לי יצירותיך האלהיות... ובמרומה לי תמיד, כי כל זמן שאתה עמדי, נפשי־מנוחה; וכל עוד אני הולך בדרכך אוכל להשיג את עצמי, את סודדיותי ואת סוד הבריאה כולה"... וכי אין הדברים האלה מעלים על לבך, חביבי, את תפלותיו של דוד בןדישי לאלהיו: „צמאה לך נפשי, כמה לך בשרי"?... אני בקי מעט בספרותנו ואיני זוכר, שיכתוב סופר עברי אפילו מקצת מזה על יצירותיהם של ראשי הנביאים... איני נכנס עתה בחקירות על פושקין וערכו בספרות־העולם, זה אינו מעניני; אבל בטוח אני, שעדיין לא כתב עוד רוסי „עיקרי" אחד על פושקין בסגנון כזה. ומשער אני את הרגשותיו של הרוסי העיקרי כשהוא קורא את ה„תהלים" הזה, את השתפכות־נפשו של איש זר לו על־פי מולדתו: אי־אפשר שלא ירגיש בזה מתיקות יתרה, שמביאה לידי גועל־נפש, כמו שאנו מרגישים בשעה שאנו שומעים חנופה גסה מפי אדם, שהוא מצטרך לנו. אנכי, אמנם, מאמין ליהודי זה, כי בתום־לבבו כתב מה שכתב והוא מרגיש כך באמת: הוא כל־כך העמיק בפושקין, כל־כך „השיג" אותו, כל־כך השקיע את עצמו בשירתו – עד שבאמת נעשה לו מעין קולטוס דתי.

ואם עוד אות ומופת תדרשנה אומות־העולם מאתי – הרי הנו של ג ו ג ו ל הולך וקרוב. את יחוסו אל היהודים ואיך הוא „מכבד" אותם בספריו – הרי יודעים אנו כולנו. ואף־על־פי־כן לא רק יחוגו את חגו כל היהודים, כל התלמידים היהודיים, ואפילו תלמידי בתי־הספר הפרטיים, אלא אף הנאום היותר נשגב עליו, ההלל היותר גדול, יהיה – כך אני בטוח – של ב ר א נ ד ס היהודי, שכמו שהודיעו העתונים כבר יצא למיסקבה. בודאי יבאר ויפרש בראנדס היהודי את גוגול הרוסי וילמוד „פששים בדבריו, ימצא בו יופי והתרוממות יותר משימצאו כל שאר הנואמים ויצא מן הכלים גם־כן יותר מהם. ובשילחו אליו אחרי כך יהודי־מוסקבה בדיפוטאציה – כי היתכן שיהודים לא ילכו בדיפוטאציה בשעה שתהיה להם הזדמנות ללכת? – ישיב להם, כמובן, כמו שהשיב ליהודי־הלסינגפורס בשעתם. ואין אני חושד אותו בפשטנות יפה בלבד, או בפראזות נאות וריקות. אין אני אומר מה שאמר עליו מ א כ ס נ ו ר ד ו י, שהוא לץ מפליא־לעשות, המנגן בפעם אחת בכל הכלים:

„מלחמת־המעמדות" בין היהודים בכל צורותיו ובכל טפוסיו... ושלום אש גם־כן משתדל, שיתרגמו את כתביו רוסית עוד מכתב־יד, רק כדי להראות לעיני הגויים את נשמתו הגדולה של יענקל שאפסוביטש, שגם מתהום בית־הזונות היא מתנשאת אל על, ולהוכיח להם את שאיפותיה של סוניה ל„דם נקי", ליחוס... ידעו־נא הגויים, שגם אנו מבינים את ערך היחוס, — ידעו ויתפקעו!

כמדומה לך, אפשר היה לחזות מראש, שיענקל שאפסוביטש ו„נשמתו הגדולה" ימצאו חן בעיני הגויים, שיבואו לראות במחזה של „בית" עברי עם מזוזות וספרי־תורה, ורבנים ודיינים — כשר לכל הדעות... ובענינים כאלה, כמו בדגים ממולאים, אין מקפידים דוקא על בשול עברים ואוהבים לפעמים גם של יהודים, על טהרת־הקודש... זהו מה שקוראים בלשונם: „חריף". ואולם סוניה עם שאיפותיה ל„דם נקי", ל„יחוס עברי", לא תענין אותם כלל. כך צריך היה להבין מראש ולא „לצאת מן הכלים" ו„לעשות רעש" — בשל מי? בשל מה? ל„פילוסוף קר" שכמותי הדבר מהוהר כל־כך, עד שאין אפילו לדבר עליו. ואילו היה אש נמלך בי מקודם, הייתי מונעו מקריאה זו בבית־חודוטיב.

והגויים — אף הם ערומים הם ובמקום לדבר דברים כהויתם, כיאות לבעלי־בתים בארצם ובספרותם, לאמר: „לכו לכם לעזאזל, יהודים! לאן אתם נדחקים? אין לנו צורך בכם, בספרותכם, ביחוסכם, בנשיותיכם ובקורותיכם!" — במקום לומר דברים כאלה וסוף להקומידיה, התחכמו גם הם „להניח את הטומאה בהטהרה" ולבוא בעלילות, שאין היהודי מבין אותם, אינו מרגיש אותם וכדומה „שטותים". באמת אומר לך, חביבי הקורא, שגם הגויים נתקלקלו וגם הם התחילו להיות „ערומים". מדה אחת, טובה לכל הדעות, היתה בהם: התגלות־לב בעיני היהודים: אם טוב ואם רע — דברים ברורים, ועל זה קלסום החכמים. עכשיו נתקלקלו: מספתירים הם את דעותיהם, הולכים סחור סחור — שאלו אותם, על מה זה ולמה? — מי מכריח אותם לכך? — הם מעלילים עלילות שאין אנו מבינים אותם, אין אנו יכולים להבין אותם, אין אנו יכולים לרדת לסוף דעתם וכדומה. אבל הלא אך צחוק יעשו לנו! ולמי הם מספרים „מעשי־בבא" אלה? — יספרו כזאת לגויים ולא לנו, היהודים. כי מי כמונו יודע, שאין כיהודי מבין את נפש הגוי, משתדל להבינו ולהרגישו, להרגיש בצערו ובשמחתו ולחדור עד תוך־תוך נשמתו. אדרבה, היהודי עובר את הגויים עצמם בהרגשתו זו. הוא מצטער בצערם יותר מהם עצמם וישמח בשמחתם גם־כן יותר מהם, ומשתדל ל„השיגם" בכל דקות ההרגשה עד תכלית ההשגה, עד התוך שבתוך. כי זהו מדרך היהודי, שבשעה שהוא עובד לאיזה אל או אליל, הוא עובד אותו בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו, בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו... ועד כמה עובדים היהודים את אלהיהן או אליליהן של ספריות העמים בכל מאודם — הרי אנו יודעים, אנו כולנו. אפילו העמים גופם יודעים ומודים, שהיהודי הוא הקונה היותר נלהב לספרותם — והאמינו לי, כי בהתלהבות לא פחותה מזו הוא עובד אותה.

וכך מרחיבים אנו את הספרות האזרחית, מפיצים את הלשון המדוברת, מרבים תלמידים בגימנאסיון פרטי, שוללים מן החדרים את אחרוני תלמידיהם וממעטים את דמותה של הספרות העברית, והכל – לשם־שמים, לשם הציוניות. משל למה הדבר דומה? לענין היי״ש בהבינ״ש של המלכה. הישות הלא צריכה, הלא מחויבת היא ליסד בתי־ספר ולהרבות דעת, ואם כן היא זקוקה לכסף, כי באין הכנסות אין תורה ואין בתי־ספר. ובכן מרחיבה היא את מכירת „הטפה המרה" כבדי שתהיינה הכנסותיה מספיקות ליסוד בתי־ספר. והעם ילמד וידע ספר ויתמשכל ויהיה – נזיר מן היין... צבת בצבת עשויה.

ולא רק אנחנו הציוניים, אלא אפילו סתם יהודים, „יהודים מכל השנה", גם־כן אינם עושים דברים פשוטים וגם הם אין כל כוונתם אלא לטובת האומה. כותבים, למשל, ספרים ז׳רגונית ומשתדלים לתרגמם ללשון־המדינה. והדבר פשוט. כל אחד ואחד משתוקק להשביח את מקחו ולמצוא לסחורתו שוק רחב. תשוקה זו טבעית היא ואין לי שום תרעומת על הסופרים המשתדלים בדבר זה. בודאי היה הדבר יותר טוב ויותר נאה לנו, אילו היו הגויים באים בעצמם לתרגם את הספרים הכתובים בידי יהודים לצרכיהם שלהם ולהנאתנו שלנו, כמו שמתרגמים, למשל, את ספורי הנורוגים ואת כל ספריהן של כל אומה ולשון. אבל, וכי בשביל שלא הלך ההר אל הנביא לא ילך הנביא אל ההר? – ובינינו לבין עצמנו הלא ״שכל גדול" עשה הנביא שהלך, הלא סברה חזקה היא, שאילו היה מצפה עד שילך ההר אליו היה עדיין מצפה ומצפה עד היום... ומכיון שהטריח את כבודו ללכת, הלך וגם עלה על ההר. ומאז מי שאינו טפש ביותר אינו מצפה עד שיבוא ההר אליו, אלא מזרז את עצמו, „משנס את מתניו" והולך אל ההר ומטפס ועולה. כי משבע ההרים הוא, ככתוב בספרי מרק־טוואין, שהם בעצמם אינם אוהבים לזוז ממקומם ואינם הולכים אפילו ליהוה מי שיהיה. אבל מי שמבין את סוד הטפוס ואינו מתעצל ומטפס, הרי הוא עולה ויושב על גביהם. ואין בזה, חלילה, אפילו שמץ של עולה או פחיתות־כבוד. אדרבה, יש בזה משום ריוח והבנת־החיים, ואני מהלל ומשבח את הכשרון הזה. אלא שכמו בכל דבר וענין אף כאן יש שמצליחים ויש שאינם מצליחים, וגם יש כאן מקום לכמה וכמה הפתעות ופתאומיות, שלא חשבת מראש ולא עלו על דעתך. בשעה, שאתה בא למקום שמכירים אותך ואת סחורתך ובקי אתה בשוק ובפתחיו, אי אפשרית היא עליה או ירידה נפרזה; אבל בשוק חדש הכל אפשר. אפשרית הצלחה מרובה ואפשרית היא גם מפלה גמורה. כמדומה לך, שהבאת זהב טהור, ממש מן הידים יחטפו אותו, ולסוף – אין קונה. קאפריצה, חביבי, קאפריצה. וצריך להיות מוכן ומזומן ל„הפתעות" כאלו. ואין להתמרמר ואין לכעוס, אם הסחורה לא מצאה חן בעיני הקונים, שבשבילם הכינות אותה, ובכל־שכן שאין להניח את הטומאה בהטהרה ולומר, שכל עיקרה של „תערוכה" זו היתה רק להראות להגויים את יפינו... יושקיביטש, להגמא, כותב לא בשביל למצוא חן בעיני הגויים. אלא רק כדי להראות להם את התפארת

הלשון העברית, למשל, עלובה ושוממה, הסופרים עזובים והספרים, אפילו היותר־טובים, יש להם חוג־קוראים מצומצם. הכל רואים, הכל מרגישים, שהספרות העברית זקוקה עכשיו למֶצֶנאטים, שיתמכו בה „עד יעבור זעם", עד שיבואו ימים יותר טובים. אבל המצנאטים המעטים שבנו — גם הם יותר משהם נותנים לטובת הלשון הלאומית הרבים עליהם הם נותנים לטובת הלשון המרובית ולשון־המדינה. לא במחשבה רעה, חלילה, אלא בכוונה למהר ולהחיש את הגאולה: התעמולה הלאומית והציונית דורשת ספרות בלשונות המדוברות בינינו, ובכן, לשם תעמולה זו, הם נותנים וחוזרים ונותנים להוצאת ספרים רוסיים וז'רגוניים, שהם ימהרו ויחישו את הגאולה, וכשתבוא זו — הרי ממילא תפרח הספרות העברית... או הדבור העברי. הכל יודעים והכל מודים, שתחית־הלשון בדבור־פה היא באמת התחיה האמתית, תחלת הגאולה. הכל מודים בנחיצותו של הדבור העברי והרבה — אפילו באפשרותו. אלא שהדבר קשה מעט. קשה להתחיל, הדבור פגום, ובכלל איך זה יתחילו פתאום, בבוקר לא־ערבית אחד, לגמגם ולדבר עברית? — ואין מדברים עברית ומוסיפים לדבר רוסית או „יהודית". ואין תולין את הדבר הזה בסבתו האמתית — בעצלותנו, בישלנותנו ולשנות מן ההרגל, אלא „מניחין את הטומאה בטהרה" ואומרים: מכיון שלשם תעמולה (הוי, התעמולה!) צריכים ומחויבים אנחנו לדבר אל העם, מחויבים אנו לדבר בלשונו — רוסית או „יהודית".

הציוניים, כידוע, הם העסקנים היותר זריזים בכל צרכי־הצבור, אפילו באותם, שהיו יכולים להתקיים גם בלעדיהם. העובדים לטובת בית־החולים — ציונים; מלוה של שתפות כי תוסד בעיר — הציונים; נשף־הישק לטובת בית־הספר־למלאכה — המסדרים הם הציוניים; בחירות לדומת־הממלכה — מי נכנס בעובי הקורה? — מסתמא הציוניים. בקצור: באשר נפנה — ציונים וציונים. וגדולה מזו: גימנסיון פרטי, שנוסד בעיר על־ידי נכרי לשם עסק, לשם רוח — וכל גימנסיון פרטי, שמתיסד בעיר, שולל, כידוע, מן החדרים סתם ומן החדרים המתוקנים את „יתר הפליטה" של תלמידיהם, כי כל האבות ואפילו הלאומיים האדוקים, ואפילו העניים שאין ידם משגת, ממשכנים את תכשיטי־נשיהם ומוסרים לגימנסיון זה את בניהם הפעוטים, שזה עתה אך התחילו ללמוד אלפא־ביתא, באופן שמכיון שנוסד גימנסיון פרטי בעיר, כמעט שנגזרה כליה על הלמודים העבריים — ואף שם ציונים. וכל זה אינו נעשה לקנטר חלילה או להכעיס, או בכלל בכוונה זרה להחליש את הלמודים העבריים, אלא אך ורק מפני שהציונים הלא צריכים לכבוש את הקהלות, וצריכים הם לכבוש את הקהלות בכדי שתהיה היכולת בידם להנהיג בדרך הציונות, ובכן? — ובכן, צריך לעסוק גם ביסוד מלוה משותפת, גם בנשפי־הישק, גם בבחירות לדומת־הממלכה וגם להשתדל בדבר יסוד גימנסיון פרטי, שרוב תלמידיו יהיו יהודים, — יהודים קטנים, שזה עתה לקחום מן החדר, יתר הפליטה מתינוקות של בית־רבן, — והציונות — סופה לבוא ממילא.

כדי לשלם בהם בעד מאה שנה של גלות? – ואם נשליך את מצרים כולה עם אוצרותיה על כף־מאזנים אחת ואת הגלות של מאה שנה על כף שניה – כלום תכריע הכף הראשונה?

כל אומה ולשון יש לה פגעיה ושנותיה הרעות והשחורות. מעטים הם העמים, שההיסטוריה חסה עליהם ולא נסתה אותם בכמה וכמה נסיונות: מלחמות, מגפות, שקצים ורמשים, מושלים אכזרים, פקידים נבערים, עריצים שאינם יודעים רחם, משפטים שלא יחון בהם, בערות, שפלות, רעב של בצורות ועוד... אבל מה הן כל אלה לעומת גלות אחת, שהיא תכיל ותכלול את כל אלה הפגעים יחד? ועם בארצו הלא יש לו תקוה: הן לא לעולם נמשכות המלחמות, ומושל עריץ גם הוא יבוא קצו, והוקים לארטובים אף הם משתנים, וכאשר אך ינוח לו לעם כזה, – עד מהרה ישוב לאיתנו. אבל עם בגלות – רבונו־של־עולם, כמה כחות ענקיים נצרכים בכדי לנער את הגלות מעלינו ולשוב ולהתחיל את החיים מחדש! כי אלפי נימין דקות מקשרות אותנו לארץ־שבתנו ובפנימית היא מתפשת אותנו וצדה בקוריה ומוצצת את כחותינו ואת לשד־חיינו.

ומה שגרוע מזה הוא – כי מלבד אלפי הנימין המאחזות אותנו בארצות־גלותינו, יש גם נ׳ שערי־טומאה, שדרך בם נכנסים לפני־ולפנים של הגלות, ורק דרך אחת ושער אחד יש כדי לצאת ממנה. ולא הרי הגלות עצמה בכל בלהותיה כהרי נ׳ שערי־הטומאה המוליכים אליה, לתוך־תוכה.

זה הוא נורא!

ובמצרים, כמו שמספרת המסורת, כבר הגיעו בני־ישראל למ״ט שערים ואילמלי היו שוהים שם עוד מעט, היו נשקעים בטומאה לעולם־ועד ולא היתה אפשרות אפילו לענק כמשה להוציאם ממנה. וכי המצב היה נורא ביותר יש לראות מזה, שאפילו מושיעם של ישראל צריך היה לבוא מספירה זרה. העם בעצמו בכל ישרותיו, בכל ספירותיו, כבר לא היה יכול להקים מקרבו, מסביבתו, את גואלו ומושיעו, וזה הוצרך לגדל ולהתחנך בסביבה זרה, מצרית.

נורא הדבר!

ובאיזה שער של טומאה עומדים אנחנו עתה בגלותנו?

חבל, שאין ,מקובלים׳ אצלנו כמו שהיו בשנים הראשונות הטובות. הם, שידעו שעור־קומה של הקב״ה ולהבדיל של השטן, הם, שהיו נהירין להם שבילי הקדושה ושבילי ה,סטרא אחרא׳, אפשר שהיו יכולים לומר לנו, באיזה שער אנו עומדים עתה. אף־על־פי שהיושב אני, שגם להם היה עכשיו הדבר קשה מעט, כי נתערבבו הגבולים והטומאה נכנסת לתוך הטהרה והטהרה נצטמצמה בטומאה... וביחוד התחכמנו אנחנו בעת האחרונה ל,הניח׳ את הטומאה בהטהרה. כי, לכאורה, בכל מה שאנו עושים בגלות עתה אין אנו מתכוונים כלל לחיי־הישעה, לחיי־רגע, לחיי־הגלות, אלא אך ורק לחיי־עולם, להגאולה העתידה.

משם, מוטל בעיני בספק גדול. ואם אולי היה להם איזה רכוש, בכל אופן לא היה כל־כך גדול, כי „רכוש גדול" אינו מושג החלטי, אלא יחסי. מה שהוא לגבי האחד רכוש גדול הוא לגבי השני – מזון לסעודה אחת, פחות ממזון לסעודה אחת. העני, שאין לו כלום, הרי אפילו פרוטה אחת מטבע היא לו, שקל ישל כסף – סכום הגון, דינר של זהב – נדוניא שלמה, ומנה, ומכל־שכן מאה מנה – רכוש גדול; והעשיר, שיש לו הרבה, מפסיד הוא בקלפים כפלי־כפלים בערב אחד – ולא כלום; ומספרים העתונים בימים האלה על בארון אחד, שהוציא על מזמרת אחת סכום גדול, ממש אלפי־אלפים, ובנה בשבילה ארמונות ופלטרים, שבזבו עליהם סכומים עצומים – ולא כלום, מהונו לא נגרע מאומה. וחושש אני, שהבארון האחד הזה הוציא על המזמרת בלבד הרבה יותר מכל הרכוש הגדול, שהוציאו אבותינו ממצרים... בודאי, לעם שיצא ממצרים, לעם שהתפרנס מן המצריים, מפירוריהם, לעם, שקושש קש ללבון לבנים, – יקר וחשוב כל מה שיש לו והכל נקרא בפיו „רכוש", ו„מעט כלי־כסף" שבבית: חצי־תריסר כפות, מזלגות, סכינים, גביעים וכוסות, ומנורה של שבת, וגם איזו כלי־נחושת: אלפס ומכתשת ודוד וקלחת, ומעט תכשיטים: טבעת ואצעדה ושרשרת וכרים וכסתות, ו„חתיכת־בד" ואיזו יריעות־עזים ועורות אלים מאדמים, ועוד איזו מטלטלים, ואם יש – נוסף על כל אלה – גם איזו פרוטות בכיס – הרי לך רכוש גדול, „רכוש עברי". אבל מתוך מושג הרכוש, שיש לו לעם היושב על אדמתו – הרי אין זה ולא כלום.

כי איזה רכוש יכלו העברים לרכוש להם במצרים? – נחלאות, קרקעות, מכרות־זהב? – והנחלאות והקרקעות היו, הודות ל„הוקי־יוסף", של פרעה, ופרעה נתנם במתנה או בחכירה עולמית לנשיו ולפלגשיו שבהרמונו או לאלה שהמציאו לו את הפלגשים, וגם לגבורי־מלחמותיו ולשרי המדינות, הפלכים והערים, שהכניעו את המתקוממים; ומאלה עברה בירושה לבניהם ולבני־בניהם. ופוטיפרע אחד היה לו הרבה יותר משהיה ל ק ו ר ח וכל עדתו, שכנראה היו העשירים שביהודים. אפשר, שפוטיפרע לא היה גדול במזומנים ומוכרח היה ללוות כסף מקורח ולשלם לו רבית קצוצה, אבל היו לו הרבה נחלאות ויערות, ונהרות ויאורים ואגמים, ובריכות של דגים ובתי־רהים וכדומה מהני מילי מעליותא של אדוני־הארץ. וקורח היו לו שטרי־חובות על פוטיפרע, על זוליכה, על מנפתה ועוד... ועשרו של מי גדול? – רוח כי יעבור – משבר בכספים, משבר מסחרי, רעב, מגפה, מלחמה – ונקבר קורח עם כל עשרו־ורד תהומות. ונחלאותיו של פוטיפרע – אפילו רוח שאינה מצויה לא תזיזן ממקומן. אותן לא יגנבו ולא ישדו ולא יכחידו מן הארץ. ואם קורח כך, שאר היהודים על אחת כמה וכמה, שלא היה רכושם גדול ביותר.

ואף אם נניח, שהיה הרכוש, שהוציאו אבותינו ממצרים, גדול באמת, כלום אפשר היה לסלק בו חובות־הגלות, לסלק בו מה שהפסידו העברים על־ידי העבדות של שלשים שנה וארבע מאות שנה? – ואם יקבצו את כל אוצרות מצרים – כלום יספיקו אפילו

זולת איזה גביהא בן פסיסא, שבנראה כל „למדנותו" נצטמצמה באיזו פסוקים מן התנ״ך, ששאולי גם אתם לא ידע כהוגן. והוא היה „מליץ־יושר" של עמנו, הסניגור של כלל ישראל!

הוי, הגביהות בן פסיסות, הוי הגבירות בן פסיסות, הוי ההדיוטות!
ובלי משים עולים על זכרוני דברי היינה:

Ach, wie schlecht geschützt bist du, Israel: falsche Freunde von aussen und... Hediotim von innen...

והתבוננו, חביבי, לכל תקופות דברי־ימינו, הביטו גם עתה סביב־סביב, ותראו, אם לא כנים הדברים.

ואם תמצא לומר, הרי זוהי אחת מתכונותיו המיוחדות של עמנו: שבכל הכבוד, שהוא מכבד את חכמיו ולומדי־תורתו, היא הושבם לבני־אדם שלא מן הישוב והוא משתדל להרחיקם מן החיים. ולפיכך נתון העולם היהודי כמעט תמיד בידי פרנסים בורים ו„עמי־הארץ" תקיפים. תורה וגדולה, תורה וגדולה ביחד – זהו דבר יקר־המציאות בדברי־ימינו. אלא שלפנים, בשעה שהתורה היתה תקיפה וכבודה היה גדול, לכל הפחות היתה משפיעה על „הגדולה", ואם לא פעלה בעצמה וכבודה פעולה ישרה, היתה, לכל הפחות, השפעתה ניכרת על הפועלים בדרך בלתי־ישרה. ואולם עכשיו, כשירד כבוד התורה – אף השפעה זו אינה...

ואם תמצא לומר, הרי זו גם אחת מסגולות־הגלות. כי מטבע הגלות הוא, שנקיי־הדעת באמת מפחדים לנפשם; והפחד אינו פחד שוא. כי קשה ללכת על גחלים מבלי להכוות וקשה לטפל בקדרה השמנה מבלי להתלכלך, אמת הדבר, שהגחלים מחממות ומי שמטפל בקדרה השמנה–משמין גם הוא. אבל ברור הדבר, שיותר ממה שהוא משמין–הוא מתלכלך, ועל כל פנים אי־אפשר להשמין מבלי להתלכלך... ולפיכך מפחדים נקיי־הדעת בצדק לנפשם, והם מתכנסים לתוך קליפתם ומתרחקים מן „הקדרה השמנה" כמטחוי קשת: אינם הונפים להעם השליט ולהספירה השלטת ואינם משתדלים למצוא חן בעיניהם. ולפיכך עולים על הבמה דוקא אלה, שהם יכולים לדור בכפיפה אחת עם האומה השלטת, אלה, שהם מוכשרים למצוא חן בעיניה - ומזה באה כל אותה הערבוביה שבחיינו ממצרים ועד הנה... ומזה באו גם כל אותם הגביהות בני־פסיסות והסניגוריות שלהם על טענותיהם של המצריים.

ואת האמת הגיד לכם, חביבי, שכל אותו הענין של „וה' נתן את חן העם בעיני מצרים" וגם של ה„וישאילום" גופו, אינו מהנה אותי ביותר.

יודעים אנו כבר את ערך ה„חן" בעיני המצריים. כי מי־כעמנו יודע את הערך האמתי של ה„חן" הזה? בתקופות דברי־ימינו הארוכים כבר היו ימים, שבהם מצאו אנשים מישראל חן וחסד בעיני המלכים והשרים ואפשר היה לחשוב, שעל־ידם יושע ישראל ויהודה

היהודים הקרובים ל„הצר". מאד אפשר, שהוה יהודי כשר, ובודאי היה עשיר ותקיף ומקורב, אם לא למלכות גופה, לכל הפחות – להפקידים ומשרתיהם ועוזריהם... ואם לפעמים לא נכנס לפני־ולפנים ברחבה דרך פתח האולם ונדחק ונכנס למקום שנכנס בדוחק גדול דרך המסדרון ובית־המבשלות – גם־כן אין בכך כלום. כי מה אין אדם עושה בשביל פרנסה ובשביל אמנות? אבל ההדיוטות, אבל „עם־הארצות" – שרי לי מארי, אותם לא אוכל כלכל. אין דעתי נוחה מהדיוטים קופצים בראש. איני יכול לראות בקריות־רוח פרנסים בורים ומנהיגים – עמי־הארצות גמורים. איני „גורס" אותם – אפילו בשעה שהם מצליחים. וחושב אנכי, שבכל אופן אין לשלוח הדיוטות בתור שליחי עם ישראל, בתור צירי־האומה, הדיוטות צריכים להכיר את מקומם ולא לקפוץ בראש וללכת להתוכח עם אומות־העולם, ל„תרץ" את היהדות וללמוד עליה סניגוריא.

אוי לה להיהדות מסניגוריא כזו!

וכאילו להכעים, בעניני הכלל תמיד ההדיוטים קופצים בראש!

ולא רק בענינינו הפנימים כך, בשעה שאנו „בינינו לבין עצמנו" ואין זר מן החוץ רואה את חרפתנו, את עניותנו ממעש, את דלותנו הרוחנית, אלא אפילו בענינים החיצונים, ביחוסינו להגויים אשר סביבינו, בעת אשר שבע עינים מביטות על כל צעדינו ושבעים ושבע אזנים קשובות לכל דבור קל, שמתמלט מעל שפתינו, והן משתדלות לקלוט אותו אפילו מן האויר בכדי להשתמש בו לצרכיהם „שלהם", כדי להכין ממנו מטעמים ל„קהלם", כאשר אהבו, – אפילו אז ההדיוטות – בראש!

כי המצריים היו להם טענות ותביעות אל בני־ישראל – אין שום חדוש בדבר. אומות־העולם הלא תמיד יש להן תביעות אלינו, תמיד הן נושות בנו, תמיד אנו חייבים להן. המעט כי עבדנו אצלן בחומר ובלבנים ובכל עבודה קשה, ומה שגרוע מזה – בכל מחיה בזויה ופרנסה נמאסה, המעט כי הקדשנו להן את כל עמלנו, אפילו את אלו הבנים, הן תובעות מאתנו עוד ועוד, כי צרה עינן לראות את היהודי הי ועדיין יש לו דבר בחומר וברות. וטוענות הן תמיד, כי מידיהן לו כל העושר הזה, מפני שמצא הן בעיניהן ו„השאילוהו" ובכל דבר השאול, – למתי שירצו יקחוהו בחזרה –

Und bist du nicht willig
So brauch' ich Gewalt...

ומזמן לזמן, מתקופה לתקופה, הן גוזרות עלינו גזירות או פורעות בנו פרעות, כדי לקחת בחזרה מה שנתנו, לא לגזול, אלא לקחת בחזרה, שהרי מידן לנו כל העושר...

כך היה במצרים, כך בודאי היה גם בבבל וכך – באדום. „אין כל חדש תחת השמש"... ובכן לא יפלא הדבר הזה בעיני כלל.

אבל מה שיפלא בעיני הוא – שמכל חכמי ישראל לא נמצא אף אחד, שישיב תשובה נכונה להמצריים תשובה כדבעי, שתהא הגונה וכדאית וראויה לנו לפי כבודנו,

XXXVIII.

„שוב פעם אחת באו בני מצרים לדון עם ישראל לפני אלכסנדרוס מוקדון. אמרו לו: „הרי הוא אומר: וה' נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום – תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו". אמר גביהא בן פסיסא להכמים: „תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרוס. אם אנצח אותם מוטב, ואם ינצחוני – אמרו להם: הדיוט שבנו נצחתם"; נתנו לו חכמים רשות והלך ודן עמהם. אמר להם: „תנו לנו שכר עבודה של ששים רבוא, ששיעבדתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה".

אתם הלא יודעים את סוף המעשה, שנגמר בכי טוב, כפלים בכי טוב. כי „נתן להם אלכסנדרוס מוקדון להמצרים זמן שלשה ימים בכדי להשיב תשובה. בדקו ולא מצאו תשובה. מיד הניחו שדותיהם כשהן זרועות וכרמיהם כשהם נטועים וברחו".

ולגודל ההצלחה היתה אותה שנה דוקא שנה שביעית, והשדות והכרמים היו כל־כך נהוצים לישראל, כל־כך נחוצים! –

כנראה, הספור קדום מאד, מתקופה קדומה, קדומה, בשעה שאומות־העולם עדיין היו מוכשרות להתבייש. כי בהיסטוריה החדשה, ואפילו בזו שאינה כל־כך חדשה, כבר אין זכר לכשרון זה. כי במה שנקנגר את אומות־העולם: ברחמנות יתרה, בישרנות קיצונית, באהבת־האמת, בבקשת־האמת וכדומה מן ה„חולשות" שלהן, שבהן הן כל־כך מתפארות, – אבל במדת־הביישנות אין לקנטר אותן כלל. הן אינן מתביישות זו בפני זו, אינן מתביישות אפילו בפני העולם כולו, ומי שמרגיש את עצמו תקיף – הרי הוא מחייך לעיני כל העולם... ואם בינן לבין עצמן כך – בינן לבין היהודים על אחת כמה וכמה. כאן פסקה הבושה לגמרי...

וכפי הנראה, היו ימים טובים ותקופות מאושרות אפילו נדברי־ימינו, ימים ותקופות, שבהם נשפטו אומות־העולם עם בני ישראל – ויצאו חייבות. והדיוט משלנו, איזה גביהא בן פסיסא, גרם להן בזיונות והביאן לידי כך, ש„עזבו את שדותיהן כשהן זרועות וכרמיהן כשהם נטועים וברחו להן"...

ואף־על־פי־כן, אף־על־פי שהספור נגמר כל־כך בכי טוב, אין אני מוצא בו נחת ואיני שבע־רצון ממנו, מפני שבכלל איני מסכים לשלידותו של... גביהא בן פסיסא. איני יודע ברור, מי היה, מה היתה מלאכתו ואומנותו. אפשר שהיה חייט של ה„חצר" או גלב, קבלן או מוכסן, הלפן או גזבר, או אפילו משורר וכותב־דראמות, וכדומה מי

את הפרוטומי שלו על בסיס של שיש. ואף־על־פי שאין אני אוהב אותו ביותר, כי לדעתי הקדיח את תשבילו ובעט ברבותיו ובעמו גם יחד ודבר סרה על ישראל ועל תורתו, – אף־על־פי־כן צער היה לי לראות אנדרטא זו בפנה רחוקה, בודדה ועזובה. ונדמה לי, ש„הצער היהודי" נשקף מעיניו של הפילוסוף המותרם, כאומר: מה לי פה ומי לי פה? – ובכל התרחקותו מעמו והתקרבותו לאומות־העולם בחייו, היה מכירו מקומו יותר בחצר בית־הכנסת הישן באמשטרדם מאשר ב„פאוויליון טאין" שבהאאג.

וצריכים אנו סוף־סוף לבוא לידי מסקנה, שצדקו חז"ל באמרם: „אין עושים נפשות לצדיקים – מעשיהם הם זכרונם". נניח את מצבות־הזכרון של אבן וברונזה לעריצי־עולם, לכובשים, לאנשי־מלחמה, יושיבו אותם אחרי מותם על סוסים אבירים, קלי־רגלים ורחבי־אחורים, יזיינו אותם מכף רגלם ועד קדקדם כדי שיטילו את מוראם על כל חי... אבל המשוררים, החוקרים, הפילוסופים ינוחו בשלום על משכבותם ותהיינה שפתותיהם דובבות בקבר.

וחבל על שנים־עשר אלף המארקין, שהוציאו אחינו בגרמניה לבטלה. אמנם, שנים־עשר אלף מארק אינם מטבע כלל לגבי אחינו האשכנזים, אשר מה שהנם הנם, ויהודים עשירים הנם בודאי, ועל „צפלין" אחד בלבד נדבו כפלי־כפלים; ולא רק על צפלין, שאולי תהא גם להם טובת־הנאה ממנו, אלא אפילו על חפירותיו של דיליטש, שלא נבראו אלא בשביל להטיל דופי בתורת־היהדות, הוציאו מאות אלפים... ואף־על־פי־כן חבל גם על שנים־עשר אלף מארק, שלדעתי הלכו לאבוד ומוטב שהיו מוציאים סכום זה על תרגום טוב והוצאה זלה של כל כתבי בן־מנחם בעברית.

כי מנדלסון האשכנזי, אפילו אם אלף מצבות תקימו לו באיזו סימטאות של ברלין, סוף־סוף ישתכח, מוכרח להשתכח, ומצבתו אינה אומרת כלום להאשכנזים, לא ללבם ולא לשכלם... ובן־מנחם העברי, ככל מה שכתוב עברית, יחיה כל הימים אשר יחיה עמנו...

ואילו הייתי אנכי באותו מעמד של פרנסי־הקהלה ומנהיגיה, הייתי אומר להם: הוי, יהודים, יהודים־אשכנזים, עד מתי תהוו „יהודים", כלומר, יהודי־הגלות? – עד אן לא תבינו, כי לא יכירכם מקומכם פה!... ועכשו שלא הייתי, אני פונה אל כל קוראי „השלוח" בברלין, אולי יטריח מי את עצמו לומר להם כדברים האלה בשמי, או, אם לא ירצה להביא גאולה לעולם – בשמו, ואכיר לו טובה.

בבקיאותינו. ובכלל, מה להם, להאשכנזים העוברים ברחוב האמבורג. ולמחברו של פידון או למתרגם ומפריש את כתבי־הקודש? – „מחותנים גדולים“, בודאי.

ולא רק לבן־מנחם הפילוסוף העברי, שבודאי אין עטרה זו של אבן הולמתו ובודאי מצבתו מיותרת אפילו בשביל עקום וצר בפנה נסתרה שבברלין, אלא בכלל אין, לדעתי, לפילוסופים מקום ברחוב, בשוק. ומכל מיני האנדרטות מוצא אני מתאימים למטרתם רק שנים: מצבת־זכרון של גבור מלחמה, הרוכב על סוס אדיר רחב־האחורים וקל־הרגלים, או גוף ערטילאי מחוטב היטב של איזו ווינוס. שניהם, כלומר, הגבור על סוסו וווינוס הערטילאית, ימשכו עליהם את עיני העוברים והשבים. כי סוס אביר על שן סלע ורוכב מזוין עליו עדיין הוא עושה אפילו בימינו, ימי הבורסא והפרוזה הפשוטה, רושם עז על בעלי־עצבים הלושים: סוד גלוי הוא, אמנם, שהנסיך או האלוף הזה, שזכה אחרי מיתו ל„סוס אביר“ ובחייו נקרא בשם „מפקד־הצבא“ והיה מוכתר בתואר „גנרל“, היה יושב בעידנא דריתחא, בשעת המלחמה הלוהטת, באהלו במקום בטוח, הרחק כמטחוי „קרופ“ משדה המלחמה, והיה רוכב מזוין מכף רגלו ועד קדקדו על סוס אביר רק בכניסתו אחרי המלחמה, מעוטר בעטרת־נצחון, לתוך שערי העיר. ואף־על־פי־כן האנדרטא של גבור רוכב על סוס עושה רושם. וגוף ערטילאי של איזו ווינוס מפורסמת, אפילו של אבן וברונזה, „מדגדג את העצבים“. כי בדבר אחד צריך להסכים להפילוסופים החדשים: שהעולם עם כל חזיונותיו הוא רק פרי ההסתכלות; מרגישים אנחנו אותם רק כפי כח הסתכלותנו. ואנדרטות כאלה, גבור רוכב וגוף ערטילאי, בודאי מביאות לידי הסתכלות, והאשכנזי העובר בחוצות ברלין, יהיה מי שיהיה, אם סוחר או יונקר, אם בעל־מלאכה או חנוני, אם חייט או תלמיד־חכם, מדי עברו ברחוב מסתכל בהם ו„מרגיש“ בהם ויש להם „ערך חנוכי“ להדור הצעיר, – מה שצריך היה להוכיח.

אבל פילוסוף ברחוב, איזה „קאנט“ זקן וכפוף, איזה „לייבניץ“ יבש ומקומט בשוק – מאי עבידתיה? – מי ירגיש אותו, מי יסתכל בו? – ואיזו שייכות יש בין איש־הרוח, במושג היותר נעלה ומרומם של המלה, שכל ימיו חי ברוח והתפרנס מן הרוח ושורש נשמתו היה הרוח, הנשמה, רק הנשמה, – איזו שייכות יש באמת בינו ובין נציב־האבן, הגולם של שיש וברונזה, שהעמידו לראוה ברחוב?.. ואם פילוסוף משלהם כך, שסוף־סוף אפילו ברחוב הוא בתוך עמו, פילוסוף משלנו, שגם בחייו היה זר ומוזר ברחוב הזה, על אחת כמה וכמה.

ורחמנות בנאמנות על בן־מנחם, כמו שנתעוררה בי רחמנות- והיה לי צער גדול לראות את האנדרטא של שפינוזה בהאאג הבירה. בעיר יפה זו יש מגרש אחד בשכונת ה„חצר“, ישבו נתרכזו כמעט כל עמודי־הזכרון של כל אלה ההגמונים, העריצים והדוכסים כובשי־הארץ, – ובמגרש הזה לא תמצא את שפינוזה. ורק באחד מן הרחובות הרחוקים, כמעט בקצה העיר, על מגרש קטן וצר, סמוך לאיזה בית־מושב־זקנים, העמידו

לבאר את הדבר, שהם, השונאים שנאת־מות את היהודים, מניחים עם זה ביסוד המוסר וההנוך שלהם את ספר־הברית של עם־הרמס?״–היא קושיא, שאין לישבה אפילו בדוחק. וסוף־סוף יבוא היום ויבטלו את הברית הישנה לגמרי, כמו שבטלו כבר את התלמוד ועשו אותו למפלצת. ואם רק יסירו את הקדושה מן התנ״ך הלא ימצאו די הומר להתנפלות ועזי־הפנים שבהם כבר נכון לעשות זאת. קראו נא את דברי מנשיקוב, למשל, על יעקב ויחוסו לעשיו ולבן, על משה ויחוסו להמצריים, על דוד ומלחמותיו, ותראו, עד היכן הדברים מגיעים. אלא שעדיין לא הגיעה השעה לכך ואנשים שלא תגיע כל־כך מהר, פשוט, מפני ההרגל הישן לחבר את „הברית החדשה״ עם „הישנה״. ולעומת זה מובטחני שקרוב היום, ובכל אופן לא רחוק הוא, שבו יבטלו בחוגי המאמינים של האמונה החדשה את מארכס ואת תורתו, כי יזכרו לו את חטאת מוצאו. וכשם שלא נמצא עד עכשיו מקום בגרמניה בשביל מצבת־כבוד להיינה, כך לא ימצא מקום גם בשביל מארכס... לאֶנגלס ימצא – ולמארכס לא ימצא. עד שתרחם עליו איזו קהלה עברית ותעמיד בכספה ובקרן־זוית שלה אנדרטא לכבודו, כמו שהעמידה עדת־ישראל בברלין אנדרטא לבן־מנחם באחת מן הפנות הנשכחות, בשביל צר ועקום, ברחוב ההאַמבורגי, במקום השייך להקהלה. ובני־בניו של מאַרכס, שאפשר שיהיו באַנקירים (סנדלרים ונפחים בודאי לא יהיו!) יבואו גם כן לחג זה, לכבד את הקהלה העברית, כמו שהשפילו את עצמם צאצאי בן־מנחם, ה„פריצים״ הגדולים עכשיו, לבא לחגיגה ההיא, ומסתמא תהא „צורה״ לאנדרטא זו כמו לאותה של בן־מנחם.

לא ראיתי בעיני אנדרטא אחרונה זו, אבל בודאי הפיטומי של אבן־השיש עלה יפה, Made in Germany–והזקה על ברלין שלא תוציא מתחת ידיה דבר שאינו מתוקן. זה הראש הטפוסי של בן־מנחם עם עיניו ההודרות עמוק עמוק מסתמא נחקקו כדבעי, כמה שאפשר למסור באבן וברונזה קלסתר־פנים ומבט־עינים. כי לבשתי צריך אני להודות, שאין אנכי מאמין בזה. כמדומה לי, אבן וברונזה, אפילו בידי מיכאל אנג׳ילו, אינן מחזות־מתים במלא מובן המלה. אבן וברונזה יכולות למסור רק את ההופעה החיצונית בכל דקותה ומסתוריה, בכל עגוליה וקמטיה, אבל אינן יכולות למסור את חיי העינים בכל עמקותן. והעינים, העינים, הלא רק הן הנן אספקלרית־הנשמה ובלתן אין חיים אמתיים. וכי באמת נפקא־מינה גדולה היא, אם, למשל, החטם של בן־מנחם הוא מעט יותר דק או מעט יותר גס, מעט יותר ארוך או מעט יותר קצר? אבל העינים – מצייר אני לעצמי את עיני בן מנחם, שכל־כך האירו בתורה! – ואת המבט הזה, שכל־כך הרבה להביע – להביע הכל: גם את שלות הפילוסוף, היודע ערך ומחיר לכל, גם את יסורי הצדיק, שמצטער על שנתנו הסכל והרשע במרומים, – את המבט הזה לא תביע בברונזה ובשיש. אבל, אפילו אם האנדרטא עלתה יפה על צד היותר טוב, אין אני יכול ל„עכל״ את מהותה של מצבת־זכרון זו. בן־מנחם ואנדרטא של אבן! – „זוג מלבושים״, כמו שאומרים

לגמרי ממה שהוא עכשו... אלא – כך מתנחמים אחינו שבאמריקה – אין רע בלא טוב, והטוב הוא – שכשיראו צעירינו את „הפנים העקומים" של החברה החדשה, כשיראו, איך ה„חברים" מתרחקים מהם, יתעו לאחוריהם ויעזבו את החברה. ומה שלא יכלו לעשות הסופרים העבריים בהוכחותיהם, מה שלא יכלו לפעול אנחות־אב, דמעות־אם, יללת־משפחה וצרת־רבים – תעשה ותפעל האנטישמיות שבחברה...

אבל, לדעתי, אף זו אינה נחמה. ראשית, בכלל אין להתנחם בשנאה ומעז לא יצא מתוק לעולם; ושנית, ירא אני את ההיפך: היודע ומכיר את רוח עמנו, עד כמה הוא אוהב להדחק דוקא למקום שאין אוהבים אותו, יודה, שפחדי זה אינו פחד־שוא. מכיון שצעירינו יתחילו להרגיש את הכח־הדוחה שבחבורה עוד ירבו להכנס לתוכה, – ואז יתחיל עוד הפעם המחזה הישן, המחזה הרגיל שבחיינו. מצד אחד – ספרות אפולוגיטית: יהודים ישתדלו להוכיח, שהם היו הראשונים בדבר, כי נביאיהם כבר חזו, ולאסאל ומארכס וכל קדושיהם עמהם היו משלהם וכו' וכו'; ומן הצד השני – ספרות של חרופים וגדופים ושלילת־הכבוד: הגויים, ואפילו הטובים שבהם, ישתדלו להוכיח, שמארכס לא היה כלל „מארכס", שאף הוא היה, אם לא פרובוקאטור, לכל הפחות פלאגיאטור, שהעיקר היה אֶנגלס, ומארכס, כיהודי, ידע רק להשתמש בר יותיו של ה„ארי"... והמתונים שבהם יצדדו, אמנם, בזכותו של מארכס ויודו, שהיה אדם גדול, אבל יבטלו את יהדותו. הכל במחזה שר ינו בנוגע ליחס הנכרים אל כתבי־הקודש: המתונים שבהם מקיימים את כתבי־הקודש ומבטלים את „יהדותם", כלומר. מוצאים הם תחבולות לבטלם: חופרים והותרים בחורבות עמוקות, בקברים, בכוכים ובמערות ומוצאים איזו לוחות ושברי־לוחות של כתבות עתיקות, שאך ה' יודע מתי נכתבו ואיך נכתבו ואיך הם נקראים, ומוכיחים מהם, שהטוב והמאור שביהדות כבר היו לעולמים עוד לפני כתבי־הקודש וכל מה שבתנ"ך גנוב הוא אתנו מן הבבליים והמצריים וכדומה. כך עושים המתונים. ועזי־הפנים שבהם אינם חושבים מחשבות הרבה ובגסותם הם מבטלים, פשוט, את כתבי־הקודש ואת כל הקשור בהם. במחזה שראינו זה כמה אצל האנטישמיים במערב־אירופה וכמו שראינו עכשיו באספת־הישוּרים בקיוב, שהמרצה באספה זו בא לידי מסקנה, שמפני ההשפעה המזיקה של „הברית הישנה" צריך לבטל אותה לגמרי. ועל הוכחתו של אחד מן הנאספים, כי אין לצייר את הנצרות כלל בלא „הברית הישנה", ש„הברית החדשה" הוא השתלמותה הטבעית וההכרחית, קם היושב־ראש והכה באגרופו על השולחן ואמר, שבשום אופן אינו יכול להשלים עם הרעיון, שיש איזה חבור בין הנצרות והיהדות, ואם יש מי שמאמין בזה – הרי הוא בעצמו יהודי. ואחרי הוכחות כאילו נמנו וגמרו, שצריך לבער כליל את „הברית הישנה".

כשאני לעצמי מאמין אני, שיבוא יום והנוצרים ישנו את יחוסם המסורתי אל „הברית הישנה", כי באמת הקושיא, שהקשה „שחור" אחד באספת־קיוב: „במה אפשר

ואף בימי דוד ושלמה ויהושע ניכרים עקבות הפרובוקאציה בדברי הימים ההם. ואישער בנפשי את המין ה„אזבים", שהיו בימי הורדוס. זה היה תור־הזהב לפרובוקאציות: דילטוריות והסתות בין הורדוס והסנהדרין, בין הורדוס וחצרו... כר נרחב „לבעלי־כשרון"...

הוא אשר אמרתי: לא בגלות תלוי הדבר; אלא שאז, כשעדיין היה ישראל יושב על אדמתו, לא גרמו לנו ה„אדונים" האלה רעה ובזיונות מרובים כל־כך כמו שהם גורמים לנו עכשיו. אם דיגאיוב וסודייקין היו פרובוקאטורים אין בכך כלום. אבל אזב – זוהי לנו בכיה לדורות. ולא לחנם הרבו להזהיר אצלנו על המלשינות עד שקבעו תפלה מיוחדת בשמונה־עשרה: „ולמלשינים אל תהי תקוה". זוהי תפלה שפוסית בשביל סדור־התפלה הישראלי. כמה שבקשתי בסדורי־התפלה של בעלי אמונות אחרות – לא מצאתי תפלה כזו, כמתכונתה. בכל הקיפה. אות היא, שאצלנו העריכו כראוי את ערך הדילטוריא והפרובוקאציה והכירו, שהיא כרקב לגוף עמנו ולמצבו בעמים, ועל־כן הזהירו עליה ביותר וקבעו לה קללה בפני עצמה. אלא שאירע למלשינות מה שאירע לנקיון. כמדומה לך, כמה הזהירו אצלנו על הנקיון: תקנו נטילת־ידים, טבילה, מקואות וכדומה, שהן חלק גדול מן ה„שלחן־הערוך", ואף־על־פי־כן מה רבה המדמנה, מה גדול אי־הנקיון ברחוב היהודים, וכמו להכעים – על־פי־רוב דוקא בין אלה החיים על־פי ה„שולחן־הערוך". – ומעין זה אירע גם להמלשינות. כמה שהזהירו עליה וקללו אותה בסדור־התפלה, עדיין שטן זה מרקד בינינו. וכמובן, סובלים אנחנו בעצמנו ממדה מגונה זו ביותר, אבל כבר הורגלנו בסבלנות וסובלים אנו מכל מלשין ודילטור כמו שאנו סובלים מכל שאר המכות הפנימיות. ואולם פעמים שהמכה מתפרצת, כמו ב„מעשה־אזב", גם החוצה, אל רחוב הגויים שכנינו, והם לא הורגלו לסבול מיהודי ומעוררים רעש – ועל כל ישראל יצא הקצף. ומה טוב ומה יפה היה, אם תחת להתיעץ על איזו ענינים של מה־בכך היו רבנינו באספותיהם מתיעצים, איך להסיר מעלינו את הנגע הזה, נגע הדילטוריא, וסופרינו, במקום להתווכח על עניני מילה וכדומה, היו מקדישים את עטיהם כדי להכחיד מקרב עמנו את המדה המגונה הזאת. כי לשוא אנו מתנחמים ואומרים, שלא אנו אשמים בדבר, אלא הגלות. נחמה של הבל, אחים, נחמה של הבל! אמנם, הרבה גלות עושה, אבל יותר מזה – האנכיות והעצמיות והקטנות שבנו.

ונחמה של הבל היא גם זו של אחינו באמיריקה. בעתוניהם הם מתנחמים ואומרים: בודאי, ענינו של אזב יגרום לנו שנאה חדשה, מפני ששנאה זו כבר מצאה כר נרחב לפניה אף בחברה החדשה בכלל וברוסיה בפרט. כי בימי הירידה משתדלת כל מפלגה ומפלגה להטיל את האשמה היותר גדולה שבאשמות, אשמת אי־ההצלחה, על הברתה, שהיא רק היא גרמה לכל המפלה, וסוף כל ההתנפליות יהיה – היהודי. וגר ס"ד עם ס"ר יחדו, ו„בן־המעוט" עם „בן־הרוב" ישלימו ביניהם, וכולם יהיו על היהודי, שהוא גרם במפלה, שהרי אילמלא הוא בפחזותו והעיקר – בדילטוריא שלו, אז היה המצב שונה

תנחומים של הבל, חביבי! כבר הורגלנו בתנחומים אלה וכבר היו לנו לזרא. סופר אחד עברי, שהיה רגיל לדבר דברים כמו שהם ולקרא כל ענין בשמו האמתי, כמו שהוא, בלא כחל ופרכוס, היה אומר: „תמיד כשאני עובר במקום־הטנופת, במחילה, אני סותם את נחירי ואין לעבור במהרה. אין אני רוצה לדעת כלל, ממה נבראה טנופת זו – אפשר ממעדני־מלכים, אבל לעת־עתה היא מעלה סרחון"... הדברים גסים, אבל עולים יפה. ממה נבראים אזבים – אנו יודעים כולנו, אבל כלום דבר זה ינחמנו? – סוף־סוף הם מעלים סרחון – סלחו לי במוי גס זה! – ומבאישים את כל בית־ישראל.

וכשאני לעצמי אף איני מאמין בדבר כלל, שאזב הוא רק תולדות הגלות. כמדומה לי, שהאזבים נולדו „אזבים", ואילו היה אזב בימי דוד מלך ישראל היה מסית ומדיח, „פרובוקאטור על טהרת־הקודש". בודאי הרבה הרבה הגלות עושה, אבל כדי להיות „אמן" במלאכה ידועה צריך להולד בעל־כשרון. לא, חביבי, הטילו על הגלות מה שתטילו, אבל, בבקשה מכם, אל תתרצו בה את הדילטוריא ואת הפרובוקאציה. בינינו לבין עצמנו הלא יכולים אנו להודות, שזוהי צרעת ממארת, שדבקה בנו זה כבר, – מחלה נושנה, שעוד בימי־הגלות הראשונים יש להכיר את עקבותיה, ובודאי היתה מתקיימת אפילו בימי מלכות ישראל, אלא שאז נקראה, כמובן, בשם אחר. מי הגיד, למשל, לשאול, שדוד היה בנוב עיר־הכהנים ואחימלך בן אחיטוב קבל אותו בסבר פנים יפות וצדה נתן לו, וחרבו של גלית הפלשתי מסר בידו, וישאל לו באלהים? – לשוא היתה הצטדקותו של אחימלך, שלא ידע מכל ה„אינטריגה החצרונית" ההיא שבין שאול המלך ודוד חתנו „דבר קטן וגדול"... לשוא. ותמיד עוד בימי ילדותי, כשהייתי מגיע לפרק זה, דוה לבי. הכהן הפשוט הזה, שישב באיזו פנה נסתרה, הרחק מכל סכסוכי החצר, ולא ידע מאומה מכל הנעשה שם, בין החצרונים האינטריגאַנים, קבל את דוד, כשבא זה לנוב, בכל הכבוד הראוי לחתן המלך. ובודאי חשב, שעל־ידי קבלת־פנים זו יעלה לגדולה ויעבירוהו לאיפרכיה גדולה וטובה מנוב העיר הקטנה, הבודדה, או יזכוהו באיזה אות־כבוד, לדוגמא „אתון של זהב מאיזו מדרגה (אות־כבוד בימי שאול, זכר להאתונות שהלך לבקש), או, לכל הפחות, יזכירוהו לטוב בספירות הגבוהות, וגם זו לטובה. אבל מחשבתו הטובה לא נתקיימה, כי איזה דואג־אזב הלשין עליו, שראה את בן־ישי בא אל אחימלך, וזה ישאל לו באלהים וצדה נתן לו ואת חרב גלית הפלשתי נתן לו... ואחרית הדילטוריא ההיא היתה מרה: „וימת ביום ההוא שמונים וחמשה איש נושא אפוד בד, ואת נוב עיר הכהנים הכה לפי חרב, מאיש ועד אשה, מעולל ועד יונק"...

לא רבות בשנים מלך שאול, עוד זה לא כבר הלך לבקש את האתונות – וכבר למד את המלאכה היטב...

והעם בעצמו! – התבוננו היטב בדברי אחימלך, באיזו הכנעה מדבר ראש עיר־הכהנים אל שאול... גם הוא, כנראה, למד הרבה במשך זמן קצר...

וכל קנאה סופה שנאה, כידוע.

כי היתה עוד בעולם קרן־זוית, שהשנאה לישראל לא היתה בה נפרזה, ופעמים ־אף נראתה בה, לכל הפחות למראית־עין, גם אהבה לעמנו. נמצאו, אמנם, ספקנים, שזה מכבר הטילו ספק באהבה זו, שהיתה תלויה בכמה וכמה דברים; אבל השנאה, אם היתה, היתה מסותרת. ואם נמצא אחד, שפטפט מה שבלבו, מיד השתיקו אותו וגערו בו בנזיפה. והיו שם גם כאלה, שבאמת התיחסו לעמנו ביחס אנושי. ועכשיו יש לפחוד, שגם בקרן־זוית זו תגדל השנאה ותעשה חיל. ומי יודע, אם ברבות הימים לא תרע השנאה ההיא יותר מן השנאה הישנה, הקדומה... כי השנאה פושטת צורה ולובשת צורה, הכל לפי המקום ולפי הזמן, ואזב בשעתו כיהודה איש־קריות בשעתו... אמת הדבר, שבין מיסדי האמונה החדשה הנקראת „מארכסיסמוס", בין „שליחיה" ו„קדושיה" נמצאו הרבה מבני־עמנו, ואולי גם יתר על המדה; אבל הרי גם מיסדי האמונה הישנה, שליחיה וקדושיה הראשונים היו כמעט כולם משלנו, ובכל זאת – ואולי דוקא מפני זאת – כל־כך שנאו ושונאים אותנו תלמידי־תלמידיהם של המיסדים והשליחים. ומי יודע, אם לא יבואו ימים, ואף תלמידי־תלמידיהם של מארכס וסיעתו ינקמו מבני־עמנו את נקמת המעונים, הנהרגים והנתלים בעטיו של אזב וסיעתו, כמו שנקמו ממנו את נקמת המעשה, שנעשה בעטיו של יהודה איש־קריות...

כי השנאה לישראל פושטת צורה ולובשת צורה, פושטת את צורתה הישנה ולובשת צורה חדשה, לפי רוח הזמן. עכשיו עוד זוכים לנו בספירות אלו את חסדי גרישוני וחבריו, אבל מי יודע, אם לא ימים יבואו, וגם את גרישוני יחשדו במינות... ובין הדברים הרבים, שקראתי על כל אלה הענינים היפים, כבר מצאתי איזו רמזים לגירסא זו... ואפילו אם לא יחשדו, הנה גרישוני ישתכח – קדושים חדשים משכחים את הישנים – ואזב וזכרו ישארו לדורות.

וצריך להיות עור כדי שלא לראות את השנאה לישראל המבצבצת בתוך החברה החדשה. קראו נא, למשל, את ספרו של בייער על „האבטונומיה הלאומית" ואת מסקנותיו על יחס האבטונומיה להיהודים, ותראו, שהשנאה לישראל מבצבצת מכל מסקנה ומסקנה. ויפה כלל אותם ח. ז׳יטלובסקי בכלל אחד כזה: „אנחנו שונאים אתכם, יהודים, ולפיכך אין אנו רוצים לתת לכם זכיות לאומיות". ובייער אינו יהודי במסקנותיו. כל מי שרגיל אצל הספרות המארכסיסטית וקורא אותה בשום לב ימצא בה כמה וכמה דברים ממין זה.

ועינינו של אזב בודאי שלא ירבה לנו אוהבים בין אלה, שכל־כך האמינו בו, עד שמנוהו לראש עליהם. בכל אופן אוי לנו מ„יהודים" כאלה!

אבל יש מתנחמים ואומרים: אמת הדבר, כי הרפה היא לעם שיצא ממנו אזב, אבל לא אנחנו אשמים בזה, אלא הגלות. הגלות היא שמעבירת אותנו על מדותינו והיא שגרמה לאזבים מישראל שיהיו פרובוקאטורים.

ממדינתנו. ואחרון, אחרון חביב – אזב המהולל, ה„תכשיט" היקר הזה, ש„קדש" שם ישראל בעמים במדה שלא היתה כמוה לעולמים.

וכל אלה הלא הם רק „אנשי־השם", הנשרים הגדולים, שהם מגביהים לעוף, ומעופם גדול, ואופקם רחב, ונראים תחת כל השמים, וכמה וכמה יש משלנו אפרוחים קטנים, שמעופם אינו כל־כך רם ולא זכו לפרסום רב כזה? מי ימנה ומי יספור אותם? – ואם נאמר לפורטם – בודאי לא יספיק הגליון. ממש „מהומה של עשירות".

ואומות־העולם הלא מקנאות בנו, ממש מקנאות בנו.

יושבים להם הגוים הגסים, המגושמים, עם ועם בפנתו הנשכחה – ואינם שמים לב כלל לכל אותן השאלות העומדות ברומו של עולם, שדואג להן ישראל עם חכם ונבון. יושבים להם בחגוי־הסלעים מיני שווייצים יבשים, בלא כל לחלוחית של מליצה ושיר, עם של אכסנאים ומבשלים, רועי־בהמות וחלבנים, והם מחזיקים אכסניות ומתיכים גבינות ועושים שוקולאדה לכל חמשת חלקי־העולם; ויושבים להם מיני שוודים ונורווגים במקום קור וכפור וליד אשדות־הימים, והם שטים באניות וצדים תנינים ומספיקים שומן־דגים ועיטרן ודראמות וטראגידיות והומאנים לאירופה ולאמיריקה; ויושבים להם מיני הולאנדים מיושבים בבצותיהם ותעלותיהם והם בונים בתי־ריחים של רוח וטוחנים קאקאו ומבשלים קונדיטין (ליקורים) ומציירים אידיליות של אכרים וטוחנים, וצדים דגים ומולחים אותם וכובשים בחביות ומספיקים כל אלה לאירופה כולה, ואוי להם להגויים האלה ואוי לנשמותיהם, כי מי רואה ושומע ומי יודע אותם?

שומעים אנו תמיד מדברים על הדראמות והטראגידיות הנורוויגיות העולות על כל הבמות, על תכנן ורעיונותיהן ועל אפים של גבוריהן; שומעים אנחנו לעתים עוד יותר תכופות מדברים על המליח ההולאנדי, טיבו ואיכותו; שומעים אנו מדברים על הגבינה השווייצית, העולה על השלחן לקנוח־סעודה; אבל כמעט שאין אנו שומעים כלום על־אודות העמים יוצרי־הדראמות, כובשי־המליחים ומתיכי־הגבינות. אינם נותנים שום חומר לשיחות. אינם נראים ואינם נשמעים, כאילו אינם בעולם כלל.

ועם קטן ודל, וביחוד הדלים שבעם הדל הזה, היהודים שברוסיה, אצים, רצים, טשים בכל העולם, קולם נשמע מסוף העולם ועד סופו ותוקף מעשיהם ותהלתם מי לא יתנה?...

הלא יש במה לקנא.

איני יודע, אם גם אספת־הרבנים תביא לידי קנאה. באמת צריכים אנחנו להודות, כי „אכסמפלארים" מעין אלה, שנתאספו בהווב־הזבל שבוואַרשא, יש לאומות־העולם משלהן די והותר, ואולי במהדורה יותר משובשת; אבל אזב בודאי יביא אותן לידי קנאה. וכי דבר קטן היא תכשיט אשר כזה! הלא מלוא כל הארץ כבודו ואדירי־מלוכה בעצמם ובכבודם מטלטלים עליו!

XXXVII.

ומי מלל ומי פלל לי, שאסיים באספת־הרבנים ואתחיל ב„מעשה־א ז ב"!

ועדיין אנחנו מתאוננים על עניות חיינו, על מעוט־אינטרסים, על חוסר־איניציאטיבה, על העדר־כשרונות, ובכלל על הפשטות והשעמום שבמחנה ישראל!

והלא לשוא נתאונן. כמדומה לי, שאין לך אומה ולשון בעולם, שחייה הם כל־כך שואנים, רועשים, מפכים בחזקה, וביחוד כל־כך מרובי־גונים, כחיינו שלנו.

הגע בעצמך: אספת־הרבנים, תקונים־בדת, אזב, לפידות, זייליגר, ועוד „חברים" ואנשי־מעשה כאלה, שזכו לשם ולפרסום, וכל אלה במשך זמן קצר!

ולא הרי שאלת־הלשונות, ווכוחים על מילה ואספת־הרבנים, שהרתיחו לרגע רק את מצולתנו שלנו, כהרי אזב, לפידות וזייליגר, שהרתיחו את הים הגדול, את דעת הקהל הבללי, ומלוא כל הארץ כבודם.

וכי יש לנו הרשות להתאונן על עניות־חיינו, על מעוט־אינטרסים, על חוסר־איניציאטיבה, על העדר־כשרונות ועל השעמום, בעת אשר „שמחה ברחוב־היהודים"? כמדומה לי, כי זה כמה לא היו לנו אינטרסים כל־כך הרבה כמו שיש לנו עכשו, — אינטרסים עד כדי דפיקת־הלב עד כדי קוצר־הנשימה. בבוקר־בבוקר אתה קם ממשכבך ובלב הולם אתה עובר בחפזון על העתון היומי, לדעת מה יפעל עמך, מה יאמר בישראל. ואם נתפוצצה בומבה בירכתי־ארץ, ואם היתה התנפלות לשם אכספרופריאציה במקום שעדיין לא היתה לעולמים, — לבך חרד לרגעים, אולי גם זה משלנו, מאחינו.

הרי לך אינטרסים, שכמוהם לא היו לנו בימי אבותינו. הרי לך „חיים מלאים", מרובי־גונים, הרי לך רוב ענין, הרי לך פרסום, הרי כבוד לישראל.

Herz, was willst du noch?

ואיניציאטיבה, וכשרונות — אל אלהי אבי, מי ילד לנו את כל אלה? איניציאטיבה מספקת לכל יושבי תבל וכשרונות, שלא היו עדיין כמוהם בישראל. צריכה היתה להיות בפעם הראשונה אכספרופריאציה אנארכיסטית עם שפיכות־דמים בעיר־העולם לונדון, אכספרופריאציה, שהרגיזה את כל ששת המיליונים שבעיר זו, — וקיים „מצוה" זו היהודי לפידות — וביום אחד נתפרסם באנגליה כולה. צריך היה להבהיל את בריסל בבומבה — יורא נמצא בין המון האנארכיסטים המקומיים שליח־צבור אחר זולת זייליגר, אורח משלנו,

הוי, כבר עברו הימים הישנים הטובים, שבעלי־כנף למיניהם לא הבינו את ערכה של החנופה. כי מיש־בו החנפים התחילו מכירים את ערכה האמתי ולא דברים, אלא מעשים הם דורשים עתה מאת מחניפיהם. וכמדומה לי, שזאת ידרשו גם מאת הרבנים שלנו, כלומר: הראונו נא את כחכם, במה הוא גדול?

והרבנים, כלום הם נכונים למלאות את המשאלות האלה? –

רחמנות, בנאמנות, עליהם, רחמנות!

ועוד לי סהדה שלמה של רחמנות, אבל הישש אני, שרחמנות גם עליך, הביבי הקורא: כל־כך הרביתי לכתוב הפעם, כל־כך הטרחתיך – רחמנות גם עליך ועת להפסיק את שיחתי.

כולם „אנשים כבדים", כידוע, שהטריחו את עצמם ובאו לאסיפה הווארשאית והחליטו החלטות שונות, מהן כאלו, שאין בהן חסרון־כיס להממשלה, וגם כאלו, שיש בהן משום חסרון־כיס.

כי הנה ההחלטות, שאין בהן חסרון־כיס, כמו נעילת בתי־הספר לפני התלמידים העבריים והטלת־חרם על „ספרים חיצונים" בלשון עברית, עוד יש לקוות, שהממשלה תואיל בחסדה לקבלן, כדי לעשות נחת־רוח לנתיניה הנאמנים ולשם „חזוק היהדות", שכל־כך דואגים לה עכשיו בספירות ידועות... אבל אלה, שיש בהן משום חסרון־כיס, כתפירת בגדים בחוטים כשרים בשביל אנשי־הצבא ותקוני־עירובין סביב הערים, – מסופקני, אם תתקבלנה. כי במקום שיש חסרון־כיס אין חולקין כבוד אפילו לרבנים. ובפרט הענין של תקוני־ערובין, שהוא נוגע לשלטון־הערים, ובימי הקונסטיטוציה, כידוע, אין מתערבין בעניניהם הפנימים של שלטוני־הערים. ואם לא הסכומים של יק"א, – מאין יוקחו אמצעים להגשמת התקונים הגדולים האלה, שיש בהם משום כבוד האומה וחזוק הדת?

ובכלל לא טוב עשו הרבנים, שלא פנו אלי לדרוש בעצתי. אנכי הייתי משיא להם כמה וכמה עצות הגונות. כן בקבלת ההחלטות וכן גם בעריכת הטלגראמות הנחוצות, שיצאו מתחת עטן לא כל־כך מעובדות כמו שהיו צריכות להיות. ובאמת, מה ענין רבנים לטלגראמות? – כלום הם רגילים בזה? – ומרבותיהם הטובים, הרבנים הקדמונים, בודאי לא למדו את התורה הזאת. ומכיון שלא למדו אותה, אינם יודעים אותה על בוריה, ויוצאה מתחת ידם בלתי־מתוקנת, מגושמת מעט וגסה מעט... וחבל שלא יצאה לאור החוברת הראשונה של „השלח" שנה זו קודם האסיפה ולא נתפרסמה מודעתי בדבר טלגראמות, שבה הודעתי, כי אני מומחה אני למלאכה זו, ביחוד לטלגראמות של ברכה. אילו היו פונים אלי, הייתי מעבד בשבילם „טלגראמקה" כזו, שהיו ממש מלקקים ממנה את אצבעותיהם ובודאי היתה עושה רושם. ודוקא על־פי הסגנון הישן, הרבני, על דרך: אנחנו העבדים לעבדי־ה' או, פשוט, העבדים לעבדים, האסקופות הנדרסות, וכו' וכו' בסגנון הזה. בטוח אני, שהיתה עושה רושם עמוק...

ואולם אפשר שאין להשוש לזה, מפני שכל הענין של הטלגראמות מסוג זה מזכירני את המשל הקדמוני של ה„שועל והעורב", אבל לא בנוסחא הישנה, הקדמונית, שעל־פיה התמוגג העורב למשמע ההנופה היתרה של השועל והתחיל לזמר והשליך את הגבינה מפיו, אלא בנוסחא החדשה, המודרנית, ככתוב ב„הרשפים". כמה שזמר השועל את פזמונו והשתפך בחנופה, כלה העורב את ארוחתו, מהה במתינות את פיו, ענה ואמר: „אי לך, שועל, אתה הוא שאומרים עליך, שאתה הפקח שבחיות וערום כוסה־מזימות? הטרם תדע, שאם עמדה לך ערמתך אצל אבי־אבי, לא תעמוד לך אצלי? העורבים והנשרים למדו מעט הכמה, בעוד אשר אתה חוזר על אותן התהבולות, שכבר נתישנו ואבד עליהן כלח"...

ויש באוצרי עוד עצה טובה אחת, – הצעה נפלאה, „כפתור ופרח", הצעה, שהיא ממש ראויה לפרס, – כל־כך היא טובה ונאמנה. עצה טובה, איך להוציא ממונו של ישראל על כלל־ישראל – וכלל ישראל בכל זאת לא יהא נהנה ממנו אפילו הנאה כל שהיא. וממון הראוי לשם זה, מיליונים מרובים, לפי השגותיה הרחבות של יק"א, שהיא שכיחה לגבי ממון. כמו שאמרתי, העצה היא גאונית וראויה לפרס, אלא שמפני טובת הרבים אני מפרסם אותה בחנם.

וצריך אני להודות, שהצעה זו בעיקרה אינה המצאתי הגאונית, אלא המצאת גאונים ממש: הרבנים והאדמו"רים, שהתאספו זה לא כבר בווארשא. את ה„רעיון", את ה„גרעין", כמו שאומרים, המציאו הם, ואנכי רק כוונתי אותו לעניני יק"א, ואם אזכה ל„פרס של נובל" אפשר שנחלוק אותו בינינו.

והעצה, ככל עצה גאונית, היא פשוטה בתכלית הפשטות: אני יועץ ליק"א להמציא להממשלה את כל הכסף הדרוש לבגדי־השרד של אנשי־הצבא העבריים, שיהיו תפורים – הבגדים, כמובן, ולא אנשי־הצבא! – בחוטים כשרים, בלא כל חשש שעטנז חלילה, ולהלוות ל„שלטון־הערים" בתחום־המושב, ואפילו מחוץ לתחום, באלו הערים, שיש בהן יותר מ„מנין" יהודים, הלואות הגונות, לאורך ימים ושנים, לשם „תקוני־עירובין" בערים אלו.

למשל: השלטון־העירוני באודיסה זקוק ר"ל לכסף ופונה על ימין ועל שמאל ומבקש הלואות לצרכי העיר—ואין עונה. וכן הדבר בקיוב, בווילנא, במוסקבא ועוד. ברוך השם, כל ה„ערים" מרגישות צורך בהלואות. ובטוח אני, שאפילו הדומות העירוניות היותר שחורות היו מתירות לעצמן לקחת את ההלואות הנוחות האלה. כי מרגלא בפומהון של הגויים בכלל פתגם הומני, מאוד הומני, לאמר: היהודי הוא, אמנם, טריפה, אבל אינו אסור בהנאה ומיליוניו בודאי כשרים. ובכל מה שהם, הגויים, אוהבים, כממון ועוד, אינם מבחינים בין עם לעם. ויש תקוה, שיתירו לעצמם לקבל גם מאת יק"א הלואות הגונות. אפשר שהיו מתנים תנאים, שהם אינם יכולים לותר עליהם: אפשר שהיו מתנים, שבהנהגה לא יהיו יהודים כלל וכל המשגיחים על „העירובין" יהיו משלהם, וכל יהודי לא יראה ולא ימצא בהם, כמו שאירע כבר ב„עיר ואם בישראל", שהמשגיח על בשר כשר היה בה אינו־יהודי; אבל מי מקפיד על קטנות כאלו?... וכמדומה לי, שעל־פי־הרחק תסכים גם פינלאנד, אם לא תמצא כסף אצל הבאנקירים העבריים בלונדון, לקחת הלואה על עירובין ולבנות עירוב מסביב לכל פינלאנד, שנמצאים בה ב"ה כשתי מאות משפחות עבריות, שעומדות להגרש...

עצה, כמו שתראו, מחוכמת וראויה לפרס, וסמוך אנכי ובטוח, כי יק"א תקבל אותה בשתי ידים.

כי, אם לא תעשה כך, רחמנות עליה, ורחמנות עוד יותר – על הרבנים והאדמו"רים,

להתנחל עליה, והקימה מנהלים ומשגיחים, ומורים ומזכירים–והכל ביד רחבה, והכל עלה עלו צד היותר טוב. היו מורים והיו משגיחים, ומנהלים וממונים, וגזברים וסוכנים, ורק דבר אחד והסר–חסרו ת ל מ י ד י ם. ואלה התלמידים המועטים, שהיו בבתי־ספר אלה, גם־כן לא יכלו להתבסס על האדמה, ומכיון שיצאו מבית־הספר שכחו את תורתם. נתקררה יק"א אל בתי־ספר לעבודת־האדמה ונתהבבו עליה בתי־ספר ל מ ל א כ ה. הלכה ויסדה בתי־ספר למלאכה, וכדרכה – ביד רחבה, והעמידה מורים ומנהיגים, ומנהלים וממונים וגומר. אבל אף כאן חזר אותו המעשה של בתי־הספר לעבודת־האדמה: הכל יש, רק תלמידים אין, ואלה המועטים שישנם, אינם מוצאים די ספוקם במלאכתם. חזרה ושמה את לבה לבתי־ספר ס ת ם. וכאן הרי אפשר היה כבר לעשות דבר–והנה גם פה מתלאה, מתלאה, שלא שערוה מראש. בבית־הספר לעברים הלא צריך ללמד מעט עברית, לכל הפחות מעט, ועברית– אין במלונה של יק"א. מתחלה הסכימה, שיהיו בתי־ספר האלה חצי־קודש וחצי־חול; וכשראתה, שהאבות נאותו לתנאיה, עמדה על המקח והורידה אותו לשליש, כלומר, הקציעה מקום הרבה יותר קטן לעברית; ועכשיו הפחיתה את המחיר עוד יותר ואינה מסכמת לעברית כלל. אבל בני־ישראל– מעשה נסים יש בדבר!–התעקשו הפעם ודורשים דוקא עברית, ואם לא – אינם רוצים בכספה ובבתי־ספריה...

ומונח כספה כאבן שאין לה הופכים.

ורחמנות על יק"א. נראה בהיש, שאין לה מזל. בבתי־הספר ל מ ל א כ ה, ששם, כמו שמשמע מכל הוכוחים באסיפת מנהלי הבתים האלה, שהיתה זה לא כבר בווילנא, לא היה כל קושי מצד הלמודים העבריים, כי המורים לא עמדו על המקח עם יק"א, אם ללמוד מעט עברית או שלא ללמוד עברית כלל,– לא היו תלמידים; ובבתי־הספר, שיש בהם תלמידים, מעשה שטן, עומדים עמה על המקח בדבר הלמודים העבריים, מדקדקים עמה ב„איזו שעות" יתרות – דבר, שעליו אין היא יכולה לוַתֵּר, כמובן, על־פי מסורותיה. וכך היא מתהפכת מצד על צד, ממוסד אחד למוסד אחר, משדלת להוציא כסף – ואין מזל לה, ל„דודתנו" זו.

ואת הכסף הלא צ ר י כ ה היא להוציא, מ ו כ ר ח ת היא להוציא.

וירא אנכי, שסוף־סוף תהא מוכרחת לעשות כמעשה החיט שלי: לכרוך שטרות של מיליונים בחתיכת לחם ולאכלם, פשוט, לאכלם.

אמת הדבר, שאילו היו שואלים אותי, הייתי יועץ לה מה לעשות. כדומה למשל: הייתי יועץ לה להוציא עתונים וירחונים עבריים; שהרי האינטיליגנציה שלנו, אפילו הלאומית ביותר, ה„לאומית האדוקה", בודאי תרצה לקרוא דוקא בלשונות זרות, וכמובן, דוקא את אלה העתונים והירחונים, שבהם „מפיצים אורה על כל השאלות העולמיות החשובות", שבהם „מדובר על הפרובלימות האנושיות הכלליות" וכו', ובכן, כמדומה לי, לא יקשה כל־כך להפסיד בעסק זה סכום הגון.

לצרכי אכילתו במשך שבוע אחד יוסיף לו ה„פריץ" עוד סכום כזה, ואם לא – מוכרח החיט לתפור בשבילו חנם כל החורף וגם לספוג מלקות. תמה החיט העני ואמר: „פריץ שוטה! ומה קושי יש בדבר להוציא על צרכי־אכילה מאה רובלים, ואפילו אלף, ואפילו עשרת אלפים"? – לקח את הכסף, והסכים לתנאי זה של ה„פריץ", ורץ בשמחה לביתו, לבשר לאשתו את הבשורה הטובה. ומיד התחיל ל„חיות". הביאו את התרנגולות היותר שמנות, קנו את האוזים היותר מפוטמים, עשו לביבות, שצפו בחמאה, שתו תה מתוק; ולחם השולחן היה רק חלות־סולת, וצנון וחזרת לא פסקו מעל השולחן, וכוס י"ש היתה תמיד מוכנת, וה„קוגל" לשבת היה כלו צמוקים ושומן של תרנגולת, גם יין היה לקדוש ולהבדלה, ו„כבוד" לאורחים, ובשר ודגים ולפת ומיני־מתיקה – הכל ביד רחבה. ואפילו „שלש סעודות" ו„מלוה מלכה" ערך כאחד מן החסידים הראשונים. בקצור: „חי וקיים" כמה שנאמר – חיים שבחיים! – אבל הֱיֵה חכם ולך והוצא על כלכלת־ביתך מאה רובל לשבוע בעיירה קטנה זו, שצרכי האדם היו בה בכלל מועטים וצרכי אוכל־נפש בזול־הזול. וכבר עברו ארבעה ימים – ומן הסכום עדיין לא נגרע הרבה. הוסיפו החיט ומשפחתו באכילה ובשתיה ו„בכבוד" של „חבריא", אבל יום ויום עבר – ועדיין המטבעות מצלצלות בכיסו במספר הגון. בא היום האחרון של השבוע – ולתמהונו ולצערו ראה החיט, שאף אם לא יסגור את פיו כל אותו היום עד חצות הלילה גם־כן לא יספיק לאכול מכספו כל מה שעוד נשאר לו ממאת הרובל של ה„פריץ" – והוא כבר הספיק לקלקל את קיבתו כדאבעי על־ידי האכילה הגסה, שאכל כל השבוע... וצר לו מאד להחיט ורע לו. צר לו בכפלים, כי לבד שלא יוסיף לו ה„פריץ" עוד מאה רובל, עוד מוכרח יהיה לתפור בשבילו חנם כל אותו החורף ולספוג מלקות. וברגע האחרון, כשראה, שאין שום תקוה, הופיע רעיון מוצלח במחו: לקח שטר בן כמה רובלים, גלל אותו בחתיכת לחם ואכלו!...

ובמצבו המשונה של חיט זה נמצאת גם יק"א. הבארון הירש השאיר לה ירושה גדולה של מאות מיליונים בתנאי, שתוציא, לכל הפחות, את הרבית של הירושה הגדולה הזו מדי שנה בשנה לצרכי הכלל. וגם הרבית היא סכום גדול ועצום וקשה לה ליק"א להוציאו.

יש, אמנם, צורך אחד כללי, לאומי, שאפשר להוציא עליו לא רק את הרבית, אלא, גם את הקרן, מפני שהיא תביא אחר־כך פירות כפלי־כפלים: להמציא ארץ לעם בלא ארץ. ועכשיו, דוקא עכשיו, הדבר אפשר יותר מבתקופה אחרת. אבל אולי דוקא בשביל זה, שהוצאה זו הכנסה היא, וימים יבואו והיא תביא רבית ורבית הרבית, שאי־אפשר יהיה לאכלן, – דוקא בשביל זה מתרחקת יק"א מצורך לאומי זה. ולהוציא את כספה היא מוכרחת. ממש „מהומה של עשירות". והיא פונה לכאן ולכאן ולכל צדי־צדדים, אולי תמצא את „המקום הטהור" להשליך בו את כספה. מתחלה ישמה את לבה לעבודת־האדמה. הלכה ויסדה בתי־ספר לעבודת־האדמה בזו המדינה, שאין בה ליהודים רשות לקנות אדמה

ואמנם כן: על הכל, על הכל מדובר בירחונים אלה, רק לא – על היהודים והיהדות, רק לא על ענינינו. ואף־על־פי־כן מבכרים אותם ה„קוראים האינטיליגנטים" שלנו על ירחון ישראלי. ולפי מסקנתו של מר גוריליק – הצדק עמם.

תמימות, אדוני, יותר מתמימות!

סוף־סוף כבר הגיעה השעה להודות, שאין בנו לאומיים אדוקים כלל, ומה גם בתוך האינטיליגנטים. כי הלאומי האדוק רוצה לקרוא, קודם כל וראשית־לכל, על אודות עמו וכל הקרוב אליו... ואולם ה„לאומיים האדוקים" שבנו – להם יש השבונות, שדבר אין להם עם הלאומיות.

לאומיים אדוקים ואינטיליגנטים היכן הם? – חצי החלטות אסיפת־הרבנים שבווארשא אני נותן לכם בעד לאומי אינטיליגנטי אדוק כזה! וברור הדבר בעיני, שההחלטות האלו תשארנה בידי הרבנים, כי לאומי אדוק כזה אינו בנמצא. ואם אולי יהטט מר גוריליק וימצא באיזו פנה נסתרה „אֶכסמפלאַר יקר־מציאות" כזה, לא אוכל להבטיחהו הרבה, אם לא שיקרא את עתונו החדש של מר פ ר ץ, שהוא מבטיח ממש „חלב־צפרים": „את הענבים היותר טובות מכל הכרמים". וחזקה לפרץ שיעמוד בדבורו.

ואף־על־פי־כן מסופקני, אם אפילו „הענבים היותר טובות שבכל הכרמים" יספיקו לו, ל„האינטיליגנט הלאומי האדוק" שלנו. כי „האינטיליגנט העברי", אם רק מבין הוא בלשון המדינה, טובים בעיניו ה„באושים" מכרמי הגוים מן הענבים היותר טובות של כרמנו שלנו... ולפיכך ספק גדול בעיני, אם לאורך־ימים ישהה אינטיליגנט כזה אצל מר פרץ ולא יגוע אל אחד מן הירחונים הרוסיים או הפולניים... הוי, ספק גדול הדבר בעיני ורחמנות על מר גוריליק ופרץ יחדו: כמה הם מתגעגעים אל ה„אינטיליגנט" הזה! – והוא, כמו להכעיס, משתמט מידיהם... רחמנות!

אבל יותר מבאנהה איני יכול להושיע להם. כמו שאיני יכול להושיע גם לדודתנו העלובה יק"א, שרחמנות בנאמנות גם עליה. כסבורים אתם אולי, כי לצון המותי לי הפעם והנני „לועג לעשיר" – תשגו! אומר אני בתמימות, שרחמנות עליה. כי, אם גדול צערו של העני, שצרכיו מרובים ופרנסתו מצומצמת, שאינו יודע איך להשיג את פרוטתו, ואם בקושי ובעמל כבר השיגה, אין הוא יודע מפני צרכיו המרובים, איזו הכרחיות קודמת: אם להם לפי הטף או שכר־למוד למורה־הילדים, או רפואות לאשתו החולנית, או דמי־ דירה וכדומה, – עוד יותר מזה אולי גדולה הרחמנות על העשיר, שכיסו מלא וגדוש ואינו יודע על מה להוציא את כספו. זכרוני, בימי ילדותי שמעתי בעירי הקטנה מעשה יפה על חייט עני ו„פריץ" עשיר:

התאונן החייט העני באזני הפריץ על עניו ודלותו ומה מאושר היה, אילו היו בידו חמשים רובל. איך היה חי, איך היה חי! – הוציא ה„פריץ" מכיסו מאה רובל ונתנם להחייט על־מנת שיוציאם לצרכי אכילתו ב מ ש ך שבוע אחד – ולא יותר; והיה אם יוציא אותם

זרם הטמיעה, רק זרם הטמיעה הוא שהרחיק אותם מאתנו. קודם כל, זרם הטמיעה של אבותיהם, שבמתכוון או שלא במתכוון לא למדו אותם עברית, לא חבבו עליהם את הספרות העברית, את חכמת־ישראל, את החברה העברית; ואחר־כך בא ממילא זרם־הטמיעה, שגרף אותם בעצמם.

הם הלכו מאתנו מפני שתמיד הולכים רוב בני־האדם מסביבה קטנה וקרובה לסביבה גדולה וזרה. בודאי יותר נעים לכתוב רוסית לרוסים מלכתוב עברית לעברים ואפילו רוסית לעברים. והלכו למחנה אחר לא רק „אלה היהודונים"; גם סופרים מעמים קטנים וחלשים אחרים הלכו אף הם אל מהנה השכנים התקיפים והמרובים באוכלסין. אלא שאצלנו „הליכה" זו בולטת היא ביותר. אצל עמים אחרים סופרים כאלה מועטים הם, יוצאים מן הכלל, ואצלנו – היוצאים מן הכלל הם המרובים, הם הם הכלל...

ואף בתחומנו גופו יש „הליכה" כזו. רבים הולכים מן הספרות העברית אל הז'רגון ומן הז'רגון אל הספרות הרוסית...

מתחילין, על־פי־רוב, בעברית ועוברים לז'רגון, וממנה, אם רק אפשר, לרוסית. וכל אחד אמתלא בידו, שצר לו המקום והוא מבקש סביבה אחרת יותר רחבה. להז'רגוני־צר המקום בספרות העברית: למה לו לכתוב, לפי דבריו, בשביל „מנין" של קוראים עברית בשעה שכל ההמון לפניו? ומכיון שלמד לכתוב רוסית, הוא ממשיך את חשבונו: למה זה יכתוב ז'רגון לאיזה „המון", – יכתוב רוסית לכל בני־ישראל שבמדינה?... ופלכס־וולינסקי ושסטוב והורנפלד וסיעתם המשיכו את חשבונם עוד יותר: למה להם בכלל העברים ועניניהם הקטנים והפעוטים, בשעה שהם יכולים לכתוב גוית על עניניהם הגדולים?

וגם חשבונם צודק, לפי דעתם צודק.

ואנכי מה אהבתי את בעלי־החשבונות! – הוי, מה אהבתי אותם!...

וכהסופרים כך אף הקוראים האינטליגנטיים שלנו הם „בעלי־חשבון". כי מה משיב לכם ה„קורא האינטליגנטי" כשאתם משמיעים באזניו דברי מוסר על שאינו קורא ואינו מתענין בספרות העברית, בעתונים ובירחונים ישראליים?

הוא, לפי דברי מר גוריליק, משיב לכם את הדברים האלה:

„אדוני! יכול אני להיות ארוק שבארוקים, אך אני רוצה בכל־זאת לקרא את אלה הירחונים, שבהם מפיצים אורה על כל השאלות העולמיות החשובות, שבהם ידובר על הפרובלימות המעסיקות את האנושיות ברגע הנוכחי. ואולם הירחונים הישראליים אינם יוצאים „מתוך ד' אמותיהם". ב„לשון־החשבון" התשובה היא, פשוט, זו: למה לי לשלם חמשה או ששה רובלים בעד ירחון עברי צנום ודק, שהוא מדבר על־פי־רוב רק על עניני העברים, בשעה שאני יכול להשיג בעד אותו הסכום עצמו ירחון בלשון המדינה, שהוא גדול בכמותו כפלי־כפלים ושבו מדובר על כל ועל הכל?

וכדודתו, הגיל לשאול בלבו על כל צרה שלא תבוא באיזו מדינה יחוקה, כ־עידת־האדמה באיטליה הדרומית עכשיו: וכי יש שם יהודים? —. ואין זאת אומרת, שאינו מצטער בצערם של האינם־יהודים, שנפגעו במיסינה; אדרבה, הוא מצטער בצער־ם של כל אלה, שנפגעו שם, במדה שוה ונכון הוא להושיעם בכל מה שאפשר, באין שום הבדל לאומי. ואף־על־פי־כן נכון אני לערוב ערובה מאה כנגד אחד, שמחשבתו הראשונה בשעה שבאה אליו השמועה על הקאטאסטרופה במיסינה היתה — על היהודים. כי מהשבה זו טבעית היא, באסון ובצרה כמו בישועות ובנחמות ובכל דבר וענין. ואך לשוא הוא „מושך עליו את הגזלן" ועומד וצווח, שבעניני מהקר ואמנות, העיקר באמנות, הכל שוים לפניו. הרשוני־נא שלא להאמין לדבריו. וכן לא אאמין לו, שאחת היא לו, מה דעתו של טולסטוי על היהדות. בודאי לא אחת היא לו ובודאי אף הוא כמוני כמוך משתוקק לדעת בנוגע לכל חכם גדול, אם לנו הוא או לצרינו.

ואין זאת אומרת, שאם יתברר לנו, שאדם גדול זה אינו אוהב אותנו, שהוא לצרינו, לא נקרא אותו — אדרבה, לפי „בערותנו הלאומית" בענינים כאלה אפשר מאד, שאז נק־א אותו יותר ויותר. כי כן הוא בכלל דרך עמנו — להתענין דוקא בשונאיו היותר גדולים, ו„כל המיצר לישראל נעשה ראש" — דוקא אצל ישראל גופו... היהודי אוהב למסור את דינו לעורך־דין אינו־יהודי ואת בנין ביתו — לארדיכל משלהם, ואוהב הוא להת־פאות דוקא אצל הגוים. וספרו לי בקיוב, שיש שם רופא אחד, אינו־יהודי כמובן, שכתב על פתח־ביתו: המחיר בעד בקור־חולים: לאינו יהודי רובל אחד וליהודי — שני רובלים, — ודוקא בשביל זה אין קץ להמון היהודים והיהודיות הדופקים על פתחו... והוא הדין גם בסופרים וספרות. דוקא את אלה, שהם לצרינו, נקרא ביתר התלהבות. אבל ל ד ע ת, לכל הפחות, אנו צריכים — את מ י אנהנו קוראים ו מ ה אנחנ קוראים, ומכל־שכן שצריכים אנו לדעת על מי אנו כותבים עברית לעברים.

ולפיכך אין אני מתמרמר על שכותבים בספרותנו מאמרים על יחוסו של וואגנר להיהודים והיהדות ואין כותבים מאמרים על המוסיקה שלו. לא זו ה„מוסיקה העתידה", שאנו זקוקים לה, ולא אלו .המנגינות, שאנו משתוקקים להן. מוסיקה אחרת תנו לנו ומנגינות חדשות...

ולעומת זה אני מצטער על הכחות המעולים שהלכו מאתנו: על ו ו ל ו י נ ס ק י, ש ט ט ו ב ואפילו על ה ו ר נ פ ל ד, שעזבו אותנו והלכו לרעות בשדות אחרים. על דא, על מזלנו הרע הזה, ודאיקא בכינא. אבל תמימות היא, תמימות גדולה יותר מדאי לחשוב, ש„לא רק זרם הטמיעה, אך במדה יותר גדולה ה ב ע ר ו ת ש ל נ ו הרחיקה אותם מגבולנו. כי מי מהז'ורנלים הישראליים היה מדפיס, למשל, את מאמריו המעניינים של וולינסקי־פלֶכֶּס־ על אודות דוסטויעבסקי".

תמימות, אדוני הסופר, יותר מתמימות!

העומדים על הפרק ומענינים מאיזו צד שיהיה את האנושיות ברגע הנוכחי, הן אלה שנוגעים ישר או בלתי־ישר אלינו בתור יהודים, והן אלה, שאינם נוגעים אלינו כלל בתור יהודים. חזות־הכל הייתי רוצה לחזות בספרותנו, כי „אדם אני וכל מה שנוגע לאדם אינו מוזר לי". כן. אבל, כידוע, כבר אמר „חכם עתיק", שלעולם „לא תתפוס את הבלתי־מותפס" ו„תפסת מרובה לא תפסת". ולפי מצבנו עתה, שספרותנו מוגבלת היא, מוגבלת בעל־כרחה, מוגבלת מאד – מפני ש„בערותנו הלאומית" אינה מוגבלת כלל ובסבתה הגענו לידי כך, שבנינו לומדים לדעת ולהבין את כל הלשונות – רק לא את זו שלנו, את לשוננו הלאומית; באופן שמספר הקוראים עברית מצומצם, וממילא גם ספרותנו מצומצמת ומוגבלת, – עדיין היא שאלה גדולה, במה צריכה ספרותנו הקטנה והמצומצמת לעסוק: אם רק בשאלות־ עמנו או גם בכל מיני השאלות שבעולם, ומה היא צריכה לחקור ולבאר: אם רק את הענינים הנוגעים להכמת־היהדות, או גם את אלה, שהם נוגעים בכל שאר החכמות והעיונים? – ואם־תמצא־לומר, שהיא צריכה לעסוק גם בכל שאר הענינים, אפילו באלה, שאינם נוגעים ישר אלינו בתור יהודים, עדיין היא שאלה: אם צריכה היא לפרש ולבאר ולהרחיב ולהעמיק גם את השיטות בפילוסופיה ובאמנות של שונאי־ישראל ידועים, או לא?–

ובדבר הזה מחולק אני לגמרי עם מר גוריליק.

הנה הוא מתרעם ומלגלג על אלה מן הסופרים הישראליים, שבשעה שהם באים לכתוב על איזה סופר מאומות־העולם, מיד הם מתחילים לשאול: מה היא התיחסותו של זה אל היהודים? – והוא שואל: „מי כתב אצלנו על ריכארד וואגנר? – ואם כתבו, הרי בודאי היתה זו רשימה קטנה, שבה הובאו המימרות של וואגנר על־אודות היהודים.

„וואגנר לא אהב את היהודים, את זאת יודע הקורא היהודי האינטליגנטי, שהתחנך על הספרות הישראלית. אך מי היה וואגנר בכלל? –

„על שאלה זו אינו יודע מה להשיב.

„וואגנר בתור קומפוזיטור, וואגנר בתור נביא־המוזיקא אינו ידוע".

לבשתי צריך אנכי להודות, שגם אנכי הנני אחד מאלה, שרגילים לשאול בכל סופר־ וספר הבא לידם: „ומה היא התיחסותו של זה אל היהודים"? – ומעיז אני להחליט, שהשאלה הזו אינה כל־כך „עקומה", כמו שיש לחשוב על־פי ההשקפה הראשונה. ובכל אופן היא טבעית.

דודתי הזקנה, עליה השלום, מפורסמת היתה ל„חכמנית" בעירתה ובכל הסביבה; ותמיד כשהיו מספרים לה על איזה אסון, שקרה בעיר או במדינה רחוקה, – על שריפה או מגפה וכדומה, – מיד היתה שואלת: וכי יש שם גם יהודים? – ובאמונתי, שהשאלה הזו היתה טבעית. ולא רק דודתי אלא אפילו דודתו של מר גוריליק, כמו שנודע לי בפירוש, גם כן היתה שואלת כך, ולא עוד, אלא שברור הדבר בעיני, שאף הוא־גופו, מר גוריליק בכבודו ובעצמו, הוא יהודי כשר כמוני כמוך בסתר־לבבו, וגם הוא, כדודתי

„והנפש המחפשת של היהודי הלאומי זוכרת את האיש ההוא, שהסכינה האינטליגנציה העברית לשמוע מאתו מלים עמוקות ונכונות.

„היכן הוא עכשיו ?“ —.

והצדק עמו, עם מר גוריליק, מתחלה ועד סוף.

ומרחיק אני ללכת אף ממנו. לא רק אלה, ששבו מן המלחמה בעלי־מומים, אלא אפילו אלה, שמפני השקפותיהם המיוהדות על העולם, אם טובות או רעות הן, לא התנזקו כל־כך, לא השליכו את דגלם, לא שברו את לוחותיהם, לא נפצעו כל־כך קשה, ואולי לגמרי לא נפצעו ולא שבו בעלי־מומים, — גם אלה מרגישים את חסרונו. ואוהבים ורעים, והברים־לדעה הסתערו עליו זה כבר באזכרותיהם וקריאותיהם לשוב אל המחנה, אל הבמה העברית, במת־ספרותנו. ואם הם לא נענו, יבוא הקהל וישפוט. כי, כמה שיהא לכם מוזר הדבר, אני חושב, שעל דברים כאלה יש לו להקהל רשות לכוף — כפיה מוסרית, כמובן, — ולדרוש אותם מן הסופר בכל תוקף.

אפשר, שמר גוריליק יסתפק בזה, ש„אחד־העם“ יתרץ את קושיותיו ב„עולם העברי“ — בלשון רוסית, ש„אחד־העם“ נמנה על עוזריו, ובו ימחה את דמעותיו, — אנכי וכדומה לי לא נסתפק בזה, באשר כי „הנפש המחפשת של היהודי הלאומי זוכרת את האיש ההוא, שהסכינה לשמוע“ אותו מדבר מעל הבמה ה ע ב ר י ת — עברית, ו ר ק עברית.

כמו שאתם רואים, יש בנאד־הדמעות הגדול של מר גוריליק גם איזה נטפי־ דמעות שלי.

ולעומת זה, בכל רחמנותי עליו, איני יכול לבכות עמו יחד על „תולדות־הבערות שלנו“. איני יכול לבכות מפני שאיני מצטער כל־כך על בערות זו, שדבר עליה מר גוריליק במאמרו הנזכר. שייך לומר „איני מצטער“ — בודאי ה„בערות“ של עמנו מעציבה ומכאיבה אותי אולי לא פחות מאשר את מר גוריליק. אבל — יש בערות ויש בערות.

יש „בערות“, שצריך להצטער עליה, ויש „בערות“, שאינה כדאי כל־כך ליפול בשבילה ב„מוחין דקטנות“. להתאסף לאסיפה ולדרוש מאת הממשלה נעילת־דלת של בתי־הספר לפני בני־ישראל — זוהי בערות; להתאסף לאסיפה ולדרוש מאת הממשלה להטיל חרם על „ספרים חיצונים“ הכתובים עברית — גם זו הוא בערות; להתאסף לאסיפה ולבטל לשון לאומית עתיקה — זו היא, חביבי, בודאי בערות מן המדרגה הראשונה. וכאלה וכאלה הם מיני בערות לאומית, שיש להצטער ולבכות עליהם. אבל להמנע בספרות העברית מחקירות ודרישות יתרות על ריכארד וואגנר או אפילו על דוסטויבסקי — עדיין היא שאלה גדולה, אם זוהי בערות או לא. אפשר, שאין זו בערות כלל... בודאי, כמוני כמוך, חביבי הקורא, כולנו היינו רוצים, ממש כמר גוריליק, בהרחבת ספרותנו, באופן שתהא כוללת את כל הטוב והיפה שבספרות העמים, את כל יפיפותו של יפת, שתקיף את כל עניני המחקר והאמנות, תבאר את כל הזרמים החדשים שבחדשים ותעסוק בכל הפרובלימות המעסיקות את האנושיות ברגע הנוכחי, באופן שתמצא בה המלה האחרונה שבאחרונות על כל הענינים

ומבהיקים ומזהירים, והילדים כל־כך משתעשעים בהם, מתברדים, שמחים ומתענגים עליהם ומכלים את הזמן בטוב, — ואיך אפשר למנוע מהם — מן התמימים, הטובים, הכשרים האלה — את התענוג הכשר־הזה? והם, הקטנים, הפעוטים, הלא אינם יודעים ואינם מבחינים כלל, ואפשר, איפוא, להמציא להם את העונג הכשר הזה אפילו ליהודים לאומיים... ומי הוא, אשר לב אבן בקרבו לשלול מאת „ילדיו" את משושם ותענוגם? — ומבין שמתחילים לדבר בלשון זו, בלשון של „חמי־אב לבנים, מסתתמות כל הטענות. כי באמת, מה לא יעשה אב רחמן בשביל בניו? — הכל שרוי להם ולו, הכל מחול להם ולו.

הוי, הרחמנים, הרחמנים! ירא אנכי אותם, כי לפעמים, ולפעמים לא־רחוקות, לא יקלקלו עשרה אכזרים כמה שיקלקל רחמן אחד; וביחוד אב רחמן ואם רחמניה. ואם תראו עתה רבים מילדי ישראל, בחורים ובתולות, תועים בדרכי־חייהם השוממות באין מטרה ושאיפות חזקות, בלא כח ובלא מרץ, ודעתם, שעל־פי־רוב „רחמי־אבות" הם הם שגרמו לכך.

ואת חטאי אני מזכיר: פעמים שמתגעגע אני על האבות ה„ישנים", האכזרים. אל אלהים, כמה רחמים היו באכזריותם וכמה אכזריות יש ברחמנותנו!

למדים אתם אולי מתוך דברי, שאני הנני בודאי ה„גזלן העברי", אביר־הלב הרחוק מכל רחמנות — תשגו. בלחישה אגלה לכם, כי כמוני כמוכם הנני במושג ידוע אב רחמן רך וקלוש, ומדת־הרחמים לפעמים מתגברת בי, מטרדת את מנוחתי וגוזלת את שנתי. וידעתי, שתאמרו לי: „הרב מוכיח את הבריות וגוזר גזירות — ולעצמו הוא מתיר ועובר עברות", ובודאי צדקתם. אבל מה לעשות, ויש לי, למשל, רחמנות על מר שמריהו גורליק, וכל מאמר ומאמר שלו גוזל את מנוחתי. הנה הוא איש טוב ויהודי כשר ובעל־בכי מצוין, ומאז בא בגבולות ספרותנו — תאניה ואניה. הרבה את הדמעות והרחיב את פצעי־לבנו. לא ספרות, אלא „תשעה־באב". ומה שחשוב ביותר — שמוכרחים אנו להודות, כי־על־פי־רוב צדק בטענותיו ובבכיותיו. ביחוד נזדעזעתי למקרא שני המאמרים: „מכתב להזכיר" (ל„אחד־העם") ו„לתולדות הבערות שלנו", שנדפסו ב„הד הזמן" בסוף שנת־התימה שעברה. וכמה שאני בעל־בכי כלל וכלל, יש בתוך הנאד הגדול, נאד־הדמעות שלו, גם איזו נטפי־דמעה שלי.

קראו נא את מכתבו ל„אחד־העם", שבו הוא מתאונן על שסופרנו היותר מצוין התרחק זה כמה מעל הספרות העברית, ירד מן הבמה והסתתר בסתר־החדר, „בשעה ששורות שלמות של שאלות המורות וקושות מחכות לתשובה — ותשובה אין".

„והלוחמים כולם כבר שבו ממערכת המלחמה; והרבה מהם עזבו על המערכה דגלים קרועים, מלוכלכים, לוחות נשברים ואלילים שנתפוצצו.

„הם חזרו משם חולים ופצועים. ורב הוא מספרם של בעלי־השוממים בקרב האינטליגנציה היהודית.

המירו את דתם, הרי התיאש מהם לגמרי, כאילו מתו ועברו ובטלו מן העולם, יתר על־כן: אפילו העני שבישראל לא רצה לקבל מבנו המומר איזה טובת־הנאה.

זכורני: בימי־ילדותי קראתי ספר אחד בשם „האפיפיור אלחנן“. תכנו: מעשה ברב אחד, שגנבו ממנו את בנו הקטן, ושמו אלחנן. ונתגלגלו הדברים, שהקטן הזה, שהיה בעל־כשרונות מצוינים ונתחנך במִנְזָר נוצרי, נעשה למלומד גדול ועלה לגדולה — למעלת אפיפיור ברומי. ובמסבות־הזמן נתודע לאביו והפציר בו, שירשהו להשאר יהודי בסתר ואפיפיור בגלוי, בכדי שתהיה בידו האפשרות לעשות טובות עם אֶחיו היהודים. ולא אבה אביו ולא הסכים לדבר הזה, מפני שאין מחליפים את היהדות אפילו בכסא האפיפיור ואין עושים טובות ליהודים על־ידי עזיבת הלאום, ועמד בדעתו, שיעזוב אלחנן את „כסאו“ ויברח לארץ אחרת וישם ישוב אל היהדות בגלוי. והמעשה מספר, שכך היה.

בוראי אין מביאין ראיה מספורי־המעשה, שאין ידוע, אם יש בו קורטוב של אמת או אין, אבל בעייתי הקטנה הכל הרגישו, כי יפה עשה האב וכן צריך היה להיות, כי אין מחליפין את היהדות ואין מתכחשין לה בגלוי אפילו בעד כל הון דעלמא. ובאמת, ההמרה היתה שם גרועה ממיתה ובן־מומר היה — אם אפשר לומר כן — אסור בהנאה. ועכשיו? — כולנו יודעים את ה„יחס הטוב“ שבין אבות לבנים מומרים אפילו בשעה שהבנים זקוקים עדיין לתמיכת האבות. ומכל־שכן אם המומר עלה לאיזו גדולה — אז ההתקרבות אינה פגומה אף במשהו; אדרבה, היא עוד יותר מלאה ושלמה... ולמה זה נתפאר באבותינו ה„רחמנים“ וניחס להם „מדות“, שלא היו בהם? — והם לא היו רחמנים כלל. היו להם ענינים וקנינים יותר יקרים ויותר חביבים מבנים ובנות. ולעת הצורך יכלו להיות גם אבירי־לב ואכזרים: יכלו לעמוד על דעתם ולכוף את בניהם ללכת בדרכיהם, ואם לא — היה להם די אומץ להקשיח את לבם ולהתיאש מהם לגמרי... ואנחנו, בניהם אחריהם, דור של „סמרטוטין“, שנשים וילדים — האם והבנים — מושלים בנו ואין לנו לא הרצון ולא היכולת לחנך את בנינו על־פי רוחנו ולבטל את דעתם מפני דעתנו, — אנחנו, הקלושים ורכי־הלבב, אין לנו רשות להתיחס על אבותינו בכל הנוגע למדת הרחמנות. יתיחסו — ובצדק — בנינו עלינו, אבל לא אנחנו על אבותינו. כי מה שהננו הננו — ואבות רחמנים הננו בוראי.

ומדת־רחמנות זו עושה חיל ומתגברת בכל יום־ויום. ביחוד היא מתרוממת ועולה למעלה בחדשי־החורף, בימי חגיהם של ה„אחים“. יודעי־דבר אומרים, שזה כבר לא העמידו יהודים בבתיהם כל־כך הרבה „אילני־הנוצרי“ ולא בקרו במדה כל־כך מרובה את חגי־האילנות בכלובים ובבתי־הצבור כבשנה הנוכחית. כסבורים אתם אולי: מפני טמיעה או להכעיס — חלילה! אין כאן טמיעה — הלא נמנו וגמרו, שאין שום טמיעה עכשיו — ואין כאן „להכעיס“, אלא, פשוט, יש כאן רחמנות, רחמי אבות על בנים. הגיעו בעצמכם: ה„אילנות“ עם כל צעציעיהם, עם נרותיהם, פנסיהם ושאר מכשיריהם הם כל־כך יפים

XXXVI.

סדרה של רחמנות. יהודים – רחמנים בני־רחמנים.

בני־רחמנים בודאי, אבל רחמנים? – בינינו לבין עצמנו אפשר לנו להודות, כי „ריפוטאַציה" זו היא מגוזמת מעט. לפנים היה כך באמת. בילדותנו ראינו את הרחמנות העברית בכל יפיפותה ורוממותה, ואבותינו ספרו לנו, עד היכן הגיעה אצלם, – עכשיו נתרופפה. הלב העברי נצטמצם, נצטמק, נתקשה – החיים הקשיחו אותו – כמעט שנתאכזר. צרת אחיו אינה עוד צרתו של היהודי, דלותו של זה אינה נוגעת לו כל־כך והיד הנותנת נעשתה קפוצה. כל ישראל אינם עוד חברים ואחים־לצרה כמו שהיו לפנים. ובכל שנה ושנה הצעקה מקפת יותר ויותר את תחום־המושב: שהשבע אינו מאמין להרעב, ומי שיש לו פת בסלו אינו פורס מלחמו לדל, ומי שיושב בחדר חם, לא איכפת לו כלל, אם חברו גווע מקור. כל איש עיניו רק לגופו, לצרכיו ולמותרותיו, ואין חולה ואין דואג לעמל אחיו וצרותיו. העניים והאביונים מבקשים לחם, מבקשים עצים ופחם, למאות ולאלפים הם גוועים ברעב, קהלות שלמות נקפאות מקור – ואין איש שם על לב. ולא רק אילי־הכסף, שקי־הדינרים, אבירי־הלב המפורסמים, ההיסטוריים, אלא אפילו העם כולו במיטב שדרותיו התקשה והתאכזר אף הוא. איני יודע, אם שמת לבך, חביבי הקורא, להידיעה, שבאה בעתונים על־דבר פטירתו של הרב הסופר ר' נח באַס, שהלך בהיותו בדרך. הוא חלה בסביבתו, במקום שהיה מפורסם, ולא רחוק ממקום רבנותו, אבל מחלתו דרשה מנוחה וטפול במשך זמן ידוע – ולא נמצאו בכל העיירות הסמוכות רחמנים, שיאספו את הרב החולה ויטפלו בו מעט, ועל־כן שלחו אותו מעיירה לעיירה וטלטלו אותו מעגלה לעגלה – עד שיצאה נפשו. ואפילו רב אחד מבני־הקהלות לא חס על חברו, ואפילו קהלה אחת לא חסה על כבוד־התורה... וכי אפשר היה מקרה כזה בימי־אבותינו?– ישראל רחמנים! – אפשר, שלגבי אומות־העולם עדיין אנו רחמנים, אבל לגבי אבותינו? –. לשוא אנו מתפארים ביחוסם. כי אין אנו כל־כך „בני רחמנים" כמו שאנו „אבות רחמנים". רחמנים עד הקצה האחרון, עד בטול ישותנו הפרטית ובטול ישותנו הלאומית... בנינו אחרינו בצדק יתיחסו עלינו ועל רחמנותנו ובצדק יקראו לעצמם „בני רחמנים", ואולם אנו אין לנו רשות להתיחס במדת הרחמנות של אבותינו. כי דוקא ביחס אל בניהם לא היו אבותינו רחמנים כל־כך. לפנים בישראל – בן, שיצא לתרבות־רעה, הרי אביו הקשיח את לבו ממנו עד שחזר בתשובה. לפנים בישראל – מי שקרה לו אסון, שבנו או בתו

וכל מה שאפשר להשתמש במצב החדש, שנברא על ידיהם – צריך להשתמש בו. צריך להרבות בכחות ככל האפשר, להרבות את הכניסה, להגדיל את מכסת הקרקעות, לבנות, לנטוע, ליסד... כן, אבל לבטל את כל הלומותינו הגדולים ולתלות את כל תקותינו בהם, רק בהם – בטורקים הצעירים–ולדבר רק עליהם... כולי האי, הביבי, כולי האי...

ועד שאנו שמים תקותנו בטורקים הצעירים, שהם יתנו לנו, הייתי רוצה לשים תקותנו ביהודים הצעירים, שאם כה ואם כה יבואו ויקחו.

טורקים צעירים, טורקים צעירים. אל אלהי אבי, במה היו לי כבר לזרא! ואיה היהודים הצעירים?

אָיָם?

רצופות? – אשיב לך, שהיו, אמנם, איזו שנויים קלים: „היא" היתה בכל אותן השנים „זו" של השנה הראשונה, אבל „הוא" היה בכל שנה ושנה... אחר.

וכאידיליה זו כך הן, כמדומה לי, האידיליות של הקונסטיטוציה. ירח הזהב. נִתְּנָה הדת. ששון ושמחה. דיפוטאטים נבחרים, דיפוטאטים מתאספים. התאהבינו? האם לנצח תהיי נאמנה לי? – עד כלות נפשי. – השבעי! – נשבעתי!

עברה שנה. עוד הפעם–אידיליה. נתנה הדת. ששון ושמחה. דיפוטאטים נבחרים, דיפוטאטים מתאספים וכו', וכו'...

הקונסטיטוציה, אמנם, אחת היא. אבל הדיפוטאטים שונים... ומה רב ההבדל!

חלילה לי לנבא ליום רע, אבל אין אני בא לידי התפעלות משונה גם מן הקונסטיטוציה שעל גדות הבוספור. את תמימות־הילדות שלי כבר אבדתי. ספקן אני מעט. איני מאמין ביותר אפילו בטורקים הצעירים. איני מפקיד בידם את כל תקוותינו אפילו במקרה היותר טוב.

ואת אשר עם לבבי לא אכחד ממך, חביבי הקורא, כי יחד עם הקונסטיטוציה המבהקת ההיא נהיה גם איזה סדק, איזה פרץ בתקותי... בכל היותי חובב־ציון „אורתודוכסי", חובב־ציון מן הנוסח הראשון, הקדמון, חובב־ציון, שחביב עליו כל שעל אדמה בארץ אבותינו, כל יהודי חדש, כל ילד שנולד בה, כל בית חדש שנבנה, כל קנין רוחני, – חובב־ציון של העבודה האטית, ההדרגית, – בכל זאת גם ציוניותי המדינית היתה חזקה. יחד עם העבודה האטית, ההדרגית, חכיתי גם לצעדים גדולים, למעשים כבירים, לפעולות מרעישות בפעם אחת. ולשולטן מושל־יחידי הלא הכל אפשר. אם ינדב, או ימכור, או יתן במתנה, – אם כה ואם ככה הוא כל־יכול. ואנכי חכיתי. לא השלכתי את כל יהבי על הציוניות המדינית, לא בניתי עליה את כל בנְיני, לא אמרתי: או „אֶפּפּענטליך רעכטליך" או לא כלום; אבל בסתר לבבי גם התקוה ההיא היתה לי. ועכשיו – אמת, שתקוותי הישנות, הקטנות, נתחזקו, אבל ה„תקוה הגדולה" נתרופפה. תקוותינו נתדלדלה, נתקטנה, מכו... וכשבאים אלי עכשו ואומרים, ש„מדינת־יהודים קטנה וחפשית, במובן המדיני, בארץ־ישראל הוא אבסורדום" ו„אם אמנם החלום של אבטונומיה וששאר־שר נהיה עתה, אבל אין לנו להצטער על זה", – כשבאים ואומרים לי דברים כאלה – לא טוב אומרים. איני יודע, אם אף אתה כך, חביבי הקורא, אבל אנכי מצטער על זה. הרבה אני מצטער. כי בכלל אין אני מאמין „בחסד לאומים". השולטן בכל עריצותו „שולטן" היה ויש שתעבור עליו רוח נדיבה או אפילו רוח שטות־ויתן. אבל חסד לאומים־חטאת. הלאומים, כמו שיודעים אנחנו מן הנסיון, הם קמצנים ומצומצמים מאד. עינם רעה בכל עם אחר והם נהרגים על לאומיות של פחות משוה פרוטה. וה„רוב המושל" הוא לפעמים עריץ יותר קשה ממושל יחידי...

בודאי אין להתפלסף הרבה, וכל מה שנוכל לקחת מן הטורקים הצעירים – נקח,

אוסיף לכבד אז את הטורקים הצעירים – בעד זה איני יכול לערוב. אפשר שאכבד אז את הטורקים הזקנים; אבל לעת־עתה – „כל סימפתיותי על צדם".

ואף־על־פי־כן מוצא אני, שמרבים יותר מדאי לדבר עליהם; עליהם ועל הקונסטיטוציה הטורקית. אנו מרבים לדבר ולתלות בהם את כל תקותינו. קונסטיטוציה, חביבי, היא, במובן ידוע, אחד מן השמות שנתרוקנו מתכנם. וכבר רואים אנחנו ומבינים מה שאפשר להיות גם בישעת קונסטיטוציה. לפנים היתה מעין „שם־המפורש", אחד מן השמות הקדושים, שהיה מגרש מפניו את כל רוחות־הטומאה, את כל השדים והמזיקים, את כל ה„סטרא אחרא"... אבל עכשו ירדה הקונסטיטוציה לרחוב הסנדלרים ואבדה את ערכה, היכן אין עכשו קונסטיטוציה? בפרס, במדי, בחינה... ומחכה אני בכל יום לידיעות ממארוקו ומחביש: בבוקר לא־עבות אחד ייקץ הביי, או הדיי (מי יכול לזכור את שמותיהם וכנוייהם?), או הנגוס – ויתנו קונסטיטוציה בארצם, ויכתבו ויחתמו, ויכריזו על רצונם הטוב והחזק, שלא ישונה ולא יתהלף – ממש כשאה הפרסי... ומדוע לא? – כבר למדו הכמה זו ויודעים הם את סוד הקונסטיטוציה... היום כן, ומחר כך!

ובכלל כל אותה האידיליה של קונסטיטוציות מזכרת אותי את ספורו של מאַרק טווין: „רומן של שבע שנים" – בשבע שורות. ומתחיל הוא הלץ האמיריקני את „הרומאן" שלו כך: ערב בחודש מאי. השמים בהירים, הלבנה זורחת, הכוכבים נוצצים, האילנות מלבלבים והאויר חם ומבושם בשמי־פרחים. „הוא" ו„היא" יושבים על המעקה ומתחבבים זה על זו וזו על זה. הוא הניח את ידו על כתפה ומגפף אותה, והיא התאדמה והורידה את עיניה. הוא שאל: התאהביני? – והיא התאדמה עוד יותר והשיבה: עד כלות נפשי! – השבעי! – נשבעתי!

והשמים בהירים, והלבנה זורחת, והכוכבים נוצצים, והאילנות מלבלבים, והאויר חם ומבושם בשמי־פרחים.

עברה שנה. עוד הפעם ערב בחודש מאי. השמים בהירים, הלבנה זורחת, הכוכבים נוצצים, האילנות מלבלבים והאויר חם ומבושם בשמי־פרחים. „הוא" ו„היא" יושבים על המעקה ומתחבבים זה על זו וזו על זה. הוא הניח את ידו על כתפה ומגפף אותה, והיא התאדמה והורידה את עיניה. הוא שואל: התאהביני? – והיא התאדמה עוד יותר והשיבה: עד כלות נפשי! – השבעי! – נשבעתי!

השנה השלישית. עוד הפעם ערב חודש מאי וכו'. „הוא" ו„היא" יושבים על המעקה וכו'. וכך אף בשנה הרביעית, החמישית, הששית והשביעית: ערב בחודש מאי. השמים בהירים, הלבנה זורחת וכו' „הוא" ו„היא" יושבים על המעקה ומתחבבים זה על זו וזו על זה וכו'.

וכי תישאלני – מסיים מאַרק טווין את ספורו – איככה נקרה כדבר הזה שבע שנים

מהאות, כך אף של ברכות אינן מעלות ואינן מורידות, ואין איש שם לב להן, ואינן נשלחות אלא רק „למען ידעו"... ידעו נא בווינא, בקונסטאנטינופול ובכל אתר ואתר, שיש בעולם „תקיפים" כאלה, שהם מוחים, מרגישים, מברכים וכו'... אבל יש הבדל גדול בסגנונם של שני מיני הטלגראמות. טלגראמות של מהאות נכתבות בסגנון של „ברוגז" ואותן של ברכות – בסגנון של אהבה רבה והתפעלות. חבל, ש„דוקומנט" יקר כזה – כהטלגראמה ההיסטורית של קאמיניץ, שבודאי נכתבה כהלכה: חריפה, ורגזנית, ועוקצת, דוקרת, ומכאיבה–לא נתפרסם ברבים. אילו נתפרסמה, היתה נעשית ברבות הימים חומר למורה־הסגנון בכרסטומתיה צבורית. מה שאין כן טלגראמה של ברכה, שהיא צריכה להיות רכה ועגוגה ומתוקה כדבש, כולה התפעלות של רוממות והתלהבות של ברכה. ואתפאר בפניכם, חביבי, שיודע אני מלאכה זו על צד היותר טוב. ואם לאשכנזית – הניחו לי. ביחוד אני מומחה לטלגראמות של ברכה, שיש להן ערך פוליטי, אינטר־נאציונאלי, ובכלל לאותן הנשלחות מיהודים לשאינם־יהודים. ומודיע אני בזה לאחינו בני ישראל בכל אתר ואתר: בסרביה, בבולגריה, ברומניה, בפרס, במארוקו, ובארץ מגורינו: ביֶהופיץ, בכסלון, בבטלון, במאפליה, באשדות, ב„נימירוב" ולכל אחינו באשר הם, האוהבים, כידוע, לשלוח טלגראמות של ברכות לשרים, לפקידים, לשופטים ולשוטרים ולכל מי שלא הכה אותם בשום אגרוף מאגרופיו, ולכל מי שלא גרש אותם בכ"ד שעות, ולכל מי שלא דן אותם לארבע מיתות בית־דין, ולכל מי שלא דרס אותם ברגליו, ולא רקק בפניהם, – שלעת מצוא יפנו אלי, ואנכי, איה"ש, אמלא את משאלותם על צד היותר טוב, וה„פריצים" וכל מיני האדונים מאומות־העולם ישבעו רצון. עוד הפעם: בבקשה שלא לשכוח!

אבל גם לא זו כוונתי הפעם. העיקר מה שחפצתי להוכיח לכם, שאני עם הטורקים הצעירים, כמו שאומר אחד מידידי, ממש „כשני אחים", כהעתונים העבריים זה עם זה, כיאצקאן עם שלום אש, כהסופרים העבריים בווארשא איש עם אחיו, כמנהיגי הציוניות איש עם חברו, – בכלל כ„אחים טובים", וביחוד כצעיר עם „צעירים", כברדיטשובסקי עם „מו"ליו" ופרין עם חברי הועידה המשרנוביצית. מגלים אנחנו איש לרעהו את סודותינו, כנהוג בין הצעירים. ויודע אני ממש „מה שתחת צפרניהם". רוצים אתם – ואכתוב ל„הזמן" קורספונדנציה על כל תכניותיהם בשאלות העומדות ברומו של עולם: על ה„ספחת" המפורסמת (אנעקסיא בלע"ז), הבויקוט של סחורות אויסטריה, על מסלת־הברזל המזרחית ועל „הרבנים הכוללים" בירושלים ובקושטא, – כי אין סודות בינינו. ואוהב אני אותם מפני ש„אברכים טובים" הם, בנאמנות אברכים טובים, אחד לאחד, הלואי וירבו כמותם בישראל; ומכבד אני אותם – ביחוד עתה, כשהם נצחו והם התקיפים. מה שיהיה בעוד שנה או שנתים, את מי אכבד אז – איני יודע; אם

אבל אותם לקח בחכירה ב ר ד י ט ש ו ב ס ק י. הספתי לבקר את „אחד־העם" ולבטל את דעותיו ולהוכיח, שכבר נתישן – אבל גם ב„חרדה" זו כבר מהפכים רבים והחמנות גם עליהם. הספתי להתנפל על הקדמונים, לבטלם ולהורידם מגדולתם, – אבל כבר נפלו בידי יש"י ה ו ר ו ו י ץ והחמנות גם עליו וגם עליהם. באמת: נמצאתי במצב המשורר של ש י ל ר אחרי חלוקת העולם:

Ach, da war überall Nichts mehr zu sehn
Und, Alles hatte seinen Herrn...

וכמעט שאמרתי נואש. והנה באו הטורקים הצעירים והראוני לדעת, שעוד לא אבדה תקותי...

העתונים מספרים, שבממלכת השולטן מרבים עתה להסתפח אל הצעירים. והדבר אפשר. יודעים אנחנו מפי הנסיון, שהיה לנו במדינתנו „בימים ההם", שבשעת הרוח „נתבהרו" כמה וכמה זקנים. כמעט כל המדינה „נתבהרה". כל שופט, כל פקיד, כל שוטר וכמעט כל „בעל־בית" נעשה „צעיר". נראה, שמלאכה זו, אם אינה כל־כך נקיה, קלה היא. ומאמין אני, שבטורקיה נתבהרו רבים כמו שרבים נתיהדו בימי מרדכי ואסתר אחרי מפלת המן. אם אלה האחרונים האריכו ימים ביהדותם? ואם לאריך ימים יתמידו הטורקים בבחרותם? – ואם לא תקפוץ עליהם זקנה בלא עת, כמו שקרה בעוונותינו הרבים להמתבהרים במדינת הצפון? – זוהי שאלה אחרת, שאינה נוגעת לעניננו. העיקר מה שהספתי להגיד הוא – שמתיהם אנכי בסימפתיה מרובה ל„הטורקים הצעירים", וכמעט שהיה עם לבבי גם לשלוח להם טלגראַמה של ברכה. כי, דעו לכם: טלגראַמות של ברכה – זהו סוסי, שאני רוכב עליו תמיד, כמעט ה„ספיציאליות" שלי. אפשר, שהיהודים שבקאמיניין־פודולסק הם יותר מומחים ממני לטלגראמות; אבל נראה, שהם מומחים לטלגראמות של מחאות, אם מכל אחינו בני ישראל, כן ירבו, נמצאו רק הם, על־פי הזמנתם של יהודי סרביה – גם־כן „מזיקים" למחאות - לשלוח טלגראמה של מחאה למלכות אויסטריה־אונגאריה על העול, שעשתה לסרביה והר־שחור (כלשון „הצבי") בספחה אליה את בוסניה ואת הרצוגובינה. וכמו שמספרים, היתה מחאתם עוד יותר גדולה ויותר פועלת ממחאתו של שלום איש נגד ה„מוהלים" שבווארשא; וידעו נא באויסטריה־אונגאריה, עם מי יש להם עסק!...

המקנא אני בהם? – חלילה. כל אחד ואחד יש לו אומנותו וכל אחד ואחד מסתמא אומנותו מוצאת חן בעיניו. אם שלום איש ואחינו שבקאמיניין הם מומחים למחאות, אנכי גם־כן איני „קטלא קניא" – אנכי מומחה אני לטלגראמות של ברכה. וגם זו לאו מלתא זוטרתא. מי שיש לו נחיצות במחאות – יפנה אליהם. ומי שיש לו צורך בטלגראמות של ברכות – יפנה אלי. בעיקר הדבר היינו הך, כלומר, ששתיהן אין להן ערך. כטלגראמות של

כל דאגות אחרות לא היו לו ל„האב והבעל" הזה זולתי פגימת הלבנה. וכל דאגות אחרות אין, כנראה, גם למתקנינו „החדשים" זולת פגימת המילה... זולת זאת, הלא בעולם היהודים הכל כל־כך טוב ומסודר! בני־ישראל שלוים ושקטים, משופעים בפרנסה, אוכלים ושותים ושמחים, ואין להם בעולמם אלא שאלת התקונים־בדת — והקונסטיטוציה הטורקית.

והאמת אגיד לך, חביבי הקורא, שגם שניהם היו לי מעט לזרא. תקונים־בדת — מפני זקנותם הנראית, וענין הקונסטיטוציה הטורקית, מפני, שכמדומה לי, נעשה מעט „בנלי" ושיחה עליה היא מעין שיחה על מזג־האויר — סימן של זקנות, סימן, שאין על מה לדבר. וכמעט שגמרתי בדעתי להיות „אפיקורס" ולעבור עליה בשתיקה לגמרי. אבל כמו שרוב האפיקורסים הם אפיקורסים רק במחשבה ולא במעשה, כך גם אני. גמרתי בדעתי — אבל הדבר לא עלה בידי. פשוט, אי־אפשר. אפשר לו לעתון עברי, שלא יזכר בו כלום מעניני היהדות; אפשרית היא ביבליותיקה עברית־לעברים, שלא יהיה בה אפילו ספר־עברי אחד; אפשר רב־מטעם, שלא ידע אפילו אות אחת עברית — הוי, מה אי־אפשר אצלנו! — אבל אי־אפשר לכתוב בירחון עברי, ומכל־שכן בירחון ציוני, ושלא להזכיר את הקונסטיטוציה הטורקית. ואת ה„מס" הזה מוכרח גם אני לשלם, אף־על־פי שמרוב הזמזום על קונסטיטוציה זו היתה לי מעט לזרא. אקוה, חביבי הקוראים, שלא תחשדוני ב„שולטניות" יתרה. אין אני ממעריציו של עבד־אל־חמיד. בודאי מתיחס אני בסימפטיה ל„הטורקים הצעירים", כמו שבכלל אני מתיחס בסימפטיה לכל צעיר ולכל צעירים, אף־על־פי שאומרים, שיש ביניהם צעירים כאלה, שאינם צעירים, למשל, מבדיטשובסקי שלנו, הלא בכל זאת צעירים הם! — ויש אשר, בתור אדם פרטי, שמח אני על זקנותם של הצעירים, וכשאני רואה „טורקים צעירים" מחמשים שנה ומעלה, מחשבה נעימה עולה על לבי, שגם אני וחברי עדין אין אנו מטבעות פסולות ויש לנו עוד האפשרות להכתב ב„צד" של ה„צעירים". ועל ענין זה השבתי הרבה, מפני שכידוע ליודעי־חן, טוב ונאה להחשב לצעיר. אף־על־פי שאם נודה על האמת כל הענין הזה נפוח: את מי שצריך להונות ואת מי שרוצה היית להונות — לא תונה; אף־על־פי־כן בכלל נוח לו לבן־אדם להתראות צעיר. ובכדי להראות את צעירותי, חפצתי לכתוב, כדרך הצעירים, שירי־עגבים. ועגבים כאלה, אשר, כמו שאומרות הבריות, „לא עגבו אבותינו". שערו בנפשכם שיר על דרך תמניא אפי, המתחיל ב„יישקני" ומסים — שערו בנפשכם במה הוא מסים... וכבר חפצתי לשלוח אותו אל כל עתונינו ואל כל ירחונינו, ובטוח הייתי, שהיו נותנים לו מקום והיה עושה רושם. אבל יראתי את ש נ י א ו ר, שמא יאמר, כי הסגתי את גבולו; וביחוד את המזיק החדיש שלנו, את יצחק ק א צ נ ל ס ו ן, שמובטחני בו, כי עוד יעביר בענין הזה את שניאור ואת כל ה„חבריא". חפצתי לצדד בזכות הז׳רגון, שגם זה הוא עתה סימן של בחרות — אבל דבר זה כבר לקח לו פ ר ץ חביבנו במונופולין. חפצתי לשנות איזו ערבין, אולי ימצאו צעירים, ש„יציאו" אותם —

אנו מקום „בשדה הראשונה" לעבריים, למחללי שם ישראל בפרהסיה, ואפילו לאלה, שבעצמם הובילו את בניהם לשמד, אם רק „התפשרו" עם „חברה קדישא"... ונקברים „מהוגנים" כאלה הלא רבים הם אף בבית־הקברות של ווארשא. ולמה זה נתיראה ה„חברה קדישא" הווארשאית לקבר את הילד הקטן, שאבותיו לא מלו אותו? את אביו לא הייתי מקבר בקבר־ישראל, או הייתי מל אותו עוד הפעם, — אבל הילד מה הוא?

ואם מעט לך כל אלה — יצא שלום אַש במחאתו נגד המילה החיה והמתה גם יחד. ועוד טרם הספיק לפתוח את פיו — וכבר הספיקו לעשות ממנו גל של עצמות. והוא, ה„גבור" העברי, שיצא להלחם עם הלשון הלאומית העתיקה שלנו, הוא, שניעז לבטל את אחד מעיקרי היהדות — נבעת פתאום, עזב את מערכות העתונים הז׳רגוניים וגם אל הפולנים להתאונן באזניהם על המילה העברית. והפולנים, כידוע, הם בכלל רחמנים גדולים. ביחוד מרחמים הם את ילדי העברים. את הילדות הם מושכים, כשהם רק יכולים, לבתי־הנזירות, ששם הן ממירות את דתן, ברצונן הטוב או בעל־כרחן, אבל את הילדים העבריים הם מרחמים וביחד עם אַש הם בוכים על שהיהודים מלים אותם. רחמנות בנאמנות על הפולנים. אנשים כל־כך טובים, ואסטנסים ורכי־לבב, והמילה גורמת להם כל־כך הרבה עגמת־נפש, כל־כך!

בין כה וכה — והסיר רותה, רותה ומעלה אבעבועות
והכל בשביל מה? —

„ולו, לכל הפחות, חכמה מעט והשכילה — אמר ברנה על הריאַקציה הפרוסית — מוחל אני לה את הליכותיה, אבל לו, לכל הפחות, חכמה והשכילה מעט"... ובזאת נאמר ל„מתקנינו" שלנו. מוחלים אנחנו להם הרבה, הרבה. מוחלים היינו להם גם את גסות־רוחם ביחס אל קנינינו הלאומיים, לו, לכל הפחות, חכמו והשכילו מעט. אבל שטותים? — אבל מלחמה על המילה עכשו?

ועל זכרוני עולה שיר אחד בשם „קדוש לבנה" מאת המנוח ש"ז לוריא:

עַל הַמַּשְׁבֵּר מַר אִשָּׁה צוֹרַחַת,
מִסָּבִיב יִרְעַשׁ קוֹל: לֶחֶם הָבָה!
קֹרַח בְּכָל פִּנָּה, אֲפֵלַת־שַׁחַת,
יִזְעֲקוּ הַיְלָדִים, תְּיַלֵּל הַדְּוָה;

וְעַל יַד הַחַלּוֹן הָאָב וְהַבַּעַל
מוּל יָרֵחַ מִסְתַּתֵּר בָּעֲנָנָה
יַרְבֶּה תְּחִנָּה בְּשְׂאֵתוֹ עֵינָיו מָעַל:
יְהִי רָצוֹן שֶׁתִּמָּלֵא פְּגִימַת הַלְּבָנָה...

ועצות נאמנות. בודאי תשמעו מימרא יפה, דבור מפוצין, נאום תריף, פתגם מחודד סברא וכוונה ושיחות־חולין של תלמידי־חכמים, שגם הם מרחיבים את האופקים וצריכים למוד, והם עושים רושם והשפעתם חשובה.

ולא כי האישם. אם להאספה בטשרנוביץ לא היתה שום השפעה ולא השאירה אחריה שום רושם, לא בדבור ולא במעשה. ועוד לא הספיקו הנאספים לנער את האבק מעל רגליהם – וכבר נשתכחה האספה... ונשתכחה כדבעי, כאילו לא היתה ולא נבראה מעולם, ויש שמטילים ספק גם בהויתה...

האמינה לי, חביבי הקורא, כי לא בי האשם...

„מעשה־וואַרשאַ" לא ענין אותו כלל אפילו ב„מי־הרעש". פשוט, וכי אפשר לשים לב לכל מיני השטות, שצצים חדשים לבקרים במחנה ישראל? – ומה חדוש יש בדבר? – עולם בעולמנו היהודי, עולם קטן מלא אינדיווידואליסטים גדולים, שכל אחד מהם חושב את עצמו מוכשר ומסוגל לתקן עולמות ואינו מוַתר מדעותיו אפילו כלשהוא. – כלום אפשר לעולם אשר כזה בלא מעשי־שטות קיצונים? – היום פלוני ומחר אלמוני, ואין כל אחד מאתנו בטוח באחריות מטפשות צבורית. היום כאן ומחר שם, היום בוואַרשאַ ומחר בווילנא. ואם נאמר לשים לב לכל אלה – אין אנו מספיקים.

„מעשה־וואַרשאַ" הלא היה שטות אחת גדולה מתחלה ועד סוף. מצד אחד, „אב רחמן", אסטניס משונה, בעל לב חלש ורך, שנתירא למול את בנו, – ומצד שני „חברה קדישא", שמקפדת על ילד קטן, שלא יקבר בלא מילה! מי מהם עדיף? – ואולי שניהם עדיפים... הוי, האבות הרחמנים, האבות הרחמנים! רבונו־של־עולם, כמה לא אוכל כלכל איתם! זהו טפוס חדש אצלנו, שלא היה עדיין לעולמים. ורחמי אב על בנים, כמדומה לי, היו גם להקדמונים; גם הם, כנראה, אהבו את בניהם, ואף־על־פי־כן לא עכבה איתם אהבה זו מלחנך את בניהם חנוך עברי. ועתה התגברה מדת הרחמנות ביותר והמלתנו את המלה, ומדת־הרחמים מעכבת את החנוך העברי. אין מָלים את הולד – מפני הרחמנות. אין מלמדים את הילדים עברית – מפני הרחמנות; גם בלא זה עמוסים הם עבודה רבה בלמודים שונים והרחמנות לעמוס עליהם עוד עבודה; וכשיגדלו אין מוחים בידיהם לעשות מה שלבם חפץ – גם־כן מפני הרחמנות... ככה הפקירה אומה שלמה את שפתה, את תורתה ואת עתידותיה – מפני הרחמנות.

ישמרנו האל מאבות רחמנים כאלה!

וישמרנו האל גם מ„חברה קדישא" צדקנית או „צדקתך", כמו שאומרות הבריות. גם זה הוא ענין יפה ומלבב. אם בשביל כסף מכרנו את בתי־תפלתנו ונותנים מקום בראש, בכותל המזרח, לכל בני „עשרה־אין", שיכול לשלם ביד רחבה בעד מקומו ועליותיו, עוד אפשר להצטדק, שהחיים דורשים הוצאות מרובות, - אבל המתים הרי אינם זקוקים להוצאות, ואף־על־פי־כן גם את בתי־הקברות שלנו מכרנו, יבואון גם עוד יותר, ונותנים

XXXV.

האמינו לי, חביבי, שלא הייתי רוצה לדבר כלל על זה הענין. אבל מה לעשות והכל מתענינים בו, הכל מדברים, משוחחים, מתפלפלים ומתוכחים עליו, ולמרות רצוני מוכרח גם אני להתחיל בו.

כסבורים אתם אולי, שאני מתכוין לאספת־טשרנוביץ או למעשה־הוא־שא ברבי הילד המת שנמול? – תשגו. לא מניה ולא מקצתיה. הועידה של טשרנוביץ – למה אכחד? – עִנְּתָה אותי מתחלה, מפני שאוהב אני בכלל ועידות של תלמידי־חכמים וסופרים. אם מתכנסים ביחד חייטים וסנדלרים וכל בעלי־מלאכה; אם מתכנסים רופאים ועורכי־דין ובנאים, ציירים ופסלים וכל בעלי־אמנות; אם מתכנסים סוחרים ומוכרים וסרסורים; אם, בכלל, כל אנשי־מעשה מתכנסים למפלגותיהם ולמחלקותיהם, – סופרים, שהם באמת „בעלי־עצות כלליים", בודאי שצריכים הם להתאסף ולטכס עצה בינם לבין עצמם; וסופרי ישראל על אחת כמה וכמה. ואם צדק המשורר במשפטו הקשה על עמנו, כי „לא עם, לא עדה אנחנו, רק עדר", – הנה הסופרים העבריים, היהודים שביהודים, שבהם נצטמצמו ונתבלטו כל המעלות והחסרונות של עמנו, הם עדר בתוך העדר...

עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ, צֹאן אֹבְדוֹת הִנֵּנוּ:
לֹא נִצְּנוּ חוֹצֵץ לְהוֹשִׁיעַ נַפְשֵׁנוּ;
אִישׁ יִרְעֶה יָדוֹ, כָּל עֲמָלוֹ לְפִיהוּ,
אֵין דּוֹאֵג, אֵין חוֹלֶה בַּעֲמַל אָחִיהוּ.
עַל כֵּן אֵין יֶשַׁע, אֵין מִשְׁטָר וָסֵדֶר –
לֹא מִפְלָגָה אֲנַחְנוּ–רַק עֵדֶר בְּתוֹךְ הָעֵדֶר...

הביטו וראו: החייטים והסנדלרים כבר התחדרו אם מעט ואם הרבה, הסוחרים והאכרים גם־כן הסתדרו, וסופרי ישראל – אין להם אפילו הסתדרות כל־שהיא. והלא זה כמה, שמדברים על הסתדרות כזו, ועדיין לא נעשה כלום במקצוע זה!

ומטעם זה חביבה עלי כל ועידה ספרותית מאיזה סוג שתהיה: אולי תרבה את האחדות, את האהוה ואת ההסתדרות בין תלמידי־חכמים. ואם לא – גם־כן לא הפסדני, כי על־פי־רוב אין בית־מדרש בלא חדוש, ואם לא תשמעו באספה ספרותית הצעות ממשיות

וכבר אמרו לי: היתכן? שערות שהלבינו, זקן לבן – ועינים כאלה?!... ומיהרה אני להשיב את תשובתו של בעל־העגלה הלז: "אבל הלב צעיר". וכמדומה לי, ורוצה אני להאמין, שגם ביניכם, קוראי החביבים, קוראי "השלח", ימצאו עוד "בעלי־עגלות זקנים" כאלה, שלבם לא מת בקרבם, שהם מאמינים עוד ומיחלים ומקוים. חביבים עלי אתם יקרים, ואשמח לפגשכם תמיד, ובודאי הנאה גדולה ויתרה תהא לי, אם בעוד עשר שנים נזכה עוד הפעם להזדמן לפונדק זה, לשוחח מעט, לפטפט על "מחשבותינו ומעשינו".

וידעתי, כי רבים יתלוצצו בנו על תומתנו, פשטותנו ואופטימיותנו, אבל... אין דבר. הם יתלוצצו ואולי גם אנחנו בעצמנו נתלוצץ קצת על ילדותנו השניה והשלישית... אין כאב־ראש בא על ידי כך, אומרות הבריות. כל ליצנות מותרת, ואפילו ליצנותא דעצמו, העיקר – שלא להתיישן, שלא להתרגז, שלא להתיאש ושלא להתעפש...

ובכן, כה לחי, חביבי הקוראים, בבטחון, באמונה, כה לחי!

ובדומה, אבל אין אתם יכולים לעבור בשתיקה עלינו.. . אין אנו כותבים לדורות; כותבים אנחנו לשעה, ליום, לכל היותר לחודש. הדברים כשהם לעצמם אולי אין להם ערך עתה, „המחשבות נשתנו ועמהן גם המעשים". אבל הם הם הד החיים שעברו, הם האמה למוד, כמה התרחקנו ללכת קדימה או נסוגונו אחור.

הפילוסוף, המשורר, החוקר, האמן, הבלשן, התורני, בצר לו מסתתר באיזו פנה ספרותית, בורא לו שם את עולמו הרוחני, חולם את חלומותיו וישכח לגמרי את העולם השפל, העכור, הגס, הפשוט. לא כן אנחנו. בעל־כרחנו אנו חיים את החיים „כמו שהם", ואין לנו מנוס ומפלט מהם, ואין אנו יכולים, אף אם אנו רוצים, להסתר ולהמלט. על־כרחנו אנו עומדים על המשמר ומרגישים את דפיקת העת...

והשנים, שעברו על „השלח", שנות־חיים הן. חיים, שנצטמצמו, שנתרכזו ושנתגשמו במאה חוברות.

ואיזו חיים, ואיזו שנים?! שנים, שמעטות כמותן בכל דברי־ימינו. כמדומה לי, שתקופה כזו, עשירה כל־כך בתקוות ובמהפכות, בבנין ובהריסה, בבטחון וביאוש, עוד לא היתה לנו מיום צאתנו בגולה. במשך השנים ההן ראינו את עמנו בתקותו וראינו אותו ביאושו, ראינו אותו ביפיפותו וראינו אותו גם בנַוְלותו... לא אחת עשרה שנה, אבל דור שלם, דורות שלמים עברו עלינו.

ויודע אני כמה וכמה משלנו, שהתחילו את עבודתם ב„השלח", צעירים לימים, עליזים ורעננים, מלאים חיים ותקוה – וזקנה קפצה עליהם פתאום. נתקררו, נצטננו, אבדה רעננותם ואבד בטחונם, אמונתם בעתידות עמנו נגזלה מהם, התיאשו ואינם רוצים, ואינם יכולים עוד לעבוד עמנו.

ואני ידעתי לפנים איש אחד בא בשנים, שנתפס בדבר עברה... וכשהתחילו הבריות להוכיחו, לביישו: „היתכן? שערות שהלבינו, זקן לבן – וענינים כאלה?!"... השיב להם בגאון: „אל תביטו אל הראש ואל הזקן; הביטו ללב. הראש זקן, אבל הלב צעיר". איני זוכר עוד, אם קבלו את תשובתו ונתקררה דעתם ואם לא קבלו ולא נתקררה דעתם. ודאי לא קבלו ולא נתקררה דעתם; כי הבריות ברשעתן אינן רוצות להכיר לב צעיר של „ראש לבן"... ואף־על־פי־כן התירוץ, כמו שאומרים הדרשנים, הריהו תירוץ. ובזיון לגלות, חביבי, בזיון להודות: במובן ידוע, נמצאתי גם אני במצבו של מכירי השָב; התקופה הארוכה ההיא לא הזקינה אותי. אמנם הזָקן הכסיף, פליטת הבלורית, שעדיין נשארה על קדקדי, הלבינה, אבל לבי, לב עברי, לא נזדקן. ובאותה האמונה, באותן התקוות ובאותו הבטחון, שנכנסתי לפני עשר שנים ל„השלח", נכנסתי לה„עשיריה" החדשה, השניה. בזו האמונה, ואולי עוד בגדולה מזו: לעת זקנתי החלותי להאמין גם בתחית שפתנו, לא תחיה מדומה, תנוטה בגוילים, אבל „תחיה חיה" ממש, תחיה שבדבור. לא תחיה שבכתב וספר, אלא „תחיה" שבפה – בפיות בניה ובנותיה... וידעתי, כי תאמינו לי,

וזו היא באמת כחה של דיפלומטיה אמתית, להבין, שאין הדבר כדאי להטיל את החרב על כף־המאזנים בשעה שאין לה להרב, ערך... אלא צריך לבקש דרכים אחרות וללכת גם סחור־סחור, כדי להשיג את המטרה, סוף דבר – „להשתדל בשתדלנות".

הדורות הראשונים הבינו את הסוד הזה. וגם דודתי היתה שתדלנית ובעולמה הקטן, בחוגה הצר, היתה „דיפלומט" והיתה מרגשת את מרוצת העת. היא הזהירה אותי כמה וכמה פעמים על זאת, ואנכי, אודה ולא אבוש, לא הבנתי אותה, לא האמנתי בדבריה...

פעמים שהאמנתי, שהעת קפצה פעם אחת קפיצה גדולה, טיסה של ת"ק שנה לפנים, ו„יצאתי מכלי", והלמתי הלומות בהקיץ, הלומות העתיד, והייתי בימי נכדי, דור עשירי אחרי... ולפעמים דמיתי, שהעת נבוגה לאחור והי אני בתקופת אבי־זקני, דור עשירי לפני... ועל־פי־רוב שכחתי בכלל את מרוצת־העת. דמיתי, שעומדת היא, ואנכי עמה.

כי כשם שאין אדם רואה נגעי־עצמו, כך אינו רואה נגעי־שנותיו. ואילו הייתי פילוסוף הייתי אומר, שכך גם צריך להיות. הן אחת המתנות הטובות, שחנן בהן היוצר את האדם בכדי ליַשְרוֹ מן היאוש, היא – מה שאינו מרגיש את מרוצת־העת ואינו מרגיש, איפא, בזקנותו.

והיה הדבר בודאי טוב מאד, אפשר היה להיות מאה שנים ושלא להרגיש את הזקנה, אלא שיש קוץ באליה זו: א ח ר י ם מרגישים בדבר. ועל־פי־רוב, מרשעתם, באים ומודיעים את הדבר לבעליו, לפעמים בניחותא, בלשון של חמנות, ולפעמים גם ברוגז, ואם גם זה אינו מועיל, הולכים ועושים לו י ו ב ל, „מיבלים אותו על כרחו", כנאומו של ד. פ ר י ש מ א ן, וסוף־הקומדיה.

ובאמת קשה לו לאדם להרגיש את מרוצת זמנו. נוח לו לאדם להאמין, שעמד גלגל חמה, שהימים אינם חולפים והשנים אינן עוברות והוא מוצב ד' וקים בלא כל חליפות ותמורות.

וכך הייתי גם אני.

והנה מאה חוברות „השלח", ומוכרח אני להאמין, שעברו הרבה שנים!

וכיון שהסתכלתי בדבר, הרי באתי לידי מסקנה, שהשנים האלו לא נִכּרו כל־כך בכל ספר וספר כמו שנכרו בנו הסופרים, המטפלים תמיד בשאלות־היום וכותבים מעניני היום.

כי אלה העוסקים בחכמה, באמנות, בשירה, במחקר ובפילוסופיה אינם מבליטים את התקופה והדרישותיה במדה כל־כך מרובה כמונו. במדה ידועה הם למעלה מן המקום והזמן; ורק אנו לבדנו, הסופרים העוסקים בעניני־היום, מסמנים אנו את הליכות העת. ואם על־פי ספרים וסופרים באתם לדון על התקופה שעברה, נטיותיה ורמיה, משרותיה ומאוייה, שאיפותיה והבטחותיה, יכולים אתם להלוג על כמה וכמה כפורים, הקריות, רב־בלשנות

בשעה שהחורף משליך קרחו כפתים. השנים בפינו דא לדא נקישן, ואנו מזמרים את שירת־האביב.

ובכלל חסר לנו חוש־הריח בנוגע לעתים וזמנים, כלומר, אינו חסר לנו, אבל אינו מסודר כהוגן: יש שהוא מחודד ביותר, דק מן הדק, ומרגישים אנו איזה עתיד של כמה דורות לפנים; ויש שהוא קהה ופגום ואנו מרגישים איזה עבר של כמה וכמה תקופות שכבר בטלו... ומכאן כל אותה הערבוביה בחיינו.

ואולם „לעות דברי׳, לעשות הכל יפה בעתו, אין אנו מבינים. ובכל אופן, זקנינו הבינו ענין זה יותר מאתנו.

אתם תשאלו אולי – לא אולי, אבל ודאי תשאלו – ומה עלתה להם בהבנתם? מה צברו בחייהם ומה השאירו לבניהם אחריהם?

זוהי, אמנם, שאלה אחרת, ועל שאלה זו יש להשיב תמיד את תשובת הזאב להחסידה בשעה שדרשה ממנו מתן־שכר על שהוציאה את העצם מגרונו: „המעט לך מה שהוצאת בשלמות את ראשך מלועי״?

רבותי, הגיעה השעה להבין, שבאמת לאו מילתא זוטרתא היא זו. יש צורך ב„ראש מיניסטר״, כמו שאומרים, כדי לצאת בשלום מלוע הזאב.

הגיעה השעה להבין, במה גדולה הכביסה העומדת בין שבעים זאבים, וכמה גדולים היו רועיה, מנהליה! היו עתים, היו ימים, שהיו נצרכות כל האֶנרגיה, כל ההתחכמות וכל הפקחות שבעולם אך ורק כדי להתקיים יום או יומים; בעתים כאלה אי־אפשר היה כלל להשוב על העתיד ולדאוג ל„אחרית״. אבל הֱיוּ בטוחים, שאילו בא המקרה לידי אבותינו לצאת מן המצר אל המרחב לא היו מחמיצים אותו.

קראו לזאת בטלנות, קראו לזאת שתדלנות, לא השם הוא העיקר: הכל טוב אם הסוף טוב.

ותהא שתדלנות -- מה בכך?–ומפני־מה מרשה לו כל אחד מאתנו בחיוו הפרטיים, בצר לו, כל מיני שתדלנות, מן ה„פרוטקציה״ הזותי־החזקה אל מכירו של שומר־הסף במסדרונו של התקיף ועד „המליצה״ לפני שפחת־פילגשו?... מפני־מה אינו מתבייש כלל בדבר זה, אלא, אדרבה, מחפש דרכי־שתדלנות כאלו כמטמונים ושמח כשהוא מוצא אותן?... רק בחיי הכלל והצבור אנו בעלי־גאוה משונים, מבטלים את השתדלנות ומתביישים בה.

אתם אומרים בלשון של גנאי „שתדלנות״. ואני אומר שהשתדלנות היא דיפלומטיה. כי מה היא באמת דיפלומטיה אם לא שתדלנות?

כי דיפלומטיה בשעה שכח גדול ותקיף עומד מאחוריה אינה חכמה כלל. וזה המנצח הגס, שהטיל את חרבו על כף־המאזנים וקרא: Vae victis!, לא היה דיפלומט כלל. והדיפלומטיה בשעה שאין כח אדיר מאחוריה – הרי היא שתדלנות עם כל הליכותיה... עד השוחד בכל שבעים פניו.

(* XXXIV.

... ובכן כבר עברו עשר שנים, וכבר נכתבו ונדפסו מאה חוברות „השלח"!

ורואה אני בחוש, שדודתי, נוחה עדן, היתה חכמה־מחוכמת.

היא, זכרונה לברכה, היתה אומרת אלי תמיד ומשננת מאה פעמים בכל יום, שהעת אינה עומדת, העת רצה, צריך להשתמש בשעת־הכושר...

ואני לא האמנתי לדבריה, לא השתמשתי בשעת־הכושר, ועל־פי־רוב–הפסדתי.

ולא רק בנוגע אלי, בעניני הפרטים, אלא אפילו בעניני הקהלה היתה דודתי עומדת תמיד על המשמר ויועצת לראשי־הקהל עצות טובות והגונות. „עתה הגיעה העת – היתה אומרת לראשי־הקהלה – להשלים עם הפריץ ולהשיג מרעה בעד העזים: הוא מרגיש איזו מועקה ונוח הוא להתפשרות"... „עתה – אמרה פעם אחת - עת לבנות את בית־המרחץ: בספירות שבחצר מפחדים מפני איזו מחלה מתדבקת ויתנדו את הבנין: עכשיו עת להתחיל בבנין בית־המדרש: האדונים רוצים דוקא, שיהודיהם יתפללו הרבה, ואפשר שגם יתנדבו עצים לבנין"; „עתה העת–היתה טוענת תמיד--להוליך את הילדים אל „החדר", כי כשתעבור העת ויגדלו – ימאנו ללכת"...

והכל, שלא אני ולא ראשי־הקהלה היו משגיחים בדבריה. לא השלימו עם הפריץ בשעת־הכושר, והמרעה לא נִתַּן להם... לא בקשו רשיון לבנין בית־המרחץ, ולא נבנה עד היום. והעזים רעבות, והקהל מתגרד, מתגרד... ואת הילדים לא הוליכו אל „החדר" בילדותם, כי אמרנו: יגדלו וישכילו ובעצמם ילמדו... ועתה הילדים גדלו והם בורים גמורים, ואפילו צורת־אות עברית אינם יודעים, ואפילו את תפלת ה„קדיש" אינם מבינים, כי... „העת לא עמדה".

חכמה גדולה היתה דודתי, חכמה גדולה, ואנכי לא ידעתי.

כמו שבכלל לא ידעתי, שהזקנים שלנו, למרות פשטותם ותמימותם, היו בכמה וכמה ענינים, ביחוד, בעניני הצבור, פקחים מאתנו והבינו, ש„העת אינה עומדת וצריך להשתמש בשעת־הכושר, ועמדו תמיד על המשמר, כדי שלא להחמיץ את המקרים. הם ידעו „לעות דבר", ואנו באביב שוכחים, שעוד יבא החורף. ומתהדרים אנחנו בבגדי־קיץ

*) פרק זה, שבא ב„חוברת המאה" של „השלח", נקרא גם בשם „מעט פילוסופיה לחוברת המאה". (המסדרים).

ממצרים ? – הלא זה הדבר, אשר דברנו אליך במצרים לאמר: חדל ממנו ונעבדה את מצרים!..."

רואים אתם, כמה גדול כחה של גלות וכמה שונו, כמה רפו בני־בניהם של "התקיפים משכם" ? –

הוי גלות, גלות!...

ולבד מדוי־מצרים האלה, מדוי־הגלות, עוד השאירה לנו מצרים בירושה כמה וכמה חליים רעים ונאמנים, שעד עתה לא נרפאנו מהם.

המדות היפות של דילטוריה, של "עברים נצים", וגם את "עגל הזהב" ועבודתו לא מבית־אבינו הבאנו אותם. לא בבית־מדרשו של שם ועבר למדנו מדות "יפות" אלו, אלא במצרים, במצרים...

ומה שרע ביותר – כי מצרים היא שהשאירה בנו את השאור שבעיסה, את הפֶרְמֶנְט לגלות־בבל ואפילו לגלות־אדום...

קשה לשער עתה את מהלך דברי־ימינו אלמלא היתה גלות־מצרים כלל; אבל ברור הדבר בעיני, שאלמלא גלות־מצרים לא היתה אחריה לא גלות־בבל ולא גלות־אדום.

הגורמים לגליות ההן נשארו במחננו עוד ממצרים.

איני יודע, איך היה, אלמלא היינו בכל אותן הגליות: הלא קשה לנו לתאר יהודים בלא גלות כלל; אבל הלא תודו, שאיך שהיה – היה טוב מעתה.

ופעולת מצרים מתמדת ונמשכת עד היום. כי באשר נפנה בחיי הצבור והיחיד, ביחוד בחיי הצבור, נכיר ונרגיש את "מדוי מצרים הרעים".

בראותנו עברים נצים – מוצאם ממצרים.

מלשינים ודילטורים – מדוי מצרים הרעים.

יהודים משתחוים לעגל הזהב – מוצאם ממצרים.

יהודים טוענים לאמר: "מה זאת עשיתם לנו להוציאנו ממצרים?" – מאיזה מין שתהיה טענה זו – בודאי ובודאי שהם יהודי מצרים!...

יהודים אומרים: "חדל ממנו לגמרי ונעבדה את מצרים", כי מפני איזו טעמים שהם, "טוב לנו עבוד את מצרים"... עליהם אין לדבר כלל.

כמו שתראו, פעולת מצרים מתמדת והולכת ופרעה עדיין מושל בנו...

ומי יודע עד מתי עוד? –

הנה כי כן, חביבי, כמה שהפליגה התורה בענין יציאת־מצרים, עדיין לא הגידה אף החצי ועוד עתה לא נערך עוד ערכה של גלות זו בכל הקיפה לדורות.

וכל המרבה לספר ביציאת־מצרים וללמוד ממנה, מה אנו צריכים להיות והעיקר – מה ש א י ן אנו צריכים להיות, הרי זה משובח.

הוי כפוייטובה, הוי כפוייטובה! לא להנם הם שנואים על כל אומה ולשון! –

ואם תאמינו לי, חביבי, ואם לא תאמינו, צריך אני להודות בפניכם, כי צר לי עליו. באמונה, צר לי עליו, על פרעה מלך מצרים.

כמדומה לי, שבאמת עלוב הוא מעט מצדנו ולא נתננו בו כבוד כדבעי. בדין צריך היה לתפוס את המקום היותר חשוב בדברי־ימינו. וכמה שהפליגה התורה בענין של יציאת מצרים עדיין לא הגידה אף החצי ועד עתה לא נערך עוד ערך גלות זו בכל עמקה הנורא, התהומי.

גלות־בבל גם־כן היתה גלות, אבל תוצאותיה לא היו כל־כך עמוקות ומדאיבות, לא הכו כל־כך שורש בנשמתנו, כגלות מצרים, הגלות הראשונה.

הגלות הראשונה, כ„גיפא דינקיתא׳, כהאהבה הראשונה, השאירה רושם עמוק בנפש לאורך־ימים, לאורך־ימים.

כי נער ישראל וצעיר לימים, זה עתה יצא לאויר העולם והתחיל להיות, צעיר ורענן בכל כחותיו. כנפיו אך החלו לצמח-וכבר קצצו אותן, וכבר הטילו עליו עול של גלות, שעבוד של עם קשה ומלך קשה, שרק מחשבה אחת היתה בלבו: „הבה נתחכמה״ ודאגה אחת: „פן ירבה״...

גלות מפרכת אפילו עם זקן בארבעים, עם, שכבר נתפתח ונתבסס לכל יסודותיו, ומכל־שכן עם צעיר, שעדיין לא הספיק להתפתח ולהתבסס. וגלות זו כל־כך פעלה עליו, כל־כך הכתה שורש בנשמתו! –

אני משוה את בני יעקב, שבאו מצרימה, לבני ישראל, שיצאו ממצרים. אל אלהי אבי, כמה רב וכמה גדול ההבדל ביניהם! –

במתי מעט ירדו אבותינו מצרימה, סך הכל בשבעים נפש, וששים רבוא יצאו ממנה. אבל כמה חיים, וכמה מרץ וכמה תקיפות לפנים, לפני מצרים, וכמה רפיון, כמה מורך־לב, כמה פחדנות בצאתם ממצרים!

בני־יעקב המעטים לא פקפקו אפילו רגע לעמוד על נפשם בשעה שטמא בן־חמור את אחותם, וכשרטו אביהם הזקן על הסכנה המרחפת על ראשם מפני יושב הארץ הכנעני והפרזי, שיאספו עליו ויכו אותו, השיבו בתקיפות של השתוממות: „הכזונה יעשה את אחותנו?“ – וכשנסעו משם, „ויהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחריהם. הכל, כנראה, ידעו אז את בני יעקב, שיעמדו על נפשם, אם יעיזו להלל את כבודם, ואין להרגיז את הארי ברבצו.

ובששים רבוא יצאו אבותינו ממצרים, ואף־על־פי־כן „לא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים, כי קרוב הוא, כי אמר אלהים: פן ינחם העם בראותם מלחמה ושבו מצרימה...״ ובאמת כך היה. כשראו את מצרים רודפים אחריהם נפל פחדם של המצרים עליהם ויאמרו אל משה: „המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר? מה זאת עשית לנו להוציאנו

בלשון „אחוה“, – לקח מיעקב אותם הנקודים, הנקודים והברודים, שרכש לו זה אצל לבן. לקח, אם לא בחרבו ובקשתו – בתור מתנה, שמוכרח היה יעקב לתת לו... ובודאי עוד חשב בלבו, כי חסד עשה עם יעקב...

כללו של דבר: לבן עומד לפנינו בכל ערמומיתו ודמאותו הבינונית, הפעוטה, רמאות של שוה פרוטה; ובמה זכה לכל הכבוד הזה לעמוד בשורה אחת עם פרעה? וכי יש מקום אף להשתוות כל שהיא בינידם? –

אין זו אלא עוד גוזמא והפרזה אחת, מאלו, שהן מרובות בדברי־הימים בכלל ובדברי־ימינו בפרט.

וכמה שאיני אוהב את פרעה אני מתבייש להעמידו בשורה אחת עם לבן הארמי, וכמדומה לי תמיד, שבכל שנה ושנה, בערבי פסחים, בשעת אמירת ההגדה, גופו החנוט מזדעזע תחת הפיראמידות ומתאנח לשמוע את שמו בנשימה אחת עם „לבן“.

מה שאומרים עליו עוד, שהיה קצת טפש ורשע, שלא עמד בדבורו מעודו, הבטיח ולא קים את הבטחותיו, לא שלט ברוחו לטוב, אבל שלט – לרע, שעשק ורצץ דלים וגם את עמו הוליך שולל והביאו לידי המדרגה היותר נמוכה ולידי מפלות בים וביבשה, כמסופר בדברי־הימים ובהגדה, – כל אלה אינן מדגיזות אותו כלל, כי זהו מדרך המלכים במצרים, שמשלו, כידוע, ממשלה בלתי מוגבלת, וכבר היו רבים כמהו לפניו, ואף־על־פי־כן נתפרסמו בדברי־ימי־מצרים בתור מלכים גדולים, מנצחים, מתקנים, אוהבי אמת, רודפי שלום וכדומה.... ולפיכך קשה לו לשמוע את ההשתוות שבינו ובין לבן. וחושב הוא בלבו: הוי, כמה כפויי־טובה הם היהודים ולא לשוא שונאים אותם! ארבע מאות שנה התגוררו במצרים והיו גם שנים טובות להם, שבהן הורשה להם להחזיק בתי־משקה בגושן, לחכור קרקעות על שם מצרי, לתת שוחד לפקידים, להביא להם מתן ומנחה, לזמר „מה יפית“, לבנות את פיתום ואת רעמסס ערי־מסכנות לפרעה, ולא התערב זר בעניניהם הפרטיים: הותר להם למנות גבאים ורבנים־מטעם וגובי־מסים ואפילו חוטפים... והורשה להם לבנות בתי־כנסיות ובתי־מדרשות ולהתפלל בבתי־כנסיות ההם מה שיעלה על לבם וכמה שהם רוצים, ואפילו כל היום, ולשבות את שבתם, אפילו שתי שבתות בשבוע: את שבתם שלהם, שבת היהודים, ואת שבתות המצרים, ולחוג אפילו כל השנה, וכדומה מן ההנחות המיוחדות וזכיות־היהודים... ופרעות בודאי היו, בלא זה, כמובן, אי־אפשר בממשלה מתוקנת, אבל היו „בחסד“, פעם בשנים אחדות, לכל היותר פעם בשנתים. והורשה להם אחר־כך ליסד ועדים ולקבץ נדבות, והיהודים, מסתמא, הרויחו בעסק הזה, כדרכם תמיד. ובכלל, הקיום היה נוח להם מאד, מה שנתן להם אפשרות אחרי ארבע מאות שנה של גלות להוציא את עצמותיהם בשלום ולצאת ברכוש גדול, שהרי נצלו את מצרים... ותחת הכרת־טובה בעד החסדים הרבים שעשה עמהם, בעד כל הטוב שהראה להם, בעד „הלחם והמלח“, שאכלו אצלו – עוד מנבלים הם את שמו ואל לבן ישווהו...

אבל, אם אפשר עוד אולי לפקפק בדבר, אם היה טוב או רע לעולם שנולדו פקחים, אין שום ספק בדבר, שבודאי היה יפה מאד לעולם אילו נולדו כל הנשים יפות, והיה נוח להן ונוח לבריות, והיה שלום בפמליא של מטה, שלום־בית בשדרות התחתונות של העם, במעונות דלים ובתי בעלי־בתים, ושלום בפמליא של מעלה, בארמנות, בהיכלות, בספירות העליונות, שעל־פי־רוב כל מחלקותיהן ומריבותיהן ומלחמותיהן אינן לשם שמים, לגמרי לא... אפס, אם גזרה היא שנגזרה מלפני מי שאמר והיה העולם, שתהיינה גם מכוערות בעולם, מן הדין היה ומן היושר, שמי שיש לו שתי בנות או־יותר– תהא הבכירה יפה מן הצעירה, כדי שלא להטיל קנאה בבית ושנאה בין אחות, שהיא קשה יותר מקנאה בין אחים. ואולם, כאילו להכעיס, על־פי־רוב דוקא הצעירה יפה היא מן הבכירה–וטראגידיה בבית. מי מאתנו לא ראה טראגידיות כאלה בבתי מכיריו? –הצעירה, כמנהג, כבר יש לה החתן מן המוכן, אוהב הוא אותה עד ל„סכנת נפשות", ונדוניא לא ידרוש ולא יבקש, הכל מוכן לחופה, אלא שביעורה של הבכירה מעכב את גאולתה; כי, מפני דרכי שלום ומפני מה יאמרו הבריות „אין לתת את הצעירה לפני הבכירה". והצעירה, שכמהה נפשה לאהובה, דוחקת את השעה ולא איכפת לה כלל, אם אחותה תנשא אפילו לשד, ובלבד שתפנה את דרכה לפניה, ומתאוננת היא ומתלוננת על אחותה הממררת את חייה ומשַׁבַּתָּה מאָשרה, וקטטות ומריבות ומדנים בין אחות, ומהומה ומבוכה בבית. האם בוכה, הבכירה מיללת, הצעירה מתמוגגת בדמעות. והאב האומלל מפרכס ביניהן. הס לו על זו וחס לו על זו, אוי לו מבכירתו ואוי לו גם מצעירתו... וכלום אפשר להתרעם עליו על שהוא מבקש תחבולות בכדי לצאת מן המצר? – ומה לא יעשה אב אומלל כזה? מבטיח הוא נדוניא שלא לפי כחותיו, מבטיח הוא מזונות על שולחנו, מבטיח הוא עסקים להתנו, מאכילהו, משקהו, מבטיח לו הרי־זהב, רק כדי להפטר מצרה ולפנות הדרך לאשרה של הצעירה. ואם החתן של הצעירה הוא „איש תם", שאינו מבחין הרבה, ואפשר להונותו, ולתת לו את הבכירה במקום הצעירה – מה טוב. כל אלה הם מעשים בכל יום. אין חופה בלא תגרה ובלא אונאה, אונאת־ממון ואונאת־הגוף... ומי משגיח בדבר.

באמונה, חביבי, שכל יהודי כשר במקומו של לבן היה עושה כמותו; ומה כל הרעש? –

וגם הענין של העתודים, הנקודים והברודים אינו נורא כל־כך. אמת הדבר, שלבן החליף את משכורתו של יעקב עשרת מונים, אבל סופו של „עסק" זה מוכיח על תחלתו: סוף־סוף אצל לבן נתעשר יעקב „ויהי לו שור וחמור" וגו'. ומה שהרויח אצל לבן נתן, כדרכו תמיד, לעשו... נראה היה הדבר, שעם „השֵמי" הזה עוד אפשר היה לחיות. היא אהב להונות מעט, כדרך „הבריות הקטנות" מסוג הזה, שאי־אפשר להם להתקיים בלא קצת אונאה, אבל בטבעו לא היה רע.

מה שאין כן עשו, שאף־על־פי שדבש וחלב היו תחת לשונו, והוא דברי חלקות,

של קפיטאל שלא עמלו בו בעליו, לא נמצאו מערערים על היתרון, שבא גם־כן לאדם בלא דעתו ושלא עמל בו – יתרון של כשרון, של אומץ־הלב וכדומה. והלא גם זה רכוש, ורכוש המביא רֶוַח גדול, וגם הוא לא פחות מן הרכוש הפשוט מבדיל בין אדם לאדם...

העָולה היותר נוראה מונחת, איפוא, בטבע גופו, שהבדיל בין אדם לאדם. ומתקני עולמנו צריכים להשתדל, שתבוא מהפכה בעולם הבריאה והיצירה, ולתקן, שכל בני־אדם יולדו על־פי גזרה אחת, כל האנשים בעלי־כשרון שוה, אם כולם פקחים או כולם טפשים, וכל הנשים תהיינה בעלות תואר אחד ובעלות צורה אחת, אם יפיפיות או מבוערות. ואז, רק אז, אפשר יהיה שווי מוחלט בעולם.

איני יודע, איך היה העולם מתקיים אילו היו כל בני־אדם פקחים ולא היו שוטים בעולם כלל. אפשר שהיה אז טוב לבני־אדם מעתה ואפשר רע מעתה. כי התחכמות יתרה לא בכל זמן נוחה לנו, ועולם שכולו פקחים אינו עולה יפה, –את זאת נראה בעליל מעילמנו העברי: הכל מודים, שחסרוננו הלאומי היותר גדול והיותר מזיק לנו הוא – מה שאנו פקחים ביותר, כידוע, כולנו חכמים, כולנו נבונים, כולנו פקחים, פקחים־שבפקחים, עם של פקחים! – ועם שכולו פקחים, שהאחד הודר לתוך קרב ולב של חברו ובוחן ובודק את כל מחשבותיו, הגיונותיו וכליותיו עד ה„תהום", עם כזה אינו עולה יפה וקשה לו להתקיים.

ולמה אכחד? – יש שאני חוטא בהרהורי ומבקש בשביל עמנו מעט, לא טפשות, כמובן, אלא, אלא, אם לדבר בלשון נקיה, מעט תמימות, פשטות, ענוה... רבונו־של־עולם, די והותר לנו פקחות וחריפות, וכבר אכלו את כל חלקה טובה בנו, כבר עשו אותנו סרבנים, טרחנים ואנשי ריב ומדון לנו בעצמנו ולכל העולם. תן לנו מעט תמימות, מעט פשטות, ואולי נשיג על ידן יותר משֶׁהִשַּׂגְנוּ על ידי פקחותנו וחריפותנו. הלא רואים אנו עמים אחרים, שאין בהם אפילו משהו מן הפקחות והחריפות של עמנו, והם השיגו בחייהם הפרטיים, החברותיים, הצבוריים והלאומיים אלפי פעמים יותר ממה שהשגנו אנו בפקחותנו וחריפותנו. והם נוחים יותר לבריות ממנו, והנאה לעולם מהם, ומהם – לעולם. ומה עלתה לנו בפקחותנו?... מתוך דוגמא זו אנו למדים, שאפשר שלא היה כל־כך טוב לעולם אילו היו רק פקחים ובעלי־מחות חריפים בעולם, ואפשר שלא היה העולם מתקיים כלל אילו היו בני־אדם פקחים ביותר. והחסד עשה הקדוש־ברוך־הוא עם בני־אדם, שיצר גם אנשים פשוטים בעולמו, – אנשים פשוטים, שאינם מפלפלים ביותר, אין שואלין שאלות ואין מקשין קושיות, אינם חוקרים ואינם דורשים הרבה ולא אכפת להם מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור, מה שהוא ואיך שהוא, מה שיהיה ואיך שיהיה, אלא הם עמלים עם הצבור, חורשים וזורעים וקוצרים, וקונים ומוכרים וסוחרים, ופרים ורבים ועוסקים בישוב, ונוחים לבריות, ומקיימים את העולם בכלל ואת עולמם בפרט...

ישערו בנפשכם: שתי בנות היו לו; הבכירה בגרת, שכבר הגיעה לפרקה ועיניה רכות, וקשה למצא התן בשבילה, קשה כקריעת ים־סוף...

והצעירה עדיין רכה בשנים; לא הגיעה עוד השעה לדאוג לשדוכיה. והיא הקא יפה ועיניה יונים.

אילו היו סדרים נכונים בטבע, או, לכל הפחות, אילו ידע הטבע רחם – היה צריך לברוא את כל הבנות יפות. ובאמת, הלא זו היא מעין מדת־סדום: זה לא נהנה וזה חסר. מי מרויח בכך, שהבת נולדה מכוערת, ומי היה מפסיד אילו היתה יפה? – ומה אכפת לו ליוצר האדם אילו היו בריותיו כולן „כדבעי"? למה לו להאריך בחוטם במקום שראוי לקצר, לעַבֵּב בשפתים במקום שראוי לדַקֵּק... הוא הרי לא היה מפסיד בזה מאומה אילו עשה הכל כהלכה. אדרבה, לפעמים עוד היה מרויח יתור של איזה חוטם גס, של שפתים עבות, של אוזן ארוכה, וכדומה, ואת „היתור" היה יכול להוציא על שכלולן של בריות אלו, שלקו בחסר... וכמה מרובה התועלת, שהיתה מגיעה לבני־אדם מתוך כך, כמה שלום וכמה אהדות היו באים לעולם, כמה קטטות וכמה מריבות היו בטלות, וכמה מלחמות ושפכי־דם היה מונע דבר זה. כי מי אינו יודע את תפקידם של חטמים מחוטבים ועינים יפות בריבי עמים?... סוף דבר, כמה טובה וכמה הנאה לבריות – והמוסר הוצא מזה היה אולי עוד יותר גדול.

כי יאמרו מה שיאמרו מתקני העולם למפלגותיהם, – והרעה היותר גדולה, העולה היותר נוראה, זו המבדילה בין אדם לאדם, בעיקרה מונחת בטבע עצמו ולא ב„קפיטאל" לבדו. אמת, גם „הרכוש" הוא ענין גדול, ומי שנולד עשיר זכה ומי שנולד עני הפסיד; פלוני נולד בהיכלות וכל החיים לפניו כגנים בשושנים, ופלוני נולד מאחרי־הגדרים ודרכו היו – קוצים סבוכים.. ואף־על־פי־כן לא רק זכות־אבות של הקפיטאל, אלא אפילו זכות־עצמו של „עינים יפות והוטם מהודר" גם־כן פעולתה רבה על החיים העתידים של הולד. זו שנולדה בעלת עינים יפות וחוטם יוני תמיד יהיו חייה יותר נעימים משל זו שנולדה בעלת עינים טרוטות וחוטם ארוך... ומה לעשות, והאדם היה, הוה ויהיה לעולם רק אדם, „בשר־ודם" עם כל „חולשותיו", וכל זמן שעיני לאה רכות ועיני רחל – יונים, יאהב יעקב את רחל ולא יאהב את לאה. וכמה שיישרו את העקמומיות ויתקנו את המשטר הסוציאלי ולאה תהיה בעלת זכיות שוות כמו רחל, ואפילו כיעקב עצמו, לא יהא אפשר לחייב את יעקב ולהכריחו, שיאהב את לאה כאַת רחל. זכות־הרכוש תהיה ללאה כמו לרחל, אבל זכות־עצמה, זכות של עינים יפות, של יפי־תואר ויפי־מראה, הלא תשאר רק ברשותה של רחל וחייה יהיו יותר נוחים מחיי לאה. כך היה לפנים בימי האבות הראשונים וכך יהיה בודאי גם להבא, בימי בנינו אחרינו...

והוא הדין גם בגברים. אפשר להעבירם על נחלת אבותיהם, אבל זכות־עצמו של מה, של כוח, של כשרון, לעולם ישאר ברשות בעליו. ואם נמצאו מערערים על היתרון

XXXIII.

„צא ולמד מה בקש לבן הארמי לעשות: שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולבן בקש לעקר את הכל"...

יצאתי ולמדתי, ולא הבנתי בכל זאת למה זה ועל מה זה זכה לבן לכל אותו הכבוד, שיעמוד בשורה אחת עם פרעה, ועוד בשורה גבוהה ממנו.

עמלק ופרעה, נבוכדנצר ופרעה, המן ופרעה, טורקווימדה ופרעה וכיוצא מבני „החבורה היפה" ההיא שבכל דור ודור, – „גזרה שוה" כזו אני מבין. אלה באמת שָׁוִים זה בזה והם בגדר ההיקש; אבל לבן ופרעה – כלום יש איזה „צד־השוה" בשניהם?

מצד אחד – מלך קשה, רשע עריץ, שלא ידע רחם, אכזרי, שבחר לו אומנות תַּלְיָנִית–לדכא ולרוצץ אומה אחת, שבשנים הרעות נתגלגלה למרות הפצה לארצו, לענתה, להזיק לה, לשעבדה בגוף ובנפש. ולתכלית זו הוא מתחכם להמציא גזרות חדשות לבקרים, להטיל על בני אומה זו מסים משונים ולשלול מהם את זכיותיהם. גם לשלח אותם מארצו אינו רוצה, או עושה עצמו כאילו אינו רוצה. וכשהם בארצו הוא – שולל מהם את זכיותיהם, תבן לא יתן להם ולבנים אומרים להם: עשו ועשו... כך הוא פרעה, וכך דרכו.

וכנגדו מצד שני – איש פשוט, רמאי בינוני, כפרי ערום, שכל ערמתו ורמאותו לא עמדו לו אלא להונות את חתנו התם ולתת לו את לאה רכת־העינים במקום רחל יפת־התואר ויפת־המראה.

וכלום יש מקום להיקש ולהשואה בין שני אלה?

לבן... איני מצדד בזכותו ואיני מכניס אותו תחת כנפי. איני אוהב את הרמאים באשר הם, בין שהם בהיכלי־מלכים או בארמנות־מיניסטרים, באספות־מחוקקים או בבתי־המשפט, ובין שהם בבתי־המסחר ובשוק. הרמאות, חביבי, היא לעולם סמן של קשנות הלב והמח. הרמאים הגדולים והקטנים בזויים משום זה בעיני. אבל, הלא תודו, כי רב המרחק בין לבן ובין פרעה.

מה עשה לנו פרעה ומה עשה לנו לבן?

כמו שאמרתי, איני מצדד בזכותו, אבל כמדומה לי, שכל „יהודי כשר" במקומו היה עושה כמו שעשה הוא.

ואילו רק חלמו שם על התמרים בארץ־הקדם – ונשאתי להם, וסלחתי להם הרבה. סלחתי לכל שגיאותיהם ואמרתי: בשביל זו בלבד כדאי היתה האספה. יראו נא כל יושבי תבל וידעו גם בפטרבורג ובאשר רק צריכים לדעת, כי למרות הקור והכפור מסביב, מסביב, לא קפאו לבותינו ועדיין כמקדם הולמים אנו את הלומנו הגדול ומבקשים לו פתרונים... אבל דא עקא, שלא הסתפקו בהלומות על התמרים שבארץ־הקדם בלבד, ועסקו שם גם בפוליטיקה של ארץ־הצפון גופה, ושלבו אותה בהלומותיהם – וקלקלו את כל הענין.

הקבב השמוך על תמונה זו חלף עבר כאשר אך התהילו לדבר על פלאטפורמה להדומה.

ובאמת מה ענין פלאטפורמה זו לחלום התמרים?

צר לי על התמונה הנהדרה שנתקלקלה... צר לי על חלום יפה זה, שלא נפתר כהלכה.

צר לי, חביבי הקורא, צר לי מאד...

ונדמה לי תמיד, שכל אספה ואספה כזו נוטלת אחד משישים מהודו וקסמו של הקונגרס הבאזילאי.

ואת באזל צריכים אנחנו להוקיר ולהוקיר.

מטעם הזה אין אני אוהב את האספות הישנות... ומתוך נקודת־ראות זו הבטתי גם על הלסינגפורס.

או באזל עם כל כבודו והשפעתו, או לא כלום!

הראשים והמנהלים יכולים ורשאים, כמובן, להתאסף באחת מן הערים שיבחרו כדי לטכס שם עצה ביחד, איך ומה לעשות. אבל לאסוף אספה רבה מכל קצוי המדינה, לחקות את הקונגרס ולעשות כמתכונתו, – סלחו לי, כגון זה אין אני סובל.

ואף־על־פי־כן השלמתי עם הלסינגפורס מפני... בזמן לומר בימינו אלה, מפני שהיא בפינלאנד, בירכתי צפון.

בלי משים עלתה על זכרוני שירתו של היינה:

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh'.
Ihn schläfert; mit weisser Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.
Er träumt von einer Palme,
Die fern im Morgenland
Einsam und schweigend trauer
Auf brennender Felsenwand.

הדמיון עולה מאליו: האורן אשר בירכתי צפון עטוף שלג וכפור נרדם – וחולם על התומר בארץ־הקדם.

וכי אין זו תמונה נאמנה מן האספה בהלסינגפורס? –

הבני־יהודים מארץ הצפון התכנס בירכתי צפון להלום בהקיץ ולהביע את חלומותיו על התמרים שבארץ־הקדם...

ולו צייר הייתי, הייתי מצייר תמונה זו על בד ומקיים אותה לדורות. ירכתי צפון, קור נורא, כפור ושלג מסביב, מסביב, הכל, כל היקום, קפוא וסמור... וחברי־יהודים יושבים כמקוסמים והולמים הלומות על „הארץ, אשר בה לימונים יפרחו"...

הלא תודו, חביבי, כי יפה היא תמונה זו, רוממה ונשגבה. משורר אינני, כמו שתוכלו להכּכה מחרוזי שבראש שיחתי; אבל יש מחזות, שגם בישרדודם פישוט כמוני מתפעל ומתרגש למראיהן. ומחזה כזה הוא – האספה בהלסינגפורס.

האורן שבירכתי צפון עטוף שלג וכפור נרדם וחולם על... התומר הבודד, העצוב בארץ־הקדם...

דמיון יפה מזה לכנסת־ישראל וארצו איני יכול לצייר לעצמי.

כי גם את דעותיהם של מארקס ושל שטירנר הניחו תלמידיהם במטבעות־סרום לשרבבן בעל־כרחן, לשרבבן כפי המדה הדרושה„לשוק התחום"... או, כשתמצא לומר בפשטות, להחליף את מטבעותיהם הגדולות בפרוטות־נחושת, כדי לתת להן מהלכים „בשוק התחתון" של הרחוב.

והשוק הזה עמוס בסחורות של שוה־פרוטה, בדעות גדולות, שנפרטו ונחלפו בקטנות, וחלופין, וחלופי־חלופין, שברי־דעות ופרורים... וחנונים עניים, הרודפים אחרי פדיון של פרוטה, מספקים ממנו מזון רוחני של היי־שעה לכל התחום: בעד שתי פרוטות פרורים של מארקסיסמוס, בעד פרוטה – אנארכיסמוס; ו„יהודונים" באים והוטפים, לוקחים וקונים...

ויקנאו גם הציונים בשאר המפלגות ויאמרו גם הם לעשות כמתכונתן, להחליף את „אוצרם הגדול" בפרוטות־נחושת בכדי לתת להן מהלכים בשוק החיים, וישימו גם הם את „הנחושת" בכיסם של כל בחור ובתולה, נער ונערה, תלמיד ותלמידה, בכדי שיצלצלו במטבעותיהם. את הרעיון הגדול של שיבת־ציון כשהוא בפני עצמו החליפו בפרוטות של „פוליטיקה מקומית" וכך קבעו עיקרים מודרניים מתאימים לשוק...

אבל, חביבי מהלכי־נגפורס, לשוא תרדפו אחרי השוק, והשוק עכשיו, בזמן הירידי, עמוס בסחורות יותר מהלכות, בצעצועים לילדים קטנים וגדולים, בצעצועים מצלצלים, מתופפים, מרקדים על החבל, שורקים, מצפצפים, עושים העויות משונות, ו„העולם" שבע נחת מהם, והכל רצים אחריהם.

וכי תאמרו גם אתם להקות את מעשיהם ולעשות את רעיוננו הגדול בצעצועים להיריד? –

הוי, ידידי הטובים, בשביל זה לא היה כדאי כל הרעש הזה, לא היה כדאי. וכשאני אומר כך, אין כוונתי על האספה גופה, שלא היתה כדאי להתאסף, כמו שנמצאו מרננים אחריה... לא, האספה גופה, אף־על־פי שאיני רואה בה צורך מוחד ואפשר היה להתקיים גם בלעדיה, עוד יכול אני להשלים עמה. אבל תוצאותיה מוטלות בספק גדול.

האספה גופה – למה אכחד? – איני אוהב את האספות הקטנות, „ועדי־אנפין" של הקונגרסים. נדמה לי תמיד, שהאספות ההן צרות לבאזל וממעטות את דמותה, ואני הנני מחסידיה של באזל. כי מי שראה את באזל בשנים הראשונות, את הקונגרס בכל הודו ותפארתו ועוזו ורוממותו, לא ישכחנו לנצח, לנצח. ורוצה הייתי, שכמו בשנים הראשונות כן גם עתה הקונגרס ישאר קונגרס בכל הודו, הגורם הכללי בחיינו הציוניים, בלא כל התחרות מאיזה צד שיהיה. –

והאספות החלקיות של המדינות והארצות נסדרות עתה ממש כקונגרס כביכול, כי, ברוך־השם, למדנו מלאכה זו על בוריה, ומנין יהודים כי יתאסף – והנה הוא מסדר קונגרס לכל פרטיו ודקדוקיו.

הרגני נא הרוג, המיתני, שחטני, ואני, לפי עניות דעתי, אני יכול להשיג את „סמיכות־הפרשה" הזו.

כמדומה לך, מה ענין הציוניות לימין או לשמאל? והציוניות, לפי דעתי, היא הקו הישר, הדרך היותר קצרה המובילה את עמנו למטרתו, הדרך היותר קצרה מבלי נטות הצדה כלל וכלל, לפי שכל נטיה צדדית ימינה או שמאלה מעקמת את הקו וממילא היא מאריכת את „המרחק".

אבל בוא וראה, שאף כאן התחכמו ציוניים שונים, ומן הטובים והמשובחים, לנטות לצדדים, כאילו באמת מחייבת אותנו הציוניות לעמוד לצד מפלגה זו או אחרת.

זכרני: בתקופת ה„קולטור־קאמפף" שלנו היו ויכוחים נלהבים בדבר הציוניות המצומצמת והרחבה; הציוניים המצומצמים התנגדו, כידוע, לכל עבודה קולטורית, רוחנית, באמרם, שהיא יוצאת מגדר הציוניות האמתית ומזקת לה; והציוניים המרחיבים קלטו לתוך ציוניותם גם את הקולטורה. וכמה שמוזר ומגוחך עתה בעינינו כל הוויכוח הזה, סוף־סוף מבינים אנחנו, שעל המושגים ההם אפשר היה להתווכח. אפשר לצמצם את הציוניות ולהעמידה על „נקודה מתה" אחת או להרחיבה מעט. אבל על ציוניות רחבה כזו של עכשיו, ציוניות של בחירות, של דומה, לא הלמו, כמדומה לי, אפילו המרחיבים היותר גדולים.

המצע, חביבי, רחב מהשתרע, רחב יותר מדאי.

אסונה של הציוניות בכלל, לפי דעתי, הוא, מה שלא הקצו לה את מקומה הנכון בחיינו. מראשית הולדה הניחוה במטת־סדום: אלה מזה השתדלו להקטינה, לקצרה, ואלה – להרחיבה ביותר; אלה מזה משתדלים לקבצה, לצמקה, ואלה – לנפחה, לשרבבה... בין כה וכה – אוי לה ממקצריה ואוי לה גם ממרחיביה.

כי מטת־סדום – לעולם היא ממית־סדום.

ובממית סדום, כמדומה לי, הניחו גם „הציוניים מן העבר השני", כלומר הארציים, את „ציוניותם" שלהם. גם אותה הרחיבו מחזיקיה עד לאין קץ. מרעיון של קבוץ גליות במדינה מיוחדת עם כל הזכיות של מדינה, עם אבטונומיה רחבה ומקלט בטוח, נשתרבבה לאבטונומיה פשוטה ופעוטה, לאבטונומיה של „קהלה", וממנה – לסתם אֶמיגראציה בכל מרחבי תבל אפילו בלא צל של אבטונומיה לעתיד־לבוא, ובמקום קבוץ גליות – פזור, ובמקום מדינה עברית – קהלה עם גבאים ופרנסי־חודש.

גם אצלם, כמו שתראו, המצע רחב ביותר...

וכנראה כך הוא טבעו של רחוב־היהודים, שכל דעה שתפול לתוכו הוא משתדל לשרבבה ולהרחיבה עד אין סוף. גם המושגים של סוציאליסמוס ואנארכיסמוס נתרחבו ביותר ברחוב זה; ואילו קם עתה מארקס מקברו ובא לתוך התחום, לא היה מכיר את דעותיו שלו והיה כקליפת־השום בפני אחד מן התלמידים מרחוב־הדגים שבווילנה... ואילו חי כיום מאקס שטירנר – היה מתבטל בפני תלמידיו מרחוב־היהודים...

ואף־על־פי שהרבה דמים נתקלקלו, והרבה נוצות נקרעו מכנפי, אין אני מתחרט על העבר: ראשית, הלא אורח הייתי בעירי, וכל מה שטרחתי לא טרחתי אלא בשבילי. — לכל הפחות, כך דמיתי, — ושנית, מה שהוא העיקר, צעיר הייתי אז לימים ועל כתפי שלשים שנה פחות משל עכשיו.

בְּלוֹרִיתִי שְׁחוֹרָה, שְׂפָמִי אַךְ הֵחֵל לְצַמֵּחַ,
בֶּן־עֶשְׂרִים לַבִּינָה, בֶּן־עֶשְׂרִים לַכֹּחַ...

וב„עשרים" כידוע, הכל שרוי, הכל מחול. אבל עכשיו, ובמצבנו שלנו, ילדות שניה כזו יכולה לעורר רק תמהון.

הוי, ידידי הוֹרַצְיוֹ, יש בעולם דברים, שלא חלמו אותם גם החכמים היותר גדולים.

והחכמים היותר גדולים לא חלמו, לא יכלו להלום, כי אנכי, יהודי „כבד־ברוך־השם, בעל־הבית כרבעי, מעושר ב„רצי כסף" וציוני מכף רגלו ועד קדקדו, אהיה טרוד כל־כך, וכל־כך אשקיע את עצמי בתעמולה ואניח את כל כחותי בבחירות ההן.

וכמה שראיתי טראגי־קומדיות בימי חיי, לא ראיתי כזו שבאולם העירוני, בית־הבחירה, באודיסה ביום הששי להודש פברואר, איך אני וחברי, שלשה סופרים עבריים לאומיים ועסקן ציוני אחד מן המצוינים, אצים, רצים, נחפזים ומבוהלים וטרודים באגיטאציה של בחירות, כאילו בהן תָּלוּי כל תקות ישראל וגאולתם.

כסבורים היתם, על־פי רתיחתנו, שצריכים היינו לברור בין יהושע בן נון וכלב בן יפונה.

ובאמת היתה השאלה רק במי לבחור: אם בקרדי מומר או בגוי גמור מסטרא דשמאלא.

שניהם, כמו שתראו, מחותנים גדולים עמנו.

ובלבי השבתי, ואת חברי שאלתי: יהודים, למה אנו כל־כך מתלהבים? למה אנו כל־כך מרתיחים ומקלקלים את דמינו?

ולפי דעתי שלי, יכול היה הפעם היהודי להתקיים גם בלעדינו וכל הענין אינו כדאי בקלקול דמנו: נניח את הבחירות לאלה המאמינים בגלות עולמית, נצחית וחושבים את „הקץ" רק לחשבון הדומה... אבל אנחנו, המחכים ל„משיח" אחר, וכי כדאי היא „הדומה" המוטלת בספק, בכל טרחה זו? —

ואולם חברי הציונים החליטו, שעל פי גזרת הלסינגפורס אנחנו, „בתור ציונים" מחויבים אנו להשתתף בבחירות ולעמוד דוקא לצד שמאל. ובכן את עבודת הציונות אנחנו עושים כשאנו משתתפים במלחמת הבחירות. — התנגדתי בקרתי ובגבתי, ובלבי השבתי: אם גזרה היא, כמובן, מוכרחים אנחנו לקבלה. אבל אם לדין ואם להגיון, יש עליה תשובה: ומה ענין הציונות להבחירות בארצות הגלות? ומה ראו על ככה בהלסינגפורס להטיל חובה עלינו להשתתף בבחירות ולעמוד דוקא לצד שמאל? —

ולהפילה למשואות. אותה ואת סדריה המקולקלים, ולהקים על חרבות מפלתה את „זוקף כפופים" עם השכלתה וסדריה הטובים.

והסדרים ב„חברה קדישא" היו באמת מגונים. הגבאים, אנשים בלא כל השכלה והנוך־הבריות, נהגו את גבאותם בתקיפות ועריצות, וכל מי שהעיז להמרות את פיהם, להטיל ספק בהנהגתם ויושרם, נדון לקבורת־חמור. ובעניני הקהלה אין סדר ואין משטר ואין השבון, גנבו וחמסו ושמו בכליהם, ועשו בכסף הקהל כאדם העושה בתוך שלו. ו„שמשיהם" עושי־דבריהם כמוהם, בורים, גסים, מזוהמים, שכורים, עזי־פנים ורודפי־שלמונים, סוף דבר: עריצות ושרירות הלב, גנבה וגזלה ועזובה רבה.

והכל ידעו זאת, הכל הבינו, שלא כך צריך להיות, הכל הרגישו, שכך אי־אפשר שיהיה להבא ובסתר לבבם מיחו נגד המשטר המשונה הזה. אבל הגבאים עשו מה שעשו ולא שמו לב כלל ל„המחאות שבלב".

ובהגיע תור־הבחירות ערכנו את המלחמה. עוררנו את הלבבות, הטפנו, דרשנו, השתדלנו להוכיח את סכלות של ראשי־החברה, רשעותם והנהגתם המשונה בדיני־ממונות, להראות, שכל כונתם רק לצבור הון, לאסוף חיל־זרים ולהכין סעודות שמנות בשביל בעלי־חבריתם... ואנחנו הבטחנו לתקן כל אלה, להנהיג סדרים וחשבון בספרי החברה, לתקן תקנות, לבנות מה שצריך בנין, להרוס מה שנרקב וכבר הגיעה השעה להרסו, להסיר ממשמרתם את השמשים הגסים, השכורים, רודפי־השלמונים, לבטל את הסעודות השמנות על חשבון הקהל ועוד ועוד הבטחות כאלה... וכמדומה לנו אז, שהכל הקשיבו לדברינו רב־קשב וקרובים היינו לנצחון. ולסוף... הסוף היה מעציב, הבחירות הכפולות קלקלו את כל מעשינו.

כי בה בעת אשר ב„סומך נופלים", „רופא חולים" ו„זוקף כפופים" היו הבחירות ישרות, הנה ה„קונסטיטוציה" של „חברה קדישא" ידעה רק „בחירות כפולות".

ואת טעם הבחירות ההן אני זוכר עוד עתה...

וברור הדבר בעיני, שבחירות כפולות בלבד הן מבצר חזק של סדרים ישנים; וכמדומה לי, שכל עוד תתקיימנה הבחירות הכפולות, תהיה „חברה קדישא"–„חברה קדישא" עם כל הגבאות הישנה, סעודותיה וסדריה. –

וכמו שכותבים לי מעירי הקטנה, עוד גם עתה הסדרים הישנים על מכונם: „חברה קדישא" שולטת בעיר. החיים והמתים בידיה, הגבאים עושים בכסף הקהל מה שלבם חפץ, החשבונות הם רק למראה־עין, כל השגחה, כל פקוח אין, הסעודות שמנות כמקדם, ואולי עוד יותר, השמשים גסים ורודפי־שלמונים. הכל כאשר לכל כבימי ילדותי, כימי עולם וכשנים קדמוניות...

וה„קונסטיטוציה" – „קונסטיטוציה" רחמנא לצלן, ואחת לשליש שנים בחירות, בחירות...

XXXII.

בורר הייתי, חביבי הקורא, בורר!

והדברים המעטים האלה יגידו לך הרבה, הרבה...

אינני יודע איך הדבר לדעתך, אבל לדעתי טראגידיה שלמה כלולה במלים המעטות האלה.

ולמה אתפאר?–לא טראגידיה, אלא „טראגי־קומדיה".

בורר הייתי, וכבר חודש ימים לפני הבחירות טרוד הייתי בתעמולה, באספות, בדרשות, בווכוחים, עזבתי את ביתי, נטשתי את חנותי, זנחתי את עסקי, שכחתי תבל ומלואה, לא נחתי ולא שקטתי.

ואני שואל אותך, חביבי: אולי תדע, אולי תגיד לי, בשביל מי ובשביל מה טרחתי את כל הטרחה ההיא? –

ותקופה קַדַחית כזו, קדחת של בחירות, כבר עברה עלי פעם בימי חיי.

את ימי־עלומי הטובים אזכור עתה. ואני אז בחור משכיל בעירי הקטנה, שקוע ראשי ורובי בספרי־השכלה, בולע וקולט את כל הכתוב בהם, חולם חלומות על „החכמה בת השמים", על אמונה צרופה והשכלה טהורה, כמנהג הבחורים המשכילים בימים הטובים ההם; ולבי מלא אהבה וחבה לכל מרומם ונשגב, לכל תנועה של חופש ואור, ומלא שנאה עזה כמות למורדי־האור הקנאים, העוינים את ההשכלה, נכון להלחם עמהם „עד זבולא בתריתא", ולא רק עמהם, אלא גם עם עוג מלך הבשן, עם גוג ומגוג, עם השטן בעצמו, עם כל „כחות השחורים יחדיו, להשמידם, לכלותם, לבערם מן העולם.

ומרכז „המאה השחורה" בעירי, הקן של מורדי אור ושונאי השכלה, היתה ה„חברה קדישא" עם גבאיה, מבצר של קנאים מתקדשים, מתחסדים, שונאי־השכלה ורודפי משכילים. וכנגדה „זוקף כפופים" היתה מנוס ומפלט להמשכילים המעטים מבקשי־הדעת. ואולם פעולתה של זו היתה רפויה ובמעט לא היתה נכרת בעירה כל עיקר, והשפעתה על עניני הקהלה היתה מועטת מאד, בעוד שהשפעתה של ה„חברה קדישא" היתה כבירה. כל עניני הקהלה נתתכו רק על פיה, כי גבאי החברה היו גם „גבאי העיר", ומפתחות הקהלה, ההוצאות וההכנסות, היו בידיהם. ובראותנו, שאין תקוה לקהלתנו להשכיל להיטב כל עוד „החברה" עם גבאיה וסדריה הישנים יהיו על מכונם, אזרנו כגבר חלצינו, אנחנו חבר בחורים והאברכים „בני־האבות", להלחם ב„חברה" מלחמת־מצוה „עד החרם", לעלות עליה בסע־

להם בלבם איזו נטיה לארץ־ישראל, עומדים על דעתם ודורשים דוקא פרוליטאריזציה.
ואם תתן להם ארץ־ישראל בלא פרוליטאריזציה לא יאבו ולא ישמעו.

– אבל, בעיקרו של דבר, מה זאת פרוליטאריזציה?

הוי, חביבי, אם יש אלהים בלבבם, ההזק של רחמנות לא כבה בכם; ואינכם שונאים בנפש לי. בבקשה מכם, אל תשובו להזכירני את השיחות האלו; כי כבר דברתי דברים כאלה די והותר, עד לגועל־נפש, בביתי ובין חברתי. ובצאתי למרחב לשוחח עמכם מעט, נדבר על כל מה שאתם מבקשים – רק לא על איקונומיה, רכוש ופרוליטאריזציה.

קצה נפשי מפניהן, חביבי הקורא, נקמה נפשי.

אבל זו היתה השפעה מן החוץ ואין לנו להתפאר בתורה זו, כי לא מבית־אבינו הבאנוה עמנו.

ועוד ראיה גדולה לדבר: אילו היה לעמנו כשרון פינאנסי מטבעו, אילו היינו מבינים לעשות עושר – כבר היה צבור בידינו רכוש לאומי, ורכוש כדבעי. לא כזה של עכשיו, של הבאנק ושל הפונד הלאומי, שסמוך שניהם אינו מצטרף אלא לכדי שלשה מיליונים ומחצה.

שלשה מיליונים ומחצה – כלום זהו „קפיטאל״?

סכום מועט זה מטיל ספק בכשרון הפינאנסי שלנו. ואילו הייתי באנקיר בישראל – הייתי מתבייש להביט ישר בפני באנקיר של אומות־העולם. דומה היה לי, שמביט הוא עלי בצחוק של קלסה, כאומר: אומלל, אין לך שום הבנה בענינים כאלה... ומפני הבושה בלבד הייתי משתדל להגדיל את סכום הבאנק ולהאדירו, להעמידו בשורה אחת עם שאר הבאנקים הלאומיים...

אבל גם הבאנקירים שלנו, כה„אברכים האיקונומיסטים״ שלנו, אינם מבינים כלל את ערך הרכוש.

רק שני יהודים יודע אני, שהבינו את ערך הקפיטאל: מארקס והרצל.

מארקס הבין את ערך הקפיטאל בשביל כל האנושיות כולה והרצל – בשביל עמנו. ואין אני חושש כלל למסקנתו של מארקס, מה יהא אחרי התרכזות כל הקפיטאל בידים מועטות. הכל יודעים והכל מבינים, כי בשעה שמכל האכרים יֵעָשֶׂה אכר אחד, ומכל העצים – עץ אחד, ומכל הקרדומים – קרדום אחד ומכל הנהרות – נהר אחד, ואותו האכר הגדול יקח בידיו הגדולות את הקרדום הגדול להפיל את העץ הגדול בנהר הגדול – בודאי יכה גלים גדולים ונוראים... ולקראת הגלים הגדולים האלה צריכים אנו להכין את עצמנו...

ואולם מה שיהיה ואיך שיהיה לבסוף, בכל אופן כסבור אני, שאילו חי מארקס אתנו כיום וראה בעיניו כל מה שעבר עלינו – בודאי היה מתעורר גם בו ה„יהודי״, מוכרח היה להתעורר בו, והיה בא גם הוא כהרצל למסקנא שניה, כלומר, שעד שיבא ה„גוי״ הגדול עם קרדומו הגדול להכרית את העץ הגדול ולהפילו – סוף דבר, קודם שתבוא הקאטאסטרופה העולמית, הגדולה, הנוראה, צריך שיגיע עם־ישראל לארץ־ישראל, כדי שהקאטאסטרופה העתידה תמצאהו כבר בארצו, בתוך עמו, ולא מפוזר ומפורד בין עמים רבים...

ולהגיע לארץ־ישראל אפשר רק על ידי עבודה וקפיטאל, – מה ש„המארקסיסטים הביתיים״ שלי, תלמידי־חכמי מכל המפלגות, הס״ם, הס״ד, הסי״ר למיניהם, אינם רוצים אפילו לשמוע...

אחדים מהם אינם רוצים כלל וכלל בזה. אפילו באיזה אופן שיהיה; גאלה שיש

היו רק להתום את התנאים, יצאו הם ועשו מה שעשו, הפסיקו את המשא־והמתן בבת־אחת והחמיצו את המקרה שבא לידם – לעשות עסק טוב.

והמקרה, מכיון שהחמיצוהו, שוב לא נזדמן עוד. ומאז ועד עתה מדינת „חמור" סגורה ומסוגרת בפני־יעקב...

וכלום אפשר לדבר על הכשרון הפינאנסי של בני־ישראל? – לא ולא. כשרוי פינאנסי, בכל אופן, לא היה עושה „צעד" כזה...

ואפילו משה רבנו בעצמו, משה רבנו, הגאון שבגאונים, הגדול שבגדולים, שבאמת לא קם כמוהו לפניו ואחריו לא יקום, וכי טוב היה' הוא מאבותיו? וכי הוא בעצמו, בתורת־הקרקעות שלו ובהלכות־העבודה, בשמיטותיו, ביובליו, ב„לא תלין", ב„לא תעשוק שכר שכיר", וכדומה לא חתר התירה עמוקה תחת „הקפיטאל" ולא הרס את יסודותיו?

כי מאז ומעולם האדמה, הנחלאות ו„עשק שכר־השכיר" היו יסוד ושורש של הרכוש. מהם פנה ומהם יתד להתפתחות הקפיטאל. ובא הוא ותקן, שהארץ לא תמכר לצמיתות, בשנת היובל ישוב איש איש אל אחוזתו – נחלאות גדולות לא תהיינה יכולות להתרכז בידים אחדות, ופעולת שכיר לא תעשוק, אבן ואבן, איפה ואיפה לא יהיו לך, בנשך ובמרבית לא תתן את כספך – כלומר, גם הרכוש לא יוכל להתרכז בידים אחדות. ועל־פי תורה זו מוכרח היה עמנו, כל עוד שישב בארצו, להשאר כל ימיו עם עני ודל החי על חלקת אדמתו, בלא שום התפתחות של תעשיה וחרושת־המעשה; להתעשר, לעשות חיל, לצבור הון כביר, לעשות רכוש גדול – אי־אפשר היה בשום אופן.

דוגמאות כאלו הייתי יכול להביא לכם עשרה קבין. ואילו למדתי כיום בחוץ־לארץ ונצרכתי לכתוב דיסֶרטאציה, כמנהג הבחורים המִתְדַקְטְרים שמה, – הייתי כותב על תֵימה זו דיסרטאציה עשירה, עדית שבעדית, והיו הגויים, הפרופיסוריים הבורים, תמהים ומתפלאים על גודל ידיעותי בכל פנות התורה והיו סומכים את ידיהם עלי וכותבים ב„סמיכותם" מאה פעמים Cum lauda.

לא, רבותי, כבודם של קדמונינו במקומם מונח, הכל אפשר ללמוד מהם: דעת־אלהים, אהבת־האדם, מדות, מוסר, הגיונות נעלים, אך לא תורת פינאנסים.

כשרונות כאלה מתהילים אנו לפגוש בדברי־ימינו רק בגלות, אחרי שעברו מאות שנים מאז גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו והיינו בגולה תחת השות „חוקי הצדק" של הרומיים ויורשיהם ותלמידיהם ותחת השפעתם הכבירה של עמי אירופה ואסיה. הם, הרומיים, היו הראשונים, שהמציאו את הפתגם: "pecuniae non olent" – ה„כסף אינו נותן ריח", ריח זעה ודם אינו נודף ממנו. אחת היא איך השגת אותו, העיקר – שתשיגהו. הם היו הראשונים, שהתחכמו לעשות עושר, שהכניסו בכספים שיטה וסדר, ומהם למדו שאר הגויים וגם אנחנו בתוכם. וכתלמידים ותיקים פעמים שגם העברנו אותם בכשרונותינו.

כי, באמת, מה עשה מלך־סדום ברכוש זה ולאיזה צורך השתמש בו? – בודאי ובודאי שלא להגדיל תורה ולהאדירה ליסד ישיבות ובתי־מדרשות ולהחזיק בידי תלמידי חכמים. גם לא להרבות חסד וצדקה. יודעים אנו, שב„סדום" לא אהבו ביותר את התורה ואת לומדיה... ומחסד וצדקה רחקו בודאי, כמסופר עליהם. ולא בשביל כך היה מלך סדום זקוק לכסף, אלא בשביל להוסיף משכורות לדייניו המפורסמים: שקראי, שקוראי, זייפי ומצלי־דינא, ובשביל להעמיד מטות של סדום בכל בתי־הדינין כדי לצמצם בהם את האזרחים איש איש כפי מדתו: אם ארוך הוא ואינו יכול לצמצם את עצמו במטת הרָשות – לקצרו כדי ראש אחד, ואם גוץ הוא – למתחו עד שיתפרקו אבריו... וכדומה „מוסדים נחוצים", שיש בהם תועלת לרשות וממשלת...

הלא תודו, חביבי, כי מוטב היה אלמלי לקח אברהם מה שהגיע לו בדין ובמשפט והיה נותן זאת הכסף ל„פונד הלאומי" או להוצאת אֶנציקלופדיה עב־ית, או בכלל למוסד לאומי נצרך, והיה טוב גם לו וגם לאזרחי־סדום גופם.

ומה, אני שואל אתכם, עלתה לו בתמימותו?

ולא טוב ממנו היה גם יעקב: למרות כל התחכמותו כשנתחכם עם לבן על העקודים, הנקודים והברודים, והתאבקותו עם שרו של עשו על פנים קטנים, למרות כל אלה לא הבין כלום בדיני־ממונות והויות־העולם.

הגיעו בעצמכם: שכם בן חמור החוי נשיא הארץ הציע לפניו ברית־מסחר רצויה מכל הצדדים. ואנחנו כולנו הלא יודעים אנו את הענין של „ברית־מסחר", עד היכן כחה מגיע אפילו בין הממלכות הגדולות שבגדולות, וכל־שכן בין ממלכות קטנות מן המדרגה השניה והשלישית; אלו הרי הן ממש נעשות „כפרה" בעד ברית־מסחר הגונה, ובעד סעיף אחד רצוי, כגון הובלת חזירים בלא מעצור על הגבול, הרי הן נכונות להקריב כמה וכמה „סמנים" וסעיפים משֶׁל גאותם הלאומית. וליעקב הציעו הפעם ברית־מסחר רצויה מאד. חופש המסחר, „דלתים פתוחות", כמו שאומרים עכשיו: „כל הארץ לפניכם, שבו וסחרוה והאחזו בה", רק תנאי אחד התנו, מלתא זוטרתא, לתת להם את דינה בת יעקב לאשה, ומוהר ומתן יתנו כמה שידרוש יעקב. כמדומה לך, מה קושי בתנאים אלו? בשביל מה יש כאן לריב, להלחם, לבטל את ברית־המסחר! וכמה וכמה בנות־מלכים משתדכות כך! וכמה „דינות של הממות" נִתָּנות הלָךְ – הובלת חזירים בלא מכס על הגבול, ואין ה„דינות" מתביישות בדבר ואין מקפידין עליו: אדרבה, שדוך כזה, עוד נחשב לגולת־הכותרת של דיפלומטיה חרוצה, בקשר כזה עוד מאשרים את תוקף ברית־המסחר. והשדכנים־הדיפלומאטים משיגים אותות של כבוד וזהב על חריצתם וזריזותם.

ובני יעקב התעקשו ונכשלו ב„אמביציה", ובשעה שהכל היה מוכן ומזומן וצריכים

אבל האמת נִתְּנה להאמר, שלא מפיהם אנו חיים בענינים האלה. גדולים היו בחקר־אלוה, הם הראשונים שהגיעו להבנת האלהות; ענקים היו בתורת המוסר והמדות, הם הראשונים שהטיפו לאהבת־האדם וקבעו חק: „ואהבת לרעך כמוך", „חוקה אחת ומשפט אחד לגר ולאזרח הארץ" וכדומה מצוות וחוקים; ואולם בתורת הפינאנסים, בפרק „כיצד עושין רכוש", איך מאספים ממון ואיך מסדרים דיני ממונות, – כמה שנתבייש בדבר, חייבים אנו להודות, שעובדי־האלילים המגושמים, המצרים והבבלים, היו גדולים מהם עשרת מונים. ומעולם לא היתה ירושלים עשירה כצור וכצידון, כבבל וכאלכסנדריה. ובכל ההיסטוריה הקדושה שלנו אין אנו מוצאים תקופה עשירה בממון ואין אנו מוצאים אצלנו דוגמאות של גאוניות בתורה זו. אין אנו מוצאים כלל.

וכי פינאנסיסט היה, למשל, אברהם, שהחמיץ מקרה שבה לידו להתעשר ואמר למלך סדום: „הרימותי את ידי... אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך"?

ואני משער בנפשי את מחשבותיו של מלך זה בשעה ששמע את דברי־אברהם אלה: מלך־סדום, שרגיל היה לקחת באשר רק אפשר לקחת, לקרוע התיכות חתיכות ולהפשיט רצועות מן החיים ומן המתים; מלך זה, שלא הניח אפילו תינוק בעריסה שלא הטיל עליו מס, אפילו מלוא שעל אדמה בלא ארנוניות; שלא נתן אפילו מים לשתות ואויר לשאוף בחנם; שנטל תרומות ומעשרות מכל גרעין תבואה, – מלך זה, בצר לו, אחרי מפלתו במלחמה, הציע לפני אברהם לאמר: „תן לי הנפש והרכוש קח לך"; מתירא היה, שמא יקח אברהם, כמו שהיה המנהג בסדום, גם את הנפש, גם את הרכוש, אם מתחלה את הנפש ואחר־כך את הרכוש או מתחלה את הרכוש ואחר־כך את הנפש... היינו הך, בסדום לא דקדקו הרבה בדבר ולקחו גם את הנפש גם את הרכוש... ופתאום – והנה „אברהם העברי" ממאן לקחת מחוט ועד שרוך נעל, שמא יאמר כי הוא העשיר את אברם!

ומתירא אני, שמא לגלג מלך־סדום בלבו על אברהם ותמימותו... שמא? בודאי לגלג, חביבי, בודאי ובודאי...

ויש שאני מהרהר אחרי מדותיו של אברהם וקובל עליו: וכי ב„צירימוניות" כאלה מתנהגין עם מלך־סדום?

ולא על הנפשות שלא לקח אני מצטער – חלילה! יכולים אתם לשער בנפשכם, הנפשות היפות של מלך־סדום – מה הן! מחנה של נשמות שחורות, גנבים, רוצחים, שכורים, רודפי־שלמונים וכדומה... יהי לו למלך סדום את אשר לו, אין אני מקנא בו כלל על חברה כזו. אדרבה, התהלה והכבוד לאברהם, שלא הכניס „נפשות" אלו למחנה ישראל.

ואולם על הרכוש אני מצטער. ולא על שלא לקח אותו לעצמו, אלא על שהשאיר אותו בידי מלך־סדום.

„לתמוך" את הפרֶסטיז' שלי בביתי, מוכרח אנכי מזמן לזמן לעיין בספריהם הקטנים, ומעת לעת גם להשתתף בוכוחיהם ולהתרועע עם חבריהם המנוסים ב„דיסקוסיות", המהודדים, המעיילים פילא בקופא דמחטא, אף־על־פי שבסתר לבי – אגלה לכם בלחישה – אני שולח אותם לעזאזל...

אבל מה לעשות, ובאין ברירה שאני.

ומה ישיע מזה? כי מביאים הם אותי לידי בטול־תורה. עוד מראשית ילדותי רגיל אני לאסף ספרים: מאבי ירשתי ביבליותיקה עברית מסוימת ואני עוד הוספתי עליה מעט מעט ממיטב הספרות העברית והלועזית. ופניתי לספרי את הפנה היותר יפה בדירתי, והנחתים בארונות יפים מזוגגים, סמוך לשולחני, כדי שיהיו מצוים אצלי לכל עת־מצוא בשעות הפנויות – ותהי זאת נחמתי וגאותי. ועכשיו מוכרח הייתי לפנותם לקרן־זוית, כדי לתת מקום ל„ספריהם הפעוטים" של בני־ביתי „המפותחים".

שמא תאמר: רק בספרים עברים כך – אינך אלא טועה. „הכוס עברה" גם על ספרים חיצונים. היו אצלי כמה וכמה מספרי־המופת בשפת־המדינה ובאשכנזית – וגם הם נדחו לקרן השכחה ו„למעצבה ישכבון" יחד עם הספרים העבריים; עכשיו אין כל צורך אף בהם. עכשיו אפשר להיות „מפותח" בלא שום לשון ובלא קריאת כל ספר, זולתי הקריאה באותם ה„קונטרסים" בני פרוטה אחת. ואת הארונות המזוגגים מוכרח הייתי לפנות בשבילם, בשביל הספרים הקטנים ההם, שפרצו ורבו כארבה לרוב.

וכמה ממון בזבזתי עליהם! – כמדומה אתה: פרוטות; קונטרס בעשר פרוטות, בעשרים, אבל פרוטה ופרוטה מצטרפת לסכום גדול. היום קונטרס זה ומחר קונטרס אחר, וכך בכל יום ויום. ה„פועל־ציון" שלי קונה את החדשות שלו, והס"ס את שלו, והס"ד מן הרוב את שלו, והס"ד מן המועט את שלו, והס"ר את שלו, ו„הטרודוביק" – ב"ה יש לי גם כזה – את שלו, והצעיר שלי, המכין את עצמו להמחלקה הראשונה, כמדומה לי, שרצונו להספח לאיזו מפלגה חדשה שבחדישות, וכבר ראיתי קונטרסים חדשים נושרים מחיקו. אחת לאחת – ויעלה לתרפ"ט אלפים; וספר כדבעי, ספר כפי שהורגלנו בשנות השכלתנו שלנו, אפילו בסוציולוגיה ובכלכלה מדינית גופן, – לא יראה ולא ימצא בביתי, כי אכלו הקונטרסים הפעוטים ובלעו את כל הספרות כולה.

ואחרי כל אלה, אחרי הלמודים המרובים בתורת־הכלכלה וה„פינאנסים", אני כופר גם בדבר זה ואיני מאמין בכשרוננו הפינאנסי. הגע בעצמך: ומה פוליטיקה, שבאה לנו בירושה מאבותינו, לא שכללנו אותה, לא חדשנו בה כלום ואין אנו יודעים לעשותה, – פינאנסים וכלכלה, שגם אבותינו לא ידעום ולא הבינום, על אחת כמה וכמה.

פעמים שאנו מתפארים לפני אומות־העולם כ„גאונים" שונים, ואומות־העולם מודים: באמת, שכל יהודי הוא כשרון פינאנסי. ואולם בינינו לבין עצמנו הלא יודעים אנו, שאין לנו בדברי־ימינו דוגמאות, שנוכל ללמוד מהם תורה זו. כבודם של קדמונינו במקומם מונח.

לא, אדוני, עם כל רצוני הטוב, איני יכול לעשות לכם את נחת־הרוח ולפטפט עמכם בפוליטיקה... דברים כאלה לא מעלים ולא מורידים ואינם כדאי בהפסד הזמן.

ובבקשה מכם, חביבי, פטרוני גם משיחות של כלכלה. אם יש אלהים בלבכם והזיק של רחמנות עדיין לא כבה בכם לגמרי, בבקשה, אל תבואוני לידי זה. מוטב שנדבר על העצים ועל האבנים, על האש והמים, על כל מה שתרצו, רק לא על פוליטיקה ועל „איקונומיה פוליטית". כבר דברתי די והותר בענינים כאלו, דברתי עד לגועל־נפש, ועוד יותר ממה שדברתי שמעתי – ונקטה נפשי.

בבקשה מכם, שערו בעצמכם את מצבי: בנים ובנות לי, ברוך־השם, כולם לומדים בבתי־ספר, תלמידים ותלמידות מן המחלקה השניה עד הששית, כולם בעלי־כשרונות, וביחוד „כשרונות פינאנסיים". כל אחד ואחד, אפילו התלמיד של המחלקה השניה, „מתקן עולמות": ידען גדול הוא בפוליטיקה בכלל ובפוליטיקה של איקונומיה בפרט ובעל שיטה מיוחדת ב„תקון העולם". האחד פועל־ציון, והשני ס"ס, השלישי ס"ד סתם, הרביעי ס"ד מן המועט, החמישי ס"ד מן הרוב, הששי ס"ר.. כמו שתראו, כל אחד ואחד הוא בעל שיטה מיוחדת, ו„בר סמכא" מיוחד לכל אחד מהם, „רבי" מיוחד שאליו הוא נשמע. כל אחד מהם יטמין באפונדתו את „מארקס" ואת אֶנגלס ביחד! את ספרי־הלמוד: את הדקדוקים, הגיאוגראפיות, דברי־הימים, החשבונות וכדומה, כבר השליכו אחרי גום, מביטים עליהם בבוז, והם עוסקים כל היום רק בתורת־הכלכלה ובתקון־העולם. ומתכנסים עמהם חברים וחברות, תלמידים ותלמידות וסתם „חברים" ואורחים־פורחים משלהם, מאלה שחדדו את שכלם בהויות כאלה והקדישו את עצמם ל„עבודה". ומתוכחים ומתפלפלים הם, מתעצמים ומתנצחים ימים ולילות רצופים, ומרבים שאון ורעש וכל הבית הומה לקולם.

ואנכי, האב הזקן, הטרוד כל היום בפרנסה ובפדיון כדי לכלכל את ה„גאונים" הללו, את ה„מארקסים" וה„לאַסאַלים" שלעתיד לבוא, מוכרח לשמוע את כל אותם הפטפוטים, ולפעמים גם לקחת חלק בהם. אפשר לשער, עד כמה נוגעים לי, החנוני מ־רוב היהודים, החושב לו ל„מזל" מיוחד כשהוא משיג מלוה בשמונה־עשרה למאה ולפעמים גם ברבית גדולה מזו, – עד כמה נוגעים לי כל הפלפולים המסובכים על השיטה של „עודף המחיר" וכדומה. אבל מה לעשות, וכדי לתמוך את ה„פְּרֶסטיז'" מוכרח אנכי להתערב לפעמים בוכוחיהם ולחוות גם את דעתי, שאם לא כן – יאבד כל ערכי בעיניהם. והדבר פשוט, הָאֲבָהוּת בלבד הלא אינה מספקת לבנים שיכבדו את אבותיהם. על מעט העברית, שאני יודע בעוונותי, הלא אין מה לדבר, כבר בטלו אותה בלבם ודי; ואפילו שאר ידיעותי בלשונות זרות ולמודי־חול – אף הן אינן נכנסות בחשבון, כי כל אלה הם „מילי דבורגנותא" וכמעט שהם „לריעותא". העיקר עתה, תורת כל התורות ותמצית כל החכמות והמדעים – תורת הסוציאליות בלבד. ואם אינך „בר־הכי", אם לא תדע להוות דעה בענינים האלה, הרי אתה בורגני פשוט ואינך ראוי לכבוד כלל. ואוי לו לאב שאבד ערכו בעיני בניו! ובשביל זה בלבד, כדי

ו„טבע" זה עבר גם אלינו, אל בניהם אחריהם; גם אנחנו אוהבים להשקיע את עצמנו בפוליטיקה... ונמצאו בנו תמימים כאלה, שדימו, כי באמת מבינים אנו „מלאכה" זו... אבל כשאני לעצמי אני „אפיקורס" גדול ומסופק הרבה בדבר הזה.

כי, באמת, מה היא פוליטיקה? פוליטיקה גמורה היא – הבנת המקרים בכל רגע ורגע, ידיעה להשתמש בכחות הפועלים ברגע זה ולהוציא מהם את התועלת האפשרית; ולמהר, בתהפוכות המקרים והתחלפות הכחות – לעמוד עוד הטעם על המשמר ולהבין את סוד הרגע, כדי להוציא ממנו את התועלת הנרצה.

אבותינו הטובים, לפי מושגיהם שלהם ולפי מצבם המשונה בימיהם, עוד הבינו מעט את התורה ההיא: לפי מצב הענינים בפולניה אז, שכל „פריץ" מושל בממשלה בלתי־מוגבלת באחוזתו והחיים והמות היו בידיו, – היתה כל „חצר" כעין „זעיר אנפין" של חצר־המלוכה; בכל חצר היתה פוליטיקה מיוחדת, ובני־ישראל הבינו „לעשות פוליטיקה" בכל החצרות. צחקו, אם תוכלו, על הפוליטיקה שלהם, אבל למקרא הפנקסים של „ד' ארצות" נשתומם על הבנתם את מצב הרגע, איך התחכמו לדעת כל מה שנעשה „בחצרות", לפני ולפנים, ואיך להסב את המקרים למובתם; לא היה דבר וחצי דבר ב„סיימים" וה„סיימיקים" במה שנוגע ליהודים, שלא ידעו זאת מקודם. גזרה כל שהיא, או איזה חק לרעה, שרק עלה במחשבת איזה פריץ להציעו לפני הסיים, – מיד נודע הדבר להיהודי של המקום ההוא, והוא השתדל בכל האמצעים לבטל את הגזרה, לעקרה מש־שה. ואם כבר סמע הדבר, הודיע תכף ומיד להועד בעיר־המחוז, והועד – לעיר־הפלך ולעיר־המלוכה. הסכונה התחילה מתנועעת לכל גלגליה ועשתה את שלה: רוע הגזרה על־פי רוב נתבטל.

והבל על הכשרונות הגדולים האלה, שהלכו לאבוד, שנשתקעו בתהבולות של היי־שעה. מה לעשות? כן היו העתים ההן: על „היי־עולם" אי־אפשר היה אפילו לחשוב אז. הגלות היתה עוד יותר מרה, עוד יותר קשה משל עכשיו: כל „ראדזיוויל", כל „טישקוויטש", ובכלל כל פריץ היה מושל עריץ בנחלאותיו. החיים ומות של כל דיירי השכונה היו בידיו. ואם של עם־הארץ כך, של היהודים על אחת כמה וכמה. צריכים היינו לכל כשרונם הגדול של אבותינו כדי שנוכל לעמוד ולהתקיים בתנאים כאלה.

בודאי אילו היו הם עכשיו, בדורנו ובימינו – היו מבינים יותר ממנו, כיצד עושים פוליטיקה.

ואנחנו בניהם אחריהם? – המקרים האחרונים הורונו לדעת, שאין אנו מבינים בפוליטיקה כלל. מתפלפלים אנחנו, מתפלספים, מצפים לישועה, מבקשים את האמת, את הצדק, את היושר... וכי זוהי פוליטיקה? – זהו אידיאל גדול, רעיון עולמי, נצחי, טוב ויפה, מרומם, נעלה ונשגב, זהו כל מה שאתם רוצים, רק לא פוליטיקה... כי אינכם יודעים את התורה ההיא, לא למדתם אותה. אינכם מבינים אותה. ואילו הבנתם אותה, היינו עומדים אולי במצב אחר משל עכשיו.

ובבואי היום להתחיל שוב את שיחותי עמכם – ממש איני יודע במה להתחיל ובמה לסים, כי ה׳ הטוב יודע כהיום אתכם ואת מחשבותיכם.

לפני שנים אחדות עזבתי אתכם מעט פחות או מעט יותר ציונים, אם ציוניים פשוטים בלא כל הכמות, ואם רוחניים; אם ציונים טהורים ואם מעורבים במעט פסולת של ארציות, אבל איך שהוא – ציונים; השיחות היותר חביבות היו שיחות ציוניות, ההומר היותר נאות לשיחות היה חומר ציוני. ועתה? –

למה נכחד, השיחות ההן אינן לרוח היום, אינן לפי המודָה, כמעט שאינן מן הנמוס. עוד אפשר, וגם זה על־פי הדחק, לשוחח על „פלאטפורמה״ ציונית, על הציונות ויחוסה לשמאל או לשמאל שבשמאל, וכדומה. אבל על ציונות סתם, כשהיא בפני עצמה, מי זה ירשה לעצמו עכשיו nonsens כזה?

ואנכי כל־כך הורגלתי עם הענינים ההם, כל־כך אהבתים! וכמה קשה עלי עתה פרידתם!

עוד יש לי מכיר אחד מן „הזקנים״, „ריאקציונר״ כמוני; מבקר הוא אותי פעם בשבוע, בלילי שבתות, ובחברתו אני משיב את נפשי. מתועדים אנחנו בחדרי, ויש אשר מפני שמירה מעולה אנו סוגרים גם את הדלת. וכדי להוליך שולל את ילָדַי ו„אורחיהם״, מערימים אנחנו, מגביהים את קולנו ומתחילים לשוחח על ענינים רחוקים, מערבבים לפרקים בשיחותינו מלות מקובלות עכשיו בחברה; ועושים אנו כך, כדי שידעו „הילדים״, שגם אנחנו מסיחים בעניניהם. ובאמת, אגלה לכם בלחישה, אנו מפטפטים לתיאבון, עד לשכרות, ב„מילי דציוניות״, ושיחתנו יש שנמשכת שעה או שתים, ופעמים עד אחרי חצות. בגמר השיחה אנו מרימים עוד הפעם את קולנו וגומרים בשיחה על ה„מרובים״ ה„מועטים״ והלוק־דעותידם, או על ה„בלוק״ העתיד של הק״ד וה„שמאליים״ וכדומה, והכל כדי שישמעו בני־ביתי...

אתם מתפלאים על ערמומית זו. אבל, חביבי, אין מה להתפלא כלל, כי מה לא יעשה כעת אבי־משפחה כדי שלא להתבזות בעיני בניו ובנותיו? –

אבל מה שאני מרשה לעצמי בביתי, בחברת מכירי ה„ריאקציונר״, הלא לא ארשה לי בחברתכם שלכם, ובעל־כרחי מוכרח אני לעת זקנתי לשנות מהרגלי ולדבר עמכם בלשונכם שלכם על ענינים שלכם, ה„מענינים״ אתכם.

ומה מענין אתכם יותר מפוליטיקה ושאלות הכלכלה?

ובכן נתחיל בפוליטיקה.

יודע אני, שנגעתי הפעם בנימין היותר דקות שבלבכם; הפוליטיקה היא מחלה נושנה אצלנו, בירושה באה לנו מאבותינו. הם, בכל היותם רחוקים מהויות־העולם ובכל היותם משועבדים כל רגע לעבודת הבורא, לתורה ולתפלה,–אף־על־פי־כן היו מרשים לעצמם לבלות לילות רצופים בשיחות של מה־בכך על פוליטיקה ומלחמות, על ה„תוגר״ וה„אנגלי״ ושאר המלכים, מעשיהם ומחשבותיהם, דבריהם וכוונותיהם...

XXXI.

הגי. קשה עתיקא מחדתא! צריך אני להודות בפניכם, חביבי, כי נקל היה לי לפני שנים אחדות להתחיל את שיחותי עמכם במקום הזה מאשר לחדשן עתה, אחרי הפסקה ארוכה וממושכה. כי

צְעִירִים הָיִינוּ אָז שְׁנֵינוּ
וּמָלֵא לִבֵּנוּ עַל גְּדוֹתָיו,
וְאֵשׁ הָיָה עָצוּר בְּקִרְבֵּנוּ —
וַיֹּאכַל עַל כָּל סְבִיבוֹתָיו,

כמו שכתוב בשירת־אהבים אחת. צעירים, כמובן, לאו דוקא „הראש הראשון על הכתפים", כמאמר ההמון, אבל אש בודאי היה עצור בקרבנו. היו ימים, ש„כל ישראל" התרגש, התפעל, התלהב, הרתיח. קריילב וקרי־רוח כמעט שלא היו אז. „בעד" או „כנגד"—אבל הכל הרגישו, כי הדשה נהיתה בעמנו, חדשה שלא היתה כמוה מיום צאתנו בגולה. והכל התפעלו, הכל התרגשו, הכל הרתיחו. גם לב אבן התרגש, גם המתים, אשר אמרנו: כבר הרקיבו, — אף הם התנערו והראו סמנים של תחיה; גם העצמות היבשות, שכבר אין בהן משהו של להלולית, התחילו אף הן להתקרב אחת אל אחת... כי רוח עברה גם בהן ותנערן...

כמוה, כעת ההיא, לא היתה בישראל מאות בשנים, ואחריה מי יודע, אם תהוה עוד?

וטובה היתה העת ההיא ויפה. וכמדומה לי, לא היו ימים טובים לנו, ימי „התרוממות הרוח", כימי „השלח" הראשונים, שבמקרה, ואולי שלא במקרה, נזדמנו יחד עם הימים הראשונים של תנועת תחיתנו, ימי התעוררותנו, זמן תקותנו האמתית.

מי שזכה לחיות בימים ההם לא ישכחם לנצח, לנצח.

ונקל היה לי, חביבי, לדבר עמכם אז, ומחשבה אחת היתה לכולנו על מעשים דועים בעולמנו והֵבנו היטב איש את שפת רעהו.

ועכשיו? — לא רבות הן השנים שעברו. כאילו אתמול היו הדברים ההם — וכמה מים אזלו, כמה נשתנו העתים, נתחלפו הזמנים, ועוד יותר, אנחנו עמהם. אפשר לחשוב, כי יובל שנים עבר מימי „השלח" הראשון עד עתה, ולא המישית היובל.

שיודעים הם מראש, שפרנסתם בטוחה, פרנסה של אור. אור תחת החופה ואור יקרות גם בלבותיהם של הנאהבים... אשרי עין ראתה כל אלה!

מה שמשבית מעט את שמחתי ומעכיר את האידיליה הזאת, הוא רק – מה שאין אנו יודעים ברור, איפה היא „המדינה המאושרה" של „בתי חרושת" כאלה. פה, בארצנו, יודע אנכי בתי־חרושת של סטיארין, שמונח בהם סכום רב ועצום, עשרת מונים ממה שמניח המחבר בפבריקא שלו. והם אינם מרויחים אפילו עשרים אחוזים למאה...

אולי יהיה מטובו של המחבר להראות לנו את הפבריקאות המאושרות האלה.

ויען כי לפי דברי המחבר הציע הפעם רק ראשי פרקים מן הענין הזה, טוב היה אילו היה מלמד אותנו פרק שלם בהלכה זו. תורה היא וכדאי ללמוד אותה.

ועתה ישפטו נא חביבי הקוראים, אם יש לנו הרשות להתאונן על „חסרון הכשרונות" וירידת־מוח הגמרא, עתה, בשעה שפרואקטים כאלה מבצבצים מכל פנה ועבר...

ועצתם עתה לחדל מן החנויות ולהתחיל בפבריקאות. בודאי בעל בית־הרושת־המעשה, פבריקנט בלע״ז, זה הוא שם מצלצל... טוב ונעים, והעיקר – יפה מאוד להיות פבריקנט. צריך אנכי להגיד לכם, כי לנבי שרוך יקר שם כזה אפילו מרב במשפחה, ולא הרי השם, כמו הכסף השכר, הריוח, המזומנים. ומזומנים – תרפ״ט אלפים. האקונומיסט שלנו אינו מסתפק במועט. לריוח קטן אינו שם את לבו, רוצה הוא להעלות דוקא את הלויתן בחכה. דני הרקק, ריוח של איזו מאות, ואפילו של איזו אלפים, כאין הוא בעיניו. החנוני יכול להשתכר לכל היותר איזו אלפים, אבל הפבריקנט... מאות אלפים, ממש „ככרי זהב״.

אך מה אדבר בלשוני בשעה שמרגיש אנכי, כי לשוני קצרה ועטי אינו מסתפק. מוטב שאדבר בלשונו הזהב ממש, דברים ככתבם. אחרי שמסיים את הצעותיו בדבר החנויות המשותפות, שהריוח מהם גדול במאד מאד, הוא אומר: „זאת ועוד אהרת: אברכים, מחפשים עסקים להשקיע בהם את כסף הנדוניא וסוף כל סוף נעשים לחנונים (החנוניות השנואה!) ולעניים מרודים, נמצאים בכל מקום, אשר אהינו נחתים שם ואינם מרגישים, כי ככרי זהב מתגוללים תחת כפות רגליהם ואין מרים אותם, כי אבנים יקרות וכתם המוב מונחים תחת חוטמם ואין מביא אותם הביתה. אם יתאגדו מאה איש וכל אחד יכנים שתי מאות רו״כ, שיצטרף לסך עשרים אלף רו״כ, אז הנקל להם לפתוח בית־חרשת למעשה נרות „סטארין״ הנושא פרי עד כדי... 25% ; ואם גם תהיה „סביבת המסחר״ (אני מדבר בלשונו...) רק על סך מאתים אלף רו״כ לשנה שהוא סך מצער לסחורה זו, הנמכרת בכמה רו״כ הפוד, גם אז יכנים בית כזה ריוח נקי המשים אלף רו״כ לשנה!! ובשעה זו גם העניים והאביונים יאמרו שירה!״..

כזו היא ה„אידיליה״ של בתי הרושת־המעשה, וכמה פשוטה ונשגבה היא, ממש פלא־פלאים. שערו בנפשכם: כל שותף יכנים לאוצר השותפים רק שתי מאות רו״כ ויקבל ריוח המ״ש מאות, ובעד שני הלקים, – הריוח, כמובן, כפול, היינו אלף רו״כ צרופים. וכל העסק, שהניחו בו מאה אברכים. שיש לכל אחד מהם נדוניא משתי מאות עד ארבע מאות, יכנים ריוח צרוף חמשים אלף!! ובודאי העניים והאביונים רשאים לאמר שירה, כי כשהפרוטה תהא מצויה מסתמא גם להם לא תחסר.

ואני משער בנפשי את תוצאת ההמצאה ההיא. ראשית תבטל „כעפרא דארעא״ את שיטתו הארורה של מלתוס... ירבו הזוגות בישראל ויפרו וירבו, בלא כל פחד ובלא עין הרע, כי האברכים יכניסו את „נדוניתם״ – ומי לוקה כעת נדוניא פחות משתי מאות? – לאוצר השותפים של בית־חרושת הסטיארין ופרנסתם בטוחה. לבד זה הלא ירבה „האור״ בישראל, מה שנחוץ לנו ביותר. אור, אור, אמר כמדומה לי, הזקן נתה לפני מותו, ואם טוב הוא האור לפני המות, לפני החיים, בשערי החיים לא כל שכן... הנה הבחור והבתולה הולכים לחופה, ולכם טוב עליהם מפני

גדול מהבעל מלאכה. ובאמת, החנוני העברי לא בכדי זכה לכל הכבוד הזה. הוא היה לפנים, ואולי עוד גם עתה, הבסיס הנאמן של בית ישראל, היסוד המהוה והמקיים את עמנו, החנוני היה תמיד הראשון להחזיק בידי תלמידי חכמים. עוד בדור העבר היו רוב החנונים בעצמם תלמידי חכמים וגם בניהם וחתניהם היו תלמידי חכמים, וגם עתה עדיין החנונים בערי ליטא מוקירים רבנן ורחימים רבנן... יודע אנכי חנונים הרבה שלא מבני ברית, כמעט בכל רחבי ארצנו יודע אנכי אותם – וכמה שונים הם מן החנוני היהודי: החנוני מעם הארץ, הוא על פי הרוב, מטפוסו של „טיט טיטיץ'" – ממשפחת „קאבאנוב", בכלל, מן הטפוסים המפורסמים של מחזות אוסטרובסקי, טיפוס של „בורתוא" גם מבעלי־האגרופים, לא כן החנוני העברי, שהוא על הרוב – ביחוד בליטא – „אברך משי", רך וענוג ומפונק, בעל טעם טוב ונפש יפה. הביטו, התבוננו בו, למרות מה שהוא מלוכלך בנפט ועטרן ובזפת, למרות מה שהוא עסוק כל היום בלישרין, במאזנים ובאמה.. למרות מה שהוא מתלבש בצורת ה„חנוניות" עם כל אי־נעימותיה, הוא לא גם ולא עם־הארץ, בילדותו למד בחדר ואחר־כך נכנס לישיבה והרי הוא בר־אורין. גם ספר עברי, גם עתון עברי תמצא בהנותו... בקיצור, הוא על פי רוב אינטלינגטי במובן האמתי של מלה זו. אין אני שר שיר הכבוד לחנונינו, ואלמלי היה אפשר להמעיט את מספרם בתחום־המושב, כלומר להמציא להם פרנסה יותר טובה, הייתי שמח מאוד. אבל את האמת צריך להגיד, שאין לנו להתבייש בכת חנונינו, אם יש תקוה לעמנו, אז תנוח תקוה זו רק בחיקה של אותה המפלגה, שקוראים לה „המפלגה השנית"; ואם תתקיים הציוניות, רק בהברה זו תתקיים... יודעים אנחנו את „ראש העלי" אשר בחברתנו – את המלומדים בעלי „היארליק" ואת הקבלנים הגדולים, ויודעים אנו מאין באו אלינו ועד מתי יאהרו אצלנו... ואת „תחתיותיה" של חברתנו גם כן יודעים אנחנו, ואנו משערים, מי יעמוד ומי ילך אתנו וכלפי מה נוטים בני־השדרות היותר תחתונות שלנו. – רק הכת הבינונית, רק היא שעמדה לנו לפנים והיא שתעמוד לנו גם לימים הבאים. ומה נשתוממתי בראותי, והנה אחד הסופרים, ודוקא מן ההרדים, משתדל להשפיל את כבוד החנונים בישראל, ועל השאלה, מי אשם בדבר, שהציוניות אינה פורחת, ישיב שהקולר תלוי בצוארם של החנונים, כי החנונים הם הם בעוכרי הציוניות... הם אינם באים לשמוע דרשות האלופים הציונים, החנונים הם כך, החנונים הם כך וכך... בקיצור, רוצים אתם שתתקיים הציוניות, גרשו את החנונים מן ההברה... זו היא המסקנה של „מר הרד"...

נפלתי, חביבי, מאיגרא רמה. את „מחמדי" השליכו לארץ. תשתפכנה אבני קודש – בראו כל „המאמרים"...

והגיע הדבר לידי כך, שגם האקונומיסטים שלנו מתביישים בחנונים ותנוניות

עצותיהם והצעותיהם אלו מזכירות לנו את הסגולה ל„עשירות" של יהודי הטוב. כלל גדול אמר ה„רבי" לקהל חסידיו: „הרוצה להתעשר ילך אל ה„פריץ" ויקנה עשרת אלפים כור חטים בחמשה רובלים הכור וישוב וימכור אותם בעשרה רובלים הכור, והיה אם יעשה כזאת, אמר הרבי ויעצם את עיניו, קבלה בידי מאבותי ומאבות אבותי, שבודאי יתעשר. איני יודע בכמה יתעשר, כי אין עסקי בחשבונות, אבל כי יתעשר – יודע אנכי בודאי, כי הסגולה ההיא בדוקה ומנוסה". ותהי השמחה גדולה בקהל החסידים ובירת הרבי צהלה ושמחה. היה שם פקח אחד, שנועז לשאל את ה„רבי": „רבי ומורי, אבל איפה לוקחים את הסכום הראשון בכדי לשלם לה„פריץ" בעד החטים?" – „סתם מקשן עם הארץ ובשופטני לא עסקינן", – השיב ה„רבי" בחמה נסתרה ויפן וישב לחדרו. ובודאי צדק הרבי, ב„שופטני", שאינו יודע, כיצד „משינים כסף" כדי לשלם לה„פריץ" בעד החטים – לא עסקינן, לשופטני כזה לא יועילו כל ההצעות שבעולם. בכדי להתעשר צריכים לדעת, כיצד משינים את הסכום הראשון, אם „בשטר" או במשיכה.. . אחר כך קונים את החטים אצל ה„פריץ" ומתעשרים. קשה להשיג רק את ה„מאה אלף" הראשונים – אומרים העשירים – השאר יבוא מאליו. השאלה היא אמנם, כיצד משינים את המאה אלף הראשונים? –

ואת השאלה הזאת אני שואל את כל האקונומיסטים שלנו וביחוד את זה, שמצא את המפתח לשערי פרנסה טובה – ב„המליץ" גליון 3 שנה זו. עוד בשנה שעברה, הוא מתפאר בראשית מאמרו, מצא עצה טובה איך להתעשר: צריך ליסד חנות משותפת, אשר תרויח – מלתא זוטרתא – ע ש ר ה ר ו ב ל י ם ל ח ו ד ש על כל ה מ ש י ם ר ו ב ל, שמונחים בעסק.. . והיה, יספר לנו, אם יניח חנוני עני בעסק אפילו רק חמשים רו"כ, גם אז ירויח עשרה רובל לחודש-עשרה רובל צרוף.... ויבדקו–מוסיף האקונומיסט הזה,–הבודקים ויחפשו המחפשים בכל העסקים שבעולם–האם ימצאו עסק כזה, שיביא בפריו עשרה רו"כ לחודש מסך חמשים רובל?" והאמת כן היא. אין לך עסק בכל ה„עסקים שבעולם", שיביא ריוח עשרה רובלים לחודש מסך חמשים רובל... גם אנכי איני „בעל־חשבון", כאותו ה„רבי" בעל הסגולה לעשירות. ובכל זאת חשבתי ומצאתי, כי עשרה רו"כ לחודש זהו מאה ועשרים רו"כ לשנה – לא פחות ולא יותר! יודע אנכי, כי סוחרים ב„הושענות" וב„נרות־של־חנוכה" מרויחים אחת ואחת, אבל כי עסקים גדולים, חנויות של עשרות אלפים, כפי שמצייר האקונומיסט, ירויחו סכומים עצומים כאלה – דבר כזה רק במחותיהם של אקונומיסטינו יכיל להתכלכל. כנראה נפש גדולה והכה להמחבר הזה, ואני מתפלא, שנפשו עדיין לא קצה בחנויות. ובאמת חנות אין זו עסק, החנוני, אין לו „שם", הוא בשפל המדרגה, ואפילו לגבי „ציוניות" איני חשוב. האמת אגיד לך, חביבי, כי הענין הזה חדש הוא אצלי. עד עתה חשבתי, שהחנוני הוא מיוחס גדול בישראל, מיוחס יותר

עתה הרויחו הרבה ועשו עושר, אפס כי להרויח לא ידעו ולא הבינו. ולעומת זאת הבינו להרויח אצל עצמם, אצל גופם. וה„ריוח" הזה היה תמידי: בכל יום ויום הרויח היהודי אצל עצמו. אם כל ימיו לבש רק בגד אחד, ה„קפוטה" שירש מאביו, הרי הרויח כל שעה ושעה הוצאות־הבגדים; אם תחת לאכול בשר ולשתות יין אכל פת קיבר עם מקפה של גריסין ושתה מים פשוטים, הרי הרויח בסעודתו. וככה הרויח תמיד, בכל יום ובכל עת ובכל שעה. ואל יהיה הריוח הזה קל בעיניך, חביבי הקורא, כי מרוחים כאלה, ורק מכאלה, נתעשרו בני ישראל לפעמים. ולעומת זאת לא קמצו בהוצאות על צרכי הצבור. ידיהם היו פתוחות לתת ולחזור ולתת לכל פושט יד, לרבנים, לישיבות, לצדיקים ולפרושים, לפדיון שבוים ולכל יתר צרכי הצבור העברי. ויען כי הקמצנות על צרכי עצמנו היתה, כמובן, יותר תמידית מאשר הפזרנות על צרכי הכלל, הרי גדלו והצליחו והשיאו בנים ובנות ועוד הותירו לבניהם אחריהם. מה שאין כן אנחנו. להשתכר אמנם אנו יכולים, ומשתכרים אנהנו בהתר או באסור... משתכרים אנו הרבה. לקמץ בצרכי אחרים גם כן „אמנים" אנחנו. ולעומת זאת אין אנו מסוגלים כלל וכלל להרויח אצל עצמנו, ולהסתפק במועט אין אנו יכולים, ובכן יצא לנו שכרנו בהפסדנו. ולפיכך, אם באמת רוצים אנו ללמוד את תורת האקונומיא, עלינו לשוב וללכת בדרכי אבותינו, כלומר: ראשית חכמה אנו צריכים להתרגל ולהרויח אצל עצמנו. כי כל זמן שלא נלמד את התורה הגדולה ההיא – מה תועלת יש בכל חכמת הכלכלה? – כי מה יושיעני, אם אדע את טבע הרכוש, את מקורו ומוצאו, את מהות המטבע וטבעה, מאין באה ולאן היא הולכת, אם לא אוכל להחזיק בה כדי שלא תשתמט מידים? אחת היא על כן אמרתי, יתפלספו החוקרים והפיל־סופים כמה שיתפלספו על דבר הרכוש והעבודה, הרנטה ומכשירי העבודה. החסכון – זהו העקר, ואידך פירושא הוא, זיל גמור – אם יש לך שהות ורצון. מי שיכול ל„חסוך", לו תהיה המטבע ולו יהיה הרכוש.

ובכל זאת אין אני כופר חלילה בעיקר לאמר, שאין חכמת הכלכלה בעולם. בוראי, כמו שדודתי היתה אומרת: אם כך כתוב בספרים בוראי כך הוא. אלא כי מודה אנכי ומתודה, שאיני מבין את סגנונם המסוכסך של חכמי האקונומיה, פשוט־את הז'רגון שלהם. הרגני נא הרוג, אבל מחי אינו סובל זאת ומוכרח אני להאמין שאנכי אשם בזה, כי באמת החכמה – חכמה והספרים – ספרים, אלא שמחי מטושטש ואינו משיג את עומק התורה ההיא.

אבל בשעה שבאים הסופרים אל הקהל כדי להסביר לו את תורתם העיונית ולעוררו, שישתדל להוציאה מן הכח אל הפועל, אז – אוי ואבוי... ו„מציעים" כאלה צומחים בקרבנו מעת לעת ובאים בהצעותיהם השונות, אך לאשר את עמנו, לפתוח לו „שערי פרנסה טובה", והכל, כמובן, על פי חוקי תורת האקונומיה.

— —

האחרונות. מכל תורת הכלכלה קבלנו רק את התורה של המעטת הדמות... מקמצים אנחנו בבנים ומרבים באמותיהם... סליחה, אדוני, לא זאת חפצתי להגיד; חפצתי להגיד, כי מרבים אנחנו ב ה ו צ א ו ת על אמותיהם. תריסר בנים ובנות לו לאבותינו בזול הרבה יותר מאשר תעלה לבניהם אם לילד אחד עתה. תהלה לאל, העם ברובו אינו נמלך בספרים בענינים כאלה, והולך בדרכי אבותיו, ומתנהג כמנהגם –. אבל האינטליגנציה וחצי־האינטליגנציה שלנו, הן דוקא בענינים כאלה, ואולי רק בענין הזה בלבד, אדוקות מאד בתורת „מלתוס" ונמלכות בספריו... הדור הבא יהיה, כמדומה לי, דור של בני עניים...

הנה כי כן חביבי, תורת האקונומיה היא כעת יסוד היסודות של היינו, ואפילו של חיי המשפחה שלנו. את הכל אנהנו עושים במדה, במשקל, במספר, לפי חוקות התורה ההיא. במלתוס נתחיל ובמרכס נסיים, ומהם לא נזוז.

וכשאני לעצמי יש לי שיטה מיוחדת באקונומיה. לדעתי אני, כמו שיש לפי דברי ניטשה (בלא הזכרת שם זה הלא אי אפשר לכתוב כעת) שני מיני מוסר, מוסר עשירים ומוסר עניים, כך יש גם שני מיני אקונומיה, אקונומיה של עשירים ואקו־נומיה של עניים. האקונומיה של עשירים מלמדת לפזר על צרכי עצמו, לבלי להוס על כסף כלל במה שנוגע להנאת עצמו, ולקמץ במה שאפשר, ואפילו במה שאי אפשר, בצרכי אחרים. גופי שלי יקר לי מכספי, ואפילו סכומים גדולים אינם כדאים שאחוס עליהם בשביל הנאה עצמית מועטת; ואחרים – הלא הם אנשים פשוטים ויוכלו להיות גם בלא מותרות. לפיכך עושים משתה ושמחה לאחים טובים ומוציאים סכומים גדולים על זה – ומקמצים בשכרם של המשרתים העניים; משחקים בקלפים כל הלילה ומרויחים או מפסידים תרפ"ט אלפים, ואין מניחים אפילו פרוטה להמשרתת העניה או להמשרת המסכן; תופרים שמלה יקרה לרעיה לפלניש או לסתם אהובה, ומחשבים עם התופרת העניה חשבון הכפתורים; קונים „אפנים" יקרים בעד בן יחיד, ובכלל אינם מונעים ממנו את כל מאויי לבו, ומנכים למורה העברי את שכרו בעד חצי שעה שהחסיר. ובכלל מוציאים על צרכי־הבית מאות ואלפים ודורשים מאת העני המחזר על הפתחים עודף חצי הפרוטה... נוסעים במחלקה הראשונה ועומדים על המקח עם הנושא סבל ועם הרכב בשביל פרוטה יתרה, שוכרים דירה מרווחה ברחוב נהדר ומונעים מן הסרסור את דמי סרסרותו. זוהי ה„אקונומיה" המפורסמת של העשירים...

והאקונמיה של העניים – זוהי האקונומיה האמתית: הקמוץ בצרכי עצמו, רק בצרכי עצמו, ולכל לראש ההשתדלות להרויח „מניה וביה", כלומר להרויח אצל עצמו, – זו האקונומיה הישנה של אבות־אבות־אבותינו.

כי למה נכחד, ואבותינו הטובים לא ידעו להרויח. הם במעט שלא הבינו את סוד הריוח, עתם היתה טובה, הפרנסה היתה מצויה, ולא ידעו אז את סוד הריוח, כי

הזלזול היותר גדול בימינו עתה הוא התואר: „מלמד", „בחור עני", כלומר איש שלא מעולם המעשה; והתהלה היותר גדולה היא התואר „מנוסה"... ה„שכל המעשי" – זהו הכבוד היותר גדול בימינו. והכל משתוקקים לכבודה, ואפילו בעלי השכל היותר עמוק רוצים להתהדר ולהתפאר דוקא בשכלם המעשי. יש בנו סופרים וחכמים שהם מתנאים יותר במעט מעשיהם מאשר ברב חכמתם... מעין חולשה היא בבני האדם להתהדר תמיד דוקא בעט־ה שאינה הולמתם. וביהוד מצויה חולשה זו בנו היהודים. בעלי המעשה שבנו מתאוים להתפאר בתורתם ומתבלים –כענין או שלא כענין– את דבריהם בפתגמי אורייתא; ובעלי התורה משתדלים להצטיין בתור בעלי מעשה, וכאלה כן אלה מביאים לפעמים לידי גחוך... אבל, כמו שאמרתי, רק חולשה היא באיש, שהוא רוצה להתפאר במה שאין בו. ומפני שאין לך איש, שאינו חושב את עצמו „לבעל־מח" ואינו מדמה, שהוא ה י ח י ד י היכול להיות מושיע לאומתו, ויועץ איך להאשיר את עמו בהמצאותיו, ומפני שכל יועץ כזה אינו מסתיר, חלילה, את עצתו בחובו ומשתדל לפרסמה בקהל למען ידעו, על כן יש לנו, המון פרואקטים מחוכמים כאלה. כל אלה הם פרי החריפות היתרה והתהדרות־המח...

ואם רבים הם בעלי הכשרון שבנו בכל מקצועות החיים, עוד מרובים הם יותר מזה בתורת הכלכלה, זו החכמה המודרנית, שמעמדת את כל החיים על המספר. ושעל הנייר הכל ברור לה, הכל היא יודעת, הכל היא מבינה, הכל היא פותרת, והיא מדמה, כי גם הכל תוכל...

חכמה זו כמעט שהיא „חכמת ישראל", ואין לך מי ש־תעסק בה כמונו היהודים. הדבר מובן מעצמו. אין לך עם, שנזקק לתורה" תורת הפרנסה והכלכלה, כעם ישראל, ואין לך עוסק בתורת החסכון כהיהודי, לא מרוב נחת, חלילה, אלא מפני ההכרח. ולא יפלא, איפוא, בעינינו, אם גדולי חכמי התורה ההיא, כמו ר י ק א ר ד ו, מ ר כ ס, לאסאל ועוד, היו מזרע יעקב. וסברה חזקה היא, שגם אדם סמית היה מבני בניו של אברהם, ואם לא היה מוצאו משבט יהודה ובנימין, היה על כל פנים מעשרת השבטים, כי האנגלים הלא יתפארו, שהם צאצאיהם של אלה. ואף־על־פי שקשה להאמין, כי עם „מסודר" כהאנגלי יהיה מזרע היהודים... בכל זאת מאמין אנכי, שאדם סמית היה מגזע היהודים, כי, אם לא כן, מה זה ומי זה הכריח אותו לעסוק בתורת החסכון? בקיצור, כמעט כל גדולי חכמי התורה ההיא היו ממקור ישראל, זולת מלתוס, היוצא מן הכלל, כי שטתו בדבר צורך „המעטת הדמות" מפני שנתמעטה הטובה בעולם והתרבו אוכליה, לא יכלה להולד בקרב משפחה עברית. היהודי הקדמוני לא רצה לדעת כל חשבון וכל חסכון בענינים כאלה... אם תרבה הטובה במעוט אוכליה או תמעט הטובה ברבות אוכליה – היהודי הקדמוני נשא אשה והוליד בנים ובנות, ולא בקש חשבונות הרבה. תורתו של מלתוס נתקבלה אצלנו רק בשנים

אי היא איימו והפחידו, שישימו קץ להייהם – אז אין גבול ואין קצה להפסיכולוגיה... וכל זה בא מפני שהמהות ההריפים של עכשיו אינם יכולים להשיג ולתפוס דבר כפשוטו, והם מוכרחים לפלפל, להתוכה ולרדת עד „עוטקו של דבר".

שוב מעשה בחנוני, שהפיץ חיים, ודוקא „חיים של חיים", חיים שאין בהם בושה וכלימה, והעיקר – שאין בהם יראת חטא... והלך ולקח הרבה סחורה בהקפה ופשט את הרגל לנושיו. כל אלה הם מחוקי החיים, שכבר היו ויהיו. גם זהו מעשה ישן נושן, הפסיכולוגיה פשוטה ומובנת לכל. ובכל זאת כמה פלפולים וכמה חקירותו –

ומעשה באברך, שלא רצה להיות מלמד, אלא דוקא רב בישראל. מה עשה? – הלך למקום שהלך, וקבל סמיכה מאת מי שקבל, ובא לעיר, שכבר יש בה שני רבנים, ובקש צדדים והשיגם, וסכסך את הקהל איש באחיו, ונתמנה מאת צד אחד לרב שלישי, – ואחרי־כן מריבות ודלטוריות, ומכות לחי, ושנאה וקנאה... עד שבא „מוסמך" רביעי לעיר, והשלימו ביניהם אלה השלשה הקודמים' והתחילו מריבים עם הרביעי. וההיסטוריה התחילה מחדש. – ה„געשיכטע" ההיא, אף־על־פי שהיא „בעי חדשה", מפני שלמראית עין לא היתה כזאת מלפנים בישראל, ובכל זאת מובנת גם היא בפשטותה, וכל ההקירות – מלבד אלו של „חוקר הדין" אחרי הדלטוריות הרבות שהגיעו אליו משני הצדדים – הן למותר. מעשים כאלה וכאלה – כשהדבר נוגע אל איזו משרה צבורית, מן „הרבנות" עד המשרה היותר קטנה בערכה – נעשים בכל יום, ואין מה להתפלא עליהם, ואין מה לכתוב על אודותם. ואם כותבים והוקרים ומבקרים, אות הוא, כי המהות שלנו התחדדו ביותר, והם משתדלים דוקא „לעייל פילא בקופא דמחטא..." לא, הגידו מה שתגידו, אבל המחות לא נתקטנו. אדרבא הם נתגדלו ונתחדדו ביותר, אלא שגם בזה יש ממין שנוי ערכין. תחת אשר לפנים שם היהודי את לבו ומחו רק להרוחניות, לדברים שבקדושה, לדק גמרא ולפלפולי אורייתא, הנה עתה ישים את לבו ומחו ושכלו, רק לענינים נשמיים, לעניני החיים הפשוטים. והוא מחדד את מחו בהמצאות, שיש בהן לדעתו, תועלת בחיים, והוא חושב רק איך מרויחים פרוטה ואיך מבלים את העת בטוב.

דור דור ועניניו, דור דור ו„עלוייו". לפנים בישראל נקרא „עלוי" מי שעוד בימי נעוריו הצטיין בפלפולי אורייתא, ועכשיו נקרא „עלוי" – מי שעוד בימי נעוריו הספיק להסתגל אל החיים... הזמנים נשתנו והשכל העברי עמהם. מעולם לא היו בנו ממציאי „פרואקטים" מרובים כמו בימינו אלה. ואין לך השערה נכונה או בלתי נכונה, שלא תביא לעולמנו המון הצעות ופרואקטים כל אחד גרוע מחבירו. כשנתיסד הבנק הלאומי, היתר, שאפשר לתלות עליה המון פרואקטים, – הגיע הדבר לידי כך. שאומות העולם נתבהלו מפני המון ההצעות שהציעו ממציאינו, ושר האוצרות אס־ית פניסת המניות... כל אחד ואחד מתהדר ב„שכלו המעשי", דוקא בשכלו המעשי.

ראיתי מלומדים גדולים, חכמים טבעיים, שיראים מפני „עין הרע׳ בקלפים. ה„גלט׳ השחור – תמיד „סימבול׳ רע הוא למצחקים... ומכירי זה „הכופר׳ האמין גם הוא – כמספרים מצליחים. ברוב עמל השיג שטר גורלות בעל מספר מצליח. ובשעת כל הגרלה והגרלה חכה והאמין לזכות בגורל הגדול, שתי מאות אלפים פרוטה לפרוטה. זכאשר, כמובן, לא היה זוכה והבריות היו מלגלגין עליו, היה מנחם את עצמו ואומר: „בעיקרו של דבר, מאי אכפת לי? סוף סוף הלא אזכה בגורל, אם עכשיו או בעוד חצי שנה.–אלא שחבל על ה„רבית׳ מסכום גדול כזה, שהולך לאבוד׳... וככה אומר גם אנכי. בעיקרו של דבר הלא אחת היא, ממונו של גבירינו הלא סוף סוף יפול בידי הגוים, אלא שחבל על הרבית... לו לא מהרו הם בעצמם למסור את ירושתם לידי זרים, היתה אולי מתפרנסת ממנה עוד איזו משפחה עברית במשך איזו שנים. לא כן עכשיו, שלא רצו הבעלים בעצמם לחכות עד שיבאו יורשיהם לעשות כזאת והקדימו המה את יורשיהם והעבירו את נחלתם לעשו, –עכשיו לא יהנה עוד יהודי ממנה עולמית.

אם כה ואם ככה, אבל היהודי יתן למי שיתן; אם לעגל או למשכן – זוהי שאלה אחרת, אבל יתן כמו שנתן: בעין יפה ויד רחבה. ורואים אנחנו בחוש, שהלבבות לא נתמעטו, אלא שנשתנו הסדרים, ואך לשוא יקוננו המקוננים...

ואפילו אם תתעקשו עוד ותטילו ספק ב ט ו ב ו של הלב העברי, הנה בדבר כשרונותיו של היהודי נעלה מעל כל ספק, שלא רק נתמעטו, אלא, אדרבה, נתגדלו ונתפתחו במדה מרובה. מעולם לא היו לנו מחות חריפים כאלה, שהיו יכולים לנתח מכל ענין וענין כל סברה וכל רעיון לנתחים קטנים, קטנים, לנימין דקין מן הדקין שלאו כל מוחא סביל דא. והגיע הדבר לידי כך, שרעיונות פשוטים לגמרי אין לנו, עכשיו. כל מחשבה – פילוסופיה, כל רעיון – חקירה, כל מעשה – ולפעמים, אפילו מנוגה – פסיכולוגיה. ביחוד הפסיכולוגיה – היא ממש ממררת את חיי, ואין מנוס ואין מפלט ממנה. בלא חקירה של פסיכולוגיה לא נצעוד צעד; לא נאכל ולא נשתה – בלא פסיכולוגיה. בחור, למשל, שאהב בתולה, או סתם איש פשוט שאהב אשה; כמדומה לך, הענין פשוט בתכלית הפשטות. אילו אירע, שבחור אהב בחור או בתולה אהבה בתולה, אז היה הדבר לנס והיה מה לעיין בו. אבל בחור שאהב בתולה – ומה הדרוש יש בזה? – מעשים כאלה היו ויהיו בכל יום.

ובכל זאת הנה באים החוקרים והמבקרים ומחפשים ומבקרים ומנקרים ותולים הררים בשערה, ובאים לידי מסקנה, שלא חלמו אותה לא הבחור ולא הבתולה... ועוד טוב הדבר, אם נגמרה אהבתם בשעה טובה ומזל טוב, בלא מקרים שונים, אבל מכיון שאירע בינתים שנתפרדה החבילה, כי הבחור נתן עיניו בבתולה אחרת, נאה מן הקודמת או יותר עשירה; או הבתולה פנתה עורף למאהבה, והוא

צאצאיהם של מתהוללים ... וחוזר חלילה. ומה עלתה לנו מכל עמלנו ומכל סגפנותנו, אם את עמלנו אכלו זרים? אומרים, שאין מתחרטים על לשעבר. כי, אם ראיתי אתמול בטובה או ידענו רעה, אם אכלנו מעדנים ושתינו ממתקים או היו לנו מים במשורה עם פת קיבר, – הלא היום אחת היא. זוהי פלוסופיה של עניים, של רעבים המנחמים את עצמם בתנחומים של הבל, כאומר: „ומה איכפת לי, אם אתמול רעבתי מעט? ה„אתמול" הלא כבר עבר, ההוה – הלא הוא רק רגע כמימרא, והמחר, העתיד, מי ידענו?"... בפילוסופיה כזו אפשר להיות „קבצן שמח", אפשר לפטור את הקיבה, אפשר להונות את עצמו, אבל רק להונות ... כי, באמת, החיים – חיים, והדלות, הדחקות, הסגפנות אינן חיים. ותמיד מדי אזכור את הלחץ והדחק, אשר בהם היו אבותינו וקמצו בשביל „הרוח", בעד צורריהם, עלי לבי דוי. ומתחרט אנכי, כמו שאומרים, על כל המעשה. אם כה ואם ככה אין כסף לבני ישראל ומוטב היה, אילו, לכל הפחות, חיו מעט בהרוחה, חיו כבני אדם, כדבעי. ותהי זאת נחמתי, כי מעתה לא בנקל תעבור נחלתנו לזרים. הובות, שטרות שלא הגיעו לידי נוביינא, יקבלו ירושה מאתנו, אבל כסף – לא באלף רבתי. כי גם אנחנו למדנו אל דרך הגוים ואנו מבינים עכשיו את סוד החיים לא, פחות מהם. גם אנחנו נאהב מה שלא ישנאו הם – תענוגים והוללות ועוד ... ספו תמו כעת הסגפנים־הקמצנים הקדמונים, אשר כמה שהרויחו השאירו מעט ליום מחר. עכשיו, אדרבה, כמה שירויחו יוציאו עוד יותר וכמה שיהיו מעיני הפרנסה עמוקים ומלאים, תמיד תהא ההוצאה יתירה שבעתים על ההכנסה. על כן מעטים הם אלה, שעוד ישאירו ירושה לבניהם אחריהם. ומטעם זה, כמו שאמרתי, אני בטוח, שעכשיו לא תעבור נחלתנו לזרים. אבל צר לי כי עד עתה כך היה. הביטו והתבוננו סביבותיכם, כל אחד במקומו ובעירו, וביחוד בכרכים הגדולים, ותראו, שלא הפרזתי על המדה, ובכל יום ויום ממונו של ישראל עובר למחנם. רכושו של יעקב, שהרויח בעמל גדול אצל „לבן", ביום אכלהו הורב וקרח בלילה, מבלי שידע מנוחה וחיים, הרכוש הזה עובר לעשיו בתור מתנה, נדוניא או ירושה. ולדינא אין נפקא מיניה, אם מעט קודם או מעט מאוחר הוא עובר. מה שמוכרח להיות – יהיה, ואין לנו להצטער הרבה, כשאנו רואים, ש„העשירים" שבנו מורישים את כספם ל„שפחות" מעם הארץ או לבתי כנסיות שלהם או להרחבת ספרותם. גזרה היא, גזרת הגלות, ומוכרחים אנחנו להשלים עמה. כי, אם לא עשירינו בעצמם, יעשו זאת בניהם אחריהם. אלא שכמו שהיה אומר אחד ממכירי, – בעל שטר גורלות, שכל ימיו קוה לזכות ומעולם לא זכה: „חבל על הרבית שנפסיד"!. – מכירי זה היה „אוריגינל" גדול. הוא היה כופר בכל, – כפר בעיקר, והאמין – במספרים מוצלחים. כופרים־מאמינים כאלה יש להוב. יודע אנכי דוקטורים, שפרסות־ברזל מחוזקות במסמרות אל מפתן חדרם להצלחה.

לא יפלא, איפוא, אם יפקד לפעמים בקרבם מקום היהודים — מפני שהם מלאים ככר על כל גדותיהם...

כמדומה לי, שבכל תקופת ההיסטוריה הארוכה שלנו לא נמצאו בעמנו מתנדבים גדולים — לטובתם הם, כמו בתקופתנו עתה. בקשו נא בכל דברי ימינו, ממש ממצרים ועד הנה, איש יהודי שנדב סכום גדול להדפיס ספריהם, כמו אותו הנדיב העברי, שנדב סכום גדול להדפסת הרומנים ההיסטוריים של הסופר הפולני סנקיביץ; בקשו עוד אם תמצאו נדיב אחר, שהשאיר אחריו ירושה גדולה של כמה וכמה עשרות אלפים לשפחה פשוטה משלהם, כמו אותו הנדיב מורשא שהשאיר כמעט את כל הונו לשפחה כזו... וכל אלה הוא רק בשביל ישראל, בכדי לקדש שם שמים, בכדי להראות לעיני העמים, שאין אנו, חס ושלום, עם כפוי טובה ואנו מכירים את ערך ספרותם — ושפחותיהם... ומי יודע כמה וכמה ירושות עבריות יפלו עוד בידי השפחות משלהם. חבל על ממונו של ישראל, שיפול בידי זרים. אף על פי שמצד השני אין להצטער על זה הרבה, כי סוף סוף הלא יפול ממונו של ישראל בידי זרים, אם מעט קודם או מעט מאוחר. אם באופן זה או באופן אחר. אם למשוררת ומהוללת או להדפסת ספרים, או — לשפחות פשוטות. כל „ירושה גדולה" של עשירינו הגדולים היא בחזקת סכנה. כי, אם לא העשיר בעצמו, הנה בנו או, לכל הרחוק, בן־בנו, היורש האחרון של הקפיטל העברי, יזכה להשתדך עם בתולה עניה מגזע אצילים שירדו מנכסיהם וימסור לה במתנה את כספו יחד עם אמונתו; או בתו בתו של ה„גביר" העברי, נצר ממשפחה מיוחסת בישראל, היורשת היחידה של רכושו, תכניס את הרכוש הזה נדוניא למאהבה, נצר מגזע אצילים דלפנים, אשר, לפי דברי פושקין, הגיעו לאצילותם על ידי מה שנקו את הסנדלים אצל התקיפים, או היתה להם אצל התקיפים שרות אחרת, לגמרי אחרת... אם כה ואם ככה, וממונו של ישראל יפול בידי הגוים. וכך היא דרכה של הירושה העברית. מצד אחד — כמה וכמה דורות עברים התענו, לא אכלו ולא שתו, לא נהנו מן החיים כלל וכלל, קמצו כל הנחוץ לחיים וקבצו ממש פרוטות על יד עד שעשו עושר. עשרם הוא, איפוא, ברובו פרי הקמצנות המשונה, פרי החסכון הקיצוני, שזהו ה„ריוח" שהרויחו אצל עצמם. ומצד השני — כמה וכמה דורות של זוללים וסובאים, של רועי זונות ורודפי תענוגים, אשר חיו והתהוללו על חשבון אבותיהם ועבד העולם שלהם, ופזרו את כספם לכל רוח על כל תענוגות בני אדם, עד שלא הספיקו גם האבות והעבדים להמציא להם די כסף ככל הדרוש כדי למלאות כל תאותיהם, — וירדו מנכסיהם הרבים. ואז באים היורשים או היורשות של הסנפנים והקמצנים הגדולים ומעבירים את נחלותיהם לצאצאיהם של המתהוללים והפזרנים הגדולים. ועוד הפעם תתחיל סדרה חדשה של סנפנים, שיחסרו מנפשם ויקמצו ויצברו בעד

רבים מתאוננים. כי חסרי־כשרונות אנחנו כעת, כי „ראש ישמרא" נשמטם „עלוים", כמו שהיו לפנים בישראל, אין. בעלי הכשרונות המיוהדים וגאוני־הרוח ספו תמו, אין בנו כשרונות מקוריים ואין אנו מוכשרים ליצירות ספרותיות מקוריות, בקיצור: נתמעטו הלבבות והמחות, ו„גדולים" בישראל הדלו.

ההתאוננות ההיא „מודה" היא עכשיו, מבית מדרשו של „אחד העם" יצאה ואחריו החזיקו כל הסופרים, והזעקה הקיפה את כל ספרותנו לאמר: ירד הכשרון העברי מגדולתו...

והנה לא אתוכח בדבר הלבבות. אפשר שנתמעטו, אף־על־פי שאני איני רואה כזאת. לדעתי אני, „הלב העברי" עודנו גם עתה „לב־הזהב", שהיה לפנים הוא רך וטוב ומלא רחמים, אלא שהחליף מעט את נטיתו. כי תחת אשר לפנים היה בעיקרו טוב ומלא רחמים לעמו ולא רע גם לעמים אחרים, הנהו עכשיו בעיקרו טוב ומלא רחמים רק לאומות העולם, ויש אשר אינו רע גם לעמו. רובי צדקותיו עושה היהודי רק בשביל אומות העולם: הוא בונה בתי־ספר בשבילם, הוא מיסד קופות של תמיכה בשביל תלמידי החכמים שלהם, מחזיק בידי סופריהם ותומך בידי חכמיהם, ויש אשר יפלו פירורים מעל שלחנו גם בשביל אחיו. כמו שתראו, יש בזה רק שיטה מוחלפת, מעין שינוי הערכין, אבל בטול ה„יש" – אין, היהודי כמו לפנים לבו רך ועד, הוא נותן והוזר ונותן, לא למשכן, לא ליעקב, אלא לעשו – אבל יתן. כמעט שלא ראיתי מעודי „רחמן" משלהם, שינדב צדקה „עולמית" בלא הבדל דת, אף־על־פי שיודע הוא היטב, שאפילו בלאו הכי, בלא תנאי מפורש, אלא על פי מהלך הענינים בלבד, תפול הצדקה בידיהם הם... ובכל זאת, מישום „למיחש מבעי" בלבד, הוא מתנה תנאי מפורש, כי צדקתו נתונה רק לעמו... והיהודי על פי הרוב ינדב בלא הבדל דתי, אף על פי שיודע הוא היטב את פירוש הלשון הזאת – כי זהו דוקא „להם" ולא לנו, כי אפילו דריסת הרגל לא תהיה לנו בחצרותיו, שהניח אחריו ירושה עולמית, ואפילו הנאה מועטת לא תהא לנו. ובכל זאת יתנה בפירוש: בלא הבדל דת ואמונה, וכמובן יעשה זאת רק מטוב־לב. לא, חביבי, הלבבות לא נתמעטו. אדרבה, הם עוד נתגדלו ונתרחבו ונכונים הם לכלכל הבל ומלואהו

מצותינו אך ורק על ידי הגוים, ואת כל „כלי הקודש" ואת כל צרכי דתנו הי׳ לוקחים משלהם.

ומעם אשר כזה, המחונך מאות בשנים ברוח בלתי לאומי, אתם דורשים התפתחות תורת הציוניות והתגברות הרוח הלאומי במשך עת קצרה כזו?! – לא, חביבי הכו מעט ... כתינוק כן גם עם צריך ללמוד הרבה, צריך „ללכת אל החדר" הכו מעט ילמוד עמנו ב„חדרו" את תורת הלאומיות ואז יהיו בינינו גם ציונים, אז תפרח גם הציוניות. ועד העת ההיא נסתפק במועט. וגם זה לטובה.

ברעב ותומך לא היה לו – מיד מבקשים חטאים... שער נא בנפשך: המצב הסניטרי ממש נורא. רפש וטדמנה עד הברכים. סחי ומאוס מכל עברים. במקום רפואות – סגולות של „בעל־שם" וקסמים של צוענים. תנאי הקיום קשים ומרים: רעב וקוה להם מעופש יאכלו ומים דלוחים וסרוחים ישתו, ומחלות מתדבקות אינן פוסקות כל השנה. אין פלא, כי ילדים מתים... הם מתים, מפני שכך צריך להיות, מפני שבמצב „ארסניטריי" כזה אי אפשר להם לחיות. הפלא היותר גדול הוא – איך יחיו ואיך יתקיימו אלה המועטים הנשארים בחיים. לא חטאים אנחנו צריכים לבקש בתור סבת הדבר, שהמתים מתו, אלא אחרי זכיות מיותרות, אחרי כח מיוחד, צריך להקור, שבסבתו יכולים החיים לחיות. וחבר זקנים תמימים ויראי אלהים, ומהם גם סוחרים ואנשי מעשה, יושבים וברצינות משונה הם מחפשים חטאים!

והוא הדין גם בשאלת הציוניות. לא חטאים בתור סבת מיתתם הרוחנית של ציונים הרבה אנו צריכים לבקש, אלא זכיות מיותרות וכח חיים מיוחד בציונים המעטים שנתקיימו בציוניותם. אין זו שאלה כלל: מפני מה אין הציוניות פורחת מפני מה עמנו עומד מנגד? – השאלה החמורה באמת היא: איך נתקיימה עדיין מעט הציוניות שישנה עוד בקרבנו. תנאי היינו והנוכנו קשים כל כך להציוניות עד שנחוץ כח־חיים מיוחד כדי להיות ציוני.

והנה אנשים באים ושואלים: במי האשם, שהציוניות אינה פורחת? –

„במי האשם" תשאלו? – אין כאן אשמים. אשמים הם כל סדרי חיינו בגלות, לא מעכשיו אלא מהרבה הרבה שנים, אולי גם ממאות בשנים לפנים, בעת אשר במתכון או שלא במתכון, החלו להעביר קו בין הדת והלאומיות. אלה הגבורים הראשונים, אשר, בהלחמם בעד ארצם ועמם, לא חפצו להלחם בשבת מפני האסור, הם התחילו להעביר את הקו הזה. ואחריהם באו „תלמידיהם", שלא היו שוים אפילו להתיר שרוך נעליהם, ויאריכו את הקו... ובאה הגלות ועשתה את שלה, ובאו תלמידי חכמים ועשו את שלהם, עד כי בבוקר לא־עבות אחד נודע לנו, לתמהוננו, כי דתנו, אשר צ"ט חלקים ממנה – ואולי גם כל המאה – מלאים רוח לאומיות, נפרדת היא לגמרה מן הלאומיות ואין בינה ובין הרוח הלאומי כלום; ולא עוד, אלא שגם מתנגדים הם שני ה„רוחות" האלה זה לזה. וככה נתהגבנו מאות בשנים: החלוקה בין הדת והלאומיות כבר הגיעה לידי כך, שאפשר לנו לקיים את מצות דתנו אפילו על ידי נכרי. הנקל בעינינו לצאת ידי הובת פרי עץ הדר באתרוג מקורפו ולקדש על היין הבא – ממקום שבא... גם הושענות, גם לולבים והדסים אנו קונים מן הגוים, גם את סוכותינו יבנו לנו הגוים, בשעה שבעלי מלאכות הרבה משלנו הולכים בטל. ולולי מעט הבושה מפני הגוים שנזהרים מאוד בענינים כאלה, היינו מקיימים את כל

נשארתי „בעל המחשבות" הישן אפילו ב„השלח" החדש, וכל מחשבותי-כאז כן עתה– סובבות רק על המעשים שנעשו בחיינו פנימה. וכחיינו פנימה – מובן, שהציוניות לכל פרטיה נוטלת בהם חלק בראש.

ובין השאלות הציוניות העקר, לדעתי, השאלה היותר חמורה, שאלת כל השאלות, היא השאלה הארורה: מדוע אין הציוניות עושה חיל ובמי האשם, שרוב עמנו עדיין עומד מנגד לכל התנועה ההיא ואינו לוקח חלק בה? שאלה זו, אשר בפנים שונים לא ירדה מעל שלחן ספרותנו כמעט מיום שהיתה הציוניות ל„ענין היום", נשאלת עתה ביתר תוקף ויתר מרירות מאשר לפנים. כי בעת אשר השמיע אחד העסקנים הציוניים בפתיחתו לאספת מינסק, כי בכל תחום המושב רבה העבודה והרעיון הציוני פורה ועושה חיל, אמנם מחאו כף והריעו לקראתו, אבל אחרי עבור החג החלו לבקר את החשבונות, וכמו כל חשבונות של צבור, נמצאו חסרים ובלתי מדויקים. נודע הדבר, שהעבודה אמנם מרובה, אבל העובדים מועטים והרעיון לא לבד שאינו פורה ואינו עושה חיל, אלא גם איזו ריאקציא נרגשת במחנה נושאי דגלו; ונמצאו גם מתיאשים שאמרו, כי הציוניות במצבה וצביונה עתה, מפוצלת לכמה וכמה פצלות ומפוררת לכמה וכמה פירורים, נחלשת וחסרת־אונים, אינה יכולה ללכת קדימה ולכבוש את „העם" ואין לה תקנה בלתי אם נשוב ונתיכה ונעשה אותה „גוש" אחד, אפילו מגושם מעט, אבל מוצק ואמיץ, סלע איתן, כמו שהיתה מתחלת בריתה, טרם נתפצלה ונתפוררה. ואולם יש אומרים כי אדרבה נחוץ לפצל ולפרר את הציוניות עוד יותר, כי במקום אשר גלמי ציוניות מגושמים, בלתי מעובדים כדבעי, אינם יכולים לחדור, ואפילו אם יחדרו – אינם יכולים להתקיים ולעמוד בפני הרוחות המנשבות ב„ספירות" הללו, כי רוח אחר, לגמרי אחר, יעבור – ואינם, – שמה יחדרו „פירורי ציוניות", חלקיה המעובדים והמהוקצעים, „אבק ציוניות", אשר כמו „אבק סמים" יחזק וירפא ויבריא את חולי עמנו בני ישראל... והדברים בזה ארוכים...

והרוב הגדול של הציונים, כמו כל רוב גדול בכל הנוגע לשאלות הצבור, אינו מעמיק ביותר ב„סתרי התורה", אלא שופט לפי ראות עיניו. ולפי ראות עיניו הענין אינו „כדבעי למהוי"; והוא תולה את הקולר לא „בגופא דעובדא" אלא במנהלי התנועה, והוא שואל לא „כ מ ה האשם" אלא „ב מ י ה א ש ם". בהגיון ישר של „בעל הבית" פשוט הוא תולה את הקולר בצוארי ה„מנהיגים", היינו המורשים הגליליים ומהליפ, שהם אשמים בדבר, – כי עצלים הם, נרפים הם, וכדומה רשימה שלמה של „פשעים במשמרת"... וצריך אנכי להגיד לכם, חביבי הקוראים, כי שאלה זו – במי האשם? – אינה מענינת אותי הרבה. הוא תזכיר לי את המנהג בערי ליטא הקטנות לבקש „הטאים" על כל בר־מנן בעיר. יולדת מקשה לילד כי יצאה נפשה ומילדת לא היתה בעיר, תינוק שמת באסכרה ורופא לא היה בעיר, זקן שגוע

תולעת יעקב, „הוי, מי יקום יעקב, כי קטן הוא !" — ושמא תאמרו: הלא רק בענינים האנושיים הכלליים, הנוגעים במקצת גם לעניני היהדות, הכתוב מדבר — אבל איה הם הענינים האנושיים הכלליים, שאין להם איזו שייכות לעניני היהודים והיהדות? — הנה התיאטרון, למשל. ב כ ל ל ו הכל מודים שאינו ענין יהודי. אבל בפרטיו הוכל למצא כמה וכמה „נקודות של מגע" עם היהדות. את כל „מחזורו" של איבסן, הרבה ממחזותיהם של הויפטמן וזודרמן, את „מונה וונה" של מאַטרלינק, — אשר כדוגמתה כבר היתה אצלנו: יעל אשת חבר הקני ויהודית, — את המלך ליר של שקספיר, ועוד, ועוד, ועוד נקל מאד ליהד. שאלת הכלכלה — כמדומה לי, כי בעיקרה היא רק שאלת עמנו; הפוליטיקא — בודאי יש לה שייכות אל ישראל. שאלת מוקדון, המרידה במרוקו, ואף המצור בווינצואלא — בק"ן טעמים אוכל לבארם מנקודת-הראות העברית; וכה אפשר ליהד את כל מחזות החיים עד בריחת יורשת-העצר של מלכות-סכסוניה ועד בכלל. ויען כי „הענינים האנושיים" הללו מרובים ומושכים את הלב, כי הלא המשא-והמתן על דבר „נורה" ו„מונה-וונה" יותר נעים הוא ויותר מושך את הלב משקלא וטריא ע"ד המהלוקת שבין הרמב"ם והראב"ד בהלכות אמונות ודעות, או אפילו מן הוכוחים בדבר הלוקי הדעות בין ה„מזרחי" וה„פרקציא" וכדומה, על כן השכל מחייב, שגם בספרותנו אנחנו ידחו עניני היהדות נרידא מפני „הענינים האנושים הכלליים" ובלי משים הנה ביום בהיר אחד יתהפך „השלח" לאורגן כללי. קראו את התמורה ההיא בשם „הרהבת חוג המבט" או באיזה שם שתרצו, אבל ה„עובדה" תהיה כך. ואם „השלח", הנמצא בידי תלמיד מובהק של עורכו הראשון ורוחו של העורך הזה עדיין מרחף עליו, כך, שאר האורגנים על אחת כמה וכמה. כי כמה שנדלה ההתחרות בשוק ההתומים, עוד יותר גדולה היא — אם אפשר לומר כך — בשוק הפרוגרמות. כל עורך מתאוה להעביר את חברו בפרוגרמה כל אחד סוחב את אירופה ואת ה„אנושיות" בתלתליהן, כל אחד ואחד מתפאר כי הוא „יתן את אירופה"... אירופה האומללה! היא גם לא חלמה, שככה „יטלטלוה" ברחוב היהודים...

וההתחרות של פרוגרמות עדיין לא הגיעה לקצה, „ומי יודע הגבול עד מתי, עד אנה"... הוא אשר אמרתי לכם, חביבי, כי מפחד אנכי מפני המהומה של עשירות... כי גם להרבות ב„אירופה" לא טוב וכל יתר כנטול דמי...

כשאני לעצמי מוצא אני, כי תחת להרחיב את עניני היהדות מן החוץ, עלינו להשתדל להעמיקה מבפנים. ועדיין יש לנו כר נרחב. כל מחזות היינו, כמה שדלים הם הלא שלנו הם, עצם מעצמינו, וגם הם עדיין לא נפתרו כהלכה. ומודה אנכי ומתודה שחשובה בעיני שאלה אחת קטנה בדבר הציוניות מכל החקירות והדרישות בדבר מונה וונה, אפילו ביחוסה ל„יעל אשת חבר הקיני".

איני יודע, אם כך הנכם גם אתם, חביבי הקוראים וחברי הסופרים, אבל אנכי

„הצפירה" ולוי על „השלח" וכל אחד קרא משל חברו, והשתא, כשנתוספו עוד אורגנים, מסתמא יחתמו אחד או שנים משלשה הקודמים גם על האורגנים החדשים, וגם-יהודה יחתום על „הצופה" ויששכר על „הזמן", וכלם ביחד בודאי ישתדלו לקרוא את כל הכתוב בכל העתונים. והשאלה במקומה עומדת: מאין יקחו עת לקריאה מרובה כזו? אמת, כי העת, תהלה לאל, עדיין אינה נחשבת אצלנו לכסף, אבל הן צריך שתהיה לנו עת ואנחנו הרי כבר מסרנו את כל עשרים וארבע השעות שלנו לעניני הציוניות במובנה היותר רחב, ואין לנו אפילו שעה אחת פנויה מעבודה, וספרותנו החדשה מה תהא עליה? מתי נספיק לקרוא גם אותה?

ועוד יותר משאלת העת מעסקת אותי שאלת הפרוגרמא. כי מטבע הדברים, שכל אורגן חדש צריך ללכת בדרך חדשה ולהתוות לו פרוגרמה חדשה, משונה מזו של חברו. עד עתה היו לנו שלש פרוגרמות בולטות: „המליץ" היה בעקרו ורבו מעין „ליב-אורגאן" של „מזרחי". „הצפירה" נטתה לכאן ולכאן, אבל בעיקרה היתה ציונית קולטורית. ו„השלח", זה "Enfant terrible" של שניהם, היה מה שקוראים „פרוטסט-אורגן". ומה יהיה משפט האורגנים החדשים? איזו פרוגרמה יבחרו הם להם, ובכלל, מאין יקחו להם פרוגרמות חדשות? וכי הפרוגרמות תהיינה חדשות רואים אנהנו גם מ„השלח" עצמו. עד עתה התקיים „השלח" על פי הפרוגרמה הישנה שלו: דרכו היתה „להתיחס אל כל התנועות שבעולמנו בבקרת הריפה, בלי שום משא פנים, למהות נגד כל המעשים והדברים המגונים, שנעשים ונשמעים בימינו, שלא להרכין ראש לכל הצדדים ושלא להסהף ב„זרמים" המדומים שאין בהם ממש". דרכו היתה גם כן „להתיחס בכובד ראש אל כל תנועה אמתית, שיש לה יסוד בחיים ובספרות ישראל ולנו לנהוג בה כבוד אפילו כשאנו נלחמים נגדה". פרוגרמה זו, אף-על-פי שיבשה היא מעט ואינה מבטיחה הרבה, בכל זאת מספקת היא, לדעתי, כדי לעשות את „השלח" לירחון מענין, שהקורא העברי ימצא בו כל מה שצריך ונחוץ לו לדעת מעניני היהדות. והנה בא העורך החדש לקיים את הפרוגרמה הישנה ההיא, אלא שהוסיף מעט הדשות, רק מעט... הוספה קטנה הוסיף, אבל יש בכחה של הוספה זו לשנות את כל האורגן הזה. כי במקום שהיה נאמר ב„השלח" הישן, כי יתן לאותם מן הקוראים הרוצים לדעת את כל הדברים הנעשים ב י ש ר א ל שיש להם ערך קיים, את מבוקשם מדי חודש בחדשו", יאמר עתה: „ב י ש ר א ל ו ב ע מ י ם". כמדומה לך רק הוספה של מלה אחת, אבל מועט זה מהזיק את המרובה. וכבר מוצאים אנהנו את סימני ההוספה ההיא בבאור יותר רחב באותו הפרוספקט עצמו, שבו נאמר, כי „השלח" לא יבדיל מעתה בין ענינים נוגעים ביהדות לבד ובין ענינים אנושיים כלליים.

ואת ההיספה הקטנה ההיא אנכי ירא. כי עניננו אנחנו קטנים ודלים ועניני האנושיות כולה כל כך גדולים ומושכים את הלב, והוששני, שמא יבלע לויתן זה את

השביעו את בניכם הגדולים עם הקטנים –
לבל תדרוך כף רגלם בארץ השפנים...

ובכדי להפטר מעסק ביש זה, כלומר מעסק הירושה, מוכרח הייתי להעביט את תכשיט, „זונתי" ולמכור את נחלתי, זו ביתי, שנשארה לי ירושה מאבי, ורק אז סלקתי את חובותי מעט מעט לחלקים. אך גם עתה עוד לא נקיתי מהם, ומשלם אנכי שרידי חובות גם היום.

ספרתי לכם כל זאת דרך אגב, בכדי שתבינו, כי אין לי שום אפשרות להתעשר. ובכל זאת השינה אותי בימים האחרונים אותה המהומה של עשירות שאני מתירא הימנה כל כך.

ואדמה, כי בעצמכם, חביבי, תבינו, שאני מכון לזו העשירות הרוהנית של ספרותנו העתית, אשר ממש הממה אותי בימים האחרונים.

ואנכי, מאז קרה אותי המעשה המעציב עם הדוד האמריקני, ירא אני מכל נחלה מבוהלת, ובלבי אנכי הושב: מי יודע, אולי גם אחרית המהומה של עשירות אשר בספרותנו העתית תהיה בנקרוט רוחני?

והנחלה – בזה הכל מודים, – מבוהלת היא ביותר. אתמול גם לא פללו, כי יהיה לנו אפילו עוד אורגן אחד עברי נוסף על הראשונים, והיום יש לנו – תריס"ר. והקול יצא, כי כהמה וכהמה מוכנים ומזומנים לצאת לאור העולם. ואנחנו, מאמינים בני מאמינים בטוחים, כי הקול קול אמת. ממש מהומה של עשירות.

ואנה יכנם כל הפשתן הזה?

אין אנכי שואל מאין יקחו העתונים החדשים הותמים וקוראים. השאלה התגרנית הזאת אינה מעסקת אותי, אף על פי שגם היא שאלה. אני מדמה, כי קוראים ימצאו. ברבות ההצעה תתרבה גם הדרישה, וההתהרות, כמו כל התחרות, תמצא שוקים חדשים ותרחיב את הישנים. והשוק, תהלה לאל, עדיין רחב למדי, עוד יש קוראים אצלנו, רק צריך לבקשם, למצא אותם ולעוררם. וזאת תעשה ההתחרות.

ובכן אין אנכי שואל כזאת. אבל שואל אנכי שאלת הזמן, כלומר: מאין יקחו הקוראים העברים זמן ופנאי לקרוא כל אלה? – ואל יהא הדבר הזה קל בעיניך. כי לא כהקורא מאומות העולם הקורא העברי. אצל אומות העולם כל מפלגה ומפלגה דמפלגה יש לה אורגנה המיוחד לה וכל אחד מבעלי המפלגה קורא רק את אורגנו המיוחד לו, לבד העומדים בראשי המפלגות, שהם מעיינים גם בהאורגנים של מתנגדיהם בכדי לדעת מה להשיב... לא כן אצלנו, אשר המפלגות אינן מוגבלות ומסוימות ועל פי רוב הן מערבות את התהומין וכל אחת נכנסת במקצת לתחומה של חברתה, וכל קורא עברי יקרא כמעט את כל הכתוב בכל העתונים העברים. רק בדבר ההתיטה יהפכו את הסדר: אשתקד תחם ראובן על „המליץ" שמעון על

בעירנו. ויען כי הכל ידעו, שיש לזוגתי הרבה דודים באמריקא, על כן חשבו הכל שמסתמא הירושה שלה היא. ובמקצת היה הדבר אמת. כי אמנם היתה לזוגתי מחצית התריסר דודים בארץ החדשה, אבל, כמו שאמרתי, כלם הם אביונים ובעלי נשים – ויש סברא חזקה, כי אחד מהם אפילו לקח אשה על אשתו, שהשאיר פה... אך לא זאת כונתי, וגם אין מן הראוי לדבר מזה, כי זוגתי המתפארת תמיד ביחוס משפחתה, יש לה ענמת נפש גדולה מזה הענין.

אחרית דבר היתה, שלא רק לא נתעשרתי, אלא גם ירדתי מטה, מטה. נסתבכתי בסבך חובות גדולים, והבריות התחילו מרננין אחרינו ואומרין, כי „מעשה אמבר" יש כאן, כי לא היה כל דוד ולא היתה שום ירושה, אלא היתה תשוקה להיות בההבה ולהשיג הלואות... מתחלה התמרמרתי מאד. היתכן? – אמרתי – אתם בעצמכם הלא הנחתם מכשול לפני עור! אתם בעצמכם גרמתם לזוגתי הפשוטה והצנועה, שתתחשב ל„נגידה" ותתנהג כמנהג הגבירים; אתם בעצמכם הצעתם לפניה את הקפותיכם ביד רחבה, בתקותכם לקבל שכר גדול ובכלל להתקרב ל„יורשת" כזו, ועכשיו, כאשר לא עלה הדבר בידכם, תאמרו מה שתאמרו... ככה דברתי ורגזתי. אבל לך וצעק: „אני שלמה"! מי שעלה לגדולה הרי הבריות מסכנין את נפשן ומפסיקין אחריו בתקותן ליהנות מהצלחתו, ומי שירד מטה, מי שנפל, הרי הבריות האלו רומסין אותו ברגליהן...

ומה היה לי לעשות? – לברח לספרד לא הפצתי, כי טרם היו אז קולוניות עבריות בארגנטינא ולא ידעתי ספרדית. עכשיו, צריך אנכי להגיד לכם, כבר יודע אני מעט לשון זו. כי איזה משפחות מן ה„סביבה" נסעו שמה על מנת להיות אכרים בהקולוניות, וה' יודע מפני מה נתגלגלו לבואינוס-איירס, בירת המדינה, וסחרו בבגדים ישנים, ואחרי צברם מעט כסף להוצאות הדרך, שבו לביתם גרנדים גמורים מדברים ספרדית. ועל ידי הקולוניזציא הארגנטינית נתגלגל הדבר, שאיזו מיפיפיותינו, אשר לכתחלה נסעו לארגנטינא כדי להנשא לצעירי הקולוניסטים, נשארו גם כן בבואינוס-איירס ונתגלגלו לקולוניות אחרות, לגמרי אחרות... והדבר נודע לאבותיהן בעירנו והם השתדלו להוציאן משם. אחדים מהם נסעו בעצמם לבירת ארגנטינא, ואחרים מסרו את ההשתדלות לה„קונסול". וגם היפיפיות ששבו – דברו ספרדית. הרבה התעסקו בסביבתנו גם בדבר „שטרי החכירה", שהציעה יק"א בעתה לפני האכרים העברים... בקיצור, נסללה מסלה מעירנו לארגנטינא ולשון הספרדים עושה חיל. אמת, כי מהקולוניסטים שיצאו לשם לא נשאר שם אף אחד, וגם „הבנות", לבד אחדות, שבו מקולוניותיהן... ועם כל זה גם אנכי מבין עכשו בלשון... אבל אז עדיין לא הבנתי. ובכלל, ירא אנכי מעט את הספרדים אפילו בשעה שיביאו לנו מתנות בתור קולוניות... באזני עוד תצלצל שירת המשורר:

עם זה וזה ממכריה הישנים תגמור את כל השבונותיה, ואת אלו ואלו תכניס להחרתה. בקיצור: השבונה היה נכון ומדויק הכל בפרוטרוט. ממילא מובן, שלא נתנה לי מנוחה עד שנעתרתי לבקש ירושתה. ואנכי – בזיון להגיד – לא יכלתי לסרב לה הרבה, והתחלתי לחקור בדבר, לא בשבילי, חלילה, אלא בשבילה, כדי לעשות לה נחת־רוח. ואתם, חביבי, הלא תסלחו לי הולשתי זו, המותרת לדעת כל הציונים אפילו לדעת כל מתנגדיהם. ואדרבה, מפני מה אין לעשות לה נחת רוח? –

נכנסתי בעסק הזה, נמלכתי בעורכי־דין, התחלתי לבקש תעודות הלידה והמיתה בערים הקטנות אשר בתחום... אז נודע לי, כי אין נולדים ואין מתים בתחום וכי ישנם נולדים, שלא מתו כלל, ומתים – שלא נולדו כלל... ועדת עורכי־דין הקיפתני – ונתנה לי עצות איך לבקש ואיך למצוא, ואני נסעתי בעצמי מעיר לעיר ומקהלה לקהלה לדרוש אל החיים ואל המתים; והלא תבינו, כי כל אלה שלא בחנם. את חנותי הוכרחתי לעזוב על ידי זוגתי, והיא, בכל היותה בת אביון, השיגה מיד את חכמת החיים הרחבים, כדרך כל הנשים, אשר, כידוע, יש להן טעם מיוחד והשגה מיוחדת לענינים כאלה. אולי עוד תמצא איש אחד מאלף, אשר העושר המקווה לא ישהו מדרכו ולא יגרום לו לשנות את סדרי חייו – ואשה בכל אלה לא תמצא. „הנשמה הכשרה" שלי, בת תלמיד חכם, עזבה את החנות, כי מה לה חנות בעת אשר מיליונים מחכים לה? הקרדיט התרחב והכל נותנים בהקפה בעין יפה, ממש כמו למרת אמבר בשעתה, וההשתדלות בדבר הירושה לא זזה ממקומה. ובראותי שעדיין לא יצא מזה כלום, מסרתי את דיני לעורך־דין מפורסם, שנתרצה לקחת עליו את המשפט בתנאי שאחרי שאזכה בדיני יקח לו את מחצית הירושה בנכיון כל ההוצאות מחלקי; וסכום ידוע צריך הייתי למסור לו תומ"י על ההוצאות הראשונות מתחלה התעקשתי ולא הסכמתי לתנאי קשה כזה, אבל לסוף מוכרח הייתי להתרצות, כי עורכי־דין אחרים דרשו עוד יותר. צר היה לנו למסור כמה וכמה עשרות מיליונים בידי זרים, אבל מה היה לנו לעשות, ודרך אחרת לא היתה לנו? ותהי זאת נחמתנו, כי סוף סוף גם לנו עוד ישארו מיליונים כהמה וכהמה – והיה אם תפול לנו עוד הפעם ירושה כזו, וידענו אז מה לעשות.

כמעט שנתים היה הענין נמשך והולך עד שנודע הדבר, כי אמנם היה הדוד באמריקא וישנה ירושה גדולה של מיליונים הרבה, אך הדוד הוא – דודו של „הפריץ" אדון העיר, והירושה שלו והמיליונים שלו. והוא באמת כבר לקחם. כי אחד מאחי אביו נמלט לאמריקא מסיבה מקום גלותו והצלחה האירה לו פנים ויעש עושר רב. ואשה לא לקח ובנים לא הוליד, ואת ירושתו השאיר לבן אחיו, „הפריץ" דעירנו; אלא שאחדים מבני עירנו, שנתישבו בארץ החדשה, שמועה שמעו, כי ברחוב הארץ הישאר אחריו נפטר אחד ירושה גדולה לאחד מאנשי עירנו, ויכתבו בזאת לקרוביהם

סנדלים חדשים ... ובכלל – להיות אומלל. בינתים אמנם נעשה לי נס, כי חלה אחד מבני ביתי מחלה אנושה ומכרתי את שטרי ואת מעט מטלטלי לצרכי רפואתו, ורק אז שבתי למנוחתי.

עכשיו מכיון שעברו עלי רוב שנותי ועדיין לא נתעשרתי, סר ממני הפחד. כי, אם אפשר עוד כמו שאמר בֶרְנֶה, להיות גבור ונביא ומחוקק אחרי ארבעים – דוגמה: מחמד נביא הישמעאלים – הנה כמעט דבר שאי־אפשר הוא, כי איש יהודי יתעשר לעת זקנתו. תנאי חיינו כל כך קשים, צרכינו כל כך מרובים ופרנסותינו כל כך מועטות, עד שעל פי רוב יאבד היהודי לעת כזאת – היינו אחרי ארבעים – גם את מעט רכושו שרכש לו בימי העלומים הטובים. וכבר אמר פושקין הרוסי: „מי שלא היה „בחור כהלכה" – בעשרים, נשוי – בשלשים, ועשיר – בארבעים, הרי הוא טפש כל ימיו". ומכל אלה בחרתי לעצמי רק להיות נשוי בשלשים. בעשרים דאגתי את דאגת השכינה ובארבעים - דאגתי את דאגת התבל. טוב עוד, לפחות, כי בין דאגה לדאגה הספקתי לקחת אשה בשלשים ... בקיצור, מכיון שעברו עלי רוב שנים בלא עושר, כמעט שהייתי בטוח, כי לא אבוא לידי נסיון זה.

ומי מלל ומי פלל לי, כי דוקא לעת כזאת אתנסה במסה כזו!

אמנם אם תדמו, כי זכיתי בגורל הגדול – תשגו. כמו שספרתי לכם, היה לי אמנם לפנים שטר כזה, אבל אחרי שנתפטרתי ממנו, ב"ה, באופן טוב ומוצלח, לא השתדלתי לרכוש אחר תחתיו. ושמא תדמו: ירושה נפלה לי מאת דוד עשיר באמריקא, גם כן תשגו. אמת הדבר כי יש לי דוד – ולא דוד אחד, אלא דודים הרבה – באמריקא. ברוך השם, משפחה שלמה מצדי ומצד זוגתי שתחיה. אבל, ראשית, הם אביונים גדולים, ממש מחוסרי להם ר"ל; ושנית, הם מטופלים בבנים ואני שמח, שלפחות אינם מבקשים תמיכה ממני... תוכלו לשער, עד כמה הדברים מגיעים, אם אנכי הנני הנגיד במשפחה, ולנגי שרוכים מתפארים בי, שאנכי מחותן קרוב ומסתמא אדאג בעד הזוג הצעיר...

פעם אחת אמנם קרה מקרה בחיי, שדמיתי כבר, כי באמת נפלה לי ירושה גדולה באמריקא – ועדיין אזכור אותה, את הירושה הזאת... כי בעירי הקטנה נפלה הבָרה, שמת עשיר אחד באחת הערים אשר באמריקא הדרומית והניח אחריו ירושה גדולה של כמה וכמה עשרות מיליונים, ומבקשים כעת יורשים. הזקנים שבעירי מצאו, כי המוריש היה ממשפחת אשתי, ותהום כל העיר במרחק כמה וכמה פרסאות מסביב. אנכי עשיתי את עצמי כלא ידע, אבל זוגתי שתחיה, אשר, כמו כל „זוגה", אוהבת היא ענינים כאלה, שמה זאת אל לבה והתפעל לשמע המיליונים, ומראש כבר חשבה מה תעשה בכספה: כמה וכמה תחלק לקרובים עניים, בכמה וכמה תקנה שמלות ותכשיטים. היא כבר החליטה בנפשה שכך וכך תנהיג את ביתה,

מקורבינו החדשים. בסתר לבבו הוא אוהב את „זונתו" הפשוטה, הטובה, המסורה לו בכל לבה ונפשה, אבל הלא לא תוכלו לדרוש ממנו, כי יוביל את היהודיה הפשוטה ההיא לחברתו החדשה. ובכן... ובכן, ההמנות בנאמנות עליו, על העשיר החדש הזה, ומצבו בכלל בלתי נעים.

איני יודע, כיצד מתיחסים אתם, חביבי הקוראים, אל הענין הזה, אבל לבעל „עצבים נרעשים" כמוני הדבר ממש נורא. צריך אנכי להגיד לכם,–שחקו אם תוכלו – כי גם קניית סנדלים חדשים מקרה גדול הוא בחיי. בסנדלים הישנים כבר הורגלתי וקשה עלי פרידתם. נקל בעיני להפרד מידידי היותר טוב אם רק פגע אף מעט בכבודי ומה גם אם פגע בממוני, מאשר להפרד מסנדלי הישנים. אמת, שכבר יצאו מדפוסם ולא תואר ולא הדר להם, אבל היַבָּלות אשר ברגלי אינן מכאיבות לי כשאני נועל אותם. לא כן הסנדלים החדשים. הן אמנם יפים הם ומגוהצים, בוורשא בירת הסנדלרים נתפרו, ואפשר שהוטי־הזפת שלהם כשרים ויתידותיהם הן מעצי גופר, ונתפרו בבית מלאכה יהודי על ידי פועלים אינם־יהודים, כמו שהדבר נוהג בוורשא ובכל ערי המדינה אצל יהודים כשרים ושאינם כשרים ובודאי הבטיח בעל בית המלאכה לתת חצי־האחוז מן הריוח לטובת הפונד הלאומי, לטובת בית היתומים, לטובת בית החולים, לטובת מילדות עניות ולטובתן של עוד תריסר חברות ביחד בכדי לצאת ידי כל הדעות, כמו שהמנהג נוהג בוורשא. כל זה אפשר. אבל היבלת אשר ברגלי אינה רוצה לדעת זאת ונורמת לי כאב. ולפיכך – את הסוד הזה אנכי מגלה לכם בלחישה – איני נפרד מסנדלי הישנים כל עוד אין להוש למראית עין, היינו: כל עוד נקרעו רק מלתתא; ורק כשאין ברירה, היינו שנקרעו מלעילא, אז מפני כבוד הבריות מוכרח אנכי להחליפם בחדשים.

כל זה, כמובן, אינו נוגע לענין, ורק דרך אגב ספרתי לכם כל זאת כדי שתדעו, עד כמה קשור ומחובר אני אל הרגלי הישנים, ובעצמכם תבינו, כמה קשה עלי מהומה של עשירות, שתכריחני להחליף את „סנדלי" ואת סדרי חיי.

ובימי עלומי הטובים הייתי מפחד תמיד פן יקרני חלילה אסון כזה והייתי הושב מחשבות, מה אעשה בכדי להפטר ממנו. כי יש אפשרות להשיג רשיון על עתון חדש ולהעמיד בסכנה סכום גדול – לא ידעתי אז עדיין; כי המצא ימצאו ידידים נאמנים ו„אחים טובים" שישתדלו לחלצני מן המצר הזה, גם כן לא האמנתי אז. ופעם אחת – איני יודע בעצמי, איך קרה הדבר, קבצתי על יד איזה סכום וקניתי שטר־גורלות של הממשלה, וכדרך כל הקונים מסוג זה הייתי נכון ובטוח כי, אם רק יהיה השטר בידי, בודאי אזכה תומ"י בגורל הראשון. ומה אומר ומה אספר לכם, חביבי; לא ישנתי את לילותי, כי תמיד פחדתי, שמא אזכה בגורל. – לא „שמא", אלא בודאי אזכה ואהיה מוכרח לשנות את סדרי חיי, לקנות

XXIX.

מהומה של עשירות! – בודאי הכל מודים, כי זו של עניות גרועה ממנה באחת, מפני שזו של עשירות היא, על פי רוב, רק עתית, עוברת, ויש לך הרבה דרכים להפטר ממנה; ואם, חלילה וחלילה, על פי איזו סבות שאינן תלויות, כמובן, בך, נשארה אצלך לאורך ימים, גם כן אין הדבר נורא כל כך, כי, איך שיהיה, נוח להתרגל בה, מה שאין כן זו של עניות, שהיא תמידית וקשה מאוד להתרגל בה, ועוד יותר קשה להפטר ממנה. ואם, חס ושלום, נגזרה עליך, חביבי, מהומה, הלואי ותהיה של עשירות. ובכל זאת גם היא אינה כדאית. כי ציירו בנפשכם: הנה הורגל האדם זה כבר במצבו, בסביבתו, בהברתו וגם – ברעיתו – ופתאום נפלה לו ירושה מדוד עשיר באמריקא, או זכה בגורל הגדול, או ספסרות מוצלחת עלתה לו יפה, והרי הוא עשיר. ואז, מוכרה הוא ברצונו או שלא ברצונו לשנות את תפקידו, את סדרי חייו; מוכרח הוא על פי חוקי החברה להתכחש לחברתו הקודמת, לחברת העניים, ולהכנס לתוך חברה חדשה, אשר היא לא ידעה אותו והוא לא ידע אותה. ויש אשר הוא מוכרח על פי נמוסי החברה החדשה להתבייש באביו ובאמו ובכל משפחתו, ויש אשר גם אשתו אינה יכולה, גם כן על פי נמוסי החברה החדשה, למצא חן בעיניו עכשיו. היא, היהודית הפשוטה, טובה היתה לו אז, כאשר היה יהודי פשוט, אבל מכיון שנתעלה – היינו שנתעשר – לא תסכון לו עוד. . . מעשים כאלה יקרו בכל יום. ולא זו בלבד, אלא שלפעמים מוכרח הוא על אפו ועל חמתו לעשות מעשים, מגונים: לשחוק בקלפים, להתהולל, ולעשות מעשים בדומה לאלה, אשר בסתר לבבו הוא מתפלץ מהם. אבל מה לא יעשה האיש, וביחוד העשיר, בשביל החברה? – הן העני יפשע רק על פת לחם ולכל יתר הפשעים לא ישים לב; אין לו פנאי ואין לו אפשרות לעיין בהם. לא כן העשיר – הוא יפשע על כל ה„על חטא“ ועל כל „על חטאים“ ומה גם העשיר החדש, זה ההדיוט הקופץ־בראש תמיד, – הוא יפשע לא מפני אהבתו ל„הפשע“ עצמו, אלא כדי להתראות כפושע. הוא נכון לבטל את „ישותו“, את ה„אני“ הרוחני שלו, על כל צעד ושעל אך ורק כדי להתראות כאיש מן החברה העליונה. בסתר לבבו הוא דבק בהוריו הפשוטים, אבל אינו יכל לקחתם לביתו, להושיבם אל שולחנו, מיראה, שמא יהיו לצחוק בעיני

קרבנות, חביבי, קרבנות נחוצים לנו עתה, והנני מביא אותם, והנני מוציא את פרוטתי האחרונה ומוסרה להפוטוגרף.

אפס, כי מעז יצא גם מתוק לי, וממשנה זו למדתי כמה נחוצה היא בעת המלאכה הזאת והעתיד הטוב הנכון לה, וגמרתי בדעתי ללמוד אותה ולהיות פוטוגרף בישראל.

ובכן, יתבשרו נא כל מכירי הקרובים והרחוקים, כי בקרוב אני פותח „פוטוגרפיא" ונכון אני „לצלם" פני יחידים או אספות שלמות במקח השוה. ביחוד תהיה אומנותי – תמונות של אספות, „קבוצות" שלמות, גדולות או קטנות. פה כר יותר נרחב לבעל מלאכה כמוני.

אקוה, כי בקרוב נתראה פנים, אם נזכה – אולי עוד ב„השלוח". ואם לא – אפשר בפוטוגרפיא אחת... כה לחי, חביבי, עד האספה הבאה ו„הקבוצה" החדשה:

עוד איה אמצא מקום על קירות ביתי לתלות את כל הקבוצות האלה. כמעט בכל חדרי ביתי, ואפילו בחדר המבשלות, אין עוד מקום פנוי מקבוצה. הנע בעצמך: אנכי הנני גבאי בבית הכנסת, יושב ראש בשליש חברות, סגן ליושב ראש בחמש, רואה חשבון בשש, חבר נכבד בעשר, חבר הועד בתריסר, וסתם חבר, — אינני יודע בעצמי בכמה חברות. אספות — עשרים וחמשה ביום, וסעודות, כנהוג עתה, כמעט אחרי כל אספה... ואנכי וחברי הננו חסים מאד על אותם הרגעים היקרים של עבודת הצבור, באספה ובסעודה, שלא ירדו לטמיון הלילה, שלא ישכחו, ומשתדלים אנחנו להשאיר להם זכרון לדורות הבאים, למען ידעו בנים יולדו להוקיר את אבותיהם וילכו בדרכיהם, ולתכלית זאת — מכינים אנחנו קבוצות... ואין לך יום שלא אביא הביתה קבוצה הדשה.

בודאי, הדבר מענין מאד. בכלל נעים לראות את עצמך תמיד בחברה, ובאיזו חברה? — בחברה של „מלח העם", בחברה של עסקנים בצרכי הצבור! הגידו מה שתגידו, אבל ההסתכלות תגרום לנו איזה נירוי נעים של אהבת עצמנו... אות, כי אינני „קטלא קניא", כי גם אני „עושה היסטוריא". ורעיתי תראה בחוש, כי בלעדי לא יעשה מאומה בעיר, בקהל ובכלל ישראל... וזאת שנית — גם כן הרגשה נעימה מאד — כי בלוה התמונות אין הזקנה שולטת. הנני רואה את תמונתי על קבוצות שונות כמעט עשרים שנה, מאז החלותי להיות עסקן בצרכי צבור, והנני שם עדיין זה „האברך" שהייתי אז, עם כל חן העלומים ותקפם וגבורתם וחוט של חסד המשוך עליהם... אמת כי בקרבי אנכי מרגיש לפעמים איזה סמני זקנה שקפצו עלי במשך העת, אבל תמונותי התלויות על הקיר הנה יגידו לי אחרת. הן יגידו לי, כי הנני עדיין זה האברך שהייתי (כי אנכי נותן תמיד ל„קבוצה" את תמונתי, בעת שהייתי כבן עשרים להטא...), ומצד הזה בוראי הכל טוב. אלא כי חסרון אחד יש בדבר, והוא — חוסר המקום על קירות הבית. בירושה קבלתי מאבותי איזו תמונות: תמונת משה רבינו, תמונת הגאון מווילנא, כותל המערבי ועוד כאלה — והן כבר הוסרו מעל הקיר, ומתגוללים במזוה, בין הכלים והמטלטלים הישנים, ועל מקומם באו תמונות הדשות, קבוצות שונות עם „פרצופי" היקר...

ומה שרע מזה, כי גם רעיתי היא עסקנית בצרכי הצבור, וגם לה אספות וסעודות ו„קבוצות"... וגם לה נעים לראות את פרצופה כמו שהיה לפני חתונתה... והנה אנכי בא ב„קבוצותי", והיא ב„קבוצותיה" ותמיד מריבה בינינו, מתוכחים ומריבים אנחנו על דבר כל מקום „פנוי" בקיר. ורואה אנכי, כי סוף סוף מוכרח אהיה לשכור עוד איזה חדרים בכדי שתהא לי האפשרות לתת מקום לכל הקבוצות העתידות. ההוצאה בודאי תהיה מרובה, ואהיה מוכרח לקמץ בהוצאות אחרות, בעניני צדקה או „חנוך הבנים", אבל מה לא יעשה איש כמוני בשביל צרכי הצבור ועניני הכלל?...

הארץ, והמדינה „העתיקה־החדשה" תבנה ותכונן בעוד עשרים שנה, – בכל זאת השאלה – שאלה: ובמה אתפרנס עד העת ההיא? ואנכי, כמדומה לי, כבר הגדתי לך, ואם לא הגדתי, בעצמך תבין, חביבי, כי הנני מטופל במשפחה גדולה: בעל לאשה חולנית, בעלת „עצבים", הנוסעת בכל שנה ושנה למקומות הרחצה בחוץ־לארץ, ואב לכמה בנות, אשר האחת עדיין תלמוד בהגימנזיום, השניה תכין את עצמה ללמוד רפואת השנים, השלישית תבחן בבית ספר למילדות, הרביעית תלמוד תרופת „המשמוש" (מאסאזש), החמישית תאמר לנסוע לבית מדרש בחוץ לארץ, הששית תבקש להיות מורה, השביעית תלמוד על ידי מכתבים מלאכת הבוכהאלטריא, השמינית, כמדומה לי, תחשב על אודות מכונת הכתיבה, התשיעית כנראה יש לה „אזנים" למוזיקא, והעשירית... העשירית בכלל עומדת להשתדך... בקיצור הנני ב"ה בעל הוצאה ואין אנכי יכול להכות הרבה.

וכמעט שהתהרהרתי על אשר לא נהייתי אכר בארץ ישראל או סופר ז'רגוני אבל „יגעתי ומצאתי – תאמין", כי מדי פניתי כה וכה לבקש לי פרנסה בכבוד, אשר תהיה בה גם מעט רוחניות וציוניות, הנה מצאתי את מלאכת הפוטוגרפיא או „הצלמוניות" כמו שאומרים עתה, וגמרתי בדעתי ללמוד אותה.

הפוטוגרף, – אך זה הוא איש העתיד; ונכון לבי בטוח, כי ימים יבואו ועתידים כל בעלי אומנות (בישראל, כמובן) לעזוב את אומנותם ולעמוד על „הצלמוניות". ובאמת הצורך באומנים כאלה מתגבר אצלנו מדי יום ביומו. איש יהודי יכול להיות בלי אופה בעיר, בלי חייט, בלי סנדלר בעיר, בלי רופא בעיר... אבל בלי פוטוגרף אי אפשר שתתקיים עתה אפילו העיר היותר מצערה והיותר נכחדה בתחום המושב. לפוטוגרף נזקקים כעת האב והאם, הבן והבת, הרב והרבנית, המשרת והשפחה, הילד הקטן, שזה עתה נולד, והאב הזקן – הכל יתוארו כהיום. החתן והכלה כי נתארסו ויודיעו לכל יושבי תבל על דבר אשרם הגדול – יודיעו כזאת על כרטיסים שעליהם מצוירות תמונותיהם; הבעל ורעיתו כי יחוגו את חתונת הכסף או הזהב – יזמינו את אורחיהם על כרטיסים עם תמונותיהם; החזן כי יברך את מתפלליו „בשמחת הפורים" – יברך על כרטיסים כאלה, ואיש כי יברך את רעהו לשנה החדשה – גם כן, על כרטיסים כאלה. והמנהג נתפשט ברחוב, ותהי הדרישה על כרטיסים כאלה גדולה וחזקה.

מלבד זאת, הנה נתוספו בשנים האחרונות תמונות של כניפיא או „קבוצות" שלשה שאכלו כאחד – מיד ילכו לפוטוגרף ויכינו קבוצה בכדי „לנצח" את סעודתם. גבאי כי נבחר, ישתדל להכין קבוצה של בוחריו; אספה כי נתאספה – מיד קבוצה למזכרת עולמים, וכדומה. ויען כי האספות והסעודות אחריהן מתרבות, הנה נתרבו גם הקבוצות באופן מבהיל. לא אדע איך אתה בביתך, חביבי אבל אנכי אינני יודע

האורחים שלא מבני ב״ית בדגים ממולאים לכבוד השבת, ככה המנהג אצלנו עכשיו לכבד אורחים כאלה בספרי תורתנו, אם לצורך או שלא לצורך; כל כהן, כל פקיד, כל שוטר שבא למחננו — מיד מקריבים אנחנו לו למזכרת את „ספר התורה". ומה אהרית כל התורות האלה ואיפה יתגלגלו? מי יודע! ומה שהתורה להיים — ההזכרה היא למתים; מפזרים אנחנו את הזכרותינו לשמאל ולימין ולכל ארבע רוחות השמים. ולוּ התנהגנו ככה בחשאי, רק בינינו לבין עצמנו, החרשתי; הן יישנם הרבה מנהגים של שטות אצלנו, מנהגים הדשים מקרוב באו, ומנהג אחד כזה חסר או יותר — לא מעלה ולא מוריד. אבל לתקוע ולהריע ולהודיע כזאת בטלגרמות, למען אשר גם בפריז ידעו את שטותנו — בודאי למותר, והכל על הסרון כיס! עמנו עם עני ודל, אין כסף לישראל להבה הארץ, לעניני הציונות, לקנות מניות הבנק הלאומי, לעניני קולטורא, ובכלל אין כסף לכל דבר טוב, אבל יש כסף, כסף רב, לכבוד מדומה, לנאוה של שוה פרוטה, לטלגרמות של הבל. לי אומרים, כי כל אלה סימני התחיה הם. עם ישראל בכל שדרותיו הקיץ לתחיה ויחפוץ להביע את רגשי תודתו ללוחמי מלחמתו, לבו מלא על כל גדותיו וצריך הוא להביע את רגשותיו... כזאת וכזאת יאמרו לי. אפשר כי כן היא, סימני התחיה, אבל מדוע זה רק בסימנים כאלה תסתמן התחיה ולא בסימנים אחרים? — וכי נחוצה לתחיה, אשר בפריז ידעו, כי ישנה עיר כזו וכזו בתהום המושב, וחברה כזו וכזו נוסדה בעיר הזאת ודוקא פלוני ופלוני הנם גבאים וראשי החברה, והם מביעים את צערם בשמם ובשם הברתם על האבדה הגדולה וכו׳... וכי אי אפשר לה ל„תחיה" בלי מעשי נערות כאלה?

לא, חביבי, הגידו מה שתגידו, ואנכי באחת, כי אין בזה שום סימן תחיה, רק כי נטיה מיוחדה ישנה בעמנו להשתעשע מעט בצעצועים כאלה, בפרסים, בפומבי, בנאומים מצלצלים בגבאות, בהתמנות וגם... בטלגרמות. ובמדינת היהודים העתידה — הנה פקיד הטלגרף יהיה הראיש והראשון במדינה. ובשעה שנמלכתי בלבי, איזה ענף פרנסה לברר לי בחיים, גמרתי אומר, כי אין טוב לפני מאשר ללמוד את ההכמה הזאת. וכבר נגשתי אל המלאכה. ובין המודעות הרבות הנדפסות בעתונינו יום יום על דבר הלמוד מרחוק על ידי מכתבים, מצאתי גם מודעה כזו. וכבר שלחתי דמי קדימה כמה שקלים, וכבר קבלתי מכתבים ופרוספקטים, וכבר עיינתי בהם והשבתי עליהם — בקיצור, כבר עמדתי בחצי הדרך, אף־על־פי שבאמת לא הבנתי את הפרוספקטים והמורה מרחוק לא הבין אותי, כמו שהדבר נוהג בכל אותן המלאכות אשר ילמדו מרחוק, — לגוף הענין אמנם אין הדבר נוגע, העיקר, כי נגשתי אל המלאכה. אפס כי שבתי נחמתי, ומפני שני טעמים: ראשונה, ירא אנכי, כי עמא פזיזא לא יסתפק בטלגרף, ובמדינת היהודים תהיה רשת של טלפונים „מדן ועד באר שבע". וזאת שנית, והוא העיקר, כי אף אם גנית, כי הטלגרף לא יכהד מן

לה, כמובן, זכיון יותר טוב מן „הזכרון החי״ הזה; רק כי יפלא בעיני, מדוע זה לא נמצאו מציעים כאלה גם אחרי מות פרי״ן סמולנסקין, ד״ר פינסקר, הר״ש מוהיליבר ועוד אנשי שם כאלה, אשר גם הם, כמדומה לי, פעלו לא מעט לטובת עמנו, ומדוע זה רק „עמיל זולא״ זכה לכך? – בינינו לבין עצמנו, אמנם נבין „מדוע״. בסתר לבבנו – למה נכחד? – כל אחד מאתנו זה כמה הפין להפטר מהשמות „היותר עבריים״; רבות שבעה לה נפשנו „אי־נעימות״ בשביל השם העברי שלנו, אשר לא בכל עת ובכל מקום אפשר להסתירו, ויש אשר מוכרחים אנחנו לגלותו... והנה מת „עמיל זולא״, ו„עמיל״ שם מצלצל מאד, וגם מאפו ב„עיט צבוע״ כבר השכיל לכנות את גבורו ההביב עליו בשם „עמיל״, ועמיל זולא הלא דרש טוב לעמנו, והרי לך „כף כשרה בקדרה כשרה״... ואחריו מת רודולף ווירכוב, וגם הוא לא בין שונאי ישראל נחשב. אפשר ואפשר לקרוא את הבנים הנולדים בחודש פטירתו בשם יודולף, וגם זו תהיה הכרת טובה. באופן כזה תפתר על נקלה שאלת השמות בישראל ובנינו הנולדים עכשו יהיו פטורים לכל הפחות מעונש אחד, ופניהם לא יחורו עוד למשמע שמם העברי... ובכן מבין אני את ההצעה הזאת. אבל מה שלא אבין היא – שפעת הטלגרמות מכל קצות תהום המושב, מכל ק״ק של שלשה יהודים ומחצה, לאמור: „להוי ידוע לכם, האנשים הגדולים בפריז הבירה, כי גם אנחנו היהודים בקהלות „זנב הלטאה״ איננו מן האהרונים בבית ישראל, ת״ל גם אנחנו קראנו את הרומן המפורסם „דרייפוס״ בכמה וכמה הלקים ויודעים ומכירים אנחנו, מה פעל ומה עשה המנוח, ובכן ממהרים אנו להביע את צערנו ותוגתנו על אשר נקטף בלא עתו״. ועוד ועוד בסגנון הזה. ומי שלא הספיק לשלוח ט״ג בו ביום ולהתפרסם תומ״י, מהר לתקן עותתו ביום הכפורים ומיד אחרי תפלת המעריב, טרם עוד הספיק לסעוד לבו מעט, הריץ טלגרמה לפריז להודיע בשם הגבאים והקהל, כי עשו הזכרה לנשמת הנפטר.

בודאי מנהג ההזכרות, כשהוא בפני עצמו, הוא גם־כן מנהג השוב מאד, ולפנים בישראל נחשב לכבוד היותר גדול, ורק בני העליה המעטים, אשר באמת היו גדולים לעמם בחייהם, זכו לזה אחרי מותם. ועכשיו אמנם בתקופת ה„המוניות״ ירדה גם ההזכרה מגדולתה, וכמעט שנכנסה לרחוב הסנדלרים. אין אנו מקמצין כעת בהזכרות, ומי לא יזכר כעת בימי הזכרון? – כמעט בתי קברות שלמים, בני ברית וגם שאינם בני ברית... ואין אנכי קנאי הלילה לאמר, כי כזאת לא תתכן, אלא מי יש אשר העלה מחשבה בלבי: הן הארמינים, למשל, גם כן יש להם גואלים בין העמים, אולי לא פחות ממנו, ובכל זאת אפונה אם ותרנים הם בהזכרותיהם כמונו...

ובכלל, מנהג זה נתפשט בימינו, לכבד במנהגי דתנו את כל מי שרק לא ירק בפנינו... ולפעמים גם את אלה שירקו בפנינו. וכמו שהית המנהג לפנים לכבד את

או של אבל, לתתונה או לקבורה. את כסתו האחרונה יתן בעבוט - והטלגרמה תשלה. כמה שהשתדלו הסופרים להרגיל את העם לנדב לטובת בית הספר, לטובת הפועלים, או, בשנים האחרונות, לטובת ה„פונד הלאומי", במקום טלגרמה של ברכה או של אנחה – הדבר לא עלה בידם, ותשעים ותשעה חלקים של מחותנים קרובים ורחוקים – עד עתה שולחים את ברכותיהם אך ורק על ידי טלגרמות. ואם נמצא אחד אחוז ממאה שיקדיש את ברכתו לטובת הפונד הלאומי או הפועלים ובתי הספר ביפו – הנה הוא יאחז בזה וגם מזה לא ינח ידו, לטובת הפועלים או הפונד ינדב ויפרסם זאת ברבים, אך גם טלגרמה ישלח. יהודי בלא טלגרמות ירגיש את עצמו כאלו עבר ובטל מן העולם. „הנה אנכי שולח טלגרמות – אות כי חי אנכי" – נוכל לאמר בסגנון הפתגם הידוע.

בשנים האחרונות רבו עוד יותר הטלגרמות בין יהודים. ביחוד נתרבו הטלג־רמות של נחומים. והענין הזה, צריך אני להודות לפניך, חביבי הקורא, אינו מובן לי כלל. עוד אוכל להבין, מדוע יחישו בברכות של „מזל טוב". יש אשר ברכות כאלה נחוץ להחיש, כי אם תאמר לחכות עד שיבואו דבריך בכתב, מי יודע אם לא תאחר את המועד... מי יערב לנו כי עד העת ההיא לא יתהרס „הזוג המאושר" והברכה לא תתהפך לו לקללה... אבל טלגרמה של ניחום אבלים - למאי? – הלא אפשר לשלוח מכתב תנחומין, ואם יקבלו האבלים את מכתבך אפילו אחרי עבור יום או יומים, עוד יהיה בעתו, כי עד העת ההיא „הנפטר" בטח לא ישוב לתחיה. ובכל זאת מדקדקין אחינו מאד במצוה ההיא ואין מחמיצין אותה, ומכיון שרק הגיעה ידיעה מעציבה על דבר פטירת אחד גדול, מיד תתחיל ההתחרות המנונה של הבעת צער ע"י הטלגרף.

וכמובן, כל מנהג שהחזיקו בו יהודים מדקדקין בו הרבה יותר מאומות העולם, ומה גם אם המת הוא מבני אומות העולם, – בודאי כל ישראל חיבים בטלגרמות כאלה.

ולדוגמא, הנה הלך לעולמו הסופר המפורסם „עמיל זולא". בודאי, חבל וחבל על האי שופרא דבלי בעפרא; זקני תלמידי חכמים כאלה כל זמן שמזקינים דעתם מתישבת עליהם ולו חי האיש הזה עוד שנים הרבה, בודאי היה מביא ברכה מרובה לכל יושבי תבל וגם לנו היהודים; במותו אבדה הספרות הצרפתית והעם הצרפתי כח ספרותי גדול מאד, והיהודים גם כן אבדו אבדה גדולה: מליץ יושר אחד מני אלף. אבל איך שתהא גדולה אבדתנו אנחנו, הנה העמים הפסידו הרבה יותר – ומה רב השאון דוקא במחנה העברים! רב כל כך עד כי משך עליו את עיני העמים ויהי לשיחה בפי כל ...

גם נמצאו כאלה שהציעו לקרוא לכל הזכרים שנולדו בחודש שבו נפטר הסופר הנ"ל בשם „עמיל", כשם הסופר המנוח. המנהג הזה מצד עצמו יפה הוא, ואין

בקולוניא עברית. אבל טוב מכולם להיות סופר ותגר. ה„מקחים׳ – רבונו של עולם, הלואי יהיה החצי מהם לענבי א״י אחר חמש שנים. והדרישה על סחורתם – גם־כן הלואי שתהיה מחציתה ליין ארץ־ישראל אחר הרבה שנים. כמה שתרבה להכין „סחורה׳ – בעודה בכפה יבלעוה; וכמו כל סחורה חריפה ומהלכת אין בודקין אחריה הרבה, מה שתמציא ואיך שתמציא – מקבלין אותה ממך בעין טובה...בקיצור העסק אינו ביש. ובכל אופן טוב הוא מלהיות אכר בארץ ישראל, תחת אפיטרופסות של כמה וכמה אפיטרופסים. כמדומה לך הכל טוב, ועלי היה רק לשמוח בחלקי ואלף פעמים ביום להודות למי שצריך לחודות בעד גורלי זה. אבל תכונתי הארורה לחטט בכל דבר ולהטות אוזן לכל מה שיאמרו הבריות – היא שהטרידתני גם מעולמי זה, כי נמצאו אנשים שהפריעוני מעבודתי, באמרם אלי תמיד, שהעסק הזה אינו אלא ארעי, כי הזרגון אין לו זכות הקיום ולא יתקיים לאורך ימים, ועוד הפעם אותה ההיסטוריא של האכרות בארץ ישראל. כשאנכי לעצמי, גם הפעם לא הבנתי היטב את דברי הספקנים. לדעתי אנכי, לשון היהודים המדוברת גם־כן לשון היא ויש לה הזכות והיכולת להיות ולהתקיים ימים רבים, ואני אין לנו כל צדקה להחיש את מפלתה. אין אנכי חפץ לבדוק במגלת יחוסו של הזרגון, מאין בא ומה היה לפנים. בכל אופן כבר „התיהד׳ למדי. במקום שיש ז׳ארגון, הגידו מה שתגידו, בודאי ישנם יהודים... ובמקום שאינו, ישכחו גם הרבה מנהגים טובים, הרבה נמוסים יפים בקיצור הרבה והרבה „פרורי יהדות׳, אשר כדאי ובדאי שיתקיימו... ככה היא דעתי. ובכל זאת, מכיון שהתחילו חברי לרנן אחרי השפה הזאת ולהטיל בה דופי, החילותי כדרכי תמיד, גם אנכי להטיל ספק בדבר ובלבי אמרתי: אם צדקו או לא, אבל למיחש מיבעי, והחילותי לבקש בעדי פרנסה אחרת, אשר עתידותיה יותר ודאיות. וראה זה מצאתי, כי אין טוב לפני מאשר ללמוד את מלאכת הטלגרף, זו המלאכה הנקיה והקלה, מעין חכמה אשר בטח תחיה את בעליה במדינת היהודים, כי אין לך עם משתמש בהמצאה זו, כמו עמנו; וסמוך לבי בטוח, כי במדינת היהודים העתידה לא תהיה „פוסטא׳ כלל, רק טלגרף, כי היהודי הרי אין לו פנאי לכתוב מכתב. להניחו בארגז ולחכות במנוחה עד שיגיע למקומו המיועד ויתקבל על פי הכתובת וישיבו עליו תשובה גם כן כסדר הזה, אלא הוא נחפז ואץ וישולה דבריו על ידי הטלגרף. אומות העולם יש להם שהות לחכות, ועמא פזיזא תמיד יפחד פן יקדמנו אחר. הוא בהול לא רק על ממונו, אלא על כל דבר שהוא עוסק בו: על עסקי נבאות, התמנות, כבוד מדומה וכל מה שרק יש לו נגיעה קלה אליו. היהודי יקמץ בכל מיני הוצאות, ואפילו היותר נחוצות רק לא בטלגרמות. אפשר כי לא יאכל, לא ישתה, לא ילמד את בנו עברית, לא יקח חלק בדבר שבצדקה הכל מפני חסרון פרנסה אבל אי אפשר, כמעט מן הנמנע שהיהודי לא ישלח טלגרמה של ברכה

עסק, אמר המוכה אל המופטי, הנה לי. ידעתי אמנם מראש, כי היו „קדושים" לכם. אבל, כי כל כך נדלה המשפחה – לא פללתי ולא דמיתי... וכן בנידון דידן, כי הם ויהיו אפוטרופסים ידעתי – אבל מעודי לא פללתי כי כל כך נדלה המשפחה. הנדיב בעצמו ועוזריו ומשרתיהם ומשרתי משרתיהם, ועד הפועל, ועד התמיכה, כל חובבי ציון... הגידו מה שתגידו, אבל המשפחה גדולה ביותר. ואף על־פי שעדיין לא הקפתי את הענין בכללו, עד כמה יזיקו לי ובמה יוכלו להזיק לי, אבל הבריות מרננין, כי האפיטרופסות עסק ביש, וגמרתי בדעתי לחכות מעט, עד אשר יתבררו ויתלבנו הדברים, ועד העת ההיא – לבקש עסקים אחרים. ובכל זאת אפשר, כי למרות הפחדים הגדולים שהטילו עלי, לא הייתי משגיח בהם והייתי מקבל עלי את האפיטרופסות; אבל בינתים נקרה לי עסק אחר, שאין בו כל אפיטרופסות, וגמרתי בדעתי לנסות אותו, כי „למות ולהיות מלמד – כמו שאומרים הבריות – אין מאחרין לעולם". והיה אם אראה, כי העסק החדש לא טוב הוא, בעל כרחי אכניס את צוארי בעול האפיטרופסות. והעסק החדש הזה הוא גם כן מעין „דבר שבקדושה", עסק של ספרות. ותחת להיות אכר בארץ־ישראל, נהייתי סופר בישראל. התמורה הזאת אינה חדשה לגמרי, וכבר דשו בה רבים, אלא כי עד עתה התחילו באכרות וסיימו בספרות, ואנכי הפכתי את הסדר והחלותי מן הספרות, כי בין כה וכה, עד שנמלכתי בנפשי ובאחרים בדבר א"י ואפיטרופסיה, באתי בכתובים עם הרבה מסופרי ישראל, עם חברות שונות, עם עורכי עתונים ומאספים, ומעצמי למדתי את עניני הקולוניציא, נהייתי „מבין" בכמה וכמה ענינים, אשר עד אז לא היה לי אף מושג קל מהם, ביחוד נהייתי מבין „ביין", באופן עשייתו ומכירתו וטוב טעמו, במקח וממכר של נחלאות, בטיב קרקעות, בהלכות נטיעות, בתורת עבודת האדמה לכל פרטיה, ועוד ועוד מיני „מבינות" הרבה השייכים לענין הישוב, וכתבתי מאמרים גדולים על אדות כל אלה, מאמרים „חרים ותריפים", ומאמרי מצאו חן בעיני הקוראים. בקיצור נהייתי סופר מפורסם...

איכה נהיתה כזאת, איכה אפשר ללמוד, כמעט בין לילה, כל ידיעות העולם והטבע ולכתוב מאמרים אדותן – גם אני בעצמי לא אבין, אבל אין מקשין על מעשה שהיה, והמעשה שהיה כך היה. אלא כי גמרתי בלבי להיות רק סופר זרגוני. אי אפשר לעולם העברי להתקיים בלא סופר עברי ובלא סופר זרגוני, אבל אשרי למי שהוא סופר זרגוני. „החכמה – אמר שיללער – היא לאחד בת השמים, ולהשני פרה חולבת". וככה היא גם ספרותנו הכפולה. שפת עבר היא בבחינת „בת השמים" לסופריה, היא תשפיע עליהם עונג רוחני שאינו נקנה ואינו נמכר בכסף; והזרגון הוא בבחינת „פרה חולבת" אשר עטיניה מלאות חלב... טוב להיות נבאי בחברה עשירה, טוב להיות בן או חתן של „יהודי טוב", טוב להיות מנהל או ארמיניסטרטור

מלהיות אכר בארץ ישראל. בלבי דמיתי כך: הרי אני יהודי פשוט, אשר בעירי ובמקומי אין אנכי ניכר כלל וכלל, בעירי ובמקומי יהודים כאלה למאות ולאלפים, אשר בעד פת להם לא רק יהרשו את האדמה, אבל גם יעקרו הרים וישדדו אותם מבלי שיהיה להם טענות־ומענות על כלל ישראל,–אבל אנכי אהיה אכר באחת הקולוניות בארץ־ישראל, והנני נוטע נפן, בוצר ענבים, הורש וזורע ודש ומגדל בהמות, ככל יתר הגברים בכל הארצות, וכל עם ישראל בכל תפוצות הגולה יביט עלי, יתפאר בי וידאג לעתידותי. פרתי כי שכלה – על ישראל עגלתי; הפרה עצמה כי מתה – על ישראל פרתי, גני כי יהרס – כל ישראל יתקנוהו, הבית עצמו כי יחרב – כל ישראל יבנוהו, אם נגנבו הסוסים והחמורים – כל ישראל יקנו אחרים וגם המעשר והתרומה – על השבון האומה. בקיצור, כל נגע וכל מהלה, כל תקלה וכל קטטה, – הרי כל ישראל ידאגו בעדי וכל ישראל ערבים בעדי. הגידו מה שתגידו, אבל מרחוק הנה המצב הזה, „מבריק", מזהיר, ממש לוקח נפשות. ובכן גמרתי בדעתי, לעזוב את שלחן הותני וללכת לשבת אל שלחן העם. אפס, כי בעת ההיא נשמעה בין התיים המלה הנוראה „אפיטרופסות" וכל אותם הפחדים האחוזים בה. נמלכתי בנפשי, כי אולי אין „המלאך יפה" כמו שיתארוהו ואין העסק כדאי לפני. אמת, כי בעיקרו של דבר, האפיטרופסות, במובן ידוע, היא גם חביבה עלי, ואלו לא היתה אפיטרופסות כלל, מי יודע אם גם חשבתי על דבר ארץ ישראל, כי מטבעי הנני איש האוהב את האפיטרופסות, ולא מפני הפרנסה, חלילה, רק מפני כי כך הורגלתי מנעורי להחזיק בסינור של אמי וכנף בגדו של אבי, ולהסתר בצל כנפי תקיפים... בלא אפיטרופסות מרגיש אנכי מעט שממון. היתכן להיות „כך", כרוח במדבר, כפרא אדם, בלי תקיפים והזקים ועמודי התבל ?... ויש שנכון אני גם לשלם מכיסי בעד מעט אפיטרופסות. ותהלת מחשבתי על דבר ארץ ישראל, כמו שאמרתי, כבר היתה אהוזה וקשורה ברעיון האפיטרופסות... וגם – שהקו אם תוכלו – לא יכלתי לתאר לי, איככה זה אתקיים אנכי ואיככה זה תתקיים ארץ ישראל בכלל בלי אפיטרופסות של איזה תקיף ונדיב. בכל זאת, מכיון שהתחילו הבריות לרנן אחריה ביותר והציגו אותה לראוה, בתור „מפלצת" של הישוב, אמרתי לנפשי, שאין כדאי עתה, בעידנא דריתחא, להשקיע את עצמי בעסק הזה. אמת, כי כשאהיה אכר בארץ ישראל, לא אגוע ברעב, ובעת צרה הנה נדיב אחד או כל קהל ישראל יפרנסוני בריוח או בצער, אבל האפיטרופסות, לפי דברי המבקרים גדולה יותר מדאי. מספרים מעשה ביהודי אחד, שגמר בלבו לקבל דת מחמד, מכיון שבא אל „המופטי" ללמוד אצלו תורת הדת הזאת, החל המופטי להלקותו מלקות על חטא שחטא נגד הקדושים של אמונת מחמד, בכדי למרק את עונו... מלקה בעד קדוש פלוני ומלקה בעד קדוש אלמוני, אחת, שתים, שלש, עשרים, ארבעים, חמשים... ועדיין לא בא הקץ. בממוהא

ראופות אנחנו מדברים על דבר קולטורא, וטרם נדע מה היא קולטורא: האם באמה היא הקולטורא שעל ארותיה ידבר מכירי זה: לחם והמאה וכוס יין טוב וכל הדברים המרהיבים דעתו של אדם, או כי ישנה גם קולטורא אחרת? וביחוד אין אנחנו יודעים את סימני הקולטורא העברית, אשר תשלוט במדינת היהודים העתידה: האם גם היא מעין הקולטורא של מכירי זה, או כי היא אחרת, לגמרי אחרת?... ולא הרי המושג „קולטורא", אשר סוף סוף לדינא אין נפקא מינה ומדברים אנחנו על אודותיה יותר על דרך „דרוש וקבל שכר", כמו המושג „אפיטרופסות", אשר באמת יש צורך לבררו לענין דינא. זה לנו כמעט שתי שנים, אשר אנחנו מדברים ומתוכחים על דבר האפיטרופסות. ראשית כל, כמדומה לי, צריכים היו לבאר את מהות האפיטרופסות לכל חקיה וגדריה וסעיפיה, ואחרי כן לדבר על אודותיה.

לדוגמא, אם בא אלי עני בליל חורף לבקש פת לאכול ומקום ללון, ואנכי, על פי תורת הקולטורא החדשה ועל פי המסקנא האחרונה של ה„פלוסופיא התרבותית" לא נתתי לו מאומה ועוד יתרה עשיתי, כי השלכתי אותו מעל המעלות החוצה וסגרתי הדלת – זו היא בודאי לכל הדעות „הסרת האפיטרופסות". אבל, אם למרות כל מיני הקולטורא ופלוסופיא נכמרו רחמי עליו ונתתי לו פת לחם לאכול ומקום ללון בביתי, הרי יש לו הרשות מחר בבוקר לירוק בפני ולקרא אותי „אפיטרופוס" עוכר ישראל. ואנכי מוכרח אהיה לשמוע את גדופיו ולקבלם באהבה, כי באמת אפשר למצוא במפעלי איזה סימני אפיטרופסות, כי לו עמדתי על דעתי ולא נתתי לו מאומה, אפשר כי היה משתדל בעצמו להרויח איזה פרוטות, ואפשר כי היה נוע בחוץ מרעב וקור... ועכשו שנתתי לו, והוא, העני, הלא ידע, כי סוף סוף אתן לו,– לא השתדל להרויח, בסמכו עלי, על מדת רחמנותי; ובכן השפלתי את ערכו, ערך בן אדם חפשי, ובמדה ידועה הנני בבחינת הורג את האדם ו„נוטל את נפשו"...

בקיצור, הענין מסוכסך, מאד מסוכסך. נחוץ היה, לכל הפחות, לסמן בכלל את גבולי האפיטרופסות ולאמור: עד כאן ועד כאן. עד כאן אפיטרופסות, ומכאן ואילך – פשוט, מדת החמלה והרחמנות, שמותרת לכל אדם ואפילו לנדיב שבנדיבים. או, עד כאן מדת החמלה והרחמנות, ומכאן ואילך מתחלת אפיטרופסות, האסורה לכל אדם, יהיה מי שיהיה, ואפילו לכלל ישראל. ומכיון שההלכה הזאת אינה מבוררת כל צרכה, הרי אנחנו מערבין את התחומין ומכניסין רחמנות לגבול האפיטרופסות ואפיטרופסות לגבול הרחמנות ונורמים לבלבול המושגים והדעות, – מה שגרם רעה הרבה לכמה וכמה יהודים בכלל ולי אני עבדכם בפרט.

ומעשה שהיה כך היה.

כאשר עזבתי את שלחן חותני וספרי השכלתי ובקשתי לי דרך בחיים, גמרתי אומר, אחרי חשבונות רבים, להיות אכר בארץ ישראל, כי לדעתי אז, אין טוב

ככה הורגל בימים האחרונים בהברות האלה, עד כי לא יוכל לבטא שתים שלש מלים מבלי להזכיר קולטורא ואפיטרופסות. כשישכים בבוקר וימצא את נעליו בלתי מגוהצים כרבעי, הוא אומר באנחה: לו היתה השפחה יותר קולטורית, היתה מבינה כי נחוץ לנקות את הנעלים עד היות להם „ברק". אחרי כן, כשיושב אל השלחן לשתות חמין ואין לחם הם ואין המאה, מתאנה ואומר: מי יתנני אפיטרופוס בביתי והייתי מכין הכל, טה בבוקר בלא לחם חם והמאה – זו אינה ממדות הקולטורא. כאשר יבוא להדר עבודתו בבית המסחר שהוא עובד בו, ראשית דבר יקרא את העתון המקומי מהחל ועד כלה, וכאשר יוכיחהו המנהל על בטולו מעבודתו – יוכיחהו מבירי, כי אפיטרופסות זו אינה מגדר הקולטורא, כי האדם הקולטורי צריך לקרוא עתונים. לארוחת הצהרים יקדים לכת, מפני כי לדעתו אין אפיטרופסות לקיבה. הוא יאהב לאכל „מלוחים" לפני הסעודה, שני מיני בשר: מבושל וצלי, בתוך הסעורה, ומיני תרגימא אחרי הסעודה, ובכלל יאהב להרבות במאכלים, מפני כי כן מנהג אנשים בעלי קולטורא גבוהה. אנשים פשוטים וגסים, שאין להם כל מושג מקולטורא, הנם בכלל רעבתנים, לא ידעו להבדיל בין תבשיל לתבשיל; המה ימהרו לאכול, בחפזון, כאלו יפחדו פן ישובו ויקחו מהם מה שהניחו לפניהם, וימלאו את כרסם מהתבשיל הראשון שהעמידו לפניהם, מבלי להותיר מקום להמאכלים הבאים אחרי כן. אבל אנשים בעלי טעם וקולטורא לא ימהרו לאכול, אלא אוכלים מאכלים הרבה, קמעא, קמעא, לאט, בהרהבה, בניחותא. התיכה אחרי התיכה, גמיעה אחרי גמיעה, עם הפסקות וריוח בינתים. כוס יין בתוך הסעודה וספל קוה אחרי הסעודה גם-כן סימן קולטורא. ממילא מובן, כי אחרי כל אלה נחוץ לנמנם מעט ולנוח כי אין אפיטרופסות לבטן המלאה. אחרי כן היה בא להדר עבודתו ועוסק מעט בעבודה, וכאשר אך רד היום היה עוזב אותה, מפני כי, לפי דבריו, דיה לאפיטרופסות של בעל הבית ביום. שעות הערב היה אוהב לבלות בהתיאטרון, מפני כי הוא צורך הכרחי להאדם הקולטורי. בביתו אהב את כל שלשת הדברים המרחיבים דעתו של אדם, מפני כי הם ממדות הקולטורא. דרכו היתה ללוות „גמילות-חסדים" תמיד אצל מכירים ושאינם מכירים, אצל סי שרק אפשר היה להשיג „גמילות חסד", מפני כי האדם הקולטורי אי אפשר לו להתקיים בלא גמילות חסדים. וכאשר דרשו ממנו חובותיו, היה מצטדק בצרכיו המרובים של האדם הקולטורי, העולים לו בדמים מרובים. וכאשר הראו על משכורתו הגדולה, היה משיב בכעס: ומי יכול להיות אפיטרופוס על משכורתי? – בקיצור, כל חייו של מכירי זה סבבו תמיד על הצירים של קולטורא ואפיטרופסות; על כל צעד וצעד מצא סימני קולטורא ואפיטרופסות. וכמהו יודע אנכי רבים, אשר לצורך ושלא לצורך, בעתם ושלא בעתם מכניסים את השמות האלה. והשטות האלה, בכל זאת אינם מבוררים כל צרכם. המושגים

קפצת ועמדת בראש ולקחת לך מה שיכלת לקחת?... ו„כשרון" ? – האם היא באמת מתת אלהים, ראש הוגה דעות ולב מרגיש, במדה שלא רבים יזכו לזה; או פשוט: מעט עזות והטלת אבק רב בעיני הבריות?... ו„עושר" ? – האם הוא באמת נכסי דניידי ודלא ניידי, או הכשרון להשיג הקפות גדולות, להוציא הרבה ולהיות ברהבה?.. ו„מסתתר" – האם היא באמת הבריחה מפני הכבוד, או אין זה כי אם הרדיפה אחרי הכבוד מצד אחר, בבחינת „משכני אחריך נרוצה"?... ו„לאומיות" – המלה היותר שגורה עתה על לשוננו, אחר „פרנסה" ואחר „כבוד" ואחר „עושר" – מה היא? האם באמת הרגשה עמוקה של התקשרות לעניני העם והרצון והאפשרות להקריב בשביל הענינים האלה קרבנות גדולים, את הרכוש ואת הנפש; או אין בזה אלא „אותיות פורחות" שאינן מחייבות כלום, ורק יתנו היכולת להתהדר מעט ולדבר גבוהה? ו„עסקן בצרכי הצבור" – זה הטפוס המבוקש אצלנו עכשיו ביותר – מה הוא? האם באמת זה הדוחה את עסקיו מפני עסקי הצבור, עושה ומעשה, אומר מעט ועושה הרבה, כמו שהבינו זאת לפנים? או הכשרון לנאום נאומים, להיות „פה ושם" ולדבר בתריסר מקומות בבת אחת ולעשות תריסר מעשים בבת אחת, ואף אחד לא יהיה עשוי כהוגן? ו„ההשכלה" נופא – זו בת השמים אשר עליה נדונים עכשיו בכל ערי התחום – מה היא? האם באמת השכלת עמנו לפי צרכיו ומושגיו, לפי טעמו ורוחו ונטיותיו, כמו שידמו רבים, או רק ההשתדלות להעבירו בעל כרחו על השכלתו הלאומית לטובת השכלתו של עם אחר, החזק ממנו, כמו שיבינו זאת משכילינו ה„מושבעים"?... ו„הרוח הלאומי" עצמו, אשר על אודותיו יתוכחו ויריבו כעת כל חכמי ישראל, סופריו ודבריו – מה הוא? האם... אבל, אם באתי לפרוש בזה את כל אלה המושגים הממלאים עתה את חללו של עולמנו ואינם מבוררים כל צרכם ויביאו לידי סכסוכים הרבה – יקצר הגליון, ואולי יהיה נצרך ספר מלים חדש שבחדשים... הוא אשר אמרתי, כי למרות עשרנו הנפרז בספרי־מלים, הנה גם פה, כמו בכל יתר ענינינו, דוקא מה שיותר נחוץ – יחסר לנו. בכל זאת יכול הייתי למחול על החסרונות האלה, כי סוף סוף החיים בעצמם, ברבות הימים, יבררו לנו את הסתום בכל המושגים הנזכרים. אבל ישנם מושגים עוד יותר נחוצים מאלה שחשבתי פה, אשר ממש ינזלו את שנתי מעיני ובכל עמלי שעמלתי לא עלתה בידי למצוא פתרונים להם. זה כמה ידברו על אודותם ובימים האחרונים אינם יורדים מעל שולחן ספרותנו ומעל במות מדברינו, ובכל זאת לא נתבארו כל צרכם עד היום.

ובודאי תבינו, חביבי, אל מה ירומזון מלי: הלא הן ההברות המפורסמות אשר כבר נכנסו להיסטוריא שלנו: „קולטורא" ו„אפיטרופסות". הציונים מעבר מזה כל היום לשונם יהגה „קולטורא" ישר והפוך, בעד וכנגד. וחובבי ציון גם כן ילעסו זה שתי שנים את ההברה הקשה „אפיטרופסות". ואחד ממכירי, ציוני וחובב באחד

ומבשרי אחזה זאת. בימי ילדותי הטובים, כאשר למדתי הרבה ותניתי בתורה יומם ולילה, ומבלי לדבר עברית, חשבתי עברית, ואפילו ה„זרגון" שלי היה יותר מחציו עברי – בימים הטובים ההם, כמעט שלא ידעתי כל ספר מלים. זכורני, כי בקרן זוית בבית המדרש, באחד הארגזים, היה מונח ספר „הערוך", ספר־המלים היחיד שהיה מצוי ומפורסם אז. אבל מי היה נזקק לו ואיזה ערך היה לו לגבי הספרים הנחוצים" ? – וכל מה שפחתתי בלמודי הוספתי בספרי מלים. ועכשיו, כאשר כמעט לגמרי חדלתי מללמוד, הנה כל ארגז ספרי מלא ספרי מלים... ולא עוד אלא שהתחלתם ללמוד אותם, – פשוט, ללמוד „ספר מלים". – והלמוד הזה אינו חדש עמדי. בימי נעורי כבר הסכנתי ללמוד ספר מלים, אם גם בשפה אחרת. בתחלת ימי השכלתי כאשר התאויתי ללמוד „חכמת יונית" ואני באחת הערים הקטנות אשר בליטא, וכל מורה לא היה לי,–הייתי לומד מעצמי, והחילותי ללמוד... ספר המלים. אנכי והברי אשר כמוני יצאו לתרבות רעה, היינו לומדים מדי יום ביומו שיעור של ספר המלים הרוסי, כמו שאבי ז"ל היה לומד בכל יום שעור גמרא, ואבי־אבי – חק לישראל. ובעירי יצא הקול, כי יצאתי לתרבות רעה והשבו אותי לאפיקורס גדול, למשכיל ומושלם גדול, וככה הייתי גם בעיני. ועכשיו, לעת זקנתי, הנני לומד בכל יום שעור של ספר מלים עברי. ובעירי יצא הקול, כי חזרתי בתשובה ומתקן אני הטאות נעורי... וככה הנני גם בעיני...

אבל צריך אנכי להודות לפניך, חביבי הקורא, כי כמו שלמודי אז בספר המלים הרוסים לא הביאו לי תועלת, ככה, ואולי עוד יותר. איני רואה סימן ברכה בלמודי בספרי המלים העברים עתה. מה יסכנו לי כל „המלונים" עם כל הדשותיהם אם לא יוכלו לברר לי את המושגים הישנים והמצוים ? לדוגמא, „פרנסה"–זו המלה היותר שגורה על לשון היהודים,–מה היא: אם פרנסה כדבעי, היינו להם לאכול ובגד ללבוש, ולחם לאכול – שלש פעמים ביום ולפעמים גם עם מעט המאה וחתיכת בשר, לאכול ולשבוע; ובגד ללבוש – גם כן בגד ממש, בכל אחת מתקופת השנה לפי צרכיה; – או די, כמו שעל פי רוב הדבר נוהג אצלנו, בלחם רק כדי להחזיק את הנשמה, ובמקום בגד – מיני סמרטוטים לכסות את מערומינו, וגם זו היא „פרנסה" ועוד יותר אינני יודע, מה זאת „פרנסה בכבוד" ? אם פירושו של דבר: למצוא ענף של עבודה שיש בו צורך לרבים, ללמדו על בוריו ולהתפרנס ממנו, מבלי לרדת לחיי חברך; או פירושו: לקחת סחורה הרבה בהקפה ולפתוח העת בצד חנותו של חברו, ולקפח את פרנסתו, על דרך „גם לי גם לך לא יהיה", ולקרא „שמיטה" אחר עבור עת מעטה ?... ו„כבוד" בעצמו, „כבוד" סתם – זה הבורח קל הרגלים, שהכל רודפים אחריו בשבעים ושבעה דרכים – מה הוא ? אם הוא מה שהבריות מכבדים אותך בעד חכמתך ומעשיך הטובים, בלי חפצך והשתדלותך, או מה שאתה בעצמך

XXVIII.

כבר אמרתי לכם, חביבי הקוראים, כי התקופה שאנחנו עומדים בה בודאי תקרא בדברי ימינו בשם תקופת ספרי המלים (או „המלונים", כמו שכותבים עכשיו). יכנו הגוים את התקופה הזאת בשם תקופת החשמל, הקטור ויתר ההמצאות של התגלות כחות הטבע, ואנחנו, עם הספר, נסמן אותה בסימננו אנחנו, בסימן של ספרים, לאמור: — תקופת „המלונים". ספרים היו לנו גם לפנים, ואולי עוד יותר מאשר עתה, ולמדו בהם בודאי בהתמדה, בעיון וכונה יותר מאשר עתה, והבינו אותם אולי גם כן הרבה יותר מאשר עתה. לאבותינו לא היו ספריהם „אותיות מתות מכורכות בעור בהמה"; תורתם היתה תמיד עמהם והיתה להם ממש תורת חיים. המה ספרו את כל האותיות אשר בספריהם, ויבקשו רמזים בכל תגיהם, וימצאו כונות מיוחדות בכל תנועותיהם. כל אות ואות היתה מעין „נשמה חיה" שדרשה תפקידה וצעקה: דרשוני! — וידרשוה! בקיצור, דורות הראשונים למדו הרבה והיו להם ספרים הרבה; אבל ספרי מלים — לא! ספרי מלים כמעט לא היו להם, כי לא היה להם כל צורך בספרי מלים; הן לא את פירוש המלים בקשו בספריהם, כי אם את התוך, את הכונה, את המאור שבהם, את הנשמה שבהם; ואין רע אם המלות לא נתפרשו כהלכה. „הכונות" אפשר היה למצוא גם בלא זה. הנשמה היתה מבצבצת מכל מלה, מכל אות. אדרבא, כל מה שהיה הענין יותר מסוכסך היה יותר חי... ורק אחרי אשר בדורנו נתרוקנו הספרים מתוכנם, הנה בעל כרחנו נתחיל לבקש את פירוש המלות: הנשמה פרחה מן הספר ונשארו עצמות יבשות, מלים שאין מבוררות וקשות לעכול... היחיו העצמות היבשות האלה אפילו אם נוסיף כהנה וכהנה ספרי מלים? — מי יודע.

בכל אופן אחשוב, כי לא סימן הצלחה ועשירות המה לנו ספרי המלים, כי אם, במובן ידוע, סימן דלות. ללמוד הרבה עברית, כמו שלמדו אבותינו, אין אנו חפצים, להחיות את השפה באמת — קשה עלינו. ולעזבה לגמרי, לשכוח אותה—גם־כן לא יתכן, כי יהיה הדבר מעט לא „לפי כבודנו"... ולזאת החלטנו „למלחה", לחנטה ולשום אותה משמרת ב„ספרי המלים", לאמור: הרי „תורה מונחת בקרן זויות, וכל הרוצה ללמוד (אם רק ימצא טפש כזה) יבוא וילמוד". רק באופן זה, אנכי מבאר לי את החזיון של ספרי המלים, אשר רבו עתה מאד.

עמהם, לשבת בחברתם. אבל כבר יהיו נפשות רכות וחלושות כמונו. בשעת שלום, בשנים כתיקונן, בודאי בריות כאלה נוי הן לנו, תכשיט הן לנו, אבל בשעת חירום, בעת מלחמה דרוש דוקא מעט „נסות ואבירות"... אנשים אשר לא יחתו מפני כל, לא ישובו מפני כל, והעיקר, שלא יתביישו בפני כל, בפני אויבים – ועוד יותר בפני אוהבים...

ואיה הם הצדיקים החדשים של ה„חסידות" החדשה, אשר ישיבו לנו את עזיהינו מאז, את „הקיפות הדעת" הישנה? איה? – – –

מכמה נאדות של דמעות שנפישות רבות שופכות על צרות הגלות. הנע בעצמך בעלי המסלה יש להם הרשות להתענג על הדר הטבע בחוץ־לארץ על חשבון הקהל, להעלות על ידי ספסרות ומודעות מזויפות את מחיר המניות ואחרי כן להורידן ולשוב ולקנותן ועוד הפעם למכרן, ולעשות עושר על ידי „עסקים" כאלה; והקונים יאמינו במודעות המסחר, יקנו ויפסידו וירדו מנכסיהם ואין להם כל רשות לבקש תחבולות איך להוציא את כספם מידי עושקיהם... לא זאת אמנם כונתי, לא ללמד פרק בהלכות „מקח־וממכר של מניות" חפצי הפעם, רק להוכיח, כי המעשה הזה באמת יפה הוא כשהוא לעצמו, בלי כל שייכות לצד המסחרי שבו. הוא יראנו מה אפשר לעשות, אם רק יחפצו לעשות, ומה היו יכולים להשיג יהודים תקיפים בדעותיהם כאלו, לו עסקו בצרכי הצבור שלנו באמונה, כמו שעוסקים עתה בצרכי צדיקיהם, לו היו הם הובבי־ציון במושג הישן, או ציונים מאיזה סוג שיהיה. לו נקרה כזה, או בדומה לזה את אחד מאנ״ש והיה בוכה ומתחנן, והיה מן הצועקים ואינם נענין, ואנחנו כלנו היינו בוכים עמדו ותולים את הקולר בצוארי הגלות, לאמור, יהודי בגלות, ומה לעשות? – לא כן הסידים ואנשי מעשה, המה מצאו דרך ותחבולה איך להציל עשוק מיד עושקו ו„הגלות המרה" לא עכבה בידם. הבל על האי שופרא דבלי בארעא – על הכחות האלה שמתבזבזים לקטנות, לעניני הצדיק וצאצאיו. בכחות כאלה עוד אפשר היה להשיג דברים יותר חשובים. עוד זאת: הנה אנחנו מתאוננים על כי מעטו המבקרים את ארץ־ישראל, יהודים נוסעים לארבע כנפות הארץ או „בכדי להנצל ממדויהם הרעים", או פשוט לשם טיול, לשם תענוג, ולארץ אבותיהם לא יסעו. ואנהנו מתאוננים ומתרגזים, ועד עתה טרם מצאנו תחבולה, איך למשוך אותם אל „ארץ היהודים". והסידים אנשי מעשה היו מוצאים תחבולה גם לזה. היו לוקחים בעד הרבי מניות של חברת־האניות המפליגות מאודיסא ליפו. וזו בלבד היתה דיה למשוך את החסידים לארץ אבותינו. ואולי תחבולה זו טובה גם עתה לנו חו״צ, כי נקנה אנחנו תעודות־מסע של חברת האניות במחירן הקצוב ונשוב ונמכר אותן להצדיקים בהנחות גדולות והמה יניחו את חותמם על התעודות... ויסעו החסידים גם לארץ ישראל... בקיצור, אנשי מעשה היו מבקשים תחבולות ומוצאים תרופות לכל אלה המחלות. לא כמונו האיסטנסים היושבים וממללים מבלי עשות מאומה. עוד הפעם חבל על כי „אנשי מעשה" אלה עומדים מרחוק לתנועה הלאומית! המה, שעדיין נשאו בלבם שריד מעט של אותה התקיפות העברית הישנה, אשר לא פחדה מפני כל, היו בודאי עושים הרבה יותר ממנו. בודאי ימים יבואו אשר גם הם יהיו ציונים, כי סוף סוף כך הוא „סדר הדורות": מחסידות להשכלה ומהשכלה ללאומיות. אבל המעבר הגדול והקשה הזה יטול את כחם, ואז, כאשר יבואו אלינו, לא יהיו עוד מה שהגם עתה: אז יהיו גם הם מגוהצים ולבנים, מגובסים בכמה וכמה מיני בורית, מלומדים ומנומסים, אז רב יהיה התענוג לדב־

יקבלו רק שמונה, גם הם לא אחת קנו „אקציות נפוחות" והפסידו בהן כפלי כפלים מסכום הכולל של כל הבנק העברי. בעינינו איפוא לא יפלא הדבר הזה, אבל בעיני בן־הצדיק יפלא, בן הצדיק לא הסכין מעודו להפסיד. הצדיק, כידוע, עשה עסקים בשותפות עם חסידיו רק על מנת להרויח, ובכל אופן לא על מנת להפסיד. ועכשיו הנה באו הרשעים האלה ויאמרו לו, כי יקבל בעד כספו רק המשה עשר למאה. היתכן כדבר הזה! ויותר עוד מבן הצדיק לו יכלו חסידי הצדיק להשלים עם המחשבה ההיא: היתכן, כי כספם אשר נתנו לצדיקם יפול בידי זרים? ויציעו לפני בעלי־המסלה, כי ישיבו לבן הצדיק את מחיר מניותיו בשלימות. ואם לא־יעשו דינא לעצמם. בעלי המסלה, המלומדים ומנוסים בענינים כאלה, שתקו, כמובן, על דבריהם, ויסעו להוין־לארין להתענג על הדר הטבע ולהתרחץ במיני אמבטאות שונים. אז גזרו החסידים „חרם", או כמו שאומרים עתה — „בויקוט" על המסלה, לאמור, כי כל חסיד שיסע במסלה ההיא או יוביל בה משא לא יזכה לראות פני הצדיק ויגורש מקהל חסידיו. וההבולה הזאת הועילה. המסלה, העוברת במקום מרובה באוכלסי החסידים, נשמה, אין עובר ואין שב. העגלות ריקות והקונדוקטורים מנמנמים על הספסלים, ומפני השממון מבקשים נוסעים בחנם — ואין. ראו מנהלי המסלה המתענגים על הדר הטבע ומתרחצים במיני אמבטאות שונים בהוין־לארין, כי העסק שפל, וינסו דברים אל „בן־הצדיק" ונתפשרו עמו, לשלם לו המחצית במזומנים — ובעד המחצית השניה לתת לו תעודות־מסע בנכיון המשה עשר למאה... והצדיק אצל מהודו על התעודות ההן ויחתום שמו עליהן, או נתן רשות להתום שמו עליהן. ועכשיו התעודות האלה נמכרות במספר רב בבתי כנסיותיהם, במחירם הקצוב. כמובן, והכל שריר וקיים, והכל על מקומו בשלום. המסלה — מסלה כקדם, רבו הנוסעים, וגם משא לרוב, ויקיצו הקונדוקטורים מתרדמתם ופהויף מפחצה של המחיר הקצוב לא יקחו מאת הנוסעים, ובן־הצדיק, לא לבד שלא הפסיד אלא יש אומרים, כי גם ירויח.

„לאחרונה עלי להעיר, יוסיף הסופר מדיליה, כי מכל „המעשה היפה" הזה לא ידע הקדוש בעצמו, ורק הסובבים אותו וצאצאיו המה בעלי המעשה"... כשאנכי לעצמי, אחת היא לי, אם ידע זאת הקדוש או לא ידע. כי לא הוא העיקר, אבל דוקא אלה הסובבים אותו, ו„מענינת" אותי ביותר דעת הסופר, אשר תחת המלים „המעשה היפה" העביר קו, כאומר: יפה, כלשון סגי־נהור... הוא כנראה, יתבייש במעשה יפה כזה: קנוניא, חרם!... ונראה, כי דעתו של הסופר לא היתה דעת יחיד. ואחינו בווארשא בכלל התביישו במעשה הזה, והעתונים העברים המקומים עברו עליו בשתיקה. אבל אנכי, אודה ולא אבוש, מוצא אנכי באמת את המעשה הזה יפה, יפה מכמה צדדים. יפה אולי יותר

אחד מוכיח, כי שד״ר אחד יאסף להחזקת איזו ישיבה הרבה יותר מכל הציונים שבמדינה. וגם הדברים האלה, חביבי, רק דברים הם, לראבון לבבנו, רק דברים הם. גם הישיבות עזובות ושוממות והעניות מנולתן. השדריים יקבצו פרוטות, רק פרוטות. מי שלא ראה „משולח״ מחזיר על פתח נדיבים לבקש „פרוטות״ להחזקת התורה, לא ראה עלבון התורה מימיו. חלפו עברו הימים הטובים, אשר בני־ישראל הביאו את נדבותיהם להחזקת התורה בכבוד בחפץ וברצון. הימים הטובים ההם חלפו ועברו, עכשיו בני ישראל נתבעים למשכן ואינם נותנים, ואם יתנו—רק בעל כרחם יתנו, בצרות עין. הכח של האורתודוכסיא אצלנו בכלל מוטל בספק גדול. אם עוד ישנם בעלי־יכולת בקרבנו האומרים מעט ועושים הרבה—המה רק החסידים; ולא חסידי ליטא ורייסין, בעלי חב״ד, אשר בשנים האחרונות פג טעמם וחריפותם ולא רחוקים הם הרבה מן המתנגדים אשר סביבם,—אלא רק חסידי פולין הגדולה, המה בודאי נותנים והוזרים ונותנים למשכן שלהם, ונותנים בעין יפה, בכבוד, ולא רק שיתנו הם, אלא כי יודעים לכוף גם את אחרים שיתנו. והעיקר, מה שנכבד ביותר, כי מכיון שנתנו, יודעים הם לחוס על ממונם ולשמרו שלא יפול ביד זרים, ואם נפל—יכולים הם להוציאו מידי זרים... מה שאנחנו המשכילים לא נדע בכל אופן: לא נדע לתת, ואם נותנים אנחנו על הרוב יפול כספנו בידי זרים, אשר לא פללנו ולא דמינו מעולם; ומכיון שנפל כספנו בידי זרים— שוב אין אנו מוציאים אותו עולמית.

לא אדע, חביבי, אם עמדת על הקורספונדנציא מווארשא ב„מליץ״ (נו׳ 215), והיא אחת מאלה אשר כדאי להתבונן אליהן. וזה הדבר: הבן הצעיר של הצדיק מגור קנה מניות, לא של הבנק העברי, במניות כאלה עדיין לא יעסקו בני הצדיקים, כי אם מניות של מסלת־הברזל, ולא של מסלת יפו־ירושלים, אשר למרות כל מיני הציוניות—כל מניותיה נמצאות בידי נכרים, אלא פשוט, מניות של המסלה הצרה מווארשא לגרוניץ. והמניות ההן, כמו כל מניות מתחלה עולות למעלה ממחירן האמתי ואחרי כן, כאשר נמכרו מהן במדה הידועה, הוזרות ויורדות עד הדיוטא התחתונה בכדי שישובו מנהלי החברה ויקנו בזול את מניותיהם שמכרו במחיר גבוה. ואחרי כן, עוד הפעם יעלו את מחירן וימכרו אותן, ושוב יורידו את המחיר ויקנו — וכה חוזר חלילה. אנחנו יודעים זאת, ו„בן הצדיק״ מג. לא ידע, או אולי ידע, וכל קניותיו היו רק לשם מקח־וממכר, למכור „בעידן ריתחא״, ולא עלתה בידו. איך שיהיה, לא עברו ימים מועטים ומחיר המניות ירד פלאים והנן נמכרות בחמשה עשר למאה ממחירן הקצוב. גם הדבר הזה לא יפלא בעינינו. כבר ראינו אקציות שמחירן היה הולך ועולה בלי גבול, ואחרי כן נמכרו לציר על פי צלוחית, ואפילו אלה „היהודים״ אשר מדי דברם על דבר הבנק העברי, יפחדו פחד פן חלילה תחת עשרה רובל

הפעם נוקשתי בלשוני, ולמרות המלונים הרבים לא מצאתי את המלה הנחוצה לי גם הפעם. והמלה היא דוקא מאלה הנחוצות לנו מאד, כי, כידוע, אנחנו מדברים כעת רק „בכובד ראש". גם על הענינים היותר קלים נדבר בכבד־ראש משונה, ובכן נחוץ למצוא את השם הנכון למושג הזה, וכמו להבעים־איננו. וכבר נתחבטו בו שני סופרים גדולים מבית־המדרש החדש והישן, וכבר הגיעו גם לידי מחלוקת (ב„המליץ") והשאלה לא נפתרה כהלכה. אלא כי בינתים נזרקה מפיו של אותו הסופר מבית־המדרש הישן הברה אחת, אשר בודאי לא נאמרה „בכבד ראש", אע"פ שהסופר הזה כתב כל ימיו ברצינות ובאנינות הדעת ובכבד ראש. הוא אומר, כי טוב בעיניו, שידברו בני־ישראל בארץ הקודש אשכנזית או אנגלית, שהן לפחות שפות עשירות גם במבטאים יפים וגם בספרים נבחרים, מאשר ידברו בזה הז'רגון העברי, שמר בן־יהודה בורא בעדם. אדמה, כי דברים כאלה אי אפשר שיהיו נאמרים בכבד־ראש. כל אחד מאתנו יבין, כי זתון עברי, זרגון של בן־יהודה, אם כי אינו על דרך הצחות, בכל זאת עברי הוא, וממנו לשפת עבר צחה הדרך יותר קרובה אלף אלפי פעמים מאשר מלשון אנגלית או אשכנזית הצחה שבצחות. המלה „רצינות", למשל, „מפלצת" זו אשר בלשונו של בן־יהודה, בודאי אינה עברית צחה, ובכל זאת, מרצינותו של בן־יהודה ל„אנינות־הדעת" או „כבד־הראש" של מר לילינבלום,–רק צעד אחד, אבל מאשכנזית צחה לסגנונו העברי של מר לילינבלום, כמדומה לי, אין כל מעבר. „אין־קוצין, קצוצי לקצין, רצוצי לרצין", זהו בודאי זרגון עברי. אבל „אין־קוצין" עברית היא, וממנו ולסגנונו של ר' יהודה הלוי רק צעד אחד, אבל מסגנונם של שילר ושיקספיר, בכל צחותם, אין כל מעבר לשירת ר' יהודה הלוי. ועל כן מוצא אנכי, כי מוטב שידברו בני ישראל בארץ הקודש זרגון עברי, זרגון של בן־יהודה, ואפילו של „אין־קוצין", מאשר ידברו אשכנזית צחה ואנגלית מדויקת. בכבד־ראש, באנינות הדעת, ברצינות אנכי אומר זאת..

ומלאכה זו, לדבר ברצינות, לא אצל סופרינו למדתי, גם לא באספותינו וקונגרסינו, אלא בבית־מדרשם של חסידי פולין בכלל והסידי ווארשא בפרט. כי החסידים האלה הנם גם אנשי מעשה היחידים כעת אצלנו. היו ימים, אשר גם „מהנגדיהם" הבינו וידעו לעשות מה, אבל לא יכלו עמוד בפני הזרם ו„הדברנות" של המשכילים קלקלה אותם מעט. כשאנו מתבוננים מרחוק אל האורתודוכסים שלנו נדמה, כי הם הנם עדיין חזקים ובריאים כמו שהיו לפנים. נקנא בם, ולמה נכחד – גם נפחד מהם! פן ירבו, פן יתחזקו והרסו את מבצרי השכלתנו. אנהנו בעינינו נדמה, כי אצלם הכל טוב, הכל מסודר, המה ייסדו ישיבות, יכלכלו בתי־אולפנא–בקיצור, המה יעשו... וכבר נשמע במינסק

לצד היותר מתנגד? הצד הפחות מתנגד – הלא זו היא הדרך הסלולה, האי „שפולא' אשר בה יורדות כל הנשמות הקטנות... ומכיון שרק יצא אדם במדה ידועה מגדר „הבינוניות" המורגלת, הרי הוא בה במדה מטפס ועולה דוקא לצד היותר מתנגד... אלא, כי בכל עם ועם רק הגדולים שבהם, הטובים והמתוקנים, הקשים והעזים ילכו לצד זה, ואצלנו – סגולה זו נתנה לעמנו. עם קשה עורף, כי, במתכוין או שלא במתכוין, כל העם, בתור עם, ילך דוקא לצד היותר מתנגד. הנה העברתי קו תחת המלות „בתור עם", כי בתור אנשים פרטים בודאי נמצא בינינו, כמו בין יתר העמים קטני נפש ושפלי רוח המבקשים להם את הדרך הפחות מתנגד, אבל בתור עם ילך עמנו אך ורק לצד היותר מתנגד. וזה הוא, לדעתי, הסוד של „אתה בחרתנו"...

הוכחתו השניה של המחבר היא, כי הציוניות מיותרת לגמרי, אחרי כי באמת אין לו לעמנו כל נחיצות לבקש ולמצוא לו מפלט ממצבו עכשיו, יען כי מצבו בכלל טוב הוא מאד, ואין בורחין מפני הטובה. כל אותן „הקינות" על מצבו המר והשפל של ישראל בעמים – בדותא היא לגמרי, פרי רוחם של שרלטנים או פתאים. ולא רק עכשו מצבנו טוב, אלא שתמיד היה טוב, ואך להנם נתאונן על העבר ההוה, וכדומה בסגנון הזה.

זו היא, חביבי, היסטוריא אחרת, לגמרי אחרת. **עד עתה ידענו, כי דבר** ימינו כתובים בדמעות ודם, כי:

מספר דברי הימים אזני קשבת
אנקת מטים להרג ולקוחים למות –
קול אסירי עני מצינוק ומהפכת,
שועת מכים ומעונים עם דמם נתכת,
קול מחרוצות ברזל – שם יודשו ימלו,
קול מראשי המדורות – שם חיים יוטלו;
הקול קול יעקב מתהלך קודר בלחץ
בשדרות הדורות מרדף למעי מדמנה:
כל דור ירבה צרתו ויחדש המחץ...

ועכשיו באים ואומרים לנו, כי דברי ימינו – מסלת פרחים משוכה בדרך, אלא מאי – גזירות, גליות, עלילות דם, אינקויזיציא, גדרים, סינים, חרפה, דלות?... הכל הבלים, הפריץ אינו פריץ ומכותיו על הלחי אינן מכות...

מה זאת: מדת חסידים או מדה אחרת?...

כשאנכי לעצמי אמנם ארמה, כי רק צחוק עשה לנו המחבר וכל מה שכתב לא כתב אלא בלשון "סגי נהור", בכדי לבדח מעט את דעת הקוראים, ולא... „בכובד ראש", „ברצינות", „באנינות הדעת", כלומר לא „ערנסט". הלא תראו, חביבי, כי עוד

ותמיד ירא אנכי את הציטטים וההוכחות הרבות, ביחוד את הציטטים. למראה ציטטים רבים נדמה לי תמיד כמו מחנה של ליפטים מזוינים עומדים עלי בחרבותיהם וקרדומיהם, מוכנים להשמיד ולכלות כל הרהור קל של ספק־ספיקא. ומי צדיק בין הקוראים, אשר לא יעלה במחשבתו הרהורים כאלה? – יודע אנכי אמנם, כי באמת השדים האלה בדמות ציטטים אינם נוראים כל כך כמו שיתארו אותם, ועל הרוב, כאשר תעיין בהם היטב, יוכיחו דוקא את ההיפך ממה שהפצו להוכיח בהם... אבל, כמו שאמרתי, פחדן אני מנעורי, וכל שאון, הן בחיים והן בספרות, הוא לא לפי רוחי. אפס, מה לא יעשה „בעל־עברה זקן" כמוני בכדי להתקיים בחברת צעירים? נחוץ היה לבלוע גם את התבשיל הזה, ותהי זאת נחמתי, כי, כנראה, בטול תהית אומתנו איננו כל כך פשוט כמו שידמו „בריות ידועות", עד כי נחוץ היה לזיין את אריסטו ואת אפלטון וכל חברתם בכדי להוכיח זאת...

תמצית טענותיו של בעל המאמר היא כי על פי ההגיון ועל פי ההיסטוריא התחית עמנו בארץ אבותינו לא תוכל לצאת לפעולה. על פי ההגיון, – כי עם ישראל בעת צר לו יפנה לא ל„צד היותר מתנגד", רק ל„צד הפחות מתנגד". ועל פי ההיס־טוריא – באמת לא היו כלל ימים רעים לישראל ואין לו כל נחיצות לפנות לצדדים, אלא ילך בדרך שהלך עד עתה...

„הצד היותר מתנגד והצד הפחות מתנגד" – רואה אני בך, חביבי, כי לא תבין היטב את המושגים האלה, ומה אעשה לך, ומתוך כל המלונים הרבים השכיחים בעת אצלנו, מלונים קטנים וגדולים, מלונים של כיס ושל שלחן ושל ארון, לא יכולתי להמציא לזה תרגום יותר מדויק. אקוה אמנם כי תבין, אשר כונתו היתה לאמר: כי בעת צר לו יבחר עמנו ללכת בדרך היותר קלה ולא בדרך היותר קשה... הדרך לארץ אבותינו היא רחוקה, קשה ומסוכנה, הרבה מכשולים על כל צעד, ובכדי להמלט מן המצר יש לעמנו עוד דרך אחת הקרובה אלינו בארצות גלותנו... ועם ישראל לא ילך בדרך רחוקה וקשה בעת שיש לפניו דרך קרובה... איזו דרך רחוקה ואיזו קרובה – בטח יבינו הקוראים. וככה, חביבי, כותבים היסטוריא אצלנו! כמדומה לי, כי כל מי שיש לו אפילו הבנה קלה בדברי ימינו הוא יודע ומבין, כי תמיד בעת צר לו פנה עמנו לא לצד הפחות מתנגד אלא דוקא לצד היותר־מתנגד, וכל ההיסטוריא שלנו ממצרים ועד הנה, פשוטה כמשמעה, אינה אלא פירוש ובאור למשנה זו של הליכה לצד היותר מתנגד... לו בחר עמנו תמיד את הדרך היותר קרובה וקלה, כי אז לא כתב המחבר את מאמרו עתה ולא היה כל צורך להתוכח עמו... ולא רק בעמנו, אלא גם אצל עמים אחרים מוצאים אנחנו את הסגולה ההיא. הטובים והמתוקנים שבכל העמים ילכו לצד היותר מתנגד, כי מה הוא באמת כל חדוש, כל תקון, כל שינוי באמונות ודעות והיי החברה - אם לא הליכה

ישמעו הגוים ויחרדו, ישמעו וירחמו, ישמעו ויתפלאו, ישמעו וישתאו ויאמרו: רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, היודע לאסוף אספות ולהרבות שאון. וממש אין ציוני נוקף אצבעו בחשאי, בלא רעש: מגלות עפות, וצירקולרים נשלחים, ומודעות נדפסות, ומדברים גבוהה גבוהה – והכל בשפת זרים. לא עדת לבאים ינהמו על השלל, לא המית ים לגליו עת ישאו דכים, אף לא שפעת עמים רבים עת יצאו למלחמה – אך תריסר יהודים באגודות של המשה מנינים ירבו שאון על דבר פרקציות ופידירציות – ותגעש ותרעש הארץ!

חברי מחברת הצעירים ימצאו, כי כך צריך להיות, כי כך נאה וכך יאה, ואנכי, בכל חפצי „להתבחר" עמהם, לא יכולתי להסכים לזה. היהודי הישן של „עם לבדד ישכון" נשאר בקרבי, והיהודי הישן הזה כלכל בל יוכל את „החדשות המרעישות" האלה. לדעתי, כל עבודתנו בעיקרה צריכה להיות פנימה, בינינו לבין עצמנו, בחשאי. ואם יחפצו הגוים ללמוד לדעת את תנועתנו, כמו שבאים ולומדים תנועות עמים שונים הנופלים ממנו בחכמה ובמנין – יבואו וילמדו. אין אנחנו מסתירים את מעשינו, אין אנחנו מאפילים עליהם, אבל – אין אנחנו צריכים להיות בחוץ, ברחוב, בכונה מיוחדת למשוך עלינו את עיני העוברים והשבים.

אפס, כמו שאמרתי, הברי מבית־המדרש החדש לא כן ידמו, וכל עבודה שאינה באה מחוץ לתהום ואינה ידועה שם – לאו שמה עבודה. ואפילו המאמר היותר טוב, היותר עמוק והיותר יפה, אם הוא כתוב עברית, לא יעורר את הלבבות והמוחות, כמו מאמר כל שהוא כתוב לועזית, ומה גם באורגן נכרי.

בעת האחרונה הטיל סער גדול בחברת הצעירים מאמר כתוב בירחון אחד בשפת המדינה. מתהלה דמו רבים, כי נכתב בידי גוי, וזה בלבד די היה לרומם את ערכו, אחרי כן אמנם, כאשר נודע בין החיים, כי מחברו יהודי, ירד מעט מגדולתו, אבל כבוד הירחון הנכרי, שבו נדפס, עדיין חופף עליו. מאמר בה„רוסקאיע באגאטסטווא" (שם הירחון), אפילו שנכתב בידי עברי, אין עוברין עליו בשתיקה. ובכן גדול הרעש בחברת הצעירים והצעירות מבני חברתי. היו ביניהם שחשבו, כי בזה בא הקץ להציוניות – וקצצו בנטיעות... והיו כאלה, אשר למראית עין התחזקו והתנהמו, כי עוד לא אבדה כל תקותנו, כי עוד צריך לעיין בדבר. איך שהוא, והמאמר היה למלה בפי כל, וטרם עוד דרכו רגלי על חדר אספתנו, חקיפו אותי מכל צד בשאלותיהם לאמור: האם קראת? ומה יהיה עכשיו? – עיינתי בספר, ועוד הפעם עיינתי, ומה אומר ומה אדבר לך, חביבי הקורא, כמעט שלא הבנתי מה הוא שח. מעין תערובת של פילוסופיא והיסטוריא וחכמת החשבון ועוד הרבה חכמות, אשר כל אחת בפני עצמה דיה לבלבל את מוחי ולערבב את רעיונותי. מתחלה נשתוממתי על המחזה, והציטטים הרבים הפליאוני והבהילוני. כי, למה אכחד ממך, חביבי,

של חשבון – ויבלבל את מוחם ויגרש מלבם כל תקוה. שמא תחשבו, כי נחוץ להם איזה ענק, איזה „קנט" או „ניטשה", בכדי להטרידם מעולם הציוניות? – טעות היא בידכם. אפילו חקרן כל שהוא ופילוסוף קל שבקלים יכול להטרידם מעולמם הישראלי ביחוד אם נאמרו הדברים בלשון זרה ולא בעברית. כל מה שנכתב על דבר הציוניות בלשון זרים, לטוב או לרע, בעד או כנגד, יש לו בעיניהם חשיבות יתרה. המאמר היותר חשוב בעברית כלא הוא בעיניהם לעומת איזה מאמר ריק הכתוב לועזית.

על אודות הדבר הזה היו תמיד וכוחים ומריבות בינינו, כי לדעתי אנכי, על דבר תחית עמנו אפשר וצריך לכתוב רק עברית. הטשיכים, האיטלקים והיונים כתבו מה שכתבו על דבר תחית אומתם רק בכתבם ולשונם הם, ואנחנו חולמים בהקיץ ומדברים מתוך השינה דוקא בלשון זרים, בכדי שישמעו הגוים. מה מטרת מאמרים כאלה הכתובים בלשונות העמים? אם לעורר את רחמי הגוים עלינו או להתוכח עמהם. והוכוחים – מי מאתנו לא ידע, כי לא יועילו, ומיום נברא האדם בעולם עוד לא נצח מתוכח אחד. והתעוררות רחמנות עוד גרועה מזה, כי במדת הרחמנות אפילו היותר טהורה, ישנה יותר משמינית שבשמינית גאוה מצד המרחם וחלק גדול, מאד גדול, של בוז לצד המרוחם. רחמנות מדה טובה היא בשעה שהיא טבעית ולא מלאכותית. ולפיכך ישמרנו ה' מוכוחים ועוד יותר מרחמנות. במשך מאות ואלפי שנים, כמדומה לי, כבר יכולנו ללמוד את התורה הפשוטה הזאת, כי אם נסמוך עצמנו על „רחמנות", על הסד לאומים... עוד אלף שנים יעברו ואפילו יתד אחת לא נתקע בארץ אבותינו. רחמנות, חביבי, היא מושג דק מן הדק וכל אחד יבין אותו לפי רוחו, לפי טעמו ולפי... צרכיו. יש שמכים ונוטלים את הנפש גם־כן משום רחמנות. ובכלל מה לא יעשה האדם לחברו משום רחמנות? – גם הגוים יש להם, בנידון דידן, מושגים שונים על דבר רחמנות, וחלק גדול ממה שעשו לנו, הלא לא עשו אלא משום רחמנות. רחמו על נפשותינו ויסדו אינקויזיציא וגזרו גזרות ועשו סיגים, בכדי להרחיק אותנו, עם כבד עון, מן הכעור ומן החטא... ועוד ועוד ענינים כאלה, הכל משום רחמנות. כבר הגיעה העת לדעת ולהבין, אם נוכל להושיע לעצמנו, אם נוכל להשיב לנו את ארץ אבותינו ולקנותה בכסף או בשטר או – הקנין היותר מקובל – במשיכה, הרי טוב. ואם לא – ברחמנות לא נשיג מאומה. ולזאת מוצא אנכי, כי כל הספרות הלועזית באורגנים נכריים, כל אותו השאון ב„מהנד זרים", לא רק למותר הוא, כי אם גם למחסור. ואנחנו – את כל אשר לנו, את כל נחות נפשנו, את כל ודאיותינו וספקותינו, את כל דאגותינו ותקותינו, את כל שמחתנו ותוגתנו, את דברי שלומנו וריבותינו, את הרגשותינו היותר־דקות, אשר טרם תוברו גם לנו בעצמנו, – את הכל נוציא החוצה, לעיני אוהבים ואויבים... כי, למה נחר, ויציאה זו של הרמת קול רעש גדול במחנה זרים, שיטה שלמה היא בציוניות

ירדו מנכסיהם וגדולתם. אין זאת כי לאו בחשבון תליא מילתא, אלא בהרגשה ובכח החיים. תהלה לאל, עדיין ישנה „מעט הרגשה" בעולם, עדיין ישנם לבות מרגישים אשר לא יחשבו חשבונות הרבה – ויהיו. ועל פי שיטה זו, מבטל אנכי בעפרא דארעא את כל החשבונות ואומר: תיפח רוחם של מחשבי קיצין! אין להשב את הקץ, כי אם להרגישו...

ובכן אין לי לכאורה כל עסק עם מחשבי חשבונות-הם בדידהו, בחשבונותיהם, ואני בדידי, בהרגשותי, ובודאי טוב לי מהם עשרת מונים. אלא שחסרון אחד יש בי, את חטאי אנכי מזכיר, כי אוהב אנכי את חברת הצעירים והם שגרמו לי הרבה עגמת-נפש ולמרות רצוני בלבלו את מוחי בחשבונותיהם. גם זו רעה חולי ורבה היא על בני אדם בכלל, ועוד יותר על בני אדם בעלי הרגשה, כי כל מה שמזקינים משתוקקים הם יותר להתחבר אל בני העלומים. והם, בני העלומים עכשיו, הנם דוקא פלוסופים ובעלי חשבונות משונים. ילמדו בחשבון ויגמרו את חק למוריהם בחשבון, לא ישאו נשים ולא יולידו בנים ובנות בחשבון, יתפלספו בחשבון ולא יאמינו בתחית עמנו גם כן בחשבון. אנכי הזקן מדבר להם על דבר הרגשות, על דבר הלב, על דבר הכח החיוני של העם, על דבר התקות והיעודים – והמה הנם קרים כבפור, וינתחו את כל דבורי ואת תקוותי, כאלו ינתחו צפרדע, נתחים נתחים קטנים, דק מן הדק, ויניחום תחת זכוכית מגדלת, וימצאו כי הכל הבל... ומה אומר לכם, חביבי? מאז הכרתי אותם קפצה עלי הזקנה עוד יותר. מרגיש אנכי, כי בכל יום ויום הנני מזקין והולך בחברתם, וכבר הובישו את מוחי ולשדי בפילוסופותם וחשבונותיהם. בנוהג שבעולם, הזקנה משתוקקת להתחבר אל העלומים בכדי לקלוט מהם מעט חיים ולהחליף כח, ואצלנו, להפך, גם את מעט החיים ואומץ הלב שהיו לך מקודם תאבד על ידם. מלא כחות ותקוה באתי בחברתם, ויבש כלולב היבש שבתי מהם. ואתה חביבי, קח מוסר, ואם חפץ חיים אתה, כלך לך אל הזקנים שבדור; ת"ל המה נשתמרו עדיין אצלנו מלאי כח ולח, גבורי ישראל – גבורי הרוח, מאמינים בכחותיהם הם ומאמינים בכח העם כלו. בחברתם, ודוקא בחברתם תשכח את השיבה אשר בראשך והזקן את השעול אשר בגרונך, את האסתמא אשר בלבך, את הפודגרא אשר ברגליך, תשכח את כל החשבונות, ומה שנכבד ביותר, את הגרוע שבכל החשבונות, את חשבון שנותיך, ותשיר בקול רם את שירת התקוה ותצא במחול „הקוקי" לכבוד הציונות. כבוד והוד להזקנים שבחברת הציוניים! אם בני הנעורים יאמינו בתחית עמם, – אי זו רבותא כלל, כך צריך להיות, אבל זוהי רבותא, כי הזקנים שבדור יקוו לחיים, ואשרי לזקנותם שלא ביישה את ילדותם. בימי נעוריהם האמינו במשיח וקוו לגאולה, ועכשיו יאמינו גם-כן, אם כי באופן אחר מעט, אבל יאמינו ויקוו. ובני הנעורים – לא האמינו ולא יאמינו ולא יקוו, תמיד יביא איזה חשבון של פלוסופיא או פלוסופיא

וצער קדימה... יודעים אנחנו, כי תשעים ותשעה חלקים מן ההיסטוריא נעשו בידים נסות. התורה האחת שמבצבצת באמת מכל עמוד ועמוד של דברי הימים היא, כי סוף סוף, „כל דאלים גבר", ואידך, כלומר, כל יתר הענינים הנאמרים שמה, רק פירושא הוא להאמת הברורה והפשוטה הזו. ומפני שאנחנו בכל אופן מעולם לא היינו, וכנראה, גם לא נהיה עם „אלים", הנה אין לנו כל תועלת באותה הפילוסופיא. ומעודי לא הבנתי מה נוכל אנחנו במצבנו הנוכחי ללמוד מתוך דברי ימי העמים, אם אנחנו נמצאים תדיר במצב „כל אוכליו לא יאשמו", והם במצב „דאלים גבר", והמסקנא האחרונה של דברי הימים שלנו שונה לגמרי משלהם... ומפני הטעם הזה התרחקתי תמיד מהלמודים האלה. נכון אנכי ללמוד, אם תגזרו עלי, לדעת בעל-פה את המכתבים-החוזרים של מורשי הגלילות, את תורתו של ברדיטשיבסקי, ואפילו את המאמרים הראשיים של „מוליניו", רק לא את דברי ימי העמים.

ומכיון שהתחלתי להתודות לפניך, חביבי הקורא, צריך אנכי להתודות גם על חטא יותר נורא. כי גם ל„חכמת החשבון", מה שקוראים בלע"ז „מתימטיקא", איני מרגיש חבה יתרה, כי גם היא, לדעתי, כל עיקרה לא נבראה אלא בשביל התקיפים והחזקים, כי תביא בחשבון את כהותיהם הרבים. אומרים: כל עני הוא בעל-השבון, שקר הדבר, העני אינו בעל-חשבון כלל, העני יחיה בלא חשבון ועל כל צעד יוות־ משלו... אבל העשיר – הוא בודאי בעל-השבון. הוא יודע להשוב חשבון כל פרוטה ושברי פרוטה ולצרפן לסכום גדול, הוא יכבד את חבריו רק על פי רוב עשרם והקיפותם, הוא ישדך את בניו ובנותיו רק על פי חשבון, בקיצור, כל צעדיו מדודים וספורים ומדויקים לפי החשבון. ברור הדבר, כי חכמת החשבון המציאו העשירים והתקיפים, ולא העניים והחלשים, שאין להם מה לחשב כלל. בכל אופן אין להביא ממנה ראיה לתחית עמנו, עם עני ודל. על פי חשבון – אין כל תקוה לתחיתנו. על פי חשבון נצרכים מיללירדים בכדי לקנות את ארץ-ישראל ולהושיב עליה את עם ישראל, ואנחנו עם עני ודל; על פי החשבון אין לשער כמה תבקש תוגרמה בעד הארץ"... בקיצור – על פי החשבון הננו אפס, מה אנו ומה כחנו. אבל עדיין לא נברא הבעל-חשבון שיוכל לחשב את כח העם החפץ לחיות. כל השבונות הבהמית יחשבו רק במדת הסוס, כלומר מכונה של כמה וכמה כחות הסוס, אבל את כח האדם, ומה גם את כחו של עם שלם, מי יכול לכוון ולדייק:

הנך עניה – והנך עשירה,
הנך חלושה – והנך גבורה,
כנסת ישראל! –

על פי החשבון, החיים רק להעשירים ואין כל חשבון לעניים לחיות. ובכל זאת הלא נראה, כי גם העניים יחיו, ויש אשר גם יתחכמו להתעשר, והעשירים על הרוב

XXVII.

מעט פלוסופיא של היסטוריא.

כאשר יתם לאדם כספו, יאמר בירנה, יתחיל להתפלסף, וכאשר יתמו לעם כחותיו גם־כן יתחיל להתפלסף. העמים הבריאים והחזקים, העושים בעצמם את ההיסטוריא שלהם ושל אחרים, לא יתפלספו הרבה ויעשו כל מה שיכולים לעשות וכל מה שחפצים לעשות מבלי חקור ודרוש הרבה, אם מתאימים מעשיהם לסדר השתלשלות ההיסטוריא או לא. יודעים המה כי „את המנצח בל ישפטו", ובודאי יהיה צדיק מכל צדי צדדים... אלא, כי בשעה שלבם טוב עליהם, אחרי שכבר עכלו היטב את השלל ויחפצו לצאת ידי כל החובות, לטהר את היותר טמא בעיני הבריות ולהצדיק איזו גזלה והסגת גבול היוצאות מגדר כל נימוס – יש אשר יסהכו גם את ההיסטוריא בתלתליה להעיד על מעשיהם כי טובים היו, לאמר: על פי השתלשלות הענינים מוכרחים היינו לצעד זה, מוכרחים היינו לנשל את עם פלוני מנהלתו, אחרי כי עוד אבות זקנינו כבר חלמו על־אודות זה, והשאירו לנו בצוואה. מוכרחים היינו לשלול מאת עם פלוני את זכיותיו, יען כי מאז ומקדם כבר נצטוינו על זאת... וכדומה אמתלאות והצטדקות הבאות אחרי המעשה. ותמיד תתפר ההיסטוריא לפי מדת המעשים, ועל פי הרוב יבואו „בגדי ההיסטוריא" לכסות את „ערות הזמן", כמו שאמר לי הייט אחד ממכירי, פילוסוף ועמקן בדברי־הימים. אבל מעודם לא נמלכו אומות־העולם בהיסטוריא לפני המעשים. ורק עם קטן ודל, המרגיש את אפיסת כחותיו, יאהב להתפלסף תמיד קודם המעשה, יכין את הייו אך ורק כלפי ההיסטוריא ויצדיק את עצלותו או רפיון כחו בפילוסופיא של היסטוריא, לאמור: אנכי בודאי הייתי עושה כך וכך, אלא כי ממבט היסטורי אין הדבר כדאי...

ואנכי, חביבי – אודה ולא אבוש – אינני אוהב את ההיסטוריא. ראשונה, מפני שעל הרוב לא „ל"ו הצדיקים" שבדור יעשוה... „ל"ו הצדיקים" אמנם ידמו, כי הם גורמים גדולים בחיי העם, אבל הדבר איננו כן, סנהריב אחד יבוא ויבלבל את העולם כלו, ועשר פעמים ל"ו צדיקים לא יוכלו אחרי כן להשיבו אל מכונו וסדריו הקודמים. ואם יש אשר איש־הרוח יפעל מעט, הנה גם זאת רק מפני שהתחבר אל „תקיפים" והרבה לותר משלו בכדי שיותרו הם משלהם מעט... וגם זאת תחשב להצלחה

תכסיסי מלחמה. אנכי יעצתי לאלפרד, שיקבל לעת עתה עליו משרת משנה ומנהל בהקולוניות העבריות שמה. אומרים, כי כל ידיעות מיוחדות אינן נצרכות לזה ואם ,איזה מורה' יכול להיות מנהל שם קפיטן של השטאב הראשי–על אחת כמה וכמה. פה בפריז קשה לנו כל־כך למצא דירה טובה! גם אין להשיג פה שפחה טובה, אפילו בדמים מרובים. קשים החיים פה. מה שאין כן „שמה'... אומרים שנבנו שם בשביל המנהלים דירות מרווחות עם כל המכשירין, ועוזרות ומשרתות – כל הקולוניא! אבל אלפרד, כידוע לכל, עקשן גדול הוא ועומד בדעתו, שכל עוד לא ינהיגו שמה סדריו, „סדרי הצבא', לא יוכל לקבל עליו את המשרה ההיא... והוא נכון ובטוח, תקותו תבוא בזמן קרוב. ומה דעתך אתה, אדוני? הן לכם הציונים, בארצכם אי ידוע הכל, כל מה שנעשה ונשמע בהקולוניות?

הפצתי להגיד למרת דרייפוס, כי „אנחנו הציונים' לא נדע מאומה, כי „אצלנו נים' לא ישימו לב לכל הנעשה „עכשיו' בארץ־ישראל, כי טרודים אנחנו ועסוקים בענינים יותר גדולים. ומה הן „איזו קולוניות' המתגוררות שמה בקרן זוית בארץ ישראל?... אבל „דרייפוס' הפסיק את דברי בחפצו לברר לי בעצמו את דעתו על דבר הנהגת הקולוניות.

תמצית דבריו היתה: כי סבת אי הצלחת הקולניזציא שלנו עד עתה היא חסרון משמעת ו„דיסציפלינא', כי במקום ששוררת משמעת ודיסציפלינא טובה – שמה הכל מאושר וצולח, ובמקום שאין דיסציפלינא כדבעי – שמה אין כל. הקולוניסטים מתאוננים – הוסיף ברגז – מה זו התאוננות? מי נתן להם רשות להתאונן? האם רשאים הם להתאונן? הקולוניות, לכל הפחות בראשיתן, צריכות היו להיות מעין כפרי אנשי־צבא. הנשמע כזאת? – קרא בהתלהבות – קולוניות שלמות נזקקות לשמירה של ערביים: הקולוניסטים צריכים להיות מזוינים מכף רגלם ועד קדקדם ולהפיל אימה ופחד על כל סביבותיהם... שגיאת ההנהגה היתה איפא בזה, כי במקום שנהיין היה אנשי צבא קשים כברזל – העמידו מנהלים אזרחים... ולו תחת „מורים' היו ממנים שרי צבא, היה הכל עולה יפה.

ממילא מובן, כי אחרי שמעי את דעתו על דבר דיסציפלינא ואדמינסטרציא קשה כברזל, – לא נסיתי עוד להתיעץ עמו על דבר אדמינסטרציא בחנותי. יראתי כי ייעץ גם לי להעמיד איש צבא בחנותי, ואנכי, אזרח ולא אבוש, פחדן הנני, ירא אנכי קנה־רובה ומתרחק ממנו כמטחוי קשת... אפס כי דבריו על הנהגת הקולוניות בכלל נכנסו לאזני. מי יודע, חשבתי בלבי, אולי באמת כל התקלה באה רק מחסרון ישמעת ודיסציפלינא... אולי באמת „הארץ טובה והבה, רק סדרים אין בה' שמעת – אין בה. מי יודע?...

אמר באנחה השוברת חצי גופו של אדם–כי עתה לא נשכחתי במשך עת קצרה כזו".

– ומה אפשר לעשות – שאלתי אנכי – במה אפשר להועיל?

– במה? רק הציוניות תוכל להושיע לי, למפורסם כמוני. יהודי פשוט, סתם יהודי, אשר אין איש יודע אותו, יכול להושיע לעצמו באופן אחר. רוח והצלה יעמוד לו ולזרעו אחריו ממקום אחר... אבל מה יעשה יהודי כמוני, אשר עד עשרה דורות נרשם שמו לזכרון, ועשרה מעינות מים לא ישטפו את מולדתו ומשפחתו?... ליהודים כמונו, רק הציוניות, ודוקא הציוניות המדינית, תוכל להושיע. אפס כי הציוניות הזאת היא לא עבודת האדמה, לא בנקים, לא מסלות ברזל וקונציסיות אחדות, ובודאי לא קולטורא, אלא רק – ציוניות של מלחמה, ציוניות של אנשי צבא. „הצבא הוא הכל". זה נאמר בעם היושב בארצו, ועם מפוזר ומפורר – על אחת כמה וכמה, טרם כל עלינו לברא לנו „צבא", ואז...

– הנה נמצאו כאלה – הוסיף דרייפוס לאמור – שהציעו ליסד אוניברסיטה עברית בירושלים. טפשות, בטלנות. בית־ספר גבוה טוב בשעה שצבא ערוך ומזוין יעמוד לימינו, אבל אוניברסיטה בלא צבא – מה היא? במקום קולוניסטים עלינו להושיב אנשי צבא, מעין „קוקים עברים". ובמקום אוניברסיטה עלינו ליסד אקדמיא לידיעת תכסיסי מלחמה. לכל הפחות לגיון אחד מזוין מכף רגלו ועד קדקדו ומלומד כהוגן על פי מערכת הצרפתים – אז כל נוכל...

בינתים נכנסה החדרה מרת דרייפוס, וגם על פניה הכרתי עצב ועיפות...

ודרייפוס הציגני לפניה באמרו: אורח ציוני מארץ הצפון.

– כמדומה לי – אמרתי – נתכבדתי להתיצב לפני גברתי לפני שנתים, אז בעת... „הענין".

– כן, כן! – זכרה גם היא באנחה – מים רבים אזלו מני אז.

– אבל–אמרתי אנכי–המצב בכלל, אדמה, הוטב הרבה מני אז.

– יש פנים לכאן ולכאן. בודאי, אין גבול לטובה, ותמיד אפשר שיהיה טוב יותר. בכלל אמנם אין מה לחתאונן זולת על השעמום ועל... הדירות. קשה גם לתאר לך את יסורי הדירות פה. קשה לנו למצוא דירה טובה.

– והאם מעטים הם בתי היהודים פה? – שאלתי.

– דא עקא! – ענתה היא – כי בבתי יהודים בעד כל הון לא ישכירו לנו מעון, ומהם למדו כל הגוים, ומוכרחים אנהגו, כמו בארצכם, לשכור דירה על שם גוי.. ואנכי זה כמה יעצתי לאלפרד להעתיק את משכננו לארץ־ישראל. אומרים כי בירושלים אפשר להשיג דירות טובות ובזול. ואדמיניסטרטור אחד של הקולוניות העבריות שמה הלל מאוד את החיים בארץ־ישראל. אפס כי אלפרד ימאן לעת־עתה ויחכה עד כי יתיכדו שמה בתי ספר להניכי הצבא – הלא תדע, כי ילדים לנו – ואקדמיא לידיעת

כי יש לי הצעות בדבר תקונים שונים בהקולוניות – ומיד נקראתי לבוא. הב־ון קבלני בסבר פנים יפות וישמע את הצעתי, ותשובתו היתה, כי משרת „מנהל" בהנויות של הקולוניות לא יוכל לתת לי, מפני שלא גמרתי הק הלמודים בבית הנוך למורים של הכי"ח. אבל, בהפצו לעזור לי, נכון הוא לקחת את עסקי תחת הסותו, רק באופן שיהיה תחת השגחתו. הוא ימנה עליו אדמיניסטרציא של דירקטורים ומנהלים ומשנים ועוזרים להם, אשר ינהלו את העסק כדבעי, ואנכי אהיה רק כשכיר יום. אנכי השתדלתי להוכיח לו, כי כל אלה למותר, כי זוגתי תהיה היא מנהלת טובה, וגם אנכי ת"ל מבין את עסקי, ובני כלם גם־כן יודעים את הנותי... אבל דברי לא הועילו. הוא באחת, כי רק אדמיניסטרציא תוכל להושיע ועל יהודי פשוט, ומה גם יהודי רוסי לא יוכל להשען. ובדבר ההוצאות היתרות שתעלה האדמיניסט־ציא, הנה אמנם טענה נכונה היא, אבל גם לזה יש עצה: הוא ימסור את ההנהגה ליק"א, ויק"א מצדה תמנה את המשניחים והמנהלים; המנהל הראשי ידור בעיר הגדולה, ומשם ינהל את הנותי על ידי פקידיו המקומיים וישתדל לקמץ בהוצאות...

ויען כי לא הבינותי בקצר דעתי, איככה זה יוכל מנהל היושב במרחק חמש מאות פרסא לנהל את הנותי, ואיככה זה יקמץ בהוצאות על ידי פקידיו ועוזריו, לא יכלתי להסכים לעצתו, ובקשתי ממנו זמן לישוב הדעת.

ובקשתי זו נתנה לי. אבל עם מי אתישב בדבר? ובחשבי כה וכה, נזכרתי שקראתי במכתבי העתים, כי דרייפוס נהיה לציוני, גם כתב מאמרים על דבר הציוניות, ובכן – הלא אין טוב לי ממנו; הוא בעל „נסיון" וכבר היו לו עסקים עם אדמיניסט־ציות שונות, ובודאי יוכל לתת לי עצה טובה.

כן, אתיעץ עם דרייפוס. אבל איהו? – איה דרייפוס זה, מרעיש עולמות? ואולי לא היה ולא נברא אלא כאיוב בשעתו, רק משל היה אשר המציאו העתונים בשביל פרנסה ועסק... המחשבות האלה עלו על לבבי עת החילותי לבקש את דרייפוס בפריז. אם תאמינו או לא תאמינו – שלשה ימים ושלשה לילות בקשתיהו בפריז ולא מצאתיהו, ורק ביום הרביעי לפנות ערב, אחרי אשר כמעט נתיאשתי ממנו מצאתיו באחד הרחובות הרחוקים. ואנכי בתמימותי האמנתי, כי גם תינוק בן שנה בפריז יודע את דרייפוס, והעגלון הראשון אשר אשב במרכבתו יובילני ישר אל ביתו. Sic transit gloria mundi אמרתי בלבי. אין „נצחיות" תחת השמש.

ודרייפוס שמח מאד על בואי; לפי דבריו, הנהו פה בודד הרבה יותר מאשר ב„אי השדים". שמה אמנם לא נתנו לאיש לבא אליו, אבל ברוח היה קשור ומחובר עם כל התבל. בלבו ידע, כי אלו נתנה רשות לבקרו, לחקרו, היו באים ביום אחד אלף סופרים מארבע כנפות הארץ לבקרו ולדרשו. ופה, בתוך פריז, בבירת התבל, אין דורש ואין מבקש. ולדעתו, היהדות אשמה בזה. רק יהדותו גרמה, כי נשכח במהרה. „לולא הייתי יהודי –

נורדוי בתקופה של „התמרמרות" אחרת, התמרמרות על תלמידי החכמים העניים הבאים ממזרח למערב ללמוד חכמה, ומכיון שנזדמנתי לו בעצם התקופה ההיא ויחשבני „לתלמיד חכם" עני, שפך עלי עוד הפעם את כל חמתו. לשוא הצטדקתי לפניו, כי הנני סוחר בגלומי מטוה, בעל „גילדא" שניה, ובאתי הנה לשם עסק! – הוא באחת, כי באשר לא הפצתי או לא יכלתי להיות סנדלר בעירי, באתי להיות „דוקטור" פה; כי לא למדתי שום דבר כהלכה, וכל חפצי ומטרתי רק להונות את הפרופיסורים בכדי להשיג את „הדיפלום" הנחוץ ולעשות עסקים בו, וכי הנני גונב דעת הבריות ומחלל כבוד הדיפלום, כבוד התורה וכבוד ישראל, ואין לי תקנה זולת לשוב לעיר מולדתי וללמוד אמנות הסנדלרות, בכדי שאוכל לתפור לכל הפחות סנדלים טובים. ועוד דברים כאלה וכאלה דבר באזני. ובראותי כי לא יצלה לי לשכך כעסו, יצאתי מאת פניו בפחי נפש והלכתי אל הרחוב ששם „היכל" החברה יק"א.

בבקורי זה היתה לי כונה של עסק, כי אמרתי בלבי: הלא לחברה זו „אוצרות קרח" ויבקשו „עסקים", ומדוע זה יגרע חלק החנוני היהודי מחלקו של הבעל-מלאכה?... ואם ייסדו קופות של עזר ותמיכה לבעלי מלאכה, מדוע זה ימנעו את חסדם מהחנונים העברים, אשר באמת הם רוב מנין ורוב בנין של עמנו? – אם לא ידאגו ל„ארץ ישראל", ידאגו לכל הפחות „לעם ישראל" – ועם ישראל, בחלקו הגדול, הלא חנוני יהוא...

אבל בהיכלה של יק"א עוד הורע מזלי יותר מאשר בביתו של נורדוי. נורדוי לכל הפחות נתן לי להכנס הביתה, ובהיכלה של „יק"א" סגרו לגמרי את הדלת בעדי. כי מאז באו אליהם אשתקד „דילגטים" בהמון, נפל פחד הדילגטים עליהם, וכל מי אשר יבוא בבגדים בלתי קרועים ובתי-רגלים בלתי מטולאים ולא יבקש מראש נדבה של פרוטות – הרי הוא בחזקת „דילגט" בעיניהם, ואין מקבלים אותו, ואין נכנסים עמו בדברים כלל. על כל טענותי ודברי השיב לי השוער – ונראה כי התשובה ההיא כבר מרגלא בפומיה – שאין הענין הזה שייך לחברת יק"א, כי זה ענין מיוחד של הברון הנדיב, ואשר לזאת „צוו האדונים" לפנות אליו, אל הברון...

ואני בסתר לבבי אמנם שמחתי על התשובה הזאת. כי הברון הלא סוחר הוא, וכמו שספרו לנו עוברים ושבים, היו, ואולי ישנן גם עוד עתה, במושבותיו חנויות שונות של כל מיני מטוה, ובודאי יודע הוא טיבו של „העסק" הזה... ואפשר שימנה אותי מנהל לכל החנויות האלה... התקוה ההיא שעשעה את נפשי מאד, כי אע"פ שהנני ת"ל מוצלח בעסקי ויודע את מלאכתי בדבר הפשרנות עם הפבריקנטים אחת לשלש שנים, בכל זאת, לפי דברת רבים, טוב גם מזה להיות „מנהל" בהקולוניות של הברון...

ולהכנס אל הברון ולראות פניו – אין הדבר קשה כל כך. די היה לי להודיע,

לכל הקולוניות. אין דבר אשר נשגב ממנו. מובן, כי החברה תצליח בפקידיה לא יותר מן הסינים... אבל לעמת זה תקיפה החברה בדעתה יותר מן הסינים – ומדרכה לא תזוז, ותוסיף להנך אדמינסטרטורים בבית חנוך למורים... ומוסד סיני כזה בלב התבל, בבירת צרפת – בכל אופן כדאי להתבונן בו. לדאבון לבבי אמנם לא עלה הדבר בידי, מפני שהימים ימי ההופש של הקיץ, והאדמינסטרטורים העתידים נפוצו לכל רוח לנוח מעמל הלמודים, לאסוף כחות הדשים בכדי לעבוד על הרי ישראל ולעשות את דברי ימי היהודים... אפס כי המנהל את הבית הגיד לי, אשר הכל ת"ל הולך בטוב, כל „המורים" שגמרו את חק למודיהם בשנה הנוכחית כבר השיגו משרות ממונים ומשגיחים בהקולוניות בא"י ובארגנטינא, והוא, המנהל, יקוה, כי לא יביישו את שם „צרפת" ואת הבית אשר בו נתהנכו.

שמחתי על הבשורה הטובה הזאת והלכתי הלאה לבקר את מכירי הישנים.

ראשית דבר הלכתי אל הד"ר מקס נורדוי. כוכב שנפל – בכל זאת כוכב הוא. בעת אך עלה נורדוי על אופק שמי היהדות, האירו פני המזרח והכל אמרו „ברקאי". עכשיו הועם זהרו, כי התקרב יותר מדאי ל„חברת היהודים" ונכנס, כמו שאומרים, לרהוב הסנדלרים. כל נער מושך בשבט סופר, כל בחור־החתן העומד להשתדך יבא עמו בכתובים ומקבל ממנו „אבטוגרף" וכרטיס לזכרון, ועל ידי זה נתחלל כבודו, כי היהודי יאהב להביט אל על, להסתכל במרחק ד' מאות פרסא, וכל המתקרב אליו, מיד מתחלל בעיניו... אנכי אמנם הנני מהסידיו הראשונים של נורדוי, מן העת שהשבנוהו עוד לגוי... ועל פי זכרון קדומים זה הנני חושב לי להובה לבקרהו מדי היותי בפריז. אבל אין לי מזל בנונע אליו. תמיד אנכי מוצא אותו במצב של התמרמרות, והוא שופך כל חמתו עלי. לפני שנתים, בבואי אליו בפעם הראשונה, היה בתקופת ההתמרמרות על עשירינו. הכל זוכרים את התקופה ההיא, תקופת „בטול העושר", נורדוי היה מהוללה ומבזיליא יצאה התורה, כי קשים עשירים לישראל ... עוד יותר מעניים. העשירים, היה פתגמו אז, הם הם בעוכרינו! אלמלא היו עשירים בישראל, אלו היינו כלנו קבצנים, כי אז כבר הוטב לנו. ומזלי גרם לי, כי נזדמנתי אצלו בעת ההיא. ובראותו אותי באדרת שער ומשקפים של זהב, חשב אותי לעשיר וידבר באזני קשות עלי ועל משפחתי ועל יורשי... כי עכרני את עמנו, ולא נתקררה דעתו עד שבקשתי ממנו נמילות חסד על הוצאות הדרך, כמו שספרתי לכם אז. עתה, בדעתי כבר את יחוסו להעשירים, פשטתי את אדרתי היקרה, בכדי שלא להקניטו. ולבשתי תלבושת תלמיד־חכם עני. ומה אומר לכם, חביבי – מן הפח נפלתי אל הפחת, ופגישתו הפעם היתה עוד רעה מן הקודמת. כי, האמת נתנה להאמר, העשיר, איך שתשנאו אותו, תתנהגו עמו בכל זאת מנהג דרך ארץ: מה שאין כן תלמיד חכם קבצן, עמו אין מדקדקים הרבה... ואנכי לא ידעתי, כי בעת ההיא נמצא

בכל מוסד, ביחוד בעניני ישוב, איך פעולתם נמשכת והולכת עד סוף כל הדורות, הוא ידע ויבין לערוך את פעולת „האדמיניסטרטורים" הראשונים על התפתחות עמנו לעתיד. אפשר שתתבטל ה„אפיטרופסות", אפשר שישתנו לגמרי סדרי הקולוניות. אבל פעולת ה„אדמיניסטרטורים" על התפתחות עמנו קשה יהיה לבטל. ו„הרוח הפריזי" שהביאו הם לארץ ישראל לא יעבור...

מעין דוגמא לזה הנם פקידי מכס היי"ש אצלנו ברוסיא. בבמה וכמה דברים האדמיניסטרטורים דמו להם... ה„אקציז" כבר עבר ובטל מן העולם, החוכרים כבר ירדו מגדולתם ונקברו בתכריכים זרים, פקידיהם השונים נתפזרו לכל רוח, – אבל פעולתם עדיין מתמדת ומתמדת.

וככה יהיה גם „במדינת היהודים": האדמינסטרציא תתבטל, אבל רוחה יהיה קיים ופעולתה תתמשך עד עשרה דורות.

הגרעין של התפתחות עמנו לעתיד נזרע בפריז, „לחו וריחו" בא לו מזבל המקום ההוא, והגן שבו נתגדל והתפתח – הוא בית ספר ל„חנוך מורים עברים" אשר להברת כי"ח בפריז. בתי הספר לחנוך מורים עברים בכלל כדאים הם להתבונן בהם. אם אין מזל לישראל בנוגע לבתי מדרש רבנים, עוד גרוע מזה מזלו בבתי חנוך למורים. אצל כל אומה ולשון בתי חנוך למורים כשמם כן הם: יחנכו ויגדלו מורים לעמם. ואצלנו – אין הדבר כן. כדבר הזה נראה „בארץ הצפון" וכדבר הזה נראה גם בארצות אחרות... וככה גם בבית חנוך למורים עברים אשר לחברת כל ישראל חברים בפריז. כמדומה לנו, כי הבית הזה, החפשי לגמרי מכל שעבוד והשפעה מחוץ, יוכל להיות באמת לבית חנוך למורים עברים, אשר ישתדלו להפיץ הרוח הלאומי, השכלה עברית בארצות הקדם...

אבל באמת, יותר ממה שהבית הזה הוא בית חנוך למורים – הנהו בית חנוך „אדמינסטרטורים" להקולוניות העבריות בארץ ישראל וארגנטינא. כי בחברת כל ישראל חברים, כמו בארץ סינים, שיטת הלוקת המדעים אינה נוהגת. בארץ סינים, כידוע, יש „אכסמן" כללי לכל המנדרינים מסוג אחד, והאכסמן הזה הוא הפותח שער לכל משרה במדינה. מכיון שזכה מנדרין לגמור את חק למודיו בבית מדרשו, הרי היא מוכשר לכל משרה במדינה, וכל ידיעות מיוחדות אין דורשין ממנו. יש אשר יפקידו אותו להיות יושב ראש בלשכת המשפטים, או שר הדרכים והמסילות, או מפקד צבא מלחמה, או ממונה על בניני הצבור, בקיצור – כל יכול; כי, לפי דעת חכמי הסינים, אין דבר נשגב ממנדרין שגמר את חק למודיו בבית מד"ש. וכמנהג הזה שורר גם אצל חברת כל ישראל חברים: מכיון שגמר התלמיד את חק למודיו בבית החנוך למורים אשר לה, הרי הוא מוכשר לכל משרה, לכל מיני התמנות ופקידות: אם מורה או פקיד באחת הקולוניות בארגנטינא ובא"י או... מנהל כללי

היה אמנם את לבבי לסור לפרנקפורט ולהתאונן באזני „הרבנים" שנתאספו בעת ההיא שמה על המנהג הזר והמשונה הזה, אבל שבתי נחמתי מדעתי זו, ראשונה מפני שהרבנים בעצמם אין להם רשות לחות דעה בעניני הקהלה, ופרנסים שגזרו אין הרבנים יכולים להפר את הגזרה... ושנית מפני שהם יכולים למצא ענין שייכות וקשר בין „יארצייט" ו„ציוניות" ולא יחפצו אפילו לעיין בדבר, כמו שהדבר נוהג אצלם, שכל „שאלה" שאפשר למצוא בה אפילו רמז קל לציוניות, לא יעיינו בה...

ובכן עזבתי את מחשבתי זו, ונסעתי הלאה ישר לפריז, בתקותי, כי בפריז יתירו לי את היאהרצייט. ותקותי זו לא נשארה מעל. ישנם אמנם גם בקהלה העברית בפריז כמה וכמה ענינים אשר בהם לא יתנו „דריסת הרגלי להיהודי הזר"... אבל יאהרצייט – כנפשך שבעך.

הגד מה שתגיד, חביבי, אבל מיד נכר, כי לא רחוקה פריז מארץ ישראל!..

ואחרי אשר סדרתי את עניני היאהרצייט שלי, שמתי אל העסקים פני. אבל ראה זה פלא: היארצייט עלה יפה בפריז על צד היותר טוב, והעסקים–לא. פניתי כה וכה – והבנתי, כי לא פה המקום לסוחרים שלנו. הצרפתי אמנם „נוח לבריות" ומקבל כל אדם בסבר פנים יפות, אבל לדעתי, אינו מסוגל למסחר. ראשית חטאת–כי יבקש „מזומנים"! והמדה המגונה ההיא בלבד דיה להבאיש את ריחו בעיני כל סוחרי ארצנו.

עוד בימים הראשונים לבואי הבנתי זאת ונתיאשתי מעשות עסקים עמהם, והחילותי להתבונן אל פריז העברית, פריז שלנו.

כי אם ברלין היא עיר העבר ביחוס פעולתה על התפתחות עמנו, הנה פריז היא עיר העתיד בנידון דידן. השכלת ברלין כבר עשתה את שלה, ועכשיו תתחיל אצלנו תקופת השכלת פריז. השכלת ברלין היתה השכלת פלסופים וחוקרים, השכלת „בטלנים". המעבר מהבטלנות העברית, מהפלפול התלמודי, לפלפולים אחרים והקירות במה שלמעלה ולמטה, לפנים ולאחור, והשכלת פריז היא „השכלה מעשית"... ויען כי אין קפיצות ודלוגים בהתפתחות איזה עם שיהיה, לכן היהודי הליטאי, „הנזיר" והצנוע בכל דרכיו, לא יכול לעבור בקפיצה אחת את התהום אשר הבדילה בין „נזירותו" והחיים הסובבים אותו, ועל פי סדר הענינים מוכרח היה לעבור תחלה להשכלה העיונית, ומזו להשכלה הממשית. עכשיו אמנם, מכיון שכבר למדנו את החכמה ההיא – ברלין לנו למותר, ולעתיד לבוא תהיה לנו פריז לעינים...

באמרי „לעתיד לבוא", כונתי לאותו העתיד הגדול המקווה לנו, לאותו העתיד שישיב אותנו לארץ אבותינו. פה בחוץ לארץ, „בגלות המר", עוד ישנם מפריעים הרבה בעד „ההתפתחות הפריזית", מה שאין כן שמה, במדינת היהודים, על אדמת ישראל, בעת אשר התפתחות עמנו תלך בדרכה בלי מעצור... לנו עכשיו קשה גם לתאר את הפעולה ההיא אז. כל היודע ומכיר את ערך פעולת המיסדים הראשונים

נהה להתפשר. אם קרה אשר משכיל ליטאי ,פשט את הרגל" להשכלה בת השמים– לא ירדו תומ"י לנכסיו למכור את מעט השכלתו בפומבי, לא הכריחו אותו להסיר את „השלט", כמו שהדבר נוהג אצל הלאומיים עתה אשר בכל יום ויום ימצאו בתוכם „בנקרוטים" חדשים... אלא התפשרו עמו למחצה לשליש או לרביע. ההשכלה האשכנזית, כמו הסחורה האשכנזית, היתה לנו „לפי מדתנו". ועל כן, כמה שיגזרו עליה הלאומיים גזירות שונות–לא יצליחו להעבירה לגמרי מן השוק. לעתים, כמובן אפשר „לסכור את הנהר", אבל רק לעתים...

ועת כזו היא עכשיו. על „ברלין" הטילו חרם. הלאומיים שלנו גזרו על השכלתה, והלאומיים הפולנים – על סחורתה. מובן, כי החרם שלנו אינו נורא כל כך. עם יהודים עוד אפשר להתפשר, ובכל אופן ימצאו בתוכנו אנשים אשר יביאו בהשאי סחורה „טריפה" מעבר לגבול... מעט השכלה, מעט נמוסים, מעט טוב־טעם אשכנזי... לא כן גזירת הפולנים, אשר אם בעניני השכלה לא יגזרו גזירות, הנה בעניני הלאומיות הנם מחמירים קיצונים ומדקדקים כחוט השערה. ואנכי, בתור יהודי פולני, הנני, כמובן, יותר לאומי־פולני מן הפולנים עצמם ומתרחק מסחורת האשכנזים תכלית הריחוק. בסתר לבבי אמנם יש לי „געגועים" הזקים אחרי סחורתם והקפותיהם–אבל ירא אנכי לגלות סוד זה ברבים; ירא אנכי את עבדי ושפחתי, כי מה יאמרו הם? ירא אנכי את בני ואת בנותי, אשר הנם פטריוטים פולניים, והעיקר ירא אנכי מאוד את ה,קוזינות" שלי, אשר בשום אופן לא יסלחו לי את משא ומתני עם אשכנזים. ואנכי אשר הנני לפעמים קשה כברזל, מדבר קשות עם „מחברים" ועם „בעלי חובות", הנני רך כקנה לגבי ה„קוזינות", ולא אוכל לכלכל את קפדנותן. קוראי בודאי יסלחו לי את „חולשתי" זו, כי מה לא יעשו בימינו בשביל קוזינות? – אפשר להקניט את אשתך, אפשר לבלי שים לב למשאלות בני ביתך, אפשר להקשיה את הלב מאב ואם זקנים, אבל להקניט את ה„קוזינות" – לא ולא...

ומפני הטעמים האלה עברתי את ברלין וכל אשכנז המזרחית ונחתי מעט מעמל הדרך בקולוניא העיר. האמת אגיד לך. כי היה לבי נוקפי גם על קולוניא, אלא כי היה לי „יאהרצייט" ביום ההוא, ואנשים כגילי אין דוחים „יאהרצייט" בשום אופן. אפשר לדחות תשעה באב ויום הכפורים – רק לא יאהרצייט.

אפס כי היאהרצייט לא עלה יפה בקולוניא, כי דרשו ממני, שאביא תעודה מאת שר השוטרים, כי מצד הפוליצי אין כל טו"מ ועירעור נגד היארצייט שלי בתורת נתין ארץ אחרת, כי חק הוא בקהלה הקדושה הזאת, אשר כל נתין ארץ אחרת אפילו אם נולד בעיר הזאת, הוא „כל"ק ובל"ד" בעניני הקהלה. ואם כך הדין בנוגע להיהודים הזרים היושבים בעיר ישיבת קבע, כל שכן לעובר אורח כמוני.

בני „אירלנד" והמציאו מלה הדשה: „בויקוט", והמלה הזאת נתקבלה ומצאה חן בעיני הבריות, ואפילו בעינינו אנחנו... ובאמת בויקוט וחרם – היינו הך, אלא כי בויקוט עוד גרוע מחרם, כי החרם יבדיל בין אדם לאדם רק במילי דשמיא; מעולם לא גזרו בני ישראל חרם על דברים שבממון; המוחרם לא עלה לתורה, לא נצטרף למנין ולמזומן, אבל לא היחרם מכבר להם ומכוס מים. ואולם „הבויקוט" הוא דוקא על ענינים כאלה. מי שגזרו עליו „בויקוט" הרי מקפחין פרנסתו ויורד לחייו, אין קונים ממנו ואין מוכרין לו ואין מפרנסין אותו; והכל מבינים זאת, והכל אומרים, כי צדקו בני אירלאנד בריבם את בעלי האחוזות האנגלים, כי רשות ביד החברה להוציא מחברתם את החברים שאינם מרוצים לה. כל עוד היה הדבר נוהג בין היהודים לא הבינו היהודים זאת, אבל מכיון שתרגמו אותו לועזית ונתנו לו צורה אירופית, אפילו אם קשה היא מן העברית-הרי הוא מובן לכל ורצוי גם ליהודים...

ובכן לא סרתי לברלין מפני הבויקוט שנגזר עליה ועל סחורתה, כי נסיעתי הפעם היתה גם מעט לענין מסחר. ידעתי, כי סוף סוף יבנה ויתכונן בית מסחרי על תלו, ואפילו „השתקנים", בראותם כי הבנתי אותם, יתחילו לדבר, ומכיון שיתחילו לדבר, מסתמא נתפשר עמהם, ויען כי בעת „הליקוידציא" נמכרה סחורה הרבה מהנותי נתרוקנה, אמרתי להבר את הערב עם המועיל – לעבור את הגבול, בשביל להתרחק מעט „מהם", מהשתקנים, ודרך אגב גם לקנות מעט סחורה הדשה, לבוא בברית עם סוחרים הדשים ולקחת הקפות חדשות.

צריך אנכי להגיד לכם, חביבי, כי אף-על-פי שבתור „לאומי" אינני מחובבי השכלת ברלין, ובמושב „אגודתי" הנני ממטיר עליה, על השכלת ברלין, אש וגפרית ותולה בה את הקולר בעד כל עונותינו, מן חטאת העגל, עד... יסוד „הפרקציא" בבזיליא, – בכל זאת הנני חובב את הסוחר האשכנזי. כי הסוחר האשכנזי יש בו הרבה מתכונת הסוחר העברי: נוח להקפה ונוח להתפשר. ומעלה יתירה בו, וזו היא תכונה אשכנזית-שייסד את מסחרו על בסיס חזק של קפיטל גדול וינהלהו על פי כללים מדעיים. תמיד ישתדל ללמוד לדעת את „השוק" ודרישותיו, והוא מכין את סחורתו רק לפי דרישת השוק. וזו היא שעמדה לו להאשכנזי להרחיב את מסחרו בתבל יותר מעשרה טרקטטים וכתבי אמנה. לסחור את האשכנזי ממש תענוג: סחורה יתן לך כחפצך, הקפה – יותר מהפצך ו„לעת מצא" לא ימצה את עומק הדין, ובנקל תתפשר עמו... וכמה שיגזרו עליה קנסות והרמות ומכס, הנה סחורתו של האשכנזי תמצא לה מהלכים, ואם אי־אפשר יהיה להביאה ישר מברלין, הנה תבוא אלינו בדרך עקלקלות, כהור סחור, בשמות אחרים... אבל תבוא. – והסגולה הזאת היא שעמדה, לדעתי, גם להשכלת „ברלין" להחזיק מעמד אצלנו, למרות כל המכשולים שהניחו על דרכה מבית ומחוץ. גם היא נתנה לנו בהקפה לזמן ארוך מאד והיתה

והוצאות וכו׳. וככה ידמה כל אחד כי הוא יהיה האחרון ויעכבו את השטרות, את הפשרות ואת הגאולה.

כמו שאמרתי, על פי הרוב יפסידו, ותחת לקחת הרבה לא יקחו אפילו מעט. אלא שיגרמו יסורים הרבה ועגמת-נפש ויעמידו מכשולים על דרכי המסחר. לו הייתי שר ושופט ובעל-דעה במדינה, כי אז יסרתי את האנשים האלה קשה, כדין מפריעי השלום ומחריבי המסחר...

והם הם, הבריות היפות האלה, השתקנים הגדולים היו גם בעוכרי. חלקות בפיהם וחרבות בלבם. כונתם היתה רק „להזיק׳... לשום משמר עלי, לעכב את נסיעתי, את צאתי ואת בואי... ובאופן הזה להכריח אותי לשלם שקל בער שקל עם כל ההוצאות... אבל גם אנכי תיל חכם. עוד בימים הראשונים לשובי הבנתי מיד את כונתם, ומכיון שהבנתי, תומ״י הרגשתי עוד הפעם „חולשה ועיפות׳ ועכרתי בחשאי את הגבול לשוב ולהתרפאות בחוץ-לארץ.

אפס כי לברלין לא נסעתי עתה, כי קפץ עלי רוגזו של „החרם הגדול׳.

מאי חרם? מה ענין ברלין לחרם?—

יודע אנכי, כי אפילו אם אכתוב לכם דפים שלמים על דבר ה„חרם׳ אשר הטילו על ברלין, לא תאמינו ולא תבינו. לכן טוב לתרגם לכם תיכף את השם הזה ללשון לעז, למען תבינו... הנני מדבר על ה„בויקוט׳ אשר גזרו הפולנים על ברלין וסחרה. ישנם דברים הרבה אשר אם נשמע אותם בלשוננו לא יהיו מובנים כלל, ומכיון שהם מתורגמים לשפה אחרת הרי הם מובנים מיד. אדמה, כי החזיון הזה מצוי לא רק אצלנו בני ישראל, אלא גם אצל שאר העמים, ביחוד אצל העמים המשועבדים. למרות מה שאדם רגיל לדבר בלשון אמו, הנה שפת „ארוניו׳ יותר מובנת לו... מובן כי אצלנו היהודים, העם המשועבד ביותר, החזיון הזה עוד יותר בולט. והכל יודעים, כי תחת נערה אחת, כדבעי, בשפת המדינה, מהמון דברים בעברית... ובשעה שאיש יהודי חפץ לברר את דבריו, „להטעימם׳, כדי שיבינו אותו היטב, הרי הוא מדבר בלשון המדינה... ולא זו בלבד, אלא שסגולה מיוחדה יש ללשון האדונים ליפות את המושגים, לשים עליהם פאר. כמה וכמה דברים אשר בלשוננו הם נחשבים למגונים ו„בלשון הארונים׳ יקבלו תמונה מרהבת עין. יבקש נא כל אחד ואחד בספר המלים שלו וימצאם... והוא הדין גם ב„חרם׳. כמה דיו נשפך, כמה קולמוסים נשברו על דבר החרם העברי, אשר נהיה לקללה ולמכשול לצעירי עמנו. ובעת ידברו על דבר „העקשנות׳ העברית, על דבר הפנטיזמוס העברי, מיד יזכרו את החרם הארור. כמה אנשים משכילים התמרמרו על עמם על דבר חרמו של שפינוזא, כמה נשים עדינות בזו את עמן ושפכו דמעות כמים בגלל חרמו של אוריאל אקוסטא, ועד עתה לא יוכלו סלוח לנו את החרמות ההם. והנה בא

עולמות אופן בולט. מרים-„ותדבר במשה על דבר האשה הכושית אשר לקח". הנה יציאת מצרים, קריעת ים סוף, מתן תורה... עם-עבד יצא ממצרים ובקע את הים, וקבל את התורה והולך לכבוש ארצות ולשנות סדרי התבל: מעשים נוראים, נפלאות, מפעלים כבירים, ומשה בן עמרם הוא המוציא והמביא את העם הנפלא הזה, הוא שיעשה את כל האותות והמופתים האלה, ומרים הנביאה יודעת ומבינה זאת... ובכל זאת... ותדבר על דבר איזו „אשה כושית"; יציאת מצרים, בקיעת ים סוף, מתן תורה... ואיזו אשה כושית!—

הוי נשים, נשים! אמר שקספיר, ובצדק אמר.

יכולתי להביא לך דוגמאות כאלה מכל ההיסטוריא, אבל הדוגמא היותר טובה לדידי ולזכותי—זו היא ההיסטוריא שלי.

בטח עוד תזכרו, כי „מהלך הרפואות" שלי נפסק באמצע טרם עוד הספקתי להתיעץ כדבעי את הפרופיסורים המומחים על דבר מחלותי השונות, וביחוד חולשת העצבים; כי הזקה עלי עצת זוגתי לשוב הביתה ולהתחיל את העסקים מחדש (ואיש יהודי, הלא תדעו, במקום שנוגע לעסק ישכח את מחלותיו היותר מסוכנות וכאבי היותר אנושים). על פי דבריה יכלתי להאמין, כי הכל עשוי בטוב ואין לי אלא לבא הביתה ולשוב ולסחור כמקדם.

ככה דמיתי, אבל לא כך היה הדבר. בימינו עתה, דור תהפוכות, דור לא אמון בו, אין להאמין אפילו בבעלי-החובות האומרים, כי שמחים הם לקבל „שלשים למאה". על פי הנסיון אנכי מגיד לכם: אל תאמינו, אל תבטחו! וכל עוד אין לכם כל שטרותיכם מושבים בידכם—אל תזוזו ממקומכם!

כי ישנם שלשה מיני בעלי חובות: מסתפקים במועט, מבקשים הרבה וקשים כברזל.

המסתפקים במועט הנם הראשונים לגמור כל „שמיטה". מכיון שנודע לרם, כי השטר הגיע לידי מחאה, מיד נכונים הם לגמור, אם חמשים למאה, ארבעים או גם שלשים—נגמר הדבר, ועסק מחדש! הם המה אלה אשר „המזומן" נחוץ להם כאויר לנשימה ולא יוכלו להכות הרבה. ועל פי הרוב הם נשכרים. כי בענינים כאלה כל המהכה ביותר—מפסיד.

המבקשים הרבה יתחילו לדרוש ההוב במלואו—„שקל בעד שקל", אלא שיגמרו אח"כ בעד מחציתו, וגם אתם אפשר להתפשר.

גרועים מכולם הנם אלה „השותקים", הקשים כברזל; למראית עין המה אמנם אנשים טובים מאוד ונוחים לבריות, ומרגלא בפיהם: אין דבר, ישוב פלוני ויסחר, ובטח נתפשר עמדו, אבל השתיקה ההיא אינה יפה כלל. כי בלבם יחשוב כל אחד מהם: יגמרו פלוני ואלמוני ואנכי אשאר האחרוי ואקבל הכל בשלמות עם רבית

XXVI.

„מגוה עם הארץ היה, שהלך אחר אשתו".

ולא רק עם־הארץ היה – מה שלא יחשב לו לגנאי מיוחד ואינו מסוכן כל־כך, שהרי אפשר להיות עם־הארץ ובור ולהיות בכל זאת מנהל או חבר נכבד בחברת מרבי השכלה עברית, להיות גבאי בכל בתי־כנסיות ובתי־מדרשות בתחום ומחוץ לתחום, ובכלל, לעמוד בראש כל קהלה עברית ומוסד עברי, ואפילו להיות „ראש־ישיבה ורב „מטעם" בהקהלה העברית היותר גדולה – אבל מה שרע מזה, כי היה מגוה סוחר בלתי מנוסה ולא ידע את דרכי המסחר; ונכון לבי בטוח, כי לא עברו ימים רבים וירד מנכסיו והורידוהו מגדולתו והוציאוהו מכל ההברות ואפילו מחברת מרבי השכלה, ונקבר בתכריכים זרים... וכל אלה מפני שהלך אחר אשתו.

ומבשרי, מחנותי, מעסקי אחזה זאת.

כמו נבואה נזרקה מפי באמרי בסוף ספור מסעי („השלח" כרך ט', חוברת ה' ב „אקוה, אשר הזדמנות מעין זו שהביאתני אז לברלין עוד תבוא לידי שנית בעגלא ובזמן קריב". וכמו שתראו, עוד לא עבר הקיץ – ואנכי היום עוד הפעם מעבר לגבול.

ניטלה הנבואה מנביאים וניתנה... לחנונים.

לבו של חנוני כמו „שעון"; כל גלגל, אפילו היותר קטן, שנפגם רק מקצתו, יקלקל את כל המכונה... ולבי הגיד לי, כי עוד לא נגמר העסק כלו, וכי ישנם עוד איזה „גלגלים פגומים" שיש בכחם לקלקל את כל המכונה, ואנכי אצתי מעט בשובי, טרם התקיני אותם. אבל מה היה לי לעשות? וזוגתי תחיה, אשר על שמה העברתי את כל רכושי, האיצה בי לשוב – ונשים דעתן קלות.

וכמה שדעתן קלות בעניניהן, בהלכות נשים, עוד יותר קלות הן בעניני הגברים, בהלכות משא־ומתן. כמדומה לך אשת חיל, קוק בשמלה, סוחר בצעיף... תשנה! אשה לעולם תשאר אשה: בסוד שרים, באסיפת מחוקקים, בלהקת נביאים, בלשכת המסחר, בחנות, בחדר התמרוקים, בחדר־המטות, בבית־המבשלות ובחדר הילדים–תמיד היא אשה ודעתה קלה. מרים ודבורה שלנו, זשן ד'ארק, מרים כטוארט וכדומה של אומות־העולם–כמדומה לך מהפכות עולמות, אבל גם בשעה שיהפכו

ממנה תחלה בהקפה... אבל אצלנו נראה כמעט את ההיפך. רעיון התחיה הלאומית עשה ועושה חיל, התנועה הציונית תתגבר, ציונים יתרבו,–והשפה הלאומית... למה נכחד? – יורדת והולכת. ואם לפנים היו אלה הלאומים הקדמונים, בעלי „ובא לציון גואל", מוכרחים לדעת מעט עברית, להבין את „הנקודות השחורות", כי רק בעברית מצאו איזו ידיעות על דבר הגואל העתיד והגאולה העתידה, – הנה עכשיו גם זה למותר. אפשר להיות ציוני טוב, ציוני ידען, בקי בכל חכמת הציוניות, גם מטיף לאומי ודברן ציוני מצוין, מבלי לדעת אפילו אות אחת עברית. וכל מה שנחוץ לו לזה תמצא מן המוכן בשפות אחרות. ולא רק שאין כל נחיצות ללמוד את השפה אבל גם אפשר לציוני לשכוח את ידיעת בית רבו שלמד בחדר בימי ילדותו. והיה אם תלך תנועתנו הלאומית בדרכה שהלכה עד כה, ותגבר ותעשה חיל, אפשר להאמין, כי עד שנשוב לארצנו נשכח לגמרי את השפה העברית. והמניפסט הראשון של משיח יהיה כתוב בשבעים לשון עם תרגום זרגוני, רק לא עברית. וממילא מובן, כי השפה האשכנזית לא תשכח אז. אדרבא, היהודים בארצם עוד ישתדלו להרחיבה ולהאדירה. ומאמין אנכי, כי הקתדראות היותר טובות ללמודי לשונות העמים יהיו בהאוניברסיטה אשר בירושלים... ואלה שיחפצו ללמוד עברית יבקרו את המחלקה ללמודי לשונות המזרח, אשר שם דרך אגב ילמדו גם מעט עברית...

וכאשר התבונן הפרופיסור לדברי, הודה לי ואמר, כי מעתה לא רק שלא יתנגד לאמירת „ובא לציון גואל", אלא אדרבא, ישתדל להשיבו על מכונו, כי במקום שהדבר נוגע לתועלת השפה האשכנזית, חלילה לו לעכב את הגאולה.

ועוד היו לי עוד איזה בקורים נחוצים, מלבד שעל פי דרך־ארץ נחוץ היה להתיעץ, לכל הפחות, את שני פרופיסורים על דבר מחלתי. כי היתכן להיות בברלין מבלי להתיעץ את פרופיסורים? אלא שקבלתי מכתב מביתי, אשר לפי מצב הענינים טוב שאמהר לביתי, כי „הסכנה הגדולה" כבר עברה ונשארו כאלה, אשר „רופאי" אנכי בעצמי אוכל להתפשר אתם; ויען כי בהיותי באשכנז למדתי לדעת את ערכו של הפתגם המחוכם: „בראש כל – עסק ואחרי כן תענוגים רוחניים", לכן עזבתי את חקירותי ואת בקורי ומהרתי הביתה. ועוד גם זאת, כי אקוה, אשר „הזדמנות" מעין זו שהביאתני עכשיו לברלין – עוד תבוא לידי שנית בעגלא ובזמן קריב, ואז אגמור את אשר החילותי הפעם.

ינזרו גזרה על שניהם ויגרשום כלה מבית־הכנסת. בקיצור, הסדור, ולא רק הסדור, אלא גם התורה והנביאים הם בידיהם כחומר ביד היוצר, ובכל חודש בוראים סדור חדש ודינים חדשים, הכל כרוח הפרנס של אותו החודש. הרבנים הנם רק שלוחי בית־דין, למלאות פסק־דינם של הפרנסים, ולחות דעתם אינם רשאים. הנה כי כן נמסר הסדור בידי הפרנסים, ואוי להן להתפלות שלא ימצאו חן בעיניהם, כי מיד ינרשון בהרפה. אבל יותר משאר התפלות עברה רעתם על „ובא לציון" האומלל. הָעָלוב הזה נתהיב בברלין כמה פעמים חובת גלות. גרשוהו וחזרו והכניסוהו, ועוד הפעם גרשוהו, הכל כמו שנהגו דוכסי גרמניא והגמוניה לפנים עם „יהודיהם"; וזה כמה שנים אשר „ובא לציון" גורש בחרפה מאת הגבאים הקודמים. והגבאים החדשים שנבהרו מחדש זה לא כביר, בהפצם לחדש דבר, אמרו להשיב עוד הפעם את „ובא לציון" מגלותו. אפס על זה התקומם ביותר הפרנס הפרופיסור ל. גייגר. לפי דעתו חרפה היא להתפלל „ובא לציון גואל". התפללו מה שתחפצו ואיך שתחפצו, רק לא „ובא לציון גואל"; הגידו „פטום הקטורת" שלש פעמים ביום, רקקו ב„עלינו" עשרים פעמים, כל אלה עוד יוכל הפרופיסור סלוח, רק לא „ובא לציון גואל".

ובאשר גם אני הייתי בבחינת „גבאי" בקהלתי, אמרתי, מדי היותי בברלין ללמוד מעט את „מלאכת הגבאות" אצל „האמנים" הגדולים במלאכה זו, הגבאים דברלין אשר השתלמו באומנותם עד למדרגה גבוהה מאוד, ודרך אגב לשוחח מעט את הגבאי הפרופיסור גייגר על דבר „ובא לציון גואל".

ממוצא הדברים הוב־ר לי, כי באמת כל התנגדותו של הפרופיסור גייגר היא רק להמלה „ציון". מעין גועל־נפש טבעי הוא מרגיש למלה זו. לא אכפת לו אם יאמרו סתם: „ובא גואל"... אבל מדוע לציון? וטעמו ונמוקו עמו, כי אם באמת יבוא לציון גואל, ונאספו היהודים ושבו אל ארץ אבותיהם, יהובבו את שפתם וישכחו חלילה את שפת הגרמנים – וזאת לא יוכל להעלות על דעתו.

נחמתי את הפרופיסור הנכבד הזה והוכחתי לו, כי באמת פחד שוא יפחד, כי מהלך התחיה של אומתנו שונה מעט מאשר אצל העמים האחרים; בנוהג שבעולם, אצל כל האומות ששבו לתחיה, תחית האומה היתה ממילא גם תחית השפה, ראשית התעוררות האומה היתה ההתעוררות לשפת אבות, הספרים שנכתבו על דבר „התחיה" נכתבו בשפת אבות, שפת קדומים; רעיון התחיה אצל מהודו וחביבותו על השפה, וכל החפץ לקרוא על דבר תחית עמו, השתדל לקרוא דוקא „בשפת עמו". ממילא מובן, כי בה במדה שיש בעם כח להיות, חיתה עמו גם שפתו. ואחרי כן, כאשר השפה שבה לתחיתה בשלמותה – ותחית השפה דבר התלוי ברצוננו הוא ונקל יותר מלהחיות את העם ולהשיבו לארמתו, דבר שלא בכל עת תלוי ברצונו ויכלתו של הָעָם המשועבד – ותפעל השפה על תחית העם, ותשלם לזו כפלים ממה שלקחה

אומרים שעדיין לא נכתב כלל. מגלת „רות׳ נכתבה לפני איזו שנים בהונגריא בעת הוכוחים על דבר נשואי תערובות, ואסתר – בימי המלך קאזמיר הגדול. „איכה׳ כתב אחד מתלמידיו של „אחד העם׳ באחת האספות של חובבי־ציון באדעסא, וקהלת נכתב בידי ברדיטשעווסקי ובני חברתו, מתלמידיו של ניטשע. שיר השירים הוא ספר מאוחר מאוד, ונכתב בידי אחד המשוררים מן „המהלך החדש׳. בדבר תהלים רבו המבוכות מאוד, אבל רוב החכמים מצאו, כי שתי פרשיות ושלשה פסוקים והצי נכתבו בימי החשמונאים ועוד פרשה אחת ושני פסוקים וחמש אותיות–בימי הורדוס, פרשה אחת וחמש שורות ושלש תיבות והצי–בימי מסעי הצלב. „אשרי תמימי דרך׳ נכתב כלו בבתי המוסר בסלבודקא ואגפיה, „שיר למעלות׳ - בהקונגרס הראשון בבזיליא.

ועוד יותר מזה רבו הוכוחים בדבר חכמי התלמוד ואין קץ להשערות, על דבר תנא זה או אמורא זה: מתי נולד, אצל מי למד, בת מי היתה אשתו, מי היה השדכן, ועוד ועוד. בעת היותי שמה התפלפלו על דבר „רב פפא׳: מתי נולד ומת, נשא אשה ומי היו השושבינים? וכמה אכל מזונות על שלחן הותנו? וכמה לקח נדוניא? ומה עשה בכסף הנדוניא: אם נתנו ברבית ל„פריין עני׳ או פתח הנות של מכולת? ומתי נולד בנו הראשון? וכמה בנים היו לו?... ואולי לא נולד כלל, ולא נשא אשה, ולא היו לו שושבינים ולא לקח נדוניא ולא פתח הנות, ועוד הקירות דקות כאלה. וכאשר שאלתי את המורה: למאי נפקא מינה? ואם יודעים הם התלמידים לכל הפחות, מה שהגיד רב פפא?... השיב לי, כי זו היא מלתא זוטרתא, כל ההפץ לדעת מה הגיד רב פפא. ייתי ספר ויחזי. העיקר הוא מה שלא כתוב בספר: מתי נולד ומתי נשא אשה... ובראיתי שאין הקץ לוכוחים כאלה ועתותי לא הרשוני להתמהמה הרבה, עזבתי את „פלפוליהם׳ והלכתי הלאה לבקר את המתנגד הגדול של „ובא לציון גואל׳, את הפרופיסור ל. נייגר.

החכם הזה בר־אבהן הוא, בנו של רבי אברהם נייגר ז״ל, וזכות אבותיו או זכות הותנו מסיעתו, שנמנה בין הפרנסים שבעיר הבירה. וזכות מיוחדה להפרנסים האלה, לנהל לא רק את עסקי קהילתם הגשמיים, אך גם את עסקיה הרוחניים׃ ומכיון שנתמנה איש לפרנס בקהלה, אם מפני שזכה בגורל הגדול, או שעשה עסק טוב עם איזה „פריץ׳, או שהצליח בסרסרות של הלואה גדולה, או שמצא מציאה כשרה, או קבלנות טובה, או נדוניא הרבה, ובכלל–אם נתעשר אדם ועלה לגדולה הרי מוסרין בידיו מפתחות בית הקהל ומפתח ארון־הקודש, והרשות בידיו לאסור ולהתיר, לטהר ולטמא, לגזור גזרות ולבטלן. למשל, אם חל תשעה־באב בתקופה חמה מאוד, הרשות בידי פרנסי הקהלה לדחותו לתקופת טבת. וחוא הדין גם ביום הכפורים, אשר יש שידחו אותו לימי „צום הגדול של הנוצרים׳. כ„יקום פורקן׳ יעשו שמות, פעם כה ופעם ככה, פעם ימחקו את הראשון, פעם את השני. ופעם

ואנכי שמעתי ושמעתי את דבריו ובלבי אמרתי: כל אותן ה„מהפכות" אפשר שיש להן מקום בעולם הרוחני, „בעולם הכתב", אם אפשר לאמר ככה: במקום שאין „שלי" „ושלך", אין נכסים דניידי ודלא ניידי, הכל הוא הפקר, וכל הרוצה לקחת יבוא ויקח, וכל הרוצה „להפוך" בא ומהפך. מה שאין כן בעולם הדין, „בעולם האמת", אשר הכל מוגבל ומסוים מכל צד, ואין לך אפילו אבק הפורח באויר שאין לו בעלים, ועתיד אתה ליתן דין וחשבון על כל אות ואות, על כל פתקא קטנה שחתמת.. פה לא מתו האותיות, לא פרחו ולא יפרחו. . פה לא תועיל כל „מהפכה", פה הכל פשוט: אם יש לך מה לשלם – שלם, ואם לא – ברח דודי. . . ובראותי כי לא נבין איש את שפת רעהו, נפטרתי ממנו בשלום, וכדי לקיים מצות „שנוי הערכין", לכבוד בעל־הבית, יצאתי דרך החלון.

משם הלכתי לבקר את בתי־מלאכת הרבנים, אשר שנים הם בעיר הגדולה ההיא, המספיקים רבנים לגרמניא, לאמריקא ובמדה ידועה גם לארצנו. ושונים המה שני הבתים האלה זה מזה בתכונתם ולמודיהם. באחד מהם ילמדו איך „לעשר את התבן" ואיך „למלוח את המלח", ובשני איך לדרוש ביום גנוסיא, ביום הולדת, וביחוד ביום היארצייט, וזה וזה נקרא בלשונם „פלוסופיא" ו„חכמת ישראל". ובכן ישנם פלוסופים של „תבן מעושר" ושל „מלח מלוח", ופלוסופים של „יום הולדת", של יום גנוסיא ושל יארצייט. הפלוסופים של תבן מעושר ומלה מלוח נקראים בלשונם „משמרים", ואלה של יארצייט ויום הולדת – „מתקנים". הצד השוה שבהם, ששניהם אינם יודעים מאי דקאמרי רבנן בעברית. בהראשון ילמדו „חיי אדם" בהעתקה אשכנזית, וכל עיקר למודם הוא – איך לקנח את החוטם בשבת, אם במטפחת או בכנף הבגד. ובהשני – חיי אדם מאן דכר שמיה, וכל עיקר למודם לדעת בברור מתי חיו אלה אשר בדבריהם לא יאמינו ומתי כתבו את הלכותיהם שנכתבו כדי שלא לקיימן.

בעת היותי שם היו עסוקים, כדרכם, ב„חכמת ישראל". איזה מן ה„חכמים הוכיחו, כי ספר דברים מאוחר לגמרי ונכתב בסוף המאה השמונה־עשרה, בדור המאספים, ספר בראשית הוא העתקה מכתב־יד אשורי שנמצא בהרבות נינוה, ספר שמות נכתב על ידי חרטומי מצרים ונמצא באחד הקברים העתיקים בפתום או ברעמסס, ספר במדבר נכתב בימי מתתיהו בן יוחנן כהן־גדול או בימי ר' סעדיא גאון, וספר ויקרא הוא העתקה אות באות מספרי ההודים הקדמונים. ואחרים אמרו, להיפך, כי ספר ויקרא נמצא באחד הקברים במצרים, וספר בראשית הוא העתקה אות באות מכתב־יד הודי. וכל אחד ואחד הביא סמך לדבריו – ויהי הוכוח גדול מאוד.

ועוד יותר גדלו הוכוחים בדבר ספרי נ"ך. איוב לכל הדעות לא היה ולא נברא, והספר הנקרא על שמו נכתב בפרנקפורט בידי אחד מתלמידיו המובהקים של שאפּענהויער. יחזקאל נכתב בימי שבתי־צבי בסלוניקא או באזמיר. ירמיהו יש

–בודאי, בודאי, ואנכי באמת אינני מותר משלי מאומה, וכל חפצי ורצוני שאחרים יותרו משלהם הרבה...

– ובכן?...

– והם, לעת עתה, עדיין אינם חפצים, מחזיקים הם בזכיותיהם שניתנו להם על פי החוק ויאמרו לכוף עלי את ההר כגיגית ולקחת את שלהם בשלמות, בעל־כרחי

– ואתה–אמר אלי בפשטות–בל תשמע להם. חק הכפתור וירעשו הספים קרא בקול, כי בטלה זכות אבות, העבד ישראל לחוקים ישנים?

–חוקים ישנים – אמרתי אני באנחה – חוקים ישנים... בודאי.. אבל מה לעשות, והמה כתובים וחתומים כדין וכדת. ועל דא ודאי קא בכינא, כי אין לי כל אמתלא להפטר מהם.

–„כדין וכדת"–קרא בהתלהבות–כדת וכדין! ומי הוא הדין ומה היא הדת?– כתובים וחתומים!... אין כל כתיבה ואין כל חתימה. נתאבן הכתב ונתאבנו הלבבות. אין עוד כתב, הלאה הכתב, לעזאזל! – בטלו כל הכתבים, פרחו האותיות המתות והיו כלא היו. ואנחנו רק חיים ידענו, חיים, חיים. חיים!

–דבריך, אדוני, טובים ונכוחים – אמרתי באנחה – שפתים ישק מדבר דברים כאלה, ומי יתן והיו רבים כמוך. אבל לדאבון לבבי, מעטים הם יחידי סגולה, אשר לא ישגיחו בכתב, ביחוד מעטים הם במאסקווא, בווארשא ולודז. האנשים האלה בחושך יתהלכו, „אוכלי אותיות" הם, ובכל תוקף יחזיקו בתוכן הכתב. והאמת ניתנה להאמר, כי אנכי, כמו רוב בני עמנו בארצנו, השתמשתי מעט יותר מדאי במלאכת הכתב. עמנו בכלל הוא „עם שכלו כתב ומכתב", כל חייו, כל עסקיו, הם בכתב ומכתב. אין לו, על הרוב, מדגרמיה כלום, זולת הכתב שיכתוב והחתימה שיחתום. וגם אנכי לא קמצתי בכתבים ובחתימות... ועתה אין לי מנוס ומפלט מהם ומוכרח הייתי בגללם לעזוב את ביתי ואת חנותי בידי זוגתי ועוזריה... ובכלל בכל ימי חיי הכתב בעוכרי, בילדותי הלעיטוני ספרים כתובים, אותיות מתות, ועכשו עוד הרעו לי... ומי יודע מה קשה ממה: „האותיות המתות", הספרים, שהלעיטוני בימי ילדותי, או „האותיות המתות", שהלעטתי אני את אחרים עכשיו?...

אבל הוא גלה דעתו, כי „מקור הרע" הוא דוקא באותו הכתב שהלעיטונו בימי נעורינו, ומפני „הכתב" דעכשיו אין לפחד מאומה...

שיחתנו נתארכה בסגנון זה, וכל אשר הוספתי להביע את צערי על אודות ה„כתבים" שהשארתי אחרי „שם", מעבר לגבול, הוסיף הוא לנחמני ולהוכיח לי, שאין כל פחד, כי הפחד הזה אך ירושת קדומים היא לי מאבותי, שגם הם נתאבנו לבותיהם ופחדו מפני הכתב. אבל יבוא יום, אשר „הכתב" יבוטל כולו, ונכחד זכרו מישראל והיום ההוא לא רחוק, כי ספריו שכתב עתידים להביא במהרה את המהפכה הזאת...

את הסופר הזה בקרתי מפני שני טעמים; האחד, כי חפצתי לברר לעצמי אי „החזון של כפירה בכל והאמונה בכל", „שנוי הערכין" ותורת ה„בעל־שם", ניטשה וסנדלה של הרבנית, חזיונות צרתוסטרא וספורי הצדיקים, וכל אלה „בנשימה אחת". הגידו מה שתגידו, אם עליה היא החזיון הזה לספרותנו, או ירידה, „רינסנס" או „דיקדנס", אבל יחיד ומיוחד הוא במינו, וכדאי להתבונן בו. בעתות הפנויות מפדיון בחנותי רבות חשבתי על אודותיו, על הנגודים השונים שבחיי היהודי ונשמתו, ומכיון שנזדמן לי להיות בברלין, אמרתי לתהות על קנקנו של הסופר הזה ולפתור לי את החידה. – ושנית, הנה התורה בדבר „שנוי הערכין" לוקחת את לבבי, וכמו שאמרתי, בעתות הפנויות מפדיון, רבות חשבתי והגיתי בה, בשבתי בחנותי, ומצאתי שהיא „תורת חיים" מועילה מאד. ולא עוד אלא שבעיקרה היא „תורת החנונים", פלוסופיא של האמה והליטרא, כמו „תפורה לפי מדתנו". כי בשעת הדחק יכולים אנו לפטור את כל מי שנהפוין בטענת „שנוי ערכין". מה שהיה שוה אתמול שקל נשתנה היום בערכו ושוה רק רבע השקל; לית דין ולית דיין – צא וצעק ככרוכיא, –לא להועיל, כי נשתנו הערכין! שטר של מאה מנה אתמול–שוה לצור על פי צלוחית היום, מניות של אלפים ורבבות–ימכרו במשקל, כנייר פסול... אבל לא רק בחנות, אלא גם בבית, בהברה, חשובה היא תורה זו ומועילה. מי שהיתה אהובה אתמול – תוכל להיות שנואה היום, האוהב מאתמול–שונא היום, המיוחס לפנים – בזוי נפש עתה, הטוב לפנים–רע עכשיו, ואין לך להתרעם, כי נשתנו הערכין. בקיצור, בכל פינות שאני פונה מוצא אני את התורה ההיא נכבדה מאד, וחפצתי להתיעץ עם נביאה על דבר איזה ענינים „דקים" שאין כדאי לפרסמם פה.

–יש לי–אמרתי אליו בבואי–ענין אחד הנוגע ל„שנוי הערכין", וחפץ אנכי לדבר אתך בהשאי.

–ואנכי–השיב לי הוא–לצעוק אני הפץ!

–אבל, אדוני–אמרתי עוד–אזנים לכותל, ולי אין כדאי לפרסם הדבר...

–מי שיחפוין לפעול–קרא הוא כמעט בכעס–מי שיחפוץ לשנות את הערכין והסדרים, אינו יכול ואינו צריך ואינו רשאי לדבר בלחש ובנחת, אבל צריך לצעוק ולהריע ולקרוא בקול גדול.

–אדוני–אמרתי בניחותא–כבר צוחו הם, מתנגדי הגדולים, צוחו בקולי־קולות, ואנכי אסטניס הנני ולא יכולתי לסבול את קולותיהם וצוחתם, ובאתי הנה. וגם פה אין לי חפץ ברעש...

–אבל, כל האומר לתקן את העולם, להביא מהפכה בעולם, אינו רשאי לותר משלו כל שהוא, ואפילו אם יגיע על ידי זה להתאבקות גלויה.

אבל רעים וחטאים, ושומר נפשו ירחק מהם. אחרי כן, כאשר גדלתי, החלותי ללמוד בעצמי ולעיין בספרים, החלותי לאהוב ולכבד את ברלין והכמיה, גם־כן מפני שהכל ידעו, הכל יבינו, הכל יוכלו, לדעתי אז, והעיקר מפני שהכל יעשו, המותר וגם האסור... והגלגל נתגלגל והתפתחותי קבלה פנים אחרות, פנים הדישות, ועוד הפעם היה שם „ברלין" לשנינה בעיני, כסמל ההתבוללות הקצונית, בלא כל ריח לאומיות; השתדלתי לשכוח את ברלין וכמעט ששכחתיה. אפס, כי בשנים האחרונות עוד הפעם התעוררה ברלין והחלה להשפיע על עניני היהדות. חזרה, במושג הידוע, התורה לאכסניא שלה, ומברלין עוד הפעם תצא תורה.

ובכן, מכיון שנסעתי לחוץ-לארץ, אמרתי אסורה אל ברלין ואתודע אל סופריה והכמיה, כנהוג בימינו עתה. ותהי דרכי ראשונה אל סופר מובהק אחד, אשר מדי נדבר על „ברלין" והשפעתה עתה על ספרותנו, אי אפשר לבלי לזכרו ראשונה. הסופר הזה הוא אחד מ„חביבי" הספרותיים. תמיד אני קורא את דבריו מתחלה ועד סוף ותמיד אני מתפלא על הכח הספרותי שבו לכתוב עשרה מאמרות ותריסר מונוגרפיות בבת אחת. כמדומהלי, כי מיום שהחלו לכתוב עברית עוד לא היה סופר „פרודוקטיווי" כמהו, ואם באנו לאסוף את „כתביו", כמו שהדבר נוהג עתה, ותהי לנו ביבליותיקא שלמה. אך מלבד תשוקתי לקבל פני הכם, עוד כונה מסותרת היתה לי בביקורי זה, מעין פניה עצמית, ללמוד ממנו את „סוד הכתיבה"... דבר הנחוץ מאוד בימינו עתה. החכם הזה קבלני בסבר פנים יפות מאוד, וידבר עמי הרבה בעניני הספרות והחיים, אפס עד עיקר מטרתי, בנוגע להשגת „סוד הכתיבה" לא באתי, כי על שאלתי, איככה זה יתחכם לכתוב במדה מרובה כזו, השיבני, אחר השבו מעט, כי הדברים ארוכים ובקרוב יכתוב על אודות זה מונוגרפיא מיוחדה.

ובכן, כאשר באתי כן הלכתי, וסוד הכתיבה לא אדע, כמו שלא ידעתי, התחלה בלתי טובה.

ממנו הלכתי לסופר עברי אחר, שהרבה מטפלים בו בספרותנו בעת האחרונה. הסופר הזה שונה הרבה מן הראשון. הוא יכתוב מעט, אבל בסגנון מסובסך כזה, שלא בנקל תעמוד על כונתו. כי יש פנים לכאן ופנים לכאן, ולפעמים גם הרבה פנים לכאן והרבה פנים לכאן, ולפעמים אין כל פנים לא לכאן ולא לכאן... הוא כותב משנת חסידים בלשון הפלוסופיא ומשנת פלוסופיא – בלשון הסידים. וזה כחו וזו תהלתו, כי היהודי אפילו מי שהציין ונפגע מעט או הרבה, אוהב הוא, על פי ירושת אבות, לעיין בספרים שיש בהם „צריך עיון", „ודוק"; דברים פשוטים ביותר. כלשון בני אדם, בלא התחכמות, בלא רמזים, לא „יענינו" אותו: פשיטא ומאי קמשמע לן?-הבו לו דברים מסובבים, קשי ההבנה, עד לידי „שבירת המוח", ואז יקרא בכונה, בקמיטת המצח, הכל כדבעי.

כך היא דרכי מימים ימימה, ות"ל עד עתה היתה דרכי זו צלחה תמיד. ומנהגי היה מאז לנסוע לאירופא דרך אוסטריא, וכמה טעמים בדבר. באחת, מפני כי גבול הארץ ההיא קרוב אלי ביותר, בין לילה הנני מעבר לגבול. עוד אתמול ראו אותי בחנותי יושב על פנקסי, והיום – כבר אנכי פה.. שנית אין שנוי ה„סביבה" גדול כל־כך כמו בפרוסיא. מרוסיא לגליציא תעבור כמעט מבלי להרגיש בכך. גם מעבר לגבול הנך רואה אותו העם שראית אתמול מעבר מזה, והעיקר – גם אותם היהודים כמעט.. הנך מתבולל ביניהם וקשה גם להכירך, אם יליד המקום הנך או מארץ אחרת, מה שנכבד מאוד במצבי הנוכחי.. כל זה הוא מצד ה„עסק" אבל יש עוד כח־מושך אחר המושכני תמיד לאוסטריא, והיא: תורת הלאומיות שאלמוד שמה. לדעתי אוסטריא כלה כמו „בית־ספר של לאומיות". אנחנו פה, בכל לאומיותנו, לא נדע את חקי הלאומיות, לא נבין אותם. הננו מדברים ומדברים כל היום על דבר לאומיות, וכאשר ילחצונו מתנגדינו על הקיר לאמר: „לאומיות" זו מה היא, אין אנחנו יודעים להשיב נכונה. מנהגים עברים – לאו דוקא, אפשר להיות לאומי וציוני בלא מנהגים עברים. בית־ספר עברי – גם כן לא מן ההכרח, אין כל נחיצות בבית־ספר עברי מיוחד, אפשר להיות לאומי, בלא בית־ספר עברי מיוחד. שפת עבר – בודאי הדבר מוטל בספק, ואדרבא, הפטריוטים היותר גדולים בימינו הנם דוקא אלה שאינם מבינים כלל עברית... בקיצור, המטבע של לאומיותנו מטושטשת מאוד ואין לה כל סימן בולט. והיה אם נעבור דרך אוסטריא, ונראה איך העמים מתוכחים ומריבים זה עם זה „ריב לשונות", ונלחמים על דבר „בתי־ספר", ומקפידים על „קוצו של יוד" לאומי, ואז נבין היטב, כי מכיון שהם עושים כן, מסתמא כל אלו הם ענינים נכבדים, שאין לזלזל בהם, וכי כל לאומיות צריכה ללבוש איזו צורה... מפני זה, ועוד מטעמים שונים אחרים, הייתי נוסע תמיד דרך אוסטריא: אבל מאז החלו מריבי עמים כאלה גם בפרוסיא, ומשפט „ורעשן" הוכיח לי, כי גם שם מבינים את סוד הלאומיות, אמרתי בלבי, כי כדאי לנסות פעם אחת לנסוע דרך אשכנז. וזאת עוד, כי "made in germany„ הוא בודאי מלאכה יפה, ותורת הלאומיות שאלמד שמה אל נכון תהיה שלמה ומשוכללת.

והאמת אגיד לך, חביבי, כי גם בלעדי כל אלה, זה כמה חפצתי לבקר את „ברלין" ולראות במה כחה של היהדות גדול בקרבה. העיר „האשכנזית" הזאת יש בה כח־מושך מיוחד לדידי ולמשכילים ישנים דכותי. כמעט כל דברי ימי השכלת' אחוזים וקשורים בהשם ברלין. עודני כמעט ילד, ובבית הורי כבר שמעתי את השם הזה, אם כי לגנאי, באיזה רגש של משטמה וכבוד כאחד כאומר: הברלינים הכל ידעו, הכל יבינו, הכל יוכלו והכל יעשו, המותר והאסור... מעין אותו המושג שיש להמלה „ליטוואק" בנגב רוסיא, היינו אנשים „בעלי־מוחות", „בעלי־כשרון".

ויבואו הרופאים וימששו את דפקו ויחליטו, כי „עיף" הוא ו„עליו לנוח", ואין מנוחה אלא בהוין־לארין, כידוע.

כסבורים אתם אולי, שאפשר לנוח גם פה, מבלי להוציא הוצאות מרובות לנסיעות להוין־לארין. למשל, אפשר להתבודד באיזו עיר קטנה הרחק מאדם־העיר ולאסוף ספורים על דבר „הצדיקים הקדמונים", או פשוט לצאת השדה, לנאות רשא, ולשחוק בקלפים כל היום, לשתות חלב חם בשעת החליבה ולהתגנע מרוב שעמום ובטלה על אילן נאה ועל בריה נאה... כמנהג כל אלה המבקשים מנוחה והתחדשות הכחות במעוני קיץ. – אבל תשגו. כל זה טוב ויפה בשנים כתקונן, בעת „צמיחת" הקרידיט שלך, בעת גדולו והפרחתו, אבל בשעת חרום, בעת שכבר הגיעה „עת לעשות" לא יסכן לנו מקום נאות־דשא כזה, ומנוחה שלמה, שחנוני כמוני במצבי אני רוצה בה, תמצא אז רק בהוין־לארין. מכיון שעברת בשלום את הגבול, הרי אתה בעיניך כמו שעברת את הים הגדול והזועף, הגלים בל יתנשאו עוד לבלעך, האניה לא תתנודד עיד תחתיך, רק שקט ושלוה ודומיה מסביב. הנך שואף בהרחבה את אוירה של הארין החדשה אל קרבך – ותרגיש כי כחותיך יתחדשו ומנוחת נפשך, אשר זה כמה עזבה אותך, שבה אליך, ושנתך, אשר נדדה ממך כל אותם הימים שישבת „על האבנים", תנעם עליך עתה, והנך מאושר, מאושר...

לא ארע איך אתם, חביבי, נוהגים במקרים כאלה, אבל אנכי, מכיון שאתחיל להרגיש איזו שינוים ב„עסקי", ועל ידי זה – מעין אי־מנוחה והלמות הלב בקרבי מיד אנכי מזדיין בתעודת־מסע כדבעי ונוסע להוין־לארין. הנסיעה הזאת מועלת לא רק לגופי ולנשמתי, אך... גם לעסקי. תומ"י כאשר רק עברתי את הגבול הריני כותב לזוגתי, כי בריאותי ת"ל הוטבה, דפיקת הלב נתמעטה, תאות האכילה נתעצמה, שנתי שלמה, ומרגיש אני את עצמי בטוב, לא יחסר לי דבר, רק בשורות טובות ממנה. לא יעברו ימים מועטים והיא כותבת אלי, כי העסקים ת"ל הוטבו, הפדיון במזומנים נתרבה, הפרוטה מצויה, ובעלי־ההובות נתרככו מעט... כנראה, נסיעתי פעלה לטוב גם עליהם. ובה במדה שאנכי מתרחק מן הגבול ייטבו עניני ותיטב בריאותי, ואיני זז מישם עד שתודיע לי זוגתי, כי העסקים הוטבו לגמרי, כי בעלי החובות נתרככו ממש כחמאה, לקחו כמה שהציעה לפניהם בטובה ונכונים „להתחיל מחדש": כי הסחורה הרקובה, שנתגלגלה זה כמה, נמכרה עתה, בעת ה„ליקווידציא", במחיר גבוה, מפני שקפצו עליה הבריות לקנותה בתור מציאה, כי ה„שלט", שהוסר מחנותי בעידן ריתחא, הוזר למקומו בכבוד גדול, ועוד הפעם יזהיר שמי באותיות מוזהבות ויראה מרחוק בכל הדרו, וכי „היא" ו הפבריקנטים" מחכים עלי בכליון עינים. אז הנני מרגיש בקרבי שפעת כחות הדשים, כמו הד"ר „פאויסט" אחרי אשר שתה את כוסו של מפיסתופל, והריני בריא ושלם, מוכן ומזומן לעבודות חדשות ועסקים חדשים.

ישבת, ותמיד ימצאו „טפשים" שיתנו – הריני בטוח ת"ל במחיתי ולא אדאג לה כלל וכלל. אבל דאגות הצבור אינן נותנות לי מנוח. כי אנכי, כמו רבים מבני חברתי, מרגיש בקרבי איזה חוש מיוחד, חוש „צבורי", היינו כשרון גדול להיות שליח־צבור ועסקן בעניני הכלל. בעסקי הפרטים יש שאתעצל מעט, ולפעמים לא רחוקות גיעו שטרותי לידי מחאה, לא במתכויז חלילה, רק פשוט מעצלות, כי התעצלתי ללכת להבנק, אשר, כמו להכעיס, הוא בקצה השני של העיר, הרחק ממקום מגורי; ויש כי נשרפה חנותי, גם כן שלא במתכוין, רק מפני שהתעצלתי להביא מים ולכבות את הדליקה ברגע הראשון טרם שיצאה ללהב... וכאשר השיב לי אחד מ„בעלי בריתי" את הממון שלוה ממני, לא החזרתי לו את „שטרו", גם כן שלא במתכוין, אלא שהתעצלתי לפתוח את הארגז ולחטט בו עד שאמצא את השטר הפרוע, ונתגלגל השטר ובא עוד הפעם לידי גוביינא, באשמתו של האדבוקט שלי, שעשה זאת, כמובן, מדעת עצמו, ואנכי התעצלתי לכתוב אליו, שלא יעשה כזאת... וכדומה כמה וכמה ענינים שעצלותי גורמת לי. אבל בעניני הצבור הנני ממש קל כצבי וגבור כארי. כאשר אבוא לבית־הכנסת אינני מתעצל לעבור עד הכותל המזרחי; כשאני נכנס לאספה הריני נדחק ובא עד מקום הראש. ואם נחוץ לדבר, הנני מן הראשונים ולא אתעצל מלדבר שעות שלמות. בקיצור לא אתעצל, תוכלו לשער, כמה טרוד הנני וכמה דאגות רובצות עלי, כי נזבר הנני – לעבודה זו יש לי נטיה מיוחדה – בחמש אגודות כאחת, וגבאי הנני ב„סומך־נופלים", וסגן ב„רופא־חולים", ונאמן ב„זוקף־כפופים", וחבר הועד ב„מתיר־אסורים", ורואה חשבון ב„מכלכל־חיים", ו„מיסד" ב„הלויז־עצמות"... מי ימנה את מספר החברות אשר אנכי לוקח בהן חלק, ואין לך לילה שאין לי שתי אסיפות, ולפעמים גם שלש. אמת, כי אינני יודע מה נעשה ב„סומך־נופלים", מפני שטרוד אנכי ב„רופא־חולים", וב„רופא־חולים" אין אנכי יודע, מפני שעלי להיות ב„זוקף־כפופים", וב„זוקף־כפופים" לא אדע מאומה, מפני ה„ישיבה" שב„מתיר־אסורים", וב„מתיר־אסורים", בכל חפצי הטוב לקחת חלק, לא אוכל, מפני שנקראתי ל„חלויז־עצמות", וכה סובב הדבר הלילה, הטרדות בחברה אחת לא יתנוני לעסוק בחברה השניה. כל זה אמת, ובכל זאת הלא תודו, כי הנני טרוד מאוד, עמוס לעיפה דאגתה של כל העיר, ולא רק של כל העיר – אלא בבחינה ידועה גם של כל העם; היפלא איפוא כי עצבי נתרגזו?

המלה החדשה של חכמת הרפואה – הלא היא „העיפות היתרה"... אדם שלם ת"ל בכל רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו, אינו חש כל מכאוב וכל מיחוש חלילה, אלא ויותו בקרבו אינו כדבעי: מהלכו את רעיתו אינו כתמול שלשום, את בעלי־הובותיו לא יכיר, אוהב להתבודד ולהתרחק מן החברה, ויש שיסתתר גם מפני האורחים המטריחים את עצמם לבוא לבקר אותו בביתו, וכדומה מנהגים זרים ומשונים...

XXV.

... ומחלת הזמן, מחית המודה, זו מחלת העצבים – עברה גם עלי. בעת האחרונה החלותי להרגיש מיני שיגים בקרבי, מעין חולשה, ר״ל, לכמה וכמה ענינים, שעד עתה כמעט לא הרגשתי... ותבהל זוגתי תחיה, המלומדת בדברים כאלה את הרופאים, וימששו את דפקי, ויסתכלו בלשוני, ויקשיבו את הולם לבבי ויניעו ראשם ויגזרו אומר, כי עצבי „נתרגזו" מעט, כי עיף ויגע אנכי מרוב הטרדות ועבודת המח, ועלי לנוח מעט בכדי לחזק את עצבי. ויכתבו כתבי־סמים, ויצוו לשתות „מים" ידועים, ויפקדו להיות זהיר בסעודה, לבלי אכול כל מר וכל המוין ולבלי שתות כל משקה זולת „רפואות", ואחר כל אלה, לעת „האפשרות הראשונה" עלי לנסוע לחוץ־לארץ.

ובעצמך תבין, חביבי הקורא, כי כמו כל איש יהודי אני מאמין גדול ברופאים ורפואות. מתרפא הנני אצל חמשה רופאים בבת־אחת ומקבל עשרה מיני סממנים מעשרה בתי מרקחת ביום אחד, גם „טפות מרות" ואבקי־סממנים וגרגרי־רפואות ותחבישות שונות, חמות וקרות, כל אלה תכופות זו אחרי זו, ומשתדל לקיים את כל מצוות הרופאים לפרטיהן ודקדוקיהן, בזהירות יתירה שאין למעלה ממנה: ומכיון ש„הם" גזרו, כי עצבי נתרגזו ועיף אנכי וחייב לנוח – מאמין אני, כי כן היא, ועלי לנוח.

ולא רק מאמין אני, אלא כי גם מתפלא הנני, איככה זה יכולתי להתקיים עד עתה במצב כזה. וחיי, כמו חייו של כל יהודי, הנם בשנים האחרונות שלשלת ארוכה של נדוד והריסת העצבים. ואפילו אם יהיו העצבים קשים כחוטי ברזל ועבים כעבות העגלה, סוף סוף יתרופפו, ינתקו ויתקלקלו. כי מרובים צרכי עמי, מרובות דאגותי:

ואנכי לא על דאגות הפרנסה אדבר. דאגת הפרנסה, זו היא באמת הדאגה האחרונה בימינו. ומרגלא בפי: מאן דיהיב „הקפה" יהיב מזוני... ומכיון שהוברר הדבר בעיני, על פי תורת האיקונומיא שלמדתי מפי סופרינו בימים האחרונים, כי בלא „קרידיט" אי אפשר לו לעולמנו להתקיים ועוד כל ימי הארץ „קרידיט" לא

בודאי אבין התנגדותם של בעלי הדימוקרטיא... אבל אם עם עני, דל שבדלים, מתאסף לטכס עצה איך להיטיב את מצבו בעמים, ופה נשמע את ההברות: „דימוקרטיא" ו„אריסטוקרטיא" – הנה

„אאמין כי יגידו זאת לא מרב דע,

רק כי כן הגיד להם הרע"...

כי כל הענין לקוח בהקפה מאת העמים סביבותינו... לנו אומרים: ישנן בתוכנו מפלגות החפצות להשתרר עלינו, ונחוץ להתקומם נגדן בכל תוקף, כי הציוניות היא לא רק רעיון בלבד, אלא יחד עם זה גם תנועה, ואי אפשר שלא תהא מתנהלת על פי „יסודות עממים", כי „באין המון-עם אין תנועה". אבל מי יתן וידעתי, איה הן מפלגותינו? הרבנים? – והמה הלא בניהם ובני בניהם של המלמדים, החנונים ההייטים והסנדלרים, ואבותיהם של אלה הבנים הדימוקרטים... והעשירים? – המה בודאי הלא הם בניהם ובני-בניהם של אותם המלמדים, החנונים, החייטים והסנדלרים... הם הלא בודאי העניים והאביונים מאתמול וקנדידטים לקבצנות למחר... האם במפלגות ההן, ברחים של רוח, נלחמה? – אתמהה... –

ולא רע היה הדבר להגביל גם... אבל, חביבי, אדמה כי טוב גם להגביל את „בהשבותי", שהתארכו יותר מדי ונניח יתר ה„הגבלות" לעת אחרת.

געמים ומשטמה גלויה. מאין עבר הרוח הזה פתאום אל עניי ישראל, אם מהוין בא אלינו או הוא מילדת־בית – לא פה המקום לחקור, אבל הדבר כן הוא. ביחוד נתקלקל היחס שבין העושר והעוני מעת שנבראו הקונגרסים. עתה „עשיר“ ו„שונא ישראל“ כמעט שמות־נרדפים הם. בעיקר הדבר אמנם לא אכפת לי, כי באמת אין לנו בשביל מה לאהוב אותם, את „אדירנו“, אף־על־פי שאין להשדם בשנאה לעמנו; אבל המצב הזה, מצב המלחמה בכלל, אינו כדבעי ולא יביא לנו כל טובה ואפשר שיביא גם רעה... כמו שאמרתי, הנה המעברה ההיא מאויר חם של חנופה וחבה לאויר קר של משטמה וגדופים פתאומית היתה, והפעל לרעה על עשירינו האסטנסים, כי מיד יתקררו לבותיהם ושוב אין להם תקנה. כל מה שתדבר אחרי כן, דברים טובים או דברים קשים – תהיה כזורק אבן להמת. ואולי גם ישמחו על הדברים הקשים, בכדי להפטר בבת־אחת מכל המבקשים צדקה לאומית, באילו יאמרו: בין כך ובין כך אתם מחרפים ומגדפים אותנו, אם נתן מעט ואם לא נתן כלל – מוטב שלא נתן כלל... ובכן, חביבי, נהוין לכל הפחות לסמן את גבולות העושר, שלא כל הרוצה ליטול את השם עשיר יבא ויטול, ולא כל הרוצה „להתקרר“ יאמר כי התקרר... כי אם לא כן, הנה כל מי שיש לו בכיסו רק פרוטה, שלו או של אחרים, יתאמר לעשיר ויתנפח וידמה כי עליו ירמזו טודרי וחביריו בדרשותיהם בימי הקונגרס ואחריו, ובכן יש לו הרשות והצדקה להתרגז ולהתקצף... ולבלי ליתן כלל. ידעו נא לכל־הפחות עשירינו בארצנו, כי לא להם כל הכבוד הזה, ולא עליהם הדברים מרמזים; ידעו נא, כי על „מיליונרים“ ידברו שם, ולא על רוב עשירינו בארצנו... ידעו נא כי הם „אנשים פשוטים“ הם ואין להם רשות להתעטף בתגא שאינה שלהם... וביחוד אין להם רשות לקפוץ את ידם...

וגם זה נהוין: לציין את גבולות ה„אריסטוקרטיא“ וה„דימוקרטיא“. אינני יכול להבין מאין באה לנו האריסטוקרטיא והדימוקרטיא גם יחד. כל חיט שנתעשר מפסולתם של מכנסים – הריהו אריסטוקרט, כל קבלן שנתעשר מסובין שבלחם אנשי־הצבא – הריהו אריסטוקרט, כל סרסור שנתעשר מעסקיו של אחרים – הריהו אריסטוקרט, ובכלל כל מי שעמדה לו השעה „להרויח“ איזה שקלים יתירים הרי זה „אריסטוקרט“. וכל בחור ובתולה שהציצו מעט בספרים חצונים, ומה גם אם זכו לקרוא איזו „מגלת סתרים“... ואפילו אם שוה היא רק לצור על פי צלוחית, הרי הם „דימוקרטים“... האבות משחקים בשחוק ה„אריסטוקרטיות“, והבנים – בשחוק ה„דימוקרטיות“. –

אם אצל אומות־העולם אצילים מתאספים ומשכסים עצה איך לרומס את המפלגה שלהם על השבון העם כלו, אבין היטב את מהאתם של מתנגדיהם בשם הדימוקרטיא. אם כת של כהנים מתאספת בכונה מיוחדת לדכא „עמים“ תחת רגליהם –

בקיצור, בכל אשר נפנה נראה את חוסר־הטעם הטוב בעמנו, ועוד יותר – ערבוב הפרשיות של יפה במגונה ומגונה ביפה. ובכן היתה דרשתו של מר בובר בעתה ובזמנה. ההתחלה להבין מה יפה ומה מגונה – זהו הסימן היותר מובהק של תחית עמנו. הרי „הגלות בעצמה" – אין לך דבר יותר מגונה ומנוול מזה... והיה כאשר יתחיל עמנו להבין, מה יפה ומה „מכוער", אז ישתדל להסיר מעליו גולותה של הגלות...

וטוב מאד היה גם־כן לו יכלו להציב בדיוק את גבולות „העושר והעוני", לאמור: מי נקרא עשיר ומי נקרא עני. הגבלה זו נחוצה לא כל כך לתועלת העניים כמו לתועלת העשירים. כי למה נכחד, והעשיר העברי זקוק אולי לרחמנות עכשיו יותר מן העני. העשיר העברי אומלל־שבאומללים הוא בימינו: מבחוץ – קנאה ושנאת העמים, ומבפנים – עוד גרוע מזה... איבה ומשטמת אחים. והם, העשירים, הן עד כה לא הורגלו בכך. העשיר הוא מפונק מנוער והורגל לחיות בסביבה „חמה ורכה" של הנופה וכבוד. והמעברה הפתאומית הזאת, לאויר קר של בוז ומשטמה וחרופים, תוכל להזיק לו, חלילה, ובבוקר לא עבות אחד והנה – כל עשירינו „נתקררו", ושוב לא יועילו להם כל הרופאים והרפואות שבעולם... אומות־העולם, שיש להן עשירים הרבה, הרשות להן שלא להקפיד על ענינים כאלה וללכת בקרי עם „אדיריהן", אבל אנחנו, עם עני ודל, אשר עשיריו ספורים, אין לנו הרשות בנידון דידן ללכת בדרך הגוים, אדרבה, החובה מוטלת עלינו להתהלך אתם, עם יקירינו אלה, בחמלה ורחמים. להוסיף שמירה על שמירתם, לעטוף אותם במוך ואדרת־שער ולהחזיקם באויר חם של פנוק ונעגועים, אולי סוף־סוף „יחם לבבם"... לפנים בישראל ידעו דברים הרבה שאנחנו לא נדע, ודברים מועילים מאוד. בין יתר הדברים ידעו איך להתהלך את התקיפים מאומות־העולם ואת העשירים מישראל. אבל אנחנו כעת שכחנו איך להתהלך עם אלו ועם אלו. לפנים בישראל – העשיר היה לא רק המכובד, אלא גם האהוב בקהלתו. אין אני חפץ בזה לרומם את עשירינו לפנים ולאמור, כי טובים היו מ„יורשיהם" אחריהם וכי כדאים היו לכל הכבוד והחבה שכבדו וחבבו אותם קהלותיהם אז. אפשר שבאמת היו ראוים לכל אלה (ויש ידים להשערה זו...), ואפשר גם כן, שלא טובים היו מבניהם אחריהם, אלא שהעניים, עניי ישראל, נשתנו הרבה, ונשתנו, לדאבון לבבנו, לרעה ולא לטובה. העני שבישראל היה לפנים איש אחר, לגמרי אחר, מאשר עתה. על פי הרוב היה נכה־רוח ועניו, לא התהלך בגדולות, לא התאונן ביותר על גורלו, לא היו לו טענות יתירות על הצבור, וכל מה שנתנו לו קבל באהבה, בתודה ובסבר פנים יפות; סוף דבר, היה איזה יחוס מוסרי, קשר רוחני, בין הנותן והמקבל... לא כן עתה, אשר הקשר הרוחני נפסק... העני בישראל הוא טרחן וקפדן, יצרו גדול, צרכיו מרובים וקנאתו בולטת, ואינו חפץ לותר – משל אחרים – מאומה, וכל מה שנותנים לו יקבל בעין רעה ופנים

„באומניות היפות", לא יעשו כזאת, והא ראיה, כי מאז נבראה ספרות עמנו עוד לא נמצא שום אינו־יהודי שינדב להרחבתה... שני יובלים, של משורר עברי (מיכ"ל) ושל סופר רוסי (גוגול) חלו בשנה זו כאחת, ועל פי חקי היופי צריכים היו המורים העברים לספר לתלמידים בבתי־ספריהם דברי חייו ופעולותיו של המשורר העברי. אבל הם עברו על זכרונו בשתיקה גמורה, ותחת זה עשו הזכרה לנשמת הסופר הרוסי, אשר יצר את היהודי „יעקל" לשחק בו... כך יפה לנו לעשות, לפי מושגי „היופי" שלנו, אבל אומות־העולם, שבשבילן, כידוע, אנחנו מתיפים, הן בודאי לא יאמרו, כי המנהג הזה יפה... חברה עברית (יק"א) כי תבנה בתים לאכרים עברים בקולוניא עברית (מטולה) ובארץ העברים - הלא טוב ויפה היה לו נמסר כל ענין הבניה להקולוניסטים עצמם והם היו בונים את בתיהם לפי רוחם ורצונם הם, אולם, לכל הפחות, על פי „חקי היופי" צריכים היו הבתים האלה להבנות בידי בנאים עברים, הרבים בארץ אבותינו. אבל אם, כמו שיספר לנו סופר בהעתונים העברים, כל בנין הבתים נמסר מאת פקיד החברה דוקא לקבלן אינו־יהודי, בעת שקבלנים עברים רצו לקבל את הבניה באותו המחיר עצמו - זהו בודאי דבר מכוער מאד. הקבלן הנכרי, כמו כל „גוי", יש לו מושג יותר נכון על „יופי צבורי" ועל כן, כמו שמספר הסופר, לקח לעבודתו רק פועלים נכרים... מה רב המרחק בינו ובין „החברה העברית"! -

בכלל רואים אנחנו, כי אצל יק"א נתקלקל „הטעם" לגמרי. הברון הירש ז"ל היה בודאי „חרש אמן", שהבין את „חקי היופי" עד לעומקם, ועל כן הקדיש את כל כספו לטובת עמו. אין לך צוואה „יפה" מזו. ואלמלי הלכו אפיטרופסיו בדרכיו, אלמלי היו „חרשים אמנים" כמהו, צריכים היו להשתמש באותה „המכונה הממונית", כמו שאומרים עתה, מכונה גדולה שלא היתה כמוה, בשביל להסיע את מרכז־הכובד של עם ישראל מארצות גלותו לארץ־אבותיו. כמדומה לי, כי מלאכה כזו היתה יפה מאוד מכל צד, מצד היופי הפנימי, המוסרי, ואולי עוד יותר מצד היופי החיצוני, האסתיטי. המחזה הנשגב של קבוץ גליות ישראל ראוי לפאנטסיא של חרש־אמן ענק. תמונה יותר יפה ונשגבה לא יכול לתאר לו בדמיונו אפילו „רפאל" בעצמו. אבל - נתקלקל „הטעם" אצל אפיטרופסיו של הברון, ותחת לברוא דבר שלם בתכלית היופי, יבזבזו כחם בדברים קטנים, אשר לא תאר להם ולא הדר...

חברת „מרבי־השכלה", כשהיא לעצמה, היא גם־כן ענין יפה מאד. בני־עמנו זקוקים להשכלה וצריכים ללמוד ולהשכיל. אפס, על פי חקי היופי האמתי, יפה מכל הוא - הדעת את עצמו, וצריכה היתה החברה בעיקרה להרבות השכלה עברית, לאומית, באשר חברה לאומית היא; אבל אם חברה כזו פושטת צורתה הלאומית ועושה לעיקר מטרתה - למוד, קריאה וכתיבה בשפת־המדינה, הרי היא משחיתה את „יפיה" בידיה ממש...

הרימי אל תיראי, אמרי לציון: הנה אלהיך ו' – ההלש יאמר גבור אני: העני יאמר עשיר אני—זה הוא מה שצריך להיות חרות על דגלנו עתה.

אתם אומרים לי: הונאת עצמו, הונאת הבריות. כן. אבל כשיוצאים למלחמה אין מנגנים „מרש" של קברנים, אלא תרועת נצחון...

אך אשוב לעניני. דרשת מר בובר היתה, לדעתי, הדרשה ובעתה. כבר הגיעה העת שנלמוד פרק בידיעת „האומניות היפות", ואף־על־פי שסובר אני כאותו החכם האשכנזי שאמר, כי האומנות היותר יפה היא „האומנות להיות", ואת האומנות ההיא, כשם שלא ידענוה עד עתה, ואפילו אבותינו בימים היותר טובים לא ידעוה, ככה אפונה אם נלמוד לדעת אותה גם לימים הבאים—בכל־זאת גם האומניות היפות האחרות תורה הן וללמוד אותן אנו צריכים, בכדי שנזכה בזמן מן הזמנים להבחין בין יפה ומכוער. עד עכשיו היו לנו רק איזה כללים מקוטעים מכל התורה הגדולה ההיא; למשל: כל אשר לצרינו — יפה, וכל אשר „לנו"—מכוער... כל מה שנכתב בשפות העמים—יפה, וכל הכתוב עברית—מכוער; כל מלאכה שתעשה בידי שאינם־יהודים – יפה, ואשר תעשה בידי יהודים—מכוערת; בקיצור, „אצלם" הכל יפה ו„אצלנו" הכל מכוער – זוהי תמצית שיטתנו, ואידך פירושא היא... ועל כן לא יפלא, כי לא ידענו עד כה להבחין בין היפה ומכוער באמת. בעניניו הפרטים אמנם כבר למד היהודי אל דרכי הגוים וידקדק בפרטי היופי יותר מכל „יוני"... אבל בעניני הצבור הננו ב"ה יהודים כדבעי, בלי כל סימן של חוש היופי. „היופי הצבורי" בכלל מוזר לנו ואין אנהנו יודעים מה טיבו. בביתו כל אחד יודע, למשל, כי „שתיקה יפה", וקולות משונים ואין צריך לומר הכאות וסקנדלים – מגונים הם. אבל בבית־הכנסת לא נקפיד על זה... בביתו כל אחד מקפיד מעט על נקיות וטהרה, ובית־הכנסת אין רע אם רפש ומדמנה יסובבוהו עד הברכים... ואם ביופי חיצוני כך, ביופי פנימי, מוסרי, על־אחת־כמה־וכמה. תמיד, כמו מעשה־שטן בדבר, מקבלים אנו את המגונה והמכוער והושבים אותו ליופי...

לדוגמא: הנה בנו לפני איזה שנים בתים לעניי ישראל בווילנא, מיסודו של הברון הירש בהשתתפות אחדים מנדיבי עמנו בארצנו. על פי חקי „היופי" האמתי ראוי היה, כי הבנאים כלם יהיו עברים, בכדי לפרנס את עניי ישראל בעיר עניה כווילנא. אבל הועדים הממונים על הדבר מצאו, כנראה, שיפה ביותר למסור את כל העבודה לשאינם־יהודים (כמו שספרו לנו הסופרים בכה"ע). עברי עשיר אשר נדבהו לבו ליתן מכיסו סכום גדול להרחבת הספרות – כמדומה לי ולכם, הביבי הקוראים, כי על פי חקי היופי האמתי צריך היה לתת את נדבתו להרחבת ספרות עמו. אבל הוא, כידוע, נדב נדבתו לטובת הספרות של עם אחר, ולספרות עמו לא נתן אפילו פרוטה אחת. הגידו מה שתגידו, ואומות־העולם, היודעים פרק

להשלים בשעת הדחק... אבל כעורה ביותר – בודאי הסרון נורא הוא, שאין לו תקנה. ובחיינו מעט״ם הם הקוים והשרטוטים „היפים ביותר״, ומצוים כמו להכעיס, דוקא המגונים ביותר... וזה לא מפני „רשעות״, הלילה, אלא, פשוט, מפני תמימותנו היתרה, שאין אנו יודעים, מה יפה ומה מכוער. ועל כן שמח אני על התהלה הטובה של מר מ. בובר, אשר דרש על הקונגרס דרשה מפורטת על דבר „האומניות היפות״ ויחוסן להציוניות. הדרשה ההיא חדשה היתה, דרשה ראשונה של תחיה. כי כל דרשות הקונגרס עד עתה היו מעין „רשימת המחלות״ שתולין בבתי־החולים על מטתו של החולה, בכדי, שאם יבואו רגעים שתרף ממנו מחלתו מעט, בל ישכח בכל זאת, כי חולה הוא... האחד בא ודרש, כי עניים אנחנו בחומר וברוח; השני בא ודרש, כי חולים אנחנו וחלשים; השלישי – כי בורים ועמי־הארץ אנחנו. בקיצור, מחלות והסרונות, חסרונות ומחלות. ולמשמע כל אלה באמת יש להתפלא: וכי החולה המסוכן הזה, אשר, לפי דברת הרופאים, „אין בו מתום״, מסוגל לאותה המלאכה הקשה הענקית, שאין דוגמתה לקושי בכל ההיסטוריא – לקומם הריסות לאומיותו וארצו? – בודאי, כונת הדרשנים הנכבדים היא לטובה, בכדי לעורר את העם „לתשובה ומעשים־טובים״ של ציוניות, כפתגם השגור בפי הרופאים: ידיעת המחלה היא תחלת הרפואה, או הצי הרפואה; ובכל זאת אדמה, כי גדשו מעט את הסאה. אמת הדבר, כי ידיעת המחלה היא ראשית הרפואה, אבל, מאידך גיסא, יש אשר ידיעת המחלה היא גם ראשית המחלה. אם יבואו רופאים ויספרו לאיש, יהיה מי שיהיה, כי חולה הנהו, מיד יתחיל להרגיש מכאוב במקום שהראו עליו הרופאים. לא אדע מה דעתכם, חביבי, אבל אנכי הרגשתי תמיד מעין „מצוקת הלב״ אחרי הדרשות האלה, כי אם יבואו ויסדרו לנו „על הקערה״ את כל מהלות עמנו, מוכרחים אנחנו להודות, כי נמצאות הן באמת באופן מבהיל, אחרי כי כל הסמנים קיימים ונראים ובולטים. ומה יועילו אחרי כן „הטפות״ המעטות של נחמה המובאות לנו מ„בית־המרקחת של הציוניות״, אף אם בבקבוקים יפים של בדולח מלוטש? המחלות כל כך מפורטות וכל כך אנושות, עד כי יש אשר יתגנב היאוש בלבי וילחש לי: האם לחולים מסוכנים כאלה עדיין יש תקוה? אין אני מיעץ להסתיר לגמרי את מכאובינו ולאמור בסגנון הישן כי „כלנו ת״ל הננו בקו־הבריאה״. בקו־הבריאה איננו, בודאי איננו, אבל גם להבליט ביותר את מחלותינו אין כדאי. מוטב שנחשוב את עצמנו לבריאים. לבעלי־יכלת, מאשר לחולים אנושים... כמדומה לי, כי ב„פחדים״ כאלה ו„שבירת הלב״ עוד לא נרפא איש ולא נרפא עם. וטובה בעיני נחמה אחת של ישעיהו מכל קינות ירמיהו... אפשר, כי ב„ירמיהו״ יש „פואיזיה״ יותר מבישעיהו, כאשר בכלל האנחה היא יותר פיוטית מן הנחמה, אבל „הרמת הרוח״ ו„חשק העבודה״ – מה שנחוץ לנו ביחוד עתה – בודאי מקורם בנחמות יותר מבאנחות. „על הר גבוה עלי לך, מבשרת ציון, הרימי בכח קולך, מבשרת ירושלים,

ובכלל אין נוהגים לדבר על זה בחברה נכבדה, לא רק בחברת נשים, אלא אפילו „בחבת הגברים", אבל מה לעשות והשאלה עומדת על הפרק ואומרת: דרשוני: „אין נוהגין לדבר"–מפני שזקנה, כמו עניות, אף־על־פי שאינה חרפה, הנה גם כבוד גדול איננה. כלנו אמנם מצפים לזקנה, וכלנו–אל תחשב לנו זאת לגנאי–חפצים „להתכחד" מעט, להראות כצעירים. מדוע ולמה? טעמים הרבה לזה... אין אני „פסיכולוג" ואין כאן המקום להכנס לעומקה של הקירה זו, אבל הטעם העקרי הוא, לדעתי, כי הצעירות היא בעלת זכיות הרבה, זכיות גדולות מאוד, יש לה הזכות להפוץ מה שתחפוץ, לעשות מה שתעשה ולדבר מה שתדבר, הכל שרוי לה, הכל מחול לה, הכל נאה ויאה לה... ומה של „בא־בישנים" אסור ומגונה אפילו ברמיזה, מותר ל„עלומים" ונאה ויאה אפילו במעשה. ואל תהא הזכות הזאת קלה בעיניך, הביבי הקורא. חמש־עשרה שנות פלסופיה בכף־מאזנים אחת ושנה אחת של זכיות גדולות כאלה בכף שניה, היא תכריע אותן. ולא יפלא איפוא בעינינו, כי הכל רצים אחרי הזכיות ההן להשיגן ומשתדלים לשכוח או להשכיח את שנותיהם. ומזה לערבוביות וסכסוכים רבים תוצאות. נחוץ איפוא להגביל בצמצום ובדיוק את שנות־העלומים לאמור: עד כאן ועד כאן, עד עשרים והמש או עד שלשים הריני צעיר לימים, ויש לי הרשות להפוץ מה שאחפוץ ולדבר מה שאדבר בשם „בני־הנעורים", ומכאן ואילך עברתי את הגבול ואסור... לדבר. אבל עכשיו הותרה הרצועה, אין גבול ואין גדר, כל הרוצה ליטול שם „צעיר" בא ונוטל, וכל מי שתקף עליו יצר־הרע של דברנות הרי הוא בא ומדבר בשם „העלומים".

המשחק הזה, „משחק בצעירות", יזכירני את אחד ממכרי, איש טוב ויהודי כשר, שנכשל בדבר עבירה, והיה מצטדק לפני הבריות ואומר: „מה תביטו בזקני? הביטו אל לבי! הנה שיבה בזקני, אבל ילדות בלבבי". ילדות שבלב! באמתלא זו של „ילדות שבלב" אפשר לעשות „מעשי־נערות" עד זקנה ושיבה, עד הקבר, מבלי להתחרט ומבלי להתבייש. אבל המבטא היפה הזה יותר משהוא מזיק בחיי־הפרט יזיק בחיי־הצבור. כי אם יתהברו צעירים באמת ויעשו מעט „מעשי־נערות", הנה הכל יודעים, כי „ילדות" היתה בם, דמם רותח, ואין משגיחין בדבריהם ומעשיהם, ירבו הימים, רתיחת־דמם תעבור, יתקררו ויצטננו אולי גם לפני עתם... ויחלו להבין מה שראוי ומה שאפשר... מה שאין כן אם „בחרות של זקנה" תתערב בחברתם ותאציל מכבודה עליהם, הרי הבריות חושבות, כי אמנם יש ממש בדבריהם ומעשיהם... ובמקרים כאלה מה טוב ומה נעים היה לו גבלו מראש את גבולות הצעירות.

ויותר מזה עוד נחוץ היה להציב גבולות „היופי והכיעור". לא הרי גבולות היופי כגבולות הכיעור והמגונה, כי אף־על־גב דאמרי אנשי: כלה נאה ביותר היא גם כן חסרון, בכל זאת החסרון הזה עוד אפשר לשאתו, ועם נאה ביותר עוד אפשר

דיע „ארון נהיל", בונה עולמות ומחריבם, ויפה אמרו חזיל: „רצה הקב״ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות"... שללו מאת היהודי את הזכות הזאת, להטוא ולשוב בכל עת – ויהדותו לא תתקיים בידו. והוא הדין, לדעתי, גם בציוניות. הרבו על היהודי נדרים וסייגים, הקיפו אותו ב„מצות ציוניות" מכל צד, תהיה נא היא, הציוניות, לגורם כללי בחייו, תלוהו מן הערש עד הקבר – והאמינו לי, כי תתקיים ותתקיים בידו. יש כי יתפרץ מפניה, כי יתמרמר עליה, כי יתקומם נגדה, כי יחטא לה, אבל סוף סוף ישוב אליה. וגם הציוניות צריך שיהיו לה ראש־השנה ויום־הכפורים שלה... יום הדין ויום התשובה... מה שאין כן אם תקציוה ותעמידוה על עיקר אחד, יהיה איזה שיהיה, הנה ברגע אחד, „על רגל אחת" ילמדנה, יקיימנה – וישכחנה... כך היא דעתי.

בכל זאת, בסתר לבבי קנאתי „בבן־דודי" ומנוחת נפשו, כי בשעה שאני, בעל הציוניות הגדולה והרחבה, ציוניות בלי גבול ובלי תכלית, הנני נרעש תמיד כמו קלוע בכף־הקלע מענין לענין: משקל למניות, ממניות לבתי־ספר והדרים מתוקנים, מבתי־ספר והדרים מתוקנים לבתי־כנסיות ודרשות בצבור, מבתי־כנסיות לחברי אחי־עזר ואחי־סמך, לאגודות של פועלים ובעלי־מלאכות, וכדומה ענינים של „חיי שעה"; ובכל אלה אינני שבע־רצון ותמיד הנני סר וזעף וכועס עלי בעצמי, על רפיון כחותי, ולא רק עלי בעצמי, אלא על כלל ישראל, על הציוניות והציונים, – בשעה זו, הנה בן־דודי צמצם את כל ציוניותו בנקודה האחת, הוא שלם שקל וקנה מניה, ולבו טוב עליו. ובראותי כל אלה מוכרח אני להודות, כי גבול וצמצום היא מדה טובה ויפה מאד. טוב מאד לאמור: עד כאן הנני „ציוני" ומכאן ואילך – „סתם יהודי". עד כאן הנני „סתם יהודי" ומכאן ואילך – „אדם", רק אדם. עד כאן ועד כאן, וכל חיינו אפשר יהיה למדוד באמה עד החלק היותר קטן. בדיוק, בלא חסר ובלא יתר. ומדוע לא? – אם יש קצב וגבול להציוניות, מפני מה אי־אפשר להציב גבולות לכל הנטיות שלנו: הענוה, הגאוה, החמלה וכל מיני אהבה, אהבת־הכבוד, אהבת־עצמו, אהבת־הבצע עד זבולא בתרייתא. ואז כאשר נהיה „מוגבלים" מכל צד יבואו הימים הטובים המקווים וסדרים נפלאים יתכוננו במחנה העברים: אין פרץ ואין צוחה הכל מדויק ומסודר, הכל מדוד וקצוב מראש – אשרי עין תראה כל אלה.

וה„אידיליא" העתידה ההיא כל כך תקה את לבבי, עד כי קשה עלי להכות עד שתגיע העת המאושרה של „הצמצום הכללי", ונכון אני לדרוש תיכף מאת מי שהיכלת בידם, שיעשו התחלה פורתא. כי ישנם ענינים הרבה העומדים על הפרק ואינם סובלים דחוי כל שהוא, וכל מה שנקדים לגשת אל המלאכה, נרויח הרבה.

הרי, למשל, גבולות... העלומים. ידעתי כי הענין הזה דק מאד, דק מן הדק

לְלמד את בניו עברית, „לגזול“ מהם אחת מ„שעותיהם“ הנחוצות ללמודים אחרים, ל„האדם בשוק“,– שאלה זו פדגוגית היא, היוצאת גם היא מגבולות הציונות. בעצמו הוא אוהב ומכבד את החגים העבריים, ומפני „תוקף הלאומיות“ הוא נוהג לאכול את כל ה„מאכלים הלאומיים“ הרגילים בכל יומא דפגרא; אבל לבטל בשביל זה חגים אחרים, כמו „סדר האלון“ הידוע, אשר, כמו „להכעיס“, זמנו דוקא בעת החופש מלמודים בבתי־הספר, להשבית השמחה מביתו, ביחוד שמחת הילדים, ולגרום להם עגמת־נפש... זו היא לדעתו, גם־כן שאלה אחרת, היוצאת מגבולות הציונות. הוא בעצמו, כמו שאמרתי, עדיין יהודי טוב וכשר, ומובטחני בו, כי ימות ביהדותו ויקבר בקברות אבותיו (כמדומה לי, כבר קנה לו קבר בכסף מלא בבית־הקברות הישן בעירנו). אבל לדרוש מאת בנו שגמר את תורת המשפטים, כי יעמוד בנסיון... זוהי, לדעתו, ציוניות משונה מאד, העוברת כל גבול, והיא לא תועיל, אלא תזיק, כי הציוניות תוכל להתקיים ולעשות פרי רק אם תתאים לרוח היום...

„היה ציוני באהלך“ – היתה הנחתו האחרונה. ובדברו ככה, הביט עלי בעיני נצחון, כאומר: נצחתיך, נצחתיך!

אך בכל הכבוד שירחש לבי לשי"ב העשיר ול„שכלו המעשי“, לא יכולתי להסכים להנחותיו, וכמו שלא הבנתי בילדותי יהדות למחצה ולשליש ולרביע, „יהדות בבית“ ואנושיות ברחוב, ככה אין מוחי סובל עתה ציוניות מקוטעה, ציוניות של משהו, ציוניות באהל.., לפי דעתי, לא נתקיימה היהדות בצביונה הרבני אלא בשביל שלא קבעה לה גבולות והכניסה לתוך עצמה את כל היהודי מכף רגלו ועד קדקדו, מיום הולדו עד יום מותו. ואם תחפוץ הציונות להיות בת־קיימא ולמלאות בחיינו תעודה דומה לזו של „היהדות הישנה“, הרי מוכרחת גם היא ללכת בדרכה של זו, לבלי השאיר מקום פנוי בחייו כלל וכלל. וכמו שהיהודי הכשר לפנים עשה צדקה בכל עת ועסק בצרכי־הצבור באמונה לשם מצוה, כן גם עתה צריך הציוני לעסוק בכל אלה בשם הציוניות. התכונה ההיא להיות „מצווה ועושה“, תכונה עברית היא. ולא להנם נתנה לו ליהודי תורה גדולה של תרי"ג מצות. הוא יאהב תורה שלמה כזו. יהדות מתוקנת כרותה וגדועה מכל צד, אינה לפי רוחו. בלא תורה שלמה של תרי"ג מצות ירגיש היהודי מעין שממון וריקניות. וברור הדבר בעיני, שאלמלי בררו מתוך היהדות את סלתה ואת שמנה, את „תמצית־תמציתה“, והעמידוה על עקריה בלבד, כמה שיהיו, היתה כבר בטלה ונשכחה, יען כי... „קצר המצע מהשתרע“. מה שאין כן תרי"ג מצות עם כל דקדוקיהן, פה כר נרחב למצוות ולעברות, ל„עשה“ ו„לא תעשה“, לבטל ולקיים, לחטוא ולשוב... והיהודי, מאיזה סוג שיהיה, ישחה במים הרבים ההם וירגיש עצמו בטוב. הנה הוא „בעל יכולת“ לקיים מצוות בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, ולהבטל ממצות בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, הנה הוא במובן

XXIV.

–„היה יהודי באהלך ואדם בצאתך".

–„היה ציוני באהלך ואדם בצאתך".

את הנוסח הראשון הייתי שומע תמיד מפי דודי המשכיל מבית־המדרש של „ההשכלה הישנה", אשר התגאה מאד בפתגמו זה ואהב להתהדר בו כענין ושלא כענין; ואת הנוסח האחרון שמעתי זה לא כביר מפי בן־דודי „הציוני" עת נדברנו יחדו והתוכחנו על דבר גבולות הציוניות. אנכי צדדתי בזכות הציוניות הגדולה והרחבה, המקפת את חיינו מכל צדי־צדדים, ובן־דודי השתדל לקצרה, להקטינה ולצמצמה בסתר אהלו, בחדרי ביתו עד המפתן, רק עד המפתן.

כמו שתראו, ברא כרעא דאבוה, ולא לשוא יתפאר דודי בבנו זה, אשר נתגדל ונתחנך על פי שיטה זו של „יהודי באהל, ואדם בשוק", אלא שהודי כבודו במקומו מונח, למרות השתדלותו להיות „אדם בשוק", נשאר בכל זאת „בהור־עני" גם בשוק כל ימי חייו וקיים את תורתו מעוני; ובנו „הקבלן", איש אמיד ובעל־עסקים, יקיים את תורתו מעושר, ויש לו היכלת להבליט את „האדם" בשוק. שניהם אמנם היו יהודים טובים וכשרים, ובן־דודי זה, לפי דבריו, גם ציוני נלהב, אלא שהוא מבין את הציוניות בדרך משונה מעט ומרבה לצמצם את גבולותיה. וכמובן, גם זו לטובה, רק לטובה, כוונתו, בכדי להחזיקה ולהאדירה „מתוכה", כי כל המצומצם רק בשטח מועט הריהו אמיץ וחזק ומתקיים, כידוע, לאורך־ימים. ובכן, לדעתו, ראשית חובתו „בתור ציוני" לצמצם את „הציוניות" שלו בנקודה אחת. ועל פי שיטתו זו (והוא, צריך אני להגיד לכם, „כלו שטה", בכל דרכיו והליכותיו), שקל ישלם וגם מניה של הבנק הלאומי קנה, והריהו „ציוני" מכף רגלו ועד קדקדו, אבל לפרנס את עניי ישראל ולתת להם משרה ועבודה בעסקיו הרבים,–זוהי שאלה אחרת לגמרי, שאלה „אקונומית", היוצאת כבר מגבולות הציוניות: עסק להוד ציוניות להוד... בעצמו הוא, על פי גירסא דינקותא, עוד יקרא לפעמים ספר עברי ולפעמים - היו מקרים כאלה! – גם יקנה אותו. וכמובן ידוע יחשוב עצמו גם ל„מצינט", כי היה מעשה ונדב לטובת הספרות המשה רובל וחצי בבת־אחת; אבל

ומטעם הזה אמנם הביב גם עלי הפונד הלאומי, שאין בו כל הששש של עסקים ואהריות: האהריות היותר גדולה היא, שעמנו לא יכיר את ערכו הרב ויכניס לפונד הזה כמה שיכניס ל„ועד התמיכה" – אחר כי באמת, מטרה אחת לשניהם: לקנות קרקעות ולהושיב עליהן אכרים בארץ־ישראל..

או אולי גם בזה שמא מלתא היא: זה נקרא „ועד התמיכה", וזה – „פונד לאומי"! – לועד התמיכה לא נתנו, ולפונד הלאומי יתנו?

אולי!–

כבר אמרתי לכם והודיתי לפניכם, כי אינני פינַנסיסט ומוחי לא יסבול את כל דקות הענינים של החכמה הנפלאה ההיא. האמת אגיד לכם, כי בראותי בעת האחרונה איך הכל, ממש הכל, עוסקים בהלכות הבנק, ורבה הדרישה מאד על „יועצים‟ כאלה, כי מקרוב ומרחוק מבקשים „מבינים‟ ומזמינים אותם לאספות במרחק תתק״ן פרסאות, ואני הגבר הנני סתם יהודי, „בלי תרמית‟, משלם שקלים וקונה מניות, ולא יותר, ואין שואלים ואין דורשים לעצתי,–בראותי זאת, נתתי אל לבי לקרוא בעיון את כל המאמרים שנכתבו בעת האחרונה על דבר תורת הרכוש והממון (כתומתי האמנתי, שכדי לחוות דעה בענינים האלה, צריך באמת ללמוד תורת הכלכלה והממון)–ומה אגיד לך, הביבי! הלואי שלא נגשתי אל המלאכה ולא קראתי כלום: כי באה ערבוביא במוחי על ידי הקריאה הנפרזה ההיא. וכל מה שהרביתי לקרוא, כן המעטתי להבין. במאמרים האלה השתדלו להוכיח לי, כי יש עושר שאינו ממון ויש ממון שאינו עושר. ויש ממון שאינו ממון כלל, ישנה עבודה וישנה טובת הנאה. יש שטרות שמביאים ריוח ויש שאינם מביאים ריוח, יש רכוש ואין רכוש, יש דרישות ואין הצעות, ויש הצעות ואין דרישות. ובכן: יש מי שיש לו כסף ואין לו טובת־הנאה ממנו, ויש מי שאין לו כסף ויש לו טובת־הנאה. ויש שאין לו לא כסף ולא טובת־הנאה; ויש אשר כל אלה אין לו, ובכל זאת הכל יש לו... בקיצור, בכל מה שהשתדלתי להבין, לא יכלתי לרדת לסוף דעתם של החכמים האלה, ובמקדם אבין רק זאת, כי מי שיש לו כסף הרי זה עשיר, ומי שאין לו – הרי זה עני. ועוד זאת יודע אני, כי ישנם רק שני דרכים להרויח כסף הרבה: אם בקפיטל גדול, גם בלי אחריות מרובה, או בקפיטל קטן, אך באחריות מרובה. מי שיש לו מיליונים בכיס יניח את כספו באוצר המלך ויתלוש תלישים ורכושו יגדל, בלי כל אחריות. אבל מי שיש לו רק קפיטל קטן, ויצרו גדול, וצרכיו מרובים, ומוכרח להרויח הרבה – מוכרח הוא גם כן לעשות עסקים של אחריות, הקרובים גם לשכר וגם להפסד, אולי יצליח. כי להרויח הרבה בסכומים קטנים בעסקים הרחוקים מהפסד – מלתא דלא שכיחא היא, וכמעט מן הנמנעות בימינו אלה. ובכן השאלה פשוטה: מה טוב לנו יותר, אם שיעסוק הבנק בעסקים שהריוח בהם גדול, אך גם האחריות גדולה, או שיבקש רק רוחים קטנים, אך בלי אחריות כלל? – ומכיון שהקפיטל שלנו הלא קטן מאוד לפי ערך צרכינו המרובים, ממילא מובן, כי מוכרחים אנחנו לעשות עסקים של אחריות, אשר פרנסתם מרובה – אולי נצליח.

ידעתי, כי המלה „אחריות‟ קשה מאד, ורבים מפחדים מפניה. ולא אכחד, כי גם אנכי אפחד מפני האחריות הגדולה. אבל מה נעשה ושמא גרים, כי מכיון שלבתחלה נקרא שם בנק על הקפיטל הלאומי, הרי הוא מוכרח לעשות עסקי הבנק. כי עוד לא נברא בנק שיניח את כספו באוצר־המלך ויתפרנס מרבית המלכותא.

המסקנות האחרונות. הלא כן, חביבי הצעירים ? ואין לכם הלילה להתבייש בזה. „הרגשות הזקות" הן הן כחם וגבורתם ותהלתם ותפארתם של ימי־העלומים. אשרי מי שהיה צעיר בימי עלומיו... אבל מדוע זה רק פה, בהציוניות, תבקשו דוקא את המסקנות האחרונות של המדעים ? אין זאת, כי עמנו, עם הספר, לא יוכל להתקיים בלי ספרים יבשים ואפילו להרגשותיו היותר טבעיות וטובות יבקש סמוכים מן הספרים, אם ישנים או הדשים. ומה נעשה–והתכונה הזאת טבעית היא לעמנו. ואין בין סטודנטים ירבנים ולא כלום. ואם–נאמר בסגנון הפתגם הידוע–נגרד מעט את הסטודנט העברי ונכיר בו אח „בחור הישיבה", את תלמיד הרבנים, לכל דקדוקיו.

ובכן אין בין שתי האספות אלא שינוי־השם בלבד. אבל, השם דוחה והשם מקרב. אספת הרבנים דחתה רבים מן הקונגרס, ואספת הצעירים גרמה הרבה להצלחת הקונגרס... שמא מלתא היא, חביבי !

ושמא מלתא היא אפילו לגבי „הפונד הלאומי" שנתיסד זה עתה. אודה ולא אבוש, כי בכל מה ש„שברתי את מחי", לא הבנתי את ההבדל האמתי אשר בין הפונד הלאומי להבנק הלאומי. לי אומרים, כי הבנק הוא אוצר של בעלי־המניות, והפונד–של כל העם כלו. כן. אבל הבאור הזה אינו מספיק. יודעים אנחנו כי מאת „מניות־המיסדים" יש להן זכות ויפוי־כח נגד כל המניות. ואחרי כי מניות־המיסדים הנן נחלת הקונגרס. והקונגרס הוא בא־כחו של כלל ישראל, – הלא מצד „הלאומיות" אין בין הבנק והפונד ולא כלום, זולת הורדת המחיר, וגם הבנק ראוי לשם „לאומי" כמו הפונד. ובכל זאת מצא „הפונד" חן בעיני רבים יותר מן „הבנק". השם „פונד לאומי" עשה רושם טוב בלבנו. הוא יזכיר לנו: צדקה, גמילות־חסדים, רחמים; והשם „בנק" יזכיר לנו: עסקים, ושמיטות, רבית ואונאות, עסק לשם ממון וממון לשם עסק. ועל־כן אבין היטב את התפעלות הצירים בעת שמעו ראשונה את ההצעה החדשה. „תכלית", כמו שיאמר היהודי, אולי יש יותר בבנק מאשר בפונד לאומי, אבל שירה ורגשות הלב–יש יותר בפונד לאומי מאשר בבנק. איכל לתאר לי מושיעם של ישראל בתור גבאי־צדקה ובעל־רחמים, יושב ומחלק ליהודים מתנות טובות מן הפונד, אבל משיח בתור דירקטור של בנק, היושב על כסאו בחדרו המיוחד ובוחן ובודק את כל הכתבים טרם יחתום עליהם, אולי הסרה בהם פרוטה של רבית – משיח בצורה כזו לא אוכל לתאר לי בדמיוני. לדעתי, הבנק מראשית ברייתו צריך היה להבראות בתור פונד לאומי; כסף הלא צריכים אנחנו לתת, אם כה או ככה, כי לא בחנם נגאל, ומוטב לתת לפונד לאומי, שאין בו זכר לרבית ותלושים ודירקטורים, מאשר לבנק. לו לא נתנו להקפיטל הלאומי שלנו את השם „בנק", נפטרו, אולי, מכל אותם הוכוחים שהתוכחו עליו „חכמי האוצרות" שלנו ומכל הדברים היתרים שנדברו בכל השנים האלה.

השלישי – יודעים, כי כמוה לא היתה התכנסות עצומה ואהדיה לא תהיה עוד... וכי ארכו הישיבות עתה בלילות – אחת ממעלותיו של הקונגרס הנוכחי – הלא הטעם פשוט: כי בתקופת טבת הימים קצרים והלילות ארוכים. ובתקופת תמוז, זמן הקונגרסים לפנים, הלילות קצרים והימים ארוכים. בקצור, כאשר נתבונן היטב, יקשה לנו למצוא טעם מספיק להצלחה המיוחדת של הקונגרס האחרון.

ואולם, לדעתי, שלשה דברים גרמו לזה: בחירת המקום, אספת הצעירים ויסוד הפונד הלאומי.

ואבאר את דברי.

בחירת המקום – אל יהא דבר זה קל בעיניך. וכמו שצריך לדעת, איך ליסד קונגרס ואיך להנהיגו, כן צריך לדעת באיזה מקום לבחור. בזיליא זהו באמת המקום המיוחד לקונגרס עברי, כאלו מששת ימי בראשית נברא לזה. מי שהיה רק פעם אחת בעת הקונגרס בבזיליא, לא ישכח את העיר הזאת כל ימי חייו. אינני יודע צורת העיר הזאת לפני הקונגרס ואחריו: בודאי לא טובה מכל יתר ערי שוייץ: „חופש ושממון"... אבל בימי הקונגרס באזיליא היא נאדרה, ורק בירושלים העתידה אפשר שירגיש עצמו היהודי כמו שירגיש עצמו בימי הקונגרס בבזיליא. וקסם על שם העיר הזאת למשוך אליו את לבות הצירים, ימיו הטובים, ימי עלומיו, עברו פה על הקונגרס, וזכרונות נעימים קשורים בעיר הזאת לכל כנסת־ישראל.

הקונגרס בבזיליא דומה בעיני לחתונה עשירה בעיר קטנה. החתן והכלה והמחותנים והשושבינים וכל הקרוב להם, הנם גבורי היום, אליהם יביטו, אליהם יתבוננו, הכל משיחים על אודותיהם, הכל שואלים ודורשים על דבר החתונה העשירה ההיא. וההתפעלות של הסביבה תפעל מאליו גם על המחותנים בעצמם; מרגישים הם את הנשמה היתרה, ה„מחותנות" שבהם, מתגאים מעט, מתנפחים, מתהדרים, ובכלל לבם טוב עליהם.

והקונגרס בלונדון דומה בעיני לחתונה עניה, התונת אביונים, בכרך גדול: מי ישים לב להם, להאומללים האלה, לתוגתם או לשמחתם: המחותנים, השושבינים והחתן והכלה בעצמם ירגישו את מך ערכם... ישנן בעיר התונות יותר עשירות ונכבדות ומחותנים גדולים וטובים מהם, והנם בטלים ומבוטלים ולבבם יפול עליהם ואיזה יאוש מר יתגנב בלבבם. וגם – האמת ניתנה להאמר – יש אשר יתגנבו הם עצמם בלאט לשמוע כלי־זמר אחרים ולראות בתפארת החתונות העשירות.

הגידו מה שתגידו, חביבי, מוטב להיות הראשון בבזיליא, מהיות האחרון בלונדון.

„הכל יפה במקומו", ולעת־עתה אין מקום יותר טוב להקונגרס מבזיליא. ישניאה יצאה בשנה שעברה מלפני השליטים בווין, בהעברים, מפני השבונות מרומים,

כדאי בעיני לדעתם. אבל אני מתגבר על תשוקתי זו, ולא אשאל אותך דבר, ואקוה, כי גם אתה לא תשאל אותי למחשבותי ומעשי במשך זמן פרידתנו, והרי אנו גם שנינו כאלו רק אתמול נפרדנו, כאלו רק אתמול נפסקה שיחתנו, ונשוב ונדבר, כמנהגנו מאז על עניני־היום.

ובראש עניני־היום – הגידו מה שתגידו, חביבי – עומד הקונגרס הציוני. בכל ההפזון שבהיינו ובכל שאיפתנו לחדשות תמיד, הנה הקונגרס לא רק שלא נתמעטה דמותו, אלא הוא הולך ומתחזק, וכל הנבואות שהתנבאו עליו, כי לא יתקיים לאורך־ימים – לא נתקיימו. הן אמנם הקונגרס הרביעי, הגרוע בכל הקונגרסים, כבר נתן מקום למחשבות כאלה, ומחשבי־קצין כבר חשבו את „הקץ". אבל הנה בא הקונגרס החמישי ויבטל את כל חשבונותיהם; הקונגרס לא עבר ולא בטל מן העולם, אדרבא, הוא הראה אותות של חיים כבירים, הוא בא הפעם ברב ענין ויזעזע את עולם היהודים, וקולו נשמע מסוף עולמנו ועד סופו, ואם לא בפעולותיו, הנה ב־רב עניניו, בהתרגשות דעת הקהל, התקרב אל הקונגרסים הראשונים.

הכל תלוי במזל, ואפילו קונגרס!

ואיה סוד הצלחת הקונגרס החמישי? – אומרים, כי הקונגרס הזה היה קונגרס של עבודה, של מעשים, בעוד שהקונגרסים הקודמים, ביחוד הרביעי, היו רק קונגרסים של דברים. אבל, יסלחו נא לי בעלי הקונגרס החמישי, אם אומר, כי מפריזים הם על המדה ביותר. אני אמנם לא השתתפתי בקונגרס הרביעי, אבל על פי השמועות ששמעתי ועל פי ה„חשבונות" שקראתי, הנה לא דברו בו יותר מאשר בהקונגרס האחרון, ואם למעשים? – עוד הפעם יסלחו לי הצירים דהאי שתא, אם אומר להם, כי לא פעלו הרבה יותר מן הצירים של הקונגרס הרביעי. הבנק אמנם נפתח. אבל הפתיחה ההיא היתה תולדה של הקונגרס הרביעי, ולא של החמישי. הקונגרס החמישי כבר מצא את הבנק מוכן ומזומן, על פי סדר העבודה שסדרו בהקונגרס הרביעי. מתפארים עוד, כי בטלו את „מרכז המכתבים", ועדיין אמנם אין אנו יודעים, עד כמה הבטול הזה יביא תועלת כי נתפאר בו. לדעתי אני, הנה כל „מרכז", יהיה איזה שיהיה, הוא „רכוש גדול", והריסת איזה „מרכז" היא אבוד קפיטל ידוע. אפשר כי „מרכז המכתבים" לא מלא את תעודתו על צד היותר טוב, אבל – „מרכז" היה: ועל ידו יכולנו לקשר יחד אלף אגודות ביום אחד! ואל יהא הדבר הזה קל בעיניך, חביבי הקורא! אלו הרסו את המרכז הזה והקימו לנו מרכז אחר טוב ממנו – ואמרתי להם: יישר! אבל להרוס ולא לבנות, עדיין הדבר מוטל בספק גדול, אם יש להתהלל בזה. מספרים, כי היו בקונגרס הזה ישיבות ארוכות, וכוחים חזקים, התנגשות של הצדדים... אבל כלום היה קונגרס בלי ישיבות ארוכות, בלי וכוחים חזקים והתנגשות עצומה... אלה הזוכרים את ההתנגשות העצומה בדבר „מניות המיסדים" בקונגרס

אנחנו בעתונינו חליפות ותמורות, אשר כמוהן אי אפשר לראות בכל הספרות העתונית של שאר העולם. היום – עוזרים מצוינים בכשרונם, בסגנונם, בדעותיהם, ומחר – ריקנות נוראה ופטפטנות משונה, ואין דבר. הקוראים יקבלו באהבה את כל הנתון לפניהם, והיריד הספרותי ישאר כמו שהיה. ובאמת אמרו: גם בלי יהודי אחד יתקיים היריד.

ובכן, חביבי הקורא, אדמה, כי כמו שלא הרגשת בצאתי, כן גם לא תשאל בבואי, מה עשיתי ומה חשבתי כל אותה העת שהייתי רחוק ממך: אם הייתי רק יושב־ראש באגודה בעירי, או נעשיתי „מטיף לאומי" בכל רחבי ארצנו; אם נשארתי בכל „העת הרותחת" ההיא בלי כל התמנות, או רחמו עלי ובחרו כי באחת האספות לאחת הקומיסיות... אם הייתי ציר שלוה „לשמוע ולשתוק" בפריז, או חבר ליראי ה' ללחוש על המכה ולבקש סגולות אחרות – בלאדז. אם קושר כתרים להחסידות ומאסף ספורי צדיקים בעד ה„צעירים", או מתקן עולם תקון גמור באספת בחורים עניים שנתפקרו מעט; אם עוסק בשאלת הרחבתם והגבלתם של גבולות הציוניות, או דורש דרשות על דבר ה„מרכסיזמוס החדש" בסוד תלמידי המחלקה השניה של בית־הספר העירוני. אם עזבתי את הנותי והנני מבקש „שעות" בעיר גדולה, או הנני קנדידט לרבנות־מטעם בעשרים והמש ערים ביחד; אם כתבתי ספרי־למוד לילדי העברים, או בקשתי עסקים בעד הבנק העברי... אם הייתי פתאום „מבין" גדול ביין והצעתי הצעות על דבר עשית יין ארץ־ישראל ומכירתו, או הכמתי בדיני־ממונות ועסקתי בהלכות בנקים באספת ווארשא. אם קראתי בקונגרס של הצעירים הרצאה על דבר המאכלים העברים ויחוסם להציוניות על פי המסקנות האחרונות של הסוציאולוגיא; או אולי עליתי לגדולה ונבחרתי ל„שתקן כללי" בהקונגרס הגדול עצמו; אם... אך, למה אאריך? כמדומה לי, לך אחת היא, במה עסקתי ומה חשבתי, וכמו שלא אשאל אותך למעשיך ומחשבותיך: אם כבר עשית אותו מעשה אשר בודאי סוף־סוף תעשנו, וכבר עברת את הים בהרבה וקראת שמיטה בשעה טובה ומצלחת, או עוד „יושב על האבנים". ומה תהשוב: אם להתנהג ברחמים, כבחור עני, ולשלם „חצי רו"כ", או להיות סוחר כדבעי ולתת רק עשרים למאה, וגם זה בשטרות? ועל שם מי תעביר את נהלתך ואת הנותך? אם כבר נמצא לך „בעל שם" טוב, שהנך בטוח בו שלא יעביר גם אותך מנחלתך ויזכה בה מן ההפקר, או כי הלכת בדרך היותר בטוחה, ופייסת את „ארורתך" וכתבת הכל על שמה? ומה אחרית האסון הנורא שקרה לך, ההמנא ליצלן, בדבר השרפה ששרפה את חנותך: האם באת על שכרך במלואו או בגרעון מועט לטובת הסוכנים של חברת האחריות, כנהוג, או נכשלת הלילה, ונכנסת בסכסוכים של דיני־נפשות? וכדומה ענינים דקים מן הדקים, אשר אף־על־פי שאין לי כל שייכות להם, בכל זאת היה

לפּריז, ההתאבקות עם חברת מרבי השכלה באודיסא, אספת הרבנים בלאָדז, אספת הצעירים בבזיליא והקונגרס אחריו... שנה פוריה כזו לא היתה לנו זה כמה. ובודאי גם אני וגם אתם, חביבי הקוראים, רבות השבנו על אודות כל אלה. ממילא מובן, כי אתם, בתור קוראים, אינכם מחויבים להציע לפני את דעתכם על אודות כל הענינים האלה. הקורא בכלל והקורא העברי בפרט יש לו, כידוע, זכות מיוחדת להחליף את דעותיו עשרת מונים, הכל לפי רוח המאמר שיקרא באותה שעה, ותמיד צדק בעיניו בעל המאמר האחרון. אבל אני, בתור סופר, אין לי הזכות ההיא, ואתם דורשים ממני בחזקה להתיצב לפניכם ולקרוא בקול את ה„אני מאמין" שלי...

אתם דורשים?... כך רגילים אנו, הסופרים, להשוב. אבל באמת-מי יודע; אפשר שכל עמלנו הוא למותר, ואתם אינכם דורשים כלל ולא תשימו לבכם כלל אלי בעזבי את המערכה ובשובי אליה. יש אשר עמל ויגע סופר בישראל ימים ושנים הרבה, כתב ומחק והתוכח והתפלפל בכל השאלות העומדות על הפרק; ימים ושנים עמד על המצפה במקום רואים והיה לכאורה גם מרוצה לקהל והביב עליו, אחד העמודים אשר איזה אורגן ספרותי נשען עליו; כמדומה לך, ולו בעצמו, כי הוא הרוח החיה באורגן הזה, שבלעדו אי אפשר לו להתקיים כלל, ובכל אופן יציאתו תעשה רושם גדול. אבל תשגו, חביבי, תשגו. אם מאיזו סבה נתפטר הסופר מעבודתו, אין קהל הקוראים חוקרים ודורשים אחריו. הלך-ואיננו, ומקומו לא ישאר פנוי, כי יבוא אחר תחתיו ויכתוב מה שיכתוב ואיך שיכתוב; העיקר בעיני הקוראים, כי מספר הגליונות ימלא.

בנודע שבעולם הספרות אצלם, אצל הנשמות הגסות של העמים, הכחות הפועלים בהאורגנים הספרותיים, הסופרים התמידיים, הנם עמודיה החזקים של הספרות, ואם יעזוב איזה סופר תמידי את המערכה, יעשה הדבר רושם. אבל אצלנו אין הדבר כן. לא הסופרים, הכחות הפועלים, הם העיקר, כי-אם שמו של האורגן בלבד. הקורא העברי רגיל לקרוא את עתונו וקורא אותו כמו שקרא אבי-לפנים את הזוהר, לשם סגולה, אף על פי שלא הבין את הכתוב בו. הוא מחבב את השם, אפילו אם „נתרוקן מתוכו": אם רגיל לקרוא מכ"ע פלוני, זהרי הוא קורא אותו כמו „שהוא", כמו שעלה ברצון המו"ל והעורך להת לו, מבלי להרגיש כלל את השינוים הפנימיים שנעשו בו. הקריאה האבטומטית הזאת מקלקלת את טעמם של... מוליניו ועורכינו, אחרי כי אינם נזקקים כלל לסופרים בעלי טעם וכנגן ודעה. אין אצלם ההתחרות וקנאת מולי"ם בדבר הסופרים, אשר תרבה חכמה וטוב טעם, כי כל אחד ואחד ישתדל להצטיין בסופריו... עורכינו יישנו במנוחה, יודעים הם כי „בל יחסר המזג", וישנם „אומללים" הנכונים למלאות את הגליון, הנכונים לכתוב כל היום וכל הלילה ובינתים לנענע את הילד בעריסה... ואשר לזאת רואים

XXIII.

עוד הפעם הנני עולה על במת הסופרים, אחרי אשר ירדתי מעליה כמעט זה שנה. והעת הן לא תעמוד, ושנה אחת לאו מלתא זוטרתא היא עתה בחיינו ובספרותנו, כי בחפזון נחיה ובחפזון נחשוב מחשבות. כמעט הדשים לבקרים אנו בוראים עולמות ונהריבם, כופרים בכמה אמונות ישנות ומאמינים בחדשות; מהרסים בנינים קדומים ומוסדים חדשים, וכמו שלא ידעת אתמול, מה יהיו עיקרי אמונתך היום, כן לא תדע היום, במה תאמין מהר... כלבוש נחליף את דעותינו. היו ימים בישראל, אשר שנה ושנתים, ואף יובל שנים, לא הביאו חליפות ותמורות בחיינו הפנימיים. דור הולך ודור בא, וסגנון החיים לא נשתנה מאומה. אבות ובנים ובני בנים חיו ומתו באמונה אחת, בסגנון אחד, בדעה אחת. ואם יש אשר למראה־עין רבו והתוכחו על דבר אמונות ודעות, הנה באמת רק למראה־עין היתה כזאת, כי רבו והתוכחו לא על דבר „עיקרים" ו„יסודות", אלא על פירושים ל„העיקרים" — על שינוי נוסחאות בתפלה, על השחזת הסכין של השוחטים, על זמן קריאת־שמע וזמן תפלה, על הזוהר ויחוסו להתלמוד, על תפלין של רש״י ושל רבנו־תם, וכדומה. בעיקר הדבר האמינו שני הצדדים אמונת־אומן, כי התפלה נחוצה ומוכרחת, כי בלא תפלה שלש פעמים ביום אי אפשר להיות יהודי כלל וכלל, ושחיטה — בודאי היא יסוד ושורש היהדות. ותפלין? — מה זו שאלה? „קרקפתא דלא מנח תפלין"! הזוהר והתלמוד שניהם קדושים ושניהם דברי אלהים חיים; וככה היו כל מחלוקותיהם. ממילא מובן, כי מחלוקת כזו, על דבר „קוצו של יו״ד", ולא על אודות ה„יו״ד" גופא, היתה מעין מעשי־נערות, בכדי לבדח מעט אה הדעת בשעות הפנויות מהגלות היתרה. הגלים נראו רק על פני המים מלמעלה, אבל בעמקי ים החיים היה הכל שלו ושאנן; היהדות בעצמה, ביסודותיה, לא נזדעזעה, ואשיותיה בל נמוטו. מה שאין כן עתה. עתה גם היסודות היותר עמוקים של היהדות מזדעזעים, ואין אנו יודעים היום מה תהיה אמונתנו מחר. במצב כזה לא רק שנה, אלא אף ירחים וימים מצטרפין לחשבון, ומה־גם שנה פוריה, מעשית, כשנה החולפת. כמה מקדשים הרסנו בה וכמה אלילים גרשנו, וכמה מזבחות בנינו, וכמה קרבנות הקרבנו לפני אלהים חדשים: האספה באודיסא בתחלת השנה, סגירת בתי־הספר ביפו, המלאכות

זה, בדרך פשוטה, לא יתן היהודי ליהודי. אבל עשו אינו צריך כלל לחדד את מהו, איך להוציא כסף מיד ישראל; אדרבא, היהודי בעצמו „יתחכם" ויבקש אמצעים איך לתת לו...

אם כה או כה, אבל ממונו של ישראל לאט־לאט עובר לידי עשו. תקמ"ץ ותקמ"ץ „יק"א" בהוצאותיה ליעקב, גם היא צוברת בשביל – עשו...

האם נצטער על זאת?–מצד אחד, בודאי חבל על ממונו של ישראל שכלה ונפסד והולך לטמיון; אבל מצד אחר, הנה העושר הזה עד עתה לא הביא לנו כל טובה, ומאד אפשר שהביא לנו רעה. מחוץ – בודאי, כי התקנאו בנו רבים, התקנאו ב„דודינו" העשירים, וידמו, כי באמת התעשרנו אנו בגללם; אבל גם מבפנים אפשר שגרם לנו העושר הזה רעה מרובה. כי מאז נודע לנו, שיש לנו דודים עשירים בפריז, השלכנו את כל יהבנו ואת כל תקותנו על ה„דודים" ההם. הם יביאו לנו את המשיה, הם יבנו לנו את ארץ־ישראל, והם יתקנו גם את מצבנו בעמים – הכל המה, רק המה! אנחנו בעצמנו, כלל ישראל, לא נוכל ולא נחפוץ עוד לעשות מאומה... וכאשר נודע הדבר, כי הדודים העשירים אמנם עשירים הם, אבל יש להם יורשים אחרים... נבהלנו, נחפזנו, וכמעט שאמרנו נואש לתקותנו...

ויפה אמרו הז"ל: יאה עניותא לישראל. כל זמן שהיינו עניים – היינו וקוינו, נסינו את כחותינו, וכל מפעל לאומי, כמה שהיה גדול ונשגב, לא נשגב מתקותנו. ומכיון שהרגשנו „מטבע" בקופת האומה, נהפכנו לאנשים אחרים, רכים והלשים, מוגי־לב, בעלי־השבונות משונים...

אולי, כאשר יבורר לנו הדבר, כי „הדודים העשירים" יעזבו את כספם אחריהם גם כן לאלה אשר עד הנה עזבו להם עשירינו את „ירושתם", נחדול סוף־סוף לקות להם, ובעצמנו נתחיל לבקש עזרתנו. ואם נבקש, אולי גם נמצא.

עניה את ועשירה, כנסת־ישראל!

של פרוטה יתרה, צוברים על יד פרוטה לפרוטה ומאספים הון רב, ואחר כך, במהירות נפלאה, עובר הרכוש הזה לנין ונכד של כמה וכמה דורות פריצים, בעלי־תאוה, מפזרי כספם על כל תענוגות בני־אדם.

תמיד נתפלא על אשר לא נמצאו בנו משפחות עשירים מכמה דורות. זולת משפחת רוטשילד אין לנו כמעט משפחת־עשירים מאיזו דורות. והלא היו עשירים בקרבנו גם בדורות שעברו? ואיה עשרם? — אבל הדבר פשוט: הירושות הגדולות עברו לעמים אחרים. יחד עם הנפש עבר גם הרכוש.

אומרים, כי עם ישראל עשה עתה עסק ביש בארץ־ישראל והפסיד איזו מיליונים. אבל מה הם המיליונים האלה לעומת הרכוש הרב העובר מכיסו של ישראל לכיס עמים אחרים בתור נדן וירושה! — ואפילו משפחת רוטשילד כבר הפסידה מרכושה הרבה יותר ב„נדוניא" מאשר הפסידה בארץ־ישראל...

מעודי לא שמעתי, שאינו־יהודי יוריש את כספו באיזה דרך ליהודי. ויהודי כי יוריש את כספו לאינו־יהודי — מעשים בכל יום. בכסף הרב הזה היינו יכולים לקנות אפילו את ארץ־ישראל הגדולה, ארץ־ישראל שבימי דוד ושלמה.

וכמה גדולים דברי ההמון: אם לא תחפצו ליתן ליעקב, תתנו לעשו.

ולא רק באנשים פרטים, אלא גם במוסדות של צבור נאמרו הדברים האלה: גם הם, אם לא יחפצו לתת ליעקב, יתנו לעשו, מן העיר הקטנה והנבהרה שבתחום־המושב, אשר משיורי מכס הבשר קבצה עשרות אלפים, עד החברה היותר עשירה — חברת „יק"א".

עשרות בשנים שלמו בתחום־המושב את מכס הבשר, לא הוציאו ממנו כמעט מאומה לצרכי הצבור; רבה העזובה גם בתלמוד־תורה, גם בבית־החולים... הכל עזוב ופרוע. ובבוקר לא עבות אחד יוציא מי שיוציא את כל הכסף לבנין בתים ומוסדות שאין ליהודים כל חלק ונחלה בהם.

וחברת יק"א, אשר תחשב עם הפועלים והקולוניסטים העברים בפרוטות, תדקדק עמהם דקדוקי־עניות, ונכונה להחריב קולוניות שלמות בשביל חשש הפסד... החברה הזאת שלמה זה לא כביר שמונה עשרה מיליון פרנק מס הירושה לממשלת אנגליא, סכום אשר אך בהלק ממנו יכולה היתה אולי לבצר את כל הישוב בא"י ולהעמידהו על בסיס חזק.

ו„הירושה" אך החלה! גם מדינת צרפת מבקשת ירושה, ואולי ימצאו עוד מדינות שיבקשו. עשו פקח הוא בענינים כאלה, ובודאי ימצא אמצעים איך להוציא את הכסף מידי היהודים... ומה גם כי באמת לא נצרכה חכמה ובינה יתרה לעשו בכדי להוציא ממון מידי ישראל. היהודי, בשביל להוציא פרוטה מחברו היהודי, לצרכי הצבור או לצרכי האומה — צריך לחדד את מחו, להתפלפל הרבה, ובלעדי

לו הורידו העמים מעט את המחיר בעד הרשיון להכנס בחברתם, מי יודע אם היתה כעת שאלת היהודים... אבל לאשרנו, הנה תמיד ידרשו מחיר כזה, אשר לא כל איש יהודי יכול לשלמו...

מלך סדום בשעתו הגיד לאברהם: תן לי הנפש והרכוש קח לך. ואברהם אשר הנפש היה אצלו העיקר, ולא הרכוש, לא יכול להסכים לזה.

עתה אין מדת סדום זו נוהגת; עתה, להפך, יאמרו לאברהם: תן לנו הרכוש, והנפש קח לך. ועוד הפעם לא יכול אברהם להסכים...

כמה נשתנו הזמנים!

הנפש והרכוש! — שני הכחות האלה עולים ויורדים במעלות החיים, וכאשר ירום האחד ישפל השני; יש אשר הנפש בכף המאזנים תכריע את הרכוש, ויש אשר פרוטת נחשת אחת תכריע את הכף של כמה וכמה נפשות. בימינו אלה בכלל ירד מחיר הנפש. הכח המניע את ההיסטוריא עתה הוא — הרכוש. ובכדי להרבות את הרכוש אין מדקדקין בנפשות ואין מקפידים עליהן...

ביחוד ירד מחיר הנפש העברית.

היו ימים, אשר השער עלה... ומחיר נפש עברית היה רב מאד; היו ימים, אשר במחיר נפשו יכול היה היהודי להשיג הרבה... לעלות להמדרגה היותר גבוהה בסולם החברה. ועתה ירד ערכה פלאים. בעד נפשו ישיג היהודי עתה רק מעט, וגם זה בעין רעה... כן, ירד מחיר הנפש העברית פלאים; ותחת זה עלה מאד מחיר הרכוש העברי. הרכוש העברי לא היה מעולם כל כך יקר וחשוב בעיני העמים כמו עתה. הם מונים אותו מאה פעמים ביום וישגיחו בעינא פקיחא שלא ילך ח"ו לאבוד בידי היהודים. תמיד ידברו עליו, ישיחו ויהגו בו. בקיצור, הוא חביב עליהם יותר משלהם. ומחיר הכניסה לחברתם יבקשו רכוש, ודוקא רכוש גדול...

וזה הוא אולי פתרון החזיון, מדוע הרבה מעשירי עמנו מקמצים בהוצאותיהם לצרכי עמם: הם מוכרחים לצבור כסף, הרבה כסף, למען יהיה בידם הסך הנחוץ בעת שיצטרכו לשלם „דמי־כניסה"...

ואני כבר אמרתי פעם אחת, כי הרכוש העברי הוא בחזקת סכנה בעיני, וספק גדול הוא אם לאורך־ימים ישאר בידי היהודים. בזמן קודם מעט או מאוחר מעט סופו שיפול בידי העמים: אם בנו או בן־בנו של היהודי העשיר יעביר את נחלתו לזרים בתור „דמי־כניסה" בעד נפשו החוטאת, או בתו ובת־בתו—בתור נדוניא לאציל אביון, או בתור נדבה להברת נזירים ונזירות... חלק גדול מהוצאות המלחמה נגד דרייפוס נתנה „ירושה" עברית, וחלק גדול מרכוש חברת האסומפציוניסטים גם כן נתן יורש עברי.

כמה וכמה דורות עברים סובלים מחסור, לא יאכלו ולא ישתו, זהירים בהוצאה

להכות עד אחרי הסעודה. אם יותרו שירים ופרורים משלחן החברה, יאכל גם הוא ואם לא-ירעב או יבקש לו אוכל במקום אחר, בחברה אחרת...

ויטוש הריב עוד הפעם.

כל עוד דברו והתוכחו על דבר קלפא ודעה, עוד דברו במתינות ידועה. אבל מכיון שהתחילו לדבר על אדות „הסעודה", הרגשנו כלנו, כי לא בדברים בלבד יגמר הריב. הגבאים וראשי החברה עמדו על רגליהם ויכו בכפות ידיהם על השלחן ויצעקו בקול, כי לא ירשו לזרים, לחדשים מקרוב באו, לגזול את „ההתיכות" מפיות אנשי החברה, ואפילו אם „דם ישפך", לא ירשו. ואבי ז"ל ומעט הלומדים עמו עומדים מרחוק מעט ומשתדלים לפייסם בדברים ולהוכיח להם מן התורה ומן הכתובים, מדברי חז"ל ומכל גדולי הפוסקים הראשונים והאחרונים, כי קלפא ודעה לחוד וסעודה להוד, כי אם אפשר לשלול מהבר את הקלפא והדעה, אבל סעודתו בכל אופן אי אפשר לשלול ממנו...

לשוא. כמה שדבר אבי וכמה שהביא ראיות לדבריו – שומע לא היה לו. כי שם, אצל השלחן, עמדו הגבאים וראשי החברה ועזי-פניה ויורו באגרופם על השלחן, לאמר: השמר לך, אל תגע בו...

והשמשים, הנשמעים לדבריהם, ערכו את השלחן ויכינו את הסעודה ויציגו קערות יכוסות לכל המסובים, ולי אני עבדכם, החבר בל"ק ובל"ד, לא הכינו מאומה, ועלי היה לחכות עד אחרי הסעודה, אולי ישארו איזה שירים ופרורים.. ובעצמכם תוכלו להבין, הביבי, איזו שירים ופרורים יותרו מסעודת החברה...

עיף ויגע, רעב וצמא שבתי הביתה. ובחלומי: קלפא ודעה וסעודת החברה.

הבקר אור, אנכי טרם הקיצותי, ושמשי החברה באו לבשר „מזל טוב" לאמי ולבקש ממנה, כנהוג, „דמי כניסתי לחברה". ואבי ז"ל, אשר לכאורה הבין היטב את כל הענין... החזיר להם בכל זאת „מזל-טוב" ונתן להם מה שבקשו...

ומני אז מנהג הוא בעירי עד היום, כי כל חבר צעיר הנכנס להברה קדישא הוא בל"ק ובל"ד... ובלא סעודה. והכל מברכים אותו ב„מזל-טוב", והשמשים באים ולוקחים ממנו דמי-כניסה.

ובכל זאת נכנסים בכל שנה ושנה הרבה חברים כאלה, ומחיר הכניסה יגדל משנה לשנה..

ומדי אקרא בעת האחרונה את הפלפולים בספרותנו העתית על דבר זכיות אזרחיות וזכיות מדיניות, תעלה על לבבי המהלוקת הישנה בדבר בל"ק ובל"ד.

כמדומה לי, כי גם השאלה ההיא תפתר כמו שנפתרה בעירי הקטנה. כי יקבלו אותנו העמים בחברתם בל"ק ובל"ד, וממילא, בלא סעודה. ובכל זאת יבקשו „דמי כניסה", ולא מעט...

שמח על ה„המצאה" שעלתה בידו להוליך שולל את ראשי החברה, כאלו אומר: שמחו, שמחו, אבל לא לאורך־ימים שמחתכם... וראשי החברה גם כן היו שמחים, כי עלתה בידם להחזיר עטרה ליושנה ולהציל את המנהג הקדום מידי מתקוממיו. ותרב השמחה בבית הקהל.

ואנכי בעצמי, גבור היום–את חטאי אני מזכיר–ישבתי בקרן־זוית... ונרדמתי. מהחלה עוד הבנתי, מה האנשים האלה מדברים ומה הם חפצים; אבל אחרי כן, מרוב דברים, נתבלבלו רעיונותי ולא הבנתי מאומה, רק קול דברים, ערבוביא של קולות, עלה באזני–ותרדמה נפלה עלי. זוכר אני היטב את כל עמלי והתאמצותי להסיר שנה מעיני, ומאומה לא הועלתי. אז בושתי מאד על המעשה המגונה ההוא, אבל אחרי כן, כשהייתי לאיש, הגידו לי הרופאים, כי זה הוא בקרבי „מחלה אורגנית", להתנמנם מדי אשמע דברים בלתי מובנים לי. ועל כן לא אתבייש עוד עתה להודות, כי כמקרה הזה קרה לי אחרי כן פעמים הרבה בחיי, וכן קרה לי גם בימים האחרונים למקרא הדברים הרבים על דבר שווי־הזכיות המדיני והאזרחי. מהלה לא לעון תחשב, והקוראים בודאי יסלחו לי ברב טובם.

הנה כי כן, ישבתי בקרן־זוית ונרדמתי. ופתאום העירוני משנתי ויבשרו לי „מזל טוב", כי נתקבלתי להבר בחברה.

אך אם תדמו, כי בזה הגעתי לסוף ספורי–תשגו. באמת אך עתה יתחיל עיקר הספור.

כמו שתדעו, המעשה היה בליל כ"ב כסליו, ליל הסעודה של „חברה קדישא" בעירי.

כל עוד שנסבה המהלוקת על דבר „קלפא ודעה", עוד אפשר היה להתפשר אבל מכיון שהגיעה השעה לשבת אל השלחן, נתעוררה השאלה: חבר בלא קלפא ובלא דעה מה דינו לענין סעודה? מי היה הראשון שעורר את השאלה ההיא–עד עתה עוד לא נדע בבירור, כי בפנקס החברה לא נשאר שמו לזכרון, אבל השאלה נתעוררה, שאלה קשה וחמורה.

אבי ז"ל התעקש ועמד על דעתו, כי קלפא ודעה להוד וסעודה לחוד. לקלפא ודעה אפשר שבחתונה תליא מלתא, בשנים תליא מלתא, ביחוס, בזכות־אבות... אבל סעודה?–כל חבר בחברה יש לו רשות לשבת אל השלחן וליהנות מסעודת החברה. חבר ישן, חבר חדש, חבר זקן, חבר נער–הכל שוים, בחברה אין בודקין למזונות ואין מטילין קנאה בסעודה.

והגבאים וראשי החברה באחת, כי מי שהוא בלא קלפא ובלא דעה אין לו הרשות גם לשבת אל השלחן יחד את החברים הישנים שיש להם כל הזכיות; כי בשעה שותר על הקלפא והדעה, ותר ממילא גם על הסעודה... חבר „כזה", צריך

גם לא יכול לתאר לו יהודי בלא חברה. בעירנו הקטנה היה המנהג – שחקי אם תרצו – כי אפילו עובר שבמעי־אמו כבר נרשם באיזו חברה, ומפני הספק, אם יהיה זכר או נקבה, נרשם בשתי חברות, היינו כי שלמו בעדו – „דמי שבוע" בשתי חברות. ממילא מובן, כי גם אני נולדתי „חבר", ועוד בהיותי ילד כבר נמניתי לחבר בחברות שונות. אבל אבי ז"ל לא הסתפק בכל אלה, ובהיותי בר־מצוה אמר לספחני גם לחברת כל החברות – ל„חברה קדישא". התחברות לחברה ההיא היתה בעיניו מעין „תעודת בגרות", „מלואים לבר־מצוה".

ואותו יום – כ"ב כסליו היה, יום הסעודה והבחירות בחברה קדישא בעירי. וכטוב לב ראשי החברה בהכנות לסעודתם, הציע אבי ז"ל לבחור אותי לחבר.

ולכם לדעת, כי מן הדין לא היה כל עכוב למנות אותי חבר; אלא כי ההלכה ההיא היתה מעין הלכה ואין מורין כן, כאותן ההלכות הרבות אשר לחברות יותר גדולות ונכבדות... עד היום ההוא עוד לא קרה מקרה, כי נער בן שלש עשרה שנה יבוא במספר החברים. ובכן פקפקו הגבאים וראשי החברה בדבר. ואבי ז"ל עמד על דעתו, שאין כל הלכה מפורשת לאסור הדבר. הוא נשען על „סעיף" ידוע בפנקס, המתיר „בפירוש" קבלת חבר כזה, והגבאים וראשי החברה סמכו את עצמם על המנהג המקובל. ויטוש הריב. הללו אוסרים והללו מתירים. והלומדים והחריפים, מרוב חריפותם ופלפוליהם, כמעט ששכחו אותי, את „החבר הצעיר" אשר על אודותיו התוכחו, ויהי להם הוכוח בפני עצמו, הפלפול גרידא לנושא הענין: עקרו הרים וטחנום זה בזה בסברא. העלו פילא בקופא דמחטא, הביאו ראיות והקשו „ורמינהו" מ„סעיפים" שונים, מפוסקים ומפרשים ראשונים ואחרונים; ועל ידיהם עזרו „למדני החברה", הבקיאים בפנקס החברה ובתקנותיה כמעט בעל־פה... ויהי הרעש גדול מאד, והוכוח היה ארוך וקשה. שני הצדדים עמדו על דעתם, זה בתוקף הדין, וזה בתוקף המסורה... ולסוף נתפשרו, כי אתקבל אמנם בתור חבר לחברה, רק „בל"ק ובל"ד", כלומר, בלא קלפא ובלא דעה, או פשוט: לשלם „דמי חבירות", אבל לא להיות דעה בעניני החברה.

כי אחרי שקלא־וטריא באו לידי מסקנא, שלענין „קלפא ודעה", לאו בשנים תליא מילתא, אלא... בחתונה. הרוק לא נחשב בעירי לאיש גמור, והקלפא והדעה היו מעין פתוי, מעין פרס לחתונה. החברה כאלו אמרה לחבריה הפנוים: הרי בידכם טובכם: אם תאבו ותכנסו לחופה, הנכם חברים בחברה עם כל הזכיות, ואם תמאנו – אין לכם חלק בקלפא ובדעה...

ולפשרה ההיא הסכים גם אבי ז"ל. כי ברור היה הדבר בעיניו, שלא יהיו ימים מועטים ואחדול מהיות רוק. כמדומה לי, כי עוד באותו מעמד נכנס בדברים עם אחד מאנשי החברה, שהיתה לו בת, ולחש לו באזניו מה שלחש... בסתר לבבו בודאי

שעל פי טעות עוד נשאר לפלטה בספר החקים, ואנחנו... מבקשים הוספה. הם מבקשים תחבולות איך לשלול ממנו את צל הזכיות שנשאר לנו, ואנחנו יושבים ודנים בכבד־ראש, איזה שווי־זכיות יותר טוב לנו: אם שווי־זכיות גמור ומוחלט. אזרחי ומדיני כאחד, או רק אזרחי בלבד ולא מדיני.

וכמה דקרוקים, כמה פלפולים, כמה „עמקות" אנו מוצאים כאן, כמה „צריך עיון", כמה „ויש לישב בדוחק"...

ובודאי יפלא בעיניכם, חביבי הקוראים, אם אגיד לכם, כי על מדוכה זו, של שווי־זכיות גמור ומוחלט או בלתי גמור ומוחלט, כבר ישבו בעיר־מולדתי הקטנה לפני שנים, הרבה שנים; ופתרו את השאלה בלא כל פלוסופיא יתרה, באופן רצוי ומקובל, שעל פיו, כמדומה לי, תפתר גם עתה.

הלוקי־הדעות היו כמעט שוים לאלו של עתה, וגם „הענין" כמעט אחד היה, אלא כי בעירנו הקטנה לא ידעו אז את המלות החדשות, ותחת השמות הנוראים: „שווי־זכיות", „אזרחיות" ו„מדיניות" – קראו את הדבר בלשונם: „בל"ק ובל"ד". ועד עתה ידועה ומפורסמת בעיר ורשומה בפנקסיה המחלוקת על דבר „בל"ק ובל"ד".

אין אתם יודעים אולי, חביבי, ראשי־תיבות אלה ופתרונם. אבל, כמו שאין עתה אפילו איש עברי אחד היודע לקרוא עברית שלא יבין את המלות הזרות: „אזרחיות ומדיניות", כן, ואולי עוד יותר, לא היה בעירי אז אפילו איש אחד, מהרב עד שואב־המים, מן הגבאי עד השמש, מנער ועד זקן, שלא ידעו את פתרון המלות ההן.

ולמה אכחד ממך, חביבי הקורא, ואני בעצמי הייתי הגורם להמחלוקת ההיא, ועל דבר „בל"ק ובל"ד" נדדה שנתי.

לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא ואף לא לכבוד עירי אספר לך את הספור הזה, רק בשביל ההיסטוריא. מקרים כאלה כדאים שישארו לזכרון בדברי־ימינו, למען ידעו בנים יולדו את השתלשלות הדעות על דבר „שווי הזכיות" אצלנו. הננו מלקטים כעת אבנים לבנין דברי־ימינו בארצנו ומחטטים בפנקסאות עתיקים לבקש אחרי כל ספור ישן... אקוה, כי הספור הזה, אשר אספר לכם פה, לא נופל בערכו מהרבה ספורים אחרים שנמצאו בפנקסאות לזכרון, וגם הוא יתן חומר לסופרי דברי־הימים...

אבל נחזור לענינו.

בן שלשה עשרה שנה אנכי אז. זה מעט נהייתי בר־מצוה, ואבי ז"ל חשב מחשבה גדולה", להשלים את יהדותי ולעשותני חבר ל„חברה קדישא".

צריך אנכי להגיד לכם, חביבי, כי בעירי הקטנה היו חברות יותר מאנשים כל אחד מאנשי העיר היה חבר בכמה וכמה חברות, ואבי ז"ל היה חבר בכל החברות. החברות היו משוש־נפשו, הוא ראה בהן עיקר גדול ובסיס היהדות. הוא

XXII.

חדשה נהייתה בספרותנו, מהלך חדש, לגמרי חדש!

ובזה אין כונתי על „המהלך החדש" שכבר נתישן, על הדוש מלות חדישות למושגים ישנים; כי־אם על מהלך חדש בתכלית, על מושגים חדשים וענינים חדשים.

עד עתה עסקה ספרותנו רק בענינינו הפנימים: מה נעשה אנחנו לעצמנו? כיצד נסדר את היינו, את יחוסנו איש לאחיו ולהעמים סביבותינו? ומה תהיה אחרית תקותינו, איך להזקן ולשכללן, והעיקר – איך להוציאן מכח אל הפועל? וכדומה שאלות שונות. עתה הרחיבה ספרותנו את צעדיה, ותתפרץ אל מחוץ לגבול היהודים– אל חיי העמים, ותעסוק בשאלות חדשות: מה יעשו העמים לנו ואיך עליהם להתנהג עמנו? והננו יושבים ומזיעים ומשברים את מהותינו ושואלים: אם יתנו הרומינים שווי־זכיות לנו? אם יכולים הם ליתן? אם צריכים הם ליתן? ועוד ועוד...

לכאורה אפשר להשיב על כל השאלות האלה בנשימה אחת: אם יכולים הם ליתן?– בודאי יכולים, יכולים ליתן ולשוב ולקחת, ועוד הפעם ליתן, ועוד הפעם לקחת, הכל כפי ראות עיניהם... אדונים הם בארצם ואנחנו וזכיותינו בידם כחומר ביד היוצר, ברצותם ירחיבו וברצותם יקצרו... אם צריכים הם ליתן?– על פי הדין ועל פי היושר בודאי צריכים, אבל מי יכריחם לזה?– וגם הם יודעים את הפתגם, כי על „לא" לעולם אין מתהרטין. ואם יתנו?– בודאי לא יתנו. עד הנה לא נתנו, ועתה הן לא חודש ולא שבת ולא יום־טוב בעולם, ומדוע זה יתנו עתה מה שלא נתנו עד הנה?

ובכל זאת ספרותנו עסוקה בשאלות „העמוקות" ההן זה כשלשה חדשים וכמעט שכל יתר השאלות הפנימיות נדחו מפניהן. אין אומר ואין דברים, רק, אזרחיות, לאומיות, מדיניות, שווי־זכיות מלא וחסר... כאילו אבראפא כלה יושבת ומעיינת בהלכה זו, ואך תחכה לשמוע את חות־דעתנו.

מספרים מעשה ברב אחד בקהלה קדושה בתחום־המושב, שמכיון שנודע לו: כי הקהל יחשוב מחשבות להעבירו מרבנותו, עמד על הבמה בבית־הכנסת והודיע חפצו לצבור... להוסיף לו „שכירות".

וכמעשה הרב הזה נעשה גם אנחנו.

„א ב ר ו פ ה" תוהה ומתחרטת על הראשונות, על צלו של איזה שווי־זכיות

הרב „לעדת המתרחקים מגיד הנשה" מחלקם של יתר הרבנים, אשר זה שנתים מדפיסים את מכתביהם על עמודי העתונים? ומדוע זה יגרע גם חלקי אני, מחלקם של כל אלה המאושרים, שזכו לקבל מכתבים מאת מפורסמים המתרחקים ושאינם מתרחקים מגיד הנשה?... ועוד גם זאת, כי בטוח אני, שהמכתב הזה יהיה יותר „מענין" מהרבה מכתבים של מפורסמים אחרים. ואפילו אם יהיה כתוב טעט „סינית", אין רע; בודאי, כמו כל רב, יכתוב גם הרב הסיני בסגנון של שאלות־ותשובות עם הקדמות ארוכות, מתובלות במאמרי חז"ל, פלפולים בהמשכים גדולים, אשר אם כה או כה לא נבין את הכתוב בהם. העיקר בספרות כזו, כי שם רב יהיה חתום עליה.

איך שיהיה, ואני הנני לעת עתה שקוע ראשי ורבי במחשבתי הגדולה הזאת, אשר, לדעתי, גדולות ונצורות נשקפות ממנה.

הוא ויפה הוא, בעל לב טוב ורגש, אלא שחסרון הנמוס מגלהו. העשיר היהודי, בכל הסרונותיו, הלא טוב הוא מכל עשירי התבל ונותן לדברים שבצדקה הרבה יותר מעשירי אומות־העולם, וכלום חסר לו אלא מעט דרך־ארץ, שיבין, כי פשוט לא מן הנימוס הוא להיות נדחק בעל־כרחו בחברת זרים, להיות אורח לא קרוא בשמחת אחרים, להיות מרמס לרגליהם, ולתת להם במחיר זה נדבות יותר מכפי יכלתו, בעת אשר צרכי עמו מרובים, ולעזרתו המה מיחלים. ה„אינטיליגנטים" שלנו גם הם טובים ויפים הם, אלא שאינם מבינים, כי פשוט לא מן הנימוס הוא להקריב חילם לזרים בעת אשר עיני בני עמם להם צופיות. וכן גם כל שאר מפלגותינו, כלן היו יותר אהובות וחביבות,— לו רק ידעו מעט יותר הלכות דרך־ארץ ונמוס. וכמו היהודים הפרטים, כן גם מוסדותינו הצבוריים וחברותינו הכלליות צריכים עוד ללמוד הרבה מהלכות דרך־ארץ. „חברת מרבה השכלה" (ביחוד זו שבדרום) צריכה היתה להבין, כי לא מן הנמוס הוא לדאוג רק לשלום „האלפא־ביתא" הרוסי, מבלי עשות מאומה לטובת ההשכלה העברית... חברת „כל ישראל חברים" צריכה היתה להבין, כי לא מן הנמוס הוא לכבוש את המלכה בביתה, להשביה שפת־עבר בבית־הספר אשר ביפו... חברת יק"א צריכה היתה להבין כי לא מן הנימוס הוא להשתמש בכסף המוקדש לשכלול המושבות בא"י, בשביל להדהיק את הפועלים והקולוניסטים העברים מארץ העברים... בקיצור, באשר רק נפנה מוצאים אנחנו בעמנו חסרון דרך־ארץ ונימוסים טובים. ולו יכלנו להביא מארץ הסינים איזה מאות מורים מנוסים ולהפיצם ביעקב, היינו עושים דבר טוב, דבר גדול.

והאמת אגיד לך, חביבי, שהיה בדעתי להביא מהם גם איזה „דילגטים" להקונגרס הציוני בלונדון, כי לדעתי לא היו למותר גם שם. ברור הדבר בעיני, כי דילגטים מארץ הסינים היו מבינים, כי אף־על־פי שהננו בגלות, אצל אומות־העולם, חיים מהם ובשבילם, כידוע, ובתיאטראות וקרקסאות ומרוץ־הסוסים מוכרחים אנחנו, בעונותינו הרבים, לפנות להם מקום בראש; אבל בכל זאת, בקונגרס עברי לא הכל צריך להעשות רק מפני מה יאמרו הגוים וסופריהם בעתוניהם: ויש שצריך, אף אם מעט, לתת לב גם אל דעת הקהל העברי בשפתו העברית...

במלה אחת, חביבי, היהודים מארץ הסינים היו מביאים לנו תועלת מכל הצדדים. וכבר נגשתי אל המלאכה, לבוא בכתובים עמהם, וערכתי להם מכתב, לא בשפת הסינים, רק עברית בלשונם וסגנונם של הצעירים, מהפכי־עולמות, בתקותי, כי „הם", הסינים, יבינו את הסגנון הזה. ושלחתי אותו ישר ל„קיי־קינג־פו" על שם הרב של „המתיחקים מגיד הנשה" (כן יכנו שמה את היהודים). מהומת המלחמה עצרה, כנראה, את מכתבי בדרך. אבל תומ"י אחרי עבור הסער, מסתמא אקבל את תשובתו של הרב, ובודאי לא אמנע מלהודיע לקהל הקוראים את התשובה הזאת, ביחד את כל הואר־התכביד שיכתיב אלי, כנהוג. כי מדוע זה יגרע חלקי של

ראשונה, אמרתי לשלוח להם טרנספורט גדול של רבנים „כפולים" ושוחטים משולשים, ובכלל של „בריותינו הכפולות והמשולשות" מאד אצלנו, אלה הבריות, המצויות אצלנו, אשר די והותר לנו אכסמפלאר אחד מהם בכל מקום, ומזלנו הרע ב״ך אותנו בכפולים ומשולשים, ואין אנו מוצאים מקום בעדם. אמרתי, „רבנים כפולים" ו„שוחטים משולשים", מפני שבנוגע לרבנים, גם האכסמפלאר השני כבר מיותר הוא. שני רבנים בעיר אחת כבר הנם כמו שני התולים בשק אחד, ושלשה רבנים – גם לא נוכל לצייר לנו במחשבתנו... ואפילו במקום מוכן לפורעניות כתחום-המושב, רחוק מאד שיזדמנו שלשה רבנים לפונדק אחד. ולגבי השוחטים, מתהיל המיותר מן השלישי. „שני אכסמפלארים", כנראה, הוא דבר טבעי והכרחי, ואין לך קהלה בתחום-המושב, ואפילו היותר קטנה, שאין בה שני שוחטים. בשר יאכלו חצי הליט״א משבת לשבת, עופות ישחטו רק כאשר יחלה איש והרופאים יאמרו נואש לחייו, – ושוחטים, בכל זאת, שנים. רק כאשר יבוא עוד „שלישי", יעורר איזה שאון בקהלה.–ובכן, אמרתי לשלוח להם, לאחינו הסינים, רבנים ושוחטים, ועמהם גם מלמדים וחזנים ושמשים ויתר כלי-הקדש; ומעולם המעשה–סוחרי תבואה וסרסוריהם, מוכרי יי״ש ומשרתיהם ועוזריהם, שנשארו עתה בלא עבודה; ואפילו מספר הגון של מילדות ורופאי-שנים, זכר ונקבה, אשר ת״ל ישנם לנו די והותר. בקיצור: סחורה מן המובחר, כל אלה אשר לנו למותר הם, ובין ארבעים מיליון בודאי היו מוצאים להם מקום.

שנית, הפצתי למכור להם מניות הבנק הלאומי. הבנק הזה לא יתן לי מנוח ועל משכבי בלילות רעיונותי יבהילוני מדי חשבי על אדותיו. לא שאני מקוה ממנו גדולות ונצורות, אבל קרירות-רוחנו מבהילה אותי. אם אין אנחנו כאומות-העולם, לשפוך דמנו ולהקריב את חיינו בעד כבוד העם ואשרו והצלחתו וחירותו–נוכל להצטדק, שמצבנו בעמים כך הוא, אשר אין לנו הצורך בקרבנות כאלה והיכולת להקריבם, אפילו אם נחפוץ. אבל אם לא נוכל ולא נחפוץ להקריב אפילו „פרוטות" להצלת העם – אם עשרה מיליון יהודים לא יוכלו ליסד אפילו את המוסד הלאומי הזה – זה הוא רעיון מבהיל. כל יום ויום שפתיחת הבנק הולכת ונדחית, נוטל ממני חלק מנשמתי, חלק מאמונתי בעמנו... אך אם עשרה מיליון יהודים אינם מיסדים את האוצר הלאומי, אולי יעשו כזאת ארבעים מיליון, ואם פה בארצנו לא נוכל למכור מניות במספר הדרוש, אולי נמצא קונים בין היהודים בארץ הסינים.

ואין אנכי חפץ לזכותם בכל אלה בחנם, אלא, על פי הכלל המפורסם עתה: „do ut des" (אתן על מנת שתתן) – והכלל הזה, הרשוני נא להגיד לכם, הוא לפי טעמנו – הנה תמורת הטרנספורט שאשלח להם, אבקש מהם, שישלחו לנו הם מספר ידוע של יהודיהם, ללמד אותנו... הלכות דרך-ארץ ונימוסים. הסינים מפורסמים הם בנימוסיהם, ולנו יחסרו מאד. זה כבר אמרתי, וכלנו יודעים, כי עם ישראל טוב

לכל כמו אצלנו. הוי, כמה קרובים הם לנו ! היפלא איפוא אם מלחמתם המשוך לבנו כבה ?

בשעה שיצא הקול, כי בארץ הסינים נמצאים ארבעים מיליון יהודים, הטלתי ספק בדבר. היתכן, אמרתי בלבי, מספר גדול של יהודים כזה, ולא נשמע עד כה מאומה ? ומה במקום שיושבים רק שני יהודים אינם יכולים לדור בשלום בשכונה אחת' ובמשך שנה ילשינו איש על אחיו לכל הפחות חמש פעמים,-במקום שישנם ארבעים מיליון על אחת כמה וכמה... ומכיון שלא נשמע מאומה על דבר „חכמת ישראל" ובינתו לעיני העמים שמה, אות היא, כי אין יהודים בחינא. אבל, כאשר התבוננתי אל הסדרים הטובים והיפים של בני חינא, החלותי להאמין... ולא רק במציאות יהודים בחינא החלותי להאמין, אלא עוד הרחקתי ללכת באמונתי, כי הסינים בעצמם הנם צאצאי היהודים, צאצאי עשרת השבטים, אשר עוד פחות מבני יהודה ובנימין הסכינו למשמעת. הדינסטיא הקבועה של בית דוד, בכל חסרונותיה, היתה לה גם מעלה אחת נכבדה מאד : היא הרגילה את עם יהודה למושג של משמעת, לקוֹרטוב של דיסציפלינא לאומית. והמהפכות והתמורות התמידיות בממשלת עשרת השבטים עוד הרבו לסכסך ולקלקל את רוח העם ההוא, של „איש לאהליך ישראל". האנגלים, כידוע, מתפארים, כי הנם צאצאי עשרת השבטים. מובן, כי הרשות בידיהם להתפאר, אבל מי פתי יאמין להם ? מה ענין עם בעל סדר ומשטר נפלא, בעל הרגשה חזקה של אהבת הלאום וכבודו במובן היותר טוב, לצאצאי עשרת השבטים, לצאצאי היהודים ? מה שאין כן הסינים, הם – אפשר ואפשר שקרובים הם לנו. בחקירות האנתרופולוגיא ישימו החוקרים אל לבם ביותר למבנה הגוף ותתוך האברים מאשר לאופי העם ותכונתו. לדעתי משגה הוא אתם. מבנה הגוף, וביחוד התוך האברים, יכול להשתנות בעקב שינוי האקלים וטבע הארץ, מה שאין כן תכונת הלאום, אשר לעולם לא תשתנה. ומבשרנו נחזה זאת. טפוסנו, הטפוס העברי, נשתנה הרבה, ואפילו חוטמנו, החוטם המפורסם, החוטם העברי, לא נשאר בטהרתו. וכמה „חוטמים" נפגוש בתוך היהודים, אשר לא נכירם, כי מן היהודים מוצאם, כי לנו הם ולא לצרינו, תחת אשר התכונה הלאומית שבחוטמים ההם, מה שקוראים בלשון ההמון: „הזבובים שבחוטם", תמיד הם שלנו, שלנו... הנני מציע את דעתי לפני „סוציולוגינו", אשר ת"ל נתרבו בשנים האחרונות, להתבונן בדבר: להשוות מנהיגי הסינים ותכונתם למנהגינו ותכונתנו: אולי יגלו הדשות לא שערנו, ובפעם אחת יגדילו את עמנו ויעשיהו אותו בארבע מאות מיליון נפש... אבל איך שתהיה תוצאת חקירתם בדבר הזה, הנה למעלה מכל ספק בעיני, כי ישנם יהודים בחינא ויד ישראל באמצע

ומכיון שכן, מכיון שהוברר הדבר בעיני שישנם יהודים בחינא, השבתי מחשבות לבוא במגע־ומשא עמהם ולהוציא מן הדבר איזו תועלת, כמובן, לא לי – מי זה ישיב בעתים הללו על אדות תועלתו הפרטית? – אלא להכלל כלו.

שלוקחים כל מה שלא נשמן כדבעי... והעמים מדיינים ומריבים ונלחמים זה בזה על אדות הני מלי מעליותא. ובני ישראל, כמובן, ילכו בחקותיהם וגם־כן מדיינים ומריבים זה בזה.

ובכן—המהפכה הצרפתית לפני מאה שנה, ומלחמת הבורים והסינים עתה:
ומלחמת „הודו וברוך שאמר" לפני מאה שנה, ומלחמת... הסינים עתה.
מלחמת הסינים? —

כן, חביבי, שם אהר לא אדע למלחמותינו ומריבותינו בעת האחרונה. וכשאנחנו לעצמנו הלא נודה, כי כל מלחמותינו האחרונות הנן מעין מלחמות הסינים, על דבר „קווצה" שנהתכה או לא נהתכה כדת, על דבר אליל שנהרו צפרניו, וכדומה ענינים נכבדים מאד.

כי עוד נוכל להבין את מריבותינו בסוף המאה שעברה, על דבר „הודו וברוך שאמר", מי קודם ומי נדחה מפני מי: סוף סוף האמינו אי אבותינו, כי על „הודו" ו„ברוך שאמר" העולם עומד, ואם חלילה נהפך הסדר — יחרב העולם; אבל מי חכם ויגיד לי פשר מלחמותינו בשנים האחרונות, הלוקי הדעות של ה„חובבים" למיניהם, של ה„משכילים" למיניהם, של ה„ציונים" למיניהם, ועוד, ועוד.

אותיות פורחות קחזינא הכי, קוצו של יו"ד, הררים התלויים בשערה בקיצור: מלחמות הסינים, מנהגי הסינים!

וכאשר אתבונן בדבר. אני מבין, מדוע מלחמת הסינים תמשוך לבנו יותר ממלחמת־הבורים. כי מלחמת הבורים בכל היותה מלאה ענין, יש לה בעינינו רק ערך היסטורי: נזכור אמנם, כי היו ימים אשר גם אנחנו נלחמנו ככה. ואולי גם ביתר שאת ועז ומרירות הנפש... אפס, כי הימים האלה כבר, כבר חלפו ועברו, ורק כמו בחלום משונה נזכור אותם... ומלחמת הסינים יש לה בעינינו ערך „ההוה", והעבר, ההיסטוריא, תמיד נדחה מפני ההוה. הארי המת תמיד נדחה מפני... הפרעוש החי. בעת שידברו על מלחמת „הבורים" יודעים אנחנו ומרגישים, כי ידברו על אדות ענין רחוק ומוזר לנו. עם של גבורים היוצא למלחמה בסדר ומשמעת נפלאה, לעמוד על נפשו וכבודו—מבלי משים מרגישים אנחנו, כמה זר הוא לרוחנו, כמה רחוק כל זה מהיינו. לנו גם קשה להבין: איככה זה באמת מפקירים אנשים של צורה, בעלי־בתים הגונים, את מנוחתם, רכושם והייהם, ויוצאים לשבי ולהרב בעד איזה ענין שנקרא בלשונם „אהבת הלאום", „כבוד הלאום"... מה שאין כן הסינים: אין כל סדר ומשמעת, ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד, אין כל מושג מכבוד הלאום והחופש, ואין מקריב בעד כל זה אפילו קרבן קטן. אינטליגנציא מסורה לזרים מצד האחד, וקנאים אדוקים והשכים מצד השני, ועם עני ואומלל בתוך. ועשירים אבירים שלא ידעו את עמם ולא יחפצו לדעת אותו—מסביב... הכל כאיזה

יעבור צחוק על פי למקרא האפולוגיא הנפרזה על החסידות, אשר מאז החלונו לקרא בשם „תורה שבלב" נהייתה מודה אצלנו, וגם אלה האומרים „לשנות את כל הערכים" ולהפוך את כל הקערה על פיה, גם הם ישירו שיר־היחוד להבעש״ט ותלמידיו?... ובלבי אהשוב: מה גדול כחה של הרומנטיק, של הצורך לבני־אדם „שנתרוקנו מתוכנם" לבקש להם „תוכן" בהיסטוריה, עד כי בקשו ומצאו את... החסידות. ברור הדבר בעיני, כי לו קמו מקבריהם אלה „עמודי החסידים", אשר בצדקתם ובתמימותם האמינו פשוט, כי שינוי הנסחאות בין „ויקרב משיחיה" או „ויקרב קץ משיחיה", בין „הודו" ו„ברוך שאמר" וכדומה, יחוללו נפלאות, יהפכו עולמות, ובוקעים ועולים ממש עד כסא־הכבוד,—כי אז התפלאו למקרא כל הפלפולים בדבר ה„תורה שבלב" אשר בחסידות, וצחקו לתמימותם של הדרשה... בכל זאת מודה אני במקצת, כי החסידות היתה מעין מהפכה אצלנו. התלמוד משל ממשלה בלתי מגבלה. הרבנים וראשי־הישיבות היו שריו ופקידיו הקשים, הרודים בעם ביד חזקה ובזרוע נטויה. „הנוסח האשכנזי" היה כשן סלע מוצק. ה„שלחן־ערוך" היה באמת ערוך בכל הנהוג לאיש יהודי אז, כל סעיף וסעיף, כל סימן וסימן היה מתוק מדבש וקשה כברזל, כמסמרות נטועים בל ימוטו. ובכלל היתה אז היהדות הרבנית בצורה וחזקה, כמבצר חזק מזוין בכל כלי המלחמה. מן כלי־נשק קרים — עונשין קטנים בבית־הכנסת – עד כלי־תותח נורא, להט החרם – מעין „תם הארוך", אשר יעשה שמות ויחריב עשר פרסאות סביביו. לא האמינו כל יודעי תכסיסי מלחמה, כי יבוא צר ואויב בשערי המבצר החזק הזה. וזאת אשר לא חשבו ולא פללו – בא בא. כי הד קול המהפכה הצרפתית נשמע גם בתחום־המושב, ובבוקר לא עבות אחד, בעת שהיה, כמדומה, הכל שלו ושקט במלכות הרבנים,—קמו עדת „מרעים" ויתאספו מסביב ל„נוסח האשכנזי" ויעלו עליו בחומה ויבקעו בו פרצים ויקראו: הלאה „ברוך שאמר", יחי „הודו"! והנוסח האשכנזי גם כן לא טמן ידו בצלחת ויבקש מפלט ומנוס לו אצל מעריציו ומקדישיו, קהל גבורים, בעלי־תריסין, וישב מלחמה שערה. ויטוש הריב במחנה ישראל, והמלחמה חזקה, לא פחות אילו ממלחמות הצרפתים על־דבר מהפכתם הם. מצד זה, ממשלת ההמון של „הודו", ומצד זה, ממשלת הארסטוקרטיא של „ברוך שאמר". ומשני הצדדים קמו אנשי משחית, „רובספירים" ו„דנטונים", אשר בכדי להשיג מטרתם ולהכחיד את „האויב", לא נחתו מפני כל ולא נסוגו אחור אפילו מפני דילטוריא והתרת דם...

ומאה שנה חלפו ועברו, והתבל עוד גם עתה טרם נתחלקה כרבעי, עוד ישנן התיבות הראויות להתכבד, אשר כדאי לריב עליהן. עוד ישנן עפרות זהב, מכרי נחשת וברזל ופחמי־אבן ואבני־שהם, ובכלל עוד ישנם הרבה דברים טובים שאינם נשמרים שמירה מעולה, וישנם שוטים שמניחים לקחת את שלהם, וישנם הבנים

נביאי ישראל. כמו שאחזה לי אנכי, היו אנשים טובים, אבל פשוטים ותמימים. ולא ידעו מאומה בהויות־העולם. ולו חיו כיום, לא היו בין מנהיגי העולם, ואפילו לא בין מנהיגי חברת יק״א. ואלו היו, על פי מקרה, בין מנהיגי חברת יק״א, לא היו דבריהם נשמעים. משאת־נפשם של נביאינו היו „את ומחרשה״; והחברת יק״א איננה מסכמת לשיטתם ותהשוב, כי אתים ומחרשות יש לנו כבר למדי. וחמש מאות פועלים עברים, אשר כבר הסכינו את האת והמזמרה, נכונה היא לשלם להם בכסף מלא, כדי שיעזבו את הארץ ויהפכו את אתיהם ומזמרותיהם לקני־המדה ומאזני־משקל.

ובכלל, כאשר אחזה לי אני, יותר יש להאמין, כי אם יבוא היום אשר יכתתו העמים את חניתותיהם וחרבותיהם, לא יעשו מהם אתים ומזמרות אלא — קני־המדה ומאזני המשקל, כי:

את הכל אקח — אמר החרב;

את הכל אקנה — אמר הזהב.

ושניהם לוקחים באשר רק יכולים לקחת, ושניהם הנם עתה הכחות הראשים, הפועלים בדברי ימי העמים. יש שיעזרו איש את אחיו ושניהם ביחד ידכאו עמים תחתיהם ויש שלא יוכלו לחלק ביניהם את „השלל״, ויתגרו מלחמה איש ברעהו. החרב והזהב מתחרים זה בזה, מתגרים זה בזה, עושים שלום ביניהם, עושים שותפות, ועוד הפעם מתחרים ומתגרים, ומזה לכל המריבות והקטטות תוצאות.

מנקודת־הראות הזאת, כי כל המריבות והמלחמות הנן רק תוצאות הסכסוכים בין החרב והזהב, הלא אנחנו בני־ישראל, שאין לנו לא הא ולא הא, לא חרב ולא זהב, יכולים היינו להיות בשלום ואהבה ואחוה איש את רעהו, כי על מה זה נריב? אבל באמת לא כן הוא, וההיסטוריא הקטנה שלנו מקבילה, כמעט בדיוק, לעומת ההיסטוריא הגדולה שלהם. בשעה שאומות־העולם מריבים ומדיינים, גם בני־ישראל מריבים ומדיינים, אלא שאומות־העולם מריבים ומדיינים על דבר העולם הזה, ובני־ישראל — על דבר העולם הבא. אלו אינם יכולים לחלק ביניהם כדבעי את חמשה חלקי התבל, ואלו — את ה„גן־עדן״ לעתיד. וכל תכסיסי המלחמה של אומות־העולם במלחמותיהם על דבר העולם הזה סגלנו אנחנו לנו במלחמותינו על דבר העולם הבא.

סוף המאה שעברה היו ימי מסה ומריבה באירופא, ימי המהפכה הגדולה בצרפת. אירופא כולה נזדעזעה עד היסוד בה בעקב המהפכה ההיא. וגם אנחנו לא ישבנו בחבוק ידים ב„עת הרותחת״ ההיא, וגם אנחנו עשינו מהפכה בעולמנו הקטן: הם קראו לחופש, לאחוה ולשווי הזכיות, ואנחנו... לקבלה ולחסידות. אינני מאלה המעריצים את החסידות ומשוררים לה שירים וכותרים לה כתרים; גם יש אשר

ומבלי משים התשובה: אם מאה שהתחילה בהמהפכה הצרפתית-סיימה במלחמת הסינים, מאה שהתחילה במלחמת הסינים-במה תוכל היא לסיים?

אינני חפץ לצער את חברת „רודפי השלום", ומה-גם כי אחד ממכרי, שזכה לשם על-ידי שנהיה חבר בחברתם, הציע לפני ליסד סניף לחברה זו גם בקהלתי, ולצאת במחאה נגד אנגליא במלחמתה את הבורים. ואף אם לעת-עתה עוד לא עשיתי כזאת, כדי שלא להכעיס את האנגלים, אשר יש אומרים שמוצאם מעשרת השבטים, אבל בסתר לבבי אני מסכים לשיטתם. ובשבת פ' בלק דרשתי בבית-המדרש היותר מזוין ומוכן למלחמה, בבית-מדרש החיטים שבעירי, על דבר ספרה של מרת זוטנער, ובארתי את גורל ערכו לכל התבל בכלל ולהחיטים בפרט, ביחוד להחיטים שאינם תופרים בעד הצבא... ודברי, כמו שכתבו הסופרים המקומיים בהעתונים העברים, „פעלו הרבה", עד כי באותו מעמד הבטיחו לי, כי בשבת פ' פנחס, שבת המוכן לפורעניות בשביל הלוקת העליות, לא יכו את הגבאי ולא ימרטו מזקנו אפילו שערה אחת. אם קיימו את הבטחתם זו, לא אוכל לדעת, אפשר כי לא עמדו בדבורם. ואם גדולים וטובים מהם, שנתאספו למקום גבוה אחד והבטיחו ברוש-גלי, לבלי לשבר איש את שניו של חבירו אלא בתנאים ידועים,-לא עמדו בדבורם, ובעודם במסבם כבר התחילה שבירת השנים והמלתעות כמקודם... הלא נוכל לסלוח להברת החיטים בעירי, אם נסחבו גם הם בשטף הפוליטיקא הכללית. לא זאת אמנם מגמתי, חפצתי רק להגיד לך, כי אף-על-פי שבסתר לבבי מסכים אנכי להברת „רודפי השלום" מוכרח אני בכל זאת להודות, כי אם נשפוט על פי ההתחלה, קשה לקות, שסוף המאה החדשה יסיים בשלום. כנראה, גזרה היא שנגזרה מששת ימי בראשית על ה„מאות", שיולדו ויתמו במלחמה. עוד לא נולדה מאה בשלום ולא תמה בלא מלחמה. כל תקופה ותקופה, כל מאה ומאה יש לה מלחמותיה. ואף בעת שהעמים הגדולים והתקיפים, האריות שבהבורה, ינוחו מעט, לעכל את אכילתם הגסה שאכלו לפני זה, יאספו את כחותיהם, יעשו את צפרניהם ויחדדו את שניהם, - הנה העמים הקטנים, שזה עתה „יצאו מתחת המחט", מדיינים ומריבים זה בזה. הרעיון הנשא והמרומם של נביאי ישראל, כי יכתתו העמים את חרבותיהם לאתים והניתותיהם למזמרות, כנראה, עוד רחוק מאד לצאת אל הפועל. לעת-עתה, בסוף המאה הי"ט קרוב הדבר יותר, שיכתתו העמים את אתיהם לחרבות ומזמרותיהם להניתות. כי לחרבות והניתות עוד יש כר נרחב, רבה עליהם הדרישה: ואתים ומזמרות כבר יש די והותר. כל סוחרי תבואות ידעו - ומי מאתנו לא היה סוחר בתבואות לכל-הפחות זמן קצר בימי חייו?-כי רבה הטובה ומעטים אוכליה. הארץ תוציא צמחה רב יותר מכדי אכילה, ושוק התבואות עמוס בסחורה יתרה. והיה אם ירבו עוד האתים והמזמרות ותרבה עוד התבואה, וירד עוד יותר המחיר, ובני ישראל יפסידו עוד יותר, ומסחר התבואות מה יהיה עליו?

ומה שהיה רע אז–עוד עתה רע. השקר של אשתקד לא „נתאמת" עוד עתה, והאמת הישנה–עדיין היא אמת; מה שהיתה הכמה לפנים–חכמה עוד גם עתה, וה„טפשות" שלנו, כמו כל טפשות, בודאי לעולם קיימת; והצדק והיושר, כמו שלא נמצאו אשתקד, כן אינם עוד גם עתה. ואם כל אלו לא הפסידו, הנה חוקרי־קדמוניות עוד הרויחו: קדמוניותיהם עוד יותר „נתקדמו" ונתישנו. עוד עלה אחד מספר בלה אכל העש, עוד אות אחת ממצבה הרוסה נתקלקלה ונתטשטשה, ונוספה להם להחוקרים עבודה, להחזיר מתוך פלפולם מה שנאכל ומה שנמחק:... ואפילו הסופרים העוסקים בשאלות החיים גם הם לא אבדו הרבה: היינו לא נתקדמו במאומה במשך השנה המוכחית, אין כל חדש בעולם היהודים, הכל כמו שהיה, ודברים שהיו כותבים אשתקד, אפשר להם לכתוב עוד גם עתה, ויהיו בעיני הקורא כחדשים... מה שאין כן אנכי ומחשבותי. מ ע ש י ם ישנים, כמו „עברות ישנות", עוד יש להם ערך ידוע, לספור אותם לטוב או לרע, להתפאר בהם או להתחרט עליהם... אבל מ ח ש ב ו ת ישנות–מי ישים לב למחשבות ישנות? הננו מתעצלים „לחשוב הרבה" אפילו בשעה שנחוץ לחשוב, ותמיד נוטים אנו „לעשות מעשים" מבלי חשוב מחשבות–ומה־גם לאחר זמן

וכמו להכעים, היתה השנה שעברה עשירה במעשים מביאים לידי מחשבות. הנה סוף המאה, הנה מלחמת ה„בורים", מלחמת ה„סינים", הקונגרס בלונדון, המעבר של הקולוניות העבריות בארץ העברים מידי הנדיב הידוע לחברת יק"א, ועוד המון מעשים, אשר כל אחד ואחד בפני עצמו יתן די חומר למחשבות הרבה.

ודוקא בשנה מאושרת כזו לא יצא „השלח"!

יותר מכל–חשבתי על דבר סוף המאה. והדבר מובן מאד. הן נולדתי וגדלתי בתקופת הזהב של המאה ההולפת; בערש ילדותי שמעתי תהלתה. את שירה שרה לי מינקתי, את טובה ויפיה ספרה לי אמי, את גדלה ותקפה הגיד לי אבי, את חין ערכה ורוממותה תארו לי מורי. בבית ובבית־הספר היא היתה שיהתנו, היא היתה מנגינתנו. כי אם עשירה היתה המאה הי"ט בתהלות ותשבחות גם אצל עמים אחרים, הנה לא היה עם אשר האמין ככה בטובה ויפיה, בכחה ובגבורתה, כמו היהודים, לא היה עם אשר קוה ממנה ל„ימים טובים", כעם היהודים. גדלתי אמנם ובאתי באנשים וראיתיה רחוקה מן השלימות הנרצה; ראיתיה... זקנה והלושה, הולכת למות, משרכת רגליה, בלא כח, כמעט צולעת על ירכה... בקיצור, ראיתיה בנוולותה, ובכל זאת, על פי נירסא דינקותא וזכרונות קדומים, נשאר בקרבי מעין יראת־הרוממות מפניה–וקשה היה לי לראות אותה נועה ותמה, באופן פשוט ופרוזי כזה. להתחיל בהמהפכה הצרפתית ולסיים במלחמת הבורים ומלחמות הסינים–הוי, כמה מן הטרגיקא יש בסוף כזה להמאה הי"ט ולכל ההיסטוריא!...

XXI.

יתבשרו נא חביבי הקוראים–אף־על־פי שאפשר, שהבשורה הזאת היא מעין אלה שמבשרים על ידי „גוי" –כי במשך השנה שהייתי חפשי מעבודת „השלח"[1] לא ישבתי הלילה בטל, לא עסקתי בהויות־העולם, אלא, כמו אשתקד, הייתי שקוע כל היום במחשבות ובמעשים. ולא במחשבות פשוטות ומעשים פשוטים, אלא במחשבות גדולות ומעשים גדולים, מחשבות־שבמחשבות ומעשים־שבמעשים; ויש שעסקתי לא רק במחשבות ובמעשים גרידא, כי אם, כמו שאומרים עתה, במחשבות שבמעשים ובמעשים שבמחשבות. במלה אחת: לא ישבתי בטל. העיקר אמנם מה שחפצתי להגיד לכם ומה שנחוץ לכם לדעת–הוא, כי, כמו שנהוג עתה, כתבתי ספר־יומי, אשר בו רשמתי מדי יום ביומו, מדי שעה בשעה, את כל מחשבותי, בכדי שלא תלך לאבוד, חלילה, אפילו אחת מהן, ולא יפסיד העולם מאומה מרכושי הרוחני, אשר „חנני ה'", לטובת עמי, כמובן. ואם תפצרו בי מאד–ואני מקוה כי כן תעשו–נכון אני לפרסם את כלן בדפוס, כדי לזכות את הרבים, ואדפיסן–גם־כן כמו שהדבר נוהג עתה–לא ספר שלם בפעם אחת, פן יתבהלו הקוראים, כי אם חוברות־חוברות, תרפ"ט אלפים חוברות, חמש פרוטות החוברת, בהתימה מוקדמת... בכדי להספיק לכם מזון רוחני לכל ימי חייכם, וגם לבניכם אחריכם השאירה.

בקיצור, חביבי, איני יודע איך אתם עמי, אבל אנכי–לבי שלם עמכם, לא שכחתי אתכם ולא חדלתי מדאוג לכם, ובכל השנה שעברה היו לי געגועים חזקים עליכם וקשה היתה עלי פרידתכם. מאמין אני, כי גם יתר סופרי „השלח" לא נעימה היתה להם השתיקה במשך העת ההיא. אבל אנכי–יותר מכלם. והדבר מובן מאליו. כותבי דברי־הימים לא הפסידו בשתיקתם: ההיסטוריא, כמו שאומרים הבריות, לא תברח אדרבא, זו דרכה של היסטוריא, שכל מה שהיא מזקנת היא משתבחת... כותבי ספורי־אהבים גם כן לא הפסידו: הבחור והבתולה, או, „היא" ו„היא" סתם, אם חכו זה כמה, יכולים לחכות עוד שנה. כותבי מאמרים פלוסופיים בודאי לא הפסידו הרבה: הטוב והרע, הצדק והיושר, החכמה והסבלות, האמת והשקר, כמו שנדע, לא זזו ממקומם במשך השנה הנוכחית, אפילו כמלא נימא. מה שהיה טוב אשתקד–עוד עתה טוב.

[1]) במשך שנת 1900 היתה הפסקה בהוצאת „השלח". (הערת המו"ל).

הרי לכם דוגמא אחת:

„וֶליש" היא עיר קטנה ודלה, עיר „שלא מן המנין" במבורו של תחום המושב. בוֶליש, כמובן, יש גם איזו בעלי־בתים, ואולי גם עשירים מועטים, אבל כמה עניים יש שם וכמה בני־עניים הולכי בטל ללא תורה ולא עבודה – תוכלו לשער בעצמכם. והנה (כפי שמספר לנו הסופר ב„המליץ", תרנ"ט נו' 205) עלה על לב אחדים מטובי העיר לקנות חלקת־אדמה בתחום העיר ולחנך את נערי בני ישראל לעבודת־האדמה, ואחדים מעשירי העיר הבטיחו לנדב לתכלית זו שלשת אלפים רובל. ויפנו אל החברה „יק"א" בבקשה לתמוך את הדבר הנכבד הזה. ואולם קבלו תשובה, שאם יקנו בכספם את האדמה ויקימו בכספם את כל הבנינים הנצרכים וישיגו רשיון הממשלה, אך אז תקום לעזרתם! דעת לנבון נקל, יוסף הסופר ב„המליץ", כי כמעט התיאשו מזה, אחרי שאין באפשרות להשיג עוד כסף נוסף על הסכום של שלשת אלפים רו"כ, שהתנדבו עשירי העיר, בעוד שאילו תמכה החברה את המפעל הנכבד בסכום שבקשו ממנה, אפשר היתה להקים בעיר מעין בית־ספר לעבודת־האדמה, שהיה יכול להיות למופת לערים רבות.

ומה, חביבי, וכי אין זה מעין ה„פלפלים להדגים" של מכירי הדל־המתלוצץ?

ובכן, חביבי, ברוך השם אין לנו מה לדאוג. „פלפלים לדגים"-כבר יש לנו, חברת „יק"א" תתן לנו אותו גם בחוץ־לארץ, גם „בארץ"... נשתדל נא אנחנו בעצמנו לקנות את ה„דגים" – ואז תהיה הסעודה שלמה. אז, רק אז נדע שיהיה לנו מה לאכול...

עמים אחרים, גם־כן „אינם נראים", ולא יתחשבו למאומה ולא יפעלו מאומה; אבל ישתי מאות אלף בורים בארצם הם „עם".

וגם אנחנו כך. אם אולי לא שתי מאות אלף, הנה הצי־מיליון יהודים במדינת היהודים, בארץ העברים, בודאי כח הוא, שגם באירופה יכבדו אותו. ועשרה מיליוני יהודים מפוזרים ומפורדים בכל קצוי תבל — אפס הוא בעיני אחרים וגם בעיני עצמו.

הבורים לקחו את ארצם החדשה בחרבם ובקשתם. בצר להם המקום בארץ אבותיהם יצאו ממנה, ובאו והתנפלו על עם שלו ושאנן, עם הקפרים, וכבשו את ארצם ואותם כבשו לעבדים ולשפחות ונעשו לאדוני הארץ. ואנחנו, כמובן, בדרכיהם לא נלך. ומה שהשיגו הם בחרבם ובקשתם, נשיג אנחנו בעבודתנו וכספנו. ואם

הנה
אֶת הַכֹּל אֶקַּח—אָמַר הַחֶרֶב,
אֶת הַכֹּל אֶקְנֶה אָמַר הַזָּהָב...

ויקנה. מה שהחרב קונה „במשיכה" הזהב קונה בשטר.

ובמה לקנות, תהלה לאל, יש לנו; יש עתה אולי יותר הרבה משהיה בכל ימי היותנו על הארץ. המצב החמרי של עמנו הורע, אמנם, בשנים האחרונות, כל איש עברי בפרט ירד מעט מנכסיו, שהיו לו לפני שנים מספר, אבל „קופת הצבור", להיפך, נתעשרה, ומעודה עוד לא היתה „קופת הצבור", הקופה הלאומית שלנו, עשירה בכסף כמו שהוא עתה.

הרבה כסף יש לנו ב„קופת הצבור", אבל אין שולחני להרצותם!

והעת אינה עומדת. ואדמתנו לנגדנו זרים אוכלים אותה, זרים קונים אותה, ומיסדים בה מוסדים שונים. והבאנק הלאומי טרם „יתבסס", יהודים לא יחפזו, יש להם שהות, ויתנו את כספם קמעא־קמעא, פרוטות־פרוטות, כאילו אין מה להחפז... וחברת „יק"א", שאוצרותיה מלאים, יושבת בחבוק־ידים ואינה יודעת מה לעשות בכספה. והנה היא הולכת אל צפון וסובבת אל דרום, וגם אל מזרח ואל מערב, ובכל מקום ומקום תעזוב איזה סכום לסימן, בכדי שידעו, כי היתה בזה, ותלך הלאה. ודבר ממשי, דבר יסודי, עדיין לא עשתה.

„הושיעו את עצמכם" — זהו פתגמה — ואחר־כך אבוא גם אני לעזרתכם.

„הושיעו את עצמכם!" — אבל מאין תבוא ישועתנו? ואם תמתין עד שאנחנו נצבור את פרוטותינו, נפסיד כפלי־כפלים, כי העת אינה עומדת.

הלא טוב, טוב היה אלף פעמים, אילו התחילה יק"א את גאולתנו, ואחר־כך, כאשר נעמוד על רגלינו, נקל יהיה לנו להושיע את עצמנו.

אחד ממכרי, דל מתלוצץ, היה אומר תמיד לרעיתו, שהיתה מציקה בתלונותיה בכל יום ה', כי אין לה במה להכין את השבת: „פתיה, ומה תצעקי? השתדלי נא רק לקנות את הדגים, ובעד הפלפלים אדאג אנכי".

כנראה, גם חברת „יק"א" רוצה לדאוג בעד „הפלפלים". אם רק את הדגים נקנה אנחנו...

אף זאת היא פרי העבדות, פרי הגלות.

ובשעה שאנחנו, עם של עשרה מליון נפש, כן ירבו, מפחדים, שמא יחריבו מאה „בשי־בוזוקים" את מדינתנו לעתיד, הנה הבורים, עם קטן של עשרים רבוא, כמעט החלק החמשים ממנו, יָצא למלחמה על אנגליה.

ומלחמה זו גוזלת את מנוחתי, ומאז התחילה לא אדע מנוח. ולא מפני אהבתי את הבורים ושנאתי את האנגלים או להפך, אלא מפני המוסר, שצריכים לקחת ממנה אנחנו.

מה בין בני לבן־המי?

מה אנחנו עם כל עשירת המיליונים שלנו לעומתם! עמם נכנסת אירופה בדברים, ואנגליה מתוכחת, נלחמת ותעשה שלום ותכרות ברית. ואנחנו?–מה אנו באירופה עם כל עשירינו, עם כל חכמינו, עם כל מלומדינו, עם כל סגולותינו המצוינות? – אם נדבר בינינו לבין עצמנו – כמונו כאין...

יש שנרמה את עצמנו ונדמה, כי „איזה כח" אנו בינים, כי תופסים אנו איזה מקום בחיי העמים, כי לכל הפחות הם „מתחשבים עמנו"... לנו, כמובן, נעים להחשב כ„כח הפועל" בינידם. באמת משגה הוא אתנו והונאת עצמנו. אין אנו תופסים מקום בחייהם כלל וכלל, והם אינם „מתחשבים עמנו" כלל וכלל, אלא, פשוט, מבטלים אותנו. כל מה שהם עושים לטובתנו או לרעתנו, הם עושים רק על־פי חשבונותיהם, בפני עצמם, מבלי לשאול את פינו, מבלי להביא בחשבון את כחותינו וערכנו... האמת הזאת מרה היא מאוד – ואנחנו, אמנם, יודעים אותה זה כמה, ורק לפנים ומשום מ־אית־עין מרמים אנו תמיד את עצמנו ואומרים, שאנו „איזה כח" בינידם...

ה„בורים" הם כח, את זאת אני מבין; אבל אנחנו?

ובווארשא לבדה גדולה קהלת ישראל הרבה יותר מכל „עם הבורים" כולו; וקהלה זו חושבת לכבוד גדול, אם פלוני השר מקבל בנימוס את ראשיה ומנהליה ומדבר עמם בדרך־ארץ איזו מלים... ובווינא רבתי יש גם־כן קהלה גדולה עברית, – וכלום רב ערכה בעיר ובמדינה? ובניויורק מספר אחינו הוא כפלי־כפלים במספר כל „עם הבורים" – ואף־על־פי־כן אינם בטוחים מפני הנערים השובבים המעפרים בהם בעפר...

ואם עוד נתרבה כהמה וכהמה, ואם עוד נתעשר על־ידי קבלנות ותגרנות וסרסרות וספסרות, ואם עוד נלמוד לדעת את כל החכמות והידיעות ונצבור דיפלומים על דיפלומים, מה יושיענו זה להרים את כבודנו הלאומי?

אם יש עוד מי שמטיל ספק בנחיצות „מדינת־היהודים", הנה דברי־ימי־הבורים יורו אותו לדעת, כמה נחוצה היא וכמה אפשרית היא.

רק ששת אלפים משפחות יצאו לפנים ממדינת קאפלאנד שבקצה נגב אפריקה ונאחזו מעט הלאה, בצפון הארץ, ועתה הם כשתי מאות אלף איש ואשה והם „עם".

ושתי מאות אלף בורים, איש ואשה, טף ונשים וזקנים, בארץ נכריה, בין

ובכך הינו למשל ולשנינה להם על הדבר הזה. וכל־כך שרו לנו את השירה ההיא של „פחדנות", עד שגם אנחנו בעצמנו יש שנאמין בה... והגיע הדבר לידי כך, כי בני־בניהם של „העזים שבאומות־העולם", בני־בניהם של בעלי־מלחמת־רומא בשעתם, גם לא יאמינו בעתידותיהם וצחוק יעלה על שפתותיהם בשעה שמספרים להם על „מדינת־היהודים".

– מדינת־היהודים – ומאה „בשי־בוזוקים" יחריבו את כל המדינה!

– מדינת־היהודים – ולגדוד קוזקים צריכים נהיה בכדי לשמרה מן המזיקים!

– מדינת־היהודים – ושוטרים ואנשי־משמר נקח מאומות־העולם בכדי להחזיק בה את הסדרים בשעה שהיהודים יריבו על „עליות" ומקומות בכותל המזרח!

כזאת וכזאת אנו שומעים תמיד מפי בני־בניהם של העם הקטן והדל, שנלחם עם רומא גברת הממלכות. כזאת וכזאת אנו שומעים תמיד מפי מתנגדי הציונות המדינית והמעשית, שאם לא יעיזו להטיל ספק בכחותינו הרוחניים לסדר את „מדינת־היהודים" כרבעי יטילו ספק בכחותינו החמריים.

ואם תוכיח להם, שיש עמים אחדים קטנים ממנו עשרת מונים, מאה מונים ועניים ממנו בכסף ובדעת, ובכל זאת דרים הם על אדמתם בארצם ואינם מתיראים מפני „בשי־בוזוקים ומזיקים, ישיבו לך: שאני אומות־העולם ושאני ישראל... „ישראל פחדנים הם" וצריכים שמירה מעולה מן הצד...

כי תבא לעשיר ותוכיח אותו על אשר לעת כזאת יעמוד מרחוק ולא יקח חלק בבנין בית ישראל, ישיב לך מיד, שבכל לבבו נכון הוא לקחת חלק במפעל הלאומי הזה, אבל הוא מטיל ספק באפשרותה של מדינת־היהודים, ואם גם תבנה ותכונן מי ישמרה אז מן המזיקים?

יודע אני גביר אחד ובעל בעמו, אשר מדי פנו אליו בבקשה להשתתף במפעל הלאומי, להיות חבר לחברת התמיכה, לתת שקלים ולקנות מניות של „אוצר היהודים", השיב בגאון, כי נכון הוא להניח בעסק הזה את כל הונו, רק בתנאי, שנעמיד כתור שר־העיר „בירושלים הבנויה" את שר־השוטרים בעירו עם שוטריו... אז יהיה נכון ובטוח, שיהיו סדרים בעיר ורכושו לא יגרע, ועל „שוטרי היהודים" אינו יכול להשען... ואחד שטען טענתו „המתוכמת" הזאת הביט כגאון סביבו, כאומר: נצחתי אתכם, נצחתי אתכם, האם לא כן?

וגבירים כאלה, לדאבון לבנו, לא מעטים הם בקרבנו. והפתגמים האלה, על „מלוכת היהודים" ו„סדרי היהודים" ו„גבורי ישראל", נהיו לפתגמים בפי העם... ויש שגם הטובים שבנו אומרים כזאת שלא במתכוין, מבלי להרגיש כמה מן השפלות והעבדות הפנימית יש באלה הדברים.

ומדי שמעי כזאת מרגיש אני, כי אזל סומקא ואתא חוורא כלידי. מרגיש אני כאב נורא בלבי. אז מרגיש אנכי, כי בגלות אנו זה אלף ושמנה מאות שנה!

XX.

בריטניה וטראנסטאל!
ובלא משים עולים על זכרוני: רומא וירושלים!

אירופה מתפלאת ומשתוממת עתה על הריפובליקה הקטנה בנגב אפריקה, '. נועזה להלחם עם עם גדול וכביר ממנה כמה וכמה.

והעם הגדול הלא הוא עם אנגליה, עם משכיל ונאור, אשר יאמרו מה שיאמרו מתנגדיו ומקנאיו הרבים–לצדק ולמשפט ימלוך. ואת הסוד הזה יודעים גם „הבורים". יודעים הם, שגם אם ינוצחו לא יגלו אותם מארצם, לא ירחיקום מעל נחלתם, לא יעבירו אותם בשלח, לא ימכרום לעבדים ולשפחות ולא ישלחום לעבודת־פרך או להלחם עם חיות־טרף...

ואף־על־פי־כן מתפלאת ומשתוממת אירופה כולה על גבורת העם הקטן הזה.

וכמה מן הגבורה היתה בעם הקטן והדל, עם ישראל, שנועז לפני אלף ושמונה מאות שנה להשליך נעל בפני רומא האדירה, פטיש כל הארץ, שממש היתה אז „מושלת בכיפה", רומא האכזריה, שלא ידעה צדק ומשפט בענינים כאלה. היהודים ידעו עם מי הם נלחמים ומה תהיה אחריתם. ידעו, שלא תהיה להם הנינה ורחמים מצורריהם אם יפלו בידם. ומה נוראה היתה אחרית המלחמה! אל אלהי אבי, אחרית נוראה!

„אֲלָפִים וּרְבָבוֹת בַּקְּרָב נָפָלוּ,
עַל עֵצִים הוּקְעוּ, חֶרֶב אֻכָּלוּ;
אֲלָפִים וּרְבָבוֹת בַּשְּׁבִי יָצְאוּ,
בַּשְּׁוָקִים וּרְחֹבוֹת כַּצֹּאן נִמְכָּרוּ;
אֲלָפִים וּרְבָבוֹת בַּבּוֹר הָחְבָּאוּ
וְלַבָּרוֹת לִפְרִיצֵי־חַיּוֹת סֻגָּרוּ".

(שירי יל"ג, „בין שני אריות").

ואת כל אלה הלא ידעו היהודים מראש. ובכל זאת נועזו להלחם ובטחו בגבורתם והאמינו וקוו, כי ינצחו; „עזים שבאומות־העולם", לא פחדו מפני כל ואפילו מפני רומא פטיש כל הארץ.

ומאות בשנים חלפו עברו מאז. רומא איננה, אבל גם אנחנו בני ישראל אין אנו עוד מה שהיינו בעת ההיא. „עזים" אנו בינינו לבין עצמנו, ובפני „שכנינו" אנו מוגי־לב,

ריקניות" באו אל העולם, אל שוק ההיסטוריה, הצליחו, והעמים ההם היו רעים ממנו, חכמים ממנו, גרועים ממנו... ואנחנו עם כל כחותינו וסגולותינו, כלום לא עלה בידינו, מפני שחסרה לנו האמנות להזות.

האם נצטער על זאת? לא! על־פי מהלך היסטוריתנו לא יכולנו לחיות באופן אחר; „מי שנתנה לו הרבה, דורשים ממנו הרבה". הכל מסביב מביטים עליו בעיני קנאה ושנאה ומשתדלים „לקרוע" ממנו מה שרק אפשר לקרוע... ותמיד חיינו אינם חיים, במושג הרגיל.

משל לשני בני־אדם, שיצאו לשוק, האחד מלא כיסו פרוטות של נחשת בסך איזה זהובים, והשני - שטר אחד של כמה אלפים דינרים בכיסו. הראשון צרכיו אינם מרובים, ומשיג לקנות, וקונה כל מה שנצרך לו, ופרוטותיו עוברות לסוחר, ומשלם בהן בעד כל קניותיו, והוא וגם המוכר שמחים. והשני - צרכיו מרובים, וסחורתו אינה מצויה, ואם אולי ישנה – אין לו שולחני שירצה את מעותיו, וגם הוא וגם החנוני עצבים, ויגוע ברעב בשוק־החיים. כי הלא אחת משתי אלה: אם לתת את כל כספו, את „המטבע הגדולה", בעד ככר־לחם להשיב את נפשו, או לגווע ברעב...

אנחנו יצאנו לשוק־החיים ברכוש גדול, במטבעות של מיליוני־מנה: באחדות הבורא, בתורה מן השמים, בעם כהנים, ב„קדושים תהיו", באמת, בחכמות וכדומה. ובשוק־החיים אז לא נמצא שולחני להרצות אותן; העולם היה קטן וצר בעדנו. מטבעותינו היו גדולות לפי ערך האנושיות אז.

וכך סבבנו בתבל וכיסנו מלא המטבעות הגדולות: לא יהיה לך אלהים אחרים, – מטבע בעלת אלפי־אלפים דינרין; לא תגנוב, לא תרצח - מטבעות גדולות; לא תנאף – עוד יותר גדולה; לא תחמוד בית רעך, לא תחמוד אשת רעך, כל מטבע גדולה משל חברתה. אבל במטבעות גדולות כאלו אפשר היה לגווע ברעב בשוק־החיים.

נקל לשער, מה היה לעמנו אילו החלפנו בזמן מן הזמנים איזו מן המטבעות הגדולות על פרוטות קטנות... בודאי היינו אז גם אנחנו אורחים טובים בשוק־החיים, כהעמים הגדולים... אבל ידע בעל־השטרות למי למסור את שטרותיו - לעם קשה־עורף, שלא יחליפנו ולא ימירנו לעולמים... וחלילה לאל. השטרות האלה הם עוד עתה שלמים ומונחים באוצר לאומנו. ואם אולי מרוב ימים הם מעט, ויש אשר גם נראו בהם קרעים מן הקצה... אבל לא נפסלו מצורה כי בן. והם השטרות הישנים מאז ומקדם. תעודה הם בישראל לבלי יכולת להיות כיתר העמים, והתעודה ההיא לא תעודת־עניות היא, – אלא תעודת־עשירות...

ובכן „מלאכת־מחשבת היותר נעלה", „האמנות להיות כרבעי", לא למדנו. ומה למדנו מספרו של טולסטוי?

בשם בצלצל בן אורי בן חור למטה יהודה, ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ובכל מלאכה, לחשוב מחשבות לעשות בזהב ובכסף ובנחשת, ובחרשת אבן, ובחרשת עץ לעשות בכל מלאכה" (שמות, ל"א, ב' – ה'). ובכן, מלאכה שיש בה „רוח אלהים" היא „מלאכת־מחשבת", וכל מלאכה שאין בה „רוח אלהים" הרי היא רק מלאכה, עבודה פשוטה, ולא מלאכת־מחשבת. כמדומה לי, כי בפסוקים המעטים האלה נאמר הכל ונכללו כל כללי היופי. הכל תלוי ב„רוח אלהים", „ורוח אלהים" אינו תלוי בחוקים ובכללים, אלא הוא נרגש לכל אדם לפי מדרגתו... את „רוח אלהים" אי־אפשר להסתיר, ובאשר רק הוא, אם בחרשת עץ, או בחרשת אבן, או במלאכת זהב וכסף, במליצה ושיר או בציורים — הוא מבצבץ ועולה, ומיד תכיר „מלאכת־מחשבת".

שמא תאמר, כי אחרי שתקרא את ספרו של טולסטוי בדבר הזה ותעיין גם בשאר הספרים שמביא הוא תדע יותר – טעות היא. טולסטוי מביא בספרו כמעט את דעות כל חכמי העמים בדבר הזה, זה בכה וזה בכה, ואחרי כל אלה:

Da steh, ich nun, ich armer Thor,
Und bin so klug als wie zuvor.

ואחרי כל דבריהם אי־אפשר לדעת: מה זאת מלאכת מחשבת? — ומכל הפילוסופים והחכמים, שעסקו בזה וטולסטוי מזכיר את דעותיהם, רק אחד היה ביניהם, אדם מילר שמו, איש פשוט, כנראה, ומעט מגושם, שלדעתי הגיד נכונה, כי מלאכת־המחשבת היותר נעלה ("die Kunst") היא–האמנות לחיות כדבעי. ונראים לי דבריו מדברי כולם. מכל מיני „מלאכת־מחשבת" „האמנות לחיות" — הרי היא מלאכת־המחשבת היותר נעלה. יש אדם שיכול לחיות ויש אדם שאינו יכול לחיות. יש שנתן לו אלהים עושר ונכסים וכל טוב, אבל לא נתן לו את הכשרון לחיות כדבעי – ולא יחיה. ויש שאין לו הרבה, אבל חונן בכשרון נפלא לחיות – ויחיה. בהמעט שיש לו ישיג בכל ענפי החיים הרבה יותר ממה שישיג השני באמצעיו הגדולים. ואך זה הוא מתת־אלי ו„מלאכת־מחשבת".

וכהאדם הפרטי כן גם עם שלם. יש עמים עם ..עים קטנים, מוחות קטנים, לבות קטנים ונשמות קטנות, קטנות שבקטנות... אבל חוננו מאת הטבע בכשרון „האמנות לחיות", – והם חיים בטוב ובנעימים. ויש עמים גדולים, בעלי לב ומוח ונשמות גדולות, — אבל אינם יכולים לחיות.

אנחנו, כמדומה לי, אנו מן האחרונים. פשוט, אין אנו יכולים לחיות. כל איש יהודי בפרט אינו יכול לחיות וכל עמנו בכלל גם־כן כך הוא. כמה כחות־הנפש, כמה לב ונשמה היו בקרבנו! כמה בזבזנו את כחותינו הרוחנים בעל־כרחנו, וגם ברצוננו הטוב, לדברים שאין לנו כל תועלת מהם... וגם במעט הנשאר אצלנו עוד יכולנו לחיות עם סגולה... ומאומה לא עלה בידינו מפני שאין אנו יכולים לחיות. חסרה לנו אמנות זו.

ובכל דברי־ימינו אנו רואים ומרגישים אי־יכולת זו. עמים אחרים, אשר „בידים

עוד נערות כאלה... ומשם–על ספסל הנאשמים בבית־המשפט, כי העלילו עליה, שנתנה סם־המות בכוס מעגבה, הסוחר כמיעלסקי, בכדי לגנוב את כספו. השופטים המושבעים האשימו אותה על־פי טעות והוציאו את גזר־דינה לעבודת־פרך, ונתגלגל הדבר, שהגרף נֶכליודוב, שכבר גמר את חוק למודו, היה גם־כן בין השופטים. ויכר הגרף אותה, אף־על־פי שהיא לא הכירה אותו, והנוחם גבר עליו, וישם אל לבו לתקן מה שקלקל בחטאו הראשון, כי הוא היה הסבה הראשונה לקלקלתה וקלקולה תלוי בו, רק בו... ואחרי שכל עמלו לקרוע את גזר־דינה עלה בתוהו, גמר אמר להלק את כל רכושו להאכרים העניים, שהיו עבדי־עולם שלו, להיות כאיש פשוט, לקחת את כתרינה מאסלובה לו לאשה ולנסוע עמה לאי סאכאלין, ושם התהילה „תהיתם המוסרית".

זהו בקצרה תוכן הספור הנפלא הזה, שמרעיש את לב הקורא בציוריו הלקוחים מן החיים.

וכשאנחנו לבין עצמנו הלא נדע, חביבי הקורא, שיש כמה וכמה „כתרינות" כאלו מבנות עמנו, שנפתו בבתי „בעלי־הבתים" על ידי בר־אבהן ובר־אמהן וקרובים ומהותנים... ובהודע „הסוד" להגבירות ממהרות הן לגרש בחרפה את „המנוולות", שנועזו לעטות חרפה על בני „בעלי־בתים"... והנערות האלה הולכות מדחי אל דחי, ולחרפתנו ולהותן הן ממלאות את כל הבתים המפורסמים „בתהום" ומחוץ לתהום... ועדיין לא שמענו שנמצא אפילו „נכליודוב" אחד בנו, שנתחרט על מעשיו ותקן מה שקלקל... הטובים והמשובחים שבהם משתדלים לפיס את הנערה שנתפתתה באיזה סכום–ורוחצים את ידיהם. ואחר־כך הם לוקחים נשים עם נדוניא, ונוסעים ל„הרבי" לבקש תשובה על חטאת נעורים... או יסעו להויך־לאנץ לבלות בטוב את „ירח־הדבש"... כאילו אין דבר...

הוא אשר אמרתי, כי הספור הזה, שמפאת היותו כללי ומשותף לכל העמים, מתרגמים אותו עתה לכל הלשונות, יהיה דבר בעתו גם לנו; והוא צריך לצאת לא רק עברית, אלא גם בתרגום ז'רגוני. יקראו אותו האבות והאמות ובניהם ושפחותיהם, יקראו – ויחרדו!

אבל אנחנו, במה שנוגע להספרות, הננו כהחייטים בערים הקטנות, אשר מבלי יכולת להשיג ז'ורנלים חדשים, הם קונים „ז'ורנלים" נושנים של אשתקד, ותמיד, כמובן, הם מאחרים את „המודה". בשעה שהמודה כבר עברה בערים הגדולות היא מתהלת בערי־המצער, ובשעה שאיזה ספר כבר נשכח אנחנו מתרגמים אותו עברית. כך ראינו לא רק בתרגום ספורים, אבל גם בספרים יותר נכבדים... וגם ספורו של טולסטוי, כמובן, יתורגם עברית אחרי שיעבור עליו כלה. ולעת־עתה אומרים לתרגם את ספרו על מלאכת־מחשבת...

ובכל זאת, אף־על־פי שבהשקפה הראשונה ספר כזה לנו למותר, כשהתבוננתי היטב, נוכחתי, שכדאי אולי, שיתרגמו גם את הספר הזה.

כי הלא כל עיקרו של הספר הנזכר הוא – להקיר ולדרוש אחרי גבולות היופי, מה זאת מלאכת־מחשבת? מה יפה ומה מכוער? – והחקירה והדרישה בזה תוכל להועיל לנו מעט.

מה זאת מלאכת־מחשבת? והכותב כדרכו מספר לנו בקצרה לאמור: „ראה קראתי

ספרי טולסטוי, ולספורים של זולא, להדרמות של איבסן, הויפטמאן וזודרמאן, והם בודאי הלא גם־כן יכתבו מכתבים אל המעתיקים. והמכתבים ההם גם־כן יפורסמו ברבים על־ידי טלגרמות... בקצור אם יתן ה׳ ונזכה ונהיה, עוד נראה בטוב.

ואלמלא יראתי, שמא כבר קדמני אחר, כי אז – את חטאי אני מזכיר – הייתי לוקח בעצמי „בחכירה" את הסופרים ההם והייתי כותב להם מכתבים, לא בכדי לתרגם את ספריהם ברשותם, אלא כדי... לזכות לפרסום. אני מדמה, אמנם, שבודאי כבר קדמני אחר. דוגמאות פועלות, כידוע. ובראות הסופרים, איך אפשר לזכות לפרסום בימים האלה, בודאי לא יחמיצו מלהשתמש בזה. ומאד אפשר, שהמתרגם את ספרו של טולסטוי, שכנראה מומחה גדול הוא לאותו דבר, הוא בעצמו יעשה אותו מעשה ויתרגם בנשימה אחת את כל הספרות האירופית החדשה... איך שיהיה – אני מחכה בכל יום ויום לטלגרמות הדישות.

ומאז שבה אלי מנוחתי ותשוקתי לקריאות העתונים: ומדי בוקר בבוקר לוקח אני את העתון בידי ומבקש טלגרמות. ואם עדיין אינן, אחכה להן בכל יום שתבואנה.

ובכלל מרגיש אני, כי שבתי לקדמותי, להימים הטובים של „משפט דריפוס", והקנאות שבלבי נתמלאה... רק על אחת אני מתפלא בכל ההיסטוריה ההיא של תרגומים: המתרגם, שספקח הוא ב„ענינים" כאלה, מה ראה לשטות זה, לתרגם ספר שאין לו שום שייכות אל חיינו וקשה מאוד לתרגמו ול„עכלו", ולמה לא תרגם את ספורו של טולסטוי הנדפס עתה בשם „התחיה"? אני מדמה, כי לעיקרא דדינא, כלומר „לפרסום", מה שכנראה בקש המחבר, אין בזה נפקותא. כי טולסטוי היה בודאי כותב את מכתבו המפורסם גם לתרגום „התחיה", כמו שכתב לתרגום ספרו על „מלאכת מהשבת", ואפשר היה גם אז לפרסם את המכתב, כמו שפרסמו עתה; אלא שהרקלאמה היתה עולה מעט יותר יפה מאשר עתה, שהיא גסה ובולטת ביותר... כי יכולנו, לכל הפחות, לקוות, שהתרגום יגמר ויביא איזו תועלת, מה שאין כן עתה... כי מכל ספריו וספוריו של טולסטוי, ספורו האחרון „התחיה" הוא כמעט היחידי, שיש לו שייכות גדולות גם להיינו; וכדאי שיתורגם לא רק עברית, אלא גם ללשונה של „שרה בת טובים", ויקראו אותו „בעלי־הבתים" ובניהם, ו„בעלות־הבית" ושפחותיהן...

תוכן הספור הזה בודאי ידוע לכם. כתרינה מאסלובה, נערה יפה וצעירה לימים, יתומה שנתגדלה בביתן של אצילות זקנות בתור הציה שפחה וחציה בתדהורין, „חניכה", נתפתתה מעט על ידי הגבר נעכליודוב, אברך צעיר לימים, בן־אחותן של האצילות הזקנות, שבא להתאכסן בביתן בירחי־החפש מלמודים. עברו ירחי־החפש ועמהם יחד–גם אהבת הגבר להיתומה היפה. הוא נסע למנוחות ואותה עזב לאנחות, הרה ללדת ועזובה. כי כאשר רק נודע „הסוד" להאצילות הזקנות, לא יכלו לכלכל את ה„חרפה", שהאצילה השפחה על „בן־האצילים" – וגרשוה מביתן. ככל נערה שנתפתתה אך מעט, שסופה להתפתות יותר ויותר, כך היתה גם כתרינה מאסלובה דנן: מכיון שטעמה טעם חטא שוב לא שבה לקדמותה, ועברה „מיד ליד" והלכה מדחי אל דחי, עד המקום האחרון, שמשם לא תשובנה

המשא־והמתן בהקונגרס על ה„קולטורה“ טרם יצא מראשו, הקך המועט חמשת אלפים, שבקשנו כדי להדפיס ספרי־למוד בשפת עבר, טרם נתן לנו, הקולות: „אין לנו חפץ בקולטורה“, כמו שקראו לפנים „אין לנו חפץ בשקאלעס“, עוד מצלצלים באזני. נראה היה, כאילו העמידו את הציוניות על השקלים ועל... הרבנים, – ופתאום והנה בכל העתונים טלגרמה, שגם ספרו של טולסטוי נתרגם עברית!

ספרי־למוד לילדים אין, וספרו של טולסטוי על מלאכת־מחשבת מתורגם ללשוננו. הא לך קולטורה, שלא חלמו גם החכמים בהקונגרס.

ולא הרי התרגום עצמו, שמאד אשר, כי להלאה מן הקונטרוס הראשון לא יגיע, כהרי הטלגרמה בפני עצמה... החלמת אתה, הקורא העברי, מעודך על טלגרמות כאלה? – אנכי, אודה ולא אבוש, בכל החלומות שחלמתי על לשוננו, – ואנכי חלמתי הרבה – וחלום כזה עוד לא חלמתי.

אחרי טלגרמות כאלו בעל־כרחנו מוכרחים אנו להודות, שקרבו ימות־המשיח. כי מטלגרמות בהעתונים הכלליים על תרגום ספר מלשון לועזית לשפת עבר עד... „והביאו בניך בחוצן“ אין הדרך רב כל־כך... ורואה אני עתה בחוש, כמה צדיק היה אבי ז"ל באמרו תמיד, שכל מה שברא הקב"ה בעולמו והמציאו אומות־העולם בחכמתן הוא רק לטובת „העם הנבחר“ ולתועלתו. המציאו מסלת־הברזל בכדי שבני ישראל, עם סגולה, יוכלו לנסוע – ולפעמים תחת הספסלים בלי תשלומים – לבקש עסקים, לענן את נשואיהם, לקרא שמיטה, לעשות פליטה, לשלח את ריעותיהם למעיני־הישועה ובעצמם לנסוע אל הרבי. וכדומה נסיעות כאלה; המציאו את הטלגרף, בכדי לברך את „מחותני ישראל“ לחתונות בניהם בטלגרמות גדולות וארוכות; לקונן על פטירת הגביר בעיר־השדה; לברך את „בעלי־היובל“ המרובים; והעיקר בכדי למהר להודיע בכל תפוצות הגולה, כי באמריקה עלה השער כחצי הפרוטה לכור תבואה, בכדי שיעלו הם - כפלי־כפלים...

ילדות היתה בי אז ונועזתי לה [illegible] [illegible]ן ברבי. לדעתי, כל מה שהמציאו, המציאו רק לטובתם ולהנאת עצמם ולתקלת [illegible] המציאו את מסלת־הברזל כדי לקפח פרנסת העגלונים העברים ובעלי־האכסניות ו[illegible] [illegible]ת לעם־הארץ לישלוח במכתבי ידיהם... המציאו את הטלגרף כדי למהר להו[illegible] יושבי תבל על פשעי ישראל, על העלילות שמעלילים עלינו ועל המכות שהכו[illegible] [illegible] כל יושבי תבל, מן הציר הצפוני עד הציר הדרומי, איה הכו את היהודים [illegible] [illegible]ו את חלונותיהם ואיה הרסו את חנויותיהם... ידעו ויעשו כמתכונתם...

ילדות היתה בי אז ואני מתה[illegible] [illegible]תה על דברי. אני מביט עתה על כל עמוד ועמוד של הטלגרף כעל עמוד־תפארה [illegible]. אני מביט עליהם בגאון ואומר: כל אלה הלא לא נבראו אלא לשמשני. ומי יודע [illegible]מה וכמה טלגרמות, לכבוד [illegible]תנו ועמנו, נישאו כעת, ברגע הזה, על ראשי הע[illegible] [illegible]אלהו! כי בוראי הלא ימצאו מעתיק[illegible] לשאר

שני חדשים של הכנות, אחרי שמונת ימים של עבודה ומעשה וויכוחים והתלהבות והתרגשות־הלב, הנה עבר ונגמר גם־כן לא כמו שצריך ויכול היה להגמר. כמה שדברנו, התוכחנו, והתיעצנו, ובקשנו תחבולות למשוך את העם אל הציוניות, כמה שדברנו רכות וקשות, והרעשנו שמים וארץ בשלשת הקונגרסים – ועולם היהודים לא נזדעזע עד היסוד, כמו שקויתי וכמו שהאמנתי: הישנים לא הקיצו, החרשים לא ישמעו, העורים לא יראו, הקמצנים לא פתחו את ידיהם, ובכלל, העם לא שב מדרכו, ועולם היהודים כמנהגו, לפני הקונגרס, נוהג. ומרגיש אנכי בלבי מעין עיפות, ריקניות ושממון...

רגיל הייתי בעת האחרונה לקרוא את העתונים בבקר־בבקר, את הטלגרמות של „הסוכנות הכללית" ואותן של „סופרנו המיוחד", חדשות על משפטו של דריפוס ועל הקונגרס. ועתה – מה אקרא? ובלא חפץ לקחתי את העלה בידי, כי ידעתי מראש, שמעלה־גרה הוא מה שידענו מאתמול, וחדשות לא ישמיעני. ופתאם – טלגרמה, שספרו של טולסטוי על „מלאכת־מחשבת" נתרגם עברית, ודרך אגב כתב טולסטוי גם מכתב אלינו, מעין המכתבים הידועים, שכותבים „אל העבריים" להחזירם בתשובה.

במקום משפטו של דריפוס והקונגרס – מכתבו של טולסטוי! חתיכה, שבכל אופן היא ראויה להתכבד, כי מכתבים כאלה, כמשפטו של דריפוס, כהקונגרס, גם־כן מסמנים תקופה ידועה...

כי ארבעה מיני מכתבים הם: מכתבי־אהבה, מכתבי־ידידות, מכתבי־עסק־ומסחר ומכתבים „מעם לעם". המובים שבכולם הם, כמובן, מכתבי־אהבה, אם רק הם של אהבה... החשובים שבהם – מכתבי־מסחר־ועסק, מכתבי־ידידות – לא מעלין ולא מורידין והם רק פטפוט פשוט לבלות את הזמן, והגרועים שבהם הם המכתבים, שהם נשלחים מזמן לזמן „מעם לעם". בשנים כתקונן, בשנות שלום, כל עם ועם טרוד בעסקיו הפנימיים, ואין לבו פונה כלל לעמים אחרים לבהשבותיהם ודעותיהם, ולבד מכתבי־מסחר־ועסק, כמעט שאין „העמים" כותבים זה לזה כיום. ומכיון שבאה אנדרלמוסיה בעולם, ועם אחד מתחיל לדאוג בשביל העם חברו, בשביל אשרו הרוחני או החמרי, אם להכניסו תחת כנפי שכינתו או לזכותו בהשכלתו, וכדומה, אז הם מתחילים לכתוב את המכתבים ה„מפורסמים" „מעם לעם"... העם התקיף והצדיק בעיניו כותב להעם החלש ממנו, להגוי החוטא, להעם כבד־העון, ומזהירהו על דרכו ועל כמעשיו... והגרועים שב„מכתבי־העמים" האלה הם המכתבים שכותבים אלינו. כי „מכתבי העמים" השלוחים לעמים אחרים, בכל גסותם הם לכל הפחות עם „כתובת מדויקת", וה„גוי הדונא" יודע למי להשיב, ועל פי חוב הוא משיב „תשובה כהלכה", שתגיע על־פי הכתובת כדבעי... לא כן, המכתבים הכתובים אלינו העברים, שגם אי־אפשר להשיב עליהם „על־פי הכתובת"... לא זאת, אמנם, כוונתי. לא להתוכח עם הגרף טולסטוי רציתי הפעם, רק להוכיח לך, כמה גדולה היתה הפעולה, שפעלה עלי הטלגרמה המפורסמת בשעתה בדבר תרגום ספרו: „מה זאת מלאכת מחשבת", בצירוף מכתבו אל המתרגם,

XIX.

ואנחנו מתאוננים, כי לשוננו עזובה ודורש אין לה.

לשוא אנו מתאוננים.

עזובה! – ובכל העתונים של אומות־העולם מודיעים בטלגרמות חדשים לבקרים, כי איזה ספר לועזי נִתַּרגם עברית. לא עזובה יֵאָמר ללשון כזו, אבל דרושה; דרושה יותר הרבה מכל שבעים לשון שבעולם.

שמעת מימך, שבפומבי כזו יודיעו לבאי עולם, שנתרגם איזה ספר מלשון ללשון? כמה וכמה מאות ואולי אלפים ספרים מתורגמים מדי שנה בשנה מלשון ללשון בכל הלשונות החיות ואין איש בעולם, זולתי המומחים העוסקים בזה, יודעים מזה כלום; וכי נתרגם ספר „משלהם" ללשוננו תוקעים ומריעים ומודיעים תומי לכל יושבי ארצנו „מסוף פינלאנד הקרה על כולכידה הלוהטת".

לכבוד כזה, כמדומה לי, עוד לא זכתה שום לשון.

הן אמנם ידענו מכבר, כי חבה יתירה נודעת לאומתנו, שאם נפל דבר ביעקב מיד יודיעו בעמים. אם נמצא, למשל, פושע־ישראל, סרסור לדבר עברה, או הלילה בעל־העבירה בעצמו, מיד יודיעו, כי פלוני ופלוני „היהודי" נתפש בדבר עבירה. אבל כשהיהודי חווקין, למשל, העמיד את עצמו במקום סכנה והדביק את „בַּצילי" המגפה להציל כמה אלפים „הודיים" ממות, אז אך פרסמו, כי „סתם הדוקטור" הדביק את „בצילי המגפה" מבלי להזכיר את יהדותו. כאלה וכאלה יש לנו דוגמאות למכביר, וזאת ידענו מכבר; אבל כי חבה יתירה ומיוחדת נודעת מאומות־העולם גם ללשוננו – זאת לא ידענו, וזהו החדוש.

איני יודע, איך אתה עמך, חביבי הקורא, אבל אני מתפעל ומתרגש מטבעי לכל דבר היוצא מעט מגבול המורגל, ועל־כן „נתרעשתי" לכל אלה, וראשי האומלל מסובב כגלגל ולבי מפעם ומפעם בהזקה מרוב מתיקות ועונג. כבר עברו כמה חדשים מאז נתפרסמה בעולם הבשורה הנעימה ההיא, וגם כעת כי אזכרה... לבי עוד יפעם בקרבי, ומי יודע מתי אשוב למנוחתי.

שער נא בנפשך, חביבי, הימים תיכף אחרי משפטו של דריפוס ואחרי ה„קונגרס", שניהם לקחו את לבבי זה כמה, ושניהם – האמת נתנה להאמר – השאירו אחריכך איזו ריקניות בלבי. משפטו של דריפוס! – שלש שנים דשו בו כמעט יומם ולילה, כמה מכאובים, כמה מציקות וכמה תקוות קשרתי בו! יש שנתיאשתי מאמת, ממשפט ומיושר... ויש שקויתי לאמת, למשפט, לקדוש־השם... ופתאום והנה נגמר המשפט, ובאופן פשוט ופרוזי כזה. אין אמת ואין משפט וגם קדוש־השם אין... אין כל... והקונגרס! – אחרי שנה של תוחלת, אחרי

וכדאי הוא הקונגרס לכל הכבוד הזה, כי איך שתביט עליו ומאיזה צד שתתבונן בו, הוא „רם ונשא״, ומהוה יותר נעלה – כמובן, לאיש יהודי – אין. ואם יאמרו האיטלקים, כי די להביט על נֵאַפּוֹל ולמות, – יותר מהם יכולים אנחנו לומר כן על הקונגרס. מי שראה את הקונגרס רק פעם אחת בחייו, מי שחיה את הימים המעטים האלה חיי הקונגרס, הוא לא לשוא חיה. ויפה יום אחד של חיים כאן מכמה וכמה ימים של חיים במקומות אחרים. הקונגרס בחיצוניותו – לוקח נפשות. תמונה יותר יפה ורוממה לא ראיתי מעודי. קשה לתאר בדברים את ההוד וההדר השפוכים על הקונגרס, וכמה שכתבו לכם הסופרים – לא הגידו אף החלק העשירי. כל מי שזכה להיות בין הבאים הרגיש, כי יהודים, שנתאספו מארבע כנפות הארץ לעסוק בעניני הכלל, באמת שכינה שרויה ביניהם. השכינה מורגשת כאן באופן ממשי, בכל פנות שאתה פונה תרגיש שכינה. חייך בכל ימי הקונגרס שונים מן החיים שחיית לפני הקונגרס ושתחיה אחריו. כאן החיים „מלאים״, תדע ותבין למה תחיה...

אתיו הנה כל הוגי־דעות, כל בעלי לב ומוח, כל בחור וטוב בעמנו, אתיו הנה, ונכון אני בטוח, שכל אחד מכם ימצא מה שיבקש, כל אחד ימצא כאן מה לראות, מה לשמוע, וגם... מה להגיד.

אלה המתרגשים והמתלהבים למראה עין, הם הלא בודאי ימצאו מה שיבקשו, ואפילו אלה המבטלים את החיצוניות, המבקשים פרי ולא פרחים, את ה„תוך״ ולא את הקליפה היפה, – גם הם ימצאו הרבה, הרבה... כי חיי הקונגרס הם כל־כך מלאים, כל כך מתפרדים לכמה גונים, עד שכל אחד ואחד לפי טעמו ורוחו ימצא בהם חפץ.

אמרתי „חיי הקונגרס״ – וכן הוא. הקונגרס הוא כעין בריה בפני עצמו והוא חי חיים מיוחדים לו, רק לו. אין אנו צריכים ואין אנו רשאים לדון את הקונגרס רק על־פי התועלת שיביא להציוניות המעשית, אלא על־פי התועלת שיביא הוא בפני עצמו – an und für sich – להיהדות בכלל, תועלת, שאולי תגדל הרבה יותר מזו שיביא להציוניות המעשית. הציוניות המעשית היא רק היתד, שעליה תולים בהקונגרס את כל צרכי עמנו המרובים. וכל אלה שירצו להקטין אותו ולצמצם את „שכינתו״, ישגו, ישגו מאד, והדבר לא יעלה בידם. יש דברים אשר, למרות רצון יוצרם, יצאו מחוגם הצר, שהתוו להם מתחלת בריתם, ויעלו מעלה מעלה ויתרחבו לכל צד... וכן הוא הקונגרס. מתחלת בריתו בודאי לא נברא אלא בשביל הציוניות המעשית, ובכל מה שאפשר השתדלו להרחיק ממנו את כל היוצא מגבולה של הציוניות המעשית, אבל כח החיים שבו גבר על כל השתדלות ממין הזה, והקונגרס, במושג ידוע, נהיה גם למרכזה של הציוניות הרוחנית...

ואם לעת־עתה הקונגרס אינו עוד המרכז הרוחני של כל עמנו, הנה – יהיה כן וצריך הוא להיות כן. מאמין אני בכח החיים שבו... מאמין אני, כי פה עתידה להעשות ההיסטוריה שלנו במובנה היותר רחב – וברוח עמנו...

מתרחקת ממנו ושוכחת אותו. גלגל החיים יסוב בהזקה ויעבד בלי הרף, ואפילו המסמר
הזותר קטן, כשהוא נעוץ במכונה, יש לו ברגע ההוא ערך הרבה יותר מהרוּיידעד האוצרים
בקרבם מתכת די רבבות מטבעות... ואם לאיש־הצבא הפשוט אין הרשות להסתר מפני פחד
האויב, ואפילו במקום סכנה ודאית, קל־וחומר למפקדי הצבא, להגינראלים, ומה גם במקום
שבאמת אין כל סכנה... הגינראל צריך להיות תמיד בראש חילו, הראשון לבוא אל
המערכה והאחרון לעזוב אותה. והגינראלים שלנו, אבירי ספרותנו, מפקדי צבאותינו
למפלגותיהם – תִכָּתב זאת זכרון בספר! – התכבדו הפעם וישבו בבתיהם.

אם הביאו בזה טובה להקונגרס? גם־כן ספק בעיני. כאשר נודעו ברבים ה„שמות"
שיחסרו לנו יש שדרשו זאת לשבח ויש שדרשו לגנאי. נמצאו כאלה, ששמחו ואמרו:
„ברוך שפטרנו! עתה ירוח לנו". אבל אלה היו מעטים מאד, והרוב הגדול של הצירים התעצבו
על זה, וגם המעטים האלה, אשר למראית־עין שמחו – גם הם בסתר לבבם התעצבו על
החסרון הזה... כאותו המהוהן, שהקרואים היותר נכבדים לא באו על שמחתו, מעמיד
את פניו כאילו אין לו צרך בהם ולא ישים לבו להם... אם היו חסרים לנו איזו צירים
של איזו אגודות, צירים שלא הוסיפו כלום בהיותם ולא היו מחסרים כלום בהעדרם,
– לא היינו מצטערים, אבל כי חסרו לנו כמה וכמה סופרים וחכמים והוגי־דעות – זאת
הרגיש כל אחד ואחד מאתנו. הקונגרס היה הפעם „קונגרס של בעלי־בתים", בעלי־בתים
במובן היותר נעלה: אנשי־מעשה, מיושבים, אוהבי מנוחה ושלום, הנכונים בכל עת
לוותר משלהם רק למען השלום. מנקודת־הראות של בעלי־בתים, עלה הקונגרס יפה
מאוד, הכל היה, „כמו שצוה ה' וכמו שאנשים טובים וכשרים יצוו". אבל אם נביט על
הקונגרס מנקודה אחרת – חסר לו הרבה, וביחוד חסר לו אותו ה„חומר המפוצץ", יסוד
האש. ולמה אכחד ממך, חביבי, ולמה אתבייש? – אנכי בעצמי, על־פי מעמדי, שנותי
וטבעי, הנני מסוג בעלי־הבתים, אוהב את המנוחה וה„שטאט" (כמו שאומרים בליטא). בעד
מעט מנוחה ו„שטאט" נכון גם אנכי לוותר הרבה הרבה... ובכל זאת דאבה נפשי על
ה„אחדות הנפרזה" בהקונגרס הנוכחי, על אחדות „יסודותיו", בלי תערובת יסודות אחרים
יותר „צעירים" וחדשים... ובכלל על הסגנון של „בעלי־בתים" ששרר בו... מי יתן והיה
הקונגרסים הבאים יותר מלאים ויותר „שונים" מן הקונגרס הנוכחי. כי יתקבצו ויבואו למקום
הזה כל אלה הרוצים ויכולים להגיד לנו „מלה חדשה" על התפתחות עמנו והרעיון הלאומי,
כל הוגי־דעות והושבי־מחשבות בעמנו, – והיה לנו הקונגרס למקום „התאבקות" של אדירי
המחשבה הלאומית, וממנו יצאו לא רק תוקים בדבר באנק ושקלים, אלא גם תורה ואורה
ודעות חדשות ורעיונות מזהירים לכל תפוצות הגולה. אתיו הנה כל בחור וטוב בעמנו, כל
הוגי־דעות ובעלי־מחשבות, תמצית אומתנו, כל מי שעשיר באיזה דבר: בלב, במוח
ואפילו רק בכסף... אתיו הנה וקחו חלק בעבודת הלאום! הקונגרס צריך להיות לא רשות־
היחיד של איזו חברה, אלא רשות־הרבים של כלל ישראל, ואיך שתהיה דעתכם על
הציוניות המעשית – אתיו הנה ותנו כבוד להקונגרס הלאומי...

ימות השנה, שהציוניות (בצורתה עד עתה) שקועה רק בעניני כספים, אין הבקורת חזקה כל־כך, הנה „בימי התשובה" של הבחירות פשפשו בדעותיהם של הנבחרים, ומי שהיה חשוד מעט במינות לא היתה לו תקנה.

ממילא מובן, כי ציוני „פרא", שלא נשבע ביחוד לדגל של איזו שיטה מיוחדת ושלא קבל "en bloc" את ה„אני מאמין" של אחת מן המפלגות, לא יכול להבחר. כי כל אחת מן המפלגות פחדה, שמא חלילה וחלילה בעדן ריתחא, כאשר תתפשט המלחמה, יפול למחנה האויב... ו„האויב", כמו בכל עניננו, אינו המתנגד העומד מבחוץ, אלא הטוב שבאוהבינו, „חברנו בדעות", העומד עמנו מבפנים, במחיצתנו, ומתפלל תפלתנו, אבל בסגנון אחר מעט... אותו, בכל אופן, לא נכל לסבול, לו לא נוכל לסלוח... והמחלוקת על „ויקרב משיחיה" או „ויקרב קץ משיחיה" היא המחלוקת היותר קשה בישראל... כך הוא אופיה של אומתנו מאז ומעולם וכך הוא גם בדבר הציוניות.

ולו היה מספר הצירים מעט, רק כדי יכולת האגודות, כי אז היו לא צירי העם, אלא צירי שתי המפלגות הגדולות בציוניות: של בעלי „ויקרב משיחיה" ובעלי „ויקרב קץ משיחיה", שאינן רוצות לעת־עתה לוותר על נוסחאותיהן אפילו בדגש קל, ואז לא קרבו הצירים זה אל זה בכל ימי הקונגרס ולא באו לעולם לידי מסקנה אחת. אבל מכיון שנתנה רשות ויכולת לכל מאה משלמי שקל לבחור „ציר" וכל אגודה בחרה צירים לפי מספר „משלמיה", — רבה הדרישה על צירים ובחרו מפני הדחק גם באלה שאינם מ„אנ"ש" לגמרי, ונִתְּנָה האפשרות לבא אל הקונגרס בתור ציר גם לאלה העומדים מחוץ לכל מפלגה ואינם נחשבים על שום „כת". והצירים האלה, שלא התחייבו מראש איך ומה להגיד — הצירים האלה, שהביאו עמהם דעה ובחירה חפשית, הם היו היסוד המאחד והמאגד בהקונגרס, הם עשו שלום בין המפלגות ונתנו אפשרות להקונגרס להחל ולגמור את הוכוחים ולבוא לידי מסקנה מקובלת. ואלמלא הם, היה הקונגרס „מתפוצץ" במשא־ומתן הראשון. ואף־על־פי שהקונגרס בכלל, על־פי „יסודותיו" בפעם הזאת, לא היה בו הרבה „חומר מפוצץ", כי היסודות „המסוכנים" שהיו אשתקד נשארו הפעם בביתם ולא באו הנה, אבל מעט „אבק־השריפה" שהיה בו היה מן הפורמציה הישנה: מעט אש והרבה עשן. מלחמה אמתית, מלחמת הדעות: „להיות או לחדול" — אי־אפשר לה באבק־שריפה כזה... אבל לצוד ציד אין רע גם באבק־שריפה, שנרטב מעט ושמעלה עשן הרבה. הכל יודעים מראש, כי המלחמה ההיא מלחמה בשלום היא, ולידי סכנות נפשות, חלילה, לא תגיע, רק יעלה עשן מעט... ואין רע.

כאמור, החומר המפוצץ, שיכול באמת להזיק ולהועיל, לא נמצא הפעם. כי כל אלה שלא הסכימו ל„הסדר המקובל" התכבדו וישבו בביתם. אם טוב עשו כל אלה, שנמנעו מלבוא אל הקונגרס? אם כשורה התנהגו? — אפונה. „אם איש מלחמה אתה, צריך אתה להריח אבק־שריפה", אמרי אינשי. סוף־סוף, המתרחק מן החברה, החברה

ואם כל נסיעה, אפילו של חול, דורשת התיכוננות־התמחשבות, על אחת כמה וכמה נסיעה לבזיליה בתור ציר של אגודה. נניח, כי חלק גדול של הצירים היו ענותנים, וכשאמרו להם חבריהם ללכת לבזיליה – הלכו מבלי השוב הרבה... בכל זאת, אפילו ה„ענותנים" הרגישו, כי משרה מיוחדת נתנה על שכמם, משרה שלא כל אדם זוכה לה... היו כאלה שהתגאו במשרתם, היו כאלה שהתלוצצו מעט... אבל כל אחד הרגיש, כי משרה נכבדה נתנה עליו, אף־על־פי שרק מעט היו בהם, שיכלו לברר לעצמם, מה היא עיקר משרתם ומה עליהם לעשות.

בכלל נתחלקו הצירים לשלש מפלגות: מאמינים, מבקרים ובינונים. המאמינים הם אלה, שבאו במחשבה קודמת לתת את „דעותיהם" והתימותיהם לכל מה שידרוש מהם הוישבראיש. הם הם „המאמינים הגדולים" ביוצר הציוניות, שהם בידיו ממש כחומר ביד היוצר. אלה, כמובן, באו אל הקונגרס לא לחוות דעה – רק לשם תבשיט וגו', רק מפני „ברב עם הדרת מלך". המבקרים הם אלה, שבאו במחשבה קודמת לבקר מעט מעשי המנהיים, בין שיש מה לבקר או אין... והבינונים הם צירים סתם, צירים על־פי מקרה, שבאו בלי הכנות מיוחדות ובלי מחשבה קודמת, בלי אמונה יתירה ובלי „הרהורי בקרת"... רק לשפוט למראה־עינם ולמשמע־אזנם.

הצירים מן המפלגות הראשונות – הם עמודי הציוניות, מאלה שמדקדקים בחוקי אגודותיהם ונזהרים בכל מצוותיהן... הם נבחרו לשמו של הקונגרס, אחר שגלו תחלה את דעותיהם והשקפותיהם לפני הבוחרים בם, והשבע השביעו אותם חבריהם לפני צאתם, שלא ישנו חלילה ממטבע שטבעה להם אגודתם... והצירים מן המפלגה האחרונה הם ציונים מן השוק, ובחירתם נעשתה בלי כל הכנה קודמת, בלי השבעות ובלי צירימוניות...

והצירים האחרונים האלה הם היו „היסוד המאגד" בהקונגרס...

אברר את דברי:

הציוניות, למרות תעודתה האמתית לקבץ תחת דגלה כל בחור וטוב מכל המפלגות בעמנו; למרות חזון־הנבואה של נורדו, שהיא חיבת לפרוש מכמורת ולצוד נפשות אדם באשר רק תוכל, –למרות כל אלה, היא סוף־סוף סגורה בחוג צר של „אנשי", וכל מי שאינו לגמרי „משלנו" לא יכנס לפני־ולפנים. מובן, שלא על שקלים ואקציות אני מדבר. לשקלים ולאקציות הדלת פתוחה לרוחה לכל, ואולי גם פתוחה מעט יותר מכפי הראוי... ואין בודקין לשקלים ואקציות אפילו במקומות שצריכים בדיקה. אבל אני מדבר על החיים הפנימיים של האגודות, שהן כמו סגורות מעט לאנשים מן החוץ. כי „שוטרים ו„קוזקים" העמידו על גבול הציוניות, ביחוד על הגבול המבדיל בין חבת־ציון הישנה והציוניות החדשה, לדרוש מכל עובר־אורח תעודת אמונתו ודעותיו. וכל מי שאינו יכול לוותר על דעותיו הקודמות ולקבל את האמונה החדשה "en bloc" (כמו שאומרים בלשון הקונגרס), הרי אינו ציוני כרבעי, ובאופן היותר טוב מביטים עליו בעין־חשד. ואם בכל

האהבינות בכל תחנות מסלות־הברזל ואניות־הקטור... היסטוריות עם קריאת־הידד ומחיאות־כפים ושירות וזמירות ושאון ורעש בכל „פגישה ופרישה". אם כל אלה נצרכות כדי להחם את הלבבות, כמו שאומרים לנו – אפונה, ולו יהיה כן, הלא תודו בכל זאת, כי לא בתחנות־המסלה מקום הכירים להחם את הלבבות, ובמדומה לי, שאפשר למצוא מקום אחר יותר מסוגל ומוכשר לזה. ה„חובב־ציון" הישן, העובד עבודתו בחשאי ומתרחק מכל פרסום ושאון, כנראה, עוד חי בקרבי למרות ציוניותי, ולא אוכל להסכים לדֶמונסטרציות הומיות כאלה, שנעשו ל„מודה" אצלנו בשנים האחרונות, משום גי"א בעינא דשטנא...

ובכלל אין דעתי נוחה מן הצירימוניות האלה בתחנות מסלת־הברזל, ואפילו בשנים כתקונן ובמקרים אחרים, במקרים פשוטים של האדם הפרטי, הן גם־כן למותר. ולא הייתי תקיף בשלטון המסלות, הייתי אוסר את ה„הלויות", שגורמות בלבול להנוסעים וערבוביה למשרתי המסלה; או הייתי מטיל עליהן מס גדול בכדי למנוע את ההמון ממותרות כאלה, שהן למעמסה על הצבור וגוזלת עתותיו ומנוחתו של הנוסע ומלויו. הנסיעה בכלל דורשת מן הנוסע התרכזות־המחשבות, צריך הוא לשים לב לצרכי נסיעתו, למקומו, למטלטליו, לסדר את עניניו, לזכור דברים – שאולי שכח; להתבודדות ומנוחה הוא צריך – והנה סביביו המון מלויו, העוטרים אותו ואינם נותנים לו מנוח. כבר צלצל הפעמון אחת וגם שתים, והוא, הנוסע האומלל, עודנו עומד על „המרצפת" לפני המרכבה ומקבל „ברכת־הפרידה" מאת מכבדיו ואוהביו ומחלק בהפזו לזה חבוק, לזה נשוק, לזה „תקיעת־כף" ולזה רק נדנוד־הראש... ואת כל אלה הוא צריך לעשות בחשבון ובכונה ובדיוק מצומצם, בכדי שלא לבייש, שלא להטיל קנאה, וגם... שלא לוותר חלילה משלו, להעתיר נשיקה למי שאינו ראוי לכך...

שלש הן השעות, לפי דברי נורדוי, שבהן מפיקים פני האדם טפשות משונה: בשעת התספורת, בשעת לבישת בגד חדש ובשעה שמספרים לאדם שבחו בפניו. וטפשות עוד יותר משונה, לדעתי, מפיקים פני הנוסע בשעת פרידתו ממלויו בתחנות מסלת־הברזל. צריך להתבונן בפני הנוסע האמלל אחרי הצלצול השני. בסתר לבבו הוא שולח לעזאזל את כל החבריא, כי מפחד הוא, שמא יאחר את המסע. אבל מוכרח הוא להתאפק ולחלק נשיקות למקורביו. ופתאום נדחק ביניהם אחד מן הצד, ובהפזה נפלה נשיקה גם בחלקו... הנוסע נרתע לאחוריו, כאילו נְשָׁכוֹ נחש, ופני מלויו מפיקים תמהון: לאמר: הגם פלוני בנשיקה? וכי כ־כך מקורב הוא „אליו", ואנחנו לא ידענו... בענינים „נכבדים" כאלה טרוד הנוסע עד שהפעמון מצלצל בפעם השלישית, ואז בעל־כרחו ינתק מזרועות מחבקיו וממש בסכנת־נפש יקפוץ לתוך המרכבה...

לא אדע מה דעתך, חביבי הקורא, אבל אנכי, כשאני מלוה אחרים או שאחרים מלוים אותי, תמיד אני שבעדרצון עת המסע ינוע ממקומו, כמו משא כבד נופל מעלי, ואני מברך בלבי: ברוך שפטרני מענשם של אלה האנשים הטובים...

בגדים זרים ומשונים – וקבלנו באהבה. עלה בדעתם לתת לנו מעט השכלה – וגם־כן קבלנו באהבה. „הדג אוהב, שיצלו אותו בחמאה" – כתוב בספרי המבשלים, ויהודי אוהב, שאחרים יעשו את ההיסטוריה שלו בעדו.

והנה באו חובבי־ציון והתחילו, לאט־לאט ובחשאי, לעשות את ההיסטוריה שלנו. ובאו אחריהם הציונים ועשוה בקולי־קולות, בפומבי וברייש גלי. אפשר אולי להתוכח בדבר, אם הברכה מצויה בהיסטוריה כזו, שנעשית לעיני השמש, ומתוך ספרים ישנים, וגם מפי הנסיון יודעים אנו, שבכלל אין הברכה מצויה לישראל אלא בדבר הסמוי מן העין, וכך היא דעת חכמינו מאז ומקדם... אם כה או ככה, אבל אנו כולנו מודים, שההיסטוריה שלנו צריכה להעשות דוקא בידי עצמנו, מבלי לחכות לאומות־העולם שיעשוה בעדנו. ההתגלות היתרה תעבור, אמנם, מעט את רוחנו אנחנו, בעלי ההיסטוריה מבית־המדרש הישן: אין אנו רגילים בכמו אלה ומפחדים אנו, שמא תשלוט בה עין־הרע... אפס כי, כנראה, אין לפחוד. אירופא כבר הורגלה לראות את ההיסטוריה נעשית בפומבי. באירופה בודאי לא ישגיחו בזה. ואם אולי ברבות הימים יגרום לנו הפרסום הפסד קל מדין, שקול הוא הריוח הפנימי, שנרויח בודאי, כנגד ההפסד החיצוני, שעודנו מוטל בספק.

והריוח הפנימי גדול מאד. ההרגש, כי אנחנו בעצמנו עושים את ההיסטוריה שלנו, הוא היא האמצעי הפדגוגי היותר חזק ומועיל לחנך את העם כלו.

וההרגש הזה יתגדל ויתחזק מדי שנה בשנה. וזוהי התועלת היותר גדולה, שהביאה הציוניות עד עתה ושתביא בודאי גם לימים הבאים. ואילו לא נבראה אלא בשביל זה דיינו.

אף־על־פי־כן, אף־על־פי שמסכים אני לעשות את ההיסטוריה בבזיליה, אין אני מסכים לעשותה בארצות אחרות, בערים שונות ומקומות רבים. כי היסטוריה היא אחד מן הדברים הטובים, שמיעוטם יפה ורובם קשה. בודאי ובודאי טוב שנעשה אנחנו בעצמנו את ההיסטוריה שלנו; אבל עושים אנחנו אותה יותר מדאי... כאשר לא עשינו – לא עשינו מאומה, וכאשר החלונו לעשות – נעשנה בכל קרן־זוית. כל עיר מצער היא בבחינת בזיליה, כל אגודה – בבחינת הקונגרס, כל יושב־ראש – בבחינת „הרצל", כל דברן – בבחינת נורדוי, וכולם יאמינו, כי דבריהם – „היסטוריה". ובמשך שנתים עשינו באופן כזה היסטוריה הרבה יותר מאשר בכל חלקי גרץ... וגרץ של העתיד – הוי, חביבי, לא אקנא בו, כי יחד עם „הענקים", שהולידה לנו הציוניות, כמה ננסים עומדים על גביהם ומתפרצים עמהם לתוך ההיסטוריה ברעש ושאון... ומי חכם להבדיל בין הענק והננס העומד על גביו – בתקופה כזו? אמנם כן, עבודה רבה צפונה ל„גרץ" של העתיד, לברר את האוכל מן הפסולת, הבר מן התבן, הדברים הטובים באמת, שנדברו ונעשו במשך שתי השנים האחרונות, מן „הדברים סתם", ולהבדיל בין היסטוריה והיסטוריה.

והגרועות שבכל אלה „ההיסטוריות", הן בודאי „ההיסטוריות", שאנו עושים בשנים

שיודע להבדיל בין הקודש ובין החול ולהבליט את הקוים הדקים שביניהם, או סופר סתם, מה שקוראים „פרוטוקוליסט“, לכתוב הכל ועל הכל...

ואולם זה וזה אפשר רק אם תשפוט על הקונגרס בקור־רוח, אם תביט עליו מלמעלה, מלמטה או מן הצד... אפשר רק אם באת הנה לא בתור „יהודי“ — רק בתור סופר, לשפוט, לחשוב, להתבונן, לבקר, להתפלסף — ולא לעשות. אבל מי שבא לכאן ולבו מלא על כל גדותיו, מי שבא לכאן והביא עמו את אמונתו ואת תקותיו, מי שבא לכאן, לבקש פתרונים לחלומותיו והתרות לספקותיו, — הוא לא יוכל לשפוט על הקונגרס כדבעי. ואם יאמר לך סופר עברי, יהיה מי שיהיה, כי שפט את הקונגרס משפט אוביקטיווי, אל תאמין לו; כופר־סוף, רק את שאיפות רוחו הוציא על הגליון והטה את הדין לכאן או לכאן.

רגילים אנחנו הסופרים, על־פי־רוב, להביט על מהות החיים רק מן המבט הספרותי. לא החיים בעצמם עיקר אצלנו, אלא תמונתם הספרותית. דודֶה, הסופר הצרפתי, מתאר באחד מספוריו את הסופר באחד מרגעי־חייו היותר נכבדים, איך גם אז, ברגע ההתרגשות היותר חזקה, הוא חושב על התמונה הציורית, שאפשר לתת להתרגשה ההיא. ובכלל למה נכחד, „הסופר“ תמיד יתגבר על „האדם שבסופר“. לכבוד אחי הסופרים העברים צריך אני להגיד אמנם, כי בהקונגרס הפעם התגבר „היהודי שבסופר“ על „הסופר שביהודי“. כמה שהשתדלו שם סופרינו להיות רק סופרים, להביט על הקונגרס „מן הצד“ — היו בכל זאת רק „יהודים“. זרם החיים שבהקונגרס סחף אותם למרות רצונם, ובעל־כרחם יצאו מ„אצטגנינות“ שלהם.

ואם כך היו שאר הסופרים, קל־וחומר אני עבדך, שלא בתור סופר באתי הנה, אלא בתור יהודי פשוט, „ציר“ שלוח מאחת האגודות, ככל שאר הצירים. את אמונתי בעמי, את תקותי בעתידו הבאתי הנה. לא לכתוב, לא להתפלסף באתי הנה, אלא לקחת חלק ב„עבודת־הלאים“; לא לבקר, לא לחשוב, רק לעשות גם אני כפי יכלתי את... ההיסטוריה שלנו.

ובבזיליה — יאמרו מה שיאמרו — נעשית עתה ההיסטוריה שלנו; וזו היא אחת ממעלותיו של הקונגרס, כי הוא לנו הנסיון הראשון לעשות בעצמנו ובפומבי את ההיס־טוריה שלנו.

זה לנו יותר מאלף ושמונה מאות שנה, מאז גלינו מארצנו, שרק אומות־העולם דואגות בעדנו, דואגות בעד מחסורינו החמריים והרוחניים, וגם את ההיסטוריה שלנו הן עושות בעדנו, ועושות אותה כמו שבכלל עושים בשביל אחרים, ומה גם אומות־העולם בשביל ישראל... ואנחנו בכל העת הארוכה ההיא, מחורבן הבית ועד עתה, כמעט גם לא נסינו לעשות בעצמנו את ההיסטוריה שלנו. אומות־העולם נתנו לנו היסטוריתנו מן המוכן, ואנחנו קבלנו אותה באהבה. במחשכי הגיטו הושיבונו — וקבלנו באהבה, הלבישונו

XVIII.

מחשבותי הפעם יסבו, כמובן, על המעשים הגדולים בבזיליה!

כי גם אנכי ב„ארקדיה" הייתי, בארקדיה הלאומית ההיא, ששם מתאסף עדר ה׳ ורועי ישראל שרים את שירתם לעמם, השירה הגדולה הנשמעת במלא רחבי תבל, באשר רק בני ישראל נחתים, באשר רק עדר ה׳ נפוץ. בזיליה בימי הקונגרס היא באמת ארקדיה לאומית, ארקדיה עם כל תמימותה ושירתה. וכדאי היה שהמשורר העברי יבוא הנה וישיר לנו משירי האידיליה הלאומית ההיא. אבל המשורר העברי טרם בא הנה. ואני עבדך, בשעת הדחק אהיה כל מה שתרצה, רק לא משורר...

ובבואי היום להביע לך את מחשבותי על הקונגרס, מרגיש אני ביותר את החסרון הזה, מרגיש ומצטער מאד; כי אין טוב מהיות משורר במקרים כאלה. המשורר יביע לך מחשבות הרבה ב„חרוז" אחד וב„אח" אחד, ואתה — אם תבין — מוטב, ואם לא — תתלה את החסרון בך, רק בך, כי לא הבנת את עומק כונתו ולא ירדת לסוף דעתו; מה שאין כן סופר פרוזי. מסופר פרוזי כמוני תבקש הרבה, תבקש שאכתוב לך ישחור על גבי לבן „בכל מכל כל"... ועוד גם זאת, כי הסופרים בהעתונים היומיים קלקלו את טעמך, בהלעיטם אותך מדי יום ביומו „חדשות מן הקונגרס" לפרטיהן ופרטי פרטיהן, מן הדרשה של ראשי המדברים באספה הראשונה עד הגיהוק והפיהוק של אחד מן הדברנים באחת מן האספות הצדדיות... קטן וגדול שם הוא — בהקורספונדנציות הרבות והשונות. והענינים הגדולים באמת, העומדים ברומו של עולם הציוניות, יש שיתבטלו בששים בין המון ענינים קטני הערך, שאין כדאי גם לטפל בהם.

ומאידך גיסא, מי חכם וידע להעביר קו בין ענין וענין, בין הנקלה והנכבד, בין הקודש ובין החול... בלולים יבואו פה כל הענינים, כל השאלות וכל הוכוחים וכל הדרשות וכל המעשים וכל ההרגשות. מן הדבר הגדול עד הדבר המעורר צחוק יק צעד אחד, אמרו חכמים, וזאת ראינו לא פעם אחת בהקונגרס. אבל גם מן הדבר המעורר צחוק עד הדבר הגדול — גם־כן רק צעד אחד, וגם זאת ראינו פה. ועל־כן, תערובת שלמה של כל אלה הענינים, „הגדולים והקטנים" יחד, תתן לנו תמונה שלמה מתכונת הקונגרס.

בכדי לתת מושג נאמן מן הקונגרס „בכל היקפו", צריך על־כן להיות או אמן מ[illegible]ן,

„ומה לעשות? – יאמרו – הרי עולם כמנהגו נוהג, ובלי כסף אי־אפשר שיתקיים שום אידיאל שבעולם!"

כן אמנם. אבל אם, כמו שמאמין אנכי, הציוניות צריכה לאחד ולכלול בתוכה את כל היהדות עם כל תקותיה ואידיאליה, – צריך להזהר מעט בבחירת האמצעים. „אתנן זונה ומחיר כלב לא יבאו בית ה'", אפילו אם יחרב הבית בלעדיהם...

אני שונה את דברי: צריכים אנחנו לברוא ציוניות, שתקיף את הדינו, את כל תקותינו ואידיאלינו, ציוניות, שלא תפחד מפני הקולטורה... ועל־כן צריכים מנהיגי הציוניות להיות נזהרים בבחירת האמצעים. אין אנו רשאים לצמצם את כל יהדותנו ותקותנו בשק של דינרים...

הלאה כל חנופה, כל פשרה, כל צביעות לשם הפרוטה! תועבה הן בהיכל הציוניות!

כי הציוניות צריכה להיות – היהדות במובנה היותר נעלה...

והתוכחו במסתרים, הנה מאז בא הדוקטור מאנדלשטאם במאמרו המפורסם לתשל סערה בצלוחית של מים, הותרה הרצועה לגמרי: הקטטות והוכוחים עברו כל גבול, כי „הצפירה" יסדה „ירידי" מיוחד לענין זה ועשתהו מדרש אפילו למי שכותבים במס"ק...

ומי לא ידרוש עתה בהלכות „הקולטורה"? — מן הרב היושב „על מדין", מן הסופר „הנודע בשערים", עד „הבתולה הציונית" באחת מערי־המצער, כולם יושבים ודורשים בהלכות הקולטורה, לאסרה או להתירה, לקרבה או לרחקה, להרחיבה או לקצרה; ותהי הקולטורה העברית כפרה הנמכרת בשוק, ש„המבינים" ו„המבינות" באים לשפוט על מעלותיה והסרונותיה: אם עוברה בצדה, אם עטינה מלאו חלב, אם טובה היא ל„חליבה", אם אינה מבעטת ברגליה ומהפכת לפעמים את ה„ספל", ובהוטה מעלות וחסרונות; משגיחים בקרניה, ממששים צלעותיה, מתבוננים לחלציה; ואם יבואו לידי מסקנה, כי טובה היא ל„חלב", יקנו אותה, ואם לא — לא.

והוא הדין ב„הקולטורה" שלנו.

כי נמצאו בין הציונים מתנגדים להקולטורה — לא נתפלא וגם לא נתופח עמהם, כי אין דנין על דברים שבטעם ואין מתוכחים על דברים שבלב. מי שמתנגד לנו מפני דברים שבלב, חייבים אנו לכבדו. אבל רע בעיני הדבר, שרוב מתנגדי הקולטורה מתנגדים רק מפני „חסרון כיס". כי לדעתם, הקולטורה עתה תוכל „להזיק להעסק", כי תסיר מאחרינו את לבות „רבים" וחסידיהם וכיוצא בהם. ומכל הסופרים שהתוכחו בענין הזה, רק האחד היה הסופר מווארשא ב„המליץ" (74), שאמר, ובצדק, ש„על מנהיגי הציוניות בכל מקום שהם לחוס על משאת־נפשנו ולבלתי הכנים אליה כל צביעות וכל שקר, והשקלים והאקציות הבאות בעבותות־הקו ועדמומיות — באות בעבירה ותועבה הם בהיכל הציוניות" — כל שאר הסופרים מביטים על הקולטורה כבעל „פרה חולבת" להציוניות: אם תוכל הציוניות לקבל „יניקה" ממנה — מוטב, ואם לא, אם אין תקוה לקבל יניקה ממנה, אין כדאי לטפל בה. וכי הקולטורה העברית יש לה ערך כשהיא לעצמה, גם בלי „יניקות" שונות, כי תורה היא וללמוד צריכים אותה, ועל־כל־פנים אין לתלות את קיומה ב„שקלים" ו„מניות" של חסידים ו„רבותם" — לזאת לא ישימו לב עתה, בשעה שהפרנסה, השקל, המניה — הוא העיקר, והשאר — טפל.

כבר אמרתי בחוברת הקודמת, כי הכל על האי שופרא של הציוניות הבלי בזוי. הציוניות, כשהיא לעצמה, יפה היא, וביפיה בלבד, בלי יחס אל אפשרות השגת מטרתה, יכולה היא לצודד נפשות, אלא שה„עשירות" שבה מְקַלְקֶלֶת מעט. אם „הציונית היא היהדות"? — יש שמטילים ספק בדבר, אבל בלי משים יעלה פתגם אחד על לבבנו: כי „הציוניות היא — הכסף". הכסף, לדאבון לבנו, בכלל פעולתו רבה ביותר על חיינו, והנה באה הציוניות ותחזק עוד את הפעולה הזאת, כאילו כל תקות־ישראל צרורה ותלויה ב„שק של דינרים", אם יפתח השק — מוטב, ואם לא, חלילה, ספה תמה תקותנו.

עם, בושנו מכל לשון, שהם יכולים לדבר ככה׃ ואנחנו בכל חפצנו, אין אנו יכולים?

כי מכל עמנו רק אחד מאלף אולי יתתום. וכל שאר העם יבקשו – וכמובן ימצאו – אמתלאות שלא להתום. עם חכם ונבון חכם ביותר לתת לעשו ואינו חכם כלל לתת ליעקב. אין חכם כמוהו לתת לאחרים ואין טפש כמוהו לתת „לעצמו". בכל מיני תחבולות יתחכם לתת לאחרים: בתור מתנה, גמילות־חסד, הלואה לאורך־ימים וכתם נדבה, יתן כל מיני נתינות שבעולם, יכרע וישתחוה ויחניף ויתן... ולא דעת ולא תבונה לו לתת „לעצמו" פעם אחת נתינה הגונה, בכדי שלא יצטרך אחר־כך לתת לאחרים כל הימים.

ל„שכל פשוט" כזה עדיין לא הגענו. ומכיון שהתחילו לדבר על „השכל הפשוט" הזה, התעוררו כל בעלי־המחות שבנו, ויגעש ויעש תהום־המישב. יגעשו וירעשו אלה שנותנים וגם אלה שאינם נותנים. אלה שיש להם שייכות ונגיעה לזה, ואלה שאין להם, לכאורה, כל שייכות ונגיעה לזה,–הכל הומים ומרעישים עולמות, כולם על הבאנק וכל אחד על חברו...

אנדרלמוסיא באה לעולם. ובתוך אנדרלמוסיא זו אנו רואים מחזות שונים, יש מהם שמעוררים עצב, ויש שמעוררים צחוק,[1] ויש גם שמעוררים צחוק ועצב ביחד.

כמדומה לך, מה ענין רבנים ל„באנק"? ומה ענין רופאי־עינים לרבנים? – אם השוחד, או דברים שבממון, בכלל יעורו עיני פקחים, הנה הפקחים ההם, אם רק פקחים הם באמת, לא ילכו בכל זאת אל רופאי־עינים להתרפאות. אם המאור שבתורתם ובציוניותם ירפא אותם – מוטב, ואם לא – טרם ימצא רופא שירפא אותם ואין תרופה לסמיותם. אצל שום אומה ולשון לא נראו מחזות כאלה, כי רבנים, שתורתם אומנותם, יתערבו בעניני „באנקים", ורופאי־עינים יתערבו בעניני הרבנים ללמד אותם תורת־היהדות. כמה מן הזרות והתהפכות יש בכל אלה משני הצדדים! ואם נוסיף ללכת בדרך זה, יבואו ימים והרבנים יחוו דעה בהלכות הרפואה, כי מי שאינו נזהר ב„אשר־יצר" וב„מוקצה" לא יוכל לרפאות חולים כרבעי, וההוקטורים יורו וידונו, יטריפו ויכשירו, יסדרו גטין וכתובות ויתירו אשה לבעלה; הסנדלרים יתפרו מכנסים והחייטים – סנדלים, נפחים יכתבו ספרי־תורה וסופרי סת"ם יתקנו בריחי ברזל; בקצור, כל אחד יעשה דוקא מלאכת חברו, ויעשה, כמובן, על־פי הרכו... עד שסוף־סוף נשאר בלא רבנים ורופאי־עינים, בלא סנדלים ובלא מכנסים.

„אם נוסיף ללכת בדרך זה"? – על־פי „המהלך החדש" בספרותנו יש לשפוט, כי אמנם נוסיף ונוסיף. ערבוב־המושגים נראה בכל: מערבבים את הבאנק עם הקולטורה, עם התורה, עם תרי"ג מצות, עם קבלה וחסידות ופלוסופיה והיסטוריה, עם כל ה„קטנות" שבחיינו היומיים – ועושים מכל זה יחד תבשיל הקשה לעכול אפילו לקיבתנו, שכבר הסכינה ל„תבשילים" משונים. והתבשיל הזה היא עתה היחידי העולה על שלחן ספרותנו, בו מתחילין ובו מסיימין, עליו מברכין ועליו מזמנין... אם עד עתה עוד „התקוטטו"

הקורא העברי! – רק למטרה זו הוא מיסד גם־כן באנק לאומי! אנחנו, עם חכם ונבון, כמובן, לא נקח למופת עם הדומה להמור. אנחנו, בחושי־הריח המיוחד לנו, רק לנו, בענינים כאלה, נריח מרחוק את הסכנה הכרוכה לעמנו בעקבות ה„קולטורה"; ומדי נדבר על הבאנק הלאומי ומטרותיו, בודאי נשתדל בכל מה שאפשר להרחיק ממנו אפילו ספק־ספיקא של קולטורה...

אך לא לכך נתכוונתי בזה,–העיקר הוא, כי שנינו, „אנחנו" ו„הם", מיסדים באנקים לאומים לטובת העם. ואף אם לא אגיד הלא תבינו, כי לנו הבאנק הוא יותר נחוץ, אלף אלפי פעמים יותר, מאשר להם: אף כי הורע מזלם מעט, בכל זאת הלואי שנזכה אנחנו למצב כזה גם אחרי שנים הרבה. ולנו הבאנק הלאומי הוא „הכל", הוא צריך להניח „יסוד לגאולתנו", להיות האמצעי ל„אתהלתא דגאולה"; ואף־על־פי־כן, מה יבטיחו הם לבעלי־המניות ומה נבטיח אנחנו? באיזו לשון ידברו הם אל עמם ובאיזו לשון נדבר אנחנו אל עמנו?

מה נבטיח אנחנו! – לא אכחד ממך, חביבי הקורא, כי בכל הענין הזה לבי דוי לא על טפשותם המשונה של הרבנים, הדואגים להית־עסקא ו„אוצר של יראת שמים", לא על פחדנותם היתרה של בעלי־מרה־שחורה בדבר קלקלת „הקולטורה", ואף לא על קמצנותם המגונה והמנוולת של עשירינו, – לא על כל אלה לבי דוי ביותר, אלא על ההבטחות של הכנסות „ומתן־שכר" לבעלי־המניות. רבנים, פחדנים וקמצנים, כל אלה הם מכירינו הישנים, ברוך־השם, ואיה הוא המוסד העברי, שלא נאמרו ולא נשנו עליו כל אותם הדברים שמדברים עתה? מה שהיה בדבר כל מפעל טוב בעמנו הוא שיהיה עתה גם בדבר הבאנק הלאומי, ואין כל חדש בעולם היהודים. אבל מה שחדש באמת הלא הוא– ההבטחות של מתן־שכר, שאנו מבטיחים לבעלי המניות, ה ה כ ר ח להבטיח הבטחות כאלה. עם ישראל בכל ארצות־פזוריו צריך ויכול ליסד באנק לאומי גם בלא הבטחות כאלה. ולא עוד אלא שבסתר־לבבו באמת יודע כל אחד, כי נותן הוא מתנה להעם, כמעט שלא על מנת להחזיר; בסתר לבבו כל אחד מרגיש עצמו כבן לעמו ומוכן לתת ולהזור ולתת; בסתר לבבו נר־אלהים טרם יכבה, ורק בפומבי כאילו מתביישים ברגש הטוב הזה; בפומבי מתאמצים לדבר על הבאנק דוקא מנקודת־הראות של רוחים ואיקונמיה, כאילו מבקשים אנו עסקים בעד כלל ישראל, רק עסקים...

ומדוע, אל אלהי אבי, אין אנו יכולים לדבר גם אנחנו בלשון של בני־אדם ולומר: „עמנו צריך לחיות ולהתיסד בארץ אבותיו, לזה יצרך כסף, ובכדי למצוא את הכסף הנצרך חייבים אנו ליסד באנק לאומי, עשרה שקלים המניה. המניות לא יביאו רבית של עשרים למאה, ולא של עשרה ואף לא של חמשה, אבל יביאו דבר־מה, שהוא יקר ונכבד אלף אלפי פעמים יותר מכל רבית והכנסה שבעולם: עמנו יתיסד ויתבצר בארץ אבותיו וישכיל וילמד ויהיה ויתחזק ויתעשר,– ונראה מי מכל בני עמנו לא יתתום עליו. ומדוע נפלנו מכל

מדברים אל עמם על „הבנק" שלהם, אינם מבטיחים לו רבית ורוחים ועסקים טובים, ומראש הם אומרים לו, ובדברים קצרים וברורים, שהעסק לא יביא פרי בעולם הזה, אבל יביא דבר־מה היקר לכל אוהב עמו מכל רבית ומכל הכנסה—כי עמם ילמוד וישכיל, וממילא יתעשר ויתחזק.

והכל, מן הפועל העני המרויח רק חמישים כסף לשנה, עד העשיר הגדול המרויח חמש מאות אלף, – כנראה, יבינו זאת.

הסגנון, חביבי, הוא העם. אם תרצו לדעת תכונת כל עם ועם, התבוננו אל הסגנון, שבו מדברים אליו סופריו ומנהיגיו...

מספרים מעשה בנסיך אחד רומני, שבא לבקר אחת מאחוזותיו. ויצא העם לקבל את פניו בהיכלו וקרא: יחי הנסיך, הידד הנסיך! – ויצא הנסיך על המעקה להשיב תודה על הכבוד שמכבדים אותו. וכראות אותו העם עומד על המעקה, עוד הוסיף להריע, וככל אשר הוסיף הנסיך להביע תודתו כן הוסיפו העומדים מתחת להריע, ותבקע הארץ לקולם. ותקצר נפש הנסיך בתרועתם. ויצו על שלישו לבקש מן העם לשוב איש לביתו. ויצא השליש ויבקש את העם אחת ושתים ושלש – ואין שומע לו, והעם יריע: יחי הנסיך! אז אמר הנסיך אל שלישו בכעס: לך והגד להם „דברים של טעם"! ויצא השליש אל העם ויקרא אליהם לאמור: „כלבים בני כלבים, לכו לאבדון ואל תפריעו את המנוחה!"... ומיד הבין העם מה הוא סח, וימהר לשוב איש לביתו.

אם אמת הספור הזה או לא, איני יודע. אבל זו אמת, כי מסגנון ה„דברים של טעם" שמדברים אל העם, אפשר לשפוט על תכונתו.

ואם תרצו ללמוד לדעת את תכונת עמנו, שפטו על־פי סגנונם של רוב המאמרים וה„מניפיסטים", שנכתבו בעת האחרונה על „הבאנק היהודי", שפטו על־פי ה„דברים של טעם", שמדברים אליו בענין הזה.

כי ה„באנק, הנקודה המרכזית בתנועה הציונית עתה, משך אליו את עיניהם של כל טובי העם ושל כל הסופרים. כל אחד רוצה לנסות את כחו וכשרונו בדבר הגדול הזה. ויבוא הרב בתורתו, המשכיל בהשכלתו, החסיד בחסידותו, החוקר בחקירותיו והדוקטור ברפואותיו, ויחוו את דעתם, ויציעו את הצעותיהם, כל אחד לפי טעמו והלך־רוחו. כל אחד מרגיש עצמו כ„בעל הבית" בענין הזה, ונוטל רשות לעצמו לעוץ עצות ולדבר ככל העולה על רוחו, מבלי לתת לב לדברי חבריו. ותהי המהומה רבה וגדולה ואין איש מבין את שפת רעהו.

הנה „הפינים", כאשר הורע מזלם מעט, באו לידי מסקנה, שבכדי „להתחרות עם המקרים" צריך להרחיב את ההשכלה והדעת בעמם, וממילא יתעשרו ויתחזקו. „בן חמי", כנראה, אינו מפחד מפני „קולטורה". הוא בנשמתו הגסה, אוי ואבוי לו, אינו מרגיש את העוקץ שבקולטורה, את הקלקלה שבה, ובגסותו וטפשותו הוא מדמה, שעל־ידי קולטורה והשכלה מבפנים יתקן מה שקלקלו המקרים מבחוץ... ולמטרה זו – הלא תצחק,

XVII.

אם תרצו אולי לדעת הבדל אחד מני אלף שבין ישראל לאומות־העולם – הא לכם דוגמא קטנה:

בראש כל העתונים שבארץ פינלאנד נדפסה לפני זמן־מה מודעה אחת לאמור:

„. . . בימינו אלה ובמצבנו עתה אין טוב לנו מהשכלה. נשתדל נא, איפוא, להרבות ולהגדיל ולהאדיר את השכלת עמנו. אבל לזה נצרך כסף הרבה, ואיה לכסף מוצא? — אין לנו דרך אחרת בלתי אם ליסד למטרה זו ב נ ק ל א ו מ י של מניות קטנות, עשר מרקאות המניה.

„איזו רבית יביאו המניות? מדעתכם תבינו, שלא עשרים למאה, ולא עשרה, ואפילו לא חמשה, אבל יביאו דבר־מה היקר מכל רבית, יביאו לנו השכלת עמנו, כי עמנו ילמוד וישכיל, וממילא יתחזק ויתעשר. ומי מאתנו לא יקח חלק במפעל הלאומי הזה? — כולנו, מאיש ועד אשה, מן הפועל העני המרויח רק חמשים כסף לשנה עד העשיר המרויח חמשים אלף להודש — נקח חלק בו. הפועל העני המרויח רק חמשים כסף לשנה יחתום על מניה אחת, והעשיר המרויח עשרות אלפים לשנה — בשמחה רבה יחתום על עשרת אלפים מניות.

„כל דבורה ודבורה בפני עצמה תביא רק טפה אחת של דבש, אבל נחיל של דבורים ימלא דבש את כל הכוורת.

„ובכן אחים, קחו, בשעה טובה, את הגליון לחתימה, וסובו עיר, מבית לבית, מבית העשיר היושב בארמונו במעלה העיר עד מלונת העני במורד העיר, מהיכל בעל־האחוזה בחצרו עד סוכת העני בכפר, ונראה, מי מכל עמנו לא יחתום עליו!"

איני יודע, אמנם, את אחרית ההתימה היא, עד כמה עלתה יפה, אחרי כי, האמת נִתְּנָה להאמר, השכלת הפינים אינה מעניינת אותי כלל. מסתמא עלתה יפה, כי אצל בני־ חמי' ענינים כאלה כמעט תמיד הם עולים יפה. אבל המודעה כשהיא לעצמה מעניינת אותי מאד, ביחוד – סגנונה הקצר והפשוט:

„ונראה, מי מכל עמנו לא יחתום עליו"!

כמה מן ההכרה העצמית, כמה מן „התקיפות הספרותית" יש בקריאה זו!

הסופר העברי לעולם לא יעיז לדבר ככה. הסופר העברי ידבר רכות וקשות, יבכה ויתחנן, או יתרגז ויתקצף, או ישחק ויהתל, אבל בסגנון פשוט ובריא כזה, בסגנון של „ודאי" – לא ידבר, כי יודע הוא לפני מי הוא עומד.

„הסגנון הוא האדם" – הסגנון הוא גם העם.

בסגנון כזה יכולים לדבר רק סופרי עם היודע את אשר לפניו, עם בעל־הכרה לאומית שלמה ובריאה. סופרי עם כזה כשהם באים לדבר על ענין לאומי גדול, יודעים הם שאין להם עסק עם מפלגות שונות, רק עם הרגש הטבעי של העם כולו. הם, כשהם

והיא אמנם, בוא יבוא, ואף־על־פי שיתמהמה – חכו לו! הוא בוא יבוא בעת שיהיה כבר הכל מוכן לסעודה, ואז „יכבד את העם" לבוא בכבודו ובעצמו ולשבת ב„ראש הקרואים" ולסדר הכל כחפצו ורצונו.

וזהו הצד השלישי שבכל התנועה החדשה, הנקודה השחורה בתמונה הבהירה ההיא, כי הבליטה ביותר את ערך הכסף לא רק בחיי־שעה, אלא גם בחיי־עולם, בתחית האומה. לפנים היו לאבותינו מושגים אחרים מן הגאולה העתידה; „חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו", אמר הנביא, וחז"ל, שתמיד הפליגו בשבח הרוחניות, עוד הרחיקו ללכת באמרם: „אין בן־דוד בא עד שתכלה הפרוטה מן הכיס", כלומר, לא „העשירים" יביאו את הגאולה. ועתה נהפך הסדר לגמרי, ועל שלשה דברים התקוה העתידה עומדת: על הממון ועל הממון ועל הממון... וממילא מובן, כי במקום שמדברים על הממון – מקום להעשירים בראש, ואי־אפשר לדבר שנים שלשה דברים מבלי להזכיר את שמם לשבח או לגנאי.

ספרותנו העתית קטנה ודלה, וצרכי עמנו מרובים – ותשעים ותשעה חלקים מן הספרות ההיא הוקצעו לפלפולים על העשירים ויחוסם להעם.

כבוד יותר מדי, רבותי, כבוד לא לפי הערך!

למדרגת „אל־מות״. אבל ההיסטוריה עושה את שלה. החנוך ההיסטורי, שנתחנכנו בו זה מאות בשנים, הרגיל אותנו לקטנות ולצדקה של פרוטות, ולא לצדקה גדולה לאומית.

„כל עני הוא בעל־צדקה״ – אומרות הבריות. אפשר. אבל, כמדומה לי, שאילו הייתי עשיר עתה, אז... הייתי לוקח לי בחכירה אל כל ספרותנו העברית, בונה את כל הקולוניות בארצנו וקונה את כל המניות של הבנק הלאומי, ולא הייתי מניח לעשירים אחרים אפילו גל־שהוא. את הכל, את הכל הייתי נוטל לעצמי, את כל הכבוד לעתיד, את הנצח וההוד הלאומי, והייתי בונה לי בכספי מקדש בתוך עמי ושוכן בם לעולם. ובשעה שקראתי את דרשתו של הפרופיסור יאנז׳ול על הענין: „מה לעשות במיליונים?״ אמרתי בלבי: אוי להן לאומות העולם, שיש להן מיליונים ואינן יודעות מה לעשות בהם. הכל יש אצלן, הכל מוכן לפניהן, הכל כבר עשוי, והמיליונים מונחים אצלן כאבן שאין לה הופכים, מבלי לדעת מה יעשה בהם.

אנחנו, אמנם, אין לנו הצורך „לבקש צדקות״. יש לנו צדקה גדולה אחת, „צדקה לאומית״, שהיא שקולה כנגד כל הצדקות ביחד. ולו הייתי אנכי עשיר, הייתי יודע מה לעשות.

אבל אנכי איני עשיר, והעשירים שבנו יודעים גם־כן מה לעשות... על־פי־רוב הם [illegible]זים עולם־הזה, ואינם עומדים על המקח, ודוקא הם מבקשים מה שיעלה ביוקר... והג[illegible] מהם, שלעת זקנתם הם מבקשים עולם־הבא, עוד רוצים הם לקנות אותו דוקא בזו[illegible]נועו על חברות שונות לקנות מציאות, טבלא של שיש, אחרי מאה ועשרים שנה, או כדומה, בזול, רק בזול.

והצדקה הגדולה, הצדקה הלאומית – העם, רק העם, עם עני ודל, הוא יטפל בה. בין רוכבי ספרותנו, החתומים על העתונים העברים וקונים וקוראים ספרים, מעטים הם העש[illegible] מאד; עוד פחות מזה נמצא אותם בין החברים לחברת ישוב ארץ־ישראל, ועוד פחות [illegible]זה, כנראה, יהיו בין החתומים על מניות הבנק הלאומי... בכל זאת, אם יתן ה׳ ובית [illegible]אל יִבָּנה, בודאי תצמח על שער הבית כמו מאליה טבלא של שיש ועליה יהיה כתוב [illegible]ר: „נבנה בהוצאות הגביר״... והגביר יעמוד בראש. כן הוא „מנהגו של עולם״ אצל היהודים. העם על כתפיו ישא את כל סבל הגלות, העם בפרוטותיו, במכס הבשר והנרות [illegible]יסד ויחזיק כל המוסדות של צבור, והעשירים יבואו וינדבו מזוזות לבית או רעפים לגג, והבית יִקרא על שמם...

כן היה לפנים. וכן, אם נשפוט על פי הכרכורים, שמכרכרים סביב להעשירים עתה, יהיה גם לימים הבאים.

אלף עניים קונים אלף שטרי מניות ואין דובר דבר, ועשיר אחד קונה אלף מניות – ותהום כל העיר. ובשורות יבשרו אגודה לאגודה, ומכתבים וטלגרמות יעופו על הנצחון הזה, והכל שמחים בנצחונם ומקוים, כי בוא יבוא העשיר, בוא יבוא ויושיע את ישראל...

למפעל אחד של צדקה בעירו או גם במדינה. כמדומה לך, איזה ישייכות יש בין „קיט קיטיטש״ או „בעל־כיס״ אחד בערבות אסטראכאן – ישגם קרוא וכתוב לא יָדע ובקושי גדול חתם את שמו – לבית־הספר הגבוה שבמוסקבה? ובכל זאת עזב „קיט קיטיטש״ – שבחייו היה כילי כנבל ונהרג ממש על פחות משוה פרוטה ולא נתן מעודו לדל אפילו פרוטה אחת אף אם גוע ברעב לעיניו – את כל הונו, מיליון שלם, לבית־הספר הגבוה. ויהודי עשיר, נדבן גדול, פזרן, יד פתוחה, שכל ימיו פזר נתן לאביונים, ולקח חלק בכל החברות של צדקה בעירו וגם בערים אחרות, ונדב נדבות לכל הפושט יד, – במותו לא הניח אחריו ל„עולמות״, לצרכי־הצבור, להעם, אפילו „מאה אחת״, ועמו יחד מתה גם צדקתו.

האם תתפלאו על זאת? – אנכי לא אתפלא כלל. כי שניהם, „קיט קיטיטש״ והיהודי העשיר, היו בני־עמם, רק בני־עמם.

באנגליא וצרפת, ששם הרוח הלאומי והאזרחי נתפתח ביותר, עוזבים לפעמים העשירים את הונם אחריהם לארצם... סתם לארצם. והאנשים האלה מרגישים, כי צדקה זו, שאינה נראית לעינים, גם־כן צדקה היא, ואולי הרבה יותר מכל הצדקות. אבל אצלנו היהודים צדקה כזו מעוררת רק צחוק.

כי היהודי אינו מרגיש זאת, אינו יכול להרגיש. „חיי־השעה״ ודאגת היום נוטלים את כל כשרונו, את כל הונו ואת כל כחותיו. היהודי מרגיש ומבין את ההוה עם כל עניניו הקטנים, עם כל מכאוביו ומצוקותיו, ואת „דפק העתיד״ – אם אפשר לאמור כן – טרם יבין, טרם ירגיש.

ביחוד אינם מרגישים אותו אלה, שצריכים היו להרגישו – העשירים. העני, כמובן, אין לו גם פנאי לחשוב על העתיד, אבל עשירינו הלא חושבים לפעמים מחשבות „זרות״ כאלה. כי מה הן כל אלה המצבות הגדולות בבתי־הקברות, הטבלאות של שיש על מוסדות של צדקה, התמונות בחדרי אספות של איזו חברות, וכדומה, אם לא מדרגות, מדרגות לאַל־מות? והאמנם באמת מדמים הם, כי בפרוטותיהם „ינצחו״ את ישמם? נניח, כי ברהוב היהודים, מלבד הפרוטה שהיא ביוקר – הכל בזול, הכל – לרבות „נצחיות״ ואל־מות, ובעד „מאה אחת״ אפשר לקנות את העולם־הזה והעולם־הבא ביחד. אבל מה שנקנה בפרוטה, סוף־סוף שוה רק פרוטה, כי „מציאות״ אפשר לקנות רק בהוה, ומן „העתיד״ אי־אפשר לקנות „מציאות״ ב„חצי־חנם״. „העתיד״ ישלם לכל אחד ואחד לפי מחירו האמתי. ידעו נא זאת עשירינו וישימו אל לבם.

אבל יש דרך אחרת, דרך האמת „לאל־מות״, וישעת־כושר כזו להשיגה לא היתה מימי עזרא ונחמיה. כמדומה לי, שעשירינו היו צריכים ליפול על מציאה זו – לקחת „חלק״ בתנועה הלאומית, לקנות אחוזות בארץ־ישראל וכדומה, ובאופן כזה להגיע

„צדיק“, ר׳ „גריאל“ וגם המשכיל מר „שאול“ וחבריו כולם נופלים לו, בטלים ומבוטלים לעומתו. כל אלה הפרושים, הצבועים, הלומדים, המשכילים, כל „חברת הקבצנים“, „בעלי המוח“, שפעולתם היתה רבה בימי בעל ה„עיט צבוע“, ירדו מגדולתם ואבדו את ערכם, והם רק „מלואים“ ל„הגבור החדש“, בכדי לברר וללבן את תבניתו, שתהא צורתו בולטת ביותר...

ובנידון זה ספרותנו היא מעין החיים. השפעת העושר על החיים גדולה עתה הרבה יותר ממה שהיתה לפנים, וכן הוא גם בספרות.

ביחוד מורגשת השפעת העושר בספרותנו משעה שנולדה התנועה הלאומית בתמונתה הקודמת, ישוב ארץ־ישראל, ועוד יותר – בתמונתה החדשה, הציונית. עד העת ההיא לא דרשה היהדות ממחזיקיה הוצאות מרובות, הוצאות גדולות בפעם אחת. העם חי חיי־שעה, ליומו ולשעתו, ובשביל „המחר“, בשביל העתיד, כמעט שלא דאגו כלל; וחיי שעה, אם כי דרשו הרבה, בכל עת ובכל שעה, דרשו רק פרוטות. הן אמנם, אם נביא חשבון, נמצא, שתמיד עלתה היהדות למחזיקיה בדמים יקרים, כי פרוטה ופרוטה מצטרפת לחשבון גדול. אבל מכיון שנתנו מעט מעט, לא נראו ולא הורגשו. ואת הפרוטות ההן, האמת נתנה להאמר, נתנו עשירינו, שבכלל היה להם אריאל אחד עם העם, בעין יפה. לשעה סמכו נופלים, רפאו חולים, זקפו כפופים, התירו אסורים ופדו שבוים, יסדו חברות שונות, תמכו בידי לומדי־תורה ועשו כל מה שרק אפשר היה לעשות בשביל חיי־השעה. העתיד לא דרש כלום. וכך הורגל היהודי לקבלות ולנדבות של פרוטות, שאף־על־פי שתכופות הן בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, בכל זאת הן רק פרוטות. והנה באו „פתאום“ התנועות החדשות, התנועה הלאומית במשנה הישן והחדש, וגרמו „מהפכה“ ב„צדקות“ של היהודי, ומיד נראו עקבות „הבאנקרוט“ בעמנו. מכל המון היהודים בארצנו עלה מספר הסבסקריבציון המשלמים תרומת־חבר רק לארבעת אלפים. ובאה אחריה הציונות הדורשה עוד יותר, נדבות גדולות בתור שטרי מניות לבאנקים לאומים, וכאן נראה הבאנקרוט הרוחני של עשירינו בכל גלותו.

לצדקה של פרוטות, לצדקה של חיי־שעה הגיע היהודי זה כבר, אבל לצדקה גדולה, לצדקה לאומית, לבנין־עדי־עד – לא הגיע עדיין.

ובדבר הזה נראה את ההבדל הרב ש„בין בני לבן־חמי“, בין ישראל ואומות־העולם. הצדקה הקטנה של חיי־שעה אינה נפרזה בין העמים, להיי־שעה כמעט שאינם דואגים. „צדקות של פרוטות“, שנראה אצלנו בכל רגע ורגע, על כל צעד ושעל, אין אצלם. הם אינם נותנים וחוזרים ונותנים. ולעומת זה נתפתחה אצלם במדה מרובה „הצדקה הגדולה“ – לתת בפעם אחת צדקה גדולה אחת. ותמיד רואים אנו אצלם מחזות, שבהשקפה הראשונה הם מעוררים בנו תמהון. „כהן פשוט“ משלהם, אשר מעודו לא נתן לחברה של צדקה אפילו שקל אחד, הניח אחרי מותו את כל הונו, העולה לכמה מיליונים,

XVI.

איזו היא התמונה המרכזית בספרותנו העתית עתה?

התמונה המרכזית עתה בספרותנו העתית היא — העשיר.

העשיר הוא גבור־היום, שעליו מדברים בכל המאמרים בעתונים העברים. אלה מצד זה, האופטימיסטים שבנו, מחניפים לו ומהללים אותו ומשתדלים לפייסו בכל מיני פיוסים, אולי יחוס על עם עני ואביון, אולי ירחם וישליך איזה פירורים משלחנו הגבוה... אורגים שירים לכבוד הגביר ובקהל־עם ירוממו את צדקת פזרני בישראל. ואלה מצד זה, בעלי המרה־שחורה, הפסימיסטים שבנו, מחרפים ומגדפים ומקללים אותו, כל תקלה וכל קטטה וכל מיני פורעניות הבאות על עמנו תולים הם בו, רק בו, ואין די מלים בפיהם להבזותו: העשיר היא חייב בכל, העשיר אשם בכל. אם כה או כה, אם להלל או לחלל, הנה אין אומר ואין דברים בספרותנו זולת על העשיר, בו מתחילין ובו מסיימין. הוא „התמונה המרכזית" געל צירו יסובבו שאר עניני העם, כאילו הוא העיקר וכל העם טפל לו.

ספרותנו העתית קטנה ודלה — ותשעים ותשעה חלקים ממנה הוקצעו לפלפולים על העשירים ויחוסם להעם! כבוד יותר מדאי, כבוד לא לפי הערך!

והגבור הזה, כמו שיודעים אנחנו כולנו, אורח חדש הוא בספרותנו, פרי התקופה האחרונה, ועוד זוכרים אנחנו את העת הטובה של ספרותנו, שגבורים אחרים, לגמר אחרים, הצטיינו בה, ותמונות אחרות, לגמרי אחרות, נראו בה, תמונות משכילים גבורים והוקים ב„השכלתם", בתשוקתם „ללמוד" ו„ללמד" — מצד אחד, ומאמינים, או כמו שקראו אותם לפנים, „מורדי־אור", חזקים באמונתם, מצד שני. שני אלה לחמו בחזקה, כמו שהאמינו אז, מלחמת „ההשכלה והדעת" עם „האמונה והדת", וקולם, רק קולם נשמע בין החיים; ועתה? — „עתות אחרות וצפרים אחרות, צפרים אחרות וזמירות חדשות", זמירות, אשר, אם נודה על האמת, לא תמיד ינעמו לאזנינו. לנו, בני הדור הישן, שהסכנו למלחמתה של תורה, נעימה היתה השירה הישנה הרבה יותר מכל הזמירות החדשות, שצלצול חדש נשמע בהן — צלצול הכסף.

מה היה ערכו של העשיר בספרותנו לפני שנים מספר, בשנות ה„קולטורקאמפף" שלנו, ומה הוא עתה? — לפנים במה נחשב הוא! — „געל העשיר" היה באמת רק טפל לר׳ צדוק הפרוש, לר׳ „גדיאל" ולכל החבריה ההיא. ועתה, הנה מיודענו ר׳ „געל" הישן בתמונה הישנה הוא המשחק הראשי על במת הספרות, תל שהכל פונים אליו. ור׳

נאות לכם: אם תהיו כמונו להמל לכם כל זכר"... אישער בנפשי חוות פני חמור הזקן כשמעו את התשובה הנוראה ההיא... אבל מה לא יעשה אב זקן למען בני־יחידו!... את הכל, את הכל נתן הזקן בעד אושר בנו היקר לו... והמעט לו כי נתגייר הוא ובנו – וידבר גם על לב אנשי עירו, שיעשו זאת גם הם... וככן קרה המקרה הזה, המעורר צחוק ותוגה גם יחד, כי כל אנשי העיר, מזקן ועד נער, נמלו את בשר ערלתם ביום אחד...

ואחרית הטראגיקומדיה ההיא – הלא תדעו: „ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים, ויקחו שני בני יעקב, שמעון ולוי, אחי דינה, איש חרבו ויבואו על העיר בטח ויהרגו כל זכר. ואת חמור ואת שכם בנו הרגו לפי חרב, ויקחו את דינה מבית שכם ויצאו".

ועל תלונתו של יעקב לאמר: „מה עשיתם להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפרזי, ואני מתי מספר ונאספו עלי והכוני ונשמדתי אני וביתי?" – השיבו בגאון תשובה קצרה וברורה: „הכזונה יעשה את אחותנו?" –

פה, חביבי, בפרשיות הקטנות האלו, מן „וישלח יעקב מלאכים אל עשו" עד „הכזונה יעשה את אחותנו", – אני מוצא תמצית דברי ימינו מאז ועד עתה.

עשו הלך לדרכו – ויעקב הלך לדרכו... קשר אחר זולת „דרון" והשתחויה – אין ביניהם...

ובני־חמור?... בני־חמור, חביבי, לא מתו... אבל בני־יעקב גם כן לא מתו, ומזה למקרים רבים תוצאות...

„וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו ארצה שעיר, שדה אדום. ויצו אותם לאמר: כה תאמרו לאדוני לעשו: כה אמר עבדך יעקב: עם לבן גרתי ואחר עד עתה. ויהי לי שור וחמור צאן ועבד ושפחה, ואשלחה להגיד לאדוני למצא חן בעיניך"... „ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו: עזים מאתים ותישים עשרים, רחלים מאתים ואילים עשרים. גמלים מיניקות ובניהם שלשים, פרות ארבעים ופרים עשרה, אתונות עשרים ועְיָרים עשרה". – הון רב! – „ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל עבדיו: עברו לפָנַי וְרֶוַח תשימו בין עדר ובין עדר. ויצו את הראשון לאמר: כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר: למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך? – ואמרת: לעבדך ליעקב, מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו... ויצו גם את השני גם את השלישי גם את כל ההולכים אחרי העדרים לאמר: כדבר הזה תדברו אל עשו במצאכם אותו".

אנו רואים, איפוא, כמה הכניע עצמו יעקב לפני אחיו! לא חס על כספו – ויעקב לא היה פזרן והס גם על פכים קטנים – ולא חס גם על כבודו, ובראותו את אחיו – מספר הכתוב להלן – „וישתחו ארצה שבע פעמים".

ויהי אך עבר עשו – והנה מחזה הדש: „וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה" – עשו עם עזיו ותישיו ויתר רכושו של יעקב – „ויעקב", – צולע על ירכו, מטופל בארבע נשים ובנים רבים, – „נסע סכותה". „ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען ויחן את פני העיר. ויקן את חלקת השדה, אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה".

הלא תראו, כי טרם בא אל המנוחה ואל הנחלה.

ודינה בת יעקב, אשר, כמובן, אינה משגיחה במצבה הרע של אביה, יוצאת, ככל בת ישראל, לראות בבנות הארץ. ותשם עליה את עדיה והליתה ותלך לשוח ברחובות. „וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ... ותדבק נפשו בדינה בת יעקב, ויאהב את הנערה וידבר על לב הנערה". ושכם זה, בכל היותו בן־אצילים, היה, כנראה, אברך פשוט ומגושם מעט, לא כהאברכים אשר בימינו, המדברים על לב הנערה עד שימַלאו תאותם, ואחר־כך יבקשו להם כלה עם נדוניא... לא. הוא בקש באמת לקחת אותה לו לאשה. „ויאמר שכם אל חמור אביו לאמר: קח לי את הילדה הזאת לאשה". – פשוט וברור! – וחמור, בכל היותו חמור, היה בעל לב טוב, ולא יכול לראות בצרת בנו, וידבר חמור אל בני יעקב לאמר: „שכם בני חשקה נפשו בבתכם; תנו נא אותה לו לאשה והתחתנו אותנו: בנותיכם תתנו לנו ואת בנתינו תקחו לכם. ואתנו תשבו, והארץ תהיה לפניכם, שבו וסחרוה והאחזו בה". – שווי־זכיות גמור, בלי שום הגבלות! – ושכם מצדו הוסיף: „הרבו עלי מאד מוהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי, ותנו לי את הנערה לאשה"... דברים ברורים כאלה, שיוצאים מן הלב, עוד לא שמעו בני ישראל מפי אומות־העולם אולי עד היום הזה... ובני יעקב לא בקשו דבר, רק מלתא זוטרתא: „אך בזאת

לא פללתי. בשביל להגיע „לסוף" כזה הלא כל ההתחלה היתה למותר: מן „הסוף" הזה אפשר היה להתחיל, להעמידו תיכף בדף הראשון, ולא היה אז צורך בכל השאר. כי הלא זאת יודעים אנו כולנו גם בלעדיו, כי בלי ה„שולחן־ערוך", ואפילו רק בלי הלכות אישות ומאכלות אסורות – יותר נקל היה להיהודי להיות בעולם.

שלשה מיני התקרבות יש בין בני־אדם: לגימה מקרבת, חתון מקרב ושוחד מקרב. גדולה שבכולן – חתון וקטנה שבכולן – שוחד.

גדולה לגימה, שמקרבת את בני־אדם. שנים שאכלו על שולחן אחד – הרי הם קרובים זה לזה. בשעה שיושב אדם אל השולחן, אוכל מעדנים ושותה ממתקים, אז גם הלב מתרחב ונכון הוא לאהוב את כל מי שתרצה... כמה וכמה ראינו שונאי ישראל, שתמיד הם נוראים על כל סביבותם, ואצל השולחן המלא והכוסות המלאות הגו אהבה לבני ישראל!

גדולה מזו – חתון. מחותנים, אפילו אם למראית־עין שונאים הם זה את זה, בכל זאת מחותנים הם, והבן והבת עושים שלום ביניהם, ואף גם זאת: הרי אין חתון בלא לגימה...

קטנה שבכולן – התקרבות של שוחד. מתן אדם, אמנם, ירחיב לו מעט, אבל רק מעט ולזמן קצר, עד שיבקשו מתן חדש, והיה אם לא תוסיף תת – ותהפך האהבה לשנאה.

אומות־העולם יודעות את הסוד הזה, ובשעה שבני עם אחד מבקשים קרבת עמים יותר חזקים, אין בני עם זה נותנים אף פרוטה, אך מתחילים הם בלגימה ומסימים בבנותיהם. בדרך הזה בקשו העמים הקדמונים את קרבת הבבלים, הבבלים בשעתם – את קרבת מדי ופרס, מדי ופרס בשעתן – את קרבת היונים, אחר־כך היונים – את קרבת הרומאים, הרומאים – קרבת האשכנזים... ובדרך הסלולה הזאת ילכו גם עתה העמים החלשים לבקש את קרבת התקיפים... יבקשו וימצאו.

ואנחנו, מכל מיני התקרבות בחרנו את הקטנה והחלושה: „גזרו על פתם משום שמנם, על שמנם משום יינם ועל יינם משום בנותיהם"...

אחות יפה היתה לנו ואסתר שמה. „ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה. ותלקח אסתר אל המלך אחשורוש אל בית־מלכותו... ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות, וישם כתר מלכות בראשה וימליכה תחת ושתי"... ודברי אסתר, כמובן, הועילו לבטל את רוע הגזרה שגזר המן. לו היתה אסתר כזו אצל אומה אחרת – כמה ספרים היו נכתבים עליה, כמה משוררים היו עושים אותה לנושא שירתם, כמה משפחות של אצילים היו מתיחסות אליה וכמה מצבות־זכרון היו מציבים לה... ואצלנו – הנה יושבים חכמי ישראל ודנין: מי התיר לה לאסתר דבר זה? – ולא נתקררה דעתם עד שמצאו לה היתר: כי „אסתר קרקע־עולם היתה"...

ולפני עובר מחזה אחד מראשית דברי ימי עמנו:

יש רק סמך קל בתורה. אבל „גדלה התשוקה אצל החכמים הקדמונים להבדל מן העמים, אשר היהודי, שאהבת הטהרה כמעט מעבירה אותו על דעתו, אי־אפשר לו שלא לחשוב אותם כלא־טהורים". „ההתחתנות בעמים היא סבה ראשית לגזירות הרבה בדיני אסורי־מאכלות". „דיני־חמץ המרובים הטביעו גם הם חותמם עמוק על טיב העם". בכלל רואה המחבר, שהרבנים החרדים עסוקים תמיד כמעט רק בדיני אסור־והיתר בלבד. ולשאר השאלות, השאלות הארורות של מה למעלה ומה למטה, מה לפנים ומה לאחור, כמעט אינם שמים לב כלל. הדתות הנוצריות, יוסיף המחבר, נלחמות זו בזו בעד עיקרי אמונתן, והדת העברית כאילו אינה שמה לב לעיקריה. עקרי דת ישראל סכו בענן להם ומהותם אינה ברורה בעיני העם. „אני מאמין באהדות ה', הבורא ומנהיג, שדבר עם עבדיו הנביאים; אני מחכה לביאת משיח, מלך ישראל וגואלו, ולתחית המתים". — זו היא תמצית עיקרי הדת העברית שרק ברוב עמל אפשר להוציאה מדברי החכמים המעטים שעסקו בהקירתם. אם ירצה אדם לדעת באמת מה היא היהדות, יצטרך לשים לבו לא אל עיקרי האמונה, אלא אל מנהגי היהודים ואורח חייהם על פי דתם. ואשר לזאת, לפי דברי המחבר, במדינות שגזרו שמד על ישראל, אבל אפשר היה ליהודי להשאר נאמן בחשאי למנהגי דתו — שם נכון היה להקריב קרבן את עיקרי דתו ואת אמונתו בשביל לישב בשלוה, בעוד שבכל מקום שגזרו גזרה לבטל דיני טריפות, או שבת, או מילה, או טבילה במקוה — מסרו היהודים את נפשם ועלו על המוקד בשביל שלא לעבור על חקי דתם. החכמים הקדמונים הבינו היטב במה להבדיל את ישראל מן העמים. מה שאין בכח תפלה לאומית לעשות, מה שלא יוכלו לעשות מועדים וצומות לאומיים, מה שאי־אפשר להשיג על ידי מושג של קדושה ובחירה לאומית, — אותו השיגו על ידי דיני מאכלות אסורות. המה הקימו חומה גדולה וחזקה בין ישראל ואומות־העולם ואי־אפשר לו ליהודי לעבור את החומה הזאת.

ובדינים הללו מוצא המחבר מקור כל הצרות וכל התלאות, אשר מצאונו בארצות פזורינו. לולא היו היהודים עם לבדד ישכון, עם זר ומוזר במשפחות גויי הארץ, עם, שאינו בא בקשר ההתחתנות עם שאר בני־האדם, לא היו באות עליו הרדיפות הנוראות ולא היה שום אדם מעיז לאמור לנו: „נכרים אתם ואת הילנו אתם אוכלים", כמו שאומרים לנו עד היום הזה. „היהודים עומדים מחוץ למחנה האומות, ועל־כן כל מעשיהם זרים בעיני העמים, ונדמה להם, להעמים, כאילו כל מעשי היהודים אינם אלא פורעניות לעולם". „לעומת הרעה הגדולה, שבאה לישראל בסבת דיני טריפות ומאכלות אסורות — מסיים המחבר — הנה הטובה המועטת, שהביאו הדינים ההם לישראל, קלת־ערך היא מאוד". —

התדעו עתה, חביבי הקוראים, מה הוא ה„שולחן־ערוך"?

דעה זו מצד עצמה, אמנם, לא חדשה היא, וכבר שמענו אותה מפי הרב א. ווינר בספרו „די יודישען שפייזעגעזעטצע". אבל לשמוע „סוף" כזה מפי המחבר שלנו—

בדבר; אבל הרוח הפריזי בארץ־ישראל? — אפשר ואפשר! ונראים הדברים, כי ברמי לבבם כותבים הסופרים משם מה שכותבים.

„למי אני עמל? — שואל מורה אחד בראשון־לציון — ואת כל עמלי ישא הרוח הצרפתי, הרוח הפריזי, אשר בבית־הספר אשר לנערות? הנער העברי בארץ־ישראל, כמו כל נער, חפץ למצוא חן בעיני הנערה, והיא, הנערה העברית, חניכת בית־הספר־לבנות, תאהוב דוקא את „השפס" ולא את השפה... את הלשון המדברת חלקות בצרפתית ולא את הלשון המדברת גדולות בעברית"... „העלמות הבאות מפריז משחיתות במציאותן, בהויתן, את כל רוח המושבה; ומקור כל הרעה, מקור כל נפילת הרוח, מקור היאוש, מקור העצלות — בהן, רק בהן" („הצפירה", 265).

ובכן, מה הוא „הרוח הפריזי", אשר לזכרו יתרדו כל אוהבי עמם בארץ־אבותינו?

אתה, חביבי הקורא, אולי לא תשאל כזאת. כי בכל היותך רחוק מ„רוחות" כאלה, מבין אתה, כי „הרוח הפריזי" אין לו שום שייכות להרוח העברי, ואפשר היה לאבריע בארץ־ישראל להתקיים גם בלעדו. אבל מו"ל „הצפירה", בהערתו למכתב „בן־חוה" (שם), ישאל כמו לתומו מן הסופר לברר לו: מה הוא הרוח הפריזי? „תמימות" נפלאה כזו לא פללתי לראות באיש כבעל־„הצפירה".

אבל איך שיהיה, הנה עברו כבר שבועות וחדשים — והדבר עוד לא הוברר. ועל כן אני מציע את השאלה לפניכם, חביבי הקוראים, אולי יש בכם היודעים פרק בהלכות האלה, בבקשה מכם, עשו חסד עם „הצפירה" וברור לה את הדבר!...

ואם בווארשא שואלים: מה הוא „הרוח הפריזי"? — הנה בפטרבורג ישאלו: מה הוא ה„שלחן־ערוך"?

היו ימים, שבכל איש יהודי היה „שלחן־ערוך" חי. „חושן־המשפט", אמנם, גם לפנים היה רפוי מעט בידינו.... גם „אבן־העזר" יש שלא היה לרצון לנו... אבל „אורח־חיים" — כל איש יהודי היה לפני דור אחד „אורח־חיים" חי עם כל המפרשים. ואז לא שאלו: מה הוא ה„שלחן־ערוך"? — רק עתה, כשהוא מכורך ומוטל בארון כגוף בלא נשמה, — עתה התחילו לשאול מה הוא. ודוקא בלשון עם־הארץ. כי עם־הארץ הלא בודאי ימצא חפץ ב„שלחן־ערוך" שלנו, מהלכות „הנהגת האדם בבוקר" וכו' עד „עירובי־תבשילין". ואנחנו, המשתדלים תמיד למלאות רצון שכנינו, נעתיק בשבילם גם את ה„שלחן־ערוך", „להראות העמים והשרים את יפיו".

ובכן: „מה הוא השלחן־ערוך"?

השאלה הזאת היא שמו של ספר חדש בלשון־המדינה, שיצא זה לא כביר. והמחבר — מר פֶּרֶפֶּרקוביטש — הוא מותיב לה והוא מפרק לה.

לפי דבריו, ה„שלחן־ערוך" הוא ספר שנכתב אך ורק בכדי להבדיל בין ישראל לאומות־העולם. כל כוונה פנימית ומטרה אחרת אין לו. לאסורי־המאכלות הרבים ודיני שחיטה

לי עתה כל שייכות ל„הרוח הפריזי". לחנותי, לסחורתי אינו נוגע כלל. אבל — כמה זר ותמוה הדבר! — „הרוח הפריזי" נוגע לארץ־ישראל.

הרוחות מנשבות בפריז — ומהרסות עולמות בארץ־ישראל! „סוכת־דוד" קשה לה לעמוד בפני הרוחות הבאות מפריז — והיא נופלת...

אבל למה אדבר בחדות?

כמוכם, חביבי הקוראים, אנכי במערב ולבי במזרח. אנכי כאן וחנותי כאן ונושי כאן — אבל לבי ונפשי שם. כביכול נושא ונותן אני, כביכול משלם רבית אני, כביכול אני קורא שמיטה, אבל בכל אלה לבי בל עמי ואין כאן אלא מעין מסחר, מעין רבית, מעין שמיטה. כל חפצי ותקותי — לעשות סחורה ולשלם רבית ולקרוא שמיטה כפלים... לשנה הבאה בירושלים!

אתם, חביבי, תתמהו: כל כי האי למה? והלא כל אלה אפשר לעשות גם פה? אבל תשגו. היהודי טוב לו להיות בארץ־אבותיו עם כל מעלותיו וחסרונותיו. אם טובה הארץ ורב „כח האדמה" — כל חסרונותיו יתהפכו למעלות; ואם לא — הנה למצער נחיה בחסרונותינו כיהודים, בחוץ־לארץ מעשינו אינם מעשים, חיינו אינם חיים ויהדותנו בודאי אינה יהדות. כי בכל היותנו יהודים בלבנו, אנו עושים שבתותינו ומועדינו חול, ובנינו ובנותינו, למרות חפצנו, נתונים לשפה אחרת, לקולטורא אחרת — ואין לאל ידנו להושיע.

ותהי, איפוא, זאת נחמתנו — כי שם, בארץ־אבותינו, יש יהודים ממש, יהודים שיחיו ברוח היהדות, שיחנכו את בניהם ובנותיהם ברוח הלאומי.

בזאת התנחמתי גם אני. והנה פתאום בא הסופר „בן־יהוה" במכתביו המלאים ענין, שנדפסו ב„הצפירה", והודיע לנו, כי בארץ־ישראל לא רוח־ישראל הוא השליט, אלא — „הרוח הפריזי"!

ומאין בא הרוח הזה לארץ־ישראל?

הוי, הביבי, כשם שהרבה שלוחים למקום לשלוח את מגפותיו אל בני־אדם, כך הרבה שלוחים לפריז לשלוח את רוחה לארץ־ישראל... אבל ביחוד יבוא שמה הרוח הפריזי, לפי דברי הסופר, על ידי „הנערות הפריזיות".

והנערות הפריזיות אינן ילידות־פריז, אלא ילידות „תחום־המושב", שנתגלגלו ובאו לארץ־ישראל, ומשם לפריז — להשתלם ביפיפותו של יפת, ומשם עוד הפעם לארץ־ישראל — להרבות השכלה. וכשם שכל „מכשף מלאכותי" גרוע הרבה ממכשף אמתי, כך „הפריזיות" מארץ־ישראל, אם נאמין לדברי הסופרים, גרועות הרבה מן הפריזיות האמתיות.

„אם נאמין"? — ומדוע לא נאמין? — דברים כאלה אפשר להאמין. לו ספרו לנו, שבצרפת שורר הרוח העברי ובפריז „מודה" של ירושלים, היינו צריכים אולי להטיל ספק

XV.

שנים מי יודע ? – שנים א י נ י יודע :

מה הוא ה„שלחן־ערוך״ ? ומה הוא „הרוח הפריזי״ ?

הוי, חביבי! היו ימים, ימים טובים, אשר ידעתי, היטב ידעתי, מה הוא ה„שלחן־ערוך״ – ה„שלחן־ערוך״ לכל פרטיו ודקדוקיו, לכל סמניו וסעיפיו, לכל מפרשיו ומבאריו, עם כל „יש נוהגים״ ו„יש להחמיר״ . . .

ואז, בימים הטובים ההם, כמובן, לא ידעתי את „הרוח הפריזי״.

אחר־כך באו ימים אחרים, לגמרי אחרים – וצריך אני להודות לפניכם, כי גם הם היו לא רעים – שידעתי והבנתי את „הרוח הפריזי״, לכל הפתות חשבתי, שאני יודע ומבין אותו. האמנת נתנה, אמנם, להאמר, שלמדן מופלג לא הייתי מעודי בענין זה, אבל „ידיעה נכונה״ היתה לי בו. וכמו לפנים בהלכות ה„שלחן־ערוך״, כן השתדלתי עתה גם בהלכות „הרוח הפריזי״, להיות זהיר במצוה קלה כבחמורה, לדקדק בכל פרטיו וסעיפיו, בכל „יש נוהגים״ ו„יש להחמיר״ . . .

ואז, בימים הטובים ההם, כמעט שכחתי את ה„שלחן־ערוך״.

אך גם הימים ההם חלפו עברו, ועתה הגיעו לי ימים רעים, שאיני יודע, לחרפתי ולבשתי, לא הא ולא הא.

וכמו להכעיס, דוקא עתה, בשעה ששכחתי את שניהם, נתעוררה בי תשוקה עזה לדעת אותם.

מדוע? – בודאי לא תשאלו. כי הלא ידעתם, שכך הוא טבע היהודי ליגע את מוחו דוקא בדברים שאינם נוגעים לו כלל, בעת שאינו יודע מה שנחוץ לו לדעת.

ובכל זאת יש גם טעם לדבר: השאלות האלה נשאלו בימים האחרונים בפומבי. בפטרבורג שאלו: מה הוא ה„שלחן־ערוך״? ובווארשא–מה הוא „הרוח הפריזי״? והלא רוב שאלותינו נעשו לשאלות רק מפני שנמצא מי ששאל. יש דברים בחיינו, שפשוטים הם בתכלית הפשטות, והכל יבינו אותם. והנה נמצא אחד, שיתחיל לשאול שאלות ולדקדק דקדוקים-ומיד יבואו אחריו „סתם מקשנים״ הרבה, והדבר היה ל„שאלה״. ושאלות שנשאלו בפטרבורג ובווארשא – בודאי כל ישראל ישאלו אותן.

ובנוגע ל„הרוח הפריזי״ יש גם טעם שני: אמת, שעל־פי ההשקפה הראשונה אין

אם יקיימו את הבטחתם ? – ימים ידברו.

מברלין שבתי הביתה דרך ברסלא. ואף־על־פי שאחרי פטירת הפרופיסור גרץ ז״ל אין עוד שם „עושי־היסטוריה״, בכל זאת נכבדה לנו העיר הזאת, כי בה „בית־מלאכת־הרבנים״ הראשון. אינדוסטריה זו, אמנם, נתקדמה עתה הרבה בערים אחרות, ואומרים, כי באמיריקה כבר המציאו „בית־מלאכת־רבנים בכח־הקיטור״; בכל זאת מרכז עשית־רבנים הוא סוף־סוף בברסלא. ועל כן אמרתי, אסורה נא לברסלא ואתיעץ עם ראשי הבית, מה לעשות בדבר שאלת הרבנים בארצנו. ספרתי להם את מצבנו הרע, כי בזיעת אפנו נשיג רב. הרבה ערים גדולות לאלהים מבקשות להן עתה רבנים – ואין. והחזיקו שבע ערים בכנף „מלומד״ אחד ואמרו אליו: תעודה לך, דיפלום לך, וגם יש אומרים, כי עברית תדע לקרוא בלי שגיאות גסות – רב תהיה לנו! ויש גם שמותרים על התנאי האחרון לגמרי ואינם חוששים, אם הרב אינו יודע אפילו צורת האלפא־ביתא, – ואחרי כל אלה אין רבנים. כזאת וכזאת ספרתי ל„עושי־הרבנים״ בברסלא, והם שמו לב לדברי והבטיחוני להגדיל ולהרחיב בית־מלאכתם, שיוכל „לעמיד״ רבנים גם לנו במדה מספקת.

מברסלא נסעתי ישר אל גבול ארצנו. ומה שראיתי ושמעתי מן הגבול ולפנים, עד שובי לביתי, אולי אספר לכם בחוברות הבאות.

נמצאים גם בחוץ־לארץ, אלא שציונותם מגעת על הרוב רק עד כיסם ולא עד בכלל, מה שאין כן היהודי הרוסי.

כמו שספרו לי שם, יש עם לבבם להעביר את „לשכת־האוצר" לווילנא, לברדיטשוב או לעיר אחרת מערי „התחום", אחרי כי לעת־עתה רוב „המניות" של הבנק הציוני מערי־התחום יבואו, ומן הדין הוא איפוא, שתהיה הלשכה המרכזית בשכונתם.

מקולוניא נסעתי לברלין. אלא שנטיתי מעט הצדה וסרתי לווימאר, לראות את פני ניטשֶה ולדבר עמו מעט על עניני פילוסופיה. כי בשנים האחרונות הרבו סופרינו „הצעירים" לדבר אלינו על ניטשה ושיטתו, עד שנתבלבלו מוחותינו מרוב הדברים. ויען כי מפי סופרינו לא יכולתי להציל דבר ברור על שיטתו, אמרתי: אשאל נא „אותו בעצמו", אולי יברר לי את הספקות. אבל לדאבון לבי לא נתן לי ניטשה לדבר הרבה. מרת דרייפוס התמימה טעתה בי, וניטשה הפילוסוף לא טעה. הוא הבין מיד, עם מי יש לו עסק, והתפלא מאד בשמעו, כי יש לו בקרבנו תלמידים רבים ההולכים לאור תורתו, כי גם בעברית החלו לדבר על „שנוי־הערכין", לדרוש בשבח „החיה היפה", ולהעמיד את היהדות על כח האגרוף. „הוי, תורת־העבדים! – קרא באנחה – גם אלי תבוא לכבוש את שיטתי! כה דבר צרתוסטרה: אין מנוס ואין מפלט מתורת־היהודים"...

ואנכי, הכיבי, השתתפתי בצערו. באמת אין מנוס ומפלט מן היהודים. לא רק פילוסופיה של „החיה היפה", כי גם אם ימציאו אחרים פילוסופיה של מכת־מצרים השלישית – המָצא ימָצאו בקרבנו אנשים, שירצו להעמיד את היהדות על בסים כזה...

עזבתי את ווימאר, את ניטשה והפילוסופיה שלו – ונסעתי לברלין.

מטרת נסיעתי היתה לתהות על קנקנם של „רבני המחאה", מפני־מה הם מתנגדים כל כך לשיבת־ציון? האמנם ידמו, כי במדינת־היהודים לא יהיה מקום לרבנים מתקנים? הרי אדרבה, שם, בארץ אבותינו, כאשר יהיו ככל הגוים בית ישראל, כאשר לאומיותנו תעמוד על הקרקע, והדת, לפי דעת רבים, לא תהיה חשובה עוד כל־כך בעיני העם, יוכלו הרבנים האלה „לתקן" כאות נפשם, ומה כל החרדה הזאת? אחרי טענות ומענות שונות, הוכרחו הרבנים להודות לפני, שלא הדת, אלא הלשון היא המטילה עליהם אימה. הגע בעצמך: רבנים זקנים, מטיפים באים בימים–יתחילו לעת זקנתם ללמוד שפת־עבר! ובארץ העברים הלא נחוץ יהיה לדבר עברית או, לכל הפחות, לדעת עברית... אבל אחרי שהסברתי להם, כי „אין השד נורא כמו שיתארוהו", כי מיסדי מדינת־היהודים, כנראה, אינם מדקדקים הרבה בלשון ולא יקפידו על הדבור, ודברי־הימים יורונו לדעת, כי גם בעת שבתנו על אדמתנו התחכמנו לשכוח את שפתנו, וכי על כן מאד אפשר, שגם במדינת־היהודים ידברו בלשונו של הקיסר ווילהלם השני, ואולי גם אפשר יהיה למחוק מתוך התפלה „ולירושלים עירך", אחרי שהסברתי להם כל זאת, נחה דעתם והבטיחוני לבלי צאת במחאות עוד.

לַזָר, וממנו – למרת דריפוס. היא קבלתני בסבר־פנים־יפות וספרה לי על התקוה הנשקפת לה לראות בקרוב את פני בעלה. אנכי ספרתי לה, כי ברוסיה כולנו מרגישים בצערה, משתתפים ביגונה ושמחים בשמחתה, ורבים מאתנו גם התנדבו לנטוע עצי־אתרוג על שמו של בעלה. ותתן לי מרת דריפוס את תודתה בשמה ובשם בעלה, ותבקש ממני להגיד להרוסים, כי היא מכרת להם טובה ודורשת שלומם; כי הרוסים הם „עם העתיד" והיא שמחה מאד על השתתפותם בצערה ושמחתה. ומה שנוגע ל„עצי־האתרוגים", הנה לא ראתה אמנם עין כזה בצרפת, אבל היא מבינה, שמסתמא הוא עץ יפה הגדל בערבות רוסיה. אני נשכתי את שפתי בשני, כי הכרתי מיד את שגיאתה, אבל לא הגדתי לה כלום. ובסתר לבבי גם שמחתי על זה, שהיא הושבת אותי לאינו־יהודי, והוספתי לדבר בלשון המשתמעת לשני פנים, ונהניתי מאד משיחתי זו. ואף היא, כנראה, היתה שבעת־רצון. „בכלל -- אמרה לי – הכל הולך וטוב, בעלי ישוב בקרוב, ואנו מקוים, שגם את מעלתו בצבא ישיבו לו". „רק – הוסיפה בחשאי – קוץ מכאיב אחד יש בכל ההיסטוריה הזאת: כי קבלה צורה יהודית ביותר... בעלי ישאיר עתה שם טוב לבניו אחריו, אבל את יהדותם לא יוכלו בנינו להסתיר, ומי יודע אם יאמרו לנו „יישר" בעד זאת... כך הוא מנהגו של עולם – גמרה דבריה באנחה – אין טוב בלי רע"...

נפרדתי ממרת דרייפוס, ובו־ביום עזבתי את פריז ונסעתי לאמשטרדם.

אמשטרדם היא אחת מן הערים החביבות עלי ביותר. באמשטרדם נוסדה הקהלה הראשונה של אנוסי ספרד; באמשטרדם היה שפינוזה, שהבריות אומרות, שהיה פילוסוף גדול, ובאמשטרדם -- או בהאאג הקרובה לה – יהיה, כפי הנשמע, הקונגרס השלישי, ואמשטרדם הוא מרכז המסחר של אבנים טובות, ואנכי הבטחתי לרעיתי להביא לה „עגילים".

העיר, כנראה, נשתנתה הרבה לטובה מימות שפינוזה. הנרות השחורים, שהדליקו אז בבית־הכנסת, כבר כבו, קול השופר לא ישָמע עוד להחריד את הלבבות, וחרם לא יטילו על הפילוסופים. הרשות נתונה עתה לכל אחד להתפלסף כאות נפשו. אפס כי יהודי אמשטרדם לא יתפלספו עתה הרבה. קיימו וקבלו כולם את הפילוסופיה של שפינוזה, כי אין בעולם אלא עצם אחד, אשר ממנו הכל ובו הכל, וה„סובסטאנציה" היחידה הזאת היא -- „הכסף". „שפינוזיסטים" כאלה יש שם הרבה עתה, ואין מחרימים אותם... רציתי לדעת מה דעתם על הקונגרס הציוני העתיד להיות אצלם – והם שמחים על הבשורה הזאת. בכלל הם מצדדים בזכות „מדינת היהודים" ומקוים שתצא ממנה הרבה תועלת – למסחר של אבנים טובות ומרגליות. מדינה חדשה, ממשלה חדשה, מטרפולין חדשה, שתחפץ „להרָאות", והריסטאקראטיה העברית החדשה – היא בודאי תחפוץ להתהדר ולהתפאר ב„אבניה" ומרגליותיה...

מאמשטרדם עשיתי את דרכי ל„קולוניא". שם קבלו אותי בזרועות פתוחות, כי היהודי הרוסי בכלל הוא בחזקת ציוני, ומה שנכבד ביותר – ציוני משֻלם. ציוניים הרבה

אינם פרים ורבים כדבעי והולכים ומתמעטים גם בצרפת עצמה משנה לשנה. ובכן הלא מן הדין והיושר לעמוד לימין הצרפתים...

משם הלכתי לרחוב אֶלִיזֵי. מקום הפקידות הראשית של „חברת הקולוניזציון העברית". בבית הזה שבעתי רוב נחת. כי הוא המוסד העברי היחידי. שלא יתאוננו בו על רבוי ההוצאות; אדרבא, יתאוננו על מ ע ו ט ההוצאות. יש סכום עצום -- ואין מה לעשות בו. רבה הטובה-ומעטים אוכליה... זולת זאת הכל הולך למישרים ותקוות טובות נשקפות למעשה החברה בארגנטינה. יש תקוה, כי לשנה הבאה לא יוסף עוד הארבה לבוא, אחרי שכבר אכל גם את אדמת הקולוניות עד אמה בעומק; יש תקוה, שהקולוניסטים לא יוסיפו עוד לצאת מן הארץ, אחרי כי אלה שיכלו לשוב לארץ מולדתם כבר שבו, ונשארו, איפוא, רק אלה שאינם יכולים לשוב... יש תקוה גם־כן, כי מהומות ומבוכות לא יהיו עוד שם, אחרי שהקולוניסטים נוכחו לדעת, כי כל אלה לא לעזר ולא להועיל.

מחברת הקולוניזציון העברית הלכתי לבקר את מ ק ס נ ו ר ד ו י. אני מספר לך, חביבי, דבר זה למען האמת, אך לא בשביל להתפאר. לפני שתי שנים, כשעדיין לא ידענו מי הוא נורדוי ואפשר היה לחשוב אותו לסופר מעמי־הארץ, בודאי הייתי מתפאר בזה שהכרתיו ודברתי אתו והכל בעירי היו מתקנאים בי; אבל עכשיו שנודע מי הוא, כי לנו הוא ולא לצרינו, יהודי כמונו כולנו, – עכשיו נפל ערכו ונעשה חולין לרבים מאתנו. זאת ידעתי, אמנם, גם מראש, אלא שלא יכולתי להתגבר על יצרי והלכתי לראות את פני חביבי מאז, בעל „הפרדוכסים".

מתחלה, בראותו אותי לבוש אדרת־שער, חשד אותי בעשירות ולא רצה לדבר עמי. העשירים, אמר אלי בכעס, הס־הם בעוכרינו. יאה עניותא לישראל, ואין בן־דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס. לשוא התנצלתי לפניו, כי באמת אינני עשיר, ואדרת־השער זה לא כביר שבתי ולקחתיה מן ה„לומבארד" בתתי שם את בגדי־הקיץ תמורתה; כי אצלנו גם המשרת והמשרתת יוצאים מלובשים בגדי־מלכות, והכל יודעים, כי בביתם אין לחם ואין עצים... לשוא התנצלתי לפניו, כי הוא באחת: העשירים הם בעוכרינו. ולא נתקררה דעתו עד שבקשתי ממנו „הלואה קטנה" בתור „גמילות־חסד", להוצאות הדרך. בשמעו כזאת – ותחי רוחו, ויושט לי ידו באהבה רבה ויאמר: עתה אני רואה, שיש לי עסק עם יהודי אמתי הבא מן המזרח... ואז דבר עמי הרבה על האידיאלים של עמנו, שצריך להשתדל שלא יתקיימו לעולם, כדי שלא יאבד ערכם...

ומרוב השיחה שכחתי את דבר ההלואה הקטנה, וכנראה שכח גם הוא, וכה נפרדתי ממנו באהבה ואחוה, אבל בלא גמילות־חסד... ומה שעבר עבר.

גם אם לא אגיד הלא תבינו, כי לא כליתי את עניני בפריז עד אם ראיתי את משפחת דריפוס. כי להיות בפאריז ולבלתי ראות את משפחת דריפוס עוד גרוע עתה מאשר להיות ברומי ולבלתי ראות את האפיפיור. מאת מקס נורדוי השגתי כרטיס לְבֶרְנַר

בית־מלאכת רבננו. בקיצור, יש לנו „שייכות“ גדולה לאירופה וראוי ליהודי להזות ישם.

מובן מאליו, כי ראשית דרכי מלבוב היתה – ישר לווינא. – ווינא! מה נכבד השם הזה לכל איש יהודי! כמעט כל איש יהודי יש לו חלק „בעד היפה אשר על גדות הדונאי“ וכל אחד הניח אבן בבנינה. אבותינו הטובים היו מובילים לוינא את „ריאותיהם“ ו„קיבותיהם“ וכיסיהם המלאים; כל ריאה שנטרפה, כל קיבה שנתקלקלה. אם אך הכיס היה מלא, מיד הובילו אותן לווינא, לדרוש בעצת גדולי הרופאים, והם נתנו עצות, איך להריק את הקיבה ביחד עם הכיס. ואנחנו, בניהם אחריהם, עוד הוספנו עליהם, ומלבד רפואות־הגוף, עוד נבקש בווינא גם רפואות־הנפש. אם ירפאו הרופאים החדשים את „הלבבות הנישברים“ כמו שרפאו הרופאים הישנים את „הקיבות המקולקלות“ – מי יודע? – לעת־עתה אנחנו נוסעים לווינא.

ברעתי היה לשאול שם שאלות הרבה, שאלות גדולות וקשות, לבקש פתרונים לכל חלומותי, לכל ספקותי, ולמצוא תרופה, אם אפשר, לכל מכאובי לבבי... אבל את הרופא הראשי, את „הקוסם הוויני“, לא מצאתי בביתו. ו„בועד־הפועל“ הגידו לי, כי בלעדיו אין איש יודע מאומה. הבטתי על סביבי, התבוננתי – ומצאתי כי כן ידברו...

ומבלי להתמהמה הרבה, נסעתי על כן משם לבזיליא.

ווינא ובזיליא – הן עתה שני שמות תאומים, שמות נרדפים; כמעט אי־אפשר להזכיר את ווינא מבלי השוב על בזיליא ואי־אפשר לחשוב על בזיליא מבלי לזכור את ווינא. שתי הערים האלה משלימות זו את זו. ואנכי – מודה אני על „חולשתי“ – יש לי געגועים מיוחדים לבזיליא מאז הונף „הדגל העברי“ שם. אנכי במערב, אנכי בצפון, אנכי בפלכי־הדרום – והדגל העברי עומד לנגד עיני. בדמיוני, והנה על הר גבוה – במקום אחר– הדגל העברי מנפנף לכל ארבע רוחות השמים, ובני ישראל, ממזרח וממערב, מצפון ומדרום, ומה שיותר רחוק – מכל המנינים, מכל ה„קלויזין“, מכל המפלגות, ומה שעוד יותר רחוק – מכל „המעמדות“, עשיר וריש, מלומד ובלתי־מלומד, כולם נקבצו ובאו שמה, קהל גדול מאד, מלא רוח היים, וישימו להם „ראש אחד“ וישובו אל עמם ואל תקותיו...

זה חמשה הדשים מאז הונף הדגל הזה, ואנכי עוד אראהו בעיני. תהיה אחרית „הקונגרסים“ מה שתהיה – הדגל העברי הורם והונף. ומי שיש לב עברי בקרבו, ומי שרוצה ויכול לעבוד בצבא עמנו, הנה יש לו עתה „דגל“...

מבזיליא אחזתי את דרכי לפריז.

ובפריז רבה עלי העבודה מאד. ראשית דרכי היתה לרחוב טריוויז, לוועד של „חברת כל־ישראל־חברים“, כדי לשאול את חברי־הועד, מפני־מה אין שפת־עבר תופסת את המקום הראוי לה בבתי־ספריהם אשר בארץ הקדם? ברעתי היה לריב ולהתוכח עמהם, ואולם תשובתם היתה כל־כך ברורה ופשוטה ומובנת, עד שנסתתמו כל טענותי. הם השיבו לי את התשובה המפורסמת, כי „יהודים יש לנו די והותר“, ביחוד בארצות הקדם, בעוד שהצרפתים, כידוע,

ולהאמין במקום שיש דרדא דממונא, – וגמר אומר לנסוע לבובה. ואנכי, מפני אחותנו ומפני טובת־הנאה שיש לי לפרקים ממנו (כי נותן הוא לי לפעמים „גמילות־חסד" רק בשלשה % לחדש), נעתרתי לבקשתו, ללוות אותו על דרכו לעיר הזאת.

מה שהיה שם וסדר הרפואות של „הרופא המומחה"–לא אספר לכם, מפני שבודאי תקראו זאת מעל עמודי העתונים שלנו, בהסכמת הרבנים הגאונים דלבוב. ואנכי לא התמהמתי הרבה בעיר הזאת והשתמשתי בשעת־הכושר לעשות מסע של טיול באירופא. לבזיליא בימי הקונגרס – כמו שספרתי לכם אז–לא יכולתי ללכת, מפני שביום ט"ו אוגוסט עלי היה לשלם תרפ"ט אלפים ולגבות גם־כן סכום לא קטן. הנותי, אמנם, אינה גדולה כל־כך, אבל חובות–אל אלהי אבי! חייב אני לכל העולם וכל העולם חייב לי. מי שחייב לי אינו ממהר לשלם, אבל אנכי – „גלגלי" עוד לא עמד וחייב אני להשתדל, שלא יבואו שטרותי לידי מחאה. ומי יודע עוד מה יהיה לשנה הבאה, אולי גם אז לא אוכל לנסוע לבזיליא מטעם זה. הן אמנם, כפי שנראה ממהלך העסקים, כבר אהיה אז „אחר המעשה", ואוכל ללכת אל הקונגרס בלב שקט... אבל בעולם המסחר אי־אפשר להגיד אחרית מראשית. יש אשר „השמיטה" תבוא פתאם, מבלי שיחכו לה כלל וכלל... ויש אשר, להפך, תאחר לבוא במקום שיחכו לה בכל יום ויום. אפשר שימצאו עוד אנשים, שיאמינו בי וב„שטרותי" וילוו לי כסף גם בשנה זו, וכל זמן שאוכל להשיג כסף במלוה לא אחדל מלשלם חובותי. הלא תדעו את ההבדל שבין „באנקרוט" יהודי לשאינו־יהודי. אינו־יהודי יחזה בחשבון ויסחר בחשבון–ויעשה „שמטה" בחשבון ובמנוחה. בראותו, כי עסקיו מתמוטטים, כלומר שאינו יכול עוד להרויח על חד תלת, לא יחכה הרבה, ויקרא שמטה מבעוד יום, בעוד כספו שלם והקרידיט שלו במלואו. ואז יתפשר במהרה עם נושיו, כי ישלם להם ארבעים למאה, והוא אחר־כך חשוב ו„בטוח" יותר משהיה. כי עם סוחר, שמשלם ארבעים למאה, אין מדקדקים הרבה. אבל הסוחר היהודי יחיה בלי חשבון ובלי מנוחה, יסחר בלי חשבון ובלי מנוחה, ויקרא שמיטה גם־כן ככה; הוא ישלם וישלם עד פרוטתו האחרונה, עד תמצית דמו, וכל עוד אפשר לו להשיג „הלואה", אפילו ברבית גדולה, ישיג וישלם לבעלי־חובותיו הקודמים, עד שתכלה הפרוטה לגמרי מכיסו – רק אז יקרא שמטה, מבלי שיוכל להשיב אפילו עשרים למאה, וישאר בחוסר כל, קרח מכאן ומכאן, עני גמור לעצמו ו„נבל" בעיני נושיו, שכמעט אינם מקבלים כלום. אי־לזאת לא ידע הסוחר העברי את עתו, מתי תכלה הפרוטה האחרונה „ויעמוד הגלגל". ואשר על כן, למרות גזרת השכל הישר, מאד אפשר, ישגם לשנה הבאה לא אהיה עוד „חפשי" לנסוע לבזיליא. ובכן אמרתי בלבי, מכיון ישכבר עברתי את הגבול, אתמהמה מעט ב„אירופה". הן באירופה יש לנו עתה „רודים" הרבה ומקומות קדושים. „וינא" רבתי– מעין עלית בן־גרין לפנים; „בזיליא"–מעין ירושלים; „פריז" – טבור העולם, המושך אליו כעת את לב כל איש יהודי; „קולוניא" - מקום מושב שרי־האוצרות שלנו; ברלין מרכז השכלתנו, ובימים האחרונים גם מרכז תקותנו: ברסלא–

זשם אינם; פה הציוניים מדברים ואינם עושים, ושם הציוניים אינם עושים ומדברים; פה חוו לפנים חובבים ועתה נעשו ציוניים, ושם לא היו חובבים ועתה אינם ציוניים; וכן הלאה בסגנון הזה – והמכתבים נכתבו.

ובכן אתן לכם לעת־עתה מעט מכתבי־מסע, ומה גם כי באמת הביאני המקרה לנסוע באלו הימים למקומות שלא פללתי, ומעט מעניני הדרך הזה אספר לכם בזה. ואקוה-כמו שיאמרו הסופרים – כי תמצאו בהם חפץ.

ומעשה שהיה כך היה. קרוב אחר יש לי, ירא־שמים, ומה שנכבד מזה, עשיר גדול, שנפלה לו מאביו ז"ל „ירושה יהודית", היינו: אֵם זקנה וחמש אחיות בלתי־נשואות, וגם, אגיד לכם בלחש, „שבר" גדול ר"ל. וקרובי, צריך אני להגיד לכם, היה חכם מאביו ז"ל, אשר לבד אשתו ובית־מדרשו לא ידע כלום. קרובי זה ידע הרבה דברים מלבד אשתו ובית־מדרשו; והעיקר – ידע מה שנחוץ ביותר לדעת בעולם הזה, ידע – כמו שאומרים בלשון הסוחרים – „לעשות כסף". הוא הבין היטב את סוד „עשית הכסף". מכל דבר עשה כסף: מתורתו עשה כסף, ממעשיו הטובים עשה כסף, מיראת־שמים שלו עשה כסף, מעסקנותו בצדכי הצבור עשה כסף, מהשכלתו עשה כסף, מהתבוללות בשעתה עשה כסף ומלאומיות בשעתה – גם כן עשה כסף. כל דעה חדשה, שרחפה באויר והגיעה לרחוב היהודים, מיד קלט אותה במוחו והפך אותה לכסף. ממילא מובן, שבכשרון כזה עלה בידו „לעשות כסף" הרבה במשך עת קצרה. מסבל הירושה הגדולה, שהניח לו אביו „התם" – מאמו וחמש אחותיו – כבר נפטר: באופן היותר טוב – מאמו, שמתה מיד אחרי בעלה, ובאופן היותר רע – מאחותו הצעירה, שהשיא אותה לרוקח והוכרח לקנות בעדו בית־מרקחת בכפר; כי, כידוע, לבת לוקחים „דוקטור", ולאחות – „רוקח". איך שיהיה, הוא נפטר מירושתו זו, רק מן הירושה האחרונה, מן השבר, לא יכול להפטר. וגמר אומר לנסוע ל„לבוב" אל הרופא המומחה ר' משה עהרליך, אשר, כפי שיעידו עליו בכתבי־העת „הרבנים הגאונים" דלבוב, הוא מומחה גדול לאותו דבר. הרבנים הגאונים דלבוב הם מאז ומקדם אומנים גדולים לכתוב „הסכמות". עוד בימי ילדותי הייתי מתענג תמיד למקרא הסכמות הגאונים דלבוב, שהיו מתחילים על הרוב בסגנון כזה: „ואיקלע לאתרן ה"ה הרב הג' וכו' גבר בגוברין אשר תורתו בתוך מעיו וספרו בידו" וכו' וכו'. ועד היום, במקום שאני מוצא הסכמת הרבנים מלבוב, אקרא אותן בעונג רב. אבל בהסכמתם לספר־הרפואות של ר' משה עהרליך הגיעו הרבנים מלבוב לשלימות יתרה ובלתי־מצויה. לפי סגנון הסכמתם, כמעט החובה על כל איש יהודי להשתדל להשיג שבר בכדי להתרפאות ע"י ר' משה עהרליך הנ"ל. והמודעות של ר' משה הנ"ל, בהסכמת הגאונים הנ"ל, בהעתונים העבריים, כמעט כתובים בסגנון יותר טוב מהרבה מאמרים ראשיים... ממש תענוג רוחני הוא, בראותינו איזו „מומחים" נפלאים נמצאים בעמנו בגאליציה ואיזו סופרים יש בין הרבנים שם! בפני מודעות כאלה לא יכול עמוד גם קרובי הנזכר, אף־על־פי שבכלל אינו נוח להתפעל

כל־כך כמו לנו . . . אבל „חלוץ־עצמות״ – טרם אבין. ובראותי הרבה מגדולינו הדרשים על זה תלי־תלים של הלכות ואומרים ליסד לזה „חברות״, אני מניע כתפותי ואומר בלבי: יהי רצון שיהוה לטובה . . .

לא זאת, אמנם, מגמתי בזה. רציתי רק להגיד, שהצעותי גם הן אינן נפלות בערכן מהרבה הצעות אחרות שנתחדשו בימינו. ובכל זאת גמרתי בלבי להניח את שאר הצעותי לעת אחרת ולדבר הפעם על ענינים אחרים. אבל דא עקא, כי בימים האחרונים הורגלנו ככה ב„פרואיקטים״ השונים, עד שכמעט אי־אפשר לנו לדבר דבר בלעדיהם. הנה פגשת את מכירך בשוק, ואתה מדבר עמו על מסחר ועסק, על שמיטת־כספים ו„מחאות״ של שטרי־חובות, גם מעט ליצנות, מעט רכילות, מעט פוליטיקה, כנהוג. ופתאום הוא נכנס לתוך דבריך: „ומה דעתך על ההצעה שהציעו לעשות „מגן־דוד״ מפטמאות של אתרוגים?״– והיה אם לא תדע מה להשיב, או כי תשיב בקרירות, יחשוד אותך מכירך במינות, כי אינך לאומי, כי אינך ציוני, כי אינך יהודי . . . ואם אינך רוצה למשוך עליך חשד של מינות – בעל־כרחך תסכים לכל הצעותיו . . .

אבל אני ידע אותך, חביבי הקורא, שאתה עיף ויגע ומוחך מבולבל מעט מכל הפרואיקטים אשר שמעת עד עתה, ועל כן לא אוסיף לענותך ולבלבל את מוחך עוד.

ואם לא פרואיקטים – אני יושב וחושב מה לכתוב „מעינא דיומא״: אם מכתבי־מסע״ – שהיו עתה ל„מודה״ – או ספורי־אהבים?

באמת אין טוב מִכְּתוֹב עתה ספורי־אהבים. לפנים היתה העבודה הזאת קשה מאד. לא מפני חסרון אהבה – חלילה! הסחורה הזאת היתה מצויה גם לפנים; אלא, פשוט – מפני חסרון גבורים. חיי היהודי היו כל־כך פשוטים, עד שכמעט אי־אפשר היה למצוא „גבור״ הגון לרומן. עוד הפעם בחור עני שנתמשכל ומשכיל שנתפקר; עוד הפעם ר׳ צדוק הפרוש, ר׳ ופסי הרב, ר׳ אבנר הגביר המשכיל, ועוד הפעם נערה בת חסיד עשיר שנתפתתה מעט . . . כל גבור אחר לא נראה בספרותנו היפה כמעט מאז עלדה. והגבורים האלה, אשר ריח בית־המדרש יחד עם ריח״ בית־הספר־למחול״ נודף מהם, כבר היו לנו לזרא. לא כן עתה, עת הפלאות, אשר „גבורים״ מצויים מאד בכל קהלה וקהלה, גבורים ממש, כדבעי, גבורים חיים, שכאילו נבראו רק לרומנים. לא מעין הגבורים הראשונים, גבורי־ ההשכלה, שבלו את כל ימיהם בפלפולים של הבל והקריבו את עצמם על תקונים בדתי והפצת השכלה, אלא – גבורים ל ה ו ש י ע . . . כעת רק עצל לא יכתוב רומנים.

ובכן, האכתוב רומן? אבל טוב מרומן – מכתבי־מסע. כתיבת רומנים, אם אינה חכמה, לכל הפחות מלאכה היא. ומכתבי־מסע, כמו שכותבים עתה, אינה גם מלאכה. לפנים בישראל – ובעמים עוד גם עתה – בכדי לכתוב מכתבי־מסע צריך היה לנסוע, לראות ולהתבונן, להקור ולדרוש. ועתה כל אלה למותר, לא נצרך אולי גם לנסוע, ובכל־שכן לראות ולהתבונן, אלא לוקחים העט וכותבים: פה יש חובבי־ציון, ושם אינם; פה יש ציוניים,

XIV.

השפעתי עליכם, חביבי, רב טובה בחוברות הקודמות, המון „פרואיקטים", שיודע אני בעצמי שלא תוכלו לקבלם. אבל מה אעשה, ומתלמידיו של ר' יוסי אני, שאפילו אם יודעים בעצמם שאינם כדגים, בכל זאת הם ענותנים גדולים, ואם יאמרו להם חבריהם לעלות לדוכן, לא יסרבו הרבה – ויעלו. יעלו ויפסעו פסיעות גסות על ראשי העם וינגנו „ברכת־כהנים" בקול רם. ולא עוד אלא שהושבים, כי בשעת־מעשה אסור להסתכל בפניהם...

בימיו של ר' יוסי, כנראה, נחשבה זאת לענוה והשיבות יתרה; בימינו אנהנו–כהנים כאלה כארבה לרוב. בימינו אנחנו רבותא, להפך, למצוא אדם, שאף אם יודע הוא בעצמו שהוא כהן וראוי לשליחות של צבור, כשחבריו אומרים לו: רד מעל הדוכן, הוא יורד. אבל לעלות? – מי מאתנו לא יעלה? אנו אצים ורצים ודוחפים איש את רעהו ונחפזים לעלות על הבמה... ובכן עליתי גם אנכי והצעתי את הצעותי, אשר לפי דעתי ודעת חברי אינן טובות ואינן גרועות מהרבה הצעות אחרות שנתחדשו אצלנו, למשל–מן ההצעה ליסד חברות „חלוץ־עצמות".

זכורני, בימי ילדותי בעיר מגורי, ב„שבת־מברכים", כל העם גועה בבכיה בברכת החודש וקורא בקול: „יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, שתחדש עלינו את החודש הזה לטובה ולברכה ותתן לנו חיים ארוכים, חיים של שלום, חיים של טובה, חיים של ברכה, חיים של פרנסה, חיים של ח ל ו ץ ע צ מ ו ת"... הבטתי סביבותי וראיתי את אחי היהודים: את ר' זרח הסוכן, ר' בנימין הסרסור, ר' ראובן החנוני, ר' נחמיה המלמד ושאר המתפללים, „יהודים שבורים" וחלושים, – כולם בוכים ומבקשים „חלוץ־עצמות"! – התינח חיים, פרנסה, אבל חלוץ־עצמות מאי עבידתיה בעירנו? במוחי הקטן לא יכולתי למצוא פשר המלות ההן. אבל אם „הגדולים" בוכים, מסתמא הוא ענין נכבד– ובכיתי גם אנכי...

מאז עברו ימים הרבה ואזלו מים רבים. לא אשמח עוד לכל מה שישמחו „הגדולים", לא אצחק עוד לכל מה שיצחקו הם, וגם לא אבכה עוד לכל מה שיבכו הם, ויש גם אשר אבכה לצחקם ואצחק לבכיתם... כן, ימים רבים עברו מאז.. הצלחה, פרנסה–את התפלות הישנות ההן מבין אני עתה היטב, מבין ומרגיש אני אולי יותר הרבה מאשר הרגישו והבינו אותן אז, בימי אבותינו הטובים, שחוסר פרנסה לא היה נורא להם

יגדלו ללא־תורה וישכחו את יהדותם: „יהודים יש לנו די והותר" ואין רע, אם בכלל ימעט מספרם מאשר הוא. ביחוד יהפוך כל איש יהודי, שבשכונתו ימעט מספר היהודים, ופתגם שגור הוא בפי ההמון: „טוב לחיות בין הנכרים ולמות בין היהודים". כל איש יהודי הוא לצנינים בצדי חברו. האחד יפחד, פשוט, שמא יקפח חברו את פרנסתו; השני – שמא יהיה עליו יהודי חברו לטורח, השלישי – שמא יזכיר אותו את יהדותו... הרביעי והחמישי... כל אחד יש לו סבה מיוחדת לחפצו, שימעטו היהודים בשכונתו, כי בעוונותינו הרבים „יהודים יש לנו די והותר".

ומפני ש„יהודים יש לנו די והותר", על־כן „טוב לחיות בין הנכרים"... ושני הפתגמים האלה, שהאחד מוצאו מן ה„ספירות העליונות" והשני–מקרב ההמון, יורונו דעת את מצבנו המוסרי בגלות. כמדומה לי, שאין אומה ולשון בעולם, שיש להן „פתגמים" כאלה. מימי לא שמעתי, שיאמרו הנכרים: „טוב לחיות בין היהודים", אף־על־פי שהנכרים, כמו שנדע, ראוי להם יותר לומר כך. אפשר שיהודי אחד בכפר גדול ימצא את פרנסתו בריוח, אבל לא בכבוד, ובנפשו יביא לחמו. ואולם נכרי אחד בין יהודים הרבה–הלא על כפים ישאוהו...

ביחוד טוב להיות נכרי בין היהודים בוואַרשא. שם לא לבד שיתנו לו פרנסתו ברֶוח ולא בצמצום, אלא גם יתנו לו לכל עת מצוא מתנות טובות ועל פני כל העם יְכֻבּד. ומעשה במורה אחד קתולי, המלמד אומנות בבית־הספר־למלאכה של שלטון הקהל העברי, שחגג את חג התונת־הכסף שלו, ויחוגו ראשי הקהלה והמפקחים על הבית את החג הזה ברוב פאר והדר, כיאות לעיר ואם בישראל, שזכתה לאושר וכבוד כזה, ויקהלו ראשי הבית ומפקחיו אל בית החתן דנן, וינאמו נאומים לכבודו ולכבוד אשת בריתו, ויקריבו לו אשכר, תיבת־כסף ועליה כתובת מעשה־אמן, ויחלו את פניו, כי יואיל לקחת מהם גם מתנת־כסף.

המורים העבריים בבית־הספר של שלטון הקהלה שם, לפי דברי הסופר ב„המליץ" (155), מקבלים שכר מצומצם מאד, שאינו מספיק גם ללחם צר, ולעת זקנתם, בכלות כוחם, יגועו ברעב, ואיש לא ישים לבו להם. ממילא מובן, שהמורים העבריים, החיים על חשבון הקהלה, לא יאריכו ימים ולא יחוגו את חתונת־הכסף; ואם, למרות כל אלה, הִמָצא יִמָצא אחד מן המורים, אשר חונן מן הבורא בכח אמיץ מאד, ויגיע עד חתונת־הכסף, הנה ראשי הקהלה, בשמעם כזאת, יניעו כתפיהם, כאותו הרופא המפורסם, אשר בשמעו, כי החולה „שלו" עודנו חי, הניע כתפיו, כאלו אומר: „סתרי במרומים, שאנכי איני אשם בזה".

מה שאין כן המורה הנכרי בבית־הספר של שלטון־הקהלה. הוא בטח יגיע לגבורות ויחוג גם חתונת־הזהב, וראשי הקהלה ידאגו לו עד יומו האחרון, כי על כן נכרי הוא.

וכי לא טוב היה ליסד „בית־ספר של בושה" בוואַרשא?

ובדבר הזה אנו ממש ההפך מכל העמים. בנוהג שבעולם, כל העמים מדקדקים מאוד בעניניהם הפנימיים, כל אחד רוצה להתהדר לפני חברו במעשיו הטובים לעמו, כל אחד מתאמץ להיות צדיק וישר וצנוע בכל הנוגע לעמו, והעדר הבושה נראה רק בהליכותיהם עם העמים ה א ח ר י ם. בעניני־חוץ הכל מותר, בעניני־חוץ „כל מאן דאלים גבר" וכל מה שאפשר לקחת באיזו דרך שתהיה – ליקחים, מבלי להשגיח על מה שיאמר שכן פלוני... ואנחנו – ביישנים גדולים אנו דוקא במה שנוגע לעניני־חוץ, כי מתביישים אנו גם מפני „גוי קטן", גם מפני משרתנו ושפחתנו מן העמים – ואין אנו מתביישים רק מפני עמנו, מפני אחינו העברים...

צריך על־כן, ש י ל מ ו ד היהודי להתבייש מפני עצמו, מפני בניו ובנותיו, מפני אחיו ועמו, ביחוד מפני אחיו ועמו.

את התורה הגדולה הזאת הבינו הסינים – ויסדו בכל רחבי ארצם בתי־ספר של בושה, שבהם לומדים התלמידים לדעת את כל הבזיונות, שסבלו בני עמם בשנים האחרונות, אחרי מלחמת יאפוניה, והם לומדים להתבייש איש מפני אחיו על כל החרפה שמצאה את עמם.

ומי יתן ויסדנו גם אנו בתי־ספר כאלה בכל תחום־המושב, ולמדו „המנדרינים" הגדולים והקטנים שלנו, מנדרינים מכל המדרגות, את התורה הגדולה הזאת: להתבייש „בושה לאומית"...

וקודם כל הייתי מיסד בית־ספר כזה – ב ק ו ב נ א. כי ה„מנדרינים" שלנו בעיר זו, לפי דברי הסופר ב„המליץ" (151—153), כמעט אינם יודעים בושת.

הגע בעצמך, חביבי הקורא: הנה נתאספו להתיעץ בדבר מזכרת להגאון המנוח ר' יצחק אלחנן ספקטור ז"ל. כמדומה לך, שמן הדין והיושר והנימוס צריך להקים שמו על מוסד לפי רוחו. המוסד היותר טוב, ברוח עמנו, היה, כמובן, להוציא לאור את כל ספריו וכתבי־ידו ולמכרם בזול, בכדי שיהיו מצוים בכל בתי־המדרש ויהיו שפתותיו דובבות בקבר. אבל אלה אפיטרופסי־העיר, הדואגים לזכרונו של הרב, אינם מוצאים חפץ בזכרון כזה, כי, כמו שהודו בפומבי: „יהודים יש לנו די והותר" „ואין לנו כל צורך בהרחבת ידיעת היהדות".

ובכן, הזכרון האחד, שעשתה לעת־עתה עדת קאוונא לשם רבה המנוח ז"ל–הוא: כי „יהודים יש לנו די והותר".

אבל האמת נתנה להאמר, שלא בני־קובנא בחכמתם המציאו את הפתגם הזה, כי שגור הוא בפי כל עשירינו. „יהודים יש לנו די והותר", ואין רע, אם מתי־מספר מהם יגועו ברעב; „יהודים יש לנו די והותר", ואין רע, אם מתי־מספר מהם ינודו לארצות רחוקות ושם יתמו ברעה ויגון; „יהודים יש לנו די והותר", ואין רע, אם כמה וכמה מהם יגדלו ללא־תורה וישכחו את יהדותם; „יהודים יש לנו די והותר", ואין רע, אם בכלל

קודש הם להם. ובכל אופן לא בנקל יוציאו את הישן שנחלו מאבותיהם מפני החדש הבא מן החוץ, וכמו שאומרים באירופה, קלקול זה הוא שהיה ההוָה בעוכרם. וכמה יגיעות כבלי יגעה אירופה להוציא מלבם את המדה המגונה הזאת – ולא עלתה בידה. בחרב ירם לְמַדו את הסינים דעת, בבלי־תיתה של קרופ וכדומה – אבל לשוא. הסיני קשור ומחובר לירושת אבותיו, ולא יעזבנה.

ופה הוא „היתר", שעליה תלוי הפרואיקט שלי.

כמדומה לי, שבלי־תותה של קרופ ו„אבקי־שריפה בלא עשן" למותר הם כאן. ואילו מסרה אירופה את ה„מיסיון" הזאת ל נו, אז היינו ממלאים אותה בלא כל אלה ובלא הוצאות יתרות.

על כשרוננו לדבר זה אפשר להעיד את העד היותר נאמן – את הנסיון. עוד לפני דור אחד היתה הקולטורה של האבות אצלנו חזקה מאד. מנהגיהם והליכותיהם של אבותינו קודש היו לנו. ובמשך דור אחד שנינו את הדבר מן הקצה אל הקצה. ואילו קמו כיום אבותינו – לא רק אבות־אבותינו – מקברם, לא היו מכירים את בניהם.

ובכן, בכדי להוביל גם את הסינים בדרך ההשכלה, בכדי להשכיחם את הקולטורה של אבותיהם, צריך רק להושיב בכל עיר ועיר -- כמו שהושיבו לפנים בקולוניות העבריות בארצנו „בעלי־בתים למופת" – מתרשים עבריים למופת, והם ילמדו את הסינים, איך שוכחים ירושת־אבות בנקל וקורעים בבת־אחת את הקשר עם העבר. ואיזו מאות ממונים על מכס היי״ש („אקציזניקים" בלע״ז) ואיזו עשרות תלמידי בתי־הספר־לרבנים – ודי. במשך זמן קצר ילמדו הסינים מהם את התורה הגדולה ההיא, לאשר עמם וארץ־מולדתם. אדמה, שהצעה זו תמצא חן גם בעיני אלה, שלא יסכימו לישוב ארץ־ישראל ויבקשו לעמנו „מיסיון" בארץ־העמים.

ממילא מובן, שהדבר עוד לא נתברר כל צרכו ועוד פרטים הרבה יש בו הצריכים עיון, אבל בכללו הוא כפתור ופרח. ובהיותי מעיין בו לתקנו ולשכללו, למדתי לדעת את דרכי הסינים ומעשיהם בזמן הזה. והנה בין המון המוסדים החדשים, שיסדו בשנים האחרונות, מצאתי, לשמחת לבבי, אחד, אשר בדומה לו היה יכול להיות לתועלת גם לנו. ואם באים אנו להעניק להם מטובנו – מדוע לא נקבל את הטוב גם מהם?

וזה הדבר.

אחרי המלחמה עם יאפוניה ואחרי החלוקה הראשונה של ארץ־סינים, נתיסדה שם חברה חדשה, שמטרתה היא ליסד „בתי־ספר של בושה" בכל רחבי הארץ ההיא.

בתי־ספר כאלה בכלל היו מביאים תועלת גדולה לעולם. צריך שילמוד האדם „להתבייש". ויותר מן האדם הפרטי, צריכים ה ע מ י ם ללמוד חכמה זו. כי העמים, גם היותר גדולים וטובים, אבדו לגמרי את הכשרון הזה והם עושים מעשים מבוערים לעיני השמש, ולא יתבוששו.

כי מאז התחילה התנועה הלאומית, התחילו להתאגד לאגודות ומתאספים לאספות ומתוכחים ולמדו לדבר. ומחדרי האספות יצאו לדבר על הבמה בבתי־התפלות, ומבתי־התפלות – לכל במה ולכל קתדרא. יְדעו נא זאת אלה האנשים החדשים שלנו, הציוניים מאתמול, המבטלים בכלל את ה„חובבים" הראשונים, ידעו נא, כי את הכמת־הדבור למדו מהם, מן החובבים הראשונים, ויחשבו להם, לכל הפחות, ז א ת לצדקה. כי לולא הם, הדברנים הראשונים, מי יודע אם יכלו הם, המדברים עתה, גם לפתוח את פיהם.

איך שיהיה – הכל מודים, שהשגנו בשנים האחרונות שלמות גדולה והצלחה מרובה בהכמת־הדבור. ובזכרי, כי „שנות הזהב" האלה עברו עלי בשתיקה, במחשבות, ומפני ענוה יתרה לא נסיתי כוחי בדבור– בזכרי זאת, לבי עלי דוי. ולא על כבודי אנכי מצטער – חלילה! מי זה ישים לבו עתה לקטנות כאלה! – רק על ההפסד הכללי, שהגיע מזה להעם כלו, אני מצטער. כשאני לעצמי מה אני? – אבל הצעותי, הצעותי! כמה מרגליות טובות אבדו מתוך הקהל, וכמה פרויקטים מצוינים עבר זמנם ונתפגלו...

ואולם מה שעבר עבר, ומכאן ולהבא החלטתי לתקן עותתי ו„להתגלות". אאזור כגבר חלצי ואשאל מעט „עזות דקדושה" מן... אחת היא ממי... מן הדברן שאמצא ראשונה באספה הקרובה. ותקותי חזקה, שכל „אח ורע", שלא ילוה לי בשעת דחקי אפילו פרוטה אחת, לא ימנע את הטוב הזה ממני. ואז אדבר ואציע ככל אשר עם לבבי.

אבל המכסה אני ממך, חביבי הקורא, את אשר אני אומר להציע?

אמנם, הצעתי לא במוחי נתבשלה, אלא הבאתיה כמו שהיא ממרחקים, מארץ סינים.

אתם תדמו, כי רק טֵי וצירימוניות יפות ונמוסים משונים מביאים מארץ סינים – טעות היא בידכם! גם עצות טובות אפשר להשיג בארץ־הפלאות ההיא, ובזול. ולעת כזאת, שהדרישה לעצות טובות גדולה מאד ורבו הקופצים עליהן, – סוחרים מנוסים כמוני, היודעים עת לכל הפץ, מביאים סחורה כזו ממרחקים. לא מאירופה, אלא מקצה המזרח. אירופה כבר נתנה לנו את עצותיה... ובכלל כבר נתנה לנו כל מה שיכלה לתת. ועתה, אם תאות לתת לנו גם את ארץ־ישראל, מוטב, ואם לא – הרינו מבטלים אותה כעפרא דארעא, ועצות טובות ודברים של טעם נבקש... בארץ סינים.

בודאי תדמו – „בַנק"! שהרי ארץ סינים נעשתה עתה מרכז לכל המבקשים ליסד בנקים ולהשיג קונצֶסיות. אבל טעיתם. הפרויקט שלי אין לו כל עסק עם התורה החדשה של בנקים. הפרויקט שלי, ככל דבר גדול, פשוט הוא בתכלית הפשטות, ואינו אלא זה:

הסינים, כידוע, יש להם כל הסגולות והתנאים הנצרכים בשביל להיות עם גדול וחזק: ארץ רחבת־ידים, שלא יחסר כל בה, ועם גדול ורב, בעל־כשרונות, שונא עצלות ושכרון ומסתפק במועט. ואם נראה בכל זאת, שהם יורדים מטה־מטה, אין זה אלא מפני קלקול אחד גדול שיש בהם: – „קולטורה של אבות". הקולטורה של האבות, כידוע, היא היסוד העיקרי בחיי העם הזה. הסינים מתגאים באבותיהם, מתימרים בכבודם ודבריהם

הפלא ופלא! איך הצלחנו ללמוד בזמן קצר את התורה הגדולה הזאת? הן לא בירושה באה לנו. אבותינו הטובים לא היו דברנים כלל וכלל.

אזכרה את ימי ילדותי, ועל זכרוני יעלה מחזה של „עכוב הקריאה“. הלא תדעו, שעל כל צרה שלא תבוא בקהלה: תקלה וקטטה וריב משפחות, לקיחת אנשים לצבא, מכים וארנוניות וכדומה, – מיד היו מעכבים את הקריאה בבית־הכנסת. המעכבים היו עולים ועומדים אצל ארון־הקודש ולא היו נותנים להוציא את ספר־התורה. והקהל, שהורגל באלה, עומד ומחריש. „דגל הזהב“ בכותל המזרחי היה לוקח איש־איש את „החומש“ בידיו, לעבור על סדר השבוע, „שנים מקרא ואחד תרגום“. ואחריהם היו עושים כן גם שאר ה„ספסלים“. ובבית־המדרש השלך הס, אין דובר דבר על העכוב. רק זמזום דק נשמע בבית־המדרש, זמזום של „שנים מקרא ואחד תרגום“. ואם זעיר שם זעיר שם, מן הספסלים האחרונים שמעבר להבמה, או מן המסדרון, היו נשמעים דברים קשים ומבטאים חוקים, מפי סנדלר או חיט, לצד הכותל המזרחי – לא היו משביתים את המנוחה ולא היו מפריעים את ה„שנים מקרא ואחד תרגום“. היתה עוברת שעה אחת, שתים, כל המתפללים כבר כלו לקרוא סדר השבוע, והמעכבים גם כן נלאו לעמוד על הבמה. – וכבן היה קם „הכותל המזרחי“ ונכנס בדברים עם המעכבים, והיו מחליטים, כמובן, שבערב יתאספו לאספה.

ועל זכרוני עולות גם האספות. מתחלה לא היו מוצאים הנאספים כל דברים, לא היו יודעים במה להתחיל ובמה לסיים – והיו מתחילים בדברי תורה, מענינא דיומא ופרשת השבוע. לאט לאט היו מתקרבים אל הענין, ובחצי שעה היו גומרים אותו, אם כה או כה, בלא יושב־ראש, ובלא מזכירים, ובלא „נטילת רשות“ לדַבר, ובלא „פרוטוקולים“, ביחוד – בלא דברנים.

ואני משער מה היה, אילו היה עכוב־הקריאה נוהג עתה – ואספות אחריו! אני משער בנפשי את השאון בבית־הכנסת, את הדברים והמדברים... הן גם בכל אספה של מה־בכך, אספה של שלשה נאספים ומחצה, אין קץ לדברים, והיושב־ראש אינו מספיק לחלק את ה„רשויות“, והמזכיר – לכתוב את פרטי ההצעות. כמדומה לך, מתוכחים על השלג דאשתקד – ומרגליות נושבות מפיהם!

צריך אמנם להודות, ש„הדבור“ כשהוא לעצמו גם כן יש לו ערך. „ויהי האדם לנפש חיה“, תרגם אונקלוס: „לרוח ממללא“. ואנחנו כולנו מודים, שאנו עתה „רוח ממללא“...

הנה, למשל, המגידים, או כמו שאומרים עתה – „מטיפים“. זכורני, שבימי עלומי היו המגידים הגדולים, המפורסמים, יקרי־המציאות. המגיד מווילנא, המגיד ממינסק, המגיד מקֶלם – אלו היו המפורסמים בכל התחום. ועתה? – בכל אשר נעיף עינינו נראה „מטיף מצוין“, ויצצו דברנים מעיר ועיר ממש כעשב השדה. כל גליון וגליון של העתונים העבריים מביא לנו רשימה של מטיפים מצוינים. וכמה יש עוד, שבעונותינו הרבים לא נזדמן להם קָרֶספּוֹנְדֶנט ולא זכו לפרסום! ואת כל החיל הזה עשו לנו השנים האחרונות.

XIII.

הלא תזכרו עוד, חביבי הקוראים, מה שהודיתי לפניכם בחוברת הקודמת, כי גם אנכי מאלה האומרים: „אם אשכנזית הניחו לי“. ראשי מלא המון פרויקטים והצעות שונות לאושר עמנו, וגם אני, ככל אחי הסופרים, ואולי גם הקוראים, בסתר לבבי אדמה, כי לו עמי שומע לי, רק לי, לעשות כעצתי, כי עתה כבר בא משיח, וכבר נפטרנו מכל הצרות, וכבר היינו מאושרים. אלא שעד עידן ועידנין הסתרתי את עצתי בחובי, כי נראה לי, שאין עוד הדור ראוי לכך ועוד לא הגיעה עתי להתגלות.

אחרים, אמנם, לא ימתינו כל־כך; אחרים יש להם „עזות דקדושה“, ולא יחשבו הרבה, אם מסוגלים הם להיות בעלי־עצות, אם יש בהם הכשרון לדבר בקהל — וידברו. ידברו במקום שרק יש אפשרות לדבר, ילכו לאספות, יחוו דעה, ובכלל, יעמדו במקום גדולים, לא רק לראות, אלא גם להראות. וחוצפה, חביבי, מהניא, מאד מהניא, ויקר מכל: מחכמה, מבינה וגם משם טוב — מעט חוצפה. בימינו אלה נחוצה מאד מעט חוצפה. ואנכי — אגלה לכם בלחישה — יותר בעל־מחשבות אני מבעל־מעשה, ויותר בעל־מעשה מבעל־דברים. אני חושב וחושב, ובמחשבתי הכל טוב ויפה ומסודר כהוגן, מחשבה למחשבה ומשפט למשפט, ממש כחרוזי פנינים, ואני מתאר בנפשי, כי כה וכה אדבר ואציע, והכל ישמעו, והכל יבינו, והכל, כמובן, ישבעו נחת מאמרותי המחוכמות. כשאני בא לדבר — הס!... מתאדם אני כבתולה וחושב בלבי: הפעם, רק הפעם עוד ידברו אחרים, ואנכי — הן עוד יש שהות לדבר.

בודאי ובודאי עוד יש שהות, כי עת לדבר עוד לא עברה, וכפי הנראה לא במהרה תעבור. ואף־על־פי־כן, בסתר לבבי איני יכול להצדיק את עצמי על שגם שנה זו, תור־הזהב לדברים, עברה עלי בשתיקה. ההגדה מספרת, כי, דימוסתינס היה מטבעו כבד־פה, אבל זרי־הדפנה של תימיסטוקלס לא נתנו לו מנוח והוא גמר אומר להיות „דבר־ן“ כמהו. מה עשה? — מִלֵא פיהו הצץ ויָצא אל שפת הים ושפך את שיחו לפני המים והאבנים. תהלה לאל, הדימוסתינים שלנו אינם נזקקים לנסיונות קשים כאלה. לא אל שפת הים הם יוצאים, אלא נכנסים הם להאספה הראשונה הבאה לידם וצועקים ככרוכיא... אמנם, השומעים שמים לפעמים מוך באזניהם, אבל הם, הדברנים, אינם ממלאים פיהם חצץ. הם מדברים. והאמת נִתְּנה להאמר, כי יש אשר גם ידברו כן. ואם בענינים אחרים, למרות השאון הרב, עוד לא עשינו חיל, הנה בחכמת־הדבור השגנו שלטות גדולה.

ביחוד על הציונים הצעירים, הרבה יותר מדברי הצדיקים. עוד זוכרים אנחנו את השאון, שהקים הסופר „זוֹאקוב״ במאמרו; הוא הלא אינו עוד „מאיר הגולה״, ויש גדולים הרבה ממנו. לעת עתה שמענו רק חות־דעתו של קארדינאל אחד ושל הסופר זוֹאקוב. והלא קארדינאלים רבים וסופרים רבים באירופה, וטרם נדע מה דעתם שלהם?

„אודה ולא אבוש – הגיד לי מכרי זה – כי תמיד אני שרוי בפחד, ובכל יום ויום, בשעה שאני לוקח עתון בידי, לבי מתפעם מיראה, שמא אמצא שם את דעתו של אחד מן ה„מפורסמים״ שבגדולי העמים על תנועה זו. ובזכרי את הפעולה, שפעל זוֹאקוב במאמרו, תסמר שערת ראשי, פן ואולי ימצא חלילה חברים לדעתו בין המפורסמים של העמים, הלא עוד לא שמענו את דעתו של זולא, איבסן, זודרמאן, הויפטמאן, הגראף טולסטוי... ומה נעשה, חלילה, אם, למשל, הגראף טולסטוי יתנגד לדעתנו – כלום יכולים אתם לשער בנפשכם את הרושם שיעשו דבריו?״ ובכן – סיים את דבריו – עד שאתה מטפל ברבנים ורביים, תן לבך על הגדולים ההם, הנכבדים לנו הרבה יותר.

כששעיתי בדברי חברי מצאתי, כי דברים של טעם הם וכדאי לתת לב להם. ובאמת ה„רביים״ החדשים האלה, „צדיקי וחסידי״ אומות־העולם, נכבדים לנו מאד. כי, אם טולסטוי הדיש, למשל, בגנאי הנשואין, אף־על־פי שדבריו נשמעים במחנה העברים, סוף־סוף אין הולכין אצלו לשאול: זו אסורה או מותרת? אבל אם ידרוש בגנאי של ארץ־ישראל ויאסור שיבת גליות, בודאי יעשו דבריו רושם עלינו. וכן זולא, הויפטמאן וכו׳.

והנה לבקש את זולא – איני יכול, כי בימים האלה אין איש ידע את מקומו; את הויפטמאן, איבסן ושאר בעלי „המהלך החדש״ – מניח אני לסופרינו הצעירים שבחוץ לארץ, כי הם יותר מסוגלים להבין את לשונם של אלו. אבל טולסטוי... אולי באמת טוב ללכת אליו ולתהות על קנקנו? –

ובעוד אני עומד על פרשת־דרכים ודן עם עצמי לאן: אם לטאַלנא וסקוויזה או ליאַסנאיא־פוליאנה? – והנה עבר החודש, חופשתי כלתה, ועלי לעמוד שנית לפניכם, חביבי, ולשמשכם ב„מחשבותי ומעשי״.

הסתיו, תקופת הפרעון של כל מיני שטרי־חוב. ומי ימנה ומי יספור את השטרות, שזמנם קבוע לימי 15—18 אויגוסט? העת ההיא טובה אך לאלה, שעדיין אינם יודעים בעצמם, כי נכונים הם ל„שמיטה" ומתי יהיה האות הזה, והם מדמים בטעות, כי מצבם איתן; או לאלה, שכבר יצאו ב„מחול" זה וכבר עשו מה שנהוג לעשות במקרים כאלה, והם מכלים את עתותיהם במנוחה... אבל הגוני בינוני כמוני, שכל יום ויום זמנו הוא, מוכרח לשבת על מקומו בימים הנוראים ההם, ובכל רגע ורגע להכין עצמו לדורון ולתפלה ולמלחמה.

הנה כי כן, אם אמרתי לנסוע להוץ־לארץ ולבלתי סור לבזיליא לימי האספה — לבי יכני על זה; ולהתמהמה בחוץ־לארץ הרבה, עד האספה בחודש אלול — חנותי לא תרשני. ואף גם זאת: ירא אנכי, שמא יחשדוני חלילה במה שאין בי, והבריות יאמרו עלי, כי באמת איני חולה ואיני עשיר וכל עיקרה של נסיעתי לא היתה אלא בשביל בזיליא. כי יש עתה, בעוונותינו הרבים, הרבה כאלה בחברתנו, שהם מתביישים להגיד, כי נוסעים הם לבזיליא, והם מתחלים ונוסעים למעיני־הישועה כדי שיוכלו ללכת אחר־כך לבזיליא כמו בהיסח־הדעת...

ובכן נסגרו בעדי כל הארצות ומוכרח הייתי להשאר בארצי.

והנה עלה בדעתי מתחלה לנסוע בימי חופשתי אל איזה „רבי", בשביל לתהות על קנקנו ולדעת מה דעתו בדבר ישוב־הארץ והציוניות. לפני איזו שנים היתה מודה לנסוע לרבנים. ואחד מסופרינו התאזר אז חיל וטרח לסבב על מאה רבנים ואחד, בכדי לבקש היתר להאי עגונה עלובתא, דמתקריא ארץ־ישראל. והרבנים התגדרו בקרחתם ובגבחתם ולבסוף נטו לכוחא דהיתרא. אחדים, אמנם, התחרטו על זה אחר־כך והזרו בתשובה... ואחרים התביישו להגיד, שמתחרטים הם. וההיתר עוד עתה מוטל בספק גדול...

עתה נולדה מודה חדשה: לנסוע אל ה„רביים". ברוסיה נסו איזה מחובבינו הנלהבים להכנס עמהם בדברים — ולא הועילו כלום. אבל בימים האחרונים התחילו לטפל בזה אחינו שבחוץ־לארץ, ה„רבנים המנוסים". הם נסעו מרבי אל רבי ומצדיק לצדיק, והנה עוד הפעם כאותו המעשה בהרבנים: מצד אחד, בודאי „כבוד קדושתו" רמז להיתר—וישמחו הדוקטורים ויהיו נכונים להעמיד „רביים" וצדיקים גם בהקולוניות העתידות, ויהי ששון ושמחה במחנה הציונים. ומצד אחר אומרים במחנה החסידים להד"מ, וחס וחלילה ל„הרבי" גם לחשוב כזאת. והשמועות סותרות ומכחישות זו את זו, וכדאי היה לברר. ומטעם זה אמרתי לנסוע אל הצדיק.

אבל אחד ממכרי, חובב־ציון וציוני נלהב ביחד, השיאני לנסיעה אחרת. לפי דבריו, הרבנים והצדיקים הלא סוף־סוף שלנו הם, ועוד יהיה סיפק בידינו לגמור עמהם את חשבונותינו כאשר ירוח לנו מעט. ומלבד זאת, הרי אינם נוראים ואינם מסוכנים כל־כך כמו שנדמה. אם יסכימו — מוטב, ואם לא, נתקיים גם בלעדיהם... מה שאין כן ה„מוסמכים" הגדולים של אומות־העולם, שדבריהם ממש כדברי־האורים לנו והם פועלים

הסופרים בהעתון „די וועלט“ מקוים, אמנם, מנסיעה זו תועלת יותר גדולה. הסופרים האלה הם, כנראה, אופטימיסטים משונים, אופטימיסטים באופן זר ותמוה מאד, והם רואים ישועות ונחמות במקום שאין כל זכר לישועה ולנחמה. הנה הקיסר ווילהלם נוסע לארץ־ישראל, ולפי דעתם, בודאי כוונתו לטובת היהודים, כי, אם לא, מדוע זו יסע לארץ־ישראל? אנחנו, היהודים הפשוטים, מדמים, פשוט, שנסיעתו היא מעט לשם תענוג, אם רוחני או גשמי, והעיקר – לשם התועלת של האשכנזים היושבים כבר ושעוד יתישבו בתוגרמה. ומבלי להיות נביא, אפשר להגיד מראש, כי להם, להאשכנזים, בודאי תביא נסיעתו של הקיסר את התועלת המקווה. אבל לנו? – מה לו ולנו? הלואי שלא יעלה זכרוננו לפניו כלל ולא יחשוב עלינו שם לא טוב ולא רע, ובזה די לנו. כי מה שהוא יכול להרוס ברגע אחד, ברמיזה בעלמא, הן לא נתקן אנחנו בכמה שנים ובכמה בנקים... ואך שחוק עושים לנו ה„דיפלומאטים“ של „העולם“ בדברם גבוהה־גבוהה על נסיעתו של הקיסר ווילהלם והתועלת המקווה ממנה להציוניות, ואינם מרגישים את כל ה„טראגיקומיסמוס“ שבדברים כאלה. מלכי אירופה, כמעט מימות מסעי־הצלב, נסעו ויסעו לארץ־ישראל, ועד עתה עוד לא נסה חוקר דברי־הימים לבקש ולמצוא בנסיעותיהם תועלת לעמנו.

לא על זאת אמנם אנחנו דנים עכשיו. העיקר שרציתי להגיד הוא, – שכל זמן שלא נסע הקיסר ווילהלם, ולא נסעו אחריו המון מארקידם וגראפים שונים, ולא עשו נסיעות כאלה ל„מודה“, – לא אוכל גם אנכי לנסוע לארץ־ישראל.

ואם כן, אם לא לארץ־ישראל, הנה על פי המנהג הרגיל אצלנו גבירין יהודאין, צריך הייתי לנסוע, פשוט, לחוץ־לארץ, לאחד מ„מעיני־הישועה“. נסיעה כזו יכולה להביא לי תועלת הרבה. כי מי שחלה ונוסע לחוץ־לארץ, שמע מינה, שהוא עשיר ובעל־יכולת ובעל־נאמנות ובטוח גדול. והלא העיקר הוא באמת לא ל ה י ו ת עשיר, אלא ל ה ת ר א ו ת עשיר ולהיות נאמן לקרידיט. ראשית־חכמה היא – לקחת מזה ולשלם לזה, וכן עד היום האחרון... המוצלח יזכה למות בשם טוב בעוד מועד, בעוד „יסוב הגלגל“. וה„שלומיאל“, שרוע מזלו גורם לו לחיות מעט יותר על הראוי, לחיות אחרי ש„עמד הגלגל“, הוא, כמובן, ימות בשם רע... זוהי, בכלל, ההצלחה היהודית בימינו עתה. ולהצלחה כזו נסיעה לחוץ־לארץ מועילה מאד, כי היא מקצרת את הימים ומארכת את ה„קרידיט“.

אבל מוצלח אינני, וגם פה עוד הפעם ירט הדרך לנגדי.

וסבת הדבר – הבת־ציון והקונגרס הבזילאי.

כי „בזילא“ נהיתה מעין פרפראות אחרי הסעודה, מעין „נאכקור“ להולי־ישראל הנוסעים להתרפאות בחוץ־לארץ. וממעם הזה יפה עשו ראשי־האספה, שקבעוה בימים האחרונים לחודש אויגוסט, בעת ה„נאכקור“. אבל מן הצד השני, הנה אז הוא תחלת

החדשות. אמר ועשה, והתמהמה בדרך כשני ירחים, ונהנה מאוד מנסיעתו, וכתב אלינו, וגם אל מחותנו, מכתבים מלאים מליצות ועליצות, גם לא נמנע מלהגיד גלוי, כי צר לו להפרד מן הארץ הזאת ומן ה„חיים החדשים" שם, ולולא החתונה, היה מתמהמה בארץ עוד מעט; אף הוסיף לאמר, כי מקוה הוא, שבשנה הבאה, לאחר החתונה, יעשה גם הזוג „נסיעה של תענוג" לארץ ההיא. אני שמחתי מאוד על מכתביו וקנאתי בו. אבל אחרת חשב ה„מחותן", יהודי כשר וירא־שמים: קודם שהספיק מכרי לשוב מדרכו השיב לו זה את ה„תנאים", כי לא טוב בעיניו להתחתן עם „יורד", העוזב את עסקיו ונוסע – ה' יודע לאן. ואף בעלי־חובותיו, כשראו, ש„נכנסה בו רוח שטות", הרדלו ליתן לו בהקפה ומכרו את שטרותיהם לגובינא. בקיצור, לא עליכם, חביבי! הוא נשאר בלא חתן לבתו, בלא סחורה בחנותו ובלא „קרידיט", ועתה הוא מתחרט על נסיעתו, אבל מה שעשוי עשוי. והבריות היפות מרננות אחריו ואומרות: כך יפה לו! בהתחבך ל„דלפנים" תהיה כמוהם.

הלא תראו, איפוא, שהדרך לארץ־ישראל היא עוד לעת־עתה בחזקת סכנה, וכל זמן שלא יסעו שמה העשירים, גם בעלי־בתים כמוני לא יוכלו לנסוע.

ומתי יתחילו עשירינו לנסוע שמה? שאלה זו נשאלה זה כמה, וכשאנו לבין עצמנו הלא זה כמה נדע גם את תשובתה: עשירינו יסעו שמה בשעה שיהיה הדבר ל„מודה". ו„מודה", כידוע, עושים אחרים. בעדנו, ה„קבצנים", עושים את ה„מודה" עשירינו פה, בעד עשירינו פה – אדירינו שבחוץ־לארץ. את יראת־הרוממות, שמרגיש היהודי העשיר בארצנו לפני „הבנקיר" האדיר שבחוץ־לארץ – קשה לתאר בדברים ואין דוגמתה אלא אותה יראת־הרוממות, שהיה מרגיש „לפנים" המשכיל העברי שלנו לפני ה„דוקטור לפילוסופיה" שבחוץ־לארץ... ובעד „הבנקיר" שלנו בחוץ־לארץ הלא ה„מודה" נעשית, כמובן, על ידי אצילי־העמים. ובכן, כל זמן שאצילי־העמים לא יסעו לארץ־ישראל – לא יסעו אדירינו שבחוץ־לארץ, וכל זמן שאדירינו שבחוץ־לארץ לא יסעו – לא יזוזו ממקומם גבירינו פה; וכל זמן שגבירינו פה לא יסעו – בעלי־בתים כמוני לא יוכלו לנסוע.

בוא וראה איפוא, כמה קשור ומחובר עולם היהודים אל עולם אחר, שלכאורה אין כל שייכות ביניהם. אנכי, יהודי פשוט, תלוי אני בדעת המארקיז פלוני או הגראף אלמוני. ולא רק בעולמי החיצוני, במה שרעיתי ובתי ואחותי רוצות להתלבש דוקא בתלבושת בנותיהם שלהם; גם בעולמי הפנימי, בדברים שבלב, בעל־כרחי קשור אני ומחובר להם. וכל זמן שהמארקיז והגראף אינם נוסעים לארץ־ישראל – לא אוכל גם אני לנסוע!

ואחרי כל אלה עוד יאמרו, שישראל הוא „עם לבדד ישכון"!

איך שיהיה – והם, המארקיזים והגראפים, עדיין אינם רוצים לנסוע לארץ־ישראל. אבל מקוה אני, שאחרי נסיעתו של הקיסר ווילהלם שמה, יתעורר גם בלבם החשק לנסוע. ואם כן יהיה, תביא לנו נסיעתו של הקיסר ווילהלם באמת תועלת גדולה.

ועוד יותר במחשבות. ובכן הלא תוכלו לתאר את מצב נפשי, כשנתנה לי חופשה ממחשבות ומעשים לחודש שלם!

להשאר במקומי, ולשבת במנוחה בשעה שהאותיות פורחות באויר ומזומזמות באזני — אי־אפשר. ולא נשאר לי, איפוא, אלא לעשות „נסיעה קטנה" בחודש הזה.

צריך אני להגיד לכם — אם לא תדעו זאת כבר גם בלעדי — כי „נסיעה קטנה" היא באמת אחת מן ההמצאות היותר טובות של „סוף המאה". לכל צ"ה שלא תבוא, לכל תקלה וקטטה, בדברים שבינו לבינה או בינו ובין בעלי־חובותיו, אין סגולה טובה מ„נסיעה קטנה". „היא" מיד תשנה את דעתה „לטוב" ובעלי־החובות גם כן „יתרככו" ויהיו נכונים לעשות הנחה הגונה, והכל על מקומו יבוא בשלום. האימה היתרה, שהיו מטילים עלינו לפנים, כי טלטול הדרך ממעט את השם ואת הממון, — כבר עברה ובטלה מן העולם; אדרבה, בימינו עתה הדרך מרבה את הממון וביחוד את ה„שם". ובעינינו ראינו כמה וכמה „סוחרים", אשר בעקב נסיעה קטנה נתעשרו. עניים ומוקפים חובות יצאו את העיר, ועשירים ו„בטוחים" שבו העירה. וכמה וכמה אנשים גדולים ומפורסמים זכו לפרסום רק על־ידי נסיעה קטנה. הנה ישב לו בעירו איש פשוט אחד, אשר כמהו רבים, מבלי שידעו אותו מקיר העיר וחוצה, וגם בעירו לא היה מן המפורסמים. ופתאום, ביום בהיר אחד, בחר בו להיות „ציר" לאיזו אספה... ובשובו — לא תכירוהו עוד: הוא נתפרסם ונתגדל ושמו „הולך לפניו", וכל באי־עולם יודעים, כי בעיר פלונית יש פלוני בן פלוני...

מקרים כאלה רבו בימים האחרונים. העיקר הוא רק לדעת איך לעות דבר ומתי ואנה לנסוע. הנה כי כן, כבר גמרתי בדעתי לעשות נסיעה קטנה. אבל איה המקום היותר טוב לבלות בו חודש ימים לעונג ותועלת גם יחד?

כמובן, היתה מחשבתי הראשונה לנסוע לארץ־ישראל. כי, כפי השמועה, שם „היושבים" פחות מאשר בכל התחום ומדברים על „ארץ־ישראל" פחות מאשר בכל תפוצות הגולה. ובכלל יושבים בשלוה ובמנוחה איש תחת גפנו ותחת... תמיכתו. ובהשקפה הראשונה נראה, איפוא, שאין לך נסיעה יותר טובה ומענגת. אבל... הלא תסלחו לי, הנני בעל אשה ובנות שהגיעו לפרקן, ובעל עסקים עם „קרידיט" גדול; ת"ל הנני מפורסם מעט בעולם המסחר, וירא אני, שנסיעה זו תזיק לשדוך, ועוד יותר — ל„קרידיט".

היתכן?

יתכן ויתכן. והדבר פשוט מאד. כי העשירים, למרות הבטחותיהם הרבות, עד עתה עוד לא נסעו לארץ־ישראל, וכל הנוסע לשם, אפילו לשם תענוג, הרי הוא בחזקת עני, יורד או בטלן. ואתם הלא תבינו, מה הוא לסוחר כמוני, התלוי בדעת סרסוריו ומלויו, שמץ החשד של ירידה ובטלנות! הדבר נוגע ממש עד נפשי. ומעשה היה באחד ממכרי, בעל־בית כמוני, ששדך את בתו, ובינתים, בין תנאים לחתונה, גמר אומר לנסוע, בעת רפיון מעסקים, לארץ־ישראל, לבקר את הקברים הישנים והקולוניות

וישאר עסקים בימי הבחרות והעלומים; התמנות, גבאות והתחתנות עם מיוחסים בימי העמידה; ודאגת עולם־הבא והכנות ל„עולם־האמת" בימי הזקנה. כל איש יהודי, מן הסנדלר עד הגביר, דאג את הדאגות האלה וחשב את המחשבות הללו. כל אחת בזמנה. ההבדל ביניהם היה רק במדרגה. הגביר בקש להתחתן דוקא עם ה„גאון" או עם ה„צדיק", והסנדלר – לכל הפחות עם המלמד. זה בנה לעת זקנתו בית־מדרש בחצרו ויסד בה ישיבה וכלכל תלמידי־חכמים, וזה כתב ספר־תורה, או התנדב פרכת לארון־הקודש. מחשבות אחרות לא יָדע אז „תחום־המושב".

אבל עתה נשתנה המצב לגמרי. על מוכסנות וקבלנות לא נחשוב עוד, כי נמצאו, ברוך־השם, אחרים הדואגים את הדאגות ההן... התחתנות עם תלמידי־חכמים ומיוחסים ירדה לרחוב הסנדלרים, ואיש נכבד ובעל־בעמיו לא יעסוק עוד בענינים כאלה. איש נכבד ובעל־בעמיו יודע עתה, כי „יחוס בבית־הקברות" אינו שוה כלום, והוא מבקש יחוס בבנים, בחיים. ודאגות על עולם־האמת כבר יצאה גם מרחוב הסנדלרים ולא נודע מקומה עתה בתחום־המושב...

אפס כי בשנים האחרונות אנו הולכים בגדולות ושמנו פנינו ישר אל „הפוליטיקה הגבוהה". כל אחד בונה עולמות וחבריו מחריבם. ולא עולמות סתם, כמקדם, מעין של העולמות הידועים, שאין בהם כלום זולתי מעט רוחניות... אלא – עולמות עם „בנקים"? ואת מי מאתנו אין לכל הפחות תריסר פרואיקטים על דבר התיסדות „מדינה" עם „בנקים" כי מי מאתנו אינו מבין בענינים כאלה ומי מאתנו אינו מדמה, שהוא בקי ובר־סמכא יבודאי יכול לתת עצה טובה? –

מספרים מעשה בשני מלמדים, שבאו להרצות בקשה לפני אחד הפקידים, אך לא ידעו את לשון־המדינה והיו מצטערים, איך יציעו לפניו את דבריהם. אבל הפקיד, כשראה אותם, הבין מיד עם מי יש לו עסק והתחיל לדבר עמהם אשכנזית. „הפריץ מדבר אשכנזית!" – קראו שניהם בשמחה – „אם אשכנזית, הניחה לי, לי!" – התחיל כל אחד צועק להברו, דוחפו מפניו וקופץ בראש.

וענין הבנק עתה מזכירני את ה„אשכנזית" של המלמדים ההם. הנה דברנו על ישוב הארץ, דברנו ודברנו זה המש־עשרה שנה, וההמון עשה את עצמו כאילו לא ידע את לשוננו ולא הבין את תקוותינו. אבל מכיון שהתחילו לדבר על בנק, קופץ כל אחד ואחד בראש ואומר בגאון: „אם אשכנזית – הניחה לי"!

ומשער אני בנפשי את המון הפרואיקטים, שמקבלים מיסדי הבנק מ„אשכנזים" כאלה...

ולמה אכחד? גם אני עבדכם הנני בן אני לעמי, מבין גדול ב„אשכנזית", ובמוחי המון פרואיקטים, ויש אשר גם בלבי מתעורר החפץ לקרוא:

בבקשה מכם, חביבי הקוראים, אם אשכנזית – הניחו לי!

אך לא זאת מגמתי פה. רציתי רק להראות לכם, כמה עשירים אנחנו במעשים,

XII.

משעם הַדֶקְציה של „השלח" נתנה לי הופשה לחודש אחד מ„מחשבות ומעשים". ואתם הלא תבינו, מה קשה ליהודי כמוני להיות חודש שלם בלא מחשבות ובלא מעשים. את כל הנמנעות שבעולם אני יכול לצייר לי, רק לא יהודי בלא מחשבות ובלא מעשים, חסרוננו היותר גדול ומעלתנו היותר גדולה הלא הוא — כשרוננו לחשוב הרבה על מעשים רבים. אומות־העולם הם, אמנם, גם־כן בעלי מעשה, אבל מעשיהם מדודים וקצובים מראש ויש ערך ותכלית להם: כל אחד אומן באומנותו וחכם בחכמתו. כל אחד פועל בתוגו הצר שהתוה לו, ועל־פי־רוב הם מסתפקים במועט זה ואינם רוצים לצאת מחוגם הצר. ומפני שמעשיהם מצומצמים, ממילא אינם גם בעלי מחשבות יתרות. כל מחשבותיהם סובבות רק על עניניהם הקטנים, הקרובים אליהם. האומן — על אומנותו, הסוחר — על מסחרו, השופט, הפקיד, בעלי־האחוזות — כל אחד על עניניו. ושאר עתותיהם, הפנויות מעבודה, הם מקדישים, פשוט, לעולם־הזה, שגם הוא אצלם לאו מלתא זוטרתא הוא. לא כן היהודי. הוא לא יסתפק במועט, בעסק אחד, באומנות אחת; הוא צופה ומביט למרחוק, למרחוק, סוקר בסקירה אחת את כל העסקים של כל העולם וחושב מחשבות הרבה על עצמו, ועוד יותר — על רעיו ומכריו ועל כל העולם כולו. וסוף כל המעשים והמחשבות הללו הוא — שעל־פי־רוב יושבים אנו באפס מעשה ומחותינו מבולבלים מרוב מחשבות. עד יומו האחרון טרוד הוא היהודי וראשו סובב־סובב כגלגל; ביום לא ידע מנוח וגם בלילה לא יישן לבו. מבקש ומבקש הוא תחבולות מחוכמות, איך לעשות עסקים חדשים; וכך עוברים ימיו ושניו עד שלבינו שערות ראשו וזקנו, והוא עודנו חולם חלומות ומחבל תחבולות. ובכל פעם נדמה לו, כי עתה, עתה נפל על המציאה, עתה עומד הוא על הדרך הנכונה, ועוד מעט ויצליח. ובבקר לא עבות אחד, והנה הוא מרגיש פתאום, כי זקן הוא, חלש הוא, אין בו כח עוד לצאת ולבוא ולהפוך עולמות, וכה יחלה וימות קודם שהספיק להוציא מכח אל הפועל את כל תחבולותיו, ומרוב עסקים לא ישאיר אחריו כלום לאשתו ובניו.

ואם תמיד, גם בשעה שעולם כמנהגו נוהג, אין איש יהודי מת וחצי תחבולותיו בידו, כל־שכן עתה, שעולם היהודים יצא מגבולותיו, והמחשבות נתרבו באופן שלא שערוהו בעלי־המחשבות עד עתה.

לפנים בישראל סבבו כל המחשבות על ציר אחד: הגיות, מסכנות, קבלנות

הגביר הגדול, המשכיל הגדול, הציוני הנלהב, החובב־ציון האמתי – כולם ירגישו יתר את גדולתם אם יִכָּתֵב שמם באות רבתי; אבל מצד אחד, הלא המאור הקטן וכל שאר „הקטנים" גם כן יִכָּתבו ככה, וכדי בזיון וקצף... הנה כי כן יודיעו מפרים, כי האדון האחשדרפן „ויזתא", שהוא מתגאה מאד בואו רבתי שלו, מתרעם עתה על שגם דלפון ואשפתא מעיזים לכתוב שמם באות רבתי. ואומרים, שיש בדעתו לצאת ב „מחאה" גלויה ולמסור דינו ליקירי ירושלים. כי, לפי דבריו, יש למשפחת „ויזתא" חזקה על זכות זו, ועורך ה„השקפה" הסיג את גבולה. יקירי ירושלים בודאי יחזיקו בידו, והמשכילים שם יחשבו זאת, כמובן, לריב ההשכלה וה„התקדמות" והתחיה נגד מורדי אור ושונאי־ציון – ויעמדו לימין „הנרדף". והמשפט הזה של „דלפון־ויזתא" במה יהיה „מענין" מאד ויקנה לו שם בעולם, אולי עוד יותר ממשפט „דריפוס־אסתרהזי" בשעתו.

ובעלי התוספות ועד עתה, וימי הבינים׳, כנראה, ישובו לאחינו שבצרפת בכל הקיבס... עד עתה ראינו ושמענו, שהולכים לפאריז לבקש ענינים אחרים, לגמרי אחרים. הן אמנם קרה, שנסעו צירים לפאריז בשביל לקנות קרקעות... בארץ־ישראל, אבל כי יסעו צירים לבקש להם רב בפאריז – נער הייתי וגם זקנתי ולא שמעתי כאלה. אך אין מקשין על מעשה שהיה. צירי קהלות בולגאריה נסעו לפאריז, בשנת חמשת אלפים תרנ״ה ליצירה, לבקש להם רב. בקשו־ומצאו רב צרפתי, ולעזר לו נתנו עוד אברך אחד בולגארי, שגם הוא גמר את התלמודיו בפאריז. ושניהם ביחד ירביצו תורה בסופיה וירעו את עדת ה׳.

זהו ספור־המעשה בקצרה, כמו שאני מספר לכם, חביבי הקוראים, בסגנוני הדל. אבל הסופר מסופיה מספר את הדבר ב„המליץ״ ו„הצפירה׳ בשלשה נומרים תכופים ובסגנון אחר לגמרי: כי אחרי מות הרב היו חושך ואפלה בכל הארץ, ממש לא ראו איש את אחיו, אחרי־כן הגיה להם שביב תקוה... ואחרי־כן ראו אור גדול, ממש כאור שבעת הימים, בהנתן להם רב צרפתי. והמעט להם המאור הגדול הזה, כי עוד כוכב אחד דרך מיעקב ויופיע על שמי בולגאריה, הוא העוזר לרב־הכולל. וגם המאור הקטן הזה יהיה לאור גדול מאוד וקרנים מידו כמעט לכל תפוצות הגולה. ואגב מספר הסופר לקוראי „המליץ״ ו„הצפירה׳ גם את תולדות המאור הקטן (לעת עתה! –) הזה. כי הוא נולד בשנת תרל״ג לאביו, אשר לעת זקנתו פנתה לו ההצלחה עורף וילך בלא חמדה לאור באור החיים המאושרים, ואמו הרביצתהו בנאות דשא התורה והיראה ותנהלהו על מי מנוחות החכמה וההשכלה, בעזרת אחיה הממנה פלוני בן פלוני. ואחרי־כן בא הנער פאריזה... ואחרי־כן יופיע על שמי בולגאריה להאיר לארץ ולדרים עליה... ועוד ועוד דברים רמים כמו אלה.

ואם יעזור ה׳ ונלמוד גם אנו מאחינו הבולגאריים לכתוב כהוגן, בסגנון מתוקן, אז אני מציע, שנלמוד גם את הכתב המתוקן מאחינו הירושלמיים, היינו: לכתוב כל שם עצם פרטי באות רבתי בראשיתו. ובאמת היה החסרון הזה עד כה ניכר מאוד. הנה המאור הגדול ר׳ „ופסי נכתב בואו זעירא. הגביר הגדול ה׳ „עכברי בעין זעירא, הגדבן הגדול מר „קישקיש בקוף זעירא, ויש מעין בטול־היש ב„זעירות״ כזו. ומה מאוד ישמח לבנו ותגל נפשנו בראותנו, כי שפתנו השבה לתחיה התחילה לתקן גם את הדבר הזה. במרכז התחיה, בארץ־ישראל, הרגישו ראשונה את נחיצות התקון הזה, ובהעתון הרשמי של „ימות המשיח׳, בה„השקפה׳, התחילו כבקר לארעבות אחד לכתוב כל שם עצם פרטי באות רבתי; התחילו, ולכל בני ישראל – אם נדבר בסגנון הבולגארי – היה אור במושבותם. כי כלום חסר לספרותנו אלא התקון הנחוץ הזה, ועתה, אחרי שגם זה נעשה, מה לנו עוד?

ואף־על־פי־כן כמדומה לי, שיש לפקפק מעט בדבר. בודאי, המאור הגדול,

שכן קרוב היה בשכונתי, בעל לב רגיש וחם ומאמין גדול בכח „האותיות הנדפסות". ומאז נודע לו, שיש לי מגע־ומשא עם הכח הגדול הזה, לא היה נותן לי מנוח. על כל צרה שלא תבוא בשכונתנו הקטנה או בעולם הגדול: אם השוטר העומד על המשמר לא נהג כשורה עם ההנונית העניה, או כי ביסמארק נתן ידו אל האנטיסמיטים, או נגלה כי נעשתה בצרפת ושערוריה באוסטריה, – מיד היה זה דופק על דלתי וצועק בקול: מדוע אתה מחשה? כתוב! וידע נא שר העיר, וידעו כל יושבי תבל, כי שערוריה נעשתה... ותמיד היה מסיים באנחה, לאמור: „לו יכלתי אנכי לכתוב! לו יכלתי!"... צריך היה לראות את ה„איש הנורא" על פניו, על שאינו יכול לכתוב. בתמימותו ופשטותו דמה, שאילו היה יכול לכתוב, היה באמת מתקן את העולם במלכות שדי. וכל־כך החריד האיש הטוב הזה את מנוחתי, עד שבסוף־סוף נאלצתי לעקור דירתי ל„רבע" אחר, הרחק הרחק ממנו. ודירתי החדשה היתה גרועה מן הראשונה, ואשתי היתה מציקה לי תמיד בדברים ואומרת באנחה: לולא יכולת לכתוב היינו יושבים עוד עתה בדירה הישנה המרווחת. ואני בסתר לבבי ידעתי, כי כנים דבריה, וקנאתי באלה, שאינם יכולים לכתוב כלל. כעת, אמנם, נחמתי על מחשבתי זו, ואני מקנא בהסופרים מבולגאריה וכמו שכני הטוב לפנים, אקרא גם אני עתה: לו יכולתי לכתוב כמוהם! – הגע בעצמך, חביבי הקורא: „מעשה ברב ורבנית". ויהי בבולגאריה רב־הכולל. וימת הרב ויעזוב אחריו, כנהוג, אלמנה וילדה קטנה. בנוהג שבעולם, במקרים כאלה, מוסרים את ה„רבנות" נדוניא להאלמנה, אם היא צעירה לימים, או לבתה, ומחכים, עד שימצא גואל להן ולהרבנות ביחד. אבל בבולגאריה לא כן עשו. הם החליטו לשלם להרבנית את השכירות מבלי למנות רב חדש כלל. אחרי עבור ההתלהבות הראשונה, באו עוד הפעם לידי מסקנה, כי ברבנית בלבד לא יצאו ידי חובתם וכי גם רב נצרך במדינה. וכמו שלפנים היו פונים בעיירליטא הקטנות בענינים כאלה אל ה„פריץ", כן פנו עתה בבולגאריה אל ה„פריץ הגדול", אל שר השכלת־המדינה. השר הממונה על ההשכלה הסכים למנוי רב, אלא שלדעתו, ידיעת היהדות אינה נצרכת כל־כך לרב, והעיקר הוא – שיהיה הרב צרפתי.

כשאני לעצמי, אין דעתו של השר תמוהה בעיני. עד עתה היתה ה„מודה" דורשת רב „אשכנזי", אך מכיון שיד צרפת עוד הפעם תקיפה, בדין הוא שתחדוש המודה רבנים צרפתיים. הצרפתיים בכלל כל יוכלו, והיו ימים, שהגלבים הצרפתיים היו מורי הגימנזיות בשאר ארצות. רב־צרפתי הוא בודאי יותר מכולסל, מנומס ומגוהץ מרב אשכנזי, וכל־שכן מרב רוסי.

ובכן, הדבר אך יצא מפי השר – ושני שלוחי מצוה, צירי הקהלה (כמו שמספר הסופר מסופיה), הלכו פאריזה לבקש להם... רב. אנכי – את האמת אגיד לכם – ברכתי „שהחיינו" על בשורה זו. כי כדבר הזה, כמדומה לי, לא היה בצרפת מימי רבנו תם

עם חייטים שנתעשרו מפסולתן של מכנסים, או עם מיבכן גס, אלא השתדך עם רב שכמותו, עני כמותו, אבל מיוחס ובן־תורה כמותו; בקיצור, הוא היה „דל גאה", אציל רוחני שידע את ערכו. ויאמרו מה שיאמרו על ה„רביות", הלא בכל חסרונותיה היתה „אצילות דקדושה", שאצלה „מקדושתה" על ההמון הרב, ואף על עשירנו! טוב היה לדעת, שעוד יש „קרן זוית" בעולם היהודים, תהיה טאלנא או „ליובאביץ", ששם אין „הגביר" המיוחס היותר גדול... ונעים היה להרגיש, שעוד יש בעולם־היהודים „דבר־מה", שהוא גבוה למעלה — ממאת אלף במזומנים... כעת גם זה אין, אין מיוחס יותר גדול מן „הגביר" ואין דבר גבוה למעלה ממאת אלף במזומנים...

ירדה השכינה למטה, למטה... ונתחללה.

ולא במסתרים נעשה דבר זה. בקולי קולות מכריזים על זה, בראש הומיות, במכתבי־העתים; יחד עם המודעות המבטיחות כל טוב, כל שכר וכל רֶוַח, ורפואה שלמה למחלות נסתרות, — תמצאו מודעות מ„בנן של צדיקים", וגם מצדיקים עצמם, כי נתמנו סוכנים לחברות שונות של אחריות ו„בלא אחריות"...

לפנים קבלו אבותיהם „פדיונות", הורידו את ה„שפע" על־ידי צנורות מן הספירות העליונות ונתנו הבטחות על „בני, חיי ומזוני". ועתה נשתנה הסדר, הצנורות נסתתמו, השפע נפסק, ההבטחות שנותן הצדיק, כנראה, אינן מועילות כלום, ובניהם ובני־בניהם של הקדושים האלה מקבלים אחריות ונותנים שטרי־בטחון כתובים ותתומים בידי צדיקים אחרים לגמרי, בידי ראשי החברה הפטרבורגית, הרוסית, וכדומה.

כמה נשתנו הזמנים!

וידעת היום, יהודי פשוט, והשיבות אל לבבך, כי כל מה שיש לו ערך כל שהוא בחיינו: תורה, יראת־שמים ו„חסידות" — את הכל תמצא בחלק המודעות. אל תגלו ל„מקום־תורה" ולעיר מושב הצדיקים — כל אלה למותר; די לך לעיין בחלק המודעות שבהעתונים, ותמצא שם גם את הרבנים, גם את ה„רביים", גם תורה וחסידות — לא יחסר כל בו, כל מה שנצרך ליהודי בימים האלה. הכל ברקלאמה, והכל מרקלאמה, הפך בה והפך בה דכולא בה.

ומבלי משים נתחיל להביט על כל מהזות החיים מנקודת־הראות של רקלאמה... אם רקלאמה של פרנסה, של כבוד, או רקלאמה סתם..

הנה, למשל, „בתי־ספר של שבת". אל אלהי אבי, כמה רב השאון, כמה מרובה הרקלאמה וכמה מועטת העבודה!

לפנים בישראל היו בתי־ספר־לשבת בכל עדה ועדה. כל בית־מדרש, כל בית־תפלה היה בית־ספר־לשבת. ממנין „ותיקין" כצאת השמש עד אחרי „המנין השני" בשעה העשירית — למדו תורה ברבים; אחרי „שְׁנת־הצהרים" עד תפלת המנחה למדו, ומ„שלש סעודות" עד מעריב למדו; בקיצור, כמעט כל יום השבת לא פסקו פומם מגירסא ולמדו.

XI.

עולם הפוך למחצה.

התחתונים אמנם לא עלו למעלה; האדם, כמלפנים כן היום, אולי גם למרות חפצו, הוא קצוץ כנפים, זוחל בעמק עכור, באין לו אפשרות להתנשא מעלה־מעלה, וכל עניניו סובבים הולכים מסביב להאני״ הפשוט והשפל שלו.

אבל עליונים ירדו למטה; ירדו באופן גס ומשונה – לא ירדו, אלא נפלו. נפלו משמי מרומים ישר לטבורו של השוק והשקיעו את עצמם עד צואר במי־כדמנה; הם מפרכסים בידיהם ורגליהם, הוצים עד צואר במים ההם ובקול נהר יקראו: סורו, סורו אלינו, יהודים רחמנים בני רחמנים, עשו עמנו עסקים, תנו לנו פרנסה, פרוטות!

הנה כי כן, חביבי, באה ונהייתה: ירדה השכינה למטה מעשרה, ממש אל העולם השפל, ותהי מדרס לכל סוחר ומוכר ותשמיש של חול לכל חנוני ולכל שק של דינרים. הכל פשוט בתכלית הפשטות בימינו הפשוטים האלה. הרבנים בישראל, יושבי על מדין, ה„פשישים החזקים״, „עמודי התורה״, עושים את תורתם קרדום – או יותר נכון: תרמיל – לקבל שכר הרבנה, לשבת בדירות מרווחות, להתרחץ במעינות־הרפואה, ועל כולם לעשות שדוכים טובים, להתחתן בעשירי הקהלה ואפילו אם הם בורים ועמי־הארץ ובזויי־משפחות... ו„הרביים הצדיקים״, המרחפים בעולמות העליונים, במרומי אין קץ, וכל היום שיח ושיג להם עם פמליא של מעלה, – הקדושים האלה, אשר, לפי ראות עין, הם כמו „לאו מעלמא הדין״, עושים עתה סחורה בקדושתם, נעשים סוכנים וסרסורים להברות שונות ומרימים את דגלם על שלטי „חברות האחריות״ לחיים ולמות...

האם לא יכאב לבבך, חביבי הקורא, למראה אנדרולימוסיא זו?

אנכי – אודה ולא אבוש – לבי עלי דוי למראה הירידה המשונה הזה. צר לי לראות, כי ספו גם תמו אצלנו אנשי־הרוח, שביום טובה וביום רעה היו מעמידים את רוחניותם ואצילותם לעילא ולעילא מכל השבונות השוק והחנות. מעודי לא הייתי ממעריצי „הרבנות״ התקיפה ו„הרביות״ הקדושה, כי יש שהקדיחו „עמודי התורה והיראה״ האלה את תבשילם או מלחו אותו יותר מדאי... ואף־על־פי־כן נעים היה לראות רב תקיף בדעתו, שידע את ערכו וערך תורתו ולא וִתר על זכותו אפילו כמלוא נימא, לא דבר חלקות ולא עשה חונף להתקיפים שבקהלה, ל„ראשי־בריוני״, להעשירים החדשים ועמי־הארץ; לא דקדק בשכרו ולא פחד כל היום, שמא ימעיטוהו חלילה; לא בקש שדוכים לבניו ובנותיו

ושקל יצטרפו לסכומים גדולים, ואחרי השקלים יבואו המאות והאלפים – והאוצר יוסד. וכמו בדבר עושר היהודים בכלל, כן גם בדבר הבנק הלאומי בודאי יגזימו ויפליגו הרבה. אם יהיה באוצרנו מיליון אחד – יאמרו הבריות, שיש לנו חמשה מיליונים, ואם יהיו חמשה – ויאמרו עשרה, ואם יהיו עשרה – ויאמרו מאה. והעושר המדומה שלנו הן בכל הזמנים הביא לנו נזק רב. דברי־ימי־עמנו יורוני, כי חלק גדול מן הגזירות והפורעניות שבאו על ישראל לא באו אלא מפני תאות־הבצע של "דייני גזרות". עֵשָׂו ידע תמיד, כי יעקב יכפר פניו במנחה, ובשביל זה עשה מה שעשה. ומי ערב לנו, איפוא, שאם יהיה אוצר לאומי לישראל, לא ימצא איזה אחשדרפן או פחה בפרס ומארוקו ובארצות אחרות, שירצה ליהנות גם הוא מן הקפיטל העברי ויגזור גזרות ויחוק חקים כדי שהיהודים יתנו כופר נפשם? אומות־העולם הלא חושבות בטעות עד היום, כי צרת הפרט של כל איש יהודי היא גם צרת הכלל ומצוקת לבם של היהודים במדינה אחת עוד גם עתה, כמו לפנים, נוגעת ללב כל היהודים בכל הארצות. והאם לא ימשוך האוצר הלאומי שלנו – אשר, כמובן, ידעוהו אומות־העולם עוד יותר אולי מאשר נדעהו אנו בעצמנו, שהרי אין עתה סודות אצלנו, ובשפה אחרת, שפת העמים, אנו מדברים אל עמנו, וכל מחשבותינו, אף אלה שלא יתקיימו, כל תחבולותינו וכל מאויינו אנו מביעים בלשונם – האם לא ימשוך אליו האוצר הזה את עיני כל צוררי היהודים בארבע כנפות הארץ?

על מדוכה זו יושב אני זה כמה ושואל לעצמי: מה טוב לעמנו – ליסד את הבנק הלאומי או לחדול? מצד אחד, בודאי נצרך לנו מוסד לאומי כזה, אבל מצד אחר, הנה הפרסום של בנק כזה יכול לגרום לנו הפסד מרובה. יש פנים לכאן ולכאן ואינני יודע להכריע.

ובכן אני מציע בזה את שאלותי וספקותי לפני אחי העברים, הקוראים עברית, ומאד מאד אתאוה לדעת, מה דעתכם אתם, חביבי הקוראים?

בכל סכלותם, הם סכלים של נו, עצם מעצמנו ובשר מבשרנו, והאדונים יוקאי או רונאי האונגאריים, שמתבייישים במקור מחצבתם ובועטים בעמם, מה להם ולנו?

ובאונגאריה הלא יש בית־ספר־לרבנים, ומן הבית הזה הלא בודאי יָצאו כל אלה הרבנים המתביישים במקור מחצבתם. ובכל־זאת יועצים לנו לעשות כמתכונתם ולכונן גם לנו בתים כאלה. והיועצים אינם משיבים אל לבם, שאם כך הם בתי־הספר לרבנים שבחוץ־לארץ, אשר מן המסד ועד הטפחות נבנו בידי יהודים ומן השוער עד הדירקטור כולם יהודים — מה יהיו, איפוא, הבתים שנבנה אנחנו, אשר רק בכספנו יִבָּנו, והנהגתם תהיה, כמובן, בידי זרים? אין אני רוצה עתה להכנס בוכוחים על עיקר הדבר, אם בכלל אפשר ל„חנך רבנים" ולקבוע את התורה מדות־מדות, לאמר: כך וכך אַמות „תורה" צריך ללמוד בכדי להיות רב... נניח, שאפשר הדבר. מאמין אני גם־כן, שהמיסדים מחשבתם רצויה ולבם רק טוב לעמנו ובאמונה ובתום־לב יעשו מה שיעשו. אבל מי ערב לנו, שהם יהיו אדוני הבית וההנהגה הראשית תהיה בידיהם? — וכבר הלא ראינו בתי־ספר־לרבנים, שהדירקטור בהם לא היה משלנו. ומי היודע את פעולת דירקטור ושאר הפקידים הגבוהים בבתי־הספר, שֶבלא אומר ודברים, רק בעקימת־שפתים בלבד, יכולים הם לבטל שיטה שלמה בלמודים, — מי היודע כזאת, הוא כמוני ישאל את המיסדים: מי ערב להם שההנהגה תהיה כולה בידיהם? — אם יכולים הם עצמם להיות ערבים בדבר זה לפני הקהל העברי — יעמדו ויגידו! ואם אינם יכולים, אם בית־הספר החדש אפשר שיהיה מהדורה הדשה מבתי־הספר־לרבנים שהיו לנו לפנים, עם כל הסדרים הישנים, — אז נוח לנו שלא יִבָּרא משיִבָּרא. לא הפרוגראמה היא העיקר, אלא המנהיגים...

ושאלה זו של ערבות מבצבצת ועולה כמו מאליה גם בשעה שמדברים על ה„בנק הלאומי", שיש בדעת הציונים ליסד: מי ערב לנו, שהעושר הגדול לא יהיה שמור בו, חלילה, לרעתנו?

מאשימים אותי, שמלגלג אני תמיד על כל מחשבה טובה ומתאמין להקטין ערכה עוד קודם שהיא יוצאת מן הכה אל הפועל. וכזאת אולי יאמרו גם הפעם בנוגע לדברי על ה„בנק הלאומי".

אבל בבקשה מכם, חביבי הקוראים, האמינו לי, כי לא התולים עמדי הפעם. האמינו לי, כי שאלת בית־הספר־לרבנים, ועוד יותר, שאלת הבנק הלאומי — קרובות ללבי כאשר ללבכם, ומיום שנשמע בין החיים דבר התיסדות שני המפעלים האלה רבות חשבתי עליהם ושאלת „עתידותיהם" מנקרת במוחי, ועדיין לא מצאתי לה תשובה נכונה.

את אשר עם לבבי בדבר בית־הספר־לרבנים הנה הגדתי, וגם מה שאני חושב על הבנק הלאומי אני מגיד לכם.

מאמין אני, שסוף־סוף הבנק יוסד, אף כי אולי לא בקרוב, כמו שמדמים אחרים. אין לך דבר העומד בפני הרצון. ואם העם כולו ירצה בזה, בודאי ישיג את מטרתו. שקל־

אחת. ובאמת, למה להם ארץ־ישראל, אם גם פה להם ארץ־ישראל? את האדיאל של הרבה ממשכילינו, שווי־זכיות גמור, השיגו הם, הקראים, באופן היותר שלם, ומה להם עוד? ולנו אומרים, כי קרובים הם לנו. ודברי־ימינו שלנו לא נכתבים, ודברי ימי הקראים נכתבים בידי אחד מחכמינו. אין זאת כי־אם מפני שהשעה משחקת להם, ומי שהשעה משחקת לו הכל רצים אחריו ומחבבים אותו. ואף־על־פי־כן רק בעל התפעלות משונה יכול לבוא לידי התפעלות כזו בשביל שתלמיד־חכם קראי זכה למטבע של כסף.

אבל גם הוא, סופר „הצפירה“, עוד לא הגיע למעלת הסופר הממונה על עניני חו"ל בה„ווסחוד“. סופר זה, כידוע, הוא בכלל אופטימיסט גדול, וכל הרעות, הנמצאות ושאינן מצויות, לא יזיזו אותו מדעתו, כי הכל הולך וטוב. ההשכלה עושה חיל, האנושיות צועדת בצעדי־ענק לפנים וההתקרבות מתגברת, עוד מעט ויגיעו ימות־המשיח, וגר יהודי עם אינו יהודי יחדיו. לא ירעו איש לאחיו ולא ישחיתו... ובכן, אנו להשכלה ועינינו רק להאנושיות. אין לנו להשען על עצמנו, על לאומיותנו ותקוותינו הלאומיות, אלא לשבת דומם ולחכות ולצפות אל חסדי ההשכלה והאנושיות. ממילא מובן, כי בעל־אמונה חזקה כזו לעולם לא יבא לידי עצבות ו„קטנות המוחין“, וכל הפורעניות והתקלות והקטטות לא יפריעו את מנוחתו, שהרי רק זמניות הן, עוד מעט ויעברו, מחר ויתוקן עולם במלכות ההשכלה והאנושיות. ואם יש „מחר“, שהוא לאחר זמן של הרבה הרבה שנות עמל ויגון, — מה בכך? — אנחנו בכל־זאת לא נתיאש ונחכה למשיח־ההשכלה.

מנקודת־ראות כזו, בודאי טוב מאד אם באונגריא, למשל, ה„מאדיאריזציה“ של היהודים הולכת ומתגברת וההתבוללות עושה חיל. בספירת שנת תר"ם, מספר לנו ה„ווסחוד“, התיחסו על הלאום האונגארי חמשים וחמשה פרוצנט מכל היהודים שם. ובשנת תר"ן — ששים. ביחוד חשוב הוא מספר הרבנים והמורים היהודים, שהתיחסו על הלאום האונגארי. מאלף חמש מאות וששים וחמשה מורים עבריים נרשמו בתור בני הלאום האונגארי — אלף ושבעים וארבעה. היינו כששים ושמנה ממאה, ומשלש מאות וארבעים וחמשה רבנים — מאתים ושבעים וארבעה, היינו שבעים ממאה. המספרים האלה חשובים הם מאד מאד. רבנים בישראל נרשמים לא בתור יהודים, אלא בתור אונגארים. כפתור ופרח! ויהי מעלה גדולה, שאנו עוד לא זכינו לה. אינני יודע את לשון האונגארים. אבל אם נעתיק רשימה כזו ללשון מדינתנו, יצא לנו: איוואן איוואנוביטש קוגל־רוסי, מורה דת יהודית; כושפאן סטיפאנוביטש ציטים — רוסי, רב לעדת־ישראל... ורבנים כאלה, שמתביישים במקור מחצבתם, אינם מתביישים להיות רבנים ולקבל שכרם מקופת־הקהל העברי! וקהלות בישראל אינם מתביישות להחזיק רבנים כאלה ולשלם להם מקופת־הקהל...

ואת הרבנים והמורים האלה מעמידים לנו למופת, לאמר: כאלה ראו וקדשו!

ואני מוטב בעיני „רב ופסק“ עם כל הבליו, עם כל טפשותו, מרב מלומד כזה, ומוטב בעיני ר׳ „גדיאל המלמד“, עם כל גסותו ובערותו, ממורים כאלה. „ר׳ ופסו ור׳ גדיאל“

שאין לי דרך אחרת, נסיתי את כחי באומנות החדשה, האחרונה שבאחרונות – נעשיתי „מטיף לאומי“... והמלאכה נקיה וקלה. עזבתי את כל תורתי הישנה, שהבאתי עמי מבית־המדרש הישן, ולמדתי על רגל אחת את כל התורה החדשה, היינו: שתי מחברות על „הקונגרס הבזילאי“, בעברית ובז׳רגון, ומאמרים אחדים בעתונים, גם־כן על הענין הזה, אף שננתי לי מאה פעמים ואחת שמות ראשי ה„ציוניות“ – והייתי מטיף לאומי בישראל! וכבר סדרתי את דרשותי וקויתי, שימצאו חן ויפיקו רצון מן השומעים. אבל דא עקא, שכבר קדמוני אחרים, שידעו לעות דבר, ובכל מקום שאני בא כבר הטיפו מטיפים ודרשו דרשנים, וכולם באותו הסגנון, שהיה בדעתי לדרוש... בקיצור, עסקי הפרטיים, ככל העסקים העברים – ה׳ ירחם! אבל בהיסח־הדעת כבר הורגלתי, וכמעט שאיני מרגיש עוד ברעתי. העיקר הוא בעיני – עניני הכלל, ובענינים האלה אני מצליח מאד, ברוך־השם. הבשורות הטובות באות אלי מכל עברים, ואני עלז ושמח: התיהו את ה„מגן־דוד“ – טוב! הצדיק משמורטקוב קנה „מניה“ של חברת „אהבת־ציון“ – מה טוב! אחד הנכדים של אחד הצדיקים כטוב לבו עליו נתן שלשה רובל לחברת־התמיכה – טוב מאד! גביר פלוני נדב ח״י פעמים ח״י פרוטות לישוב הארץ – הידד!... וככה בכל אשר אפנה–רק שמחות אצל היהודים, גילה, רינה, דיצה וחדוה... ואני קרוב לכולם, „מחותן“ בכל החתונות ויוצא במחול עם כל המחותנים.

בודאי טוב לי מאד ובודאי, חביבי הקוראים, תקנאו בי... והיו ימים אשר דמיתי, שאני המוצלח היותר גדול בעולם־היהודים. אבל בימים האחרונים נוכחתי לדעת, כי אינני המוצלח היחידי, כי יש סופרים עוד יותר מאושרים ממני. הנה, לדוגמא, סופר״ה של „הצפירה“ מעיר־המלוכה, הוא בעל־שמחה ובעל־התפעלות יותר ממני, ויש שיבוא לידי התפעלות עצומה מדברים שאני איני מתפעל מהם כלל. תלמיד־חכם אחד מבני הקראים זכה לפרס של כסף בעד חבורו. כמדומה לך, לשמחה מה זו עושה ומה זו „בשורה נעימה“ („הצפירה“, נו׳ 53) לקהל הקראים העברים? הקראים, אמנם, מיוחסים ומרוצים לקהלנו הם מפני כמה טעמים. ראשית, מפני שאינם יהודים, וזו בלבד, כידוע, מעלה גדולה היא בעינינו; ושנית, מפני שהשעה משחקת להם, וכל מי שהשעה משחקת לו חביב ומרוצה ומקובל לנו. חכם אחד מן היותר מפורסמים בעמנו שברוסיה עוסק כעת בכתיבת דברי־ימיהם. דברי־ימי־עמנו ברוסיה עדיין לא נכתבו, ומי יודע מתי יכתבו, ודברי־ימי־הקראים נכתבים. אומרים – בלשונו של סופר „הצפירה“ – שהקראים הם קרובים לנו, השיות הנדחות מעדר ה׳. אבל ה„שיות הנדחות“ רועות, ברוך־השם במרעה טוב, דשן ושמן, ואינן מרגישות בצערו של ה„עדר הגדול“, אין להן כל געגועים עליו ואינן חשות אפילו התקרבות כל שהיא, וגדר עשו מסביב לעדרן הקטן, כדי שלא יתגנב חלילה למרען שה רעבה מעדר ה׳... התנועה הלאומית, שהקיפה את כל בית ישראל מן הקצה אל הקצה, – לא נגעה בהם אפילו במשהו, ועד עתה לא נדבו לישוב הארץ אפילו פרוטה

X.

הרוח הטובה, שנחה עלי לפני איזה זמן – כמו שהודעתי לקוראי בפרק הקודם – לא סרה עוד ממני אף עתה. לבי טוב עלי ומהשבות רעות והרהורים רעים אינם מפריעים את מנוחתי. אך אם תחשוב, חביבי, כי שמח אני מפני שהשעה משחקת לי – אינך אלא טועה. לא זכיתי בגורל הגדול מאתים אלף, לא נפלה לי ירושה מדוד עשיר באמריקה, לא נמניתי פרנס על הצבור, לא נקראתי לבוא אל ה„גביר", לא נבחרתי בתור „ציר" לאחת מן האספות, וגם, מה שקשה להאמין, לא נתכבדתי לקבל מכתב מאחד מקברניטי־האומה החדשים... לא, אדם פשוט אני כמו שהייתי. על ישראל גאותי, על ה' תקותי ועל ה„רוח" פרנסתי. „מחיה" קבועה אין לי עוד, ומיום שנגמרה חכירת האחוזה ואני יצאתי מן הכפר, אין לי עוד פרנסה נכונה. מתחלה הייתי מוזג בעיר הקרובה אל האחוזה. אחרי קביעת המונופולין פתחתי מרתף של יין־המדינה. אך משנת־האזרחים הנוכחית עוד לא עלתה בידי לחדש את הרשיון. רציתי ליסד בית־קומיסיון בעיר – ואין לי דמי־קדימה לתת ל„בעלי־ברית" בעיירות. אמרתי להיות „קבלן" – ואין לי דמי „לא יחרץ"... חפצתי לקחת בעצמי דמי „לא יחרץ" – והנה הרגישו שאר הקבלנים, שאין לי „האפותיקי" הנצרכת לערבון, ואינם יראים מפני ואינם נותנים לי אף פרוטה, שמתי אל התורה פני ואמרתי להיות רב רוחני – והנה חושדים אותי ב„מוסר" והוציאו לעז עלי, שאני מעין ב„חובת־הלבבות" ושאר ספרי־מדות, ולא השגתי סמיכה מן הגאונים הגדולים... חפצתי להיות „רב מטעם" – והנה נודע הדבר, כי יודע אני עברית!... חפצתי להיות מורה – והנה לשפת־עבר אין תלמידים, ולשפת המדינה יבקשו מורים דוקא מעם־הארץ. בקשתי לי משרה בבית־מסחר – ולא השגתי: אצל אומות־העולם – מפני שאני יהודי, ואצל בני ישראל – גם כן מפני שאני יהודי... חפצתי להיות מוציא עתון עברי – ולא עלה בידי. ראשית, מפני שהמוציאים הישנים אין דעתם נוחה מזה; ושנית, מפני שאיני אומן לכתוב מאמרים ראשיים, ומזל בישראל הלא מושבע ועומד הוא לכתוב מאמרים ראשיים, אם טובים ואם רעים... אמרתי להיות סופר בישראל – ואין משלמים שכר־סופרים. המוציאים העבריים הם מעין „כלי־קודש" חדשים, מעלנא אית להון ומפקנא לית להון... ולפעמים גם דמי־הפוסטה לא ישיבו. חפצתי להיות שדכן – והנה, כמו להכעיס, כל הגבירים יש להם בנות ואין להם בנים. „כלות" בתחום המושב – כפלים כיוצאי מצרים, ונדוניא – אוצרות קרח, וחתנים אין, כאלו לפני עשרים שנה גזרו על הזכרים... הכל רצים, הכל מבקשים חתנים – ואין. ונבראתי

„למה יאמרו הגוים ?"... גם בעיר יעקאטרינאסלאוו, אף־על־פי שאינה „אם בישראל", יש שדואגים דאגת־הכלל ומשתדלים להסיר מעלינו הסכנה של „למה יאמרו". איש יהודי שם, ה ע ק ע ר שמו, שמע, כי הצרפתים בצרפת מתנגדים לזולא ודריפוס, ובפחדו פן חלילה ישָׁמעו הדברים גם ביעקאטרינאסלאוו — מצא לנחוץ לערוך מכתב־גלוי לכל היהודים שבצרפת... בהעתון הרוסי המקומי, ויצא במחאה גלויה נגדם, על כי יתמכו בימין זולא ודריפוס.

אתם תשחקו, אבל הדבר אמת לאמתו, כתוב שחור על גבי לבן בהעתון „פריד־דניעפראווסקי קראַי", וכדאית המחאה ההיא שתעמוד בשורה אחת עם המחאה המפורסמת של עיר ברדיטשוב בשעתה. ויהי אחרי הקונגרס הברליני, בשנת 1879, התנפלו איזו עתונים רוסים על ביקנספילד־דיזראעלי, ראש שרי אנגליא, על אשר לפי דבריהם נתכון בהפוליטיקא שלו לרעת רוסיא. ויהודי ברדיטשוב, בפחדם, פן יהשדו אותם, כי גם ידיהם תכון עמו, עם ביקנספילד, יצאו במחאה גלויה נגדו, ויפרסמו ברבים, כי אין להם חלילה כל עסק עמו, וכל מה שעשה, עשה על דעתא דנפשיה, וברדיטשוב ועדתה נקיים. אם הועילה אז מחאתם, לשכך חמת העתונים הרוסים, לא אדע כעת, אבל הם יצאו ידי חובתם... ומעין אותה המחאה היא גם זו של ה' העקער... ידעו נא כל יושבי תבל, וכל גרי „רחוב העזים" ביעקאטרינאסלאוו, כי הוא, העקער, אינו מסכים להסינדיקט של דריפוס...

מובן, כי דברים כאלה לא מעלין ולא מורידין, רק יעוררו צחוק, אך גם בצחוק יכאב לב.

„מה תיטבי דרכך לבקש אהבה!... מה תזלי מאד!"

מאת כל גוי קטן וגדול נבקש אהבה. אם קרדינל אחד הואיל לדבר עם אחד הרפורטורים על דבר ציון—מיד הננו כורעים ומשתחוים ומדפיסים את תמונתו בהעתון „הציוני" יחד את תמונת גדולי האומה; אם ה' יוזשאקאוו כותב מאמר נגד התנועה הלאומית — מאמרו עושה רושם עז ומפיל אימה יתרה והכל ממהרים להשיב לו, כי „חלילה לא נשיב אל התלמוד"; אם מפלגה ידועה בצרפת מתנגדת לדריפוס וזולא, המצא ימצאו יהודים שיסכימו להם ויצאו במחאה גלויה, בשם הקהל העברי...

ובראותנו כל אלה, נזכור באנחה את דברי היינה:

Ach, wie schlecht geschützt bist du, Israel!

נקל להגיד – שיבה „אל התלמוד"! הביה יותר חזקה מזו, אשר תבליל את המושג: שיבה לחשך ואפלה, לבערות, לקנאת דת, לתורת הבלים, לרשע כסל וכו' – אי־אפשר למצוא בספרי־המלים הרוסי. התלמוד לפי דעתם כולל יחד את כל הדברים האלה. וצריך להבין מה הרגיש ה' יוזשאקאוו בעת כתבו, כי התנועה הלאומית אצלנו היא ההליכה לאחור – „אל התלמוד"... אינני דן את ה' יוזשאקאוו על משפטו, ולא באתי פה לבטל את טענותיו, אשר באמת רובן אינן שוות גם לטפל בהן. הנה הוא יוכיח, למשל, כי קבוץ גליות אין בו מועיל כלל: וכי הארמינים היושבים בארצם, ישאל בתמימות, אינם בגלות? וכי הטשיכים היושבים בארצם אינם בגלות אצל האשכנזים? – אף כי בודאי גם הוא יודע, מה רב ההבדל בין גלותם של הארמינים לגלותנו אנחנו, ועוד יותר מה רב ההבדל בין גלותם של הטשיכים וגלות יהודה... לא על זאת אנחנו דנין, גם לא אתוכח עמו, אם התנועה הלאומית היא באמת הליכה לאחור; ובכלל אין את נפשי להון ולהתוכח עמו, אחרי כי באמת לא לנו ולא למעננו כתב מה שכתב, כי־אם לעם אחר וקוראים אחרים, אשר ענין „הלאומיות" שלנו שוה בעיניהם לתנועה הלאומית בארץ סינים. מתוץ יעמוד, ובקר־רוח יספר לקוראיו מה שראה ושמע אצל הזרים... רק על זאת חפצתי להעיר, על הרושם הנורא שעשה מאמרו על הקוראים העברים, על הסער שהטיל בתחום היהודים. לרגלי מסחרי נוסע אני תמיד מעיר לעיר, ובכל אשר באתי שמעתי רק קול אחד ודברים אחדים: הקראת את מאמרו של יוזשאקאוו? השמעת? ומה תגיד? מכל עברים נשמע: יוזשאקאוו, יוזשאקאוו! כאילו היה „מר־בר־רב־אשי", ודבריו כדברי האורים בענין הזה. מאמרו היה כחזיז ורעם ביום צח. השמים היו טהורים עלינו, שמש הקונגרס עמד ברום שמינו, ופתאום והנה רעם וברק... מאמרו של יוזשאקאוו! מתחלה עמדו כנדהמים, הורידו לארץ ראשם, מבלי לדעת מה להשיב. ואחרי־כן אספו את כחותיהם – והתשובות החלו...

והתשובות – אל אלהי אבי! – לא נמצא אף אחד אשר יבין, אשר יגיד, כי לאומיותנו הוא עצם מעצמנו, תמצית דמנו, וה' יוזשאקאוו כתב מה שכתב לא לנו, כי אם לעם אחר. הם יחשבו להם מה שהשבו על אדות הדבר הזה, הרחוק מהם, מדעותיהם מלבם... ולנו אחת היא אם כה או ככה יחשבו. – אף לא אחד נמצא אשר ישיב תשובה כזו, אלא הכל מהרו להוכיח לו בענוה גדולה, כי חלילה וחלילה, אין בדעתנו „לשוב אל התלמוד"...

ובנדון דידן ניכרה בעיני צפרנם של הראשונים מכריסם של האחרונים, אבותיהם ואבות־אבותיהם של אלה „הציונים" החדשים, בתקותיהם לעתיד ובאמונתם „במשיח ובתחית־ישראל", לא שמו לב כלל וכלל לדברי אבותיו ואבות־אבותיו של יוזשאקאוו. הם קוו והאמינו, ובתקותם ואמונתם חיו – מבלי גם אשר חפצו לדעת, מה עמים אחרים חושבים על אדותם. ועתה נתהפך הסדר. אנחנו נאמר „קדוש וברוך" רק למה שיאמרו אחרים, ובלי הסכמתם לא נעיז להאמין ולקוות...

דוד כאריות וינצחו! כי נלחמו כאריות וינצחו – זאת אמנם ידענו גם בלעדו, ממקורות אחרים, אבל כי דברו עברית בימי דוד בלשונו הצחה של הסופר הזה – אפונה. הן נשארו לנו לזכרון דברי אחד מאנשי־הצבא אשר לדוד, אוריה החתי, ועל פיהם נוכל לשפוט, כי אנשי־הצבא של בעל־התהלים דברו עברית יותר צחה מזו של סופרי העתונים העברים עתה.

לא זאת אמנם מגמת דברי, העיקר הוא, כמו שאמר בעל המאמר בסוף דבריו: „אשר מכל האמור רואים אנחנו בחוש, כי מנהג מגן דוד כשר הוא, וחובבי־ציון, אשר רעיון הדוקטר הרצל שלח שרשיו בלבם יכולים להתקשט בו, כי הוא אות גאולה ואין לדאוג כלל".

אין לדאוג כלל! – כמדומה לי, אמנם, שאפילו חובבי־ציון „אשר רעיון הדוקטר הרצל שלח שרשיו בלבם", אלה „העזים" שבחובבי־ציון, גם להם עוד ישנן דאגות אחרות מלבד ה„מגן־דוד"... אבל כשאני לעצמי, כמו שאמרתי למעלה, מסכים הנני לדעת בעל המאמר, כי מעתה „אין לדאוג כלל", והכל יעלה טוב ויפה.

רק אחת עוד תשבית את מנוחתי ותעיב את שמחתי, והיא – מה יאמרו הגוים בכלל ומר יוזשאקאָוו בפרט? אמת הדבר, כי היתרו של בעל „דבר־כשר" גם כן לאו מלתא זוטרתא היא, אבל יותר טוב היה אלו השגנו היתר גם מאת ה' יוזשאקאָוו, וכל זמן שאין לנו היתר גם ממנו עדיין לבי נוקפני.

„יוזשאקאוו" – לא שמעתם שם פיסק כזה, לא מהראשונים ולא מהאחרונים, גם צלצול שמו נדמה לכם כאלו אינו עברי?... אמת, חביבי! ובכל זאת, או אולי רק בעבור זאת, הנה באמונות ודעות הוא אצלנו „בר־סמכא" שאין למעלה הימנו. על קורקבן שנמצא בו מחט, על כף של חלב שנפלה לקדרה של בשר, וכדומה מן הדברים העומדים ברומו של עולם – עליהם שואלים את הרב; אבל על דברים שבלב, על אמונות ודעות, אם „עם" אנחנו או „עדר", אם צריכים אנחנו לחכות לשיבת־גליות ותחית־האומה, וכדומה מן הדברים של מה־בכך – על אלה שואלין את פי ה' יוזשאקאוו וחבריו, אנשי כנסת הגדולה של הזורנליסטיקא הרוסית, והם יורו לאסור או להתיר. כי „למה יאמרו הגוים", ומה גם „הליברלים" שבהם, זה הוא עיקר גדול מעקרי חיינו, וכל מה שנעשה, נעשה לא מפני שכן צריך להיות, מפני שכן יגיד לנו לבבנו, רק מפני שכן יאמרו הם. בטלה כל התורה, בטלה כל חכמת ישראל, בטלו גם כל הרגשותינו. סופרי ישראל הנם בקליפת השום, כגמדים, ודבריהם אינם נשמעים. וסופרי „יון" – ענקים, וקולם נשמע בכל תחום־המושב. הם המה מורי־הוראה לנו ופוסקים מוסכמים לנו, פוסקים „מחמירים" מאד, זאת חומרותיהם נקבל ונשא ונסבול באהבה רבה. ה' יוזשאקאוו – הוא סופר נכבד בספרות הרוסים. אבל מה לו ולעניני חבת־ציון? על דברים שבלב כאלה אינם מתוכחים ואי־אפשר להתוכח. אבל האדון הזה חושב עצמו כמומחה גם לדבר זה, ובמאמרו באחד הירחונים הרוסים שפט את התנועה הציונית, ובכלל את התנועה הלאומית אצלנו, ויוציא את דינה לחובה, כי היא פרי „הליכתנו לאחור", שיבתנו „אל התלמוד".

והביאוני לציון ברנה... והנני שמח ושבע־רצון מלאומיותי הצרופה, מעבודתי הרבה לטובת־הכלל.

ביחוד הנני שבע־רצון מעת שבא לידי ‚המליץ', נו' 11 וקראתי את המאמר ‚דבר כשר'. בעל המאמר הוא בודאי יהודי כשר, ויהי מאה־ועשרים שנה בעד בשורתו הכשרה, כי התיר לנו... לא קטנית בפסח, לא ספק־ספקא של סירכא וגם לא את ישוב ארץ־ישראל, אלא דבר יותר נכבד מכל אלה. הוא התיר לנו את... ה‚מגן־דוד'.

צריך אני להגיד לכם, חביבי, כי אני הנני מעריציו ומקדישיו של ה‚מגן־דוד'. מכל ‚דגל מחנה יהודה' נשאר לנו לפליטה רק המגן הזה. ‚האריות' ויתר ‚חיות הקדש' יש אשר הלכו שבי לפני צר, או מה שרע מזה, פשוט נתהפכו לשועלים מחבלים כרמים, ולא נשאר לנו ירושה בלתי אם המגן הזה. ולי מה יקר ומה חביב האות הזה! – כמה זכרונות קשורים בו לכל איש יהודי. מבר־מצוה עד החתונה, משלש־עשרה עד שמנה־עשרה שנה, מבחר ימי העלומים, מן התפילין עד הטלית – ה‚מגן־דוד' ילונו על דרכנו. הסופר ספיר יאמר, כי בראותו כתונת בידי תופרת – ירים את כובעו לאות כבוד; כי כמה הרגשות וכמה אנחות וכמה דמעות נתפרו ונקשרו בהתפירות והקשרים האלה. ואם בתפירות פשוטות כך, בתפירות של ‚מגן־דוד' על נרתיק של תפילין ושל טלית – על אחת כמה וכמה. אמותינו וזקנותינו הטובות לא ידעו אופן אחר להביע את רגשותיהן ואהבתן זולת על ידי ה‚מגן־דוד'... ‚אשה עבריה מי ידע חיך... עצבך ומשושך, שבחך מאויך"... קשורים ותפורים ב„מגן־דוד" שעל „נרתיק של טלית'... ולא רק אבותינו, כי גם אנחנו, אם נבקש היטב בצרור זכרונותינו, נמצא עוד אולי זכרונות נעימים קשורים ‚במגן־דוד'... והנה באו סופרים עריצים ויאמרו להרוס את מקדשי ולחלל את קדשי, ויוציאו לעז עליו, כי מוצאו מעם נכרי! אני מטבעי אינני אוהב הקירות כמו אלה, אשר לפי דעתי הן למותר לגמרי. כי אם נאמר לחפש אחר שרשיהם של הרבה ממנהגינו, לבקש את אביהם ומהוללם, מי יודע עד אנה יובילונו חקירותינו... ולפיכך, יהודי פשוט כמוני מקבל את היהדות כמו שהיא ואינו ישואל: מה לפנים ומה לאחור. ועל כן, כל אותן הימים שהרעישו סופרינו את מצודת ה‚מגן־דוד', הייתי שרוי בצער ולא ידעתי שלו בנפשי, עד שבא לידי „המליץ" נו' 11 והסיר אבן מעמסה מעל לבי, כי התיר לי את הכשר, וממש עין בעין הוכיח, כי ה‚מגן־דוד' היה באמת מגנו של דוד. הלא כה יאמר:

„המגן דוד מולידו הוא דוד המלך ע"ה, ויהי כאשר הצילו ה' משש סכנות: מפי הארי, מכפות הדוב, מיד גלית הפלשתי, מיד שאול, מיד אבשלום ומקרני ראם — ויעש על מגנו מגן־רמז בעל ששה קצות... עם האות הזה פעל רב טוב על צבאות ישראל בהיותם במלחמה ודוד מלכם עם מגנו אתם, כי כאשר הביטו על המגן ועל האות תקעו ויריעו ויתקעו ויקראו בקול: אנא ה' הושיעה נא, מגן דוד עבדך עמנו! אנא ה' הצליחה נא, מגן דוד עבדך הגבור אתנו!—וילחמו כאריות וינצחו".

הלא ‚ברור כיום', כי ה‚מגן־דוד' הוא מגנו של דוד באמת, ועל ידו נלחמו אנשי

IX.

Freunde, ich bin zufrieden!

השמעתם מימיכם, חביבי, את השירה ההמונית הזאת? המשורר יביע את רוחו לאמור: אף־על־פי ששוטים הרבה יש להם כסף וזהב ואוצרות כל טוב, ולו, המשורר החכם, אין כל; אף־על־פי ששוטים הרבה יש להם נחלת שדה וכרם, ולא אין מאומה; אף־על־פי ששוטים הרבה ילמדו תורה ודעת, והוא, המשורר החכם, לא ילמוד דבר; – בכל־זאת הוא שבע רצון. מפני... מפני... גם הוא עצמו אינו יודע מפני מה.

ובמעמד כזה הנני עתה גם אני עבדכם. אף־על־פי ששוטים הרבה מאומות־העולם יש להם עושר ונכסים, מטל השמים ומשמני־הארץ, ואנחנו יש לנו – מאמרים במכתבי־העתים ומלחמת סופרים; אף־על־פי שהם יש להם בתי־ספר הרבה לחכמה ומלאכת מחשבת והם ילמדו וילמדו, ואנחנו עם חכם ונבון יש לנו – „תכנית בית־ספר לרבנים"... בכל זאת הנני שמח ושבע־רצון. אומות־העולם יש להם... יהיה להם אשר להם. ואנחנו – יאה עניותא לישראל, עניות בדעת, בכסף ובסדרים, ונסתפק במה שיש לנו: בחברות „שפה ברורה", בעתונים צנומים, במרחיבי השפה ובקונגרסים שונים... לא עת עתה לדאוג ולהתמרמר, כי „הרבי צוה להיות שמחים".

„הרבי צוה להיות שמחים". האמת אמנם נתנה להאמר, כי „הרבים" מבית־המדרש הישן, הן משלנו והן משלהם, לא צוו מעולם להיות שמחים, אדרבא, כולם היו בעלי מרה־שחורה ותמיד יעצו להיות עצובי־רוח. הרבי העברי צוה לבכות על חורבן הבית, על גלות השכינה, על יצר־הרע... והרבי מאומות־העולם – על תקלות אחרות: על התבל וסדריה, כי רבה הטובה ומעשים אוכליה. הנה כי כן היתה תורת בית רבותי – אנחות והתמרמרות. רק הרבים החדשים, מאתמול, הם צוו להיות שמחים, לתת פדיון כופר מחשבות רעות – מחצית השקל או שלשה שקלים, רק במזומנים, ולצאת ידי חובת יהודי לאומי. ובכן הנני משלם את „המס הלאומי כפי הקצבה", והנני שמח ושבע־רצון. מרגיש אני בעצמי מעין מה שירגיש הכהן בעמדו ב„מזרח" אחר הדוכן ואומר בגאון, כאלו באמת עשה דבר גדול מאד: „רבונו של עולם, עשינו מה שגזרת עלינו ואף אתה עשה כמה שהבטחתנו... וברך את עמך ישראל". מעין ההרגשה הזאת ארגיש גם אני, בשעה שאשלם שלשה רו"כ לישוב הישן ומחצית השקל לה„ציונית" החדשה, ואומר בלבי: עם ישראל, חברת התמיכה, ציונים! – אני עשיתי את שלי, ועתה עשו אתם את שלכם –

יותר מן המדה" ואצל אומות־העולם, אוי ואבוי להם. נשמע כל היום קינים והגה והי, על מעוט הסחורה הזאת. סופריהם מכל המפלגות יבקשו עצות ואמצעים, איך להרבות את הדעת בעמם. ואם כן נבוא אנחנו ונמלא את חסרונם. אנחנו נתן להם "חכמת והשכלה", ואולי יתנו לנו הם בתמורה — את "צרכינו הגסים".

כמדומה לי, שמצד סופרינו לא יהיה שום מעצור ל"מסחר זה", אלא שחכמת המסכן בזויה, ויש לחוש, שבחוץ־לארץ, ביחוד האשכנזים הגסים, לא יחפצו לקנות את השכלתנו וחכמתנו היתרה. סובים של יהודים יקנו, אבל חכמתם — ספק הוא...

ובכן, חביבי, אם תסכים לדעתי, הייתי אומר, כי טוב לספרותנו לעסוק בתורה מבקמח. מן הנמנע לנו ליסד "בתי־תרשת למניות", ומן הנמנע "להפיץ את בעלי המלאכות והאומניות" בפנים רוסיא, באותם הדרכים שמציעים הסופרים. אבל תחת זאת לא מן הנמנע הוא ליסד בתי־ספר להרבות חכמה ודעת ואולי גם מוסר ומדות טובות — בעמנו...
אמת, כי אם אין קמח אין תורה, אך הלא התחכם עמנו לקיים את התורה אלפי שנה מעוני. ואולם אם אין תורה, לא יועילו גם קמח וגם סובים.

סובים – כמדומה לך – דבר פשוט מאד, מאכל בהמה, ובאמת הוא ענין דק מן הדק, ויש בו מעין פתרון שאלת עמנו.

והפתרון הוא על הדרך הזה:

„ארץ רוסיא, כידוע, היא רבת תבואות, ואת תבואותיה תמכור לחוץ-לארץ. אפס כי תמכור אותם לא קמח טחון, כי אם בגרעינים. ואם כי הכל, אבילו הסוחרים הפשוטים והגסים, יבינו, כי טוב למכור קמח טחון, ולהשאיר את מחיר הטחינה במדינה, מאשר למכור גרעינים, בכל זאת תמכור רוסיא דוקא גרעינים, מפני כי מכיר הטחנה רב ברוסיא מאשר במדינות אחרות. עד שישנם מקומות בחוץ-לארץ אשר כדאי היה להביא מהם הנה קמח הנעשה מחטי רוסיא, לולי שהטילה המלכות מס גדול על הקמח הזה".

כל נבון ובקי בדבר יודע, מדוע לא ישלחו מרוסיא קמח לחוץ-לארץ, ומדוע העסק של בתי-רחים יורד מיום ליום, והנהו עתה אחד מהעסקים היותר גרועים, אפילו בתחום-המושב. אבל במערכת „המליץ" חושבים אחרת: אמת הדבר, כי לא יצליחו בתי-הרחים, מפני שאין שם עצים וצריך להסיק בפחמי אבן, אשר מחירם ברוסיא הוא פי-שנים מאשר בחוץ-לארץ. וכן ישנם מקומות הרבה ברוסיא, אשר מחיר ההובלה לחוץ-לארץ עולה בדמים מרובים, ועל כן לא יוכלו להתחרות את הטוחנים שמעבר לגבול. אבל לאורך הנימן והוויליא אפשר לבנות בתים רבים כאלה. שם יש די עצים להסקה, ועבודת-כפים מחירה מעט, ושם יעמידו מכונות ויטחנו קמח ויעשו סובים. בחוץ-לארץ גם סובים סחורה היא, ואפשר לשלוח, למשל, את הקמח לתוגרמא ואת הסובים לאשכנז, כי האשכנזים אינם מפונקים כמו התוגרמים ויקחו גם סובים.

זו היא האמיריקא שגלה לנו „המליץ".

ובכן, עושו הושו בני ישראל! בנו בתי-רחים לאורך הנימן והויליא וטחנו קמח והכינו סובים ושלחו את הקמח לתוגרמא ואת הסובים לאשכנז. ומה לכם עוד?

הכל טוב והכל יפה. התוגרמים יאכלו את הקמח שטחנו בני ישראל, „וכטוב לבם", יזכרו לטוב גם את בית ישראל, המשביר להם קמח טוב, ואולי תצא מזה גם תועלת יותר גדולה, בענינים יותר נכבדים... והאשכנזים יקחו את הסובים, וילעיטו את בהמותיהם, ויפטמו את חזיריהם, ויכינו שומן ונקניקאות, והיה הדבר לכבוד ולתפארת לבית ישראל, כי בשלהם הכל... אפס, כי מלתא זוטרתא אחת חסרה בכל „שירת הסובים" הזאת: — חטים אין! בארץ הדרום, במקום שיש חטה, אין עצים, ומחיר פחמי-האבן יקר מאד, כפלים מאשר בחוץ-לארץ, ובחופי הוויליא יש עצים (אף כי גם שם מחירם לא מעט), אבל, כמו להכעיס, חטים אין שם! ובאין חטים אין קמח ואין סובים. אנחנו, כמובן נשאר בלי בתי-רחים, והאשכנזים, ה' ירחם עליהם, ישארו בלי סובים. והסובים ישארו בספרותנו.

זו היא השלשלת ההיסטורית של הסובים הספרותיים.

ובכל זאת אין לנו להתיאש חלילה. אם אי-אפשר להוציא סובים לחוץ-לארץ, תחת זאת הרי נוכל להוציא לשם „חכמות והשכלה". אצלנו, לפי דברי הסופרים, „ישנן

במרכז היהודים, ורואה, כי לא רק „חכמות והשכלה“ אצלנו יותר על המדה, אלא גם בעלי־מלאכות ואומניות שונות — היא מנבאה לעבודת־האדמה ולהפצת בעלי־המלאכה והאומנים בכל רוחב ארצנו. ו„המליץ“, היושב מחוץ לתחום המושב, בעיר המלוכה רבת־המרכולת, ישיף לתרשת־המעשה — „אינדוסטריא“ בלע״ז.

ובכן יושבים תלמידי־חכמים וידיהם מלוכלכות בדיו ועוסקים בשאלות המחיה והכלכלה. ב„הצפירה“ יציעו עצות על־דבר יסוד בתי־ספר לעבודת־האדמה — כאלו באופן אחר אי־אפשר שיהיו בקרבנו עובדי־אדמה — וגם, איך להביא את האומנים היתרים שבנו אל מחוץ לתחום. וסופרים שונים, בעלי תחבולות, מתעסקים בכל זה בכובד־ראש. האחד יבוא ויספר, כי ראה מבקשים מכנסים בקיוב, ובכן, מי האיש החפץ חיים, ילמוד מלאכת תפירת מכנסים ויבוא לקיוב; השני הרגיש מחסור מנעלים בהארקאוו, ובכן, מי האיש החפץ חיים, יהיה לסנדלר וילך לחארקאוו. ובדרך הזה יאמרו לפזר את האומנים בכל רחבי ארצנו. ו„המליץ“ נוטה מעט מדרך הזה. הוא סוקר את כל הענין בסקירה כללית, ובא לידי מסקנא, כי גלות בעלי־המלאכות ממקום למקום, מלבד שהוא דבר קשה מאד, גם לא יביא לנו רב תועלת. ועצתו היא יותר פשוטה. תחת להגלות את בעלי־המלאכות להפלכים הפנימיים, מוטב ליסד בליטא עצמה, על גדות הוויליא והנימן, בתי־חרושת גדולים, להכין בהם כל מיני סחורות, למען תת עבודה רבה להעניים במקומם. ואז הכל על מקומו יבוא בשלום. בעלי־הרכוש ירויחו בכספם, והעניים — ביגיע כפיהם, ויציץ יעקב ופרח ישראל.

הנכם רואים, חביבי הקוראים, כי הכל פשוט וטוב, ממש כמו שמספרים בספורי־מעשיות.

והאם יש צורך בבתים כאלה בתחום־המושב? האם יהיו מהלכים לסחורתם? האם יוכלו להתקיים? והעיקר: איה לכסף מוצא? — לקטנות כאלה לא ישימו לב במערכות העברים. אם העשירים שבנו לא יחפצו ליסד בתים כאלה, אין רע: כבר הורו הלכה באספה רבה, כי אין לנו צורך בעשירים כלל. ואם אפשר ליסד בית אוצר לאומי בעל עשרות מיליונים בלי עזרת העשירים, מדוע אי־אפשר ליסד גם „פבריקות“ גדולות בלי עזרתם? ובדבר הזה הלא יש לנו תחבולה פשוטה ומנוסה, תחבולת אבותינו מאז ומקדם: ניסד חברות. יש לנו חברות „סומך נופלים“, „רופא חולים“, „זוקף כפופים“, „מתיר אסורים“, — והיו לנו גם חברות מיסדי בתי־חרשת. כל אחד יתן פרוטה פרוטה בשבוע, ומיליון פרוטות גם הוא סכום הגון. התחלה תעשה. והעסקים בודאי הלא יצליחו, ושטרותינו בודאי יעלו מעלה מעלה. וכרבות מחיר השטרות וירב הכסף, נרחיב את הבתים ונרבה את המלאכה ונתן עבודה בכבוד לאדם רב, ובני ישראל יאכלו וישתו ויעשו חיל.

וכאשר החלותי, אני עבדכם, להטיל ספק בטיב התחבולה הזאת ונועזתי להגיד, כי עד עתה עוד לא ראינו „בתים“ כאלה נבנים ומתקיימים באופן כזה, בא „המליץ“ להראות צדקתו ולהוכיח שגגתי, ובתור ראיה נאמנא הביא — את הסיבים.

מן המדה, הלא נשארה לנו רק דאגה אחת, דאגת הפרנסה, דאגת הצרכים הגסים. ועל כן יטיפו כה״ע כל היום רק לצרכים הגסים.

כשאני לעצמי, כבר באתי לידי מסקנא, כי המקור לצרכינו הגסים נמצא מחוץ למחנה ישראל ומעבר לגבול יכלתנו ופעולתנו. הימים הטובים והמאושרים של „לכו והתפרנסו זה מזה״ חלפו עברו יחד את הימים הטובים של אומתנו בכלל, ולמן היום הראשון שיצאנו בגולה הננו מתפרנסים לא זה מזה, כי אם מעמים אחרים. ואם כן, כל מה שנכתוב אנחנו לעצמנו בדבר צרכינו הגסים אין בו מועיל. העיקר הוא מה שהם, העמים, יכתבו עלינו. והם, כידוע, יכתבו מאמרים אחרים... לדוגמא, אנחנו כולנו נדע, כי ליהודי בעל־משפחה ובעל־רכוש בינוני, עבודת־האדמה בפלכים ידועים היא אחת מהפרנסות היותר טובות; ולו נתנה רשות לזה, אז, גם בלא כל מאמרים, היו רבים מוצאים להם כל אחד בשכונתו חלקת־אדמה לעבדה ולשמרה. אבל הרשות טרם נתנה — ואך לשוא נרבה אמרים להלל את עבודת־האדמה. הכל יודעים, כי הסוחרים הבינונים בודאי היו מוצאים להם כר נרחב לפעולתם בפנים הארץ, לו הותר להם להתישב שם. אבל ההיתר הזה לא בנו הוא תלוי, וכל דברינו בענין הזה הם ללא עזר וללא הועיל. המוזג שנשאר בלא פרנסה לא יבקש חשבונות רבים, לא יקרא מאמרים, לא ישאל בעצות, רק יאחז בפרנסה הבאה ראשונה לידו, מבלי להבחין אם טובה היא או רעה, אם יפה היא או מכוערת. הוא יהיה חנוני, רוכל או סרסור. יודע הוא גם בעצמו, כי החנויות רבות ורוכלים וסרסורים יש יותר מדאי, אבל מה יעשה? — הוא ינסה את הצלחתו, אולי יעלה בידו לפרנס את בני־ביתו. „אולי״ — יאמרו הרוסים — היא מלה גדולה. ואם אצלם כך, כל שכן אצלנו, שכל מעשינו ומפעלינו, כל יסוד חיינו הוא רק „אולי״ גדול אחד. בסיס נכון ויסוד חזק הלא אין לעסקינו, והיהודי תמיד רק ינסה לעשות, „אולי״ יעלה בידו. והאמת נתנה להאמר, כי עם ישראל לא ינום ולא יישן, עמנו זריז להשתכר ולהרויח, ואנחנו כלנו נדע, איפה „יורד המן״, ואין אנו עצלים ללקוט אותו, „אחד המרבה ואחד הממעיט״. ומה נעשה וסבות אחרות, שאינן תלויות בנו, גורמות לנו, כי הוא הולך ו„נמס״ לעינינו, ואין לאל ידינו להושיע... אנו עינינו רק ליה, כי תתיר לנו הממשלה את האסור עתה, למען נוכל לחיות ולהתקיים. ועתונינו טוב יעשו אם יפנו את לבם לענינינו הפנימיים, לתקן את פרצותינו בבית, ואל ישעו בדברים שאין בהם תועלת, רק בכדי לצאת ידי חובת רידקטורים בישראל, הדואגים לצרכי העם ולפרנסתו...

כך היא דעתי, דעת יהודי פשוט. אבל מוליניו, כמו שראיתם, שיטה אחרת להם בענין הזה. הצרכים הדקים, הרוחנים — הכמה והשכלה, מדות, מוסר, אידיאלים — כל אלה אינם אלא טפל, והעיקר — „הצרכים הגסים״, החומרים. ובכן יבקשו את המקור לצרכים ההם.

ונחלקו בזה „מערכות״ ישראל: „המליץ״ ו„הצפירה״. „הצפירה״ היושבת בווארשא,

אמנם כן, חביבי, הנני אומר בגאון, כי על ידי נתגלגלו הסובים לספרותנו היומית, ואחשוב לי זאת לזכות, יען כי מאכלים יותר טובים ומבשלים לא מצאתי עד עתה בספרותנו זו.

ואיך נתגלגלו? – מעשה שהיה כך היה:

הקוראים בודאי כבר התבוננו מאליהם אל המהפכה שנהייתה בספרותנו היומית בשנים האחרונות. העתונים העברים, אשר עוד לפני שנים מעטות יצאו באויר והציעו לקוראיהם דגן שמים ומזון רוחני, תקונים בדת ומנהגי בית־הכנסת, השכלה נגוהצה וכל שבע חכמות – בשנים האחרונות נשתנו לגמרי. דגן שמים ותקונים עוד אינם. עיקר הדבור עתה הוא על אדות דגן פשוט, לחם לאכול. כעדר כן הרועה, וכהעם כן עתוניו. בדבר הזה הם בודאי הד דעת־הקהל. העם בעצמו ידאג עתה רק לפרנסה, ומוליו גם כן דאגו בעדו את הדאגה הזאת. „עמך ישראל צריכים פרנסה" – זה הוא „שמע ישראל" שלנו עתה בכל תפוצות „התחום". „פרנסה" היא ראשית ואחרית כל הדבורים. את כל השאלות יפתרו בתשובה הקצרה הזאת: „עמך ישראל צריכים פרנסה"; את כל ההצעות יפטרו ב„עמך ישראל צריכים פרנסה" – פרנסה ורק פרנסה, ואידך – הלכתא למשיחא. הנה נסה, לדוגמא, אחד מסופרינו לדבר „על דבר יסוד אוניברסיטה עברית בירושלים", ובכלל, על דבר „מפעלים לאומים רוחניים, שפעולתם אינה בולטת וניכרת תיכף לעין, ורק אחרי זמן בלתי מוגבל יביאו את התועלת הדרושה", ובתוך דבריו נזרקה טפה מרה, כי „אנחנו גם בעבודתנו הלאומית הננו מבקשים רק את המטרה היותר קרובה והתכלית היותר ממשית, וכמעט לא נבין את שפת האיש הרואה את הנולד וצופה למרחוק" („המליץ", 178); – ויבוא סופר אחר ויסתום את פיו ב„פת־לחם". ואחר שהרבה לדבר על תקופת בעלי־התלמוד, תקופת ימי־הבינים ועוד תקופות, בא לידי החלטה גמורה, כי בתקופתנו עתה, „לא אוניברסיטות עבריות, לא בעלי־מוסר ואידיאלים דרושים לנו, רק להם דרוש לנו, מעמד ובסיס למצוא פרנסה לנו ולהטף אשר ברגלנו". („המליץ", 218). והתשובה הזאת כל־כך חביבה על הסופר הזה, כל־כך מצאה חן בעיניו, עד כי חזר ושנה אותה ביתר תוקף ועז וביתר בירור. ובא לידי מסקנא, כי „אין עתה רוחניות נאצלת בתבל כלל", „ובעת הזאת אין עוד מקום בעולם למעשים רוחניים בלבד, ואך לשוא קמו בנו חבר „נביאים חדשים" המטיפים לרעיון ולאידיאלים והיא לא תצלח". ומסים דבריו ברב תוקף, כי „לא חכמות והשכלה, לא בתי־ספר ומשכילים יחסרו לנו עתה, לא רוחניות, מוסר ומדות יחסרו לעמנו, כי יש בנו מהם רב יותר מהמדה. לנו דרוש רק מקור לפרנסה ולמחיה ומקור לצרכינו הגסים". („המליץ", 274). בודאי נעים לשמוע בשורות טובות כאלה; נעים לדעת, כי „חכמות והשכלה" ישנן אצלנו רב יותר מן המדה. ואנכי, את חטאי אני מזכיר, השבתי לפעמים, כי החכמות והשכלה אין אצלנו עוד אף לפי המדה! – ובכן, אם הכל מודים, כי החכמות והשכלה, מוסר ומדות יש אצלנו עוד יותר

VIII.

מרגיש אני, כי אהיה קל מסובים, אם לא אדבר הפעם על דבר סובים. בודאי, הדבר הזה מעט מוזר לכם, חביבי הקוראים: מה ענין סובים לספרות ישראל? – והאמת אגיד לכם, כי גם אנכי חשבתי כן מתחלה ומאד נפלאתי עת ראיתי ב„המליץ״ (נו׳ 257) שם סובים נקרא על מאמר ראשי. אבל כרגע שבתי ונחמתי ואמרתי: גם זו לטובה; אם עד עתה היו מפרנסים את „הבהמה הכשרה״ שלנו, את קהל־קוראינו, בקש ובגבבא, מעתה לכל הפחות יתנו לה סובים. ואיך שיהיה, הנה סובים, ואפילו ספרותיים, טובים ומכלכלים יותר מקש וגבבא.

ומלבד זאת, לא אכחד ממך, חביבי, כי אנכי לא אוכל להזכיר את השם סובים בקרירות־הלב. כי זכרונות ימי עלומי אחוזים וקשורים בו. בימי ילדותי, ואני בבית אבי, באחת הערים הקטנות אשר בליטא. ואבי ז״ל היה איש חסיד, למדן מופלג, „גונן בחשובה אשה ובבנים חמשה״. ולרש אין כל, זולת בית קטן וצר ופרה חולבת. כל היום הגה בתורה ולמד בשקידה עצומה. אבל התורה לא כלכלה אותו. על ישראל היתה תורתו, על פרתו פרנסתו. הפרה היתה העמוד התיכון אשר עליו נשענו כל חיי ביתנו. מחלבה היינו מתפרנסים כלנו. את החלב, כמובן, מכרו לאחרים, אבל הותירו נטף או שנים בכדי ללבן את „קדירת הגרש״ בעד בני־הבית, ומבלעדי אגיד הלא תבינו, כי האדם והבהמה בביתנו לא התענגו ביותר, וכמה שחבבו את הבהמה ההיא, לא פנקו אותה באכילה גסה. וסובים – מאן דכר שמם! סובים היו מעין „pium desiderium“ בביתנו. „לו יכלנו לתת סובים לפרתנו, היתה אמי אומרת באנחה, כי אז היו הילדים כולם שבעים בלחם״. „לו יכלנו לתת סובים לפרתנו, היתה אחותי הבכירה אומרת באנחה, כי אז קניתי לי מטפחת״... בקיצור, הצלחת הבית היתה תלויה בסובים. ואנחנו, הילדים הקטנים, היינו ממללים אחרי הגדולים: סובים, סובים. וכאשר גדלתי מעט והתחלתי לחשוב מחשבות על בית־אבי, הייתי אומר בלבי תמיד: כאשר אהיה לאיש ואתחיל להרויח, ראשית דבר אשתדל להשיג סובים בעד פרתנו. וימים ושנים חלפו ועברו, התחלתי להרויח, באתי בין אנשים; הפרה שפרנסה את ביתנו – כבר בלו המנעלים שנתפרו מעורה, וכל ימי חייה לא ראתה בטובה ולא זכתה לסובים. אבל סובים סוף־סוף נתגלגלו על ידי... לספרותנו!

הקורא, אבל אני אחשוב, כי בקאוונא גם בעוד מאה שנה יהיו נזקקים לחובבי־ציון. כי בעלי כולל של פרושים שם יאמרו, שבעלי־המוסר מעכבים את הגאולה, ובעלי־המוסר אומרים, כי בעלי „הכולל החדש" של הפרושים מעכבים את הגאולה. והבריות מרננים ואומרים, כי אלו ואלו, ברכילותיהם, במחלקותיהם ובאספותיהם, מעכבים את הגאולה ומאריכים את הגלות... ויען כי, כפי הנראה, לא יהיה קץ ותכלה לכל הענינים היפים האלה, כל אספה תחולל אספה מצד השני, וכל כרוז – כרוז מצד השני, כל רכילות – רכילות כנגדה, וכל פסקוויל – פסקוויל כנגדו... הנה נוכל להאמין, כי גם לכשיבוא משיח לא יבוא לקאוונא. הוא יעמוד ב„אליקסוט", מעבר הנהר, ולקאוונא יפחד לבוא, כי לא יהפוץ להכנים את עצמו במחלוקת של בעלי־תריסין הללו... ובכן, גם אחר שנים הרבה עוד יהיו נזקקים שם לחובבי־ציון, ועל כן נכבדה היא האספה שהיתה ביום א' לחול־המועד סוכות. וכדאי הדבר שיכתב ב„פנקס" לזכרון.

ובעת רעה כזאת, ש„אסור לדבר", אהיה שמח, אם תתגלגל, לפחות, הזכות הזאת על ידי.

פרושים וכת בעלי־מוסר אינן יכולות לדור בכפיפה אחת עם חבת־ציון, כי צמצמו יהודי קאוונא את כל כחותיהם בפרושיהם ובעלי־מוסרם וכולליהם וממוניהם ומחלקותיהם, מבלי השאיר עוד מקום פנוי בלבם לחבת־ציון... או אולי סבה אחרת לדבר. מי יוכל לדעת? סופר אחד יש בעיר הזאת, אשר נהירין ליה כל שבילי דערי־השדה, ואפילו שיחה קלה שבין „רב ורבנית" לא נסתרה ממנו, ועל ידי „מכתביו" שהוא מפרסם מעת־לעת נגלו לנו תעלומות בעלי־המוסר, וכמעט נדע גם „רשימות־כובסין" של כל רב ופרוש ובעל־מוסר וראש־ישיבה בתחום המושב; — את הכל מפרש לנו הסופר הבקי הזה, רק זאת לא יפרש לנו: מדוע נגרע חלק קאוונא בחבת־ציון? יש אומרים כי אנשי קאוונא הם בענין זה בבחינת „הכועס על החזן אינו רוקד קדוש". כי מכיון שנכשלו פעם אחת, בימי המהומה, בקניה לא טובה — שוב אינם מאמינים בישוב־הא"ץ. אבל קשה להאמין בזה. יודע אני את האנשים האלה, כי אינם פחדנים כלל, ופתגם שגור בפיהם: „במקום שהפסידו שם צריכים להרויח"... וכמה שיפסידו ויכשלו בעסקים שונים, הנה לא יפחדו מעשות עסקים חדשים, ומדוע רק בענין הישוב נרתעו לאחוריהם מיד אחר הנסיון הראשון ולא יחפצו לדעת את הארץ עוד? - אין זאת, כי טעם אחר יש לדבר, וחבת־ציון בקאוונא אומרת דרשוני. ומפני זה נכברה בעיני מאד האספה שהיתה בעיר הזאת ביום השני להול־המועד־סוכות, וכדאית היא להכתב זכרון ב„פנקס". על אודותה יספר לנו הסופר מערי־השדה (ב„המליץ, נו' 214).

... „ובערב ההוא ראו בני קאוונא מה שלא ראו זה שנים רבות בעירם, כי נאספו ובאו לבית הרב הגאון שם מספר אנשים מיהודינו העומדים בראשם ורובם בגבול היהדות, הלוקחים חלק בעניני הכלל והפרט, הנותנים והזורים ונותנים על כל צרה שלא תבא על עמם תמיד, אם כי רבים מאלה טרם באו בכתב החברים לחברת הישוב, וישבו זמן רב וידברו וישמעו, ויפלפלו. לסוף נמצאו מתנדבים נכבדים להועיל להמורשה באספת כסף ההברים, ובאותו מעמד נוספו כשלשה-עשר חברים. ובשעה האחת-עשרה שבו הנאספים לבתיהם, כמדומה לי, שבעי-רצון, בהאמינם, כי עשו מצות עשה שהזמן גרמא, ומלאו בזאת את חובתם".

המספר שלשה־עשר מלבב מאד. ישנם אנשים המפחדים מפני מספר זה וקוראים לו „תריסר של השד". אבל אנכי לא כן עמדי. יודע אני, כי שלשה־עשר הוא יותר משנים־עשר ומאחד עשר... ובכלל — יותר מאפס. ואם אחרי חמש עשרה שנות חבת־ציון נתוספו שלשה־עשר חברים, הנה אחרי שלשים שנה — יתוספו עשרים וששה, ואחרי מאה שנה... צא והשוב אתה בעצמך, חביבי הקורא, אם בעל־חשבון הנך, כמה יתוספו.

רואה אני, חביבי, כי הנך מביט עלי בתמהון, כאלו תאמר: „בעוד מאה שנה! — ובעוד מאה שנה הלא כבר יבוא משיח, תבנה ותכנן „מדינת היהודים", ולא יהיה צורך לנו ב„חובבי־ציון" במובנם עתה; „יקרה הכף בשעת הסעודה" — אמרי אינשי; נכבדים ויקרים לנו חובבי־ציון עתה. כל פרוטה ופרוטה מצטרפת עתה לחשבון גדול, וכל חובב וחובב מצטרף לחשבון עוד יותר גדול... אבל בעוד מאה שנה!"... ככה תחשוב אתה, חביבי

בהשפטו – לא זה הוא העיקר: בעלילות־שוא ובלבולים ישנים על הפ״ט והבלל כבר הורגלנו. כמעט כל ההיסטוריא שלנו בגולה היא עלילה אריכתא ובלבול אחד נורא... ואם נוספה עוד עלילה אחת על יהודי אחד, אין בכך כלום, כזה וכזה כבר היה לעולמים. אבל נכבדה היא לנו התורה היוצאת מן העלילה הזאת על דבר יחוס העמים, אף היותר נאורים, אלינו, ועוד יותר – על דבר יחוסנו אנחנו זה לזה. ולו הייתי כותב ב״פנקס קטן״ תמיד את המקרים הגדולים והקטנים בחיי עמנו, אם כדי לנדב ח״י הצאי־פרוטות לטובת הישוב, או פשוט, כדי לספר לדור דברים הידועים גם בלעדי או שאין כל צורך לדעתם, – כי אז כתבתי זאת זכרון בספר ונדבתי ח״י אגורות לזכר המשפט הזה. כי הן בכל אופן יותר נכבד הוא מן „קלות־דעתה של האי בתולתא״, אשר לזכרונה נדב אלמוני שלשים אגורות לטובת הישוב („המליץ״, נו׳ 166). כמובן, לא נוכל אנחנו הקוראים, „המתענגים״ למקרא נדבות כאלה, לדעת את ערכן האמתי, אחרי כי לא זכינו לדעת את „הבתולה ההיסטורית״ ההיא, מהותה וטיב קלות־דעתה... מאד אפשר, כי כשהיא לעצמה, וביחוד קלות־דעתה, שוות הרבה יותר משלשים אגורות, כי דברים כאלה, כידוע, אין להם שעור... אבל לקהל הקוראים, אשר בעונותיהם הרבים לא זכו לדעת אותה ו„קלות־דעתה״, אין הדבר, לעניות דעתי, חשוב כל־כך, שנכתבהו זכרון בספר... אף־על־פי שמצד אחר, מצד תכת־צרון המעשית, אין להכחיש, כי הנסיון הזה נכבד מאד, כי אם נשתדל להנהיג המנהג היפה הזה, לנדב לזכרון קלות־דעתה של כל בתולה, נאסוף בודאי סכום לא מעט... אך לא זאת היא מטרת דברי. חפצתי רק להגיד, כי גם משפטו של דריפוס יש לו ערך ידוע, ובודאי הוא שינדבו לזכרונו ח״י אגורות, וכדאי הוא גם להכתב בפנקס קטן.

בכלל מוצא אני, כי טוב מאד „פנקס קטן״ כזה. רעים הם „הפנקסים הגדולים״ שאחרים כותבים בהם על אודותנו, אבל פנקס קטן עברי, שאנו בעצמנו כותבים בו מה שלבנו חפץ – טוב הוא מאד. פה תוכל לכתוב בלי כל סכנה כמה וכמה דברי־הבאי שאינם מעלים ולא מורידים, להזור ולטחון מה שכבר נטחן, וכל מה שתכתוב יקבלו הקוראים בסבר פנים יפות...

ולו הייתי אנכי „בעל פנקס״, כי עתה כתבתי בו לזכרון גם את האספה של קאוונא. קאוונא היא עיר ואם בישראל, עיר גדולה ועתיקה, שזכתה לשם טוב וזכתה למעשים טובים, זכתה לפרושים וזכתה לבעלי־מוסר, זכתה למצדיקי־הרבים ולמשכילים קנאים... בקצור, זכתה לדברים הרבה שלא זכו להם ערים אחרות; אבל לא זכתה לדבר אחד, שערים אחרות, גדולות וקטנות ממנה, זכו לו: – לא זכתה לחובבי־ציון. בעת אשר בווילנא, שאין בה לא רב כללי ולא כת של בעלי־מוסר ולא כולל של פרושים, מספר החברים לחברת התמיכה מגיע לשש מאות, בהורודנא – ליותר ממאה, במינסק – למאה; הנה בקאוונא מספרם, בלי עין־הרע – שלשים ושלשה. אולי מפני שישיבת

קשות, שאין „יהודי חלש" כמוני יכול לעמוד בהן. זה אוהב אספות, ובכן אסור לפוליטוניסט לדבר על אדות אספה; זה הוא מן המתנגדים לבעלי־המוסר, ובכן אסור להפוך בזכות בעלי־המוסר; השלישי מן „המרחיבים", ואם כן אסור לדבר גם על אדותם; הרביעי, החמישי – כל אחד יש לו „חולשתו", ואסור לדבר. הם מתירים אמנם לדבר, כ מ ו ת ם, בסגנונם, בלשונו של הנסיך „ה מ ל ט" או המלך „ליר", במונולגים כברים ונוראים, בחזיז ורעם, בכעס ו„רצינות", באנחות ובשעול, כאלו שתית חצי הלוג חומץ . . . בודאי מה טוב ומה נעים אם יכול .אדם לדבר כן, אבל אני אינני מבעלי־מלאכה זו, וכל השתדלותי לא תועיל לי להיות כמהם.

ובכן נשארתי „בלי לשון", רחמנא ליצלן, כי „ליצנות אסורה" ואסור לדבר.

אבל, אם אסור לדבר על אדות „ענינינו הפנימיים", אקוה, כי לפחות, לא יאסרו עלי לדבר סתם דברים, על אדות הפוליטיקא של אשתקד, כלבו של ב י ס מ ר ק, מרכבתו של ב ד נ י ורכבו של פ ו ר, וכדומה, ענינים שאינם מעלים ואינם מורידים לנו, ואחינו בני ישראל יאהבו לדבר על אדותם.

יהי כן, נדבר סתם דברים!

„באין במה להתחיל, מתחילים במרובעים" – יאמרו המשחקים בקלפים. ובאין במה להתחיל פוליטון, נתחיל במשפטו של ד ר י פ ו ס. כמדומה לי שלא אשגה אם אומר, כי משפטו של דריפוס הוא מרכז כל מחשבות עמנו עתה. גם „בזיליאה" עם כל תקותיה, גם יתר האספות עם „תקנותיהן" וכל הענינים התלוים בהן – כמעט נשכחו, או לכל הפחות נדחו, מפני משפטו של דריפוס. ובאמת, המשפט הזה יראה לנו באופן בולט מאד, אולי יותר מהרבה אספות, כי לא „עדר", כי אם „עם" אנחנו, אחים בצרה, אם לא בטובה. בטובה – כלל ישן נושן הוא: „וישמן ישרון ויבעט", ובעת צרה יזכור היהודי את אחיו – והם גם הם יזכרוהו. זו היא תכונה מיוחדת של עמנו. האמת נתנה להאמר, כי אין אנחנו אוהבים את „אדירינו"; כל אחד מאתנו ירגיש מעין טינא בלבו על הגדולים ההם, אשר כספם סתר להם, ולא יצאו לעזרת אחיהם במדה שלפי דעתנו צריכים היו לצאת. כל עוד הם יושבים בשלוה, רחוקים הם ממנו, ואולי עוד יותר רחוקים אנחנו מהם... אבל מכיון שיסורים באים על אחד מהם, מיד מרגישים אנחנו, כי בשביל שם ישראל שנקרא עליו באו עליו היסורים, ומיד ישוב לבבנו לאהבה אותו... בשעה שישב דריפוס בשלוה בפריז, בתור פקיד־צבא צרפתי, לא ידע את אחיו, והם לא ידעו אותו, ולא חפצו לדעת איש את אחיו. עתה, כאשר ירד מגדולתו ונתון בצרה גדולה, הנה כל ישראל משתתפים בצערו, כל אחד ירגיש, כי לא את דרייפוס בלבד העלו לגרדום, אלא את כל ישראל עמו, את כל אחד מאתנו שלחו לעזאזל, ל„אי־השדים". ומנקודת־הראות הזאת נכבד מאד המשפט הזה. עם שיכול להרגיש בצרת אחיו במדה מרובה כזו – ע ם הוא, לא עדה. אם ישובו יבקרו את משפטו של דריפוס או לא, אם יצא צדיק או רשע

ולעלות ברב עמל אל הסופרים הגדולים, ה״רצינים״, שבמדור העליון, למען אדבר עמהם על פי דרכם. ומבלי אגיד הלא תבין, כי הטלטול הזה היה קשה עלי מאוד. קשה ״בשנות הזקנה״ להטריח את רגלי הזקנות, לעלות במעלות מלמטה למעלה; ויותר מזה שקשה הטלטול הזה, קשה המשבר הפנימי, הרוחני, להתהפך פתאם מפוליטוניסט לסופר נכבד בעל מאמרים... כי – את חטאי אני מזכיר – ההרגל לכתוב במעט קלות־ראש ובמעט ליצנות כבר היה לי לטבע שני, ואצבעותי לא יוכלו לכתוב באופן אחר. ישנם סופרים בעלי מרה־שחורה – ודוקא מן הצעירים – אשר ידברו תמיד בכובד־ראש משונה, אחת היא, אם על דבר ״האספה בבזיליאה או יבלת על בהן הרגל, אם על דבר אוניברסיטה לאומית בירושלים או פרה שפרחה על הגג, – על הכל, על הכל ידברו בכובד־ראש, בדחילא ורחימא, באנחות של חולי־מעים, כדבעי לאיש יהודי וסופר כשר.״ בודאי תכונה כזו מתת אלהים היא, ולאו כל אדם זוכה לה. כל אחד מאתנו ירגיש מעין ״יראת הרוממות״ למראה הפנים של רחמנות והתלהבות דקדושה, וכל אחד יאמר: כמה הלי ומרגיש האיש הזה! אות כי ברכה בו. חבר אחד היה לי בימי עלומי, אשר בשנות העשרים לחייו נזרקה בו שיבה, ושתי שערות לבנות התנוססו סביב לשפמו. וכאשר השיאו אותו חבריו לתלוש אותן, היה משיב בגאון: ״לא בעד כל הון! אדרבא, יגדלו ויגדלו, ויאמרו הכל: מה נכבד האברך הזה, עוד צעיר הוא לימים וכבר שיבה זרקה בו, אות כי בעל־מחשבות הוא!״– בכלל, סימני זקנה יש שיביאו תועלת מרובה. לזקנה הכל שרוי, הכל מחול, הכל נאה ויאה: מעט עזות, מעט חוצפא, מעט שקר – לזקנה הכל מחול. הדבר מוטל אמנם בספק גדול, אם טובה הזקנה בימי זקנה, כשהיא באה עם כל הסימנים שמנה בה קהלת... אבל ברור הדבר, כי בימי העלומים, עת עוד ״הכל על נכון״ והאדם במבחר כחותיו – בימים הטובים ההם אין רע אם למראה־עין ישנם איזו סימני זקנה. ולזאת נראה בספרותנו, כי דוקא הצעירים לימים מראים סימני זקנה. על משענתם יהלכו, עקב בצד אגודל, יגנחו, ישעלו, יאנחו – והכל יאמרו: עוד צעירים הם לימים, אבל בעלי דעה – ממש כזקנים. בודאי מתת־אלהים היא הסגולה הנפלאה הזאת, של זקנה ובחרות ביחד, אבל לאו כל אדם זוכה לשני השלחנות האלה. אני והסופרים בני־גילי, על פי שנותינו, כמעט שיש לנו הרשות לדבר כזקנים עם כל המכשירים שחשבתי לעיל, ומתנגדינו הצעירים, האומרים, כי צעירים הם לימים ממנו, ובשם העלומים ידגלו, צריכים היו על פי דרך הטבע לדבר בלשון אחרת. אבל בספרותנו זה כמה נהפך הסדר. ״הזקנים״ שבדור, אשר ראו הרבה בימי חייהם, כל מיני התעוררות והתלהבות ואספות רבות, יש אשר מבלי משים יתפרץ שחוק קל מפתחי פיהם למראה חדש שכבר היה לעולמים... והאברכים הצעירים מיד יתעטפו בתגא של פלוסופים וידברו גבוהה־גבוהה ויתמרמרו ויתקצפו.

אל אלהי אבי! מובטחני, שרק שנים אחדות יעברו וידברו אלינו גם הם בלשון אחרת... אבל לעת־עתה המצב רע מאד; לעת־עתה יקצפו ויתמרמרו ויגזרו עלינו גזירות

VII.

אם יש מי שיוכל לאמור בצדק: „הימים הראשונים היו טובים מאלה" – הנה לא ממונה כאיזה כולל, לא בן שיש לו רבנות בירושה והתן שיש לו רבנות בנדוניא, לא „גביר" העוסק בצרכי־צבור, לא הפקידים בהקולוניות העבריות בארגנטינא ובשאר מקומות, לא בעלי־המוסר ומחזיקיהם ולא הפרושים ותומכיהם, וגם לא ה„ציונים" מאתמול... אלא – הפוליטוניסט העברי.

הפוליטוניסט העברי יזכור את הימים הראשונים הטובים, עת מלאכתו היתה נעשית בהרחבת־הדעת, ורשות נתנה לו לדבר כאשר עם לבבו על כל דבר נפל בעמנו, – יזכור ויתאנח. הימים הטובים הלפו עברו. עתה „גזרו על הליצנות", ואסור לדבר. יפה תרגום „רבי" אחד את הכתוב: „וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי". בלק – ראשי תיבות של „ואהבת „לרעך „כמוך, היינו – הצדיק. ובכן, וירא הצדיק את כל אשר עשה ישראל, רואה הוא היטב. אבל – „לא אמורי", אסור לדבר. אסור לדבר על הממונים בכוללים בארץ והוץ־לארץ, פן ישמעו הממונים פה ושם ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על ירושת הרבנות, פן ישמעו הרבנים היורשים ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על ענין בעלי־המוסר, פן ישמעו הם או מתנגדיהם ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על „בעלי־הטובות", פן ישמעו הם ויהיו להם תרעומות; אסור לדבר על גבירינו בעלי־הדעות, פן הלילה והלילה ישמעו הם ויהיו להם תרעומות; וקל־וחומר בן־בנו של קל־וחומר שאסור לדבר על הציוניות החדשה... בקיצור, חביבי, בכל אשר נפנה – לא טוב. העסק של פוליטונים, כמו כל עסק עברי, נתקלקל מאוד בימים האחרונים.

ובכן, יחד את אלפי המוזגים מאחינו, נשארתי גם אני לשנה החדשה בלא עסק. ובמשך ההפסקה הקצרה של „השלח", נסיתי, כמו כל יהודי, „לשלוח יד במלאכת רעהו", בנידון דידן – לכתוב מאמרים. מה לעשות? ההכרח לא יגונה. חפץ חפצתי לשבת במנוחה במדור התחתון של היכל ספרותנו, להכין „עלונים" לאחי, כאשר אהבו, לבדח מעט את דעתם בעתים הרעות האלה, להפיג את צערם, גם לשחוק לפעמים מטוב־לב עמהם, בעת אשר דמעות עינינו כבר כלו, – והנה קפץ עלי רגזם של אחי הסופרים, אשר הזמינו אותי לדין לפני דעת הקהל על הטא שחטאתי ב„קלות ראש", שנועזתי לדבר בלא „ברקים ורעמים" על ענינים נכבדים, ומרוב כעס גזרו על אומנותי, כי אסורה היא לבא בקהל. ובאין ברירה, עזבתי את מקומי, עקרתי את דירתי החביבה עלי ונסיתי לטפס

הם בעצמם אשמים בזה, כי עשו את תורתם ורבנותם קרדום, מסחר ועסק וירושה לבניהם ולבנותיהם.

והמכשלה הזאת תחת ידי הרבנים הגדולים בערים הגדולות. מהם יצאה הרעה תחלה ונתפשטה אחרי כן בערים הקטנות. כי כל אדם, אף אם גדול הוא, סוף־סוף רק אדם הוא, ילוד־אשה, בשר־ודם, ואוהב את בניו וחפץ בהצלחתם, ואהבתו אליהם תקלקל את השורה, ובתום לבבו ידמה, כי אין טוב מהם ואין גדול מהם בתורה, ומדוע לא יירשו הם את כסאו אחריו? אבל לפנים, בעת אשר כבוד התורה היה גדול מאד והתורה בעצמה חביבה ויקרה, היו המנהיגים והפרנסים חומה עליה, ולא ותרו על כבודה מאומה. הם ראו כבוד הקהלה בזה, שיושב על כסא רבנותה רב וגאון מפורסם, חד בדרא. והרב ידע את קהלתו, כי לא יותרו על כבוד התורה והרבנות, ועל כן לא נסה גם לבקש את הירושה לבניו. ואם היה מבקש, לא היו הפרנסים, בכל הכבוד אשר יחשו לו לבם, ממלאים את בקשתו. לא כן עתה, אשר כבוד התורה ירד, ופרנסי הקהלה אינם מחבבים אותה כלל. על כן הנם רכי־הלבב, אסתנסים גדולים ובעלי־נמוס מאין כמהם. ואם הרב יבקש, ומה גם לפני מותו, איך אפשר לבלתי עשות רצונו? – מעט תורה פחות או יותר – אין רע; הקהלה תשאר קהלה והכל על מקומו יבוא בשלום.

כה יורד כבוד התורה מטה מטה. הרבנות הרוחנית כבר עומדת על מדרגה אחת עם הרבנות מטעם; שניהם לא יכבדו עוד על פי העם, ורק ע״פ ההרגל וכמו באונס עושים להם רב. ובת־קול יוצאת מחורבות הר חורב ואומרת: קלני מראשי, קלני מזרועי – אוי להם לבריות מעלבונה של תורה!

זו גם במקומות אחרים. הרב כי ימות בעיר והשאיר אחריו בת בוגרת, תחת לתת מחיה למשפחתו ונדוניא לבתו-יתנו את „הרבנות" במקום נדוניא. ובימים האלה קראתי ב„המליץ" (נו' 141) מודעה מאת ראשי עיר „חאלוי", פלך מינסק, לאמר: „הננו מודיעים ברבים, כי אחרי שברנו הגדול, בהלקח מעל ראשינו ארוננו מורנו ורבנו... זצ"ל, בעשרים ושבעה לירח סיון זה, גמרנו ואסרנו על נפשנו, כפי שהוכרז בו ביום מטעם שלשת הרבנים שבאו לספוד לו ולחלק את הכבוד האחרון, לבלתי קחת לנו רב טרם נשוה את הרבנית שתי' וכי דין קדימה לרב שיקח את העלמה בת רבנו ז"ל לו לאשה, כחפץ רבנו ובקשתו לפני מותו. וע"כ להוי ידוע למרנן ורבנן די בכל אתר ואתר אשר: א) לא יהינו לגשת לקחת משרת הרבנות בעירנו, יכבדו וישבו בבתיהם. ב) כל הראוי לאותה אצטלא ועטרת הרבנות הולמתו והוא בחור, אלמן או גרוש, שתוכל בת רבנו להנשא אליו, יאבה לישלוח לנו העתקות נאמנות מהסמיכות שסמכו עליו גדולי דורנו, וכן תעודות מגידות תהלתו מאנשים מפורסמים, יחד את תולדותיו בקצרה, ואת אשר נבחר ונקרב נשלח אחר כבוד לקחתו ל ר א ו ת ו ל ה ר א ו ת. הנדוניא, לבד איזה מאות רו"כ, גם כס ההוראה בעירנו.. למלאות מקום מורנו המנוח ז"ל".

המודעה הזאת היא כלה „כפתור ופרח", אחת מהמודעות של „סוף המאה" בתחום המושב. בודאי, דבר גדול עשו מנהיגי העיר ופרנסיה, במה שגמרו בדעתם ואסרו אסר על נפשם לבלי קחת רב אחר, טרם ישוו את הרבנית וימצאו לה מקור בטוח לפרנסתה. ברוכים יהיו בעד לבבם הטוב. אבל האם לא מצאו אמצעים אחרים, זולתי לתת נדוניא את כסא הרבנות בעיר? ביחוד אבקשכם, חביבי, לתת לב להדברים המעטים האלה: „ואת אשר נבחר ונקרב נשלח אחר כבוד לקחתו ל ר א ו ת ו ל ה ר א ו ת". התבינו: לראות ולהראות!

מספרים, כי באמיריקא, המנהג בקהלות שונות, אשר כל רב העומד להבחר עליו לשלוח מקודם, מלבד תעודותיו וסמיכותיו, גם את תמונתו הפוטוגרפית לעזרת-נשים. ואם לא ימצא חן בעיני הנשים, לא יוכל לעמוד על הבחירה. והאם לא-"ב„אמיריקא" הננו גם אנחנו? – נשוה נא בנפשנו: הנה בא „רב-חתן" לעיר היתומה, והוא גדול בתורה ומוסמך להוראה. הוא מוצא חן בעיני העדה והעדה בעיניו. אפס, כי... „חוטמו" לא מצא חן בעיני הבת. ואז–בגפו יבא ובגפו יצא... או כי, להפך, אין בו לא תורה ולא חכמה, אבל הוא בחור כארזים ומצא חן בעיני העלמה היורשת – והוא יבחר לרב... או אבל העדה מצאה חן בעיני הרב, והרב בעיני העדה, וגם בעיני העלמה ישר הדבר, כי הכלה לא מצאה חן בעיניו הוא... ועוד הפעם נשארה העיר בלא רב, כמו שבאמת היה הדבר באותה „עיר הנגב", אשר הרבה עמלו ויגעו טרם עלתה בידם לאחד את „הרבנות והאישות", משאלות העיר ומשאלות הבתולה... כי באו רבנים גדולים וטובים, גדולי ההוראה, ולא נתקבלו, מפני סבל הירושה.

ועוד יתאוננו הרבנים על כבוד התורה שירד, וכבודם כי גלה מהם! לשוא יתאוננו.

והמפורסמים בזמנם. כולם התחילו את רבנותם בערי המצער, בערי השדה, ולקחו אחרי כן לכרכים הגדולים. וכה יכול היה אז הרב הגדול בעיר קטנה לשקוד על התורה בלב סמוך ובטוח, כי סוף הכבוד לבוא. הוא סבל הרבה וחי חיי צער, ולעת זקנתו בא על שכרו. לא כן עתה. מפני יקרא דשכבי ומפני הרחמנות תעבור הרבנות בערים הגדולות בירושה. והרבנים הגדולים בעירות הקטנות אין להם כל תקוה לעלות לגדולה. כי איכה יעלו, וכל הרבנים בערים הגדולות יש להם יורשים, שינחלו את הכסא אחריהם.

אנכי הנני יהודי פשוט, אינני רב בישראל ולא אפיטרופוס לאורייתא. אבל בראותי, כי רבנינו עוברים בשתיקה על הענין הזה, בעוד שהם מתאספים ומוציאים „קולות מהיכלי ומרעישים עולמות וקורעים שמים על דברים שלא היו ולא נבראו, ואולי גם לא יבראו, — בראותי זאת, לא אוכל להתאפק מלשאול אותם: מדוע המה מחשים? — הטרם יבינו, כי יש בכה סבל־הירושה הזה לערות את הרבנות עד היסוד? הטרם יבינו, כי בכח ירושה אחת כזו להשפיל את כבוד התורה הרבה יותר מעשרה „בתי מדרש להכמת ישראל", אשר אותם הם יראים מאד? כל תקפה וגבורתה של הרבנות היו — הכחות החדשים שבאו לה תמיד מתוך העם. ההתחרות מצד הלומדים וקנאת סופרים הן הן שבראו את הרבנות בתמונתה הישנה, אשר, בכל חסרונותיה ומגרעותיה, היתה טובה ובריאה והזקה ועמדה על בסיס נכון וקים, וכבודה היה תמיד חדש עמה. ועתה נשתנה הסדר. הרבנות הרחוקה מעליה את „ההתפתחות החפשית", ותהי מעין „יהדות טובה", עוברת בירושה מאב לבן. אם מוכשר הבן לזה או אינו מוכשר, אם עטרתו הולמתו או אינו הולמתו — הוא יהודי טוב, „פרי צדיק", וזכות אבותיו מסעיתו וצדקתם עומדת לו. ואולי עוד גרועה הרבנות מ„היהדות הטובה". כי תחת אשר „היהדות הטובה" עוברת בירושה, לכל הפחות, לבנים ולנכדים, הנה הרבנות החלה לעבור בירושה גם ל„בנות", ביחוד לבתולות. רב. כי ימות ובת בוגרת לו, ועברה רבנותו לבתו, ואת אשר תבחר היא — הוא הרב.

בודאי, מצד ההדור החיצוני, דבר גדול עשו בעלי „שיטת הירושה". אם בחירת הרב תהיה בידי הנשים, ביחוד בידי הבתולות, אין ספק שתתוקן הרבה „חיצוניותם" של הרבנים, ולא נראה עוד תורה מפוארה בכלי מכוער, כמו שראינו עד כה בהרבה מגדולי התורה המפורסמים... אבל אם תתוקן גם פנימיותה של הרבנות על ידי המנהג הזה — אפונה מאד.

וכבר היה מעשה באחת מערי הנגב, שמת רבה, ותקם הירושה לבתו הבתולה. ותנאי התנו ראשי העדה את הרב החדש, שיקח את העיר יחד עם „הבתולה", ואם בעל אשה הוא, עליו לגרש את אשתו. ותהי מחלוקת בעיר, כי נמצאו אנשים שטענו: וכי מה ענין שמיטה אצל הר סיני, ומה להרב ולהבתולה? אבל כל דבריהם לא הועילו, ובעלי שיטת הירושה נצחו. והאברך אשר בחרה בו הבת — הוא נבחר גם לרב.

ומכיון שנעשתה ההתחלה הטובה בעיר הגדולה ההיא, כבר נמצאו מחזיקים בשיטה

להם שמן קיק ואבק הפרעושים. ותחת להמציא תחבושת ל„יבלת הרגלים" או סממנים לגדול השער, המציא תחבולה פשוטה מסוגלת לרבנות.

בודאי לא ידע הגוי דמינסק את התחבולה הפשוטה ההיא. כי לוא ידע אותה, לא היה צריך לקנות את הגבאות ביי"ש, אלא היה נוסע להרבי ומביא פתקא להסידיו לבחור דוקא בו...

איך שיהיה, הרוקח דנן הוא בודאי בעל־כשרון, ומובטחני בו שיאריך ימים על כסא רבנותו, הוא ובניו אחריו, ואם בן אין לו וירשה בתו את רבנותו.

בתו – סלקא דעתך? – התהיה כזאת בישראל?

תהיה ותהיה, חביבי! הטרם תדע, כי הרבנות בישראל – לא לבד הרבנות מטעם, כי אם גם הרבנות „הרוחנית" – עוברת עתה בירושה מאב לבן וגם לבת ולחתן? אם התורה מחזרת על אכסניא שלה – יש בזה מחלוקת, והדבר מוטל בספק גדול. אבל הכל מודים, כי הרבנות עתה מחזרת על אכסניא שלה. ובעיני לא יפלא מאומה, אם הרב הממציא תחבולת הרבנות, הרוקח ש„ ינחיל את רבנותו לבתו. אם תוכל להכין אבק של פרעושים וסממנים להולי־מעים - מי יודע? – אבל „רב" בקהלתה בודאי תוכל להיות לא פחות מאביה, וגם היא תוכל לנסוע להרבי ולקחת פתקא ולעשות כל שאר הדברים שנחוץ לעשות בענין זה... וכבר ראינו ברוך השם בשנים האחרונות הרבנות עוברת בירושה מאב לבן ולבת בברכים יותר גדולים מחמעלניק,– ואין דבר, עולם היהודים כמנהגו נוהג. כמעט שהיה הדבר למנהג אצל הרבנים, כמו אצל „היהודים הטובים", כי הבן ינחל כסא אביו, ואם בן אין לו, וירשה בתו את מקומו.

לפנים בישראל היו גם כן רבנים גדולים ומפורסמים וחביבים על העם, וגם הם פרו ורבו, ובודאי היו להם בנים וחתנים; ובכל זאת, המה לא בקשו „ירושה" בעד בניהם, ואם בקשו – לא נתנו להם. כי הסרו לנו אז פרנסים „רחמנים" ורכי־הלבב, שלא יוכלו לראות בצרת היורשים. אבותינו היו, כנראה, אבירי־לב, ובמקום שנגע הדבר לכבוד התורה ועניני הרוח, לא ידעו רחם. רב גדול שנפטר והלך לעולמו, לא הושיבו את בנו על כסאו אחריו, כי אם בקשו גדול אחר במקומו; בקשו ומצאו. כי ערי התחום, ביחוד ערי ליטא הקטנות, מלאות תורה על כל גדותיהן; ישנן ערים קטנות מאד, ובהן רבנים גדולים אדירי התורה. הרב בעיר קטנה עתותיו בידיו, טרדותיו מעטות ויש לו פנאי לעסוק בתורה. העירות הקטנות הן באמת בתי־מדרש לרבנים, ומהן תצא תורה. כי מכיון שבא הרב לעיר גדולה, הרי הוא קנין הקהל, ואין לו עוד פנאי ללמוד תורה לשמה. ובכן לוקחו הרבנים האלה, מהעירות הקטנות, אחר כבוד להעירים הגדולות. ואנחנו כולנו הלא נדע את סדר „המסעות" של הגאון המנוח, חביב האומה, שנפטר לפני שלש שנים: ויסע מ„ראש", עיר מצערה מאד, ויחן בברשזאן, ויסע מברשזאן ויחן בנשוויז, ויסע מנשוויז ויחן בנאוואהרודוק, ויסע מנאוואהרודוק ויחן בקאוונא! וככה היה סדר המסעות של כל יתר הרבנים הגדולים

הגידו מה שתגידו, ואני לא מקרה בודד, כי אם הוֹות הכל אחוה בזה: פני הדור ומצב ההמון. מצד אחד יהרג על ערקתא דמסאני, ומצד השני - יחלל כל קדש; מצד אחד – אתרוגי קורפו דוקא עם פטמאות, בעלי המוסר עם „ראשית חכמה", התנגדות עצומה לחבת־ציון, מפני שאין כל תו"צ מדקדקים במצות כדבעי; בקצרה, מצד אחד–„האורתודוכסיא" הקשה כאבן, שלא תחפוץ לזוז ממקומה אפילו כמלא־השערה; ומצד השני - קרירות נוראה לכל תנועה לאומית, הפקרות משונה וחלול כל דבר שבקדושה, באופן מגונה מאד. לא במינסק לבד יקרו מקרים כאלה, כי אם בכל אשר נפנה נחזה כזאת. וכפני הגבאות במינסק כן גם, למשל, פני הרבנות בהמעלניק.

המעלניק קטנה ממינסק. מינסק היא עיר־הפלך בליטא, והמעלניק, כמדומה לי, היא עיר־המחוז בפלך פודוליא. ואם זכתה מינסק לשם בגבאיה, הנה תתפאר המעלניק ברבניה.

„הרבנות מטעם" בהמעלניק באמת מצוינה היא. רגילים אנחנו לראות כתר הרבנות בראש רופאי בהמית, עיקרי ישנים, תלמידי בית־ספר, עוזרי־הרקחים ויתר בעלי „האומניות החפשיות". ובכל יום אנו שומעים: בעיר פלונית נבחר „לרב מטעם" מר פלוני העוזר בבית־המרקחת, ובעיר אחרת – מר אלמוני, שגמר בשנה זו ביה"ס הריאלי, וכדומה. אבל כי תבא לעמוד על הבחירה בעיר קטנה כמעט אוניברסיטה שלמה לכל מחלקותיה, כזאת לא שמענו עד עתה, זולת בהמעלניק. וכה יספר הדבר סופר „הצפירה" מעיר הזאת: „בירח אפריל התאספו אנשי העדה בלשכת פקידות העיר, לעיני פקידי המקום, לבחירת רב מטעם־הממשלה בעיר הזאת. על הבחירה עמדו: העורך־דין המושבע מ. ד., הדוקטור מ. פ., הרוקח ש., החכם־הרשים ק. ועוזר־הרוקח ד. בין התחבולות השונות אשר השתמשו בהן הקנדידטים להטות אליהם את לב בוחריהם, השתמש הרוקח ש. בתחבולה חדשה, אשר לא שערוה הרבנים מטעם עד כה. הוא נסע אל הצדיק מ„סקווירא" ויקבל מאתו מגלת־ספר כתובה אל קהל מעריציו בהמעלניק, ובה פקודה בדבר קדשו, כי יבחרו רק בו, בהרוקח ש., ולא יתנו לכל זולתו להבחר בכהונה זו. מובן מאליו כי התחבולה הזאת, אשר ישלם בעדה ה' ש. במיטב כספו, הועילה לו לקים בידיו את משמרת הכהונה ויבחר ברב דעות גדול".

דברים קצרים, אבל ברורים. הרוקח נסע להרבי. הרבי צוה – ויבחר. פשוט ושוב.

ומה דעתך אתה, חביבי, על הבחירות ההן? – האם לא תתפלא על העשירות הרוחנית אשר לנו, כי בכדי להבחר לרב בעיר קטנה כזו, נתאספו: עורך־דין מושבע, דוקטור, רוקח, חכם־הרשים ועוזר־הרוקחים... מלומדים ככוכבי השמים לרוב. אם ידעו כל המלומדים האלה מעט עברית–אינני ערב בדבר. אבל לא זה הוא העיקר. העיקר הוא – מעט „חוצפא", וזאת יש להם בודאי, לכלם, אפילו לעוזר־הרוקחים, במדה הדרושה; אך יתר מלכולם ישנה חמדה גנוזה זו, כמובן, להרוקח ש. בעצמו ובכבודו. הרוקח הזה, כנראה, הוא בעל כשרונות, וחשב ומצא, כי מוטב להיות רב לבני עדתו, מאשר להכין

המכים (בית־המדרש מלא צ־ורות ואבנים, כי טרם נשלם בנינו). בין כה וכה, כאשר השח את ראשו, הכהו השני על לבו מכה גדולה, ויפול הגבאי תחתיו על מקומו מת ולא הוציא אף קול אנחה מפיו. עד מהרה חשו להביא רופאים, להשיב רוח חיים אל קרבו. אבל לשוא: מתים בל יחיו. („המליץ" 122).

ככה היא הגבאות במינסק,–ממש סכנת נפשות. וככה הם המתפללים בבתי־כנסיות שם. בשוק, ברחוב, הנם יהודים טובים, יהודים כשרים, יהודים של משי, רכי־הלבב ופחדנים נוראים: יפחדו מפני קול עלה נדף ולא יגעו לרעה גם בזבוב על הקיר; ובבית־הכנסת, בבית ה׳, הנם עזים כנמרים וגבורים כאריות – פשוט, גבורי מלחמה – ונכונים להכות באגרוף־רשע את כל הנוגע בכבודם המדומה. והגבאי הוא השעיר לעזאזל.

עוד יבוא היום והפסיכולוגיא הלאומית תבאר לנו את המחזה הזה: איה „מקור הגבורה", שישאב ממנו היהודי החלש את כחותיו להכות ולפצוע, ומה פתרון החידה הזאת, אשר כבוא היהודי לבית־הכנסת נכון הוא תמיד למלחמה, לחלק חבלים באפו לכל עברים, ועל כל דבר קל נפל בבית־המדרש – מיד מכות ומהלומות. איך שיהיה, חפצתי רק לספר לכם, כי במינסק מכים את הגבאי עד יציאת־הנפש. ומוטב להיות נסיך בארקדיא מהיות גבאי במינסק.

ובכל זאת, באותה מינסק עצמה, כאשר נפלה „הגבאות הארורה" ההיא בידי אינו־יהודי עשה עסק טוב מאד. ומעשה שהיה כך היה:

גבאי מבית־המדרש אחד מכר גבאותו לרעהו בעד... חצי הלוג יי"ש. אולם עד מהרה נחם הקונה על הקניה ולא עמד בדבורו ולא נתן את היי"ש. וישם באותו מעמד נקרה איש נוצרי משכני המקום, היודע לדבר יהודית כאחד היהודים, ויהי בשמעו את דברי האנשים ודבר משאם־ומתנם, ויציע למכור לו את הגבאות במחיר... לוג יי"ש! ויעתר לו הגבאי. ולא חשב הנוצרי מחשבות רבות, וימהר ויוציא מכיסו את הכסף אשר אמר, ויביאו יי"ש, ויתקעו כף, וישתו. ותקם הגבאות להנוצרי! כל השבוע עמד הנוצרי בפתח בית־הכנסת ויחכה לקריאת השבת לעת קריאת התורה, לעמוד על הבמה אצל הס"ת לחלק לכל איש ואיש עליה כרצונו. וכה אמר הגבאי החדש: אף אם יתנו לי מלא ביתי כסף וזהב לא אחזור מקניתי. מציאה טובה קניתי, וגבאי אהיה בבית־המדרש הזה. „ויהי ביום הששי, וילכו וישאלו את פי הרב לתת עצה בדבר העסק היקר הזה, ותהי עצתו, שלא להתפלל בבית־המדרש טרם שיפייסו את ה„גבאי החדש" בדברים או בכסף, שיחזור מקניתו".

(„המליץ" 113).

אחרית הדבר היתה, כי נגאלה הגבאות מידי הנוצרי בסכום הגון.

ומה, חביבי, האם לא יפה כל זה מאד? מצד אחד בית־אלהים נהפך לשדה־קטל, ויהודים נהרגים ונסקלים על קדושת הגבאות. ומצד השני – הגבאות בבית־הכנסת נמכרת לנוצרי במחיר לוג יי"ש, והוא עומד ומחכה, מתי יבוא יום השבת ויחלק עליות למכובדיו...

ומדוע לא יבקשו גם משורר לאומי מבני הנכר? – לו נחוץ היה, כי השיר הלאומי יהיה כתוב דוקא עברית, היינו בטוחים, כי המחבר יהיה דוקא עברי; אבל מכיון שהותר להבר את השיר בכל שבעים לשון, קרוב הדבר בעיני, כי אינו־יהודי יזכה בפרס. ובעד חמש מאות מרק גם אחד מתלמידי ישטקר יכתוב שיר כזה, ובמקום שהאדונים האלה נכנסים, מי ישים לב למשורר עברי? סופר עברי, אפילו הגדול שבגדולים, הוא וספרותו כלא הם בעיני אלופינו ואדירינו. וסופר מאומות־העולם, אפילו בר־בי־רב דחד יומא, אפילו סופר במס"ק, אם רק כתב שתים שלש דלתות לטובת היהודים, חכים יתקרי, וכבוד וכסף ינחל מאת בני־בניו של אברהם יצחק ויעקב, ונכונים הם להשתחוות לו ארצה ולהתאבק בעפר רגליו . . .

בכלל, אומות־העולם יש להם מזל בעסקיהם עם ישראל. הנה אתרוגים. אתרוגי ארץ־ישראל הם בזול, ובקושי גדול יקנו אותם היהודים הכשרים. אבל בעד אתרוגי קורפו ישלמו במיטב כספם וישמחו עת ישיגום. יין ארץ־ישראל, הטוב והמובחר, רק בדוחק ואחרי מחשבות רבות יקנה אותו היהודי, והוא מפחד תמיד, פן יעלה לו ביוקר. ובעד „מים אחרונים" של „טוקי ואיזמיר" ישלם בשמחה כמה שידרשו ולא יקפיד על המחיר. ועל כן אני בטוח, כי גם עסק ביש כמו הספרות העברית ותורת ישראל, לו נפלו בידי שאינם יהודים, כי אז עשו חיל והצליחו מאד. . .

הרי לכם, לדוגמא, הגבאות. בנוהג שבעולם, התמנות על הצבור תביא לבעליה, אם לא פרנסה ועושר, לכל הפחות כבוד ושם טוב. וגבאות – לא הא ולא הא. הגבאות תתן לבעליה, על פי הרוב, מכות־לחי, מריטת־הזקן, תלישת הפאות, חרופים וגדופים ומשפטים בערכאות . . . כמדומה לך, אין עסק ביש מזה, ובכל זאת, מכיון שנפלה הגבאות בידי אינו־יהודי, עשה עסק טוב והרויח.

במינסק היה הדבר. מינסק היא עיר גדולה ועתיקה ועיר „יהודית" לכל פרטיה. וכמובן, „גבאי" במינסק, כמו בכל תפוצות ישראל, הוא מדרס לחיטים, לסנדלרים, ובכלל לכל עזפנים והצוק בעדתו. הוא בידיהם כחומר ביד היוצר: אם יחפצו ימרטו את זקנו, ואם יחפצו יתלשו את פאותיו, כטוב לבם ביין יחרפו ויגדפו אותו סתם, בלי שום סבה, וסוף סוף גם ילכו וילשינו . . . ולא רק שאינו בטוח בזקנו, בפאותיו, בכבודו ובשמו הטוב, כי אם יש אשר לפעמים גם יסכן את נפשו. ומעשה בגבאי אחד, שנפל חלל על הבמה בבית ה' ומת על קדוש הגבאות. כי „בעלותו במוצאי יום־טוב הראשון (של שבועות) על הבמה, להכריז כי זמן תפלת שחרית מחר, ביום השני, תהיה בשעה הששית, קפצו אנשים – שהתקנאו מאוד בגבאותו – על הבמה גם הם והכריזו, כי זמן תפילת שחרית הוא בשעה השמינית כמו שיחפצו הם, ולא בשעה הששית כחפץ הגבאי. ויהי הם עומדים ונדונים ביניהם, ואחד מן השנים פשט את ידו ויכה את הגבאי מכת־לחי, כנהוג, ויפשוט את ידו להכותו עוד. ויפול הגבאי ארצה להרים מקל או אבן לעמוד בפני

VI.

... ושבח אני את הפטריוטים שבעיר טשיקאגו אשר באמריקא, שלא חשבו הרבה ולא דברו הרבה ולא קראו עצרה ולא התאספו לאספות, רק מדעת עצמם המציאו את „הדגל הלאומי". אמיריקא היא, כידוע, ארץ ההמצאות הפתאומיות. באמיריקא הכל אפשר. יבבוקר לא־עבות אחד המציאו את „הדגל הלאומי": מגן דוד עם כוכבים. הם הולכים לשיטתם, כי „העת היא ממון", ואין להמתין הרבה. העיקר הוא הדגל. ומכיון שיש דגל, ממילא תהיה גם מדינה.

והצדק אתם. ומתפלא אני מאד על אשר אנחנו עד עתה לא הגענו ל„חכמה" זו. תקופתנו עתה היא, כידוע, תקופת „השלטים". לפנים היה „התוך" עיקר והקליפה החצונית טפלה לו. לפנים היו חנויות גדילות, בתי־מסחר גדולים, – ו„שלטים" קטנים, כמעט בלתי נראים לעין. כעת נתהפך הסדר. כעת הקליפה, ההדור החצוני עיקר גדול, ו„התוך"... לאו דוקא. הנה תראו הנויות גדולות – סחורה בפרוטה ושלט במנה. בכדי ליסד בית־מסחר או בית־אוצר אין צורך עתה לא בכסף ולא בסחורה, רק כי תציג לראוה „שלט" גדול בשלל־צבעים ותדפיס „מודעה צעקנית" בהעתונים, – והכל מוכן ומזומן: כל השאר מעצמו יבוא. וגם בענין תחית האומה נחוץ... רק שלט יפה ומודעה צעקנית, דגל עם „כוכבים", וכל השאר מעצמו יבוא...

ואם יש דגל עם כוכבים, כלום חסר עוד אלא... שיר לאומי. והנה בשורה באה בכתבי־העת, כי גביר אחד נדב מכיסו המש מאות מרק, בתור פרס למחבר השיר הלאומי באיזו שפה שתהיה: צרפתית, אשכנזית, רוסית, אנגלית, ואפילו עברית...

בקיצור, חביבי, הכל הולך וטוב בעולם היהודים: הדגל הוכן, וגם שיר יושר... לב עברי, מה תבקש עוד?

כן, גם שיר יושר... בטוח אני, כי השיר יושר, והממונים על הפרס לא יצטרכו לחכות הרבה. כי מי זה לא יחפוץ להיות משורר לאומי, וביחוד, מי זה לא יחפוץ להרויח חמש מאות מרק? אבל אחת אנכי ירא: כי מחבר השיר לא יהיה מבני העברים, והפרס של חמש מאות יפול בידי אינו־יהודי. הן ידענו. כי במקום שהיהודי נותן „פרנסה", יתאמץ לתת דוקא לאינו־יהודי. היהודי מבקש מורה לבניו, ועוזר במסחרו, וארדיכל לבנות את ביתו, ורופא לרפאות את מחלתו, ועורך־דין להמליץ עליו – הכל דוקא משאינם בני־ברית. וקהלה עברית כי תבנה בית־חולים, או אפילו בית־הכנסת, וזכה בפרס בנאי אינו־יהודי.

יתחברו לנו שמות הרבה למושגים חדשים בחכמות ומלאכות ולמודים-הנה יש לנו תחת כל אלה מלה מצוינת כזו, אשר בה ישראל יתפאר.–

לא זאת, אמנם, מטרת דברי. חפצתי רק להראות ולהוכיח, כי המחדשים יש להם על מה שיסמכו ונראים דבריהם.

וכדאי להאספה, שתקבע מסמרות בענין הזה ותגזור אומר וכן יקום. אפשר, אמנם, שרוב בעלי האספה אינם יודעים בעצמם לא את העברית הישנה ולא את החדשה. אבל הלא כמה פעמים ראינו, כי אלה שאין להם כל ידיעה בשפת־עבר יחרצו משפט עליה, ולמה תגרע האספה הזאת?

עוד לי עצות והצעות שונות, אך עוד חזון למועד.

הראשונה של ספרו, כי כל יהודי ויהודי ידבר בלשון הארץ שיצא משם. והיה כי יתאספו מנין יהודים מעשר ארצות, – וידברו עשר לשונות ויבינו איש את אחיו כמו שיבינו המשכילים את הרבנים והרבנים את המשכילים... ככה הורה דעה הד״ר הירצל בהוצאה ראשונה. אבל אחרי כן הור מדעתו, ובהוצאה השניה גמר אומר, כי לשון עברית תהיה שוררת במדינת היהודים. אך עדיין לא הוברר הדבר, באיזו עברית הכתוב מדבר: אם בעברית הישנה או החדשה, היינו אם לדבר גבוהה בסגנונו של ישעיהו וחבקוק או בסגנון הפשוט והצח של „אין קוצין בן קוצין". ואל יהיה, חביבי, הדבר הזה קל בעיניך. כי המחלוקת בדבר הלשון עומדת כעת ברומו של עולמנו, כמעט במדרגה אחת עם המחלוקת בדבר בעלי־המוסר. וכמו שראינו רבנינו מתכחשים למוסרים ונשבעים, שאין להם חלק ונחלה במוסר ובמדות, כן נראה גם סופרים המתכחשים וכל היום יצעקו, כי אין להם חלק ונחלה בעברית החדשה. ומי יודע אחרית הריב הזה? כי כבר נתהממו הלבבות והתחזקה התיחת־הדם, ושני הצדדים נכונים להטביע איש את אחיו בטפת דיו... וישנם כאלה, האומרים כי אין להם חלק ונחלה גם בארץ־ישראל אם ידברו שם „העברית החדשה". ולנגדם ישנם אחרים, אשר כל ארץ־ישראל איננה שקולה בעיניהם כנגד מבטא אחד חדש. לא הלשון ותחית־האומה אצלם העיקר, אלא ההמצאות החדשות. לך והגד למחדש כזה, כי במדינת היהודים לא ידברו עברית חדשה – ולא יאבה ולא ישמע לך...

כשאני לעצמי, כשם שיש לי נטיה לבעלי־המוסר, כך יש לי נטיה גם להמחדשים. כי „אין קוצין" סוף סוף הוא יותר עברית מצרפתית נבחרה של וויקטור הוגו. כל מה שנכתב בשפת עבר – עברית היא. וגם לפנים היו „מחדשים" בישראל ולא היה פוצה פה נגדם. ואביא לכם בזה איזו דוגמאות. לפנים בישראל, בימי הנביאים, ידעו רק „כסף"... אחרי כן, הרחיבו את הלשון והרשו לעצמם לקבל – „מעות". ברבות הימים כללו את כל אלה בשם: „מטבע"... לסוף עשו חדשה ואמרו: „ממון"! – „ממון" היא הברה גסה, אבל חזקה וטובה. ממון כולל כסף ומעות ומטבע ביחד. והנני נכון ובטוח, כי הראשון שהביא את „הממון" בספרותנו היה חביב ומקובל ומרוצה לכל העם, ואיש לא כהה בו על החדשות שהרשה לעצמו. יודעים אנחנו היטב, כי המלה הזאת איננה עברית, אבל היא נתקבלה באומה וכמעט שנתקדשה ברבות הימים, ואפילו הפוריסטים היותר אדוקים עתה יודעים מה הוא „ממון".

עוד גם זאת: לפנים אמרו פשוט „כסיל". כאשר נתרחב המושג הזה, הוסיפו עוד גם „בער". אחרי כן – „פתי". וברבות הימים, כשמושג זה נתרחב ונתרחב, המציאו את המלה „שוטה". „שוטה" בכלל הוא מושג יותר רחב מכסיל ובער ופתי. ובראותם, כי השטות מתרבה, וגם השם הזה איננו מספיק עוד, בקשו ומצאו את הכנוי החדש „טפש". ואנחנו כולנו הלא נדע, כי הכנוי הזה הוא באמת נפלא מאוד. „טפש" כולל כסיל ובער ופתי ושוטה ביחד. וכמדומה לי, שאין שפה בעולם, אשר לה כנוי נכון למושג הזה כמונו. ואם

מן הסופר עד הקורא, מן העשיר עד העני, מן הפקח עד הטפש, מגדול ועד קטן – נוקקים אנו ללמודים האלה. ובלום חסר לעמנו רק „מעט מדות . . . אין רע אם נדע מעט פחות לפלפל, לעקור הרים ולטחנם זה בזה בסברא, עד כי כל תורתנו וחכמתנו יתהפכו לאבק פורח . . . אבל רע מאד, כי שכחנו ללמוד „מדות". הרבנים בישראל וראשי הישיבות מודיעים גלוי לכל העם, כי שקר הדבר שהוציאו לעז על תלמידיהם, כי שוקדים הם על למודי מוסר ומדות; חלילה! אנשים רעים וחטאים הוציאו את הלעז הזה. רק בין־השמשות, לערך חצי שעה ביום, יעיינו בספרים ההם. אף לא רגע אחד יותר . . .

וסופ״נו עוד יתאוננו, כי דבריהם אינם נשמעים והרבנים לא ישימו לב להם! . . .

נפלא הדבר בעיני, כי הרב בעל ה„ארבע קשיות" ב„הצפירה" (נו׳ 80–81) לא ישאל בין שאר קושיותיו גם את הקושיא החמורה הזאת: מה נשתנו הרבנים עתה, בימינו, מן הרבנים שהיו לפנים, בימי אבותינו, שכל אלה הרבנים לא שמו לב כלל לכל מה שאמרו ודברו המשכילים, ועתה יעשו אזניהם כאפרכסת ולכל הגה היוצא מפיהם יענעו בראשם ואמרו: סלח נא? – והקושיא ההיא היתה יותר חמורה ויותר „מחוכמה" מכל קושיותיו של המקשן הזה, – ביחוד מן הקושיא הנפלאה, שהקשה לתומו לאמר: „אתם המשכילים דורשים תקונים בבתי „תלמוד תורה" ובחנוך הבנים, ומחברים על זה ספרי חנוך ופדגוגיא שונים. איך גם נוכל להעלות על הדעת, כי הסדר בתלמוד־תורה והחנוך העומד בישראל זה אלפי שנה וכל הגדולים שהיו בישראל נתגדלו על פי סדר זה, לא נכון הוא?" – ובאמת איך יעלה על הדעת, כי „הסדר בת״ת והחנוך העומד בישראל זה אלפי שנה" לא נכון הוא?

בכלל לא אקנא בהרבנים. אוי להם מיוצרם ואוי להם מיצרם, אוי להם מקטיגוריא של המשכילים, ואוי להם עוד יותר מסניגוריא של מקשנים כאלה. ושבח אני את הרבנים מדור העבר, אשר לא פחדו מקטיגוריא ולא בקשו סניגוריא, וידעו את ערכם וערך תורתם, וכסלע בלב ים עמדו על מקומם, או הלכו בדרכם, מבלי פנות ימין ושמאל. יען האמינו אמונת־אומן, כי דרכם נכון והוא הדרך האחד והמיוחד המוביל אל האושר . . . לא כן עתה. הרבנים יתנועעו לכל צד וצד, לרוח היום, כאלו בעצמם אינם מאמינים עוד. ועל כל קטרוג וקטרוג של המשכילים הם מתאמצים למצוא תשובה ומבקשים סניגוריא מכל הבא בידם...

רק במקום אחד עוד נראה את קשיות־ערפם של רבנינו, והוקא במקום שלא נצרכה כלל, במקום שטוב היה להם והנאה לכל העם, לו נטו מעט מן המסלה שעמדה עליה: לגבי „הבת־ציון" הם קשי־עורף מאוד. כמה שנדבר אליהם השכם והערב, בסתר לבכם – אדבר בלשון נקיה – אינם חובבי־ציון. פה אינם חפצים לצאת ידי כל הדעות ולהתערב עם הבריות. ומראש אדע, כי לא יקחו חלק באספת הוצ שבחו״ל. ועל זה צר לי מאד. כי שאלת המוסר והמדות מה תהא עליה? ה׳ יודע איך תפתר שם בלי רבנים! . . .

וה׳ יודע איך תפתר גם שאלת הלשון. הן אמנם, הד״ר הרצל פסק במהדורא

משני טעמים. ראשונה, מפני שנראה בזה מעין „אינקוויזיציא רוחנית”, ירושת אבות מאבותינו הטובים, שהסמו את הדרך בפני בניהם ואסרו עליהם למוד חכמת־יון וקריאת ספרים חיצונים. ואם לפני שלשים שנה הכתתרו בחורי ישראל בחורים ובסדקים, במקום אין רואה, בכדי לקרוא „ספרי השכלה”, הנה עתה – יסתתרו בחורי ישראל בכדי לקרוא ספרי־מוסר. לפנים הוציאו לעז על פלוני ואלמוני כי ספרי השכלה נושרים מחיקם, ועתה יוציאו לעז על פלוני ואלמוני, כי... ספרי מוסר נושרים מחיקם! כנראה, אין אנו יכולים להתקיים בלא „אינקוויזיציא רוחנית”, ואם אי־אפשר לגזור גזרות על ספרים חיצונים וספרי מינות, הנה נגזור גזרות כאלה על ספרי מוסר... אבותינו הטובים אסרו את הקריאה ב„אהבת ציון” ו„אשמת שומרון”, ואנחנו נאסור את הקריאה ב„יסוד ושורש העבודה” ו„ראשית חכמה”... ואין בין זה וזה ולא כלום. האינקוויזיציא הרוחנית מבצבצת מתוך שני האסורים האלה.

וזאת שנית – למה אכחד? – הענין כשהוא לעצמו יקר וחביב לי. כל עם ועם יש לו „בעלי־מוסר”, אנשים האומרים, כי לא התלמוד הוא העיקר אלא המעשה, כי כל שחכמתו קודמת ליראתו הרי הוא כאילן שענפיו מרובים ושרשיו מועטים, שהרוח באה, לפעמים גם רוח מצויה, ועוקרתו והופכתו על פניו. ואנחנו בעינינו הלא ראינו את אמתות הפתגם הזה. כמה אילנות שענפיהם היו מרובים נתעקרו ונהפכו על פניהם, ואינם, וגם לא נכר מקומם איו... ואם נמצאו בעמנו אנשים האומרים להרבות את השרשים של האילנות ההם על ידי למודי מוסר ומדות, נצעק ונריע עליהם כל היום, כאלו מבקשים הם להחריב את העולם. ומה עשו האנשים האלה? למדו מוסר שתי שעות יתרות ביום. ומה בכך? – ובכל זאת תוקעים ומריעים, וכל כך הרבו שאון, עד כי הרבנים, תופשי התורה וראשי הישיבות בכל אתר ואתר, מצאו נחוץ להודיע גלוי בקהל, כי האברכים בישיבותיהם לא ילמדו, חלילה, מוסר. והרב הגאון מדווינסק מעיד עדות נאמנה, כמעט באלה ובשבועה („המליץ”, נו' 90), כי שקר הדבר, אשר הוציאו לעז על האברכים הלומדים בבית־מדרשו, כי שוקדים הם על ספרי־מוסר. הם והלילה! רק בערב, בשעה שאינה לא יום ולא לילה, מתבוננים הם, כלאחר יד ודרך אגב, לערך חצי שעה, גם בספרי מוסר...

המודעה ההיא של הרב הגאון בדווינסק, „מענינת” היא מאוד. מי מלל לאבותינו הטובים, אשר בקישי ובדוחק גדול התירו ללמוד חכמת יונית בשעה שאינה לא יום ולא לילה, כי יבואו ימים, ובקישי ובדוחק גדול יתירו ללמוד ספרי־מוסר בשעה שאינה לא יום ולא לילה! ומי יגיד לנו עתה, מה יאסרו ומה יתירו בנינו אחרינו, אחרי שלשים שנה?... כי, אם נגזרה גזרה על „ספרי מוסר” – אין עוד שום ספר שנהיה בטוחים בהיתרו לעולם...

ואם עוד נוכל להבין „גזרת המוסר”: – הן אנחנו כלנו לא נאהב לשמוע מוסר! – אבל מדות? – מריה דאברהם! ילמדו וילמדו אחינו מדות! כולנו, מן הרב עד הסנדלר,

אפונה אם יתנו להם. לא כן אם יבקשו מעט: כברת ארץ, שתכלכל תריסר אותות־כבוד, את המעט הזה אולי יתנו לנו, מפני רחמנות, ואם לא – במחיר. ואף אם יבוא במחירה, ובמה שיבקשו, ובמה שנשלם בעדה – נקנה מציאה כשרה, כי לא תסולה בכל מחיר. הגע בעצמך! אם עתה העשירים נותנים והורים ונותנים לכל מה שידרשו מהם, בתקותם פן ואולי יחוננום ב„אות" או ב„כוכב", – ומה גם אז, אשר שכרם יהיה ודאי. והגביר אשר ידב עתה עשרות אלפים לבתי־הספר, שאין מקבלים בהם יהודים, בשביל התקוה הקלושה להשיג „יועצות־המדינה", הלא טוב לו אז לתת את הסכום הזה בשביל להשיג הנסיכות ד„עין גדי"... ומגן־דוד „עם כוכבים" גם כן יש לו ערך, ועוד כאלה וכאלה. בקיצור, ברור הדבר בעיני, כי „האצילות הירושלמית", אשר עתה היא למשל ולשנינה, ביחוד בין בני עמנו, תקנה בכסף ובמחיר כשתהיה אצילות כשאר האצילות. וכל עשיר ובעל בעמו יתאמץ להיות „אציל ירושלמי", כמחזה שנחזה עתה בארץ יון.

הן היונים הנם, כידוע, עם של חנונים, עם של סוחרים ומוכרים, עם, אשר פרוטתו יקרה לו מחייו, עם הרחוק בכלל מענינים רוחנים; – ובכל זאת מצינו אצלם לאומיות במדה מרובה, אשר לא פללנו מראש. הסוחר היוני הוא אולי יותר „סוחר" מן העברי, רחוק הוא בכלל מעולם האצילות, והמטבע היא באמת שורש נשמתו; ובכל זאת הלא ראינו בעינינו, כי לא חסו על כספם, ומאות ואלפים ורבבות וגם מליונים עפו מכל עברים, לתועלת ארץ־מולדתם. אין אני מאלה האומרים, כי הלאומיות בלבד עשתה להם את כל החיל הזה. היונים העשירים, כמו כל העשירים, אינם מסוגלים ללאומיות מזוקקת כזו. אבל יש לאומיות שמתן שכרה בצדה. העשיר היוני יודע, כי סוף סוף כל נדבותיו בספר נכתבות, ויש שכר לפעולתו ולחסדיו, בתור אות־כבוד או שררות וכדומה. כי גדולה „ממשלת האדמה". רק מעט אדמה, כברת ארץ מלחה, ישנה להיונים, – ומה רב ומה גדול כחה ופעולתה על עמה!... תנו לנו רק מעט אדמה, ותראו איך תציץ ותפרח ותגדל לאומיותנו!...

הכל תלוי ב„מדינת היהודים"!...

בכלל מוצא אני, אמנם, מגרעות הרבה בסדרי המדינה ההיא, והנני שמח מאד על המקרה הבא לידי להעיר על איזו מן המגרעות האלה לפני האספה העתידה.

הלא יפלא בעינינו, כי לא הזכיר ד"ר הירצל בספר התקנות אף דבר וחצי דבר על אדות... „המוסר"! הגע בעצמך, חביבי הקורא! במדינת היהודים הלא בודאי יאבו להתישב גם היהודים מסלובודקא ומקובנא בעצמה, והם הלא יאבו להחזיק את פרושיהם ובעלי־מוסרים, ועלינו לדעת מראש, אם תתיהה „מדינת היהודים" את הדבר, ואיך להתנהג עם האנשים האלה...

האמת אגיד לך, חביבי, כי לו ישאלו את פי, הייתי מלמד סנגוריא על בעלי־המוסר ומצדד בזכותם. כי צר לי מאוד לראות איך מסיתים את ההמון באנשים האלה. צר לי

הזה, יקרה לי המדינה ההיא, מפני שבלא „מדינת היהודים" לא תהיה לנו „ארץ היהודים".

אפרש את דברי.

הגרף טולסטוי מספר באחד ממאמריו, כי כאשר עלתה בדעתו ליסד במוסקווא חברה חדשה של גמילות־חסדים, פנה בהצעתו אל העשירים, העשירות והנכבדים שבעיר. האדונים האלה מצאו את הצעתו נכונה, אבל הטילו ספק בדבר, אם תצא מכח אל הפועל, מחוסר אמצעים. והנכבד שבהם הסביר לו טעם הענין: כי העשירים הגדולים כבר קבלו בעד „צדקותיהם" את כל אותות־הכבוד הנתונים בעד צדקות. בכדי לפעול מאומה, נחוץ יהיה להשתדל לפני הרשות, שתתן אותות־כבוד חדשים, מעין „אצילות" וכדומה. בלא זה אי־אפשר לעשות חיל. ובכן, סיים הנכבד, אם באמת תאבה, כי החברה תוסד ותעשה חיל, השתדל תחלה בדבר אותות־הכבוד החדשים... ואם לא–לשוא כל עמלך.

ואם באומות־העולם כך, אנן מה נענה אבתרן? ברור הדבר בעיני, כי לו אפשר היה להובבי־ציון להשתדל אצל מי שהיכלת בידו בדבר אותות־הכבוד, „בגדי־שרד" או איזו „יועצות", והיו עושים חיל. כי גם אלה העומדים כעת מרחוק או גם יתחשבו על שונאי־ציון, בהיות להם רוח אותות־הכבוד, אפילו ממדרגה היותר נמוכה, מיד יהפכו לחובבים נלהבים, ובמשך שנה אחת יאספו חובבי־ציון כפלי־כפלים ממה שאספו עד עתה במשך עשר שנים. רק דא עקא, כי הדבר מוטל בספק, אם תועיל להם לחו"צ ההשתדלות ההיא... ואותות־הכבוד, שיתנו הם בעצמם, כגון „חבר נכבד" וכדומה, – מה הם האותות האלה בעיני עשירינו? מה שאין כן, לו קמה ונהיתה „מדינת היהודים".

אדמה, חביבי, כי אחרי כל אלה תבין היטב לרעי. מניח אני להד"ר הירצל את כל תקנותיו וסדריו שעשה במדינתו, עם שעות העבודה והמנוחה ושאר הצעצועים היפים, ורק אחת אבקש ממנו: תריסר אותות־הכבוד למדרגותיהם.

והעיקר הזה, כמדומה לי, חסר בספרו לגמרי. ואולי זוהי אחת הסבות, שנשכח במהרה. לנו נחוצה מדינת היהודים, לא מדן ועד באר־שבע, לא ארץ־ישראל בכל היקפה, ד' מאות פרסא על ד' מאות פרסא, כי אם, לעת עתה, כברת ארץ קטנה כזנב הלטאה, מעין „מונקו", אשר שם „מדינה" יהיה נקרא עליה, בכדי שתהיה לנו האפשרות לתת אותות־כבוד. והיה כאשר יעלה בידינו להשיג זאת, אקוה, כי לא יכבד ממנו הדבר בימים הבאים להגיע לשלמות יותר גדולה. לא בחרב ובדם חלילה, כי אם בכסף, כי את כל אלה יקנו עשירי עמנו. וכמו שנראה עתה בני־ישראל עומדים על המקח ומעלים המחיר על שלישי, ששי ומפטיר, כן, אם נזכה, נראה אז את המשא־ומתן הזה במדה יותר מרובה, בעד „אצילות", „נסיכות", „שררה" וכדומה.

לדעתי אנכי, על הנאספים יהיה לעיין ולהתבונן בדבר. כי זה עיקר גדול. תפשת מרובה לא תפשת, תפשת מועט תפשת. אם יבקשו מדינה שלמה, כמו שעלתה בדעתם,

הבאים. – „הצפירה“ בכלל יש לה „יראת הרוממות“ מפני אחינו שבחוץ־לארץ. כל מעשה וענין הבא מחוץ לגבול, אם ארץ־ישראל, או ארגנטינא, או בית־מדרש לרבנים, או אספה, הכל טוב והכל יפה ונעלה ונפלא ומשובח... ומה עוד אספה כזו, אשר מקס נורדוי ידרוש, והד״ר הירצל ידרוש... הסירו המצנפת, חביבי הקוראים!

כשאני לעצמי, הנה מכל הדרשות ההן לוקחת את לבבי רק דרשת הד״ר הירצל. מקס נורדוי ידרוש „עד מצב היהודים בארצות מושבותם, מצבם האיקונומי, החברותי והמדיני“. והמצב הזה הלא ידוע לכלנו. ומה הדרשות יגלה לנו מקס נורדוי, איזה „פרודכסים“ חדשים ימצא? סימני „כליה“ (Entartung) באיזו מפלגות עמנו? אך אנחנו הלא נדע זה כמה, כי נמצאו הסימנים ההם, ביחוד נמצאו בהספירות העליונות שבנו, וכל חדש לא יגלה לנו בזה גם מקס נורדוי.

הד״ר בודנהיימר מקולוניא ידרוש על „דרדא דממונא“... הדרשה ההיא, כשהיא לעצמה, נכבדה אמנם מאד. והיהודי יאהב לשמוע דרשות כאלה. דרדא דממונא שלנו באמת גדול מאד. ואיה שוקל ואיה סופר ממון ישראל, שהלך לאבדון בחמש עשרה השנים האחרונות... ואם נבוא חשבון, כמה נפחת „הרכוש הלאומי“ שלנו במשך השנים האלה– נבוא לידי מסקנא, כי אפשר היה לקנות ארץ־ישראל לכל גבולותיה, שהיו לה בימי דוד ושלמה... ואם נוסיף עוד את הכסף שהלך לאבוד בארגנטינא והנדבות שנדבו עשירינו למוסדות של צבור שאין היהודים נהנים מהם, ויכולנו גם להרחיב גבולות ארץ־ישראל וליסד מחלקה „עברית־עברית“ בכל האוניברסיטאות בארצנו, אפילו בקון והלסינגפורס וטומסק, ולכונן תריסר בתי־ספר לרבנים, ולבנות „בתי־מוסר“ בכל עיר מערי התחום, ולהדפיס ספרי מלים לכל המלות המחודשות בשנים האחרונות, ועוד ענינים נחוצים כאלה... כי מרובה מאד הפסד־ממון של עמנו... מרובה באופן נורא. אבל איש פשוט כמוני, שנפסד בימי חייו לפחות „בדגן וחטים“, לא יפחד עוד מכל הפסד־ממון. וכל מה שידרוש הד״ר בודנהיימר לא יענין אותי ביותר.

דרשת הד״ר הירש הילדסהיימר: „מה לעשות בארץ־ישראל?“– כאלו עד עתה לא ידענו מה לעשות. וזאת הלא נדע זה כמה, אבל א י ך לעשות? והעיקר: ב מ ה לעשות? יטריח נא הד״ר הנכבד את עצמו להמציא לנו את האמצעים הנחוצים, ואנחנו נסדר לו פרוגרמה מפורטת כדבעי.

ומכל הדרשות שידרשו שם נכבדה לנו על־כן דרשת הד״ר הרצל. הוא ידרוש: „על דבר ארץ־ישראל ואספת שרי הממשלות“, שתהיה... מי יודע מתי. הד״ר הנכבד הזה יודע לעת דבר, לבטא את „החברות הנצרכות“ העושות רושם, ובודאי דרשתו תעשה רושם גדול.

אינני יודע, חביבי הקורא, את השקפתך על „מדינת היהודים“. אנכי, אמנם, הנני מחסידיו האדוקים של הד״ר הירצל, והנני יושב ומחכה ומצפה לשמוע מה אחרית החזיון

האספה ההיא, המיוחדת במינה, הטילה סער גדול במחנה ישראל והיתה לתל שהכל פונים אליו. אחד העתונים היומים שלנו (הצפירה, נו׳ 92) כבר גמר עליה את ההלל הגדול ויראה בה „סימן ברכה ואתחלתא דגאולה”. „מטרת האספה הגדולה הזאת, יספר לנו הסופר בלשון מדברת גדולות, מטרת האספה הנפלאה ההיא, אשר כמוה לא נהיתה מיום החל רוח הבת ירושלים לפעם בקרב אחינו בכל ארצות פזוריהם, עומדת ברום עולם, ולה נצפנו עלילות שגיאות־כח. האספה תקרב את כל נצוצי האור המפוזרים ומפורדים אל נקודה אחת, תקרב את העצמות היבשות אישה אל אחותה, תשים ראש אחד ורוח חיה אחת באופנים, להיות כל חובבי־ציון בכל מקומות מושבותם עושים במלאכת הקודש בדרך אחד וברעיון אחד ולא יקָצו עוד. האספה תשתתף בצערם של ישראל בכל הארצות, אשר שם עולמם חשך בעדם מחמת המציק, ותבקש עצות מרחוק כדת מה לעשות להוציא מסבל שכמם ולחלצם מענים ויגיע כפם”.

„הנה זכינו, יוסיף הסופר הלאה, לראות, כי מעתה יהיה בית־דין הגדול לעניני ישראל, עין רואה ואוזן שומעת, אשר לו יתנו דין וחשבון כל העוסקים בצרכי צבור, כל המשתתפים בצערם של ישראל וכל אלה, אשר לבכות ענותם הם תנים ולחלום שיבת שבותם המה כנור לשיריהם... הקונגרס עתיד להראות לכל באי עולם, מה הוא, ומה הוא דורש מעמנו” וכו׳ וכו׳.

ואנכי, את חטאי אני מזכיר, לא אראה בזה לא אתחלתא דגאולה, וגם לא בית־דין הגדול לעניני ישראל. האספה תהיה פשוט, אספה כשאר האספות. וכבר היו לעולמים אספות של חו״צ — ואנחנו כולנו עוד זוכרים אנו את האספה בקאטאוויץ... דברו דברים, הרבה דברים, ומאומה לא עשו. כי אחינו בחוץ־לארץ, כבודם במקומם מונח, יאהבו בכלל לדבר הרבה, ולעשות? — לפעמים גם יעשו הרבה, אבל לא לחבת־ציון. ביחוד לא יאהבו לתת כסף לדבר הזה. כלל זה נקוט בידך, אומר אחד מהסופרים הגדולים באומות־העולם, אם תראה אספת נכבדים ועשירים מתיעצים יחדיו ומתוכחים איך ליסד דבר שבצדקה, — אות היא, כי באמת הדבר הזה רחוק מלבם. כי בדבר הקרוב אל לבנו ואנו חפצים בו מאד, אין אנחנו מתיעצים ומתוכחים הרבה, רק נותנים כסף מיד. בכדי לקנות מקום בתיאטרון כשבאה לעיר שרה בירנהרד או מֻוני — אין מתיעצים, אין מתוכחים, רק נותנים כסף מיד וזוכים במקח. ואם צריך לתת שקל אחד לדברים שבצדקה, מתאספים ומתוכחים ומדברים, ומדברים, ומדברים, שלשה ימים רצופים. והכלל הזה הוא אמת לאמתו. אחינו שבחוץ־לארץ, בעולמם הפרטי, ואפילו בצרכי־הצבור הקרובים אליהם, הנם, כידוע, בעלי־מעשה ויודעים הם לסדר את חייהם כדבעי, על פי שיטת: „אמור מעט ועשה הרבה”. ורק במה שנוגע אלינו, וביחוד במה שנוגע לישוב ארץ־ישראל, הנם בעלי מחשבה מעונים, ועשר פעמים יחשבו טרם יתנו פרוטה אחת... עד עתה הלא ראינו כמה נתנו כל החברות שבחוץ־לארץ לישוב הארץ. ואם נחיה, נראה כמה יתנו גם לימים

V.

לפנים, בימים הטובים, בימי ילדותה ובחרותה של „האנושיות", היה לבה מנוחה, מוחה צלול וכח זכרונה חזק מאד. קשה היה בימים מקדם לטעת בלבות בני־אדם דעות חדשות, לקנות את לבם לרעיונות חדשים, למושגים חדשים. אבל מכיון שנקלט הדבר בלבותיהם, שוב לא שכחו אותו לאורך ימים. בכלל היו בני־אדם בימים ההם קשים לשמוע וקשים לאבד. לא כן עתה, משהזקינו בני־אדם, נחליש כח זכרונם וקהו הרגשותיהם, והנם אמנם מהירים לשמוע, אבל עוד יותר מהירים לאבד, ויצא שכרם בהפסדם. והרעיונות, שעוד אתמול קבלו אותם באהבה רבה ושמחו עליהם והחזיקו בהם בכל כחם, כבר נשכחו היום, וכמעט שיתביישו להזכיר את שמם.

ואם ככה הנם היום בני־אדם בכלל, קל־וחומר אנחנו בני ישראל, עמא פזיזא. כי נער ישראל, ודמו הם, ולבו סוער בקרבו, והרגשותיו חזקות, קשה היה, מאד קשה, להפוך את לבו לטוב, לטעת בקרבו דעות ורעיונות חדשים ואמונה חדשה. רבה היתה עבודת מלמדיו ומוריו הנביאים להדריכהו בדרך הישרה, ותמיד שב אל חטאת נעוריו ומעשה אבותיו. אבל אחרי שקבל את הדעות החדשות ונקלטו במוחו ונבלעו בדמו, שוב לא שכחן לעולם. לא כן עתה, כשהזקין עמנו, תש כח זכרונו, וישכח במהרה מה שלמד אתמול, ישכח ענינים הרבה, שטוב ויפה ונחוץ היה לזכור. הדעות האחרונות משכיחות את הראשונות, נשכח מחר מה שלמדנו היום, וביום השלישי לא נדע מה שנלמוד מחר. כי חיים אנחנו חיי־שעה והושבים מחשבות לפי שעה; העבר נדחה מפני ההוה, וההוה מפני העתיד . . . והעתיד? גם הוא ידחה במהרה. ואין זכרון לראשונים.

האם נצרכו לכם דוגמאות? – הנה „מדינת היהודים" של הד״ר הירצל.

אישתקד עוד היה הספר הזה חדש עמנו, לקולו נזדעזע כל עולם היהודים, ויהי לשיחה בפי כל, ויתן ענין רב לסיפרים ונואמי־נאום, להתוכח, לפלפל, לדרוש עליו תלי־תלים. הד״ר הירצל היה גבור היום ואין בית בישראל, שלא ידעו אותו, שלא הזכירו את שמו. הוא קנה את עולמו בשעה אחת, ובמשך שני ירחים נתפרסם בכל תפוצות ישראל פרסום מופלג, שלא זכו לזה אנשי־השם לפנים בכל ימי חייהם. ועתה? – עוד לא עברה שנה שלמה, והספר הזה כמעט נשכח. ולולא אספת חובבי־ציון, שתהיה בחדש אלול בשנה זו באחת מערי חו״ל ושהד״ר הירצל יהיה אחד מראשי־המדברים בה, היה נשכח הספר הזה לגמרי.

ובמכתבי־העתים אנחנו קוראים בעת האחרונה לאמר: מפה ומשם ילכו צעירים מתנדבים לארץ יון. והעשירים שבהם יגדבו סכומים גדולים: זה כל הונו העולה לכמה וכמה מיליונים, .זה מחציתו, וכהנה וכהנה.

וגם את העם הזה אדמה ואשוה אלינו, מחזה מול מחזה. זה לנו חמש עשרה שנה מאז החלנו לדבר בשם הלאומיות ותחית האומה. ובכל העת ההיא עוד לא אספנו אף החלק העשירי ממה שנדב יוני אחד ביום אחד לתחית עמו.

והמעשים האלה יעוררו בי מחשבות בלתי־נעימות: מי יודע, אם לא גמרנו, חלילה, את חשבונותינו אז, לפני אלף ושמונה מאות שנה? אם לא באמת אכלו „חילק ובילק" את תקות עמנו? אם לא הוציא עמנו אז את כל רוחו? אם לא היו כלבא־שבוע וחבריו–העשירים הלאומיים האחרונים? – אם לא היו ר' עקיבא וחבריו ותלמידיו המורים הלאומיים האחרונים, ויוחנן מגוש־חלב וחבריו – הגבורים הלאומיים האחרונים? – ועמם יחד אולי מתה גם לאומיותנו?...

צעירים מתנדבים – לו היה צורך בהם – אולי המצא ימצאו גם בנו. אבל אין לנו צורך בהם, כי רק לשלום פנינו. ואולם עשירים מתנדבים – מה שנחוץ לנו גם עתה – אתה, ה', אתה ידעת, אם ישנם כאלה בקרבנו. לו היה הדבר ל„מודה" בין העמים עתה לנדב לעזרת היונים, לו היה רק צל תקוה להשיג בעבור זה אות־הכבוד, אפילו מחמדרגה היותר נמוכה, כי אז היו גבירי ישראל פותחים צרורות כספם ונותנים ביום אחד לעזרת היונים מה שלא יתנו לתחית אומתנו במאה שנה.

ככה הם עשירינו. ומהם נִבְּנֶה? להם נקוה? –

לא, חביבי, לא נלמוד דברי־הימים, לא נעיין בספרים ההם, לא נזכור ראשונות, את הימים הטובים. כי מחשבות־עצב יעלו על לבנו מדי נשוה אותם לימים האלה, קצנו בחיינו, וקצנו בעמנו...

ונשוב ונהיה עוד. לא אצטער עוד על אוצרותיו של כלבא־שבוע שנשרפו... כי אם כה או כבה לא הועילו לעמנו. להתחזק ולחיות ולהתקיים בתוך עם בכל אופן לא היה אז אפשר עוד. ואם כל ימי היותנו על אדמתנו לא היינו כעם חי, חיים מלאים, לכל הפחות ירדנו מעל הבמה כאנשים חיים.

וזו תהלתנו וזו תפארתנו עד היום.

ולעיני עתה מחזה אחר, לגמרי אחר. עם גדול וחזק, אשר על חרבו ואמונתו יחיה, גוי איתן מאז, אשר במשך מאות בשנים הטיל אימתו ופחדו כמעט על מחצית אירופא ויהדוק עמים רבים תחתיו, – העם הזה יורד עתה מעל הבמה, ויורד, כמו שאומרים, בבזיון. עמים קטנים, אשר זה לא כבר היו נכנעים לו, הם ימשלו בו, יבוזו אותו ויתגרו מדון בו. והוא, העם הנורא הזה, אשר לפני חמשים שנה פחדו משאתו,– ישא בשרו בשניו וידום, כי נטל עליו... ושכניו האדירים, שונאיו הגדולים, מפני הרחמנות ומפני עוד טעמים אחרים, יחזיקו ויתמכו בידו מזה ומזה. מחזה כזה, המעורר תמהון ושממון ביחד, לא היה לעולמים. וכאשר אדמה ואשוה את ירידתנו אנחנו מעל במת התבל, לפני אלף ושמונה מאות שנה, לירידתו של הענק הגוסס עתה – אבוא לידי מסקנא, כי מפלתנו אז – עליתנו עתה, והתקופה ההיא – מלחמתנו עם הרומאים – היתה היותר נכבדה בדברי ימי עמנו. לא אם עמים קטנים ודלים נלחמנו, אלא אם רומא, פטיש כל הארץ; ירדנו מעל הבמה, אבל בכבוד. ארבע שנים רצופות נלחמה רומא אתנו, את כל לגיונותיה שלחה בנו, את מבחר שריה. וברב עמל ועבודה רבה ואבדה מרובה עלתה בידה לדכא אותנו. והמפלה ההיא שוה היא אולי הרבה יתר מחיים של עבדות שהיינו חיים אולי עוד מעט, לולא היו בנו הקנאים.

יש, כנראה, יום לכל גוי ולכל עם, יהיו מי שיהיו, לרדת מעל הבמה ולפנות את מקומו לאחרים. רבים שתו ורבים עוד ישתו את הכוס הזאת. אבל אשרי העם, שזקנתו לא ביישה את ילדותו; אשרי העם, שמת, בבוא עתו, מית גבורים, ובניו אחריו לא יבושו באבותיהם, לא יבושו בדברי־ימיהם עת ידובר בם.

אנחנו, כמדומה לי, לא נתבייש באבותינו ובדברי־ימינו. לא כ„בחורים עניים" עזבנו את נחלתנו, לא כבטלנים ופחדנים יצאנו ממנה; כל מה שאפשר היה לאבותינו לעשות עשו, לא הסו על חייהם... ומעטים היו מאד מאד גבורי ישראל, שנפלו חיים בשבית־אל מחנה האויב. ככה יספרו לנו דברי־הימים.

והמקרים באירופא עתה יולידו בקרבי עוד גם מחשבות אחרות: הנה כגבורים ירדנו מעל הבמה, ואיך נעלה עליה עוד הפעם? –

הנה עם קטן ודל עולה מקצה הנגב, עם קטן ודל, אשר זולת זכות־אבות, המוטלת עוד בספק גדול, כמעט אין לו כל, לבד „ספוג' ו־אתרוגים"; והעם הקטן והדל הזה, שבניו מפוזרים ומפורדים בארבע כנפות הארץ, לביש גאות והוא היושב לישוב לקדמותו ולחדש כנשר נעוריו.

ומגבעת מפריז במאה ועשרים, ושמלה מבית מלאכת וואָרט באלף שקל, ואבנים יקרות מאמשטרדם בתרפ״ט דינרים, ואריג היקר מבריסל וסמיט מליאון ותכשיטים שונים בדמים מרובים מאד. כי בימי שלמה למדו בני ישראל, וביחוד בנות ישראל, לתת את הכסף בחוצות כאבנים. ומי יודע, מי יכול להעריך, בכמה עלתה לנו חכמת המלך הזה, אשר נשיו הטו את לבבו? בימיו, כנראה, למדו אבותינו את חכמת הבניה, היינו: לבנות בתי־מדות ולעשות אותם מיד אפותיקי לבתי־האוצר... ולפעמים עוד יקדימו לעשות אפותיקי טרם נבנו הבתים...

ועיקר מה שמלכות שלמה הנחילה לדברי־ימינו הוא, כי בימיו נקרע ישראל לקרעים... חסידים, מתנגדים, אדוקים, כופרים, מתבוללים, לאומיים, חובבי־ציון, מלומדים, בעלי „יאַרליק״, וסתם שונאי־ישראל... ומאז נקרעו לא נתאחדו עוד. ואם תראו חמשה יהודים, וידעתם בטח, כי עשרה קרעים לפניכם, קרעים, אשר אולי גם לא יתאחו לעולם...

ותקופת המלכים האחרונים לבית דוד, עם נביאי השקר האומרים: היכל ה׳, היכל ה׳ היכל ה׳ המה... ושלום שלום ואין שלום... גלות בבל עם העצמות היבשות המפוזרות על פני הבקעה... ובנין הבית השני עם טוביה העמוני וסנבלט החורני ועם השרים והסגנים, שהיו במעל ראשונה... וימי החשמונאים עם הזונים והמתזנים... ועוד ועוד רגעים כאלה הרבה בדברי־ימינו. כל אחד ישפוט על אודותם לפי מבטו ותבונתו.

אבל לדעתי אני, התקופה היותר נכבדה בדברי־ימינו היא – תקופת חרבן הבית השני ומלחמת היהודים עם הרומאים.

התקופה ההיא גרמה לי הרבה צער ומכאובים ודמעות ולילות־עמל בימי ילדותי, והרבה רגעים טובים וגאון לאומי – כאשר גדלתי ובאתי בימים. חורבן הבית הראשון לא הסב לי צער הרבה: מיד אחרי ירמיהו למדתי יחזקאל, ולא הספקתי „לעכל״ קינות ירמיהו בכל היקפן. לא כן חרבן הבית השני. „ספר היוסיפון״ שפך עלי מרוחו בימי ילדותי, ובימים הטובים ההם שפכתי דמעות כמים על חורבן הבית, על גלות האומה ועל עם ה׳ כי נפל בחרב. ומתוך הספר הזה למדתי לשפוט על המעשים שנעשו אז ועל האנשים שעמדו אז בראש התנועה. שנאתי את הקנאים והפריצים תכלית שנאה והעמדתי אותם בשורה אחת עם המן וטיטוס ויתר צוררי היהודים. יוחנן מגוש חלב, שמעון בר גיורא וחבריו היו שנואי נפשי. לולא הם, אמרתי בלבי, לולא שלחו באש את אוצרות הבר של כלבא־שבוע, של בן־ציצית הכסת ונקדימון בן גוריון, לא היו רעב ומגפה בעיר, ולא גועו גבורי ישראל ברעב, ולא נפלו בחרב הרומאים, ולא נכבשה העיר. הקנאים, דמיתי אז, הם המה שהיו בעוכרינו, שהחריבו את ביתנו ושרפו את היכלנו והגלו אותנו לבין האומות והמיטו עלינו את כל הרעה הזאת. ובכיתי במר נפשי, ולא ידעתי מנוח.

והימים הטובים ההם, ימי ילדותי, חלפו עברו. ומבטי על הענין הזה נשתנה מן הקצה אל הקצה. לא אבכה עוד, אבל אקוה... אקוה, כי שוב ישוב לעמנו רוח „הקנאים״

כי אמר אלהים, פן ינחם העם בראותו מלחמה, „ושבו מצרימה“. הדברים המעטים האלה דים לסמן את תכונת עמנו. מספרים על אשה אחת, שבכתה הרבה בתפלת „נתנה־תוקף“ ואמרה: „רבונו של עולם, אם תחתום אותי לחיים טובים־מוטב, ואם לא, אסע לארתי בעיר הגדולה“. מקום „הארות“ ההיא תמלא בעמנו – מצרים: אם יחתום ה׳ לחיים טובים ולשלום ויכתבנו בספר זכיות ופרנסה טובה פה, או בארץ זבת חלב ודבש – מוטב, הרי נלך קדימה... ואם לא, נתכנס ונתכוין ונעמיד פנים של רוגז ונשוב מצרימה, מצרימה עם אפלתה וזוהמתה...

אחרי כן – מתן־תורה. ומיד, עוד לא התנצלו את עדים מהר חורב, עוד לא הספיקו לחשוב היטב על דבר מצבם החדש, אם טוב הוא או רע, וכבר עשו את העגל, ויאמרו: אלה אלהיך ישראל! והתקופה ההיא בודאי נכבדה מאד. „מתן־תורה ומעשה־העגל“ הם המה שני הצירים, אשר עליהם יסבו כל דברי ימינו. ומטבעו של עמנו, בכל העתים והתקופות, היתה: „מתן־תורה מצד זה ומעשה־העגל מצד זה“. אצילות, קדושה והתגלות נפרזה מצד האחד, ועגל הזהב מצד השני! – כן הוא עמנו. מתן־תורה ומעשה־העגל – שני מעשים, אשר פעולתם מתמדת והולכת עד היום. יש שיתגבר האחד, ויש שיתגבר השני, ועל־פי הרוב שניהם ביחד משמשים בערבוביה... בימינו עתה רואים אנחנו, כי פעולת התורה פוחתת והולכת, ופעולתו של עגל הזהב עולה ומתחזקת. והיו ימים, אשר פעולת מתן־תורה היתה ניכרת ביותר. וכה סובב סובב הולך רוח עמנו, ממתן־תורה למעשה־העגל, וממעשה־העגל למתן־תורה.

ותקופת השופטים – גם היא נכבדה מאד. „הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך, ויאמרו אל האטד: לך מלוך עלינו“. האם אין בזה תמונת „ממשלה עברית“, התמנות בקהל? ביחוד נכבדות הן בתולדותינו פעולותיו של שמשון הגבור: מצד האחד שלש מאות שועלים, ומצד השני לחי החמור, ובהם נושע ישראל... וכמה פעמים מני אז יצאו שועלים וחמורים להושיע את ישראל!... ואם נחפוץ או לא נחפוץ, מוכרחים אנחנו להודות, כי השועלים והחמורים פעלו הרבה מאד על מהלך דברי־ימינו ופעולתם ניכרת אולי הרבה יותר מפעולותיהם של גבורי ישראל.

Ach, wie schlecht geschützt
Bist Du, Israel!
Falsche Freunde von Aussen
Und שועלים וחמורים von Innen. (היינה)

ויש שאומרים, כי תקופת המלכים היא העיקר בדברי־ימינו. תקופת המלכים קבעה את הותמה על תכונת עמנו, ביחוד מלכות שלמה. כי העת ההיא היתה היותר נכבדה, ופעולתה מתמדת והולכת ולא נפסקה אף רגע. ביחוד לא פסקה אהבת המותרות וחיים טובים, שהסכינו להם בני ישראל בימי המלך החכם הזה. „ויתן המלך את הכסף בירושלים כאבנים“, ומה לנו עוד? – ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות, ויודעת אגדות בשלש מאות,

בקדשי־קדשים ויתן דופי גם באבות האומה ויאמר, כי פעלו און. והמקרים והמעשים? – יום טוב, נצחון ותשועה ותקופה חדשה של אור והשכלה, על דבית האחד, וגזרה רעה ויום צום ותענית, על דבית השני, כי לפי מבטו ולפי דעותיו ישפוט כל אחד ואחד על הפעולות, הפועלים והנפעלים, ולפי ראות עיניהם יעבירו את מרכז דברי־הימים מאיש לאיש, מזמן לזמן וממקום למקום.

ישנם כאלה, המקדימים את „תמצית" דברי־ימינו ומוצאים אותה בזמן קדום מאד בגלות מצרים. שם, לפי דבריהם, בית־האוצר של דברי־ימינו, שם קבלנו את צורתנו המיוחדת, וכל ההיסטוריא הארוכה מני אז היא רק תולדות „האבות" ההם, רק פרטים מן הכלל הגדול הזה.

ונראים הדברים, כי כן הם. בשבעים נפש ירדו אבותינו מצרימה, בשנת בצורת. יוסף אחד, קבלן, משביר בר לעמי הארץ והמון אחיו רעבים. ובני־ישראל, כמובן, פרו וישרצו וירבו, ויבנו חנויות, ויסחרו, ויהיו ליועצי־המסחר ויועצי־המדינה. ויקם מלך חדש והוד הדש, אשר... ויאמרו: הבה נתחכמה לו, פן ירבה ופן יחכם, והיה בעל־עברה ובעל־תאוה כמונו ומתחרה עמנו בעסק ובתאוות ובתענוגי עולם־הזה; ויקימו עליו שרי־מסים ובעלי־טובות שונים... אחרי כן – שני עברים נצים: על דבר פדיון בחנות, על דבר עליה וגבאות בבית־הכנסת, או על דבר הרב והשוחט והחזן, מי ידע? ואחרי כן, כמובן, דלטוריא והטענה הידועה: „מי שמך"?–ואחרי כל אלה, כתולדה מחויבת מהן, חומר ולבנים ועבודה קשה ודלות נוראה ושחין והשך ושאר מכות. ויפץ העם בכל ארץ מצרים לקושש קש, ללקט פרורים, למכור מכנסים בלים, לסחור בקליפת־השום וקליפת־הבצים, ואחרי כל אלה, עוד הפעם: עברים נצים ו„מי שמך?" –

האם לא תקראו פה קצור תולדות עמנו? – וגרין בכל כרכיו הלא רק יפרש ויבאר את הכתוב בזה. ומי מאתנו אינו יודע, כי „שני עברים נצים" ו„מי שמך" הנה הנם היסודות שעליהם נבנה כל בית־ישראל, עד שגם קשה לנו לצייר במחשבתנו „שני עברים בלתי נצים" ולא יאמר האחד לחברו: „מי שמך?"... וגדול היה זה היום שנאמר בו „מי שמך" כיום שנעשה בו העגל, כיום שנחרב בו בית־המקדש, כיום שגלה ישראל בין העמים, ואולי עוד יותר מהם. כי בו ביום שנאמר „מי שמך" הראשון, נקבעה בכיה לדורות והונח היסוד לגלותנו, להתבננו ולפזורנו בין הגויים, ומה שרע מזה, לפירודנו בינינו לבין עצמנו. ואין לך תקלה וקטטה ומכשול ופורענית וגזרה רעה שאין בהם חלק „מי שמך"...

הלא תראו, חביבי, כי התקופה ההיא נכבדה מאד, וגלות־מצרים במושג ידוע מתמידה והולכת עד עתה. הגאולה השלמה תבוא רק אז, כאשר לא יהיו עוד „שני עברים נצים", ואם ינצו–לא ישאל אחד את חברו תיכף־ומיד: „מי שמך"? ולא יאכל קורצא... ומי יודע, מתי יבואו הימים הטובים ההם; כנראה, לדאבון לבבנו, עוד ירחקו הק...

אבל גם תקופת דור־המדבר היא רבת־הערך, וגם היא פעלה לא מעט על תכונת עמנו ואופיו. הכתוב מספר לנו, כי בשלח פרעה את העם, ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים,

IV.

וסבותי אני את לבי מן החיים ומחשבותיהם ומעשיהם ושמתי אל דברי־הימים פני. כי, אם עניים הם היינו עתה, עניים ממעש ומחשבה. ואפשר לסמן אותם בפתגם הידוע: „ערך של פרוטה וגאוה של מאה מנה‟, — הנה, להפך, דברי־ימינו עשירים במעשים ועוד יותר במחשבות.

יש אשר נחטא לדברי־ימינו ונאמר לפעמים, כי הם פשוטים ביותר, יבשים ביותר, אחדות משונה שוררת בם, בלא אותה „הערבוביא החיה‟, המוסיפה טעם לשבח בדברי ימי העמים האחרים. יסורים וסבלנות, סבלנות ויסורים, עם כל פרטיהם ודקדוקיהם, צבעיהם וגוניהם, פירושיהם ובאוריהם - הם המה דברי־ימינו מתחלה ועד סוף. מלחמת־תגרה בכלל יותר „מענינת‟ ממלחמת־מגן, ודברי־ימינו הם רק „מלחמת־מגן‟, וגם זו באופן משונה מאד. ולא יפלא איפוא, אם לפעמים הביא אותנו הקריאה בספרי דברי־ימינו להרגשה מעין שעמום... אבל אם נשוב נתבונן, הנה ישנם בדברי־ימינו רגעים נפלאים ורוממים, עשירים מאד ב„אֶפֶקְטִים‟ והרגשות חזקות, רגעים ומעשים, שלא אבדו את ערכם ורוממותם עוד גם עתה, אחרי עבור מאות ואלפים בשנים.

לא אדע את דעתך, חביבי הקורא, ומבטך על דברי־הימים בכלל ודברי ימי עמנו בפרט. כי בהיסטוריא כמו בחיים אין דעות בני־אדם וטעמם שוים. מה שיחשב נפלא ומרומם בעיני האחד, שפל ובזוי הוא בעיני השני; והרגעים והמקרים, אשר לפי דעת האחד הנם מרכז דברי־הימים ותמציתם, כלא הם, באין כל ערך, בעיני השני; והגבורים ואנשי־המעשה, אשר הנם לנס ושמם לשם ולתהלה בפי האחד, לחרפה ולקללה ולשנינה הנם בפי השני. ואולי אין לך בתבל ענין אחר, אשר דעותיהם של בני־אדם שונות כה על אודותיו, כמו דברי־הימים. ככה הוא בכל דברי ימי העמים, ומה גם בהיסטוריא ארוכה, ממושכה, מסובכה ומשונה, כהיסטוריא שלנו, אשר „זכר צדיק לברכה ושם רשעים ירקב‟ מסובכים ואחוזים בה יחד זה בזה, ואין אתה יודע איפה מסיים „זכר צדיק לברכה‟ ואיזו התחלת „שם רשעים ירקב‟. לגבי האחד, הגבור, „עושה ההיסטוריא‟, בעל המעשה, הוא הצדיק וזכרו לברכה, ולגבי השני — רשע הוא, חוטא ומחטיא את הרבים, ושם רשעים ירקב. אומות־העולם סוף סוף יש להן גבורים מפורסמים ואנשי־מעשה המקובלים לכל, ואין מטיל ספק בגבורותיו ונצחונותיו של קרל הגדול, פרידריך הגדול ופטר הגדול... מה שאין כן גבורינו אנחנו, גבורי־הרוח, אשר כל אחד ישפוט אותם לפי רוחו, וכל הרוצה יטיל מום גם

יחפצו להרהר בתשובה, כמובן, הרשות בידם, ואם לא – יוכלו להרהר גם הרהורי עבירה, ואין מוחה בידם.

אבל מלבד זאת, האם הם, האנגליים, יפחדו מפני קנוסא? ואנגליא אר"ץ מלאה כתות של מתחסדים, חנפים, צבועים, מקנאים, ו„משמרים" שונים – ככלוב מלא עוף. ארץ אשר הנימוס החצוני ודקדוקי־עניות של מנהגים שונים קודמים אצלה לכל; ארץ אשר בה תפגוש בבעלי־תשובה על כל מדרך כף רגל. ובכל זאת – ואחינו שבאנגליא הלא יודעים זאת יותר ממני – כל אלה הצבועים והמתחסדים והחנפים והקנאים והמשמרים ובעלי־התשובות הנם אכרים מצוינים, סוחרים מנוסים, ספנים נפלאים, מודדים טובים, ממציאי מכונות – ובכלל, אנשי־מעשה וזריזים להפליא. אין לך בעולם עם צבוע ומתחסד ומהרהר בתשובה כהבריטנים, ואין לך עם זריז ונשכר – כמהו. אות כי הא לחוד והא לחוד, ואין מערבין התחסדות בזריזות, והרהורי־תשובה עם ישובו של עולם. ולו היתה קנוסא כל כך נוראה כמו שיתארו אותה – לא היתה אנגליא מה שהיא עתה.

בכלל, הפחד מפני קנוסא מחלה מהלכת היא בימינו עתה, מעין אינפלואינצא. בכל אשר נפן נראה יהודים הולים מחלות הפחד מפני קנוסא. אם נמצאו מערערים על בנין בית־המדרש לרבנים ברוסיא – מיד יזכירו להם קנוסא. אם לא תמצאו חפץ בחברת „מרבי השכלה" ופעולותיה–הרי אתם הולכים לקנוסא; אם תאמרו, כי נמצא גם איזה דבר טוב בסדר הלמוד הישן בחדרים וישיבות–בודאי הנכם על דרך קנוסא, אם תתנגדו ל„תקונים בדת"–בודאי ובודאי הנכם „קנוסיים נלהבים"; ואם חובבי־ציון אתם באיזה מובן שיהיה – זה אבי־אבות קנוסא. בקיצור, אין מנוס ואין מפלט ממנה. השם הזה הוא עתה עובר לסוהר במחנה ישראל, ובו יהסמו את פיות כל אלה, אשר יש להם „דעה מיוחדה" בשאלות היינו, אינם אומרים טוב לכל חדש ואינם חפצים להוציא כל ישן מפניו. בו איפוא הסמו גם באי כח היהודים שבאנגליא את פיות אוהבי הישוב, וכה רב כח ההברה הנוראה ההיא, עד שהטילה אימה ופחד על כל המסובין, ומכל הסכום הגדול הקציעו, כמו בעל־כרחם, לענין הישוב סך קטן, אשר בערך אל הסך הכולל הוא פחות ממשהו, כי נפל פחד קנוסא על כל האספה.

ואנהנו אם נשפוט על פי הידיעות הבאות בהעתונים על דבר הייהם ומנהגיהם של „החלוצים" בארץ אבותינו, רחוקים הם מאד מדרך קנוסא.. יאמרו מה שיאמרו באי כח היהודים שבאנגליא, בכל אופן אין להאשים את הקולוניסטים בארץ־ישראל בהליכה לאחור, בחסידות יתירה, בהרהורי תשובה והבלי־שוא.. ולדעתי אני הלואי שהיו הולכים מעט לקנוסא ולא היו הולכים לפריז..

ומה דעתך, חביבי הקורא?

צרתה; הכהנים הגדולים וההגמונים התירו לו את הנירושין והאירוסין. אבל האפיפיור גרינור השביעי, שהיה, כידוע, תקיף בדעתו, עמד לימין ברתה ואסר את הגירושין. מני אז פרצה מריבה בין שני איתני־העולם האלה. והריב, בפנים שונים, נמשך והלך כל ימי מלכותו של היינריך וכהונתו של גרינור השביעי. הקיסר שלח מהגותיו ולגיונותיו, לעשות שפטים בהאפיפיור ולגרשו מרומא, והאפיפיור השליך על הקיסר את קללותיו וחרמו, ויתיר לעבדי הקיסר את שבועתם שנשבעו לעבוד אותו באמונה. לימין כל אחד מהם עמדו מלכים ונסיכים ורוזנים ועריצים והגמונים וכהנים רבים, אשר לקחו חלק במלחמותיהם ודברי ריבותיהם. ביחוד הצטינו במסירת נפשם, מצד האפיפיור, הנסיכה היפה „מטילדה“ מטוסקנא, ומצד הקיסר-בעלה ההירצוג גוטפריד. הבעל ואשתו נחלקו בדעותיהם. הנסיכה מטילדא היתה בת נאמנת להכנסיה ומכבדת את האפיפיור... וההירצוג גוטפריד בעלה היה עבד נאמן למלכו, והוציא לעז על האפיפיור, כי אהבת מטילדה אליו תלויה בדבר... איך שהוא, כאשר גבר הקיסר נמלט האפיפיור למבצר קנוסא, אחוזת הנסיכה מטילדה, ויבלה בהברחה את עתותיו הרעות. בין כה וכה נתגלגל הגלגל והיינריך ראה, כי להט החרם לאו מלתא זוטרתא היא, ובפחדו פן יעזבוהו עבדיו לנפשו, אחרי כי התיר האפיפיור את שבועתם שנשבעו לו, התהמק בלאט מן המחנה, ויבא במקלו ותרמילו. בחודש ינואר שנת 1077, לקנוסא, ויעמוד יחף, בלבוש שק, שלשה ימים ושלשה לילות, 25—28 ינואר, ויקבל נזיפה, עד כי ברב עמל ותחנונים רבים עלתה בידו לכפר את עונו, ובהשתדלות „מטילדא“ נרצה לו האפיפיור להתיר את חרמו. אחרי כן, כמובן, התחרטו שניהם על „החרטה“ ההיא ויוסיפו להלהם, והדברים ארוכים. ומני אז, נתפרסם בעולם השם „קנוסא“, בתור שם למקום שבעלי־תשובה עומדים.

התבין עתה, הביבי הקורא, את השייכות שבין קנוסא וארץ־ישראל ואת הפחד שאחינו הפקחים שבאנגליא מפחדים? –

אם מפני „האפיפיורים“ ומפני התשובה“ הם מפחדים, כמדומה לי שאין מה לחשוש. האפיפיורים שלנו בירושלים אינם כל כך נוראים. כי אף אם יש בידיהם „להט החרם“, אבל „מטילדות“ מטוסקנא אין להם. והרבנית הידועה, לפי דברת רבים, תוכל למלאות רק מקום האפיפיור, ולא מקום מטילדא... ובכן, לדעתי, אין כל פחד לעלות לארץ. לדידי, „קיימקאם“ אחד ביפו מסוכן יותר מכל האפיפיורים בירושלים, ואף לשוא יפחדו בעלי עבירות שבלונדון. על דברתי, כי עונותיהם אינם מעכבים כלל, ובלא כל פתח־חרטה יוכלו לקחת תעודות־מסע אצל חברת „קוק“ – ולעלות לארץ. והנני נותן להם את ערובתי, כי לא יצטרכו חלילה לעמוד ערומים ויחפים שלשה ימים ושלשה לילות, אלא תיכף ומיד, כמו שהם, סנדליהם הצהובים ברגליהם, כובעים של עצי־גופר בראשיהם ו„בדקר“ אדום בידיהם – יכנסו לארץ. אם

מאומה. בין כך וכך, ואחינו שבאנגליא יעשו מה שצריך לעשות ויבינו הכל בעדנו.

ככה דמיתי תמיד. ומאז החלה תנועת הישוב עשיתי את אזני כאפרכסת לשמוע – דעת הקהל מעבר הלמנש: מה אחינו שבלונדון מדברים? – וכאשר נודע לי, כי בלונדון נוסדה חברת חובבי־ציון, שמחתי מאד ואמרתי בלבי: חצי המלאכה כבר עשינו, ואולי המחצית היותר נכבדה. עכשיו יש לנו על מי להשען, עכשיו נוכל אנחנו פה לפלפל הרבה, להתוכח, לשיר בשירים, לכתוב מאמרים ולבלתי עשות מאומה. ברגע הנכון המצא ימצאו שם עובדים ומנצחים על העבודה... ושמחתי היתה כפולה, עת נשמע בין החיים דבר האספה בפריז. הן הצרפתים, בקלות דעתם ובפחדם הגדול מפני „מה יאמרו הבריות", לנכון יפחדו להרים קולם לטובת „הישוב"; אחינו שבאשכנז בודאי ישאלו מקודם את חות דעת ביסמרק; אבל האנגליים – הם לא ישאלו דעת ביסמרק ולא יפחדו מפני מה יאמרו הבריות, המה יהיו הראשונים להשמיע קולם לטובת „ישוב הארץ". וקולם בודאי יהיה נשמע. ואז... צהלי ורוני, בת־ציון!

ופתאם נהרסה כל תקותי, ועולמי החדש שבניתי לי בדמיוני נחרב עד היסוד. משיח לא יבוא ללונדון, ואחינו אלה גם לא יחכו לו וגם לא יקבלוהו בסבר פנים יפות לכשיבוא... בשעה שרוב הנאספים חוו את דעתם לטובת הישוב, הנה באי כח היהודים האנגלים, התנגדו לזה בכל כחם. והתנגדותם זו – יספר סופר אחד מפריז – הרבתה לשים מכשולים על דרך המשא־ומתן בכלל.

„הגם אתה ברוטוס"?! – קראתי במר נפשי, בקראי הדברים ההם. מתחלה לא האמנתי למשמע אזני. היתכן? אחינו אלה, שבכלל פקחים הם ואנשי־מעשה, מה ראו לשטות זו, ומה ענין קנוסא לארץ־ישראל? – עיינתי בתורה ובנביאים, חפשתי בגבולים – ישנן: ערוער, יהצה, תמנה, קבציאל, מדמנה, צרעה, מראשה, ועוד קהלות קדושות כאלה, וקנוסא בכל אלה לא מצאתי. בכל „מדינת היהודים", מדן ועד באר שבע, אין קנוסא, ובכל ה„מסעות" לא מצאתיה. – ויסעו בני ישראל ויחנו... גם בצלמונה, גם בקברות התאוה, גם בחר הגדגד, ועוד בהרבה חורים, אבל – לא בקנוסא. ואיה הוא המקום הנורא הזה – המפיל אימה ופחד על אחינו שבאנגליה, ומה ענינו לא"י בכלל ולהישוב החדש בפרט?

ובכדי לברר לי את הענין הזה, הוצאתי מארגזי את ספרי הישנים, את ספרי־הלמוד לדברי הימים והגיאוגרפיה, חזרתי על למודי וראה זה מצאתי.

בגיאוגרפיא כתוב לאמר: האחוזה קנוסא, באיטליא הצפונית, במדינת טוסקנא, ביפי נוף במרומי הרים, במרחק 15 ק"מ ממסלת הברזל. מפורסם בדברי־הימים.

ובדברי־הימים יסופר: היינריך הרביעי, קיסר גרמניא, אהב בימי בחרותו את ב ר ת ה בת המרקגרף מסוזא, ויקח אותה לו לאשה כדת וכדין. אחרי כן נתן עיניו באחרת, שהיתה בודאי נאה הימנה, ויחפוץ לגרש את „ברתה" ולקחת את

לתת מעט תבן גם להכבשה התמה, ותשמח הכבשה למראה „המנחה הגדולה" ההיא ותקח את התבן בפיה ותברח אל היער ותגעה ברב כחה: מעע! מעע! וירעש היער לקולה... ששון ושמחה במחנה חובבי־ציון, יען כי אחת מהחלטות הועד היתה: „לתמוך בכל דבר טוב המגדיל כבוד לעמנו ומטיב את מצבו בכל מקום שיהיה". וע"פ ההחלטה הזאת הסכימו לתת, בתור נסיון, תשעים אלף פרנק לשכלול מושבת „משמר הירדן", וששים וחמשה אלף פרנק לשכלול מושבת „ואדי חנין", ושבעת אלפים פראנק לבנין באר בגדרה. הנה כי כן, הישוב בארץ ישראל לאו בפירוש איתמר (כמו, למשל, הישוב בארגנטינא, שעליו בפירוש נאמר, בסעיף ב': „להרים קרן ארגנטינא"), אלא מכללא אתמר, מכלל אותו הסעיף המתיר לתמוך בכל דבר טוב בכל מקום, ובכל זאת יאמר הסופר ב„המליץ" (נומ' 222): ההחלטה ההיא תשמח בלא ספק את לבב כל „חובבי ציון". והחובבי־ציון שמחים, יתקעו ויריעו, כי גם להם נפלו איזה פרורים מעל „השלחן הגדול"...

והפרורים האלה נפלו מעל השלחן לא בחשאי ובנחת, כי אם אחר קולי־קולות, אחר התנגדות עצומה מצד... מי יכול להאמין כזאת? – מצד באי כח יהודי אנגליא! הם התנגדו לישוב ארץ־ישראל, לא מפני שבארץ־ישראל אין פודדינג ורוסטביף, אין שכר ופורטר, אין אתלישים בעלי אגרוף ומתחרים במירוץ־הסוסים, אין כלובים ואספות, אין חופים טובים ומבוה אניות, וכדומה מן הענינים שבהם תלוים חיי האזרח הבריטי; לא מפני כל אלה התנגדו לישוב ארץ־ישראל, רק מפני הפחד, שמא ישובו בני ישראל ל„קנוסא".

הבשורה הזאת, כי באי כח יהודי אנגליא התנגדו לישוב ארץ־ישראל, הלמה ומחצה את ראשי ולבי, ונרמה לי יסורים הרבה. כי, למה אכחד, ואחינו אלה יקרים לי מאד, ותמיד הייתי מביט עליהם כעל „מלח" עמנו ובלבי דמיתי: מאנגליא תבוא התשועה. אם היום או מחר יבוא משיח – כך חשבתי תמיד – ללונדון יבוא ראשונה. ואחינו שם, מן הלורדים היושבים בהיכליהם במרומי החלק המערבי, עד ההיטים העניים, המתגוררים בעמק החלק־המזרחי, יהיו מוכנים ומזומנים לקבל את האורח הנעלה הזה בסבר פנים יפות כדבעי, והכל יהיה all right על צד היותר טוב. הם לא ידברו הרבה, לא ישירו לו בשירים, לא יהקרו ולא יתפלספו, רק יקבלוהו בכובד־ראש, יעשו כל מה שצריך לעשות והכל שריר וקיים. משם, כמובן, יעבור את הלמנש ויבוא צרפתה. אחינו שבצרפת ירבו שאון כדרכם, ישירו מרסילייזה עברית: ...Allons, allons–ולא יזוזו ממקומם, מפריז. ומצרפת ילך לארץ אשכנז, ואחינו המלומדים שם ידרשו לפניו דרשה ארוכה על דבר „האידיאה" של הגאולה „an sich" ויצאו בזה ידי־חובתם. ואנחנו פה, במדינת הצפון – נשיר לכבודו שירה חדשה, משכילינו יכתבו מאמרים חדשים, ורבנינו יעיינו בדבר, אם בכלל מותר הענין על פי דין; ועד שלא יסכימו הרבנים מצד האחד והגבירים מצד השני, לא נעשה

גם חובבי ארגנטינא, אשר החלטת הועד היתה לכאורה כולה לטובתם, גם כן אינם שבעים־רצון כל החלטות הו״ק. אמת הדבר, כי האספה גמרה אומר „להרים קרן ארגנטינא״ וללחום את הארבה והחסיל והילק ו„הביטש מארי״ עד מקום שידה מגעת; היינו פשוט: שיאכל הארבה כמה שיאכל, ויתר הארבה יאכל הילק, ויתר הילק יאכל החסיל, ויתר החסיל יאכל „הביטש מארי״, ויתר „הביטש מארי״ יאכל... הקולוניסט העברי... ואם לא ישאר לו מה לאכול, והתפרנס מקופת התמיכה עד... עד שיקוץ בחייו ויברח לאמיריקא הצפונית, לאפריקא, לאירופא, או יתגנב לשוב אל הארץ אשר יצא משם... ככה נמרו אומר באספה. אך הן החליטו עם זה לתת גם לענינים אחרים נחוצים, מלבד הארבה שבארגנטינא, ועל זה דנין חובבי ארגנטינא: הלא כל עקרו של „היסוד״ לא נברא אלא בשביל אמיריקא, ומי התיר להם לבעלי האספה להוציא את הכסף על ענינים אחרים?

וקוראים תגר על האספה—כלומר, לא על החלטותיה, כי אם על האספה בעצמה—כמעט כל האינטיליגנציא העברית בארצנו. הן שאול שאל „הוואסחאד״ שאלת חכם, לאמר: כל עיקרה של האספה הלא היא רק לחקור ולדרוש מה לעשות לטובת עניי היהודים ברוסיא, ואם כן, מה ראה הועד שקרא לאספתו רק את העשירים הגדולים שבנו, את נטילי הכסף, הגרים על פי הרוב מחוץ לתהום־המושב וכמעט שאינם באים במגע־ומשא עם המון אחיהם שבערי התחום? לו התיעץ עמהם על דבר פקדון הכסף, בידי מי למסור אותו, באיזה מבתי־האוצר, כי אז לא פקפק בזה איש; אבל מי שם אותם ליועצים ומושיעים לעמם,—והם כמעט אינם יודעים אותו? המעטים הם החכמים והסופרים בקרבנו, היודעים את עמם ואת חייו הכרה נאמנה? ומדוע זה לא קרא הועד אף לאחד מהם? השאלה הזאת נדמתה לי מתחלה כשאלה המורה, דלית נגר ובר נגר דיפרקינה. אבל כשהרציתי את הדבר לפני עשיר אחד היושב בשכנותי, ויענני: „הקושיא היתה חמורה אם היה הדבר להיפך: אם לאספת הכמים וסופרים לא היו מזמינים גם את העשירים, כי כידוע, החכמים והסופרים אצלנו לא יאמינו בעצמם עד שיקבלו הסכמת העשירים... אבל לאספת עשירים – החכמים והסופרים למה? – חכם עשיר בעיניו ובעיני כל הקהל, ומה שעשה עשוי ואין מי מהרהר אחריו. לו היו בכם מולי״ם וסופרים עשירים כמו, למשל, בינט גורדון מו״ל העתון „נוי־יורק הרולד״, כי אז בודאי היו מזמינים אותם, אבל להזמין אנישים שלא השכילו להרויח לכל הפחות חצי מיליון – מה יוכלו אנשים כאלה לעוץ ומה יוכלו להגיד? ו„הוואסחאד״, שפקח הוא, מה ראה לשאול שאלה של שטות כזו?״ – התבוננתי אל דבריו ומצאתי כי נכוחים הם, ואך לחנם יתלוננו המשכילים העניים על אספת העשירים...

רק מפלגה אחת יש בנו, שלא תתלונן ולא תהרהר הרהורים רעים אחר האספה: חובבי ציון שמחים בגורלם שעלה לה בהאספה הזאת. יורשי הארי נמרו אמר

על בתים כאלה. לדוגמא: מטוה „המשי והסמיט". בנות ישראל כידוע יאהבו מאוד את מיני הארג האלה; ואין לך שפחה בישראל שאין לה לכל המעט שלמה אחת של משי או של סמיט, ובנות בעלי־בתים – של זה וזה, וישלמו בעדן במיטב כספן; ואת המשי והסמיט נביא, כידוע, ממרסייל וליאן שבצרפת. ואם ניסד אנו לעצמנו בית־מלאכה לסחורות האלו, ואספנו את כל „הפדיון" לנו. ואל יהיה הדבר הזה קל בעיניך, כי מחצית עמלנו יאכלו ליאן ומרסייל... כדומה לזה בית מלאכת תכשיטי הנשים, לטישת אבן היקר ואבני־השוהם, כל אלה מלאכות הנחוצות לנו, לצרכינו אנחנו, ואם נסתפק רק בזה, ש„נרויח מעצמנו" – דיינו.

ואינם מוצאים קורת־רוח בהחלטת האספה גם בעלי „התורה והמלאכה". לדעתם, על האספה היה לתת לבם רק אל התורה והמלאכה, היינו ליסד בתי־ספר ללמוד אומנות בכל עיר ועיר ואפילו בערי המצער. אמת הדבר, כי החייטים והסנדלרים, חרשי עץ וברזל, גועים ברעב, מאין עבודה; אמת הדבר, כי יש בנו בעלי־מלאכות די והותר; אמת הדבר גם כן, כי רב התלמידים הלומדים מלאכתם בבתי הספר אינם יודעים את מלאכתם על בוריה. ובצאתם מבית־הספר ותעודת אומן בידיהם, מוכרחים הם עוד הפעם להתחיל מ„אלפא ביתא" של מלאכתם בבית אומן פרטי... כל זה אמת ויציב, ובכל זאת, לדעתם, טובים לנו בתי־הספר האלה. יגוע החייט ברעב, לא ידע ולא יבין את מלאכתו, אבל... יהיה חייט עם תעודה בידו.

ובעלי עבודת־האדמה, (כלומר, לא עובדי האדמה, כי אם האומרים שצריך לעבוד האדמה) גם כן אינם שמחים בתוצאות האספה. לדעתם העיקר הוא ליסד בתי־ספר לעבודת האדמה. המסחר והמלאכה – לא לעזר ולא להועיל, וישועתנו ועזרתנו ופדות נפשנו – בעבודת האדמה, או יותר נכון – בבתי־ספר לעבודת האדמה. על ה„ועד" ליסד בתי־ספר כאלה בכל ערי התחום, ילמדו החנונים לגדל תרנגולות ולזרוע ירקות ותפוחי־אדמה, ויעזבו את חנויותיהם, וילכו לגדל תרנגולים ותרנגולות ויזרעו ירקות ותפוחי־אדמה. ואז... יציץ יעקב ופרח ישראל, אז לא יאמרו עוד בגוים, כי אוכלים אנחנו „התרנגולת עם ביציה", ועל אפם ועל חמתם של צוררי היהודים, יהיו הם חנונים ואנחנו מגדלי התרנגולות וזורעי ירקות... ואדמה למזרע הירקות?... אמת הדבר, כי לעת־עתה עוד העיקר הזה חסר מן הספר לגמרי. אבל בכל זאת... לץ אחד היה בעירי, שהיה אומר: רבותא לזכות בגורל כשיש שטר־גורלות בידך; אם חכם אתה התאמץ לזכות בגורל גם בלי שטר. רבותא להיות עובדי אדמה כשיש אדמה: אנחנו, עם חכם ונבון, נלמוד להיות עובדי־אדמה בלא שעל אדמה... מלבד זאת עוד המצא ימצאו בערי התחום מקומות, שאפשר ליהודי לחכור אותם ולזרוע כל מיני זרעים; לדוגמא, הצרות בתי־כנסיות ומדרשות המסוגלות מאד לזריעה ואפשר בנקל לעשותן לגני־ירק, באשר אינן נצרכות לזבל, כידוע...

בעיניהם. כי אם שגה הברון ז״ל בעצמו – „ה׳ הטוב יסלח לו״ – הן לכל הפחות על האספה היה לתקן את עותתו; עליהם היה לקצוב חלק גדול מנדבתו ל„אחיות רחמניות״, לאביסיניא, להארמינים, ובכלל, לעשות דבר־מה כפועל „בעד אירופא״, משום „למה יאמרו הגוים״ ומשום מטבעות־כבוד.

זו היא דעת העשירים; אבל גם העניים שבנו – והם רוב עמנו – גם הם אין דעתם נוחה מ„החלוקה״. העניים בכלל יבכרו את „העורב בידים על הנשר בשמים״ וחיי־שעה טובים להם מחיי־עולם. לדעתם, אם חפץ הברון ז״ל להיטיב לעניי עמו, עליו היה לחלק את כספו ביעקב ומיליוניו בישראל. פשוט וטוב, בלא כל ועדים, ובלא הוצאות יתירות. לדעתם, על האספה היה לשאול לא את פי „הרופאים״ – העשירים, כי אם את פי „החולים״ – העניים עצמם, איך יחפצו הם לסדר את מערכת הנדבות. עני אחד יש בשכונתי, אשר סר אלי, בדעתו כי עוסק אני מעט בדברים אלו, וישאלני על דבר ההלטת האספה. וכאשר הרציתי לו הדברים כהויתם, רגז ושחק ויאמר: בתור עני שבישראל, אינני מסכים לזה בשום אופן. לו הלק הברון את כספו לכל עניי ישראל, והיה בחלקי לכל הפחות מאה שקל כסף ובסכום הזה יכלתי להשיא את בתי ולהדש מעט את „חנותי״, והייתי מאושר. בשמי ובשם כל העניים בעירי – הוסיף לאמר – כתוב להם, לבעלי האספה, כי אנחנו אין אנו מסכימים להחלטותיהם. . . ויפן ויצא.

ולא יסכימו גם המוחות החריפים וממציאי „פרוייקטין״ שונים. לדעתם לא בנדבות יושע ישראל, כי אם רק על ידי מסחר והרושת־המעשה. במסחר כיצד? – בכל המסחרים, וביחוד, במסחר התבואה. כי מסחר התבואה מסוגל להעשיר. העיקר בזה הוא – היכלת להחזיק את התבואה עד שיעלה השער, ו„הועד הפועל״ לחברת הישוב של הברון ז״ל הלא בודאי בעל־יכלת הוא, ובודאי ירויח הרבה; על הועד איפוא ליסד בתי־מסחר למקנה התבואות בכל ערי החוף, בערים הגדולות ובתחניות מסלת־הברזל; הסרסורים, המשרתים, הקונים – כלם יהיו רק יהודים. כמובן, יעלו את השער וישלמו יתר על המחיר האמתי, כדרך הסוחרים היהודים, אבל אין רע, סוף סוף הלא יעלה המחיר; ו„הועד הפועל״, שיש לו היכלת להשהות עד העת ההיא, בודאי ירויח הרבה ויביא טובה הרבה לו ולכל ישראל. ולאו דוקא מסחר התבואות, כי־אם כל מסחר: עצים, בגדים ישנים, גלומי מטוה ומיני מכלת, כל סחורה שאפשר לקנותה ולהשהות אותה עד שיעלה השער, ובאופן כזה יש להעשיר את עמנו עושר רב, מבלי להוציא מקופת היסוד אפילו פרוטה אחת. – וחרושת־המעשה? – ע״י בתי־חרשת־המעשה בודאי הלא אפשר להצליח ולהעשיר את כל „תחום המושב״. ואם אין כל צרך בבתים ההם בתחום־המושב, ולא ימצאו קונים להסחורה החדשה– מה בכך? „הועד הפועל״ ישהה את סחורתו, עד שירבו הקופצים עליה. גם אפשר לבנות בתים כאלה למלאכות שאינן שכיחות עוד אצלנו. „בעלי רמתות״ יראו בעליל

בו אולי הומר יותר רב ויותר הגון למחזה נשגב, מאשר מצא שקספיר האנגלי בכל ה„היינריכים" שלו.

אפס כי שקספיר העברי טרם בא ואולי עוד טרם נולד, והקהל הגדול ישפוט את הברון ואת מעשיו ותולדות מעשיו – איש איש לפי רוח בינתו. בכל „ההחום", ואולי גם מחוץ לתחום, רק שיחה אחת עתה בפי הכל: על דבר „המוסד" של הברון הירש וההלטות האספה שהיתה בענין זה לפני איזו שבועות בפריז.

האספה הזאת והחלטותיה בלבלו כמעט את כל „עולם היהודים". וכדרכו של היהודי תמיד, להוות דעתו דוקא במקום שלא ישאלו אותו, הנה מכל עברים נשמע– „חות דעת" בפנים שונות.

האספה הזאת היתה גם מצד עצמה, מלבד החלטותיה, דבר חדש שלא נשמע כמהו עד עתה. בנוהג שבעולם, ביחוד בעולמנו אנחנו, „בעלי המאות הם יחוו דעות", ולא רק בעת שינדבו מאות, אלא בעת שינדבו פרוטות. גביר עברי, כשמנדב פרוטה לאיזה דבר שבצדקה, הרי הוא מתנה תנאי כפול, כי עד ימות המשיח יהיה הוא או יוצאי חלציו הגבאים המתעסקים והמפקחים ב„מוסד" זה. ואם בן אין לו וירשה הבת את ההנהגה, או דודו ובן דודו או סתם קרוב, כי קשה לו להוציא את „הקפיטל" מרשותו אפילו לאחר מותו. והנה נמצא „אדיר" שנדב סכום גדול כזה סכום, שלא חלמו להם גם „הגבירים" היותר גדולים, ויורשיו אחריו לא יעשו בנדבתו כאדם העושה בתוך שלו, אלא אספו אספה מכל ארבע כנפות הארץ, להתיעץ מה לעשות בכסף הנדבה. ממילא מובן, כי העשירים שבנו, גבירינו ואדירינו, אינם מוצאים נחת־רוח בסדר הזה. „כך דעתי, כך רצוני"–זה הוא פתגמם. „לי הכסף ואני האדון: אהפוץ – ואתן למשכן, אהפוץ – ואתן לעגל; אהפוץ–ואתן לציון וישראל, ואם לא–ואתן לשונאי־ציון ולשונאי־ישראל... ומי יאמר לי מה תעשה?"

ומה ראו איפוא על ככה יורשי הברון ז"ל לקרוא אספות ולהתיעץ, מה לעשות בכספם? הנשמע כזאת בין הגבירים בישראל? –

בכלל השפילה האספה ההיא את ערך עושי רצונו של הברון, בתור סוחרים ואנשי־מעשה. „סוחר טוב ומנוסה" – שם־הכבוד היותר נכבד בעמנו – לעולם לא יעשה כזאת. סוחר טוב אפילו בצדקתו יעשה מסחר, לכל הפחות יבקש כבוד, לפעמים מבני עמו, ועל הרוב מאומות־העולם. צא והשוב, כמה „מטבעות של כבוד" אפשר היה להשיג בעד סכום כזה, וכמה דברים טובים, דברים של הבה אפשר היה לשמוע מפי „בני מרום עם הארץ" בערי הבירה, וכמה תהלות ותשבחות מפי „הסופרים שלהם"–בקיצור, אפשר היה להשיג הרבה מאד, מאד... ולמסור הון עצום כזה–למי?.. לעברים, אשר אף מטבעת־כבוד אחת אין ביכלתם לתת–היתכן? בודאי סוחר טוב ומנוסה לא יעשה כזאת. ולו היה נצרך הברון ז"ל להקפה, אפונה, אם נמצאו בין גבירינו מאמינים בו. – ובכן, הלא מעצמכם תבינו, כי החלטת האספה לא ישרה

המצאנו אבק־שריפה וכלי־קטל חדשים לבקרים, גם – האמת נתנה להגיד – לא גלינו אמיריקא, לא מצאנו את הקומפס ומכונת־הקיטור. כי לא אנשי מעשה, כי אם בעלי מחשבות היינו מאז ומעולם, ובעלי מחשבות "en gros". בחיים היינו תמיד עם קטן ודל, עם לבדד ישכון; "יהודה וישראל יושבים לבטח, איש תחת גפנו ותחת תאנתו" – המצב הזה היה "פסגת אשרנו"; על דבר "מלכות בכפה" לא חשבנו ולא חלמנו. תחת זאת לא ידעו מחשבותינו כל גבול, הקיפו את האלהים והאדם וכל התבל כלה. אנהנו קוינו והתפללנו: לתקן עולם במלכות שדי, וכל בני־בשר יקראו בשמך, להפנות אליך כל רשעי ארץ, יכירו וידעו כל יושבי תבל, ויקבלו כלם את עול מלכותך – ונביאינו לא היו רק נביאי עמנו, כי אם נבאו לכל עמי הארץ ולכל יושבי תבל. תמיד היו מחשבות גדולות בלבנו, ויש אשר הביאו גם לידי מעשים, על הרוב – לא אותנו כי אם אחרים – ויש אשר נשארו מחשבות ולא יצאו מכח אל הפועל. אבל מקור המחשבות לא יבש בכל הזמנים. ורק עתה, בימים האחרונים, נראה מעין "קטנות דמוחין" במחנה ישראל. ספו תמו בעלי מחשבות בקרבנו; כל מחשבותינו רק לפינו. תחת זאת נתרבו בנו בעלי מעשים, האומרים ללכת בדרך העמים, להשוב מעט ולעשות הרבה; רק לעשות, לעשות...

– המקנא אתה לעמנו? – יאמר הקורא – ומי יתן והיה...

– מי יתן והיה – אומר גם אני. אבל... מעשינו איפה הם ומה הם? ואם לא נשארנו אולי "קרח מכאן ומכאן", בלא מעשים ובלא מחשבות?

בעלי מעשים, האומרים להושיע את עמנו במעשיהם רגע אחד, רבים כעת בקרבנו. והברון הירש ז"ל והדוקטור הירצל שניהם יוכלו להחשב כטופסים ראשיים מבעלי "המהלך החדש" הזה בחיינו. בין לילה נוכח הדוקטור הירצל כי עלינו לכונן ממשלת היהודים לכל פרטיה ודקדוקיה וכל מצותיה וסדריה; והברון הירש, אחרי התבוננות קצרה, מצא נכון להושיב נשמות ארגנטינא. הדוקטור הירצל מוכן ומזומן בכל עת ובכל שעה לעלות בהומה, אלא מפני שעוד לא סרו כל המעצורים הוא עצור עוד מעט בדרך, באירופא... והברון הירש, יען כי היה "בעל היכלת" והדרך לארגנטינא אינה סוגה כלל, החל עבודתו מיד. הברון הירש והדוקטור הירצל, שניהם יתנו ענין רב לכותב דברי ימינו, כי בהם נחזה כבאספקלריא בהירה את המהפכה הגדולה שנעשתה בסדרי חיינו: מבעלי מחשבות ומחשבי קצין – לבעלי מעשה. הדוקטור הירצל עוד לא כלה את מלאכתו ועוד נשוב נחזה בו ובמעשיו; הברון הירש אמנם, לדאבון לבבנו, כבר גמר את השבונותיו. ואם עשה מעט, הנה חפץ לעשות הרבה מאד, הרבה יותר מאשר אפשר לעשות. ואם יקום בזמן מן הזמנים "שקספיר" עברי לתאר לנו את הענק הזה בכל הטרגיסמוס שבהייו ובפעולותיו, ימצא

III.

התזכרו עוד, חביבי הקוראים, את „הסוסה" המפורסמת של ר' מנדלי מוכר ספרים? הסוסה דוויה וסחופה ומרוטה ואין מתום בבשרה. עצמותיה שופו, רק עורה עליה, וגם הוא פצע וחבורה ומכה טריה. וכפות רגליה עומדות בבצה אשר בקצה האחו, והיא תתור אחרי מרעה. וסביבה המולה נוראה: חבר מרעים ופוחזים יהמו, ישוקו, ישרקו וישסו בה המון כלבים, אשר יתנפלו עליה מכל עברים, ינבחו, ישכו וימרטו את בשרה, דמה יזוב, וזבובי־מות נקבצו על המכות הטריות וימוצו את הדם... והיא, הסוסה האמללה, תלעס במניחה ירק־עשב ותעלה גרה, בשלות השקט, כאלו אין דבר.

לסוסה ההיא דמיתיך, רעיתי, כנסת ישראל, בימינו עתה... „וישח אדם וישפל איש". שפיל ואזיל היהודי, לא ישא עיניו למרום... רק עיניו מטייפין – אחרי מרעה ואוכל. נתקיימה בנו ההוות היותר קשה: „ראה ה' והביטה כי הייתי זוללה!" את כל מחמדי נפשנו נתן באוכל, כל הדאגות נדחות מפני דאגת הפרנסה. כל המחשבות נצטמצמו במחשבות הפרנסה. גם השרים הגדולים מפמליא של מעלה ירדו מגדולתם, והמלאכים כולם קצוצי כנפים. מיכאל, גבריאל, רפאל, אוריאל... כל אלה אשר לוו אותנו על דרכנו הארוכה ועמדו תמיד לימיננו – עתה כמהם כאין. רק „דיוקרניסא" שר של פרנסה הוא עתה „המלאך הגואל", הוא העומד בינינו ובין אלהינו, ולפעמים גם ממלא את מקומו... פרנסה – זה הוא הקול הנשמע עתה מסוף עולמנו ועד סופו. ומפני הקול הנורא הזה נשתתקו ונתבלבלו כל המחשבות. על פני היהודי תקראו עתה רק דברים אחדים: „יש פרנסה" או „אין פרנסה"! מי שיש לו פרנסה בריוח – הוא יש לו דאגות אחרות ומחשבות אחרות, לגמרי אחרות, שאין להן שום שייכות לתקון האומה ועתידותיה. ומי שאין לו פרנסה, מחשבתו האחת – למצא פרנסה. לקיים את התורה כמו שקימוה אבותינו הטובים, מעוני, מתחת הגל והמפלת מתחת המאפלת – הכשרון הזה לגמרי אבד לנו. אנחנו, העניות והדחקות מעבירות אותנו על דעתנו, והעשירות בודאי. ובכן, אם אין קמח אין תורה, ואם יש קמח גם כן אין תורה – וכה אין „מחשבות" ואין „מעשים" בעולמנו הדל.

ואנכי לא אתעצב אמנם על כי אין „מעשים" בקרבנו. בעלי מעשים לא היינו גם מתמול גם משלשום, ומקומנו בדברי־הימים לא בחלק המעשים, כי אם בחלק המחשבות. מעודנו לא הרעשנו עולמות, „לא הפכנו קערות על פיהן", לא כבשנו עמים רבים, לא עברנו על פני מרחבי תבל בדם ואש ותמרות עשן, לא

וילמדו הרבנים שבעים לשון ושבע חכמות, וגם לנגן בכינור ילמדו, ולצאת במחול, ולשיר בשירים, אפס כי מלתא זוטרתא לא ילמדו –תורת ישראל ושפת עבר.

כמובן, יהיה זה צעד לפנים, ולא עוד יבוש ישראל בארצנו מפני אחיו שבחוץ־לארץ. ביום ההוא יהיה ישראל „גוי" אחד בארצנו ובחוץ־לארץ.

ובינתים, עד שיבוא היום הגדול ההוא, הייתי מיעץ לבנות בית־ספר אחר, בית־ספר גבוה להלכות ד ר ך־א ר ץ, וכל ישראל, באין יוצא מן הכלל, יהיו חייבים לבקרו ולגמור בו את חק למודיהם. ביחוד חייבים בלמודים האלה הרבנים, הנבאים וראשי העם. ומי יוכל לשער את התועלת שיביא לנו בית־הספר הזה! לוא ידעו הרבנים „מטעם" מעט דרך־ארץ, רק מעט, היו מבינים כמה מגונה ומכוער הוא „רבי" שאינו יודע מה דקאמרי רבנן, והיו לומדים מעצמם מעט עברית... לוא למדו ראשי הקהלות מעט דרך־ארץ, לא היו מעמידים רבנים מנערי הגימנזיום, אשר זה עתה עזבו את ספסלי הלשכה החמישית... לוא ידעו רבני התורה מעט דרך־ארץ, היו מבינים, כמה מכוער הדבר, שרב בקהלה לא יבין מה דקאמרי הגוים. והיו לומדים מעצמם לשון המדינה; ומה שיותר נכבד עוד, היו מבינים כמה מגונה רב שאינו זהיר בכבוד תורתו והולך רכיל ומבזה את חבריו בכדי לירש את מקומו ולהתכבד בקלונו; היו מבינים, כמה מגונה הוא לשלוח שדכנים לערים „הפנויות", שיהללו ויפארו וישבחו אותם ויעפרו בעפר לעומת חבריהם. והנבאים... לוא למדו מעט דרך־ארץ, היו מבינים כמה מגונה הוא להפוך את בית ה' לבית־מרזח, לקרוא למהלומות וריב שפתים... וכל הקהל כולו, מה טוב ומה נעים היה לוא למדו מעט דרך־ארץ: כי אז הלא הבינו הכל, כמה מגונה הוא לברך על „אתרוגי קורפו" בעת שאפשר להשיג אתרוגי א״י... כי אז הלא בושו הכל, כי בין ארבעה מיליון יהודים, יש רק ארבעת אלפים חובבי־ציון... כי אז הלא הבינו היוצאים לארגנטינא, כמה מגונה ומכוער לשלוח דלטוריות ומלשינות להעתונים הצוררים אותנו ולעפר בעפר מול „המת הגדול" ולבזות שם ישראל ברבים... ובכלל, הלא ידעו והבינו אז הכל, כמה מכוערה ומגונה המדה הרעה של „מלשינות" והתקיפות בחצר... הוי, לוא ידעו אחינו מעט דרך־ארץ... רק מעט, כי אז – אולי כבר באה ישועתנו!...

לא, לא בתי־ספר לרבנים נחוצים לנו, רק בתי־ספר ללמוד נמוסים טובים ודרך־ארץ, בנו לנו בתים כאלה, ונאמר לכם: יישר ויישר..

הרב באדעסא לרוח הארעסאים ובקאוונא ובווילנא לפי צרכיהם של אחינו בערים ההן. ואם יפה אמר היינע, כי כל מדינה ומדינה יש לה „יהודיה הראוים לה", כן גם כל עיר ועיר בתחום המושב יש לה רבה „הראוי" לה. ולא הרי הרב באדעסא כמו הרב בווילנא ובמינסק... ואל תמדדו את כל קהלות־הקדש במדה אחת ואל תתנו לכלן רב אחד. בעל „תעודה" אחת, מרוד ומסומן לכל מצריו, מכל צדדיו, לכל למודיו, לכל פרטי־פרטיו...

הטיבה אחת טובה יש לנו בעולמנו הקטן והדל, שהיא אידיאל מקווה להרבה מהמתוקנים שבאומות העולם – כי אין לנו כתה מיוחדה של „כלי קודש". הרב היישן, בכל הסרונותיו, סוף סוף הוא עצם מעצמי העם, מפתו יאכל וממימיו ישתה ואת חייו יחיה, מצר בצרתו ושמח בשמחתו ומקוה בתקותו ומאמין באמונתו וגדול בתורתו... ואתם אומרים ליסד כת מיוחדת של רבנים; הנכם באים לבנות בית־ספר לרבנים, ומן הבית הזה יצאו מורי העם ומאשריו, אחר שיקבלו שם חנוך מיוסד ויחיו חיים מיוחדים ויתרחקו מן העם, מחייו הפשוטים, מחייו הדלים... ומה יביאו לנו „הכהנים הגדולים" האלה תמורת המעלות הטובות של „הרבנות הישנה"? האם לא יצא שכרנו בהפסדנו? – האם לא טוב להמון „רב פשוט", אנוש כערכו, מדוקטור מלומד, אשר מרומים ישכון ומגבוה יבים עליו?

ידענו, כי אחינו שבחוץ־לארץ לכם לקו ומהם תראו וכן תעשו. אבל עוד עתה הדבר מוטל בספק גדול, אם בתי־המדרש לרבנים בחוץ־לארץ הביאו תועלת רבה לאחינו שם. הם אמנם, בשעה שיסדו את בתיהם, כבר עמדה יהדותם על רגל רעועה כזו, שכמעט לא היה להם מה להפסיד: עוד דוקטור ועוד דוקטור, עוד בית ספר לרבנים ועוד... להמעיט בזה ידיעת התורה אי אפשר היה, כי כבר נשכחה אז התורה מישראל בגרמניא: מבפנים לא היה להם מה להפסיד ומחוץ אולי הרויחו, כי התפארו ויתהללו בעיני אומות־העולם. אבל אנחנו? תהלה לאל עוד יש לנו מה להפסיד, עוד התורה אצלנו במצב כזה, שחס לנו לאבדה, – העבודה, אחי, הס לנו לאבדה! ולמה זה, חביבי הסופרים, תרחקו את הקץ, ולדאבון לבבנו, הן בלעדיכם נדע, כי גם אצלנו עתידה תורה שתשתכח מישראל ועתידים דוקטורים להיות רבנים, או רבנים להיות דוקטורים... ועתידים בתי־הספר האלה להבנות.

אמנם כן, מאמין אנכי באמונה שלמה, כי עתידים הבתים האלה להבנות. טרם נדע אם יבנו לנו בתים יותר נחוצים לנו, אבל את הבית הזה – אותו יבנו. אחרים יבנוהו... אם רק תתברר להם היטב מדת הטוב ומדת הרע שיביא לנו הבית הזה, אם ישקלו שכרו והפסדו, עד כמה מסוגל הוא לשכחת התורה... ויבנו אותו. יהיו הם אומנינו, והמה יהנכו את רבנינו, כמו שיחנכו את מורינו...

יהיו גם רבנינו, ואם לרע הלילה, אז אין כל תקוה לרבנות אחרת. כי אם אין קמח אין תורה ורק באשר יש קמח יש תורה. ואנחנו, קמח בל יתן לנו, ותורה אומרים לנו, למדו, ורבנים דוקטורים החזיקו. היתכן? כמדומה לי כי גם בחוץ־לארץ, וביחוד בגרמניא, ארץ מולדתם של „בתי מלאכת הרבנים", גם שם הקמח, המצב הטוב במדינה, קדם להרבנות הפלסופית. הם קיימו את „הדוקטוריא" מעושר, מרב טובה, ואנחנו פה נחפוץ לקיים את התורה ההיא מעוני, להקים לנו רבנים דוקטורים בעת שהלחם אזל מכלינו והפרוטה כלתה מן הכיס, ומה שרע ביותר, התקוות מן הלב... אם לא התולים עמכם, סופרי ישראל, כי עסוקים אתם כעת בהלכות כאלה? כנראה אמנם לא התולים עמהם, ובאמת ובתמים ידמו לפתור את השאלה הזאת.

והשאלה בכלל היא מעין השאלה הידועה, מה לעשות שיהיה „הזאב שבע והכבשה תמה". ובנידון דידן–שיהיה הרב הכם בשבע חכמות ויודע שבעים לשון וגם נדגל בתורה, מקובל ומרוצה לעם וגם מפורסם בעמים ומקובל ומרוצה להם... למה נכחד? הן לא לנו, לא לנו נבקש רבנים כאלה, כי אם למען שמם. מפני מה יאמרו הגוים... לנו אולי טובים הרבנים כמו שהם, אבל העמים, העמים... בעדם נזקקים אנחנו לרבנים דוקטורים, בכדי שיהיה הרב רב וגדול לאומות־העולם ואליו יביטו, אליו יתבוננו ויאמרו: רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, שיש לו רבנים מלומדים כאלה. ויען כי יודעים אנחנו, שהדבר הזה מן הנמנעות, וכל זמן „שהכבשה תמה", לא יהיה „הזאב שבע"... וכל זמן שהרב רב בישראל ומרוצה לעמו, קשה לו להיות גדול בעמים ומרוצה להם – לכן קשה מאד לפתור את השאלה. כי ראשית הכמה יראת השם ואהבת התורה. אהבת התורה במובן „ההמוני"; לא הקירות בדברי־הימים ופלפולים בדבר „פיוט" ישן נושן... אלא פשוט – „התלמוד ונושאי כליו". רגיל הוא עמנו שיהיה הרב דומה למלאך ה' צבאות, גדול בתורה ועוד יותר גדול ביראת שמים. לא חכמות והקירות יבקשו ממנו, רק תורה ויראת שמים. עוד נזכור אנחנו כלנו את הרבנים המפורסמים, אשר כבודם ומוראם היה על כל העם, ולא זכו לגדולה אלא על ידי תורתם ויראתם. הרבנים האלה לא השתדלו להתערב בעניני הקהל, רק ישבו והגו יומם ולילה בתורה, ופחדם ומוראם וכבודם היה על כל העם, ולא נעשה בעיר דבר גדול או קטן טרם שאלו את פיהם.

ועוד עתה הרבנים היותר מקובלים באומה הם אלה, שעשו את תורתם ויראתם עיקר, ורבנותם טפלה. וכל זמן שלא שכח העם את הרבנים הישנים הטובים, אין מקום לחדשים, ויום נצחון הרבנות החדשה יהיה יום מפלת „היהדות הישנה".

לוא בי היה הדבר תלוי, כי אז אמרתי: הנח להם לישראל, ילכו בדרך שהלכו עד כה, ויבחרו רבנים כאות נפשם, רבנים לפי רוח העם בכל מקום, ויהי־

ומלבד בחול המועד של פסח וסוכות, לא היה לו כל פנאי לעיין בצרכי הצבור, ורק בחול־המועד היתה העיר כמרקחה, נתאספו לאספות, נבחרו גבאים ונתקנו תקנות. ומיד אחרי החג – איש לאהליך ואיש לעסקיך ישראל. ובכן מעטו אז השאלות. לא כן עתה. עתה יש לנו פנאי הרבה יותר על המדה: הקבלנות לא תחכה עלינו – נמצאו קבלנים גם בלעדינו – האחוזות נמכרו, „החכירות" השונות בידי אחרים, בתי־הרצים בטלו, משרפות הי״ש נסגרו, היערות נכרתו, החנויות נתרבו יתר על המדה, והפדיון נתמעט. דגבירים הללו שעלתה בידם להותיר להם שריד כמעט לפליטה – נתנו כספם בבתי־האוצר, או פשוט בנשך. בעלי־הבתים ירדו מנכסיהם, והעניים ממש גוועים ברעב, וכולם שעתם פנויה; ובאין מה לעשות יעסקו בשאלות שונות, יעסקו בעניני הכלל, ובעניני הרבנים.

ובכן, לא מרב טובה, כי־אם מעוני ומאין עבודה, בני ישראל מתוכחים ומריבים על דבר הרבנות, הללו תולים את הקולר ואת התקלה בצוארי „הרבנים מטעם", והללו בצוארי רבני התורה, הללו מחיבים והללו מזכים אותם; והכל מודים כי הרבנים כמו שהם עתה אינם „כדבעי" ולא יביאו את התועלת המקווה מהם, והכל מבקשים אמצעים ותחבולות לשנותם לטוב. אם ללמד את „הרבנים מטעם" מעט „עברי" או ללמד את רבני התורה מעט ידיעת העולם. העתון הרוסי שלנו הוא באחת, כי אין תקנה בלתי אם יבנה ויכונן „בית מדרש לרבנים", והתלמידים שיצאו ממנו המה יביאו לנו אורה וכבוד לתורה וסדרים טובים בעניני הקהלות. „המליץ" גם כן נוטה מעט לצד בית־המדרש לרבנים, אפס כי יבנה ויכונן באופן... שיהיה כמו לא היה.. או כי יבנה לכשיבא מלך המשיח, כי תנאי הוא מתנה קודם למעשה, כי הבית הזה יגדל רבנים רק לצורך; „אבל אלה שכבר היו לרבנים בישראל, להם יהיה המשפט להיות רבנים כל ימי חייהם, בעירים ובעי־ים אחרות, אשר תבחרנה בהם". ו„הצפירה" מתהפכת מצד אל צד, על דרך: „מצד האחד אי אפשר להודות.. אבל גם מצד השני אי אפשר להכחיש"... כלומר, מצד האחד בודאי ישנן קהלות שנחוץ להן דבר זה, אבל מצד השני רוב הקהלות אינן נזקקות לו... ולרוב הקהלות ברוסיה די שיקבעו את התקנות כמו בפלכי פולין, לקבל רבני דת מוסכמים להוראה ולהעמידם על המבחן עפ״י שעור למודים ידוע".

והריב הולך וחזק.

ומה אחרית כל אלה? – כשאנו לבין עצמנו, מוכרחים אנחנו להודות, כי מאומה לא יעלה בידינו. כי סוף סוף, „בצלמו ובדמותו" ברא העם את רבניו, ויאים הם הרבנים האלה לישראל כעניותא... אין תיקון העם תלוי בתקון הרבנים כי אם להפך. ורק אם יבא היום והעם יתוקן, היינו, קודם כל יתוקן מצבו החמרי ואז יתוקנו גם רבניו. „הועד היושב על גדית הנעווא" ומעיין בשאלת היהודים, היא, לדעתי, יעיין גם בשאלת הרבנים, והיה אם טוב יפתר את שאלת עמנו – ושבים

מקום להתפלה ולא לקנאה, שנאה וכבוד מרומה זכדומה, מיד יקפחו פרנסתו ובנקל ימצא רב שני ושלישי בעיר, להוריד כבוד התורה ורוח העם ולהפוך את כל יושבי העיר להברה־קדישא, אשר כל אחד רודף אחרי המצוה לקבור את חברו היים: והנצחון יחליש ידי רבים מעשות תושיה גם בעסקיהם הפרטיים. כללו של דבר, אם רב התורה חפין חיים הוא עליו להתכוין לבל ידהק רגלי שכניו התקיפים ולשום יד לפה לבל יפריע מנוחת שלוי עירו". והרב „מטעם", „הגזלן העברי" אשר אורייתא אצלו בגלותא, גם הוא, לפי דברי העתון הנזכר, אינו יכול לעשות גדולות ונכבדות בעדתו, לחזק בדקי בתי־החסד, להרבות צדקה ומוסדים טובים; מלבד שבלל הוא בערים רבות, כי ברבני העדה הגרוע הוא המשובח, ולכן נראה בערים שונות וגם גדולות, כי מן הבחירות יצאו תחתונים למעלה ועליונים למטה, – מלבד רבנים כאלה, אשר רפיונם–כחם, גם הטובים שברבני העדה, גם אלה אשר לבם ראה חכמה הרבה ואזנים להם לשמוע דפיקות לב עמם, והם יודעים מה יחסר לעירם, גם הם ידיהם אסורות על ידי הבהירות הקרובות. ושליש הייו של רב העדה עובר עליו בתחבולות מלחמה, במה לנצח ביום הבהירה מקין כל שליש שנים, וגם בשתי שנותיו הראשונות חלילה לו להסיח דעתו מיום הדין".

ובכן, הורע כחם של הרבנים, וממילא הורעו גם כחותינו אנחנו. כי מה אנו ומה חיינו ומה מעשינו בלתם? הלא כאין.

ולנו אומרים כל היום, כי רוח האמונה פג, כי כשלה ברחוב תורה, ולומדיה יצערו, וכבודה גלה ממנה. כי „בדור הפרוץ הזה", אשר בהפקירא ניהא ליה, פעולת הרבנים מאפע ואינה נכרת כלל בחיי העם.. כאלה וכאלה ידברו ויתאוננו באזנינו.. ולא כן ידברו. כמדומה לי שגם „בימים הישנים הטובים", עת מלאה הארץ יהודים כשרים ותורה ותפלה כמים לים מכסים, גם אז לא עסקו בני עמנו בעניני הרבנים בחשק נמרץ כמו עתה. אות היא, כי לא כצעקתה הבאה עלינו על הדור החדש כן היא, ועוד לא פסו אמונים מבית ישראל, וכבוד התורה עוד גדול אצלנו...

או אולי כל הפלפולים הרבים האלה של „עתונינו" אינם אלא מעין דרוש וקבל שכר. וכמו שאמר ברנה: „בשעה שיתם לאדם כספו, יישים אל הפילוסופיה פניו", וכאשר כלתה הפרוטה מכיסנו שמנו אל שאלת הרבנים פנינו. לפנים היו בני ישראל טרודים מאד מאד. הגבירים היו גבירים כדבעי, מסובלים „במזומנים" הרבה, ועסקים גדולים: קבלנות של בניני הצבור, בדק הבית, סוללות של מבצרים, תקון דרכים, בנין גשרים, הספקת מזונות וצרכי הצבא, הכירות של יערים ואחוזות, בתי משרפות היי"ש „ובתי הרצים"... בעלי־בתים הבינונים היו להם חנויות ו„אסמות", בתי אוכל ומשקה, אכסניות וציד דגים ומסחר התבואות; והעניים היו משולחיהם ונאמניהם ועושי דבריהם של הגבירים ובעלי־הבתים; בקיצור העולם היה טרוד מאד

II.

מה יהשוב ישראל ומה יעשה ישראל – אם נשפוט על פי הידיעות הבאות בהעתונים העברים, הנה ישראל ברוסיה לא יחשוב מאומה ולא יעשה מאומה, וכל עסקו הוא רק הרבנות והרבנים: לילך „לבתי־הבחירה", לבחור „רבנים מטעם הממשלה", „לרטיל כדורים", לקרוא תגר על הבחירות, לשלח „כתבים" לרבני התורה, לקצץ את האופנים מעל העגלות של הרבנים היוצאים את העיר ולסדר קבלת־פנים להרבנים הבאים. זה הוא המעשה, והמחשבה היחידה היא: איך ליחד את הרבנות הכפולה, שיהיה הרב אחד ושמו אחד. „הרבנים והרבנות" – זו היא הבת־קול היוצאת מחורבת חיינו ומספרותנו היומית. אין אומר ואין דברים זולתי „הרבנות הכפולה", כאלו נצטמצמו כל חיינו רק בנקודה זו. והיה ביום „הגדול והמאושר" ההוא, עת המצא ימצא פתרון נכון לשאלה הארורה הזאת, הממררת, לפי דברי העתונים, את חיינו, והיה הרב הדתי והרב „מטעם" אחד, ושכירותיו קצובות ומצבו איתן, – אז יתקע בשופר גדול, ויושע יהודה, וישראל ישכון לבטח, והכל על מקומו יבוא בשלום; אז תהיה הדרך סלולה לאשרנו, ולא נדע רע ולא נפחד מאומה. דאגת הפרנסה ויתר הדאגות – מאן דכר שמן:

Was schert mich Weib, Was schert mich Kind?
Ich trage weit besseres Verlangen;
Lass sie betteln gehn, wenn sie hungrig sind,—
Mein Kaiser, mein Kaiser gefangen! (Heine.)

מה לנו בקשת הפרנסה ויתר הדאגות – והרב, הרב, רב התורה, הרב הרוחני בשביהו! „רב התורה, יתאונן „המליץ" במאמר ראשי, ידיו אסורות, אינו יכול לעשות גדולות ונכבדות, כי בנס הוא עומד, הוא רב בלא בחירה מצד העם, ובלא ידיעה מצד הרשות. לכן אין מקור נאמן לפרנסתו, ומספר יושבי העיר מספר אדוניו. ואם יצא מד' אמות של ההלכה, לשפוט לא רק בין „כף לכף", כי אם גם בין שקל לשקל, אם יאמר, כי כתם בשטר מטמא את הידים, או גם אם יאמר כי בית הכנסת

חכם אחד היה בעירי שהיה אומר תמיד: מדוע לא נצחק עת נראה זרות? כלום לנו שהשוטה אסור בהנאה?

כן הדבר, השוטה, יהיה מי שיהיה, אף הגדול שבגדולים והעשיר שבעשירים, מותר ליהנות ממנו ולהיטיב לבנו על חשבונו, מותר ומצוה לצחוק בפניו, ומיטב שנצחק אנו לבין עצמנו מאשר יצחקו אחרים עלינו

ובכן, חביבי, הכון לך! כי בעוד ירח ימים נצא לדרכנו לשלום.

עם כל מנהגיו ומנהיגיו, ולפעמים אין בין עיר מצער אשר בליטא להערים הגדולות אשר בכרכי־הים ולא כלום, כי ישראל גוי אחד בארץ.

אקוה, כי הנסיעה הזאת תהיה קלה ונוחה, מעין טיול של תענוג, כי עולם מיוחד הוא עולם היהודים ויש במה להתבונן. ואם יש אשר למראה „העזובה הרבה" יכאב מעט לבבך, אין רע, כי תאנה יהד את אחיך ותגוד לשברם... ואם לפעמים, למראה טפשות נוראה, ירחף שחוק על שפתותיך, אין בכך כלום, כי הצחוק הבריא בודאי לא יזיק, אדרבא, הוא מועיל מאד. כי בעונותינו הרבים נתמרמרנו ביותר, ופנינו המרמרו מבכי, ונקפא דמנו, ולא למותר יהיה לעורר את עצבינו על ידי מעט צחוק. במרום מגדל אחד בפטרסבורג כתוב לאמר: Nur ein herzliches Lachen kann dir Hielfe verschaffen, כלומר: רק שחוק מקרב ולב יוכל להביא לך עזרה. והדברים האלה ראוים להיות חרותים על מרומי הרבה ממגדלינו... אנהנו הננו בכלל בעלי־בכיה משונים, אנהנו נאהב לבכות. על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו – ותהי הבכיה ההיא בכיה לדורות, ועד עתה נבכה, נבכה על הטובה כמו שנבכה על הרעה, נבכה על חרוזי המרגליות שאינם כדבעי, כמו שנבכה על גרש שעורים שחסר בקדרה... הבכיה אחת היא לנו, בכינו עת נתרחקנו מא־צנו ובכינו עת התקרבנו לה... בכינו עת בעל כרחנו סחבונו לבית־הספר ובכינו אחרי כן עת בחזקת היד גורשנו ממנו; בכינו עת נתן ה,כוס' על ידנו ונבכה עתה עת לקחו אותו מידנו... ומרוב בכיתנו נתקלקל מאור עינינו, ואין אנו רואים דברים הרבה שטוב ונחוץ היה לראותם... לא. חביבי! אין רע אם נצחק מעט ונבדה את דעתנו. ויישנם גם רופאים האומרים לרפאות את כל המחלות בעזרת הצחוק, וכבר היה לעולמים, כי כמה חולים מסוכנים נתרפאו על ידי זה. ביחוד טוב הוא הצחוק למחלת הרוח ובמקום שלא יועילו כל רופאי הנפש וסמי כל בתי־המרקחת, תועיל לצנות את־ת ומכתם שנון...

ובכלל, טוב אשר נצחק אנהנו בינינו לבין עצמנו מאשר יצחקו אחרים על משבתנו. אל תגידו בגת, אל תשמיעו באשקלון... אבל כשאנו לבין עצמנו הלא נדע, כי ישנם בקרבנו, בכל מפלגותינו, דברים מוזרים הרבה ונמוסים משונים המעוררים צחוק ולפעמים גם גועל־נפש. ומה בצע כי נכסה על ערותנו ונעמיד פנינו כאלו אין דבר, בשעה שאנהנו כלנו נדע, שאין דרך אחרת להפטר מהם, בלתי אם לצחוק בקול ולאמר: שוטים שבעולם, שובו מדרכיכם, ולמה תהיו לשחוק, ללעג וקלס, בני ישראל! הרשות, כמובן, לכל אחד ואחד להיות כסיל בביתו ולהתנהג כמנהג יהוא בן נמשי, אבל אם, כמו שהדבר נוהג אצלנו, כל בעל עצה מוציא את סכלותו ל'רשות הרבים ודוקא חפץ לזכות בהם את הכלל, אז החובה על כלנו לקרא אה הילד בְּשמו המפורש ולהגיד לכל כי סכל הוא.

אחריתה, המודיע בעתון היומי עומד על המצפה ואת אשר יראה יגיד, מיד יגיד; להביר ולהתבונן אין לו פנאי. החיים הולכים ברעש, תכופים ודהופים ומבוהלים, וכל יום ויום יביא הדשות בכנפיו. והמודיע אין לו שהות לעמוד. תחת אשר בירחון יש לאל ידנו לתאר את המלחמה, לבאר תכסיסותיה, תהבולותיה ומועצותיה, להקור ולדרוש על אחרית דבר מראשיתו, למען דעת, אם נכונים הננו למלחמת החיים. ומה כחותינו וגבורתנו, במה ואיך לתקן את מצבנו ולבצר את עמדתנו בהיים, וכדומה, הצעות עצות ותחבולות, אשר יכירן מקומן בירחון.

רוב הסופרים בירחון הזה יכתבו, כמובן, בכובד־ראש, יעסקו בשאלות החיים במתינות, יחקרו וידרשו ויבדקו את ההצעות השונות מכל צדי צדדים ומכל נקודות הראות.. ואני עבדכם לא אציע הצעות הדשות ולא אתן עצות. רק אביא במספר את ההצעות השונות ואבור לי מהעתונים העברים, מהספרות היומית, כל נתח טוב כל עצה טובה והצעה נכונה, ואביא אליכם. ואל יהיה הדבר הזה קל בעיניכם חביבי הקוראים; שה פזורה ישראל, פזורה בעמק והר, אין לו רועה ומפקד לבקש מרעה, למסע המחנות ולמנוחה; כל אחד יתור אוכל ומרעה באשר ימצא, כל אחד חכם בעיניו מישבעה משיבי טעם, כל אחד צדיק בעיניו, ישר בעיניו, גבור בעיניו.. כל אחד ראש־הגולה.. וכמה „שמשון" איכא בשוקא, אשר ילחמו מלחמת עמם דוקא „בלחי החמור".. כמה מהם אשר ילמדו את השועלים ויתנו לפיד איש בזנבוהם וישלחו אותם בכרם בית־ישראל לבער מגדיש ועד קמה.. וכמה דון־קישוט ישנם בנו אשר ילחמו מלחמה נוראה עם החיים של רוח ועם „עריצי רועים" בשביל איזו „דולציניאה" שלא היתה ושלא נבראה.. וכמה אחיתופל בנו, אשר עצתם להבאישנו בעיני עמנו.. כי אין לך עם עשיר בבעלי־עצות כעמנו עתה, כי מי לא יחוה את דעתו ומי לא ישמיע עצתו כהיום הזה? ולהביא במספר ולפקוד את צבא הגבורים והחכמים האלה – אטו מלתא זוטרתא היא?

הנה כי כן, חביבי, מזמן לזמן נטייל ארוכות וקצרות בתחום המושב, לראות את שלום אחינו בכל אתר ואתר, לדעת את חייהם, מצבם, פרנסתם, במה ואין הם מתפרנסים, במה הם עסוקים, איך המה מגדלים את בניהם, איך מלמדים אותם ומה מלמדים, מה יחשבו ומה יעשו; גם נתבונן לאהבתם ושנאתם, משאם ומתנם, חלומותיהם ותקותיהם, מחלקותיהם וריבותיהם, הכל כאשר לכל, כמו שידובר על אדותם בהעתונים היומיים. נבואה לערים הגדולות, בבתי עשירינו וגבירינו, בבתי משכילינו ולומדינו, בבתי פרנסינו ורבנינו, בבתי כנסיותינו ומדרשינו; גם נבקר את הערים הקטנות, „מאורות הדובים", באשר אך יהודים נהתים. ויש אשר נצא גם מעבר לגבול להתבונן אל חיי אחינו בארצות רחוקות. כי תהלה לאל סדנא דארעא חד הוא, ובני ישראל גוי אחד בארץ, גוי אחד עם כל מעלותיו וחסרונותיו,

הקורא החדש מקפיד גדול, מדקדק נורא ואסטנים משונה, ואף מעדני מלכים אם רק עשוים בטעם העברי, לא ימצאו חן בעיניו. הקורא הזה, טובה בעיניו פסלתה של ספרות לועזית מסלתה ושמנה של ספרותנו, וכל מה שיקרא עברית, אף מישופרא דישופרא, מה שהיה מוסיף כבוד אף לשפה חיה ומשוכללת, הוא מנענע כתפיו ומקמט את מצחו ומעוה חוטמו, כאומר: ומאי קמשמע לן? – בספרות לועזית הכל טוב ויפה. רומנים ריקים ומזוהמים מכל המינים, מן נערה שנתפתתה פשוטה כמשמעה, כדרך כל הארץ, עד התועבות המזוקקות, המצאת הצרפתים של סוף המאה; שיחות וספורים בדבר סוסי־המרוץ, כלבי־הציד ושורי־האצטדין, וכדומה מיפיפותו של יפת. ומכיון שלקח גליון עברי בידיו, יבקש דוקא התגלות אמיריקה, ואם אין התגלות אמיריקה, אם אין הדשות משונות ונוראות, הרי פג ריחה של השפה העברית ואין בה טעם. ככה הוא הקורא החדש. לא הוא ולא שכרו: טוב לי קורא אחד פשוט מן הישנים, המוקיר ורחים רבנן ושפתנו וספרותנו, מאלפי קוראים חדשים, אף אם יהיו, – ומה גם כי אינם...

ובכן, חביבי הקורא, מכירים אנחנו איש את אחיו מקדמת דנא. כבר נפגשנו יחד ב„המליץ", ב„הצפירה" ויתר האכסניות העבריות, ועתה נזדמננו לפונדק חדש, להירחון. כבר דברנו יחד על אדות כל הענינים הקרובים ללבנו, על כל „שאלות חיינו, מהנבאות בבית־הכנסת בעירך עד הפקידות בארגנטינא, מיסוד חברה חדשה לאמירת תהלים באחת מערי ליטא עד יסוד קולוניא חדשה בארץ־ישראל, מספר התקנות של חברה־קדישא בלבושישק, עד התקנות בספרו של הד"ר הרצל... על הכל כבר דברנו, אם אמנם בהפזון מעט, אבל דברנו. כעת נדבר ביתר מתינות וישוב הדעת. בהאכסניות הישנות נזדמננו לשעה אחת, ליום אחד, ופה, בהאכסניא החדשה, ירח ימים נתמהמה, ובמשך ירח ימים יש עת לדבר.

כי מה בין הספרות היומית להירחונית? הספרות היומית היא כעין ידיעות קצרות ומקוטעות ממערכות המלחמה, והירחון הוא חשבון מסודר ומתוקן מתהלוכות המלחמה, תחבולותיה ותכסיסיה וסדריה. כי החיים הם מלחמה, ואם לאומות־העולם כך, הם, אשר כל הארץ להם היא, וכל הדלתות פתוחות לפניהם, לנו, בני ישראל, אשר רק בנס אנחנו עומדים, על אחת כמה וכמה שהחיים הם מלחמה–מלחמה נוראה מסביב מסביב, מלחמת הכל כנגד הכל; מלחמה מחוץ, על כל מדרך כף רגל, על כל ירק עשב, על כל חתיכת לחם, על כל נטף מים, על כל שאיפת אויר; ומלחמה, אולי עוד יותר נוראה, מבית, על כל תקון טוב, על כל צעד לפנים, על כל תקוה חדשה... מלחמה באויבים, ומלחמה באוהבים. וממערכת המלחמה יודיעו כתבי העתים היומיים רק ידיעות מקוטעות: שם נפלנו, שם נמלטנו בעור שנינו, שם כבר צר והלבנו שבי, פה נצחנו, במקום פלוני עומדים אנחנו עוד בקשרי המלחמה, ומי יודע

להטיל אימה על הצבור. המולי"ם קבעו מקומי במדור התהתון, ומדור התחתון, כידוע, אינו מסוגל להוציא דמעות מלבות קוראיו. ובלבי אמרתי: יבוא היום, יתגלגל הגלגל, ו„ירחון" יהיה לנו – אז אשנה את מקומי ואשנה את מזלי; מקל חובלים אקח בידי, במקום מקל נועם, ואהיה מטיף ומוכיח ובעל „מאמרים".

ואתם הלא תראו, חביבי הקוראים, כי את מקומי אמנם החלפתי, אבל לא את מזלי, והנני בגלגול השני מה שהייתי בגלגול הראשון. דם ואש ותמרות עשן, חריקת שנים ודמעות עינים וחמת פתנים – כל אלה גם פה רחקו ממני; לא אצעק כברוכיא, לא אזעק „חמס", לא אקרא לקינים והגה והי, אלא אחיה עם הקורא באהבה ואחוה ושלום וריעות, כאשר הסכנתי עד כה. אין פרץ ואין צוחה בעלוני, רק מעט צחוק וקלות ראש ומעט דברים בטלים, כאשר אהבתם, קוראי החביבים, קוראי הישנים.

אמרתי: „קוראי הישנים", וכמדומה לי שלא אשגה. הן יסלח לי ידידי העורך, אם אגיד לו, כי אפונה מאד, אם הירחון החדש יברא גם קוראים חדשים. הקוראים העברים הם במספר ידוע וקבוע כמעט מששת ימי בראשית, מספר קבוע אשר, בשנוים קטנים, על עמדו יעמוד. „השבלים הבודדות", חובבי שפת עבר וחפצים בקיומה, המפוזרים ומפורדים פה ושם, הם הקוראים הישנים של עתונינו היומיים והמה יקראו גם את הירחון החדש, וקוראים חדשים כמעט אין.

אופטימיסט הנני בחיים, לא אראה און ביעקב ועמל בישראל, ואם אראה לפעמים אגיד: גם זו לטובה, כי הלא אפשר שיהיה עוד גרוע ומר ומגונה מזה... אבל כל האופטימיסמוס שלי לא יעמוד בי להאמין במה שאי אפשר להאמין, כי ירבו הקוראים העברים: הלואי שלא יתמעטו.. וגם האמת נתנה להגיד: לא הכמות העיקר, כי־אם האיכות. הקורא העברי, הקורא הטוב, הישן – זהב מחירו. קורא יקר כזה לא תמצא בשום ספרות אחרת. הוא נתגדל ונתחנך על ברכי ספרות מיוחדה, ספרותנו מימות „המאספים" ו„המגיד", וקבל „חנוך ספרותי" כזה, אשר קשה למצא כמהו בקורא אחר. ב„חדר טוב" למד, ועתה הכל יקבל באהבה. תן לו מה שתתן, תבן ומספוא, נפל־בר של ספרות העמים, פוליטיקא של המאה העברה, חדשות ישנות מימות אדם הראשון, חקירות ודרישות במה שלפני הטבע ואחר הטבע, ופלפולים בדברים שלא היו ולא נבראו, או שנוח להם שלא נבראו.. ב"ה קיבתו תעכל הכל, והוא מעלה גרה במנוחה ושלות־הנפש, ולבו טוב עליו מאד, ומוצא נחת בכל אלה, אם רק כתובים בכתב אשורי. טוב לנו קורא אחד כזה מעשרה קוראים חדשים, טרחנים וקפדנים ומבקשי מומים והסרונות. כי הקורא החדש, אם ישנו אחד בעיר, הוא טופס מיוחד, ממש ההיפך מהקורא הישן, בה במדה שהקורא הישן אינו מפונק, מסתפק במועט ומקבל באהבה כל מה שנותנים לו, בה במדה

I.

מאמין אנכי בגלגול הנפש. איש יהודי אי אפשר לו שלא יאמין בגלגולים, אחרי כי עינו הרואות את התמורות והשנוים בחיו וכמה גלגולים יתגלגל עד שיגיע לסוף כל הגלגולים – לגלגול מחילה... אבל אם יבוא אדם ויאמר לי, כי הגלגול משנה את האדם ומשדד מערכתו, לא אאמין לו; לפי שמעודי לא ראיתי טפש מתגלגל בחכם. רשע בצדיק, מתחסד בלאומי, נבל בנדיב, קמצן בפזרן וכדומה; אלא מי שהיה טפש בגלגול ראשון בודאי כך יהיה גם בגלגולים הבאים ורק את צורת טפשותו ישנה לפי המקום והזמן ולא פנימיותה ותוכנה. אם בגלגול ראשון, לדוגמא, היה שוטה בהרהורים, והיה בגלגול שני שוטה בפרוזא פשוטה: השטות אמנם אחת היא. וככה, חביבי, גם בנוגע ליתר המתגלגלים.

ומי שהיה פוליטוניסט בגלגול ראשון, כנראה, ככה יהיה גם בכל הגלגולים. ועל זה לבי דוי מעט. כי האמת אגיד לך, כבר קצה נפשי בלחם הקלוקל של עלונים שאנכי מקריב לפני הקוראים זה כמה שנים. כל אמן יקנא באומנותו של חברו, ואני קנאתי תמיד באחי הסופרים המדברים בכובד־ראש על כל דבר נפל בישראל וצועקים ומריעים כל היום, כמו מתוך הדליקה והמהפכה; תחת אשר אנכי בכל חפצי לדבר נחת, אדבר יכות, וכמה שהתאמצתי לדבר בכעס. לישפוך מררתי ולהטיל אימה יתירה על הצבור, לכתוב בדם ואש ותמרות עשן à *la* Börne – לא עלתה בידי. לפעמים „עד ליבש עיני דמעותי פרצו ושני הרקתי עד כי התפוצצו, יאגרוף עשיתי ואת שערות ראשי פרעתי ואת מצחי קמטתי והעמדתי פנים כאדם החושב מחשבות גדולות ומכין את עצמו להפוך עולמות... וסוף סוף מאמרי הנוראים נתהפכו לעלונים קלים. והקוראים גם לא הרגישו את כעסי, גם לא טעמו את מרירותי ופניהם לא שונו והודם לא נהפך עליהם למשחית... נסיתי פעמים ושליש לכתוב בסגנון כבד על דברים העומדים ברומו של עולמנו, על מקואות ומרחצאות, על רבנים וחזנים, על גבירים וקבצנים, על ציון ומקראיה וארגנטינא ופקידיה, על המלמדים והמורים, הספרות והקוראים, וגם העתרתי דברים בבקרת ספרים ובקשתי פתרון לכל השאלות החמורות והעמוקות העומדות ושאינן עומדות על הפרק, – בקיצור, נסיתי את עצמי בכל מיני נסיונות ספרותיים, ולא עלתה בידי

ע׳ יהודי מחברת לווינסקי.

מחשבות ומעשים.

משה [illegible] —

[illegible]

עצב כתב-ידו של לווינסקי בהעתקה פוטוגראפית (פאק-סימילי): „מחשבות ומעשים" (XLI), שהתחיל קודם פטירתו בשביל חוברת ד' של „השלח" ולא הספיק לגמור עד שמת.

א. ל. לייינסקי.

מחשבות ומעשים.

בקול גדול: „הלאה!“, „תועבה הן בהיכל הציוניות!“ (שם, XVII); או איך הוא מתרעם על ה„שלום“ המזויף, שאירופה מתקשטת בו בשעה שטֵרפה בין שִניה, וכמה הוא מתרגש מציורו המפורסם של ר. י ה ר י ך: „החזיר ההוגג“ (שם, XLVI); או באיזו אירוניה מרה הוא מלמד זכות על ספרד, שהיתה מעברת אותנו על דת בלי צביעות, על־ידי אינקוויזיציה, בעוד שעתה מבריחים את בנינו להמיר את דתם ע״י „המציאות“ ואף אין מזכירים בשם העברה על דת באונס, באופן ש„לא תלינים“, כמו לפנים, מענים ומיסרים אותך, אלא מסבבים את פני הדברים, שאתה בעצמך מענה ומיסר את עצמך וסובל יסורי הנפש כל ימי חייך!“... (שם, XLIII). את הצביעות ואת הזיוף לא סבל לווינסקי בכל צורותיהם מפני שהוא היה כולו, בחייו ובעבודתו הספרותית והצבורית — הטבע עצמו. והילכך שנא כל־כך את המומרים, שהם האנשים היותר מזויפים שבעולם. והילכך חִבב אך אותה יהדות, שהיא טבעית, חיונית, בלי התחכמות, בלי פלפול ובלי הפשטות יתרות. היהדות שלו היתה — החיים הלאומיים, הספרות הלאומית ואף הדת עד כמה שהיא לאומית, חיים וחגים לאומיים, בתי־כנסיות ובתי־מדרשות לא לשם מצוה, אלא לשם הנאה, גרם פרנסה ליהודי, חג־יובל, הוצאת ספרים עבריים, שעושים את הספרות הלאומית חיה ומלאת־ליח, דבור עברי, שעושה את הייחליטין הלאומית טבעיים ולא מלאכותיים, הסתדרויות לאומיות כמה שאפשר, ועל כולם — ארץ־ישראל בתור קרקע ובסיס לחיים טבעיים, עצמיים, אבטונומיים, — זו היתה היהדות של לווינסקי בהקפה השלם, יהדות של חיים ושל שמחה. כל ימיו שאף לעשות מן היהדות — חיים. ודבר זה קוה להשיג ע״י קיום הפתגם: „עבדו את העם ב ש מ ח ה“. כי במקום שיש שמחה יש חיים; ובמקום שהשונא אינו יכול לדכא את ה ר ו ח אין פחד ההתנוונות והכליון.

וזהו סוד התחבבותו על הקהל הנוגן והפַּחְדָן שלנו, שכל־כך קשה למצוא חן בעיניו. אנו היהודים, שכל־כך נתרחקנו מן הטבע ומן החיים ושסופרינו הם רובם כמעט נקרנים והשבנים, בעלי־תוכחות ובעלי מרה־שחורה, מתחדדים ומתחכמים ומתבוננים לעקוץ ולהקניט זה את זה ואת האומה כולה, — אנו אי־אפשר לנו ש ל א להרגיש, כי לווינסקי היה אדם יחיד במינו וסופר יחיד במינו בכל הנוגע לישרות וטבעיות. ולפיכך אין להתפלא על שהעם הראה לו את חבתו בחייו ובמותו יותר משהראה ל סופרים גדולים וטובים ממנו: הוא מרגיש בחושי הטבע, שאם סופרים ג ד ו ל י ם ממנו היו ובודאי עוד יהיו לו, סופרים ט ו ב י ם ממנו ספק הוא אם היו ומי יודע אם יהיו...

כמעין המתגבר הוא ההומוריסט „בחסד עליון" — בחסד טבעי. בן־חורין הוא בחדותו והוא עושה את האדם בן־חורין מן התאוות והפניות. חדותו גורמים לו לאדם, שיהא לבו טוב עליו, שימלא צחוק פיו: „רצינים הם החיים, עליזה היא האמנות" — אמר שילר — והומור טבעי היא אמנות אמתית, שהחיים הרצינים משמשים לה חומר לעליזות. ורק בנפש יפה, שאין בה מלחמות, פניות וקרעים שבלב, מקנן הומור זה, ובה רק בה שוכן הכשרון הפשוטי כצפור. כי רק במקום שהטבע והאינסטינקט פועלים בלי אמצעי, שם רק שם יש אמנות ויש כשרון, כשרון עליז ובן־חורין.

ללווינסקי היה כשרון הומוריסטי זה. לא סאטיריקן היה, אלא הומוריסט. ואף לא לץ ולא בדחן היה, אלא הומוריסט. הוא לא חדד בכונה, לא ישב וחשב עד שברא איזה חדוד. והוא לא נתכון מעולם לעקץ ולהרגיז. כמעין נובע היה כשרונו. לא היה עתון או ירחון, שלא כתב בו בכל חג ובכל „עת מצוא". ואפילו מכתביו הפרטיים היו ברובם פוליטונים גמורים. בלי לחץ, בלי התאמצות, בלי קֹשי היו יוצאים פוליטוניו מתחת עטו. לא היה שם לב לא לדקדוק־הלשון ולא לעבוד־התוכן — ואף־על־פי־כן יצר לו סגנון מהודר ורך כאחד, שהיה מקורי ומיוחד לו ומתאים לתכליתו. כי מלבו היו יוצאים כל דבריו והלק מן הטבע — מטבעו, ממזגו, מהויתו — היה כל מה שכתב.

ולמרות מה שהיה נראה בפוליטוניו „קל־שבקלים" לא נעשה בדחן. מזה שמר אותו האידיאל הציוני החיובי, שהיה שמור בלבו מראשית צאתו על במת הספרות. הוא לא כתב פוליטונים לשם חדוד ולשם בְּדוּחַ בלבד. הוא ראה את המציאות והנה היא ההפך מן האידיאל היקר לו, שתאר פעם אחת בימי־חייו בכשרון כל־כך מזהיר בחלום־המלכות שלו, הנקרא „מסע לארץ־ישראל בשנת ת"ת", — והרים עליה את שוט־לְצוֹנו. זהו הקשר הפנימי העמוק שבין היצירה היותר חשובה שלו, שבה התרומם כמעט למדרגת אמן־יוצר, ובין הפוליטונים שלו, להם־ותוקו. הנגוד הצוֹחֵני שבין האידיאל הארץ־ישראלי המזהיר ובין המציאות הגלותית הנוראה הוא באמת תוכן כל פוליטוניו של לווינסקי וכל יצירתו. בזה התקרב לגבול הסאטירה הנשגבת, אבל נשאר בתחום ההומוריסטיקה: מזג טוב היה יותר מדי ולא היה יכול להעשות קפדן ומטיף־מוסר. וכדי להבליט נגוד זה שבין המציאות להאידיאל היה משתמש או בהשואות מימים קדמונים, כבעל־אגדה גמור, או בהבדלים שבין ישראל לעמים: „מה בין בני לבֶן־חמי ?" — וכשהיה בא לידי כך היה מתרומם כמעט תמיד עד הנשגב. מי אינו זוכר את השואתו הנפלאה הזו: מה בין חשיבותם בעולם ותקיפותם המדינית והלאומית של הבורים, שמספרם עולה בכל טרַאנסואַל בקרוב למאתים אלף, ובין חשיבותם ותקיפותם של היהודים, שמספרם בוואַרשא או באודיסה גדול ממספר כל הבורים שבטראנסואל (מחשבות ומעשים, XX) ? — השוָאה זו נוקבת ויורדת עד התהום ומרעשת את הלב עד למעמקיו. כאן פוסקת הבדיחות ונעלמים אפילו הרוך וההתבולות. כאן נעשה לווינסקי רצין ועגום כהחיים עצמם...

עוד במקרה אחד היה לווינסקי מאבד את הרוך ואת החביבות שלו ונעשה קשה כארז, כמעט קפדן: בכל מקום שראה בו צביעות וזיוף. בואו וראו, באיזה סגנון קשה הוא מדבר על „החנופה, הפשרה והצביעות לשם הפרוטה" ואיך הוא קורא להן

שהיה עושה בלי הרף והפסק לכל אדם ובכל מקום, היה עושה כמו שאדם אוכל ושותה; צורך טבעי היה לו זה. וזהי סבת הדבר, שלא שמע אדם מפיו אף מלה אחת של התפארות במעשיו הטובים: כלום אדם מתפאר בספוק צרכיו ההכרחים? – ועל שום אדם לא היה מדבר רעות מימיו גם־כן לא משום זהירות ומפני שהכניע בנפשו את התאוה להתכבד בקלון חברו, אלא מפני שלא היה לו ממה להזהר ומה להכניע

ומפני שתמיד הלך אחרי טבעו, לא הפריז לא על מדת הטוב ולא על מדת הרע. לא היה מדיר הנאה מן החיים ותענוגיהם והיה רחוק מן החסידות היתרה והמסֻכְּנת הנפרזה. אבל היה מהנה גם אחרים ממתנות־החיים ולא אהב אך את עצמו בלבד. לא החזיק טובה לעצמו ואף לא התגדר בענותנותו. עשה כל מה שאפשר ולא התעצם לעשות יותר מכפי כחו. הכיר את הראוי ועשה את האפשר. נצטער על הקלקלות שבחיינו והשתדל לתקן מה שאפשר בלי הרעשת־עולמות ורגזנות ו„קפיצה מן העור". ובמובן זה היה לווינסקי אמן של החיים. קלים ועליזים כמשחק היו החיים בעיניו, למרות מה שסבל הרבה בחייו הפרטיים ועבד הרבה בחיים הצבוריים. החיים לא משכו אותו בְּכָבְדָם אל העולם השפל ולא הביאוהו לידי עצבות ומרה־שחורה. הוא לא נואש לעולם וידיו לא רפו. זהו סודם המיוחד של אמני־החיים. ומי, חוץ מלווינסקי, יכול היה לברוא את הפתגם: „עבדו את העם בשמחה?"

IV.

והסופר לווינסקי לא היה אלא נוסח אחר של לווינסקי האדם. אותן הסגולות הנפשיות, שעשו את לווינסקי האדם לאהוב, עשו את לווינסקי הסופר לחביב.

כשם שהיה אמן־החיים כך היה גם איש־האמנות. וכשם שהחיים היו לו קלים ועליזים כך היתה גם יצירתו הספרותית קלה ועליזה כְּמִשְׂחָק. והמשחק במובנו העליון – המשחק במובן ההשתחררות מן הפניות והמגמות ומבקשת התועלת הגסה, שבמקומן באה ההנאה הקלה והעליצות הבלתי־מבקשת־כלום – הוא הוא הפוליטון האמנותי. יפה היה הפוליטון של לווינסקי וקל־המשקל. כי הומוריסט היה ולא סאַטיריקן. הסאַטירה היא על צד האמת לא אמנות, אלא פובליציסטיקה. אך כשהיא מתרוממת עד גבהי האידיאַל ורואה את המציאות והנה היא ההפך ממנו והילכך היא מלגלגת על המציאות בשם האידיאל, – אז אך אז היא נשגבת. על־פי־רוב יש לה להסאַטירה מגמות ופניות, ובכן אינה בת־חורין ואינה משחררת את הרוח. היא מעקצת ומרגזת. לא כן ההומור. הוא אינו אלא הלך־נפש. התוליו הם חפשיים ופתאומים, בלי פניה ובלי מגמה ובלי אינטרס. הוא אינו בא למלא שום צורך מעשי. כי הוא אינו אלא צורך טבעי של ההומוריסט כמו שהשיר הוא צורך טבעי של העוף. ההומוריסט האמתי מהתל „כמו שֶׁשָּׂר העוף המקנן בין עפאים". אין הוא מתכון לעקץ ולהרגיז ועקיצותיו הבאות מאליהן אינן שנונות, אבל טבעיות הן ופתאומיות (מפני שאינן בעלות־מגמה), ועל־כן הן מעוררות בדיחות־הדעת, שהיא תוצאתה של חירות־הרוח. כשהן באות מתוך מחשבה וכוונה אינן אלא מה שקורא הרוסי Потуги на остроумiе והן חסרות־טעם, כמעין הנובע,

הוא „מרגיז את היצר הטוב על היצר הרע", בלשונו של התלמוד, או, בלשונו של קאַנט, הוא פועל על־פי הכרת־החובה שלו אף בשעה שנטית־לבו היא נגד חובה זו. זוהי המוסריות האַבטונומית, המעולה שבמוסריות.

ואולם שלשת מיני מוסריות אלה, כמה שהם רחוקים זה מזה, שוים הם זה לזה בדבר אחד: שלשתם הם הנגוד הגמור לטבעו של האדם, להטבע הפשוט והישר של ה„בעל־יודם". אם מהרגל או מיראה ואם מהכרה — כל מיני־המוסריות הללו סוף־סוף אינם אלא פרי מלחמה פנימית. האדם משבר את יצרו, את טבעו, את תשוקותיו הבלתי־אמצעיות, ופועל טוב כפי שתורהו הסביבה שלו, שהוא מורגל בה או שהוא מתירא ממנה, או כפי שתורהו הכרתו הפנימית, שהיא ההפך מנטיתו. וכל מלחמה, כל שבירת הטבע האנושי משארת רושם לא־נעים בנפש. אין ההרמוניה הנפשית אפשרית במקום שהאדם נלחם בנפשו ומנצח את עצמו. ידועה האגדה על משה ועל סוקראַטס, שפניהם היו פני רשעים גמורים: אך מפני שנלחמו עם נפשם על נפשם נעשו לְמָה שנעשו — אך כעור־פניהם לא חלף... וזה הזקן הגדול מיאַסנאַיה־פוליאַנה, שמת מיד אחרי צעדו העַנקי האחרון, — כלום היתה הרמוניה בנפשו? כלום לא היתה זו שדה־קטל לתאוות סוערות, שנתעצם בהן ונפתל עמהן נפתולי־אלהים כל ימיו, ולסוף לא עצר כח להחזיק מעמד — וברח מעצמו כדי לגאול את עצמו?... אכן, מלחמה כזו מגדלת ומרוממת את האדם ומעשירת את נפשו על־ידי הסתירות והנגודים והנפתולים וההתעצמויות, אבל הרמונית ויפה אין נפשו נעשית על־ידי כן לעולם!

הרמונית ויפה היא רק נפשו של אותו אדם, שיש בה מוסריות מאהבה. לאדם כזה אנו קוראים בעברית „מזג טוב" ולנפש כזו קרא שילר בשם „נפש יפה". ה„מזג הטוב" אינו משעבד את נטית־הלב להכרת החובה. בו מתאַמת החובה המוסרית, הבאה מתוך ההכרה, עם נטית־הלב, הבאה מן הרגש. ב„מזג טוב" אין מלחמות, אין הרגזת היצר־הטוב על היצר־הרע, ובכן יש בו אחדות פנימית, הרמוניה עליונה. הטוב הוא לו טבע שני, יותר נכון-טבע ראשון. אין אדם בעל „מזג טוב" פועל טוב לא מתוך הרגל, לא מיראת הבריות, ואפילו לא מתוך הכרה, שחוב הוא זה המוטל על האדם, אלא אך ורק מאהבה, מפני שלבו מושכו אל הטוב, מפני שהטוב הוא טבעו, מזגו, נשמתו. אם לא יבחר להטיב יהא חסר דבר־מה. והוא פועל טוב בלי מלחמה כלל. זהו כמעט האינסטינקט שלו.

מוסריות כזו אולי אינה ראויה לשם זה, אבל היא היותר יקרה שבעולם, היותר חביבה, היותר קרובה ללבנו, כי טבע יש בה. וכל מה שהוא טבעי פועל עלינו בקסם מיוחד ומושך את לבנו לאהבה.

„מזג טוב" כזה היה לווינסקי בתור אדם. מי שראה בו איש שונא־מלחמה ו„אומר־הן" והשב, שהוא עושה כך מפני שבקש לישב בשלוה ולמצוא חן בעיני כל, — לא היה אלא טועה. הוא לא נלחם ולא התקוטט מפני שבנפשו לא היתה מלחמה ולא היו נטיות מתנגשים. החובה המוסרית ונטית־הלב היו בו אחדות אחת. הוא לא היה יכול „לצער", לקנטר, להרגיז מפני שלא היה בו כלל יצר־הרע של שנאת־הבריות. ואת הטוב

אחר פעם ושנה דבר פעם בפעם על ענינים לאומיים וספרותיים ויסד קופה לטובת הסופרים העבריים וכיוצא בזה), בחוג משפחתו ודודיו הקרובים.

במשך ימי מחלתו היו חצר הבית, שבו דר, וכן חצר בית־הכנסת „יבנה", מלאות אנשים, שבאו לדרוש בשלומו ולהתפלל עליו. לבית־עולמו לוו אותו עשרות אלפי איש, אף־על־פי שנאסר מטעם הרשות להספידו בבית־הקברות. את הבכי והילָלה קשה לשער. המרו עליו אלפי איש באודיסה ומחוצה לה כחמר על היחיד. הספדים נערכו עליו כמעט בכל תפוצות ישראל. במשך שני חדשים לא חדלו עתונינו מלדבר עליו. „הצפירה" ו„הזמן" הוציאו גליונות, שהיו מוקדשים כמעט אך ללוינסקי. ההוצאה המיוחדת מ„חוברת־לוינסקי" של „השלח", שנשתתפו בה כשלשים סופרים, וביניהם אנשים כמגדלי סופרי־ספרים, „אחד העם", ביאליק, אוסישקין ועוד, נמכרה כולה במשך השבוע הראשון ליציאתה. להוצאת כתביו נאספו אלפי רובל בקלות, שלא הורגלנו אליה כשהדבר נוגע אל הוצאת כתביו של סופר עברי. וכשפרסם הועד באודיסה כי זה ליַסד קופה על־שם לוינסקי לשם סימינריון למורות בארץ־ישראל, נתקבץ קרוב לעשרת אלפים רובל ועוד העם מרבה להביא.

III.

כך העריכו את ערך לוינסקי האדם והסופר ברחוב היהודים. וראוי לתשומת־לב: לוינסקי גם בתור אישיות לוחמת ומשעבדת וגם בתור כשרון ספרותי לא הגיע למדרגת סמולנסקין או גורדון או ליליענבלום; ואף־על־פי־כן אפילו לסופרים גדולים וטובים ממנו לא הראה העם את חבתו כמו שהראה ללוינסקי ולא הספיד אותם כמותו.

במה היה כחו גדול?

– במה שהיה נוח לבריות – ישיבו רבים.

ואולם את ה„סמרטוטים" ואת המראים פנים לכאן ולכאן ומרכינים ראש לכל צד אין מרבים לחבב ואין מרבים להספיד. להיחס היחיד במינו אל לוינסקי יש טעם יותר עמוק.

ארבע מדות במוסר: מוסריות מהרגל, מוסריות מיראה, מוסריות מהכרה ומוסריות מאהבה.

המדרגה היותר פחותה של המוסר היא המוסריות מהרגל. האדם נתרגל על־ידי הסביבה והחנוך שלו לעשות מה שנחשב טוב ויפה בזמנו ובתוך סביבתו – והוא אינו נוטה מהרגלו מפני שתאוותיו אינן משות אותו בתוקף גדול לצד אחר. זוהי מוסריות אבטומטית, הפחותה שבמוסריות.

למעלה מזו היא המוסריות מיראה. האדם מתירא מפני „מה יאמרו הבריות?" – ויראתו זו גדולה היא מתאוותיו. זוהי מוסריות של השוק, מדה בינונית של מוסריות.

מדה מוסרית גדולה מזו עד לאין שעור היא המוסריות מהכרה. האדם, שתאוותיו חזקות וסוערות, מתגבר על ההרגל ואף היראה אינה כובשת את יצרו; ואולם יש בו הכרת־החובה, הכרת חובתו להבריות, שכל אחת מהן היא תכלית לעצמה ואי־אפשר להשתמש בה כמו שמשתמשים בכלי. הכרה זו צוחת מתוך לבו של אדם, שהוא חייב למלא את חובתו לחברו ולכַוֵן את מעשיו לטובתו של זה. ומתוך הכרה זו

האדם הטוב והיהודי הטוב משתקפים בצוואה זו בבהירות, שלא ישיגוה אלפי תארים.

למרות יראתו מפני הנתוח נתרפא ממנו עד מהרה. ואולם, כפי הנראה, נתירא, שמא תשוב מחלתו אליו; ועל־פי עצת הרופאים רחץ בקיץ שעבר באמבטאות חמות של רפיש בלימאן האודיסאי, וכפי הנראה, באמבטאות חמות יותר מדאי. יחד עם זה היה מרבה לעבוד בקיץ זה כמעט למעלה מכחות־אנוש. דבר זה הכשיל את כחו, אבל הוא לא הכיר בזה. לא הכיר, אבל הרגיש. ימים אחדים קודם מיתתו הדפיס ב„הד הזמן" (שנה רביעית, גליון 219, מיום ט' תשרי תרע"א) פיליטון בשם „מלכותא דרקיע מלכותא דארעא", שבו אנו מוצאים כדברים האלה;

„שער בנפשך, הביבי: שלו הייתי ובריא בכל רמ"ח אברי ושס"ה גידי, לא ידעתי כל מכאוב ולא הרגשתי כל חולשה. עברתי בערים שונות, סהרתי על פני תבל. חפשי הייתי לנפשי וקיים ברשותי. ולא ידעתי, כי האורב יושב לו בחדרי, הבולשת של ההנהגה העליונה השאית שומרת את צעדי. ובבוקר לא-עבות אחד שמו עלי מאסר מתחלה מאסר ביתי, על מטתי בחדרי, ואחרי-כן בבית-הסוהר—בבית החולים. כמדומה, לך: לא כלום, איזה כרסם (שנופפען) חזק, ואחרי-כן אינפלואנציה חזקה, ואחרי-כן... דלקת הריאה כדבעי עם כל המכשירים. נמצא, שאיזה „חידק' נבזה מהבולשת השאית התגנב אלי והוא הוא שטוה את כל הארג הנורא הזה וההזיק אותי מתחילה במאסר ביתי, על מטתי בחדרי, ואחרי-כן תפוס בבית-החולים. ואנכי, ספרו לי אחרי-כן, דברתי הרבה דברים בהתלהבות, ברתיחה, בכעס. הצטדקתי, התרעמתי, התחננתי—את הפרטים איני זוכר—אבל דברי לא הועילו. וכו' וכו'.

„הגידו מה שתגידו, הביבי: כדאי במעמדים ידועים גם להיות קונסירבאטור גמור, אבל לבולשת השאית אי-אפשר להסכים. המוסד הזה אחת דתו להבטל. כי בא איזה „חידק', בריה קלה ובזויה, שאין בה ממש, ועושה אתך כלה, ואין אתה יודע אפילו אימתי התגנבה אליך לריאתך, לקיבתך, לדמך, וכית-דין של צבא מעמידים עליך, ובמשך עשרה ימים, מראש-השנה ועד יום הכפורים, משפטך נגמר. הם העדים והם הדיינים—ואין אחרי מעשה בית-דין זה ולא כלום. התחנה האחרונה לא תרעומת ולא קיבלנה. ובא אחרי-כן איזה מלאך, שליח בית-דין, ואומר לך: צא!—ואתה מוכרח לצאת"...

וכי תפסה מחלתו בפנים גופו והוא הרגישה בלתי־ברורה?־על כל פנים מחלתו דומה מאד לְמַה שתאר בפיליטונו האחרון הזה. כאילו נבואה נזרקה מעטו. ביום הכפורים נאם נאום מצוין ב„יבנה" ולמחר חלה באינפלואֶנצה. אבל הוא, הבריא והחסון והעסיק תמיד, לא שם אליה לב. הוא חשב אז מחשבה לעלות לארץ־ישראל וביום שלפני ערב סוכות דבר עמי על זה. ביום הראשון של סוכות כבר לא הלך להתפלל ב„יבנה", כי הרגיש את עצמו „לא בקו הבריאות". ואולם ביום השני של סוכות, לפנות ערב, כשירד ארצה מטר סוחף, לא התאפק והלך לסעודה של מצוה, וביום ראשון לחול־המועד של סוכות הלך, למרות מה שהרגיש עצמו „לא בטוב", ללוות ילדים נוסעים לארץ־ישראל. כי מי עשה זאת חוץ ממנו? — על האינפלואנצה נוספה אַנגינה ורחום עליה. קראו לרופאים. אבל הם לא ראו בזה שום סכנה. רק ביום א', ד' חול־המועד של סוכות, התחיל פתאום לחוש באזנו. בהושענא־רבה היה כבר מצבו מסוכן. ה„חידקים" דה„בולשת", בצורת סטרֶפטוקוקים, „התגנבו אל דמו—ו„עשו אתו כלה". כל עמל שמונת הרופאים והפרופיסור וואלטר בתוכם, להצילו היה ללא הועיל—ובכ"ד תשרי, אסרו־חג של סוכות, בשעה י"א בבוקר, מת לווינסקי אחרי גסיסה ממושכת, שבה הסתתרה בינתו וחזרה ושבה אליו פעם

ביתו-הלא היא הצוואה הנפלאה שלו, שנביא ממנה אך את הדברים האלה (ישאר הדברים הם חשבונות של כספים):

„מרכושי המעט אני מבקש לתת: לרעיתי סך שני אלפים רובל, לשתי בנותי, עד שינשאו לאיש או עד שיהיו בנות עשרים ואחת, לכל אחת שני אלפים רובל. להבנים לועד הובבי-ציון סך חמש מאות רובל בשביל פרס בעד המחברת היותר טובה, שיכתוב תלמיד הגימנסיה ביפו במחלקה האחרונה (היינו האחרונה מן המחלקות הקיימות, בין שהיא השמינית או השביעית או הששית, ובלבד שתהיה האחרונה) למזכרת בתי תמר, שנקטפה בלא עתה, וזכרוני אנכי. וכך תהא נקראת: „פרס בעד המחברת היותר טובה בעברית דוקא[1]) לזכר אלחנן ליב ותמר לווינסקי". אם המצא ימצאו בין ידידי ומכירי ומכבדי כאלה, שיתנדבו להוסיף על הסכום הזה ולהגדיל את הפרס—תודתי נתונה מראש. ומאה רובל להבנים גם-כן לאפיטרופסי להוצאת איזו מכתבי, כפי ראות עיני ידידי קלוזנר, ביאליק ורבניצקי—מה שימצאו לנכון, אם מחברת „מסע בא"י" או אחרים מכתבי. ואם ימצאו מידידי ומכבדי כאלה, שיוסיפו על הסכום הזה — תודתי נתונה מראש. ואם המצא ימצא מו"ל, שירפים את כתבי,—הנה את המאה רובל האלה בהוספת מה שיקחו מאת הטו"ל שתי מאות רובל או מה שיתנו מכבדי ואוהבי—ליסד פרמיה כזו כעד המחברת העברית היותר טובה במחלקה האחרונה בבית-הספר לנערות אשר ביפו, גם-כן על שמי ושם בתי האומללה, שנקטפה בלא עת.—וכל המותר למסור לבני, כאשר יהיה גדול, היינו לשנת העשרים ואחת לימי חייו.

„את בני ואת בנותי אני מבקש לזכור, שהם יהודים וצריכים להיות יהודים טובים. מבקש אני, שיהיו כל ימי חייהם חברים לחברת התמיכה, שיכניסו בכל שנה ושנה תרומות חברים ושקל הציוניים, שישתדלו בכל מה שאפשר לגור בא"י, ואם לאו—לכל הפחות לבקר פעם אחת בימי חייהם את א"י, שינדבו נדבות לטובת הספרות העברית וסופרים עבריים. על מנת כן אנכי נותן להם את ברכתי, ברכת אב.

„מבקש אני מהם עוד, שיהיו תמיד בין יהודים ולא ירחיקו את עצמם מבתי-כנסיות ובתי-מדרשות ושלא ירחיקו את עצמם בכלל מסביבה יהודית. על מנת כן אני נותן להם את ברכתי, ברכת אב.

„מבקש אני מהם עוד, שיהיו יהודים טובים מסורים לעמם, לארצם, למורשת אבות, שיהיו באידיאלים עבריים ויהיו אנשים טובים, שלא יתערבו עם שונים ורק ישתדלו להיות אנשים טובים ויהודים טובים, כמו שחפצתי לראותם, כמו שגדלתי וחנכתי אותם.

„מאת חברי ב„כרמל", ה"ה ידידי מאז זאב גלוסקין, י"ל גולדברג ושמואל ברב"ש, אני מבקש סליחה ומחילה, אולי התנהגתי עמהם שלא כשורה. ומבקש אני אותם שלא יעזבו את יתומי.

„מאת חברי ב„מוריה" ביאליק, רבניצקי וגוטמאן גם-בן אבקש סליחה ומחילה, אולי התנהגתי עמהם שלא כשורה, ואבקש גם-כן, שישתדלו להביא לידי גמר את חשבון משפחתי עם „מוריה".

„מאת כל חברי בהנהגת בית-הכנסת „יבנה" אנכי מבקש סליחה ומחילה, אולי לפעמים התנהגתי עמהם שלא כשורה.

„ומאת חברי הסופרים גם-כן אבקש ככה, אולי התנהגתי שלא בשורה עם אחד מהם.

„ואת חברי בעבודת „מוריה", מהפועלים והעוזרים — מכולם אבקש סליחה ומחילה, אולי לפעמים התנהגתי עמהם שלא כשורה.

„ושלום, שלום לארץ-אבותינו, ושלום, שלום לכל מאן דעסקין באורייתא ובספרות ישראל ובתחית הדבור העברי, ושלום, שלום לכל המהוגנים את עפר ארצנו, לכל מאן דעסקין בתחיתה,-ציוניים וחובבי-ציון באשר הם. אנכי לא זכיתי לראות בנחמת ציון—תזכו אתם.

„והנני כותב בדעה צלולה, יום א', ז' טבת, שנת עת"ר, פה אדעססא.
אלחנן ליב לעווינסקי".

---

[1]) המלות מפוזרות בגוף הצוואה.

פעם אחת: מפני־מה לא נסה ליצור עוד יצירות פיוטיות מעין "מסע נפלא" זה? — השיב לי על שאלתי בספור נפלא, שרוצה אני להשאיר אותו בזה לזכרון:

המספר האמיריקני סטוקטון הרבה התחבט עד שתפס מקום בספרות. לא רצו להדפיס את כתביו מפני שמצאו אותם בינונים. סוף־סוף הדפיס אחדים מהם והתפרנס בזה, אבל לא קנה פרסום גדול. פעם אחת באה בת־האלהים אל ביתו: אהבה הרגיש בלבו, אהבה עזה כמות. האהבה הרימה אותו למעלה עד גבהי שחקים והורידתו למטה, אל עמקי השאול, כי רחף בין תקוה ויאוש... פעם אחת הבין, שתקותו לא רמתו. אז היה היותר מאושר עלי אדמות. ובאשרו זה כתב ספור, שהיה נפלא מאין כמוהו. עד מהרה הביא אותו אל עורך הירחון, שהיה מדפיס בו את כתביו, — וזה קבל את הספור בזרועות פתוחות, ובשנדפס נתפרסם שמו של סטוקטון כשם אחד הגדולים.

עבר זמן ידוע. סטוקטון התרגל באשרו — וכתב עוד הפעם ספורים בינונים. הוא בא אל העורך. העורך קרא את הספורים, אמר, שאינם רעים, אבל ממי שכתב את הספור הנפלא ההוא יש לדרוש הרבה יותר. אובד־עצות היה סטוקטון. בביתו לא היה לחם — והכל מפני שכתב פעם אחת דבר יוצא מן הכלל!... מה לעשות? — והוא הוכרח לבקש לו פרנסה אחרת ולהמתין עד ששכחו את ספורו הנפלא. אז שב לכתוב ספורים בינונים. הם נדפסו והוא שבע לחם.

העלמה שאהב בגדה בו — כך נראה לו: היא הסבירה פנים לאחר. הוא היה אובד־עצות. הקנאה אכלה אותו. הוא החליט להציע לפניה את ידו ואת לבו. ברטט יחל למוצא־פיה... והיא הסכימה להיות אשתו. לאשרו לא היה גבול. הוא כתב עוד הפעם ספור נפלא, כספור הנפלא, שכתב בראשית אהבתו. ספור זה קרא לפני המיועדת לו. היא נשתוממה ונתלהבה:

— שאהו תיכף ומיד אל עורך הירחון, שהדפיס את ספורך הנפלא הראשון! — אמרה לו בהתרגשות.

סטוקטון הוציא תיבה קטנה מתחת שלחנו, שָׂם בה את כתב־היד של ספורו, סגר אותה על מסגר ואת המפתח השליך הימה.

— מה עתה עושה, משוגע? — אמרה אהובתו ופניה הלבינו כסיד.

— אֵיני רוצה לרעוב. אם אדפיס עוד הפעם ספור יוצא מן הכלל, שוב לא יסלחו לי ל ע ו ל ם על שאני כותב ספורים בינונים.

ואחרי שספר לי את המעשה היפה הזה הוסיף לווינסקי:

— ציור כ"מסע לארץ־ישראל בשנת ת"ת" כותבים רק פעם אחת בחיים. מי שכותב פיליטונים בעתונים כמוני אינו צריך לכתוב ציור כזה יותר מפעם אחת. אם לא — לא תרא לי הרשות לכתוב את פוליטוני...

שני חדשים אחרי חגיגת היובל מצאו הרופאים לנחוץ לעשות נתוח ללווינסקי. מבלי שגלה דבר זה אפילו לבני־ביתו (הוא אמר להם, שהוא נוסע לקיוב) נכנס לתכלית זו להקליניקה של הד"ר זילבּרברג באודיסה. ואולם קודם שנכנס לשם מצא לנכון לצוות אל

ולכשיוכו הוי בריק ויפעה ועוז יותר משהוו לו בימי־צירתו היותר טובים. אם חדלי־אונים אנו נגד המות – נשפר את החיים ונקל את עולם מעל חברינו ומעל עמנו..

כדי לעשות לו נחת־רוח ולהשביחו את אביתו הגדולה החליטו טופי־אודיסה לחוג את יום מלאת עשרים שנה לעבודתו הספרותית. החגיגה באה באחרי־זמן ונועדה לג׳ חול־המועד של סוכות תר״ע. באו וספרו לו: רוצים אנו „לְיַבֵּל״ אותך. בנוהג שבעולם, בעל־היובל מסרב, מִתְעַנֵּג, אומר: איני כדאי, אין השעה רצויה, וכדומה מן התשובות מפני הנמוס, שתחתיהן מסתתרות תשוקה עזה, שיפצרו בבעל־היובל, והכרה ברורה, שהכל יודעים – ואף המפצרים בכלל – שאין כל הטענות הללו באות אלא מפני שבלא זה אי־אפשר... לווינסקי לא כך עשה. „רוצים אתם ליבל אותי? – אמר בבת־צחוק, כדרכו – טוב. אני מוכן ומזומן, ובלבד שתרשו לי לדרוש את הדרישה הראשונה״. צחקנו והסכמנו. דמינו, שאך צחוק עשה לו הפוליטוניסט. הלא זהו ההפך מדרך היובלים!

באה שעת החגיגה ועל השלחן התנוסס „מֶנִי״ נדפס כזה:

שלחן־ערוך:

יי״ש וקוניאק	א לא	מחשבות ומעשים.
מיני מאפה	„	יפיפותו של יפת.
מיני מלוחים	„	בעד חלון המרכבה.
ליקיר	„	מעט פילוסופיה לחג הסוכות.
דגיר	„	מים אל ים.
יין „כרמל״	„	פילוסוף מן המרתף.
בשר	„	הזון־הרוחות.
שכר	„	בעגלה ובעגלת־ההורף.
פרפראות	„	מסע לארץ־ישראל בשנת ת״ת לאלף הששי.

וכשאַך סבבו המסובים את השלחן בקש לווינסקי, „התן־היובל״, רשות לדבר ראשונה ואמר בקירוב כדברים האלה:

„רבותי! הלא יודע אני, שלא עשיתי שום גדולות ונצורות ושאיני ראוי לשום חגיגה. כתבתי פיליטונים בני־יומם, שהיום הם כאן ומחר צוררים אותם על־פי צלוחית; וכתבתים לא על קדוש־השם, אלא מפני שנעים היה לי לכתבם. ובכן מה כל הרעש?— אלא שיודע אני בכם, שכבר נמאסו עליכם החיים האבלים והעצובים, ורוצים אתם לשמח מעט את נפשכם. ובכן עלי נפל הגורל, שעל־ידי תהיו משמחים עצמכם מעט, ואני הקרבן. יהי כן! אבל תנאי אני מתנה עמכם, שאני אהיה רק המתחיל ואחרי תבואנה שמחות ספרותיות אחרות, שבהן תהיו א ת ם הקרבנות. רק על מנת כן הסכמתי להשתטות מעט ולהיות חתן־היובל. להשתטות יותר מדאי, להפליג בשבחים של גוזמאות אין כדאי. אבל להשתטות מעט ולשמוח מעט ולבסום מעט מותר אפילו על השבוני. ובכן, לחיים, לחיים! עד חגיגת־היובל הבאה״ !—

כך יכול היה לנהוג אדם גדול באמת, – פילוסוף של החיים, שאינו אוהב לא את הצנועתנות ולא את הענותנות היתרה, ובפשטות של הטבע עצמו הוא עושה את הזיוף וההפרזה של היובלים לבלתי־אפשריים.

התוצאה הישרה האחת של החגיגה היתה – מה שלווינסקי התחיל להשוב מחשבות על הוצאת מבחר כתביו. לתכלית זו תקן, כנראה, את המסע לארץ־ישראל בשנת ת״ת״, שנדפס ב„פרדס״, ספר ראשון (אודיסה תרנ״ב), ובהוצאה מיוחדת (אודיסה תרנ״ג). כשֶׁשְּׁאֵלתיו

דבר טוב ומועיל. הוא היה אחד ממיסדי הבית־הצדקה „עזרת חולים" שבאודיסה. הוא דאג לסופרים צעירים ובכלל לצעירים מתחילים. כל צעיר יודע עברית, שנצרך לאיזו תמיכה או לשעורים או לעזרה אחרת, היה מוצא בלווינסקי לא רק עוזר ותומך, אלא גם ידיד נאמן. אין קץ להספורים מטוב־לבו ונדיבות־רוחו, שמספרים עליו באודיסה. מה שעשה לטובת יהודה שטיינברג בימי מחלתו ולטובת אלמנתו ויתומיו של זה לאחר מיתתו היה יכול לעשות רק אָח רחום. עוד שלשה ימים קודם פטירתו, בשעה שידע כבר בבירור שימות, קרא לביאליק ולרבניצקי כדי למסור להם דברים נוגעים לעסקי „מוריה" ולעסקי משפחתו; אבל קודם שמסר להם את צוואתו בנוגע למשפחתו אמר להם: „אחים! דאגו למשפחת שטיינברג!"...

לווינסקי, למרות מה שלא רדף אחר הכבוד ולא בקש לעמוד במקום גדולים, היה מכובד על הבריות באודיסה אולי יותר מכל שאר הסופרים העבריים. הוא היה „בורר" בשעת הבחירות להדומה השניה. וכבר ספר מר אוסישקין [1], כמה מרובה היתה הבית־האחריות של אותו לווינסקי, שהרבה השבוהו לקל־דעת, כשהוכרח לבחור בין יהודי מומר ובין נוצרי סתם, שהתנגד לשניהם כאחד. האדם הנוח לבריות נעשה כאן עומד על דעתו. ואף בתור איש מפלגות, אחרי שהסיר מעליו את האחריות, בחר בנוצרי. כשהיו נוגעים בדבר, שהיה עיקרי בעיניו באמת, לא היה מרכין ראש לכל הצדדים כלל. ואולם יותר מכולנו הבין הוא לפעמים בחושו הבריא, שהרבה ממה שאנו חושבים לעיקר אינו עיקר, שלמשל, גם הרצל וגם „אחד־העם" לשם טובת האומה נתכוונו, ואלה ואלה דברי אלהים חיים; ובמקום שנוגע בפרטים היה רחוק מקנאות ונוח לוותר ולפשר.

וזהי אולי פילוסופית־החיים העמוקה, שגם אנו יכולנו ללמוד מן הפיליטוניסט הזה, שהיה קורא לעצמו „פילוסוף מן המרתף". פילוסופיה כזו, שאינה מופשטת, שאינה עיונית בלבד, אלא אבר מן החיים, היא כח גדול, שמתגלה בשעה שמתרגשים ובאים על האדם מאורעות בלתי־שכיחים. והיא נתגלתה בלווינסקי במאורע היותר קשה, שאירע לו בשעה שכבר נטה יומו לערוב.

בחורף תרס"ח חלתה תמר בתו הבכירה מחלת־שחפת קשה. בקיץ הוכרח לנסוע עמה לארץ־אישכנז, ששם מתה באביב ימיה למרות כל עמל הרופאים. בשעת גסיסתה קבלתי ממנו מכתב. לא הכרתי את לווינסקי. הוא עמד לפני סוד החיים והמות לא כפיליטוניסט קל־חיים, אלא כפילוסוף מזדעזע לפני איתה האפסות האנושית, שהיא מתגלית רק בשעה שהחיים נאבקים עם המות... כְּשֶׁשָּׁב מחוץ־לארץ ובתו אין עמו קשה היה להכירו—כל־כך נשתנו פניו. הלא ראה את המות עין בעין... ואולם עבר זמן מועט— ולווינסקי הראה, שאדם גדול הוא. קודם מיתתה של בתו תש מעט כחו הספרותי וגם עסקנותו נתמעטה. ודוקא אחר מיתתה התגבר כארי וממש שב לימי־נעוריו. הוא התחיל לעסוק בצרכי־צבור באיזו התלהבות, בלי לֵאות, בלי הפסק. ולכתוב הרבה יותר מאז,

---

[1] „השלח", חוברת לווינסקי (כרך כ"ג, 558—560).

בנדוד (בשנת ת"ן), התנגד לו מפני שחשב אותו לדבר שאי־אפשר בגלות, חבב בשנים האחרונות עד מאד. הוא היה כמעט האחד באודיסה, שהיה מדבר עברית עם כל מי שיודע לדבר בלשוננו, והיה משתתף בכל ועידה לתכלית הפצתו של הדבור העברי. לא לפלא יהיה, איפוא, שהועידה של „עבריה" בהאג בחרה בו בשנת תרס"ה לראש המרכז של „עבריה" ברוסיה. והוא הראה את עצמו ראוי והגון להתמנות זו. הוא לא רק המציא את הסכומים הבלתי־קטנים לפי ערך, שדרשה הוצאת „מכתבים־חוזרים" ומחברות שונות לתכלית הפצת רעיון הדבור העברי, אלא גם היה כותב מכתבים למאות לשם זירוז ותעורה לאגודות וליחידים. אפשר לומר בבטחה, שאם הדבור העברי חדל להיות ברוסיה חדוש משונה, גרם לכך גם לווינסקי במדה מרובה.

ראוי להזכיר גם את עבודתו בתור גבאי בבית־הכנסת „יבנה". העבודה המרובה והקשה לשם בית־כנסת זה הוכיחה יותר מכל, כמה עממיות היתה בלאומיותו ובציוניותו של לווינסקי. „יבנה" נוסד כדי שיהיה מקום לכל ה„צמאים לדבר ה'", שבו יהיו יכולים לשמוע „מלה יהודית". כל סופרי־אודיסה שמחו מתחלה על יסודו של „יבנה" והבטיחו את סיועם. הם חשבו, שבית־כנסת זה יהיה בית־ועד לטובי הלאומיים. אבל בית־כנסת מטבעו הוא מקום־כנוס לכל. אי־אפשר לסגור שערי בית־הכנסת בפני מה שיהיה. ובכן נעשה „יבנה" מעט־מעט הולין. נכנסו לתוכו גם המוניים, כמו שטבע הענין מחייב. ראו זאת המעולים שבסופרי־אודיסה—ועזבו את „יבנה"... לא כן לווינסקי. הכלל הגדול שלו היה: „טוב מעט מאפס"; ואולם חוץ מזה היה עניו ביותר ועממי ביותר. מוטב שלא יהא „יבנה" סולת נקיה משלא יהיה בעיר כאודיסה, שבערותו של ההמון ופראותו בכל הנוגע לדבר ישראלי הן מבהילות ממש, שום מקום לדרשה לאומית ולהגיגה לאומית. והוא נשא־גבאי של „יבנה" ונושא על שכמו את טרחו ומשאו של בית־כנסת זה עד יום מותו. מלבד קרבנות־כסף, שהביא ל„יבנה", היה מוכשר להתחנן שעות שלמות לפני איזה אדם ידוע לדברן מעולה עד שיסכים וידרוש ב„יבנה". וכשלא היה דרשן אחר — היה הוא עצמו עומד ודורש. כשרון דברני לא היה לו ודרשותיו לא היו דרשות כלל: אלה היו פוליטונים על פרשיות השבוע או דברים מעניני־החג, וכמה פעמים אמר לי לווינסקי, שהוא רוצה להוציא את דרשותיו בשם „פוליטונים מכל השנה". ואף־על־פי־כן — או דוקא מפני כן — היו דרשותיו חביבות על שומעיהן, כי היו מבדחות את הדעת ומבליעות תוכחות־מוסר בהלצות קלות ונוחות. כקטן כגדול בין באי־„יבנה" אהבו את לווינסקי אהבת־נפש. כשנודע ב„שמחת־תורה" דבר מחלתו המסוכנת, התחיל כל העם הנאסף בבית־כנסת זה גועה בבכי, למרות שמחת החג, ומאליו נתעורר לומר תהלים לרפואתו. וכשמת התנדבו באי־„יבנה" להוצאת כל כתביו סכומים הגונים מאד כמעט בלי שום התעוררות מן החוץ.

מתוך עממיות זו סייע לווינסקי בכספו ובכתביו להוצאת העתון הז'רגוני הקטן „גוט־מארגען": ישמע־נא העם הפרוע שבאודיסה „מלה יהודית" בלשונו. אבל כמה כעס, כמה צעק לווינסקי כשנמצאו צעירים שלא נתנו למר סוקולוב לדרוש ב„יבנה" בעברית! הרך כקנה נהפך כאן לקשה כארז ודבר דברים קשים, שלא שמע איש מפיו מעולם.

ואולם לווינסקי עסק לא בעניני־הדוה ולא בענינים לאומיים בלבד. לבו היה ער לכל

„הכרמל" היה לו לא ענין של מסחר בלבד, אלא גם דבר שבקדושה: הלא „יקרא־קדיש־אל הוא, שאחינו העובדים על הרי־ישראל מוציאים אותו מענבי יהודה השבה לתחיה בזיעת־אפם!

בשעה שנתישב לווינסקי באודיסה ישיבת־קבע (בשנת 1896) התחילה התנועה הציונית החדישה מיסודו של הרצל. לה התנגד „אחד־העם", כידוע. ובעצם הזמן ההוא התחיל „השלח" לצאת על־ידו. סופרי־אודיסה היו כמעט כולם חונים על דגלו של „אחד־העם" ומתנגדים להציוניות המדינית במובנו של הרצל. באודיסה מתיסדות שתי אגודות ראשיות, שהן מתנגדות זו לזו: אגודת „בני־ציון" ההרצליסטית ואגודת „גם ציונה" האחד־העמית. הראשונה נתלקטה מן הנלהבים ומן הקרובים אל ההמון, שהרעש המדיני של אותו הזמן לקח את לבו, והאחרונה נתהותה מן המשכילים הלאומיים המתונים יותר והמעמיקים יותר. לווינסקי, בתור „בן־משה" ובתור סופר, נעשה אחד מעמודי „השלח"; ואולם דבר זה אינו מונעו מלהיות חבר לאגודת „בני־ציון" דוקא. העממיות שבו והאהבה אל החיים של חיים, כמו שהוא רגיל לומר, מקרבות אותו אל אותה האגודה, שהיא יותר עממית ויותר מלאה תנועה ורעש. אבל יחד עם זה הוא משתתף באגודה הקולטורית „החנוך" ונוטל חלק ב„ועד הלאמה", ששניהם נוסדו תחת השפעתו ובהשתתפותו של „אחד־העם". הוא לא ראה כאן סתירה כלל: העבודה המדינית הרועשת והעבודה הקולטורית הנמרצה היו בעיניו כמשלימות זו את זו. הוא לא נתבייש לעסוק בקבוץ „שקלים" ו„מניות", לסובב על פתחי העשירים ולרכוש אותם בתור חברים לועד „ישובי־ארץ־ישראל" שבאודיסה, ויחד עם זה רכש מניות בשביל „אחיאסף" וקבץ כסף לכל מוסד לאומי רוחני. בנדון זה לא נראה לו שום דבר קשה ועולב יותר מדאי. הוא היה מפליא בסבלנותו בנדון זה. אם השיבו את פניו ריקם — לא נעלב ולא נתרגז. אם לא נתנו בפעם זו היה בא פעם שניה ושלישית ורביעית והיה כופה עד שיתנו. אם לצורך זה צריך היה להשתמש בהדוד — היה מוציא את הכסף מכיסו של הציקן מתוך הלצה. אם לתכלית זו היה צריך לשחק עם הגבירי ב„פריפראנס" — היה מוכן ומזומן גם לזה. הוא נוסע לקונגרסים, לועידות, לאספות — ואינו משתדל להצטיין ולהתפרסם, אינו רודף אחר כבוד של דבּרן (אף־על־פי שאהב לדבר, יותר נכון לדרוש דרשות־פוליטוניס), אלא עובד הוא באספות הללו בחשאי: מקבל כספים מבעלי־היכולת לצרכים הלאומיים הרוחניים. וכמה פעמים היו תוצאות „עבודתו זו במסדרוני־האספות חשובות הרבה מתוצאות האספות עצמן...

ושום ענין רוחני לא היה זר לו. ביאליק, רבניצקי וש. בן־ציון מיסדים הוצאת־ספרי־חנוך בשם „מוריה" — והוא משקיע בה את רוב כספו. והיין מזה הוא מוציא, על חשבון עצמו או בעזרת אחרים, ספרים ממבחר הספרות העברית: את כפוריו של מֶנדלי מוכר־ספרים, את שירי ביאליק, את ספורי המנוח יהודה שטיינברג, את ספורי י"ד בֶּרקוביץ; את כתבי המנוח מ"ל ליליענבלום; וכן גם הדפיס על חשבונו את „היסטוריה ישראלית" של כותב הטורים האלה, התחיל להדפיס את שירי טשֶׁרניחובסקי ועוד. מצד זה היה, כמו שאמר משורר צעיר אחד, „פרנס־הספרות" ממש.

והוא עסק לא בהוצאת־ספרים בלבד. הוא השתדל בדבר יסוד „הסתדרות המורים העבריים". את הדבור העברי, שבתחלתו, כשנוסדה „שפה ברורה" באודיסה על־ידי המנוח

את כל מעשיה לטובת הספרות העברית ולטובת הישוב בארץ־ישראל וביחוד לטובת בתי־הספר ביפו. ולאחר שנים אחדות נוסדת הביבליותיקה הקטנה „ספרי אגורה" של בן־אביגדור, אחד מ„בני־משה", ואחריה - „חברת אחיאסף", שגם העומדים בראשה „בני־משה" היו. לווינסקי נעשה „בן־משה" ומשתדל לטובת „אחיאסף" כל הימים. ולטובת הועד לישוב ארץ־ישראל שבאודיסה הוא עושה כל מה שבכחו לא רק על־ידי מאמרים ופוליטונים, אלא גם על־ידי מעשים ופעולות בכל עיר ועיר, שהוא בא לשם. ואולם יחד עם זה הוא עוסק גם בשאלת ישוב־ארגנטינה, שעוררה פולמוס גדול של סופרים בשנת תרנ"א. הוא מצדד בזכותו של ישוב זה ועוסק בפועל, ביחד עם מר דוד פיינברג, בסדור פלוגות של מתישבים בארגנטינה. והוא נאמן בזה „לשיטתו", אם אפשר לומר כך: „חיי־שעה" אינם צריכים להדחות מפני „חיי־עולם". חוץ מזה הוא בטוח, שהישוב בארץ־ישראל יהיה המטרופולין של הישוב הארגנטיני וישפיע על זה האחרון לטובה. דבר זה תאר בצבעים מזהירים ב„מסע לארץ־ישראל בשנת ת"ת", שבו הטעים וחזר והטעים, ש„ירושלים היא עתה (בשנת ת"ת) כמו מטרפולין של ארגנטינא".

ובינתים הורע מצבו החמרי. במסחר־התבואה שלו בא משבר גדול בשנת תרנ"ד או תרנ"ה, באופן שהפסיד בעסקיו לערך עשרים אלף רובל. הפסד זה בלע לא רק את כל הנדוניא שלו, אלא גם הון זרים. ואולם האיש הזה, שהרבה השבוהו בחייו לקל־דעת, עשה דבר, שאַף בעלי הכרה מוסרית חזקה מוכשרים לה: במשך חמש־עשרה שנה רצופות, עד יום מותו, פרע לבעלי־חובותיו את כל המגיע להם אפילו עם הרבית.

בשנת תרנ"ו נוסדה - גם־כן בהשתדלותם של „בני־משה" - חברת „כרמל". ולווינסקי, שיצא אז „נקי" ממסחר־התבואה, קבל בשמחה עצומה את ההצעה להיות באי־כחו של ה„כרמל" בכל פלכי החבל הדרומי־המערבי של רוסיה. בהצעה זו ראה קודש וחול כאחד. הרי זה עסק, שיש בו רעיון! והוא הלא עיקר תכונתו ועיקר מגמתו היו - להכניס את הרעיון הלאומי לתוך החיים, לתוך החיים הפשוטים, החולוניים, היום־יומיים. לא להבדילו מן החיים ולהעמידו למעלה מן החיים, אלא לעשותו להלק מן החיים, לעצם החיים. ובכן התחיל לפעול לטובת יין ארץ־ישראל בכל כחו. הוא היה נוסע מעיר לעיר ומפיץ את ה„כרמל" לא רק בין היהודים, אלא גם בין הנוצרים. הפרופיסורים בהאַרקוב, שהכיר אותם מזמן שהיה תלמיד שלא מן המנין באוניברסיטה ההאַרקובית, בדקו בהשתדלותו את היין והעידו על טובו - ובתעודות הללו השתמש כסוחר בקי ורגיל. ועוד הפעם התחילו „נסיעותיו". כשמונה חדשים בשנה היה נוסע בפלכים הדרומיים־המערביים. ובסוף שנת תרנ"ו כבר נפתחה מחלקה למכירת יין־„כרמל" באודיסה, שבראשה עמד לווינסקי עד יום מותו. ומעט־מעט הרחיב את חוג־פעולתו והתחיל לנסוע גם לערי מערב־רוסיה וגם אל הערים הצפוניות, סבב בערי הוולגה ובקוקז, וגם בסיביר בקש קונים ליין־„כרמל". על־ידי מסעותיו אלה נתעשר ברשומים, שנעשו לו חומר ספרותי, ו„סדרי המסעות" שלו הם מן המעולים שבפוליטוניו. כמה מן הפוליטונים שלו הקדיש גם לתעמולה לטובת יין־„כרמל" - מה שהיה נראה בעיני רבים לריקלאַמה בלתי־מהוגנת והיו מתרעמים עליו על שהוא משתמש בספרות לשם ענין מסחרי. ואולם לווינסקי לא הרגיש בזה:

ראוי דבור זה בכל מקום, אבל אפשר הוא רק בארץ־ישראל. יתר על כן: במאמר השיב בשם „חיי עולם וחיי שעה" (השני, המליץ, תרנ"א, גליונות 217, 218, 220), שהשיב עליו „אחד העם" אחר־כך במאמרו המפורסם „פצעי אוהב", קובל לווינסקי על שעבודתם של טובי האומה, חובבי־ציון והסופרים ה„חובבים", נצטמצמה רק בישוב הא"י. שאמנם יש בו משום „חיי־עולם", אבל שאי־אפשר יהיה לו להתקדם ולהתקיים אם יתדלדלו „חיי־השעה" של עמנו – חייו הכלכליים והצבוריים בארצות־הגלות. ובמאמר „עבדות בתוך עבדות" (המליץ, תרנ"א, גליונות 68—70), שבא לרגל המאמר „עבדות בתוך חירות" של „אחד־העם", התנגד לווינסקי להשקפה, שהלאומיות הישראלית אפשרית היא מחוץ לדת הישראלית. הקורא רואה, שלווינסקי נגע בתחלת עבודתו הספרותית בכל אותן השאלות החשובות, שאנו מתחבטים בהן גם עתה, ותשובותיו עליהן ראויות לתשומת־לב אף בזמננו. ונפלא הדבר: אותו לווינסקי, שעכשיו חושבים אותו הכל רק לסופר ועסקן חיובי בלבד, חשב אז את עצמו ל„סופר שלילי" [1]).

ובשהאשים את סופרינו, שאינם עוסקים ב„חיי־שעה", היתה לו רשות לכך. הוא עצמו עסק הרבה והרבה בחיי־שעה. בימים ההם (בשנת תרמ"ה) נשא אשה בהורנוסטאיבקה ונעשה סוחר־תבואה, ולרגל מסחרו היה מרבה לנסוע בערי־הדרום, עוסק בהויות־העולם ומתודע אל אנשי־המעשה. ואת פרי נסיעותיו ונסיונותיו הביא בספרות העברית ב„רשמי המסע" שלו, שהיו הולכים ונדפסים ב„המליץ" תרנ"א ותרנ"ב בשם „מהלון המרכבה" ו„בעגלה ובעגלת־החורף". בהם דבר על „עניי־חול", שהיו חדשים בספרותנו בימים ההם. עליהם הוסיף אחר־כך את הפוליטונים המצוינים „השלחן הריק ומסוביו", שתאר בהם אותו מין „יהודים", שאין לו בעולמו אלא אכילה ושתיה ונשים וקלפים... ואולם יחד עם זה לא זנח גם את „חיי־העולם". חוץ ממה שעסק בפועל בעניני־הישוב (הוא נבחר בשנת תר"ן למורשה בקאהובקה מטעם הועד לישוב א"י, שנתיסד אז ברשיון גלוי באודיסה), כתב בשנת תר"ן גם את ה„מסע לארץ־ישראל בשנת ת"ה לאלף הששי", - אותו החלום המלא־קסם, שנתעורר בלבו מתוך קריאתו בספר המפורסם של בילאמי „השקפה לאחור" ושבו תאר את חיי־העולם, פרי עבודת־הישוב, כמו שהם צריכים להיות בעוד מאה וחמשים שנה; וגם את חיי־העולם, כאֵת חיי־השעה, תאר בצורת רשמי־מסע. – לווינסקי היה אז מלא חיים ותנועה. חדות־היצירה ואהבת־העבודה, הפרטית, הצבורית והספרותית, מבצבצות ועולות מכל שורה ושורה של כתביו בימים ההם.

כי בימים ההם (משנת תרמ"ט ואילך) הוא נעשה לא רק סופר, אלא גם עסקן מפורסם. מסחרו, מסחר־התבואה, עדיין פרין אז בארץ ושמו הספרותי הלך לפניו. ובכן היה מתודע בכל מקום־בואו אל הסופרים והעסקנים העבריים והלאומיים, שרובם ככולם היו חובבי־ציון. את אודיסה הרבה לבקר לרגל עסקיו, ושם התודע אל „אחד־העם" ואל רבניצקי. ו„אחד־העם" ערך בימים ההם את ה„פַּרְדֵּס" ועל־פי רוחו ערך רבניצקי את ה„פרדס". מתיסדת אגודה („ליגה") של טובי חובבי־ציון - אגודת „בני־משה", שעדין לא הגיעה השעה להתפרסם

[1]) עיין מאמרו „הספרות והעם" („המליץ", תר"ן, גליון 69).

להעשות פועל במקוה־ישראל, כמו שנעשו הרבה מן הבילויים, ואף מתירא היה, שמא תחזק מחלתו זו בא״י עוד יותר. ובכן שהה בא״י שני חדשים – ושב לרוסיה בעל־כרחו.

הוא שב לרוסיה בעל־כרחו, אבל לא בלב מלא יאוש, כנהוג אצל ה„שבים". הוא פקפק זמן מועט, אבל סוף־סוף נשאר „חובב־ציון" כשהיה. זמן מועט כתב קורספונדנציות־מאמרים בלשון רוסית בעתון Русскій Еврей. אבל עוד בשנת תרמ״ד – תרמ״ה התחיל לכתוב „מכתבים" מעין מאמרים ב„המליץ" והיה חותם תחתיהם בשם „מי שהיה סטודנט". ואולם נפלא הדבר, שלא היה מביא בחשבון עבודתו הספרותית לא את פיליטוניו ומאמריו הרוסיים ולא את מכתביו העבריים ב„הלבנון" וב„המליץ" עד שנת תרמ״ט, וכשחגגו מוקיריו באודיסה לפני שנתים (בסוף שנת תרס״ט) חג מלאת עשרים שנה לעבודתו הספרותית, לא מצא לנכון להעיר כלל, שעבודתו זו התחילה הרבה קודם שנת תרמ״ט.

ובשנות תרמ״ד – תרמ״ה חלם חלום יפה, שהיה קשור ברעיון שיבת־ציון: לעבור לבולגאריה ולעשות ארץ סלאווית זו, שהקולטורה שלה היא חציה רוסית וחציה טורקית ושאף היא נשתחררה זה לא כבר מן השעבוד הטורקי, גשר ומעבר לארץ־ישראל. בעת ההיא הורה בקתדרה בבולגאריה הד״ר בילקובסקי, והד״ר ראובן ביהר הטיף בסופיה להבת־ציון; ובכן דמה לווינסקי למצוא שם כר נרחב לעבודה לשם ישוב ארץ־ישראל. ואולם השנאה לרוסיה ונתיניה, שקמה בבולגאריה אחרי מפלת באטנבורג והתנשאות סטאמבולוב שונא־הרוסים, בטלה גם את חלומו זה והוא הוסיף להתגורר בדרום־רוסיה ולהתפרנס מן ההוראה. במשך הזמן הזה כבר התחיל ליסד אגודות של „חובבי־ציון" ולהרצות על רעיון הלאומיות ועניני הישוב. אגודות כאלו יסד בערים קטנות ואף בכפרים מרובים באוכלוסים של יהודים: בליפאטיחה, ברובאנובקה, בהורנוסטאיובקה, בקאחובקה ועוד. לווינסקי נעשה עסקן צבורי ולאומי.

II.

ובהורנוסטאיובקה התחילה בשנת תרמ״ט עבודתו הספרותית בחתימת שמו המפורש, – אותה העבודה, שעל־ידה קנה לו שם טוב בין הקוראים ובין הסופרים. מתחלה יצא במאמרים נלהבים נגד „שלום־עליכם" ורבניצקי על שהתחילו לברוא ספרות ז׳רגונית ולא רק לכתוב בז׳רגון ספרים מועילים ונצרכים להמון בלבד. הוא קובל על הסופרים הללו: הבריהם על „שבראו קולט ז׳שארגאני"[1], על „שכל עיקרה של התנועה הז׳שארגאנית אינה רק (אלא) תנועה ספרותית, ולא תועלת העם היא הרוח החיה באופניה"[2], שהרי אם תועלת ההמון היא מגמתם של הז׳רגוניסטים – מפני מה אינם מתרגמים את התנ״ך ז׳רגונית בשביל ההמון? – וגם בספרות העברית לא מצא לווינסקי נחת: נקינותו של הובזיבין וחוסר־הטעם שב„אוצר הספרות" עוררוהו למתוח עליהם דין קשה. ולווינסקי מתנגד אף לחברת „שפה ברורה", שנוסדה אז באודיסה לשם הדבור העברי החי: לדעתו,

---

[1]) עיין המאמר הראשון בשם „חיי עולם וחיי שעה" („המליץ", תרמ״ט, גליונות 104 — 106).

[2]) עיין פיליטונו: „יוחנן הסנדלר לפנים ועתה" (שם, גליון 113).

שהיה לו בו מעמד הגון, ועובר להארקוב, – עיר, שיש בה אוניברסיטה; ואחרי כמה הרפתקאות הוא נכנס לאוניברסיטה החארקובית בתור תלמיד שלא מן המנין. כנהוג אצל אחינו בני־ישראל, נכנס אל מחלקת־הרפואה, כי מהיכן יתפרנס יהודי אחרי גמר האוניברסיטה אם לא מרפואה? – ואולם הוא שקד אז גם על למודים אחרים והשתלם בלשון ובספרות הרוסית, באופן שהתחיל לכתוב פוליטונים הומוריסטיים בעתון רוסי אחד, שהיה יוצא אז בחארקוב.

אבל ימי שקידתו על למודי האוניברסיטה ועל הספרות הרוסית לא ארכו. מחלתה עינים קשה הכריחתו לעזוב את חפצו להיות לרופא. ועל מחלה זו נוספה סבה אחת יותר חשובה, שגרמה לו לעזוב את הארקוב ואת האוניברסיטה שבה. השנה – שנת תרמ״ב והימים – ימי־ביל״ו. הפרעות הנוראות הרעישו את העולם ועוררו בלבותיהם של טובי צעירנו התמרמרות; לא כמרד כלפי הממשלה, אלא כלפי „אירופה״ והשכלתה, שלא עמדו להם להיהודים ביום זעם, כלפי מצב ישראל הנתון לבז ולמשסה, כלפי הגלות בכל היקפה, בכל שפלותה, בכל מרירותה. אלה היו שוללי־הגלות הראשונים והמודרגים באמת. אלה היו משני־המרכז במובן הפשוט והמלא של מלה זו. צריך לעזוב את אירופה, להעתיק את מרכז־הכובד של עם ישראל לאסיה, להפטר מן הגלות – לשוב אל ארץ האבות, ששם נולדו אידיאלי האחוה, השויון והחירות של הנביאים ושם היו לישראל ממלכה ושלטון עצמיים. כך חשבו אז טובי צעירנו – חשבו ועשו. ודוקא בהארקוב, מקום מושבו של לווינסקי בימים ההם, נוסדה אגודה של סטודנטים, שנספחו אליהם גם צעירים אחרים, – אגודה, שחבריה היו נלהבים ברעיון אחד גדול: „בית יעקב לכו ונלכה!״ – נלכה מאירופה לאסיה, מן ההשכלה המזויפת אל אידיאלי־הנביאים, מארץ העבדות אל מורשת־קדומים... קשה לדעת, אם לווינסקי נתחבר אל הבילויים מיד ואם הלך יחד עמהם לארץ־ישראל ביחוד. שמועה שמעתי, שמפני מחלת עיניו החליט לנסוע לארץ־הקדם בכלל, וכמובן – לארץ־ישראל. על כל פנים הרי לא מקרה הוא זה, שבהארקוב, ששם דר אז לווינסקי, נוסדה אגודת־הבילויים ושהם היו תלמידי האוניברסיטה, מה שהיה גם לווינסקי (אם גם שלא מן המנין), ושעוד בשנת תרמ״ב או תרמ״ג עלה כבר לווינסקי לארץ־ישראל. כשמלאו בשנת תרס״ז עשרים וחמש שנה להוסד ראשון־לציון הוחגה חגיגה קטנה לכבוד המאורע הגדול ב„קלוב הציוני״, שהיה אז בעת ההיא באודיסה. ואז ספר לווינסקי מעל הבמה בטון חצי־רציני והצי־מבדח, כדרכו, על מסעו לארץ־ישראל. על דרך ההלצה אמר, ש„היה בארץ־ישראל קודם ארץ־ישראל״, כלומר, קודם שהיו מושבות בא״י ואגודות מסודרות של „חובבי־ציון״ בחוץ־לארץ. בימי לא היו אז כמעט יהודים כלל. הדרך מיפו לירושלים היתה שוממה ובחזקת־סכנה. שום קבוץ של מחזיקים ברעיון חבת־ציון לא היה עוד בירושלים ולא היה אפילו אל מי לפנות בשאלה, מה לעשות בא״י. ר׳ יחיאל מיכל פינס היה היחידי, שלווינסקי דבר עמו על חבת־הארץ וישוב־ציון, ובהשתדלות שניהם נוסדה אגודה קטנה לגאולת־הארץ ולישובה, שר״מ פינס התוה את תכניתה. מאליו מובן, שלא היה לו ללווינסקי מה לעשות בא״י. מושבות לא היו. כסף לקנות אדמה לא היה בידו. לקבל „תמיכה״ לא רצה. מפני מחלת־עיניו לא היה מסוגל

תרל"ד לקחת מקל־נודדים בידו. כפי שנראה לי מתוך קובץ־מכתביו של המנוח משנת תרל"ז, היה עוד הפעם בקובנה, נסה להשתלם שם בלמודים – והוכרה עוד הפעם לעזוב את העיר. הוא כותב לאחד מידידיו: „שלו הייתי בקאָוונא, ועשיתי את מעשי. ולמדתי את למודי, והלכתי על דרכי, דרך החיים, אשר התוה לי הזמן, וכמעט אמרתי מצאתי מנוח – והנה בא השטן ויקד סביבותי ויתנני בידי לא אוכל קום... המכות, אשר הוכיתי בית מאהבי אלה... והפצעים הנאמנים, אשר עוד עתה ינכרו עקבותיהם עלי, תדע מאז". מקובנה עבר ל ו ו י ל נ ה והיה שם מורה שפת־עבר וחשבון בלי שהרגיש נטיה לזה, מפני ההכרח החמרי. איזה „שדוך", שלא עלה יפה והופר אחרי שגרם לו מכאובים ועלה לו בדמים בשני מובניה של מלה זו, הכריח אותו לעזוב גם את ווילנה. אז היה זמן ידוע מורה בעיירות אחדות (אחת מהן היא, כפי הנראה, העיירה קופישוק שבמחוז ווילקומיר).

בשנת תרל"ז נצנצה מחשבה במוחו לעזוב את ליטא ולעבור אל דרום רוסיה. שאיפה זו של הליטאים „בימים ההם" ידועה בספרותנו על־פי ציוריו של ר' מנדלי מוכר־ספרים, שאמנם צִיֵּר זמן יותר קדום. אבל לא היתה ללווינסקי האפשרות לנסוע מליטא אל דרום רוסיה בדרך ישרה. הוא נשתקע זמן מועט בפלך מינסק, ובעיר בוברויסק שבפלך זה כתב בפורים תרל"ז „אגדה לפסח", שהיא פיליטונית ושאינה אלא סאַטירה על המוזגים הישראליים, ולא נדפסה גם אינה ראויה לדפוס. אחר־כך ישב זמן מועט בפלך טשֶׁרניגוב ומשם עבר לפלך קיוב. כפי הנראה, התפרנס בכל המקומות האלה מהוראת הלשון העברית וידיעות כלליות, כי אז היו לו כבר ידיעות הגונות בלשון רוסית ובמדעים כלליים. – השנים הללו, שנות תרל"ז – תר"ם, היו היותר קשות בחייו. הוא לא אהב לדבר עליהן כמו שלא אהב ב כ ל ל לדבר על עצמו ועל מצבו הפרטי. רק פעם אחת, כשספרתי לו בהתרגשות גדולה את תלאותיו הנוראות של צעיר אחד, שבא מליטא לאודיסה בלי פרוטה ובלי מכירים והיה קרוב לאַבד עצמו לדעת, אמר לי בקולו הנעים והנוה, שהיה מכסה על התרגשות־רוחו: „אילו ידעת כמה סבלתי אני בבחרותי! איך התגלגלתי בעירום ובחוסר־כל בעיירות נדחות, נודד מעיר לעיר בלי פרוטה ובלי מודע ומכיר! ואף־על־פי־כן לא אבדתי בְּעֶנְיִי. יש אנשים טובים בכל מקום. צריך להיות איש. רק לא להתיאש!" – ואת פניו היפים כִּסתה עגמת־נפש רכה, פרי זכרונות נוגים... כנראה, נתכוין לשנות תרל"ז – תר"ם ולנדודיו בפלכי קובנה, מינסק, טשרניגוב וקיוב.

לכל אדם בלתי־מצוי יש שלש תקופות בחייו: שנות־למודיו, שנות־נדודיו ושנות־פעולתו. שנות־למודיו של לווינסקי נסתיימו בשנת תרל"ד, שנות־נדודיו – בשנת תר"ם. מכאן ואילך מתחילות שנות־פעולתו.

הפוגרומים של שנת תרמ"א השיגוהו בפלך יֶקאַטירינוסלאב. לבו העברי זב דם למראה הפרעות הנוראות ולמקרא על היציאה המבוהלת, שבאה בעקבותיהן. מכתביו מן הזמן ההוא מלאים צער בלי גבול, כמעט יאוש. אבל הוא אינו יכול להסתפק בתאניות וקינות. הוא רוצה לעשות דבר ממשי לטובת עמו. הוא רוצה להקדיש את כל כחותיו, את כל עצמו לאומתו העלובה והנרדפת. והוא חושב, שרצונו זה יהא יכול להתגשם בחיים רק אם יקנה לו ידיעות מרובות ומצב בחיים. ובכן הוא עוזב את פלך יֶקאַטירינוסלאַב,

היהדות הישנה היה בעיניהם סימן של מינות, שהרי מכלל הן אתה שומע את אפשרותו של הלאו – והם כפרו אפילו באפשרות כזו. את האפיקורסים צריך לבטל בלב – ודי. אין להסתכל בפניהם ומכל־שכן בספריהם. כדי להשיב על דבריהם הרי צריך לקרוא את הדברים – וזהו, ראשית, בטול־תורה, ושנית, מינות מושכת את הלב וראוי להתרחק ממנה ככל האפשר. – כך היו רוב הרבנים בשנות הששים והשבעים למאה שעברה. ואולם היו רבנים גם ממין אחר. הם לא עצמו את עיניהם לגמרי מן הנעשה בישראל והחוץ בכלל: „דע מה שתשיב". חוץ מזה, הלא גם ל„הפרוש" עין־הבש יש בסתר נפש חומדת (כמו שאמר י"ל גורדון ב„קוצו של יו"ד"), ובין הרבנים הצעירים היו הרבה, שהיו מלאים ששון־החיים ורצו לדעת מה שנעשה בעולם הגדול – בפוליטיקה, שאף היהודי האורתודוכסי להוט הוא אחריה אחרי שאינה מעניני־הדת כלל, ובכן אין בה חשש של אסור. כמו־כן רצו „לקנות שלמות" בהויות־העולם, שאף הן דבר אין להן עם הדת, וללבוש סתם ידיעות־טבע וידיעת־מאורעות, שאינן לא דתיות ולא אנטי־דתיות. רב כזה היה החופ"ק גילוואן בנעורתו של לווינסקי. הוא היה חותם על „הלבנון", מובן מאליו, שהיה מתנגד גדול ללילינבלום ולהתקנים־בדת שלו, וכן גם לי"ל גורדון ולסמולנסקין, ל„המליץ" ול„השחר". אבל מי שקורא את „הלבנון" אף הוא „משכיל" הוא במובן ידוע – בהשתוות אל אותם הרבנים, שאינם קוראים כלום מן הספרות העתית. מי שקורא את „הלבנון" יודע כבר מן הנעשה והנשמע בעולם הגדול, מחוץ לד' אמות של הלכה, יודע לכל הפחות, שיש מחלוקת באמונות ודעות, שיש ליליענבלום וגורדון וסמולנסקין, שיש עתונים וספרים עבריים ממין חדש. וכל צעירי גילוואן היו הולכים אל בית־הרב בכל ערב־שבת, שאז היה מתקבל אצלו גליון „הלבנון" – מערב־שבת שעבר. את הגליון היו הכל בולעים ממש. ואחד מן הבולעים היה הנער אלחנן ליב לווינסקי, שבהיותו בן ט"ו (בשנת תרל"ב) כבר נסה לשלוח קורספונדנציות מעירו ל„הלבנון". בזה התחילה עבודתו בספרות העברית, אם ראויה כתיבת קורספונדנציות בעתון כ„הלבנון" לשם זה.

בינתים למד – בדרך־נס ממש, כי מהיכן ימָצאו מורים לרוסית בעירה כגילוואן, שבסך־הכל היו בה כחמשים משפחות עבריות? – את הלשון הרוסית. „השכיל" והתפתח, וצר נעשה לו המקום בגילוואן הקטנה ככף איש. כדי שילמוד תלמוד יותר – כרצון אביו – או כדי שיהא יכול לרוות צמאונו להשכלה – כרצונו שלו – יצא אלחנן־ליב בשנת תרל"ב לווילקומיר הסמוכה, שהשכלתו ומלחמתו של ליליענבלום שמו עליה הוד והדר בעיני כל משכיל; ואחרי שסוף־סוף היתה ווילקומיר רק עירה קטנה וחשכה ולווינסקי לא מצא בה מה שבקש, עבר אחר חצי שנה אל עיר־הפלך, – אל קובנה, אל קובנה זו של מאפו, שמשכיליה הגינו אף על ליליענבלום מחמת הקנאים. שם היתה בימים ההם אגודה קטנה של משכילים, שתכליתה היתה – להפיץ ידיעות לכל „שוחרי תושיה והשכלה". לווינסקי קוה, שאגודה זו תהא לו לעזר ומעט מעט יכין את עצמו בלמודים כלליים ויכָּנס אל הגימנסיון שבקובנה. תקותו לא באה, כנהוג, – ואחר שנה או שנה ומחצה שב לגילוואן. אך גם בבית־אביו לא היה יכול לשבת הרבה. צר היה לו המקום בעירה הקטנה. נוסף על זה השמידה שרפה גדולה את ביתו ואת רכושו של אביו ולווינסקי ירד בשנת

ונושא־ונותן עמו לא רק בתלמוד, אלא גם ב„מילי דעלמא". את הפלפול לא אהב ר' צבי והעיקר היה לו — שיהיה בנו בקי בתלמוד. ואמנם, כשהיה אלחנן ליב בן י"ד וט"ו שנה כבר היה מפליא את רבי־העיר בבקיאותו והיה קורא לפעמים שעור ב„חברת ש"ס" במקום אביו. וביחד עם זה היה קורא בשעות־הפנאי את הספרות העברית החדשה. גילוואן רחוקה מווילקומיר רק 20 ווירסטה, וזו האחרונה נזדעזעה אז על־ידי משה ליב ליליענבלום. ודוקא־ההוא בזמן ההוא ידועה: איזה נער הביא מווילקומיר לגילוואן „השכלה" בצורת „שירו" של ליליענבלום „משא פולין" (שנדפס אחר־כך בספר „חטאת נעורים"), ונער בעל־כשרון וסקרני כאלחנן־ליב אי־אפשר היה שלא יתאוה ל„מים גנובים" אלה; ובפרט שאביו לא הקפיד כל־כך על זה. לווינסקי התחיל לקרוא את ספריהם של מרדכי אהרן גינצבורג, אברהם מאפו, קלמן שולמאן, אד"ם הכהן ומיכ"ל בנו. ובהבדל משאר סופרינו, לא נרדף על „השכלתו" ולא הוכרח להלחם עם אביו במריות יתרה. אביו התנגד, אמנם, לה„ספרים החדשים" ולהדעות המובעות בהם, אבל השתדל להשפיע על בנו לא על־ידי מהלומות ואיומים וגירושים, אלא על־ידי הוכחות ושדולים. כמובן, לא הועיל בהוכחותיו להסיר את לב בנו מאחרי ה„השכלה", אבל הועיל מאד, יותר ממה שפלל, מצד אחד: הוא לא השניא על בנו את היהדות הישנה, הוא לא מרר את לב בנו כלפי אביו וכלפי כל הדור הישן. ומי יודע, אם לא דבר זה הוא הוא הסבה העיקרית להאופטימיסמוס הגדול של לווינסקי, שנשאר בו במשך כל ימי חייו, ליחוסו החובי אל קדשי האומה — ואף אל הקדשים הדתיים בכלל — ולטוב־הלב, שנתגלה ביחוסו אל הדור הישן והדור החדש כאחד. אכן, האב הבלתי־קנאי פעל ועשה לטובת השקפותיו הדתיות בסבלנותו הרבה יותר מישפעלו האבות הקנאים במלחמתם הקשה!

אלחנן ליב הרבה לקרוא בספרי השכלה, אבל יותר מכולם לקח את לבו הספר „קהל רפאים" של ליליענבלום. ודבר זה בא משני טעמים: ראשית, רוב הטפוסים שב„קהל־רפאים" הם טפוסים ווילקומיריים, שתושבי גילוואן הקרובה לווילקומיר הכירו אותם פנים אל פנים, ובכן מצאו בתאורם ענין מיוחד. לא רק ההדודים והתוכחות שב„קהל־רפאים" היו מובנים לנער מגילוואן, אלא אף הרמז היותר קל שבו. על האנשים המתוארים בספרו של ליליענבלום בהסתר־פנים היה יכול לווינסקי להראות באצבע. ודבר זה בודאי לקח את לבו. ואולם על זה נוסף עוד טעם אחד: באמת אין „קהל־רפאים" לא פואֶמה ולא ספור ולא סאַטירה, אלא פיליטון בחרוזים. ודבר זה משך אחריו את הפיליטוניסט לעתיד־לבוא. מצא מין את מינו וניעור.

וכאילו בכוונה כדי לעשות את לווינסקי להפך גמור מליליענבלום מורהו הרוחני, לא רק לא נרדף הנער אלחנן ליב על קריאתו בספרי־השכלה מאָביו ומן האדוקים שבעיר מושבו, כמו שנרדף ליליענבלום בשעתו, אלא הוא אף קבל את השכלתו באמצעותו של — רבי־העיר. רב זה, שהיה אדוק גמור, היה שונה מן הרב שבווילקומיר וברוב ערי רוסיה בימים ההם, שהיו בבחינת „לא אשאל ולא אנסה". רבנים אלה ברובם המכריע לא היו רואים שום צורך בדבר אפילו „לדעת מה להשיב לאפיקורס". כל מה שהיה מחוץ להתלמוד ומפרשיו ומפרשי־מפרשיו היה „קְפָלוֹת" בעיניהם. אפילו לצדד בזכותה של

א. ל. לווינסקי,

האדם והסופר *).

מאת

ד״ר יוסף קלוזנר.

I.

אלחנן ליב בר׳ צבי לווינסקי נולד בכ״ה אדר תרי״ז בעיירה פּוֹדְבְּרוֹזֶה, שהיא רחוקה שלשים ווירסטה מווילנה. ילד יפה ופקח היה וכל המשפחה אהבתו. אמו מתה עליו בשנת תרכ״ג, כשהיה אך בן שש שנים. לאחר שנה, בשנת תרכ״ד, נשא אביו אשה שניה ועבר לדור בעיירה גילוואַן (Гельвзны), פלך קובנה, שנעשתה עיר־מולדתו השניה של הנער אלחנן ליב. בעיירה זו בלה את מבחר שנות ילדותו ונעוריו וקבל את ראשית חנוכו. אביו, ר׳ צבי, היה למדן מופלג, שהיה ראוי להוראה ושלא בפני רב־העיר היה פוסק שאלות, והרב אף היה נמלך בו בכל הנוגע לאסור־והתר וגם לדיני־ממונות. את פרנסתו מצא לא בְרֶוַח, אך גם לא בדוחק גדול, מן החנונות, ושלא על מנת לקבל פרס היה קורא שעור ב„חברת ש״ס“. את בנו מסר מתחלה למלמד, ל„חדר“, כנהוג. אבל מאחר שר׳ צבי היה יהודי פקח ומעורב עם הבריות (מה שֶׁיָרַש ממנו בנו אלחנן־ליב) ולא היה קנאי ביותר (כמובן, על־פי מושגי הזמן ההוא), לא הקפיד למסרו למלמד, שהיתה לו קצת „השגה“ בידיעות „החיצוניות“ — בדקדוק העברי. הילד לווינסקי למד, איפוא, ב„חדר“ לא רק מקרא ומשנה וגמרא, אלא גם „תלמוד לשון עברי“. זה היה הצעד הראשון בדרך העולה אל הספרות העברית.

וכשמלאו לנער י״א שנה, בשנת תרכ״ה, הוצא מן ה„חדר“ ואביו קבל את חנוכו על עצמו. כבר אמרנו, שר׳ צבי לא היה קפדן והיה מעורב עם הבריות. הוא היה בקי בהויות־העולם ובעל הסתכלות חודרת אל טבע המעשים וטיבם של בני־האדם. פעמים שהיה מאיר אור גדול על מהוה שלם ממהוות־החיים על־ידי מלה חריפה אחת או מבין תכונתו של אדם ע״י כנוי חד וקולע אל המטרה. איש־רֵעים היה ואת החדוד אהב מאד, — כל אלו המעלות, שאנו מוצאים גם בלווינסקי. אב כזה אינו מכביד על בנו. כל היום היה אלחנן ליב יושב „וקורא“ את „שעוריו“ בתלמוד כאות־נפשו, ורק בערב היה אביו בוחנו

*) העמודים הראשונים והאחרונים של מאמר זה נדפסו קודם ב„השלח“, כרך כ״ג, „חוברת לווינסקי“.

מאת המסדרים.

מיתתו החטופה של לווינסקי ז"ל, שהחרידה את כל הלבבות העבריים, עוררה את מכבדיו באי-בית-הכנסת „יבנה", שהמנוח היה אחד ממיסדיו ומפקחיו, ליסד הוצאת-ספרים בשם „יבנה", שקודם-כל יוציא את כתבי-לווינסקי, שלא נאספו בחייו מעולם, ואחר-כך — גם אותם מכתבי הסופרים, שהתחיל לווינסקי בהוצאתם ולא הספיק לגמרם עד שמת.

הכרך הראשון מכתבי-לווינסקי, הנתן בזה לפני הקוראים, הוא ראשית הוצאת „יבנה". בו באו מבחר פיליטוניו של לווינסקי — חמשים פרקי „מחשבות ומעשים", שנדפסו ב„השלח" מראשית צאתו עד חודש אחד לפני פטירתו של לווינסקי ושיש לרובם ערך קיים. מאחר שכל עשרים ושלשת כרכי „השלח" אינם נמצאים אלא בידי מועט-שבמועט מקהל-הקוראים יהיו כל פרקי „מחשבות ומעשים" בכרך אחד כחדשים בעיני קוראינו.

הכרך השני, שאנו נגשים להדפסתו, יכלול „ספרי-מסעות", כלומר, כל הפיליטונים, שיש בהם כעין מכתבי-מסע, וה„מסע לארץ-ישראל בשנת ת"ת לאלף הששי" בראשם. והכרך השלישי יכלול „חגים ומועדים", כלומר, כל הפיליטונים „מענייני-היום" (לחנוכה, לפורים, לימים נוראים, לשלש רגלים, לחמשה-עשר בשבט ועוד), ואם תהיה אפשרות — גם מבחר הפוליטונים מסוגים אחרים ומבחר המכתבים של המנוח, שעוד לא נדפסו בשום מקום.

בנוגע לעריכת הפוליטונים זכרנו, שיש הבדל גדול בין עריכת חבוריו של סופר חי ובין זו של סופר מת. ולפיכך הרשינו לעצמנו להשמיט ולשנות רק במקום שראינו הכרח גמור בדבר.

ואנו מקוים, שהקוראים העבריים יקבלו ברצון את הכתבים המוגשים לפניהם ויהיו חביבים עליהם עתה, אחרי פטירתו של מחברם, כמו שהיו חביבים עליהם בחייו של „רבי קרוב", חובב הקוראים וחביבם!

ח. נ. ביאליק.
ד"ר יוסף קלוזנר.
י. ח. רבניצקי.

ОДЕССА.
Типографія „МОРІЯ", Базарная 23.
1913.

כתבי א. ל. לווינסקי

עם תמונת המחבר
ומאמר על תולדותיו וערכו הספרותי
מאת ד״ר יוסף קלוזנר.

כרך ראשון.

הוצאות „יבנה״ באודיסא.

אודיסה, תרע״ג.

דפוס „מוריה״, באזארנא 23.

א.ל.לייבן